

anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2021 • CİLT/VOLUME: 9 • SAYI/Toplum & Siyaset

Amerika Siyasi Tarihinde Başkan Martin Van Buren ve
Döneminde İzlenen İç-Dış Politikanın Analizi
İbrahim KAYA, Engin KOÇ

Post-Kolonyalizm ve Leopold Sedar Senghor:
Tartışmalı Bir Düşünür Üzerine Bir İnceleme
Eray ALIM

Pandemi Sürecinde Tüketicilerde Hissedilen Ölüm Kaygısının
Demografik Faktörlere Göre Değerlendirilmesi
Cansu TOR-KADIOĞLU, Mehmet İNCE

Azerbaycan'da Zerdüştilik ve Abşeron-Surahanı Ateşgedesi
Muammer ULUTÜRK

Eşyaların Mekân Aidiyeti ve Sosyo-Mekânsal Davranışlarla İlişkisi:
Sakarya'da Suriyeli Girişimciler
Handan AKYİĞİT

Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğe
Yönelik Siyasi Partilerin Yaklaşımları
Hasan YILMAZ, Mehmet EMİN GÜVEN

Yerli Yapım Bir Çizgi Filmin Toplumsal
Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi: Pırıl
Ayşenaz EKİN DUMAN, Nilüfer KOÇTÜRK

Face Mask Between Social Contract and
Freedoms in Covid-19's New Normal
Müşerref YARDIM

Zerdüştilik Yeniden Canlanıyor mu?
(Kuzey Irak'ta Ortaya Çıkan Yeni Zerdüşti Hareket Üzerine Bir Araştırma)
Mehmet Emin SULAR

Covid19 Pandemisinde Türkiye'nin Avrupa ve ABD'ye Yönelik Medikal
Yardımlarının Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi:
Avrupa ve ABD'li Basın Kuruluşlarında Çıkan Makalelerin Söylem Analizi
Faruk YAZAR

"Strength Through Joy Organization" in the Ideological Fortification of Nazi Germany
Gökberk YÜCEL, Fatih DOĞAN

Sosyo-Kültürel Bir Olgu: Taziye Evlerine İlişkin Bilişsel Kurguların Belirlenmesi
Selami TANRIVERDİ, İlhan ÇİÇEK, Ersin GÜLTEKİN

European Union-Canada Relations: Cooperation, Disputes and Prospects
Dilara SÜLÜN, Uğur Burç YILDIZ, Anıl ÇAMYAMAÇ

Yıkıcı Liderliğin Örgütsel Sapmaya Etkisinde Örgütsel Sinizmin Rolü:
Konya İli Gıda Sektöründe Bir Uygulama
Ahmet Tuncay ERDEM

Turkey's "Opening up to Africa": From Idea to Full-Fledged Policy
Şerif Onur BAHÇECİK

Mültecilerin Kamp Sosyolojisi:
Bangladeş-Cox'sBazar Kamplarında Mülteci Göçü ve Sivil Toplum Kuruluşları
Muhammet Murat ÖZKUL

Çok kültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması ve Eklektik Perspektif
Fikri KELEŞOĞLU, Recep YILDIZ

Türk İdare Sisteminde Bağımsız İdari Otoriteler,
Bağımsızlıklar ve Denetimleri Üzerine Bir Değerlendirme
Nesim BABAHANOĞLU

Evlilikte Suçu Affetme ve Evlilik Uyumu İlişkisi
Tayyibe YAMAN AKPINAR, Özlem ALTUNSU SÖNMEZ

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2021 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: Toplum & Siyaset

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
29/03/2021	:	Basım Tarihi	Published Date	:	29/03/2021
Mart 2021	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	March 2021
9	:	Cilt	Volume	:	9
Toplum & Siyaset	:	Sayı	Number	:	Society & Politics
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Ejder ULUTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Öğr. Gör. Dr. Okan TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İstatistik Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Fuat ELKONCA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Görkem CEYHAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İngilizce Dil Editörü	Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin YEŞİLÇINAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Alper KARADAĞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Robert FREDERICKS Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika Doç. Dr. Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Dilmurod ERNAZAROV Tashkent State University of Economics / Uzbekistan Doç. Dr. Gabur OZIEV International Islamic University / Malezya Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya Doç. Dr. Rahmi SAYLIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Aslihan YENİÇERİ ALTINTAŞ Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER Öğr. Gör. Yahya ADANIR Öğr. Gör. Serdar DİK
Sekreteryası / Secretariat	
Dizgi/ Layout Editor	
Teknik Redaksiyon / Redaction	
Grafik Tasarım / Design	

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: Toplum & Siyaset

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayımlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: Toplum & Siyaset

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Sûdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	7
------------------------	---

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>İbrahim Kaya, Engin Koç</i>	9
Amerika Siyasi Tarihinde Başkan Martin Van Buren ve Döneminde İzlenen İç-Dış Politikanın Analizi Analysis of the Domestic-Foreign Policy Followed by President Martin Van Buren's Period in American Political History	
<i>Eray Alım</i>	19
Post-Kolonyalizm ve Leopold Sedar Senghor: Tartışmalı Bir Düşünür Üzerine Bir İnceleme Post-Colonialism and Leopold Sedar Senghor: An Analysis of a Controversial Thinker	
<i>Cansu Tor-Kadioğlu Mehmet İnce</i>	33
Pandemi Sürecinde Tüketicilerde Hissedilen Ölüm Kaygısının Demografik Faktörlere Göre Değerlendirilmesi Evaluation of Death Anxiety Felt in Consumers During the Pandemic Process According to Demographic Factors	
<i>Muammer Ulutürk</i>	45
Azerbaycan'da Zerdüştlük ve Abşeron-Suraxanı Ateşgedesi Zoroastrianism and Absheron-Suraxanı Ateshgah in Azerbaijan	
<i>Handan Akyiğit</i>	55
Eşyaların Mekân Aidiyeti ve Sosyo-Mekânsal Davranışlarla İlişkisi: Sakarya'da Suriyeli Girişimciler The Sense of Place Belonging of Things and Its Relation with Socio-Spatial Behaviour: Syrian Entrepreneurs in Sakarya	
<i>Hasan Yılmaz, Mehmet Emin Güven</i>	67
Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğe Yönelik Siyasi Partilerin Yaklaşımları Approaches of Political Parties Against Injustice in Income Distribution in Turkey	
<i>Ayşenaz Ekin Duman, Nilüfer Koçtürk</i>	83
Yerli Yapım Bir Çizgi Filmin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi: Pırl An Analysis of a Local Production Cartoon in Terms of Gender Roles: Pırl	
<i>Müşerref Yardım</i>	93
Face Mask Between Social Contract and Freedoms in Covid-19's New Normal Covid-19'un Yeni Normalinde Toplumsal Sözleşme ve Özgürlükler Arasında Yüz Maskesi	
<i>Mehmet Emin Sular</i>	101
Zerdüştlük Yeniden Canlanıyor mu? (Kuzey Irak'ta Ortaya Çıkan Yeni Zerdüşti Hareket Üzerine Bir Araştırma) Is Zoroastrianism Reviving Again? A Study on the New Zoroastrian Movement in Northern Iraq	
<i>Faruk Yazar</i>	115
Covid19 Pandemisinde Türkiye'nin Avrupa ve ABD'ye Yönelik Medikal Yardımlarının Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi: Avrupa ve ABD'li Basın Kuruluşlarında Çıkan Makalelerin Söylem Analizi In the Covid19 pandemic to Turkey's Western Countries in the Context of Medical Assistance Public Diplomacy's the Evaluation of Discourse Analysis of Articles Published in Europe and US Press Organizations	
<i>Gökberk Yücel, Fatih Doğan</i>	127
"Strength Through Joy Organization" in the Ideological Fortification of Nazi Germany" Nazi Almanyası'nın İdeolojik Tahkiminde "Neşe Yoluyla Güç Örgütü"	
<i>Selami Tanrıverdi, İlhan Çiçek, Ersin Gültekin</i>	137
Sosyo-Kültürel Bir Olgusu: Taziye Evlerine İlişkin Bilişsel Kurguların Belirlenmesi A Socio-Cultural Case: Determination of Cognitive Constructions Concerning Condolence Houses	
<i>Dilara Sülün, Uğur Burç Yıldız, Anıl Çamyamaç</i>	151
European Union-Canada Relations: Cooperation, Disputes and Prospects Avrupa Birliği-Kanada İlişkileri: İşbirliği, Uyuşmazlıklar ve Olasılıklar	

<i>Ahmet Tuncay Erdem</i>	159
Yıkıcı Liderliğin Örgütsel Sapmaya Etkisinde Örgütsel Sinizmin Rolü: Konya İli Gıda Sektöründe Bir Uygulama The Role of Organizational Cynicism in the Effect of Destructive Leadership on Organizational Deviation: A Food Sector Research in Konya	
<i>Şerif Onur Bahçecik</i>	173
Türkiye'nin "Afrika Açılımı": Düşünceden Olgunlaşmış Politikaya Turkey's "Opening up to Africa": From Idea to Full-Fledged Policy*	
<i>Muhammet Murat Özkul</i>	181
Mültecilerin Kamp Sosyolojisi: Bangladeş-Cox'sBazar Kamplarında Mülteci Göçü Ve Sivil Toplum Kuruluşları* Camp sociology of Refugees: Refugee Migration and NGOs in Bangladesh-Cox's Bazar Camps	
<i>Fikri Keleşoğlu, Recep Yıldız</i>	193
Çokkültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması ve Eklektik Perspektif Multiculturalist Social Work Practice and Eclectic Perspective	
<i>Tayyibe Yaman Akpınar, Özlem Altunsu Sönmez</i>	203
Evlilikte Suçu Affetme ve Evlilik Uyumu İlişkisi Relationship Between Marital Offense-Specific Forgiveness and Marital Adjustment	
DERLEME / REVIEW	
<i>Nesim Babahanoğlu</i>	211
Türk İdare Sisteminde Bağımsız İdari Otoriteler, Bağımsızlıkları ve Denetimleri Üzerine Bir Değerlendirme Independent Regulatory Agencies, Evaluation of Audit Functions and Independence in Turkish Administration System	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	227
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	231
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	233

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN
m.burakcakin@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin 2021 yılında hazırlamış olduğumuz Toplum ve Siyaset Özel Sayısını sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 21 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Amerika Siyasi Tarihinde Başkan Martin Van Buren ve Döneminde İzlenen İç-Dış Politikanın Analizi

Analysis of the Domestic-Foreign Policy Followed by President Martin Van Buren's Period in American Political History

İbrahim Kaya ^a, Engin Koç ^{b,*}

^a MA. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9199-0227

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 16000, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3682-8718

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 2 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 19 Ocak 2021
Kabul tarihi: 26 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Martin Van Buren
Amerikan siyasi Tarihi
Kölelik
Teksas'ın İlhakı

ÖZ

Martin Van Buren, bağımsız Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan ilk ve aynı zamanda İngiliz kökenli olmayan ilk başkandır. Beyaz Saray'ın sekizinci başkanı olan Martin Van Buren bir hukukçu olmak ile birlikte onun siyaset ile ilgisi oldukça genç yaşlarda başlamıştır. Van Buren'in 1800'de eyalet kongresinde delege olarak başlayan siyasi hayatı 1848 yılında Free Soil olarak isimlendirilen, köleliğin yaygınlaşmasını önleme kampanyası ile son bulmuştur. Amerika siyasetinde valilik, vekillik, senatör, dış işleri bakanı, başkan yardımcısı ve nihayet başkanlık görevlerini icra eden Van Buren 1837 Paniği, Amerika'nın sınırlarının belirlenmesi, köleliğin yaygınlaştırılmasını engelleme meselesi, Teksas'ın Birleşik Devletlere kabulü meselesi, yerlilerin merkezi hükümete entegrasyonu gibi Amerika tarihi açısından önemli olaylar ile mücadele etmiştir. Bu çalışmada Martin Van Buren'in erken dönem siyasi hayatı, başkan seçilme süreci, başkanlık döneminde Amerika Birleşik Devletleri açısından hayati öneme sahip iç ve dış politik gelişmeler irdelenecektir. Çalışmanın bir bütün oluşturması ve kopuklukları ortadan kaldırmak adına, Van Buren'in başkanlık dönemine kadar Amerikan Siyasal Tarihi hakkında özet bilgi sunulacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 2 November 2020
Received in revised form 19 January 2021
Accepted 26 January 2021

Keywords:

Martin van buren
American political history
Slavery
Annexation of Texas

ABSTRACT

Martin Van Buren is the first president, who was born in the independent United States and first non-British origin among the presidents at the sametime. Martin Van Buren, the eighth president of the White House, became a lawyer and his interest in politics began very early age. The political life of Van Buren, which started as a delegate in the provincial congress in 1800, was ended Free Soil in 1848, and with the campaign to prevent the spread of slavery. Van Buren, who served as governor, deputy, senator, foreign minister, vice president and eventually president in American politics, he has struggled with important events is in terms of American history such as the panic of 1837, the determination of America's borders, the issue of preventing the spread of slavery, the annexation of Texas, the integration of the natives into the central government. In this study, will be examined Martin Van Buren's early political life, the process of being elected president, domestic and foreign political developments that are vital for the United States during his presidency. In order to create a whole in this study, brief information about American Political History will be presented until Van Buren's presidency.

1. Giriş

Modern anlamda ve uluslararası ilişkiler bağlamında yeryüzündeki birçok siyasi, iktisadi ve toplumsal

gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı coğrafyanın Kıta Avrupası olduğu düşünülmektedir. Avrupa'da yaşanan mezhep savaşları, yüzyıl savaşları, aydınlanma, Rönesans ve reform hareketleri özellikle özgür düşünce ve mutlakiyetçi

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: engin.koc@btu.edu.tr

monarşilere karşı verilen hürriyet mücadelesinde önemli sosyal tecrübeler kazanılmıştır. Ayrıca Kıta Avrupası ve Kıtanın emperyalist ülkeleri olan İngiltere, Fransa, Hollanda, Portekiz ve İspanya arasında yaşanan rekabette modern ulus devletlerin kurulma sürecini hızlandırmıştır. Bu gibi gelişmeler aynı zamanda Amerika gibi politik, iktisadi ve sosyal anlamda kendine özgü iktisadi yapısıyla bir kıta devletinin bağımsızlığını ve bir süper güç olmasını dolaylı yollardan sağlamış ve ortaya önemli bir liberal güç çıkarmıştır.

İngiltere'nin Fransa ile uzun yıllar devam ettiği Amerika kıtasındaki hâkimiyet mücadelesinde 1756-1763 arasındaki Yedi Yıl Savaşını kazanması ile başlayan İngiltere'nin Amerika hâkimiyeti Asya ve Afrika'daki sömürgelerden oldukça farklı olarak Kuzey Amerika'yı liberal yöntemlerle sömürgeleştirmiştir. Kuzey Amerikalıların Kıta Avrupası'ndan dini kısıtlamalar ve yoksulluktan kaçtıkları düşünüldüğünde Kuzey Amerikalıların özgürlük ve refah temelli bir yaşam tarzı arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Monarşinin gücünün ve aristokrasinin Amerika'dan uzak olması geniş kırsal alanların varlığı yeni Amerikalıların refahı açısından önem arz etmekteydi ve kıtada yaşayanlar arası dini hoşgörü baştan kabul edilmişti. Amerikalıların bölgede yaşayan Kızılderililere düşmanlığı ise beyazlar arasında ortak payda aidiyetine katkı sağlamıştır. İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşlarının maliyetini Amerikan kolonilerinden karşılamak için vergi artırımına gitmesi İngiltere ve Kuzey Amerika'daki siyasetçilerin birbirine düşmesine neden olmuştur. Fransa'nın İngiltere'den intikam almak niyetiyle Kuzey Amerika kolonilerini desteklemesi ile 1774 yılında başlayan Amerikan bağımsızlık hareketi 1776 yılında bağımsızlığını ilan etti. İngiltere ise George Washington'un liderliğindeki ordu ile barış anlaşması imzalayarak 1782 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ni tanıdı (Sander, 2009: 152-155). Amerika'nın tanınması Fransa açısından İngiltere'den intikam almayı ve İngiliz Krallığına karşı güç dengesi sağlamıştır.

Amerika Bağımsızlık Savaşı sonrası Fransa'nın ekonomisi hayli kötüye gitmiş, anayasal hak tartışmalarının artması ve yaşanan sosyal sorunlar Fransız Devrimini doğrudan tetiklemiştir. En önemlisi ise, Amerika'nın bağımsızlığı İngiltere ve Fransa'nın Kıta Amerika'sındaki sömürgelerinde yaşayan halklara bağımsızlık ve özgürlük elde etme adına örnek teşkil etmiştir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında bağımsızlık bildirisi hazırlanmış ve bu bildiriye; tüm insanların eşit yaratıldığı, insanların doğuştan, devredilmez ve vazgeçilmez haklara sahip olduğunu vurgulayan maddelere yer verilmiştir (Özdemir & Karaca, 2015: 245-247). Fransızlar, Amerika'da yaşanan gelişmelerden oldukça etkilenmişler, bu da Paris merkezli daha devrimci fikirlerin ortaya çıkma sürecini hazırlamıştır.

Amerika'nın Avrupa'nın aydınlanma değerleri üzerine inşa edilmesi bu fikirlerin uygulanabilir olduğunun en büyük kanıtı olmuştur. Amerikan devriminden en çok etkilenen topluma şüphesiz ki Fransızlar olmuştur. Amerikalıların Fransızlara verdiği bağımsızlık ve hürriyet ilhamı Fransız Devrimini doğrudan tetiklemiştir. Ayrıca 1778 yılında Amerikan bağımsızlık bildirgesi basılarak Avrupa'ya dağıtılacaktır ki bu Avrupa'nın tamamında büyük tartışmalara neden olacaktır. Avrupa'da popüler düşünce olan insan hakları ve adalet gibi konular artık Avrupalı düşünürlerden ziyade Amerikalı entelektüellerden istifade

edilme sürecine girmiştir. Amerikan yasaları Jean Jacques Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinden uyarlanarak yasama, yürütme ve yargının tam anlamı ile birbirinden ayrıldığı felsefesi üzerine kurulmuştur (Sander, 2009: 157). Bu gelişmeler Avrupalı toplumların ütopya sandıkları düşüncelerin evrende karşılığı olduğu algısına ulaşmasına ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin tanındığı, insanlara seçme ve seçilme hakkının mutlak surette sağlandığı fikir akımlarının güçlenmesini sağlayacaktır.

Birleşik Devletlerin İngiltere ile 1783 yılında barış anlaşması imzaladığında sınırları bugünkü sınırlarından oldukça farklı ve yüzölçümü oldukça küçüktü. Kuzey ve deniz kıyılarında toplanan nüfus, bağımsızlık sonrası Avrupa'dan gelen göçler ile ülkenin iç kesimlerine doğru nüfus artışı yaşanmıştır. İlk başta 13 eyalete sahip olan Amerika Birleşik Devletleri, 1791 yılında Kentucky, 1796'da Tennessee, 1803'te Ohio birliğe dahil edilmiştir. 1803 yılında Louisiana'yı Fransa'dan 15 milyon dolar karşılığında satın almıştır (Armaoğlu, 2014: 692-694). Birleşik Devletler, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde olduğu gibi bir bütünden bölümlenme değil tam aksine AB'de olduğu gibi devletlerden birleştirmedir. Bundan dolayı birliğe yeni katılan birimlerin öncesinde bir devlet oluşumu tamamlanır ve ardından Birleşik Devletler dediğimiz üst idari birime entegre edilir. Aksi durumda birliğe yeni katılan topraklar birliği oluşturan 13 devletten hangisinin toprağı olacağı sorunsalı çözülemez.

Amerika'nın giderek büyük bir coğrafyaya yayılması, sistematikleştirilmeye çalışılan politik yapısı ve mutlak özgürlükler ülkesi olmasına yönelik yapılan propagandalar, birçok Avrupalının Amerika kıtasında yaşamlarına devam etme kararını almalarında oldukça etkili olmuştur.

1823 Monroo Doktrini, Başkan Monroo'nun Kıta Avrupa'sındaki sistemin Amerika kıtasından uzak tutulması, Avrupa'nın sonu gelmez siyasi ve toplumsal sorunlarından uzak kalınmasını hedeflemiştir. Monroo Doktrini ile Avrupa'nın sorunlarından uzak duran Kuzey Amerika, enerjisini daha fazla Latin Amerika'ya kanalize etmiştir (Koç, 2017: 25). Bununla birlikte stratejik açıdan bakıldığında bu dönemde meşru ülke sınırlarını ve etkin olacağı nüfuz alanını tam belirlemedi ve ülke içi sorunlarda tatminkâr sonuçlara tam ulaşamamış olan Amerika'nın kendi içine kapanması oldukça mantıklı bir dış politika yönelimi olmaktadır. Amerika'nın coğrafi anlamda devasa bir boyuta sahip olması, hiç el değmemiş tarım ve madencilik kaynaklarına sahip olması ve Avrupa'dan refah ve özgür yaşamak için gelen nitelikli insan gücüne sahip olduğu düşünüldüğünde bu potansiyelin Amerikan devletinin gelişmesi ve kalkınmasına pozitif etkisi içe kapanmak değil de büyüme olarak da okunması gerekmektedir.

Amerika'da yukarıdaki satırlarda izah edilmeye çalışılan gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Martin Van Buren'in Amerika siyasi hayatında ortaya çıkması bu süreç sonrasında yaşanacak olan gelişmelerin yönünün tayin edilmesinde oldukça belirleyici olacaktır.

2. Martin Van Buren'in Siyasi Hayatından Kesitler

Martin Van Buren Amerikan kolonilerin Britanya'dan bağımsızlıklarını almasından altı yıl sonra 5 Aralık 1782'de taverna sahibi çiftçi bir babanın oğlu olarak New York, Kinderhook'ta dünyaya geldi (History, 2009). Annesi Maria

ve babası Abraham Hollanda'dan gelen göçmenlerdi. Maria Abraham ile evlenmeden önce üç çocuklu dul bir kadındır. Van Buren ailesi çok kolay olmayan yaşam koşullarında altı çocuklarıyla beraber yaşıyorlardı. Martin ailenin dördüncü çocuğuydu. Van Buren ailesi altı tane köle sahibiydi ve bu yaşadıkları zaman ve şartlarda anormal bir şey değildi. Köle sahibi olmak zenginlik alameti değildi, zaten Van Buren ailesi için zengin denilemezdi. Albany, Kinderhook birbirine yakın yerleşimlerdir, Albany'den gelen siyasetçiler ve hükümet görevlileri babasının tavernasında kalır ve orada toplantılar yaparlardı. Bu taverna aynı zamanda o bölgenin seçim çalışmaları içinde uzun yıllar bir merkez olarak kullanıldı. Babası gelirini artırmak adına şehirde bir memurluk görevi üstlenmişti. Tavernaya sık uğrayan bürokratlardan Alexsander Hamilton ve Aoran Burr genç Martin'in siyasi yeteneğini keşfetti (Silbey, 2020).

Martin, ailesinin onun çalışmasına ve yardımına ihtiyacı olduğu için Kinderhook'un tek sınıflı okulunda eğitimine on dört yaşına kadar devam etti. O günlerde çok üst perde sayılmayan koleje gitmedi. Babası siyasetçilerin yardımıyla genç Martin'i bir hukuk bürosuna çalışması için yerleştirdi. Martin temizlik ve günlük işler yaptığı bu büroda yedi yıl boyunca geceleri hukuk çalıştı. Bir yıllığına New York'a taşındı. O yıllarda New York nüfusu 60.000 kişiydi. 1803'te devlet barosuna kabul edildi. Van Buren erkek kardeşi James Van Allen ile ortak kendi hukuk bürosunu açtı. Genellikle mülk davalarına bakıyor ve topraklı seçkinlerin yerine kiracı halkın ve küçük toprak sahiplerinin yanında tavrı ahyordu. Bu işten oldukça para ve itibar kazandı (Silbey, 2020).

Van Buren stajyer avukat olduğu dönemlerde, Francis Sylester'in yanında çalışmakta iken profesyonel anlamda siyaseti tanımaya başlamıştı. Federalist Parti'de politika ile aktif bir şekilde ilgilenen Sylester, güçlü federal hükümet ve zenginliğe destek çıkan hukuk kanunlarını desteklemekteydi. Van Buren'i federalistlere çekmeye çalışan Sylester, Van Buren'in koyu cumhuriyetçi fikirlere sahip olması nedeni ile çok başarılı olduğu söylenemez. Van Buren'in küçük çiftçi ve toprak sahiplerine olan ilgisi ve siyasi bakışı onun aktif politikaya daha hızlı girmesine sağlamıştır (Welcbacher, 2001: 10-11).

Hızlı bir şekilde New York siyasetinde yer edinen Van Buren. Önceleri Federalist Parti'de sonradan ise Demokrat-Cumhuriyetçi partiye yöneldi. Parti başkanı DeWitt Clinton 1808 yılında Van Buren'i devlet memurluğuyla (Columbia County vekilliği 1808-1812) ödüllendirdi. Bir süre sonra parti içinde bölünmeler ve tartışmalar yaşandı. Van Buren bu dönemde, Buctails (şapkalarına bir geyik türünün kuyruklarından bir parça tüy iliktirdikleri için böyle anıldılar) diye anılan parti içi muhalif harekete liderlik yaptı (Silbey, 2020).

Van Buren 1808 yılında Hannah Hoes ile evlenerek Houdson'a yerleşti. Mutlu bir evlilik ve aile yaşamına sahip olan Van Buren'in 1817'de beşinci oğlu doğduktan sonra Hannah yakalanmış olduğu ölümcül tüberküloz hastalığına yenik düşerek 1819 yılında hayata gözlerini yumdu. Martin Van Buren eşi Hannah öldükten sonra, oldukça çok evlilik teklifi alması ve duygusal yakınlık görmesine rağmen tekrar evlenmemeyi tercih etmiştir (US Senate, 2018). Bu süreç sonrasında yerel ve ulusal siyasete daha çok yönelmeye başlayan Van Buren, çok kısa bir zamanda siyasi basamakları oldukça hızlı bir şekilde çıkmıştır.

New York başsavcılığını yapan Van Buren ve muhalefeti oluşturan "Bucktails" isimli grup ile New York Belediye başkanı olan DeWitt Clinton'un cumhuriyetçilere karşı sadakatli olmadığını biliyorlardı, aynı zamanda belediye başkanının borçlulara hapis cezası verme cezasını tasvip etmiyorlardı. 1817 yılında tekrar belediye başkanı seçilmesine rağmen 1819 yılında Van Buren New York eyalet meclisine seçilmiş Clinton ise valiliğe getirilmiştir ve 1820 yılında tekrar belediye başkanı seçilmiştir. Van Buren cumhuriyetçileri daha güçlü kılmak için birçok Bucktails'i kalifiyeli olmamasına rağmen iş sahibi yapmıştır. Amerika tarihinde oluşturulan ilk mekanizma olan bu muhalefeti birleştirme ve güçlendirme projesi aynı zamanda "spoils system" yani kayırma sistemi olarak bilinmekte ve The Albany Regency olarak uzun yıllar varlığını sürdürmüştür (Welcbacher, 2001: 13-14).

Martin Van Buren New York eyalet senatosunda 1812-1815 arası görev yaptı. 1812 savaşında savaş taraftarıydı. Federalistlerin savaş karşıtı olmalarını eleştirdi. Devletin savunma sistemini kolaylaştırmak ve güçlendirmek için yasa çıkarılmasında gayret gösterdi. 1815'te New York Başsavcısı oldu ve Albany'e taşındı. 1819 yılına kadar bu görevde kaldı ve 1820'ye kadar New York Eyalet Senatosu'nda görev yapmaya devam etti. Büyüyen hukuk bürosunu ortağı Benjamin F. Butler'a devretti. 1821 ve 1822 yıllarında Van Buren'in etkin olduğu Buctails gurubunun etkisiyle New York anayasasında köklü revizyonlar yapıldı. Oy kullanma hakkı genişletilerek genele yayıldı ve aristokrasinin etkisi kırıldı. De Witt Clinton'un Cumhuriyetçi Parti üzerindeki etkisini kırarak reformlarda yaptı. 1821 yılında Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'na seçildi. Kurucusu olduğu sözünün geçtiği siyasi etkisi yüksek, partide kontrol kudreti olan Albany Regency siyasal örgütü Van Buren'in New York'taki gözü, kulağı ve eli olacaktır (US Senate, 2018).

1821-1828 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'na seçilen Van Buren 1829 yılında New York valisi olmuştur. Başkan Andrew Jackson'un teklifini kabul ederek 28 Mart 1829'da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı olarak atanmış, bu görevi 1831 Martına kadar sürdürmüştür. Dışişleri ile ilgili meselelere dikkatli bir yaklaşımı olması onun en önemli özelliği olmuştur. 1833-1837 yıllarında başkan yardımcılığı yapan Van Buren 1836 başkanlık seçimlerini kazanarak Amerika Birleşik Devletleri 8. Başkanı olmuştur (Department of State, 2018). Van Buren, kendisinden önceki başkanlardan farklı olarak İngiliz soyundan gelmeyen ilk Amerikan başkanıdır. Van Buren Hollanda kökenlidir. Aynı zamanda bağımsız Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan ilk başkan olarak da tarihe geçmiştir ki kendisinden önceki bütün başkanlar İngiliz kolonilerinde doğmuştur (Welcbacher, 2001: 8).

Van Buren, giyimine özen gösteren, 1,68 cm boyunda ve hazır cevap bir siyasetçiydi. Sinsi politik manevralarından ötürü 'küçük sihirbaz' ve 'Kinderhook tilkisi' diye lakap takılan Van Buren kimileri içinde de kızıla çalan saçlarından ötürü 'kızıl tilki' olarak anılacak kadar siyasette ses getirmiş bir politikacıydı (Library of Congress, 2011). Van Buren 24 Temmuz 1862 yılında Kinderhook'da (Lindenwald) hayata gözlerini yumdu. Ömrünün son günlerinde Güney eyaletlerinin birlikten ayrıldığına ve ülkesinin iç savaşına şahit oldu. Fikren bölünmüş bir ülkeyi, müthiş çabalarla bir arada tutmaya katkısı olan bu adam için bu durum devasa bir

hayal kırıklığıydı. Ölümünden önce Lincoln'un isyancı güçleri bastırmak için seferberlik çağrısına ve Lincoln yönetimine destek verdi. Lincoln onun ölümünden sonra, ondan ve arkadaşlarından övgüyle 'vatansever' diye bahsetti (Cole, 1984: 317-321).

Van Buren, Kinderhook'a iki kilometre kadar yakında Lindenwald diye anılan evinde 1841'den ölüm tarihi olan 1862 yılına kadar yaşadı. İç savaştan sonra aile dışına satılan evini 1976 yılında National Park Service satın alarak bugün 'Martin Van Buren Ulusal Tarihi Sit Alanı' alanı olarak National Park Service içinde müze olarak hizmete sunmuştur (Richards, Miller, & Gilg, 2006). Birçok Amerikalı diplomat ve tarihçi de dâhil olmak üzere birçok kişi Van Buren'i Amerika'nın gizemli ve oldukça etkisiz bir politik figür olarak kabul edip, Van Buren'in Amerika Birleşik Devletlerine kazandırdıklarını görmezden gelmektedir. Van Buren'in ismi büyük başkanların listesinde hiçbir zaman görülmemiştir fakat bununla birlikte Amerika tarihindeki önemli başkanlardan biri olarak Amerikan ulusunun politik ve ekonomik kurumlarına büyük izler bırakmış bir lider olduğunu söyleyebiliriz (Rayback, 1983: 121). Çalışmanın ilerleyen sayfalarında Van Buren'in siyasi hayatı yanında başkanlığı döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde önemli iç ve dış politik gelişmelerden bahsedilerek Van Buren'in bu politikalara katkısı ve izlemiş olduğu stratejiler irdelenecektir

3. Amerika'nın Genel Politik durumu ve Martin Van Buren'in Başkanlığa Giden Yolu

Başkan Andrew Jackson döneminde Amerika'da demokrasi hareketleri oldukça genişlemiş ve toplumun alt kitlelerine yayılma süreci hızlanmıştır. 1830'lu yıllardan itibaren Güney Carolina hariç tüm eyaletlerde yetişkin erkeklere oy hakkı verildi. 1824'te başkanlık seçiminde kullanılan oy 356.000, 1836'da 1.500.000, 1840'ta ise bu rakam 2.400.000 idi. Her ne kadar bu oyların artışında göçmenler faktörü olsa da çoğu oy hakkının genele yayılması ve halkta siyasete karşı ilginin artması daha çok etkili olmuştur (Nevis & Commager, 2014: 212). Halkın siyasete karşı ilgisinin artması ile birlikte Amerikan siyasi sisteminde etkili aktörler olan ve kitleler üzerinde dolaylı etkilere sahip olan lobi grupları da politik faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

Avrupa kıtasından uzak olan bu genç devlette her ne kadar demokrasi ve hürriyet atağa geçmiş ise de genelde Amerikan gazetelerinin büyük bölümü ticari ilanlar, çok küçük bir bölümü siyasi haberler ve sıradan haberlere ayrılırdı. Ancak bazen çok küçük bir köşede fikri ve siyasi tartışmaların olduğu kısa yazılara da rastlanırdı (Tocqueville, 1962: 43). Genç Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok konuda demokrasi atakları yaşanıyordu. Herkesin kolaylıkla alabileceği düşük fiyatlı gazeteler çıkıyordu. 1833'te Benjamin Day 'New York' gazetesini çıkardı. 1835'te James Gordon Bennett 'New York Herald' adlı gazeteyi çıkardı. İlk defa halk magazin dergisi 'Godey's Lady's Book' 1830'da Philadelphia'da çıkarılmaya başlandı. Geniş bir okur kitlesi olan ilk aylık edebi dergi 'Knickerbocker' 1833 yılında yayımlanmaya başladı. Eğitim alanında hiçbir dini kurumla ilişkisi olmayan masrafları için bağış toplama yetkisi olan okulların hayata geçirilmesi için büyük çaba harcandı (Nevis & Commager, 2014: 213). Zaten süregelen süreç zarfında yavaş yavaş gelişmekte olan Amerikan demokrasisi

peşinden, insan hakları, işçi hakları, kadın hakları ve kölelik karşıtlığı gibi yeni hak ve hürriyet hareketlerini kartopu misali hızla büyüttü.

Başkan Van Buren selefi olan Andrew Jackson ile sürdürdüğü güçlü ilişkiler kendisini Amerika Birleşik Devleti ve kongresi için hayati bir pozisyona taşımasını sağlamıştır. Ekonomik krizlere karşı mücadeleye ve dış politika ile ilgili konularda her zaman Van Buren'in fikri Başkan Andrew Jackson için önemli olmuştur. Özellikle 1832'de Beyaz Saray'daki bazı bürokratların Jackson'un Van Buren'i Amerika'nın İngiltere elçisi olarak ataması durumunda Amerikan Senatosunun bu kararı reddedeceği yaygarasına karşılık senatörlere uyarılarda bulunarak Van Buren'i İngiltere'ye elçi olarak göndermesi ve başkan yardımcılığı görevine getirmesi Van Buren'in Andrew Jackson için önemini göstermektedir (Jarvis, 1964: 21).

Van Buren, dışişleri bakanı görevini icra ederken Başkan Andrew Jackson'a 1830 Kızılderili Tehcir Yasası hakkında destek vermesi, İngiltere ve Fransa ile ticari anlaşmalar yapması, Osmanlı Devleti'nden Karadeniz'de serbest ticaret izni alması gibi önemli başarılarına imza atmıştır. Bu başarılar Van Buren'in siyasette daha dikkat çekmesini sağlamıştır (Department of State, 2018). Van Buren, selefi Andrew Jackson ve yakın parti arkadaşlarının da desteği ile Amerikan başkanlık seçimlerine adaylığını koyma kararı almıştır.

1836 seçimi Amerika Birleşik Devletleri tarihi açısından da önemli bir seçim olmakla birlikte birkaç nedenden dolayı zihinlerde yer edinmiştir. Bunlar; 1888 yılına kadar hiçbir başkan yardımcısı Van Buren gibi başkanlık makamına seçimle ulaşmamıştır. Genellikle başkanın ya istifası ya da ölümü ile boşalan başkanlık makamı yardımcısının yasa gereği geçmesiyle doldurulmuştur. 1836 seçimi aynı zamanda büyük bir parti olan Whigs partisi farklı bölgelere dört farklı aday koyarak Van Buren'in düşük oy (kazanması için oyların yarısını geçmesi gerekir. Aksi durumda başkanı adaylar arasından Temsilciler Meclisi belirler.) olarak yenilmesini sağlayıp, kazanan Whigs adaylarından biri Temsilciler Meclisi tarafından başkan olarak karar alınabilirdi. Fakat Demokrat bir aday olan Van Buren tüm bunlara rağmen 170 oy alırken dört rakibi toplam 124 oyda kalınca seçimi kazanarak başkan oldu. Ayrıca bu seçim başkan yardımcısının senato tarafından seçildiği bu tarihe kadarki ilk seçimdir (270town, 2018).

Başkanlığı döneminde '1837 ekonomik buhranı', 1838'de 'Gözyaşı Yolu' diye adlandırılan ve binlerce insanın hayatına mal olan elim hadise vuku bulmuştur. 1839'da 'Amistad Davası' diye anılan İspanya İmparatorluğu ve Güney eyaletlerinin kuvvetli baskı yaptıkları köle davası (Amistad Davası) gibi Ameirka siyasi tarihi açısından oldukça önemli sonuçları olan olayları yönetebilmiş bir siyasi lider olarak Amerikan tarihine geçmiştir.

4. Martin Van Buren ve Amerikan İç Politikası

Van Buren, 1828 yılında Florida'nın birliğe katılımı için senatoya bir tasarı göndermiş fakat Florida'da köleliğin yasal olması nedeni ile bu tasarı tepki çekmiştir. Fakat Van Buren, köle sahiplerinin hukuki yapılanmasında negatif bir değişiklik olmayacağını fakat bu süreçten sonra köle ticareti yapılamayacağı hususunda diğer senatörleri ikna etmesi en

önemli iç politik siyasi zaferlerinden biri olmuş ve bu onun 1828 yılında New York valisi olmasında önemli rol oynamıştır (Welbacher, 2001: 18). Van Buren, başkan olmadan Amerikan toplumu tarafından oldukça kabul edilen ve aşırı uçlar arasında mutedil bir yol izleyen siyasetçi olarak bilindiği için 1837 yılında başkanlık görevine başladığında Amerikan halkının iç politika da Van Buren'den oldukça yüksek beklentileri bulunduğu sonucuna varılabilir.

Van Buren, geleneksel Jeffersoncu devlet (eyalet-state) hakları kavramını kullanmaya devam etmiştir. Yani; federal (merkezi; çatı idare) hükümetin gücünü kısıtlayarak devletin ekonomide daha aktif bir yeri olmasını teşvik ederek modern siyasi partiler için ideal bir politik çerçeve vaat etti. Böylelikle, Erie Kanalı gibi ekonomiyi canlandırıcı projelerin katılımcı devletlerin (eyalet-state) iç girişimleriyle geliştirilmesini tercih ederken devletlerin bu tür projeleri inşa etmeleri ve finanse etmeleri konusunda ısrarını devam ettirmiştir (Curtis, 2002: 126). Amerika Birleşik Devletleri'nde eyaletler tam olarak Türkçede anladığımız anlamı karşılamaz. Daha çok devlet tarzı bir yapıdır. En iyi karşılığı İngilizcedeki 'state' kelimesidir. Jefferson ve Van Buren gibi siyasetçiler tüm egemenliğin federal hükümette olmasına karşı çıkmış ve birliği oluşturan devletlerin karar almada federal hükümetten daha etkin konumda olmasını savunmuşlardır.

Martin Van Buren, siyasi ve sosyal hayatta partilerin zaruri varlığına ve faydalı olduklarına bütün gücü ile inanmış bir liderdir. Van Buren ayrıca partilerin siyasi sistem içinde yararlı bir işlevi yerine getirdiğini ileri süren ayrıntılı bir argüman inşa eden ilk önde gelen devlet adamıydı. Bunu "siyasi partiler olmaksızın bir ülke tam özgür olamaz" sözü ile doğrulamaya çalışmıştır. Ayrıca iki partili seçime gidilmeyi ülkenin menfaati ve halkın dikkatini çekme adına oldukça olumlu karşılamıştır. Bugün ki Amerikan siyasi sistemindeki iki partili seçim sisteminin mimarisinde önemli katkılar sunmaktadır (Mintz M., 1949: 430). ABD'de sürekli olarak iki partinin varlığının hissedilmesi herhangi bir kural veya kanuna dayanmaz, seçim sisteminden kaynaklı fiili olarak böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Ayrıca, iki partiden daha fazla partileri her seçimde görmek mümkündür fakat kamuoyu oluşturamayıp çok az oy potansiyeli oldukları için önemsizdirler. İlaveten, birçok seçimlerde bağımsız adaylarda bulunmaktadır.

4.1. 1837 Finansal Krizi

"1837 Paniği" olarak ifade edilen Amerikan finans krizi, halkın devlet ve bankalara güven eksikliği ile sonuçlanan istikrarsız bir döviz birimi ve finansal sistemi içeren bir olaydı. Bu kriz Başkan Andrew Jackson'un devlete ait fonları 1833'te Amerika Birleşik Devletler Bankası'ndan (Merkez Bankası) alıp, eyalet bankalarına devredildiğinde "bağımsız bir hazine sistemi" ortaya çıkmasını sağlamıştır. New Orleans'ta pamuk firmalarının iflası, şişirilmiş arazi fiyatlandırmaları ve spekülasyonlar krize katkı sağlamıştır. New York Bankası başta olmak üzere ABD'de 800 banka altın ödemelerini askıya aldı ve yılsonuna kadar 618 banka iflas etti. Birçok insan işsiz kaldı hatta temel gıda elde etme sıkıntısı yaşadı. Van Buren 1840 yılında bütün bankalardan bağımsız hazine kursa ve krizi kontrol altına almaya çalışsa da başkanlık döneminde bu krizi sonlandıramamıştır (Healy, 1964: 23; Armstrong Economics, 2018).

Başkan Van Buren, devlet bankalarına emanet edilen hükümet fonlarının güvenliği konusunda endişe hissetmekteydi ki muhalefetin yeni bir ulusal banka inşa etme talebini de ekonomik anlamda kontrolün kaybolması olarak yorumlamıştır. Bundan dolayı Van Buren, devlet bankalarından federal hükümet fonlarının ayrı tutulması ve bu paraların görevli denetçiler tarafından sıkı takibe alınmasını ve bunun toplanması için bağımsız bir hazine kurulmasını talebini savunmuştur (Curtis, 2002: 131). Van Buren ayrıca ekonomik krizin çıkma nedenini sefehinin yürüttüğü politikalarından ziyade yabancı iş ve finansal kurumların yetersizliğinden olduğunu düşünmüştür. Amerikan halkının içinde bulunduğu bu durum refah seviyesini oldukça azaltırken, yeni başkan olan Van Buren içinde büyük bir sorun olmuştur (Silbey, 2020).

Van Buren'in başlıca başarısı Amerika'da mali / finansal kurumlar reformunu düzenlemesi olmuştur. Ayrıca kriz Van Buren kabinesi tarafından Anglo-Amerikan savaşına dayanan bir dizi olayın neden olduğu küresel ekonomik krizin yansımaları olarak okunmuştur. 1837 buhranındaki temel faktör, bankacılar ve ithalatçılardan fabrika sahiplerine ve çiftçilere kadar tüm ekonomik unsurların elinde para ve kredi arzının azalması ve ortadan kalkmasıydı ki bu durum oldukça karıştı. Van Buren, federal fonları özel şahıslardan ve şirketlerden ayıracak bir yapının kurulmasını önerdi ki böyle bir teklifin devletin devasa boyutunu ve harcamalarını azaltacağı fark edilmiş ve başarılı olmuştur (Rayback, 1983: 133). Van Buren ayrıca 1837 ekonomik krizini kendi hükümetinin işlevselliğini kısıtladığını ifade ederek hükümetinin arzu edildiği gibi çalışmasının önündeki en büyük engel olarak göstermiştir. Aynı zamanda bu krizin sadece Amerika ile ilgili bir durum olmadığını Rusya ve Asya'da birçok ülkenin aynı finansal sorunlardan muzdarip olduğu yönünde propaganda yaparak kendi hükümetine karşı gelebilecek eleştirilere de cevap niteliğinde beyanatlarda bulunmuştur (Hummel, 2001: 188).

4.2. 1838 Gözyaşı Yolu Felaketi

Güneybatı'da yaşayan yerlilerin büyük bir kısmı Federal hükümetin Oklahama'ya göç etmesini talep etmesine rağmen Kuzeybatı'daki birçok yerli kabile anayurtlarını terk etmemek için Washington'a karşı mücadele etmeye devam etmiştir. On yedi bin Cherokee, dört bin Seminole ve binden fazla kaçak siyah köle buldukları yerleri terk etmemek istemesi Amerika Birleşik Devletleri tarihinin önemli soykırımlarla anılmasına neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan birçok çatışma ve katliamlar 'Gözyaşı Yolu' anlamına gelen 'Trails of Tears' olarak Amerikan siyasi tarihine geçmiştir (Hummel, 2001: 194). 1800'de başlayan Cherokeeelerin tehcir politikaları Georgia'da yaşadıkları bölgelerde altın madenlerinin bulunması ile birlikte Amerikan hükümetinin zorunlu tehcir ve sürgün politikalarıyla başlamıştır. 1837 yılında çıkan tehcir yasası ile birlikte Cherokeeeler toplandı ve Tennessee, Ohio, Mississippi ve Arkansas Nehirleri kullanılarak teknelerle kıyıda daha iç bölgelere gönderildi. Birçoğu kaderlerini beklerken tehcir kamplarında tutuldu. Bu süreç yerli kabileler tarafından ağlama yolu veya izi olarak tanımlanarak kültürel bir hafıza olarak zihin dünyalarında kalmıştır (Webest2: 2018). Bu olay Amerika dışında ve içinde birçok tepkiye ve kınamaya neden olmuştur. (Hausman, 2011).

Florida'da yaşayan Seminole Kızılderilileri ise, yaşadıkları toprakları terk etmek istemiyorlardı. Seminole halkı 5000 Amerikan askeriyile savaşmak zorunda kaldı. 1838'de Seminole halkının güçlü lideri Şef Osceola'nın öldürülmesi de direnişi bastıramadı. Seminole halkı 1840 yılına kadar direnebildi ve binlercesi öldürüldü. Başkan Van Buren bu katliamlardan dolayı Amerikalılar tarafından çok da eleştirildiği söylenemez (Department of State, 2018).

4.3. 1839 Amistad Davası

1839 Haziran ayında 52 Afrikalı esir köle taciri İspanyolların kontrolündeki Amistad isimli gemide isyan başlatmış ve mürettebattan sadece iki kişiyi sağ bırakarak gemi mürettebatının hepsini öldürdüler. Gemiye Afrika'ya götürmesi için esirlerin lideri konumunda olan Joseph Cinque İspanyol kaptana emir verir. Kaptan gündüzleri Afrika'ya doğru giderken geceleri kuzeybatıya gider. Ağustos ayında Long Island kıyılarında Amerikan askerleri gemiyi alıkoyma. Gemide 4'ü çocuk 36 Afrikalı esir kalmıştır. Connecticut'da esirler isyan, korsanlık ve cinayet ile yargılanır. Mahkeme, esirlerin avukatlarının bulunduğu belgeler ışığında köle olmadıklarını ve serbest bırakılmalarına karar verir. Van Buren köleci olan Kuzey oylarını kaybetme endişesi ve esirlerin iadesini isteyen İspanyol İmparatorluğu ile ilişkileri bozmamak gayretiyle davayı temyize, bir üst mahkemeye taşır ve kendi partilerine yakın bir yargıci davaya tayin eder. Bu dava kölelik karşıtlarını daha çok agresifleştirmiştir (Yale, 2018).

Van Buren'in Dışişleri Bakanı John Forsyth esirlerin Küba'ya iadesi için çalışsa da başarılı olamaz. Dava Amerikan yüksek mahkemesine taşınır. 74 yaşındaki eski başkan John Quincy Adams esirlerin avukatlığını üstlenir. Mahkeme esirlerin köle doğmadığına ve kaçırılmış hür insanlar olması sebebiyle Sierra Leone'ye hükümet tarafından götürülmesine hükmeder (Yale, 2018).

5. Martin Van Buren Dönemi Amerikan Dış Politikası

Pragmatik bir lider olan Andrew Jackson, New York valisi olan Van Buren'in başkanlık seçiminde başarılı çalışmalarından dolayı dış işleri bakanı olarak atamıştır. Bu da Van Buren'in hukuki eğiliminin profesyonel anlamda dış politika konularında da güçlenmesine ve Amerikan siyasetinin en önemli ve mahrem alanı olan dış işleri bakanlığı kurumu hakkında önemli tecrübeler kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca şüphesiz ki dış işleri bakanı olduğu zamanki vakur tavrı, soğukkanlılığı ve gün geçtikçe artan siyasi ve finansal iletişimlerini onu Amerikan başkanlığına taşıyan en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Van Buren, Amerikan başkanlığı seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra yapmış olduğu ilk halka sesleniş konuşmasında selefi olan Jackson'un dış politika yaklaşımında herhangi bir değişim olmadığını, bütün devletler ile dostane ilişkileri sürdüreceğini, Amerikan halkının haklarının korunacağı, vatandaşlar arası fırsat eşitliği ve adaleti savunacağını ifade etmiştir. Ayrıca İngiltere ile sıkıntılı ilişkilerin devam etmesine rağmen İngiltere ve Amerika'nın dostane ilişkilere sahip olduğunu da ifade etmiştir. Fransa ile olgun ve dostane olan ilişkilerin daha da ileri ve uyumlu bir hale götürüleceği gibi

temennilerde bulunarak Amerika'nın denizaşırı devletler ile ilişkilerinden bahsetmiştir (American History, 2018).

Fakat aşağıda örneklerle inceleneceği gibi sınırlı da olsa ulus inşasını tamamlama ve devletin kurumsal yapısını güçlendirmek için bakıldığında savunmacı; kıtada otorite olduğunu ve kendi lehine yapılan saldırı girişimleri de yumuşak karşılamayacağını fiilen göstermiş ve sert politikalar izlemek durumunda kalmıştır.

5.1. Caroline Vakası (Caroline Affair)

Amerika Birleşik Devletleri açısından Meksika başta olmak üzere bir dizi dış güvenlik sorunu varken ülkenin Kuzeyinde çıkan bir isyan Van Buren'i oldukça zor bir duruma sokmuştur. 1837 yılında temelinde Kanada'daki İngiliz yönetimine duyulan memnuniyetsizlik olan bu isyan Amerikan vatandaşı olan William Lyon'un liderliğinde Niagara Nehrinde bulunan Navy adasında meydana gelmiş ve birçok Kanadalı da müdahil olmuştur. New York güvenlik güçlerinin kendi vatandaşlarını kontrol edememesi nedeniyle İngilizler karakolların silahsızlandırılması kararını vermiştir. İsyancıların bulunduğu Caroline gemisinin batırılmasını emir vermiştir. Gemi uluslararası sınırlara ulaşmadan hukuksuz bir şekilde batırılmıştır (Curtis, 2002: 135) Bu olay aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Krallığı ilişkilerine oldukça zarar vermiş ve bir dönem iki devletin gündeminde ciddi bir şekilde yer etmiştir.

Amerika ve Kanada iyi ilişkilere sahip olduğundan 1837'de Kanada'da İngilizlere karşı çıkan ayaklanma Amerikalılar tarafından silah yardımı ile desteklenmiştir. Kanada'da İngiliz taraftarı olan McLeod simli bir kişinin Amerikan sınırını geçerek Amerikan vatandaşı bir kişiyi öldürmesi ilişkileri bozmak ile birlikte sınır sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu hadise sonrası idama mahkûm edilen McLeod İngiltere ve Amerika arasında uluslararası bir soruna sebep olmuştur. 1842'de tarafların anlaşması sonrası serbest bırakılan McLeod ikili ilişkilerin de düzelmesine katkı sağlamış ve İngiltere ve Amerika arasında 1842 yılında Webster-Ashburton Anlaşması ile günümüze kadar devam eden Kanada Amerika sınırı çizilmiştir (Armaoğlu, 2014: 696).

5.2. 1839 Aroostook Çatışması

1839 yılında Kuzey Maine'nin uzak bir bölgesi olan ormanlık ve kerestelik ağaç bakımından zengin Aroostook bölgesinde yeni bir çatışma baş gösterdi. 1783 yılındaki barış anlaşmasında Maine ve Brunswick sınırını ayıran bölge üzerinde anlaşılammış yedi milyon hektarlık bir bölge idi. 1830'lu yıllarda Amerikan ve İngiliz vatandaşları bu verimli keresteleri değerlendirme çabalarına girdiler. Kanadalı yetkililer bir Maineli Amerikan vatandaşını tutuklayarak New Brunswick hapisanesine koydular. Teğmen olan New Brunswick valisi Sir John Harvey tutuklama kararını doğru bularak onayladı ve tüm Amerikalıların bölgeden çekilmesini isteyen bir bildiri yayınladı. Maine valisi John Fairfield ise bin kişilik asker ve on bin dolar para için meclisten onay almak istiyordu. Durumdan haberdar olan Başkan Martin Van Buren İngiliz bakan Henry Fox ile görüşüp anlaşarak tüm tarafların Aroostook'u terk etmeleri için muhtıra çektiler. Fakat Maine valisi Fairfield başkana rest çekerek savaş hazırlıklarına devam edeceğini bildirdi. Böyle durumlara can sıkımayacak kadar profesyonel bir

siyasetçi olan Başkan Van Buren, General Winfield Scott'u kızgın valiyi ve askeri birlikleri kontrol altına alma göreviyle Augusta'ya gönderdi. Scott henüz yolda iken kongre başkana sınırı savunması için on milyon dolar ve elli binden fazla asker kullanma yetkisi vererek savaşı körüklüyordu. Scott bunlara gerek kalmadan krizi bitirme görevini başarıyla yerine getirdi (Curtis, 2002).

5.3. Teksas Sorunu

Van Buren'in Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık tarihi açısından incelediğimizde iç politikadan daha ziyade dış politik meselelerde ülkesi için daha önemli gelişmelere imza attığı gözlenmektedir. Ekonomik kriz ile meşgul olurken Teksas sorunu gibi Amerika'yı ikiye bölen konuları ustalıklı yöneterek başkanlıktaki ehliyetini ispat etmiştir. Teksaslılar 1837'de Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmak için siyasi olarak baskı yapıyorlardı. Teksaslılar, Meksika'yı barbar olarak tanımlayarak Amerikan halkına Teksas'ı kendileri kontrol etmedikleri takdirde bunu başka bir büyük güç kendilerine sorun yaratmak için kullanacağını ikna ederek Amerikan kamuoyunu Teksas'ın Birliğe katılımı için ikna etmeye çalıştılar. Hatta Teksas'ın başka büyük devletlerle Amerika Birleşik Devletleri'ne zararı olabilecek anlaşmalar yapmak zorunda kalacağını savundular (Curtis, 2002: 134).

Van Buren, Teksas'ın köleci yapısından dolayı Kuzey ile Güney arasındaki güç dengesini bozacağını bildiği için ve mevcut ekonomik kriz döneminde Meksika ve onu destekleyeceğini düşündüğü İngiltere, Hollanda, Belçika hatta Fransa ile ilişkileri bozmak ve de silahlı çatışmaya girmek istemiyordu. Bu konuda hiç ayrı düşmediği selefi Andrew Jackson'la farklı düşüncede idi. Kongrede bağımsız bir devletin ilhakının hukuki olmadığını ve emsalinin bulunmadığını belirtti. Eski başkan John Quincy Adams'da ilhakın Meksika'ya savaş ilanı olacağı ve Kuzey Güney dengelerini bozacağı görüşünü dile getirerek Van Buren'i desteklemiştir (U.S. Department of State Archive, 2009).

1836 yılından 1844 yılına kadar Teksas bağımsız bir devlet olarak devam etti. Ayrıca Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika'nın Teksas'ın bağımsızlığını tanıdı ve güçlü kalabilmesi için destekledi. İngiltere'nin cömert ekonomik ve askeri yardımları ile daha önce Kanada'dan hissettiği tehdit ve endişeyi bu sefer güney sınırlarından hissetmeye başladı. Eski Başkanlardan Andrew Jackson'un Başkan Tyler'i Teksas'ın ilhakı konusunda sürekli cesaretlendirmesi neticesinde 12 Nisan 1844 tarihinde Teksas Amerika Birleşik Devletlerine katılmıştır Bu durum Teksas'ın hamisi olan İngiltere ve Fransa tarafından istemeyerekte olsa kabul edilirken Meksika ise Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır (Armaoğlu, 2014: 694). Van Buren, ayrıca başkanlığı sırasında Teksas meselesine oldukça ihtiyatlı yaklaşmış, Teksas'ın bir taraftan bağımsızlığını tanıyarak diğer taraftan ilişki ve entegrasyonunu dolaylı olarak güçlendirerek başka bir taraftan ise Meksika ile çatışmadan Teksas'ın Birliğe katılımına giden süreci başarılı bir şekilde yönetmiştir.

Van Buren, kurumsal temelleri ve devlet mekanizması tam anlamı ile oturmamış bir Amerika'yı yaşadığı yıllarda özellikle Avrupa'da meydana gelen birçok ekonomik, güvenlik, siyasi ve toplumsal sorunlara bulaştırmaması ve Amerika'nın gücünü önemli derecede azaltacak savaşlara

müdahil etmemesi (Fransa ve İngiltere ile doğrudan savaş çıkarmaması gibi) Van Buren'in dış politika açısından Amerika'nın konjonktürel çıkarları açısından çok önemli bir başkan olduğunu göstermektedir (Hummel, 2001: 257).

6. Sonuç

Van Buren, Amerikan siyasi tarihi açısından önemli olmak ile diğer kurucu başkanlara kıyas edildiğinde daha az popüler olduğu bilinmektedir. Bunun ile birlikte, Amerikan ulusunun çıkarı açısından önemli gelişmelere imza attığı konusu çalışmada değinilmiştir. Ayrıca, ilk Amerikan başkanları ve özellikle Van Buren hakkında yeterli akademik çalışmalar hem dilimizde hem de İngilizce de bulunmaması, bulunan kaynaklarında Van Buren'in kişisel yaşamı ile ilgili olması iç ve dış politikalara yoğun bir şekilde temas etmemesi çalışmamızın tamamlanması açısından zor kısımları oluşturmuştur.

Bu çalışmada Amerika'nın sekizinci başkanı olan Martin Van Buren'in Amerikan politikasındaki yeri, konjonktürel anlamda Amerika'nın iç ve dış politikalarına ne gibi katkılar sunduğu analiz edilmiştir. Ayrıca Van Buren'in siyasi hayatının önemli kareleri hakkında vurgular yapılarak Van Buren'in politik düşüncesinin arkasındaki temel motivasyonlar anlaşılmasına çalışılmıştır. Van Buren'in siyasi hayatı iz bırakan başarılarla geçmiştir. Karşı karşıya kaldığı politik sorunlara daima dâhiyane çözümler önermiştir. Ülkesini 1837 ekonomik krizi anlarında ayakta tutabilmeyi başarmış, toplumsal bölünmelerde Güney ve Kuzey'i bir arada tutabilmiş, birçok sınır anlaşmazlıklarında ülkesini savaşa sokmamayı başarabilmiştir. Başkanlığı boyunca Teksas meselesi gibi özel durumlarda selefının politikalarının doğurduğu olumsuz neticelerle mücadele ederek adeta Andrew Jackson'un ardını temizlemek durumunda kalmıştır. Jackson'un çok parlak ve hareketli geçen iki dönem başkanlığı Van Buren'in başarısını ve dâhiyane siyasi kimliğini gözgelemiştir.

Çalışma, ilk dönem Amerika Birleşik Devletleri siyasi tarihi ve Başkan Van Buren'in siyasi hayatı ve politikalarının anlaşılmasına yönelik önemli bir kaynak olma özelliği taşıırken aynı zamanda da Amerika Birleşik Devletleri'nin inşa sürecinde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuksal problemlerinde anlaşılması açısından önemli bir kaynak olma amacı taşımaktadır. Bununla birlikte, Amerikan dış politikasında Monreo Doktrini etkisinin hissedilmesi açısından Van Buren dönemi de ayrıca önem arz etmektedir. Mümkün oldukça kıta ötesi problemlerden kendini soyutlayan Amerika, kalıcı sınırlara erişmek, tartışmalı alanlardan uzak durmak, iç politikada ekonomik kriz ile mücadele etmek ve yerli meselesi ile ilgilenmek Van Buren döneminde asıl önemli ve belirleyici siyasi öncelikler olduğu çalışmada gösterilmiştir.

Kaynakça

- American History. (2018). *State of the Union 1837*. (Erişim: 18.11.2018)
<http://www.let.rug.nl/usa/presidents/martin-van-buren/state-of-the-union-1837.php>
- Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914* (14 b.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Armstrong Economics (2018). *The Great Financial Panics in History-Panic of 1837*. (Erişim: 16.11. 2018) [armstrongeconomics.com: https://www.armstrongeconomics.com/panic-of-1837/](https://www.armstrongeconomics.com/panic-of-1837/)
- Cole, D. B. (1984). *Martin Van Buren and the American Politics System*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Curtis, J. C. (2002). "Martin Van Buren", içinde : H. F. Graft (Ed.), *The Presidents A Reference History*. New York: The Gale Group.
- Department of State (2018). *Biographies of the Secretaries of State : Martin Van Buren (1782-1862)*, (Erişim: 10.09.2018), <https://history.state.gov/departmenthistory/people/van-buren-martin>
- Hausman, B. M. (2011). *Riding the Trail of Tears*. Nebraska: University of Nebraska Press.
- Healy, G. P. (1964). "Martin Van Buren". F. Frediel (Ed.) içinde, *Presidents of The United States of America*. Washington D.C.: White House Historical Association.
- History (2009). Martin Van Buren. (Erişim: 13.10.2020), <https://www.history.com/topics/us-presidents/martin-van-buren>
- Hummel, J. R. (1999). "Martin Van Buren: The Greatest American President". *The Independent Review*. Vol:4: 255-281
- Hummel, J. R. (2001). *Martin Van Buren: The American Gladstone* (Erişim: 22.06.2018), <https://mises.org/library/martin-van-buren-american-gladstone>
- Jarvis, J. W. (1964). *The Presidents of the United States of America*. Washington D.C.: White House Historical Association.
- Koç, E. (2017). "ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu'ya Yansıması". R. Pehlivan, & S. Demirkılınç (Ed.), 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde Hatay: İktisat yayınları.
- Library of Congress. (2011). *The Red Fox of Kinderhook*. (Erişim: 28.11.2018) www.loc.gov/wiseguide/dec11/fox.html
- Mintz, M. M. (1949). *The Political Ideas Of Martin Van Buren*. New York: New York History.
- Mintz, S., & Davis, B. B. (tarih yok). *Amistad Affair*, (Erişim: 11.10.2018) [glc.yale.edu: https://www.glc.yale.edu/document-essay-amistad-affair](http://glc.yale.edu/document-essay-amistad-affair)
- Nevis, A., & Commager, H. S. (2014). ABD Tarihi. (H. İnalçık, Çev.) Ankara: Doğu Batı.
- Özdal, B., & Karaca, R. (2015). *Diplomasi Tarihi I "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar*. Bursa: Dora yayınları.
- Rayback, J. G. (1983). "Martin Van Buren: His Place in the History of New York and the United States". *New York History*, 64(2).
- Richards, L. L., Miller, M. R., & Gilg, e. (2006). *Martin Van Buren's Life at Lindenwald, 1839-1862*. Massachusetts, Amherst: National Park Service U. S. Department of the Interior.
- Sander, O. (2009). *İlk Çağlardan 1918'e* (18 b.). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Silbey, J. (2020). *Martin Van Buren: Life Before The Presidency*. (Erişim: 10.09.2020), [millercenter.org: http://millercenter.org/president/vanburen/life-before-the-presidency](http://millercenter.org/president/vanburen/life-before-the-presidency)
- Silbey, J. (tarih yok). *Martin Van Burden: Domestic Affairs*. 11 14, 2018 tarihinde UVA Miller Cente: <https://millercenter.org/president/vanburen/domestic-affairs> adresinden alındı
- Tocqueville, A. d. (1962). *Amerikan Demokrasisi*. İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- U.S. Department of State Archive (2009). *The Annexation of Texas, the Mexican-American War, and the Treaty of Guadalupe-Hidalgo, 1845-1848*, (Erişim:20.05.2018) <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/dwe/16336.htm>
- US Senate (2018). *VP_ Martin Van Buren*. (Erişim: 14.11. 2018), www.senate.gov/artandhistory/history/common/generic/VP_Martin_VanBuren.htm
- Webtest2 (2018). *Trail of Tears: A Brief History of the Trail of Tears*. (Erişim: 20.11.2018), <http://webtest2.cherokee.org/About-The-Nation/History/Trail-of-Tears/A-Brief-History-of-the-Trail-of-Tears>
- Welcbacher, A. (2001). *Martin Van Buren*. Minnesota: ABDO Publishing Company.
- Yale, (2018). Amistad Affair. (Erişim: 11.03.2018), www.glc.yale.edu/document-essay-amistad-affair
- 270towin (2018). *1836 Presidential Election* (Erişim: 10.04.2018), https://www.270towin.com/1836_Election/

Extended Abstract

In this study, examined the role of Martin Van Buren, eighth president of US, in American political life and it's analysed his domestic and foreign affairs contributions of his country. We tried to indicate that some highlights about his important frames of political life and thought to be understood his political thought. Martin Van Buren is the first president, who was born in the independent US and also first non-British origin among the other presidents at his time. Van Buren, became a lawyer and his interest in politics began very early age from age 18, if not before. The political life of Van Buren, which started as a delegate in the provincial congress in 1800, was ended Free Soil in 1848.

He started to politics in New York in from Federalist Party then he continued to political life with other parties like: Republicans and Democrats. He elected to the US Senate between 1821-1828, then he became the governor of New York in 1829. On the other side, he appointed the minister of foreign affairs between 1829-1831 and worked as vice president between 1833-1837 in US. He struggled against to slave trade in US, and this also helped him to ascended power in his country. The President Martin Van Buren took office on March 4, 1837, and his mission completed on March 1841 in the US politics via a member of Democratic Party. According to Van Buren, political parties are essential values and useful social tools for country's fate and he supported two party election. During his presidency, some important

developments came forward in US politics such as; 1837 Economic Crisis and 1838 Path of Tears which was caused many people's life. Especially, 1837 Economic Crisis was prior concern of Van Buren, because British Financial institutions cut off ensuring money for American banks.

As understood Van Buren, contributed his country power and influence on foreign affairs rather than domestic affairs in his country. When he was dealing with economical problems, he also focused on critical problems like, Texas issue. When Texas gained de facto independence from Mexico, thanks to him and his successor Andrew Jackson's strategies annexed by US with peacefully. On the other hand, he managed Amistad Trail in 1839 which was very important consequences in the US political history into next years. When he come to power, putted attention to improve relations with France and UK, but Caroline Affair damaged the bilateral relations with UK. According to some sources Americans supported Canadian revolts against to UK and London blamed to US Government to ensure money and arms them. They solved the problems with sign Webster-Ashburton Border Treaty in 1842. Solution of Caroline Affair in favor of Van Buren but its show that small border problems between parties drag both sides to conflicts. He well known in US politics as "Sly fox" and "little magician" because of his shifting critical maneuver on the domestic and foreign affairs. Without doubt Van Buren is very important figure among the other US presidents but not consider much important both in US and abroad.

Araştırma Makalesi • Research Article

Post-Kolonializm ve Leopold Sedar Senghor: Tartışmalı Bir Düşünür Üzerine Bir İnceleme

Post-Colonialism and Leopold Sedar Senghor: An Analysis of a Controversial Thinker

Eray Alım^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 72060, Batman/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7543-8021

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 20 Ocak 2021
Kabul tarihi: 26 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Post-Kolonializm
Léopold Sédar Senghor
Afrika
Senegal
Fransa

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020
Received in revised form 20 January 2021
Accepted 26 January 2021

Keywords:

Postcolonialism
Léopold Sédar Senghor
Africa
Senegal
France

ÖZ

Bu çalışmada, Post-Kolonial düşünce dâhilinde Léopold Sédar Senghor'un konumu incelenmiştir. Şair, filozof ve siyasetçi gibi farklı özellikleri bünyesinde barındıran Senegal'in eski devlet başkanı Senghor, çok boyutlu bir Post-Kolonializm analizine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Senghor'un entelektüel ve siyasetçi kimliklerini mercek altına alarak, bu iki kimlik arasındaki ilişkinin mahiyetini sorgulamaktadır. Sonuç olarak, Senghor'un "Siyahi-Afrikalılık" savunusu etrafında felsefi ve poetik bir başkaldırı ortaya koyduğu; siyasetçi olarak ise Fransa ile geliştirdiği yakın ilişkiler nedeniyle daha pragmatik bir profil arz ettiği saptanmaktadır. İlaveten, Post-Kolonial dönem ve Soğuk Savaş şartları Senghor'un hareket alanını daraltmışsa da bu ismin sömürge karşıtlığının bayraklarından biri olmayı sürdürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

ABSTRACT

This article presents an analysis of the position of Léopold Sédar Senghor within the Postcolonial thought. Senghor, an ex-president of Senegal, allows for a multidimensional analysis of Postcolonialism due to his embodiment of different identities such as poet, philosopher and politician. By selecting as its referent Senghor's intellectual and political identities, this work seeks to examine how these identities relate to one another. It concludes by noting that, although Senghor is best understood as a defiant philosopher given his poetic defense of the Negro-African subject, he exhibits a more pragmatic profile as a politician given his close relations with France. It is also stipulated in this article that although Post-Colonial and Cold War conditions limited Senghor's scope of action, he still maintained his stance as one of the champions of anti-colonialism.

1. Giriş

Post-Kolonializm, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan sömürge sonrası sürecin anlaşılması ve açıklanması için geliştirilmiş bir teorik yaklaşımdır. Fransa ve Büyük Britanya başta olmak üzere Batı ülkelerinin sömürgesi olmaktan kurtulan ulusların durumunu analiz eden bu yaklaşım, tarihle günümüz arasında bir bağ kurarak,

sömürgeci geçmişin yarattığı siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri incelemeyi amaç edinmiştir. Dünyaya Post-Kolonial bir mercekten bakanlar, Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya başta olmak üzere üçüncü dünya olarak kabul edilen coğrafyalardaki ülkelerin karşılaştıkları eşitsizlikleri güçlü sorgulamalara tabi tutmuşlardır. Bu sorgulamanın yapılmasında, belli başlı düşünürler yol gösterici bir işlev görmüştür. Bunlar arasında Edward Said, Franz Fanon,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: erayalim@hotmail.com

Aime Cesaire, Gayatri C. Spivak gibi isimler yer almaktadır. Léopold Sédar Senghor da Post-Kolonyal ekol dâhilinde köşe taşı mahiyetindeki isimlerden biridir.

Bu çalışmanın üzerinde duracağı isim olan Senghor'u diğer isimlerden ayırtıran önemli bir husus, bu düşünürün farklı kimlikleri bünyesinde barındıran bir figür olarak siyasi, felsefi ve entelektüel açılardan çok boyutlu bir Post-Kolonyalizm analizine imkân tanınmasıdır. Senghor; şair, filozof, akademisyen, eski bir Fransız askeri ve bağımsız Senegal'in ilk devlet başkanı olarak, 2001'de sonlanan 95 yıllık ömründe farklı özellikleri bünyesinde barındırmış bir siyasetçi ve düşünce insanı olmuştur. Siyahilik (Negritude) akımının öncü isimlerinden olan Senghor, Afrikalı siyahi bireyin kendine özgü mizacına referansla geliştirdiği perspektifle "Post-Kolonyal Özne'nin" nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili net bir çerçeve ortaya koymuştur. İlerleyen satırlarda açıklanacağı gibi, doğduğu Afrika topraklarının özgül kültürel özelliklerinden hareketle Senghor, Afrikalı bireyi duygularla yoğunlaşmış, iç huzura sahip ve doğa ile barışık halde tasvir ederek, adeta poetik bir var oluş hali resmetmiştir.

Senghor, geliştirdiği felsefi tasavvurla Afrika düşünce dünyasında önemli bir isim olmuşsa da İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasete giriş yaparak daha farklı bir kulvarda ilerlemeyi seçmiştir. Bu süre zarfında Senghor, Afrikalı özneyi Batı medeniyetinden ayırtırmaktansa, kapsayıcı ve hatta kolonyal bir ülke olan Fransa ile eski sömürgelerini bütünleştirici bir tahayyül ortaya koymaya başlamıştır. Ayrıca Senghor, Senegal dâhil Afrika ülkelerinin hızlı bir bağımsızlık süreci içine girmelerine karşı çıkarak, Fransa ile kültürel, siyasi ve ekonomik bağların muhafaza edilmesini savunmuştur. Bu hususlar dikkate alındığında, Senghor'un düşünce insanı ve siyasetçi olarak ortaya koyduğu bakış açıları arasında gözle görülür farklılıklar söz konusudur. Peki Senghor özelinde olduğu gibi, Post-Kolonyal dünyada önemli yere sahip olan düşünürlerin geçirdikleri fikirselle dönüşüm bize ne söylemektedir? Düşünürlerin geçirdikleri dönüşüm ve yaşamlarının farklı evrelerinde edindikleri yeni bakış açıları nasıl analiz edilmelidir? Senghor gibi düşünürler siyaset sahnesine çıktıklarında, entelektüel kimlikleri ile örtüşmeyen söylem ve eylemlerde bulunuyorlarsa, bu durum ne şekilde irdelenmelidir? Bu çalışma, bu gibi sorulara Senghor'u merkeze alarak cevap üretmeye çalışacaktır.

Çalışmada ele alınacağı üzere, çeşitli eleştirilere muhatap olan Senghor'un tartışmalı bir isim olması hasebiyle, felsefi ve siyasi kimliğini esas alan analitik bir yaklaşım üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu çalışma siyasi analiz olarak nitelendirilebilecek yöntemsel bir bakış açısına sahip olup, bir diskur analizi özelliği taşımamaktadır. Senghor'un söylem ve eserlerinin tamamı Fransızca olduğu için, Fransızca diline hâkim olmayan bu çalışmanın yazarı, bu kaynaklardan yararlanamamıştır. Dolayısıyla, ikincil kaynaklar bu çalışma kapsamında önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen, İngilizce çevrilerden yararlanılarak Senghor'un görüşlerine, yeterli olmamakla birlikte, yer verilmektedir. Esas amaçlanan ise gerek birincil kaynaklardan yararlanılabilecek gerekse Post-Kolonyal ekole ve daha genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine ilgi duyan ya da duyabilecek araştırmacılara Senghor'a dair analitik bir tartışma sunabilmektir. Zira Türkiye'de sosyal bilimler alanında çok az bilinen bir isim olan Senghor, gerek

bir düşünce insanı gerekse eski bir devlet başkanı olarak daha fazla ilgi görmeyi hak eden bir isimdir.

Bu bağlamda bu çalışma Post-Kolonyal bir mercekten bakarak, Senghor ile ilgili bir siyasi-felsefi perspektif ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu makale toplamda dört bölümden oluşmaktadır. İlk olarak çalışmanın teorik ve ampirik bağlamını oluşturan Fransa-Batı Afrika/Senegal ilişkileri, Post-Kolonyal bir çerçevede irdelenmektedir. İkinci bölümde ise, Senghor'un erken dönemi olarak tanımlayabileceğimiz 1928-1940 arasındaki dönem, bu düşünürün felsefi-düşünsel yaşamına odaklanılarak incelenmektedir. Ardından, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Senghor'un siyasi alana giriş yapması ve bu süreçte geçirdiği fikirselle dönüşüm analiz edilmektedir. Son olarak Senghor'un dekolonizasyon ve Soğuk Savaş dönemine denk gelen devlet başkanlığı sürecinde uluslararası arenada yaşanan gelişmelere dönük nasıl bir tavır aldığı masaya yatırılmaktadır.

2. Fransa, Afrika ve Post-Kolonyal Döneme Varış: Tarihsel ve Kavramsal bir Arka Plan

Tarihsel bağlamda Fransa, Büyük Britanya ile birlikte, Batı Afrika'da varlık tesis etmiş olan iki temel sömürge gücünden biridir (Chafer, 2002: 2-3). Fransa'nın sömürge politikasına yön veren başlıca yaklaşımlardan biri ise asimilasyon politikası olmuştur (Morgenthau, 2008: 617-618). Bu politika, Jean-Jacques Rousseau'nun ortaya koyduğu ve Fransız İhtilali'nin savunduğu "bütün insanların eşitliği" ilkesine dayanmıştır. Nitekim 1794 tarihinde, Toussaint L'Ouverture liderliğinde Haiti'deki siyahi kölelerin isyanlarının ardından Jakobenlerin aldığı kararla köleliğin kaldırılması, devrim atmosferinin ürünü olan kritik gelişme olarak kayda geçmiştir. Devrim liderlerinden Maximilien Robespierre'in vurguladığı gibi bu olay, Büyük Britanya karşısında Fransa'ya moral üstünlük kazandırmış ve özgürlük meşalesinin artık Fransa tarafından taşındığını göstermiştir. İnsan eşitliği ilkesinden hareketle devrim liderleri, her ne kadar küçük bir nüfusa karşılık gelmişse de, Fransız sömürgelerine Fransız vatandaşlığı hakkı tanıyarak eşitlik prensibini uygulamaya başlamışlardır (Morgenthau, 2008: 617-618; Losurdo, 2011: 137; Young, 2016: 30).

Fransız İhtilali özelinde müşahade edildiği gibi, hürriyet ve eşitlik talepleri üzerine temellenen sömürge karşıtlığı ve bağımsızlık şiarı güçlü bir zemin bulmuştur. Haiti örneğinde belirgin bir şekilde görüldüğü üzere, L'Ouverture'un liderliğinde 1804'te bağımsızlığını kazanan bu ülke, Hispanyola adasında İspanya'nın kontrol ettiği tarafta bulunan kölelerin de bir bölümünü esaretten kurtarmış; ayrıca özgürlük mücadelelerinde Küba'daki siyahilerle ilham kaynağı olmuştur (Losurdo, 2011: 152). Fransız İhtilali'nin yansımaları tekil hadiselerle sınırlı kalmayarak, daha kalıcı etkiler de yaratmıştır. Örneğin yaşanan ihtilal, teritoryal devlet kurma fikrinin, egemenlik kavramının ve esas önemlisi, milliyetçilik ideolojisinin zemin bulmasını sağlamıştır (Rowe, 2013: 143-145). Fransa özelinde bakıldığında, ihtilalin beraberinde getirdiği normatif devrim ve dönüşüm, bu ülkenin dış siyasetini yalnızca geçici bir süreliğine karakterize etmiştir. Zira devrim sonrasında Napolyon Bonaparte'ın istilacı politikasında somutlaştığı gibi, Fransız İhtilali'nin ürünü olan özgürlük ve eşitlik gibi ilkeler kısa süre içinde bir tarafa bırakılmış ve emperyal politikalara devam edilmiştir (Hobsbawm, 1996: 77-78). Bu

politikalar uygulanırken, yerli halkları uygarlık seviyesine çıkarma sorumluluğu önemli bir gerekçe olmuştur. 1798-1799 Mısır Seferi, uygarlık misyonunu yerine getirme sorumluluğunun ilk uygulamasını teşkil etmiş ve müteakiben bu düşünce, 19. yüzyıl Fransız emperyalistlerine ilham kaynağı olmuştur. Cezayir'in Fransız sömürgeci haline getirilmesi sürecinde ise uygarlık misyonu, Fransız lügatine tam teşekküllü bir şekilde giriş yapmıştır (Sessions, 2011: 6).

Uygarlık misyonu fikrinden hareketle farklı ulusları asimile etme politikası, Fransız değerlerinin üstünlüğü inancına dayanmıştır. Said'in belirttiği gibi, Fransız İmparatorluğu'nun varsayılan üstünlüğü, Fransa'nın ulusal kimliğine, medeniyet enerjisine, müstesna coğrafi, sosyal ve tarihsel özelliklerine dayanmaktaydı. Her ne kadar Cezayir, Gabon ve Madagaskar gibi sömürgelerde yerlilerin yaşadıkları hayat, yücelik fikrine tezat bir görüntü arz etmişse de entelektüel ve lobi çevrelerinde Fransız üstünlüğü fikri hâkimdi (Said, 1993: 170-171). Öte yandan, ilk adımı Cezayir istilası ile atılan Afrika'ya girme süreci, uygarlık misyonunu yerine getirmek kadar, jeopolitik gerekliliklerin de bir sonucuydu. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemekte olduğu bir süreçte Fransa, Mağrip bölgesinde varlık tesis ederek rakibi Büyük Britanya'ya karşı Akdeniz jeopolitiğinde avantaj elde etmeyi hedeflemişti. Bununla birlikte, Cezayir'i ele geçirerek ve burayı bir "sıçrama tahtası" olarak kullanarak Sahra-Altı Afrika'ya giriş yapmak da Fransa'nın hedefleri arasında yer almıştı (Sessions, 2011: 7).

Fransa, 19. yüzyılda Sahra-Altı Afrika'da hâkimiyet arayışını icra ederken, Batı Afrika bölgesi sömürge politikasının ağırlık noktasını teşkil etmiştir. Bu bölgede 1851-1894 arasında sırasıyla Dahomey, Senegal, Fildişi Sahili ve Fransız Ginesi, Fransa'nın sömürgeleri arasına katılmıştır (France in West Africa). Fransa'nın sömürge politikası zamanla sistematik bir hal kazanmıştır. Afrika'nın parçellenmesi olarak tanımlanabilecek bir minvalde Fransa, Büyük Britanya ve Almanya gibi Avrupalı güçler, Afrika kıtasında sömürge alanları ve bu alanları yönetecek idari birimler kurmuşlardır. Batı Afrika özelinde bakıldığında, Almanya'nın kontrolünde olan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın eline geçen Togo hariç, Fransız Batı Afrika'sı olarak bilenen topraklar ya işgal ya da anlaşma yoluyla Fransa'nın eline geçmiştir. Büyük Britanya'nın Batı Afrika'da birbirinden kopuk şekilde var olan sömürgelerinden farklı olarak Fransa'nın sömürge toprakları bir bütünlük arz etmiş ve 1895'ten sonra bu topraklar tek bir idari birim altında yönetilmiştir (Okoth, 2006: 314).

Fransa'nın Batı Afrika dâhil Afrika kıtasının muhtelif bölgelerinde kurduğu sömürge düzeni, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar devam etmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanmaya başlayan dekolonizasyon süreci ise 1960 yılında Senegal, Dahomey ve Fildişi Sahili'nin bağımsızlıklarını kazanmasına vesile olmuştur (France in West Africa). Sahra-Altı Afrika'sında görece sakin bir şekilde gerçekleşen bağımsızlık sürecinden farklı olarak, Kuzey Afrika'da bir diğer Fransız sömürgeci olan Cezayir'de ciddi bir silahlı çatışma süreci yaşanmıştır (Kras, 1999). Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLN) 1954'te başlamasına öncülük ettiği ulusal isyan ile Cezayirli direnişçiler; sabotaj ve silahlı mücadele yöntemleri de kullanarak, Fransız güçlerine karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir (Evans, 2012: 123). Sekiz

senelik bu zorlu mücadele sonunda Cezayir, Batı Afrika ülkelerinden iki yıl sonra, 1962'de bağımsızlığına kavuşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben sömürge düzeninden sömürge sonrası düzene geçiş süreci, Post-Kolonyal ekolün temel inceleme konusu olmuştur. Bu ekol, Avrupa sömürge güçlerinin toprakları dışındaki halklar üzerinde kurdukları tahakküm ve bu tahakkümün günümüz dünyasındaki yansımalarının bir analizini gerçekleştirmiştir. Post-Kolonyal ekole ilham veren W. E. B. Du Bois ve Franz Fanon gibi isimler, öncelikle sömürge güçlerinin üçüncü dünya halkları üzerinde yarattığı psikolojik tahribata odaklanmışlar, daha sonra ise eşitlik ve self-determinasyon vurguları üzerinden siyasi özgürleşmenin önemine dikkat çekmişlerdir (Young, 2016: 221). Post-Kolonyal düşünce dahilinde köşe taşı mahiyetinde bir isim olan Fanon, yerlilerin sömürge düzenine son vermesinin ve tam manasıyla özgürleşmesinin yolunun güç kullanmaktan geçtiğini vurgulamıştır. Bunu, bir nevi, "meditasyon" olarak tanımlayan Fanon, sömürgeleştirilmiş öznenin "şiddet içinde ve şiddet yoluyla" özgürleşeceğini iddia etmiştir (Fanon, 2004: 44). Fanon'un tasavvurunda şiddet yoluyla psikolojik rehabilitasyon bir boyut teşkil etmişse de ezilenlerin ulusal özgürlüklerine kavuşması, verilen mücadele bağlamında asıl vurgulanan nokta olmuştur. Bu bağlamda, Dien Bien Phu'da Vietnamlı savaşçıların Fransız güçlerine karşı ortaya koydukları silahlı direnişi hatırlatan Fanon, sömürge güçlerine karşı girişilen mücadelenin bütün ezilen halklar için bir cesaret kaynağı olduğunu belirtmiştir (Fanon, 2004: 30-31).

Fanon'un başarmaya çalıştığı gibi, geçmişten mevcut döneme kadar süregelen tahakküm ilişkilerini görünür kılmak, Post-Kolonyal yaklaşımın ulaşmaya çalıştığı başlıca hedef olmuştur. Bu hedefe matuf olarak Post-Kolonyal dönemin önemli siyasetçi ve aydın figürleri, gerektiğinde Batı'da elde ettikleri entelektüel araçlarla Batı hegemonyasını yıkmaya ve kendi siyasi hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Cabral, Fanon, Ho Chi Minh, Kenyatta, Nkrumah ve Senghor gibi birçok sömürge karşıtı düşünür, Batı'da eğitim almışlar ve Marksizm ve Sosyalizm gibi ideolojilerle Batı şehirlerinde tanışmışlardır. Daha sonra devlet başkanlığı dâhil siyasette muhtelif pozisyonlara gelen bu isimler, Batı'da tanıştıkları ideolojik akımları kendi siyasi programları çerçevesinde uygulamaya çalışmışlardır (Young, 2016: 68).

İçinde barındırdığı güçlü normatif boyutla Post-Kolonyal ekol ise, geçmişin unutulmaması ve sömürge düzeniyle yüzleşilmesi talepleri üzerinden Batı-merkezli anlatılara dönük etkili bir itiraz ortaya koymuştur (Dirlik, 1998; Spivak, 2010; Krishna, 2001; Darby, 2004). Post-Kolonyal dönemde Küresel Güney'deki aktörlerle gelişmiş Batı ülkeleri arasında meydana gelen ihtilafları anlamlandırma denemesinde, arka plandaki baskıcı ve eşitliksiz ilişkilerin bir faktör olarak önemi hatırlatılmıştır. Bu hatırlatma çabalarında, Edward Said'in Şarkiyatçılık kitabında Fransız düşünür Michel Foucault referanslı olarak bilgi-tahakküm ilişkisine yaptığı vurgu, merkezi bir öneme sahip olmuştur (Said, 2003). Şark olarak nitelenen bölgenin, Avrupa'nın imgelemesinden ibaret olduğunu edebiyat eserlerine atıfla açıklayan Said, daha yakın dönemde ise Batı menşeli entelektüel ve akademik kurumların İslam, Şark ve Arapları klişeleştirme çabalarına dikkat çekmiştir (Said, 2003: 301-302). Bilgi-tahakküm ilişkisine Post-Kolonyal bir açıdan

bakıldığında, Batı'nın üçüncü dünya üzerinde oluşturmak istediği epistemolojik hükümlerinin, geçmiş ve günümüz hakkında "anlatı hegemonyası" kurma amacına matuf olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun en belirgin şekilde görüldüğü alanlardan biri ise Uluslararası İlişkiler disiplini (Smith, 2000). Bu durum karşısında Post-Kolonyal ekol, hâkim anlatılara karşı çıkmayı ve sömürge geçmişini merkeze alarak küresel siyasete dair bir perspektif sunmayı amaç edinmiştir. Post-kolonyal öznenin merceğinden geçmişe dair bir muhasebe yapıldığında vurgulanan temel husus, eşitsizlik ve tahakküm üzerine kurulu sömürge düzeninin, günümüzdeki hiyerarşik ilişkilerin devamında da kritik bir rol oynadığıdır (Laffey vd., 2008). Post-Kolonyalizm bu gerçekliği, üçüncü dünyanın kendi anlatısını merkeze alarak dile getirmektedir. Sartre'ın Fanon'a atıfla vurguladığı gibi, esas amaçlanan, "Üçüncü Dünya'nın kendisini keşfetmesi" ve kendi sesi üzerinden muhataplarına hitap etmesidir (Sartre, 2004: xlv).

Bu hitabın gerçekleşmesi için, Said'in merceğinden bakıldığında, Şark'ın da içinde yer aldığı Üçüncü Dünya olarak tarif edilen bölgenin Batı'nın simgeleştirdiği bir temsil olmaktan kurtulması zaruridir. Said, Avrupa medeniyetinin maddi ve kültürel gelişiminde Şark gibi Batı dışındaki coğrafyaların için birer yere sahip olduklarını kaydederken, çeperdeki bölgelerin destekleyici kurumlar, kelimeler, imgeler, doktrinler ve hatta kolonyal bürokrasiler ve yöntemlerle istenen biçime sokulduklarını vurgulamaktadır (Said, 2003: 2). Said kitabında Bernard Lewis gibi tarihçiler üzerinden Şark'ın temsil edilme şekline dair güçlü eleştiriler dile getirmiş ve bunun akabinde kendisi de karşı eleştirilere maruz kalmıştır (Lewis, 1982). Her ne kadar Said'in eleştirdiği isimlerin tepkisini üzerine çekmesi normalse de farklı isimler de kendisinin bakış açısında belirli eksik ve noksan taraflar olduğunu kaydetmiştir. Bunlardan biri, Suriyeli düşünür Sadık Al-Azm olmuş ve kendisi "Tersinden Şarkiyatçılık" olarak isimlendirdiği eleştirel bir yaklaşım üzerinden Said'in çalışmasını sorgulamıştır.

Al-Azm'a göre Said, Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu tahakkümü irdelerken, özcü bir yaklaşıma sürüklenmiştir. Her ne kadar Said, Batı-Doğu ikiliğinin nasıl simgesel/temsili bir tasvire dayandığını izah etmeyi amaç edinmişse de kendisi de bu ikiliğin üretilmesine katkı sunmuştur. Zira eleştirel bir mercekte de olsa Said, Şark ve Garp (ya da Doğu ve Batı) arasında ontolojik bir ayrım olduğunu varsaymıştır (Al-Azm, 2000: 219). Aşağıda ele alınacağı gibi Senghor gibi düşünürler de ontolojik ayrım fikrine iştirak ettikleri için Said'in bakış açısı bir istisna teşkil etmemektedir. Diğer taraftan, Senghor özelinde açıklanacağı gibi, medeniyetler arasında var olduğu iddia edilen ayrım fikri savunusu bir devamlılık arz etmemiştir.

Al-Azm'ın getirdiği ikinci eleştiri ise Said'in imgeler, kelimeler, söylemler ve temsili tasvirlerle "ham gerçekliğin" kendisinden daha fazla önem vermiş olmasıdır. Bu tespitten hareketle Al-Azm, Said'in perspektifinde bir "bilim karşıtlığı" olduğunu vurgulayarak şunu iddia etmiştir: Said'e göre, özellikle "Kültürel-Akademik Şarkiyatçılık" gerçekliği çarpıtıcı bir rol oynamakta ve Batı'daki çalışmalar Üçüncü Dünya'daki bireylerin öz benliğini yanıltıcı bir biçimde tasvir etmektedir (Al-Azm, 2000: 219). Öte yandan, Timothy Mitchell başta olmak üzere, bizzat Edward Said'in kendisinden etkilenip Şarkiyatçılık karşıtı noktada olan eleştirel düşünürlerin varlığı göz önüne alındığında, Al-

Azm'ın eleştirilerinde bir haklılık payı olduğu görülmektedir (Örnek olarak bkz, Mitchell, 2002).

Bununla birlikte, gerçekten de Doğu-Batı ya da Kuzey-Güney ekseninde yaşanan etkileşimler Said'in varsaydığından çok daha dinamik bir tablo arz etmiştir. Bu husus çerçevesinde Post-Kolonyal ekol dahilinde Said ile ilgili dile getirilebilecek bir diğer eleştiri, Üçüncü Dünya'daki öznenin Said tarafından pasif bir özne olarak mütalaa edilmesidir (Barkawi, 2008; Adib-Moghaddam, 2011). Bu mütalaa, Barkawi'nin vurguladığı gibi, Batı merkezli hegemonik yapının direnişlerle ve karşı meydan okumalarla karşılaştığının görülmemesi gibi bir soruna neden olmuştur. Buna karşın Küresel Güney'de, bu çalışmada Senghor ve Siyahilik Ekolü özelinde irdeleneceği gibi, "isyankar bir bilinç" şekillenmiş ve vücut bulmuştur. Yukarıda zikredildiği gibi, L'Ouverture'un gerek siyahilerin özgürleşmesine önderlik etmesi gerekse farklı kitleleri etkileyebilmesi, bu durumu gözler önüne seren bir örnek olmuştur (Barkawi, 2008: 8).

Al-Azm'ın eleştirisi, Barkawi'nin eleştirisi ile birleştirildiğinde görülecektir ki, Said kendi uzmanlığı olan edebiyat ve kültürel çalışmalar alanının sınırlarında kalarak, söylemsel, temsili ve imgesel tahakküme aşırı önem vermiş ve fiziksel mücadele ve direnişin önemini gözden kaçırmıştır (Barkawi, 2008: 8). Bununla birlikte, Küresel Güney'de yer alan bireyin entelektüel anlamda sahip olduğu öznel, farkındalık ve direniş kapasitesi de gözden kaçmıştır. Adib-Moghaddam bu hususu bir örnekle şu şekilde açıklamaktadır: Mısır, Britanya'nın kontrolünderken, İngiliz Savaş Bakanı Lord Harrington Mısırlı entelektüel Muhammad Abduh'a Türklerin hakimiyetinden sonra Mısır'ın Britanya'nın kontrolüne girmesiyle her şeyin artık daha iyi olduğunu fikrine katılıp katılmadığını sormuştur. Abduh ise kendisine "Kesinlikle hayır" diyerek karşılık verip, yabancı bir ırka ve dine ait bir ulusun tahakkümüne aslı razı olmayacaklarını dile getirmiştir (Adib-Moghaddam, 2011: 103).

Yerelde ortaya konulan gerek fiziksel gerekse entelektüel direniş, Küresel Güney ve Batı arasındaki ilişkinin çok daha karmaşık bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. İlişkilerin tek taraflı ve statik değil, dinamik ve hareketli olduğu kaydedilmelidir. O derece ki, yaşanan süreçlerin dinamik doğası; bakış açılarında, hassasiyetlerde, felsefi ve siyasi tasavvurlarda ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Senghor'un bize göstereceği gibi, Üçüncü Dünya'da belli entelektüellerin, "şartların gereği" olarak Küresel Güney'deki bağımsızlık hareketlerine mesafeli durmaları, bu bağlamda önemli bir örnektir. Fransa gibi eski sömürgeci ülkelerde ise, Sartre gibi bağımsızlık taraftarı güçlü muhalif isimler var olmuşsa da, Albert Camus gibi farklı bir noktadan olaya bakanlar da olmuştur. Said ise bu isimlere güçlü eleştiriler yöneltmekten sakınmamıştır (Said, 1993: 169-185). Bu bağlamda, yelpazenin her iki tarafında da bir çeşitlilik söz konusudur.

Bu hususlar bir bütünlük içinde ele alındığında şu görülmektedir ki, Post-Kolonyal döneme gerek varılmadan önce gerekse varıldıktan sonra ortaya çıkan resim, ilk görüldüğünden daha fazla katmana sahiptir. Bunun için, süreçlerin dikkatli bir şekilde tahlil edilmesi, tarihsel konjonktürlerin için özelliklerinin gözden kaçırılmaması büyük önem taşımaktadır. Zira Batı ve Küresel Güney'deki (veya Doğu'daki) ulus ve kültürler arasında önemli

farklılıklar olmasına rağmen, Şark-Garp ya da Kuzey-Güney ayırımına indirgenemeyecek yakınlıklar da söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, iki taraf arasındaki ilişkilerin ana hattı Küresel Güney'in sömürgeci/emperyal güçlere karşı verdikleri mücadele ve direniş olummuşsa da iki tarafın birbiriyle karşılaşması, geçişkenlikler ve etkileşimleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada ele alınacağı gibi, Senghor ve kendisinin etkilendiği Rene Maran gibi isimler, bu etkileşimleri gözler önüne sermiştir.

Her halükârda, Küresel Güney'deki öznenin temel mücadelesi, kendi öz benliği ve kendi var oluşunu kanıtlamak olmuştur. Bunun yolu, her zaman Batı ile keskin bir ayırma yaşamak anlamına gelmese de, gerek felsefi/entelektüel gerekse politik alanda, Post-Kolonyal özenin görünürlüğünün ve özgüllüğünün tescillenmesidir. Cesaire'nin bir şiirinde "hiçbir ırkın güzelliğin, zekanın, gücün tekeli elinde bulundurmadığı ve Zafer Randevusu'nda herkes için bir yer olduğu" sözü bu bakış açısını yansıtmaktadır (Cesaire, 1969: 85). İlerleyen satırlarda, bu bakış açısının Senghor tarafından ifade edilme şekli ele alınmaktadır.

3. Felsefi-Düşünsel Alanda Senghor

Post-Kolonyal düşünce dahilinde önemli bir figür olan Léopold Sédar Senghor (1906-2001), Fransız Batı Afrikası olarak bilinen bölgede ve şimdiki Senegal'in sınırları içinde yer alan Joal'de dünyaya geldi. Zengin bir tüccarın oğlu olan Senghor, annesinin yönlendirmesiyle rahiplik eğitimi almaya başladıysa da bu tercihin kendisi için uygun olmadığını fark ederek başkent Dakar'da eğitimine devam etti. Başarılı performansı sayesinde Fransa'da eğitim görmek için burs kazanan Senghor, 1928 yılında üniversite eğitimi için Fransa'ya yerleşti. Bu süre zarfında Lycée Louis-le-Grand ve Sorbonne'de eğitim gördü. 1935 yılında Fransızca öğretmenliği yapma ehliyetine sahip olan Senghor, önce Tours'ta öğretmen olarak görev yaptı; ilerleyen dönemde ise Yurt dışı Fransa Ulusal Okulu'nda (École Nationale de la France d'Outre-Mer) Afrika Dilleri ve Medeniyeti alanında profesör olarak çalışmaya başladı (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2019; Vaillant, 1976: 155). Gençlik yıllarında Senghor'un üzerinde Fransız etkisi yoğun bir şekilde hissedilmekteydi. Senghor o yıllardaki hedefini şu şekilde dile getirmişti: "Amacımız sömürgecilerin adeta bir karbon kopyası olma: 'Siyah tenli Fransızlar'. 'Afrikalıların 'beyaz Tanrı'nın parmaklarında yumuşak balmumu' olması ve Fransız kültürünün limanında kurtuluş arayışı içinde olmaları umulmuştur" (Skurnik, 1965: 350).

Fransa'daki eğitim süresi sırasında Senghor, seçkin Fransız öğrencilerle tanışma imkânı buldu. "Fransız üstünlüğünün" nasıl içselleştirildiğini, Fransız kültür ve medeniyetinin ne denli asimilasyon pratiklerine dayandığını Paris'te bulunduğu entelektüel ortamlarda gözlemleyen Senghor, evvelki yıllarda Fransız kültürüne duyduğu yakınlığı revize etmeye başlamıştı. Afrikalı öznenin, Fransız kültür ve medeniyet havzasında yok sayıldığını müşahade eden Senghor, Afrikalının Fransız demek olmadığı, eğitim ve kültür alanındaki Fransız etkisine rağmen, Afrika ile mündemice bir medeniyetin olduğu yönünde bir sonuca ulaşmıştı. Bu tecrübeler sonucunda Senghor, kendi yerel kültürünün varlığını ayakta tutma konusunda harekete geçmişti (Vaillant, 1976: 155; Skurnik, 1965: 350). Bu

hareketlenmenin önemli adımlarından biri ise Siyahilik (Negritude) akımının ortaya çıkışı olmuştur.

Senghor'un temsilcilerinden biri olduğu Siyahilik ekolü, Senghor, Aimé Césaire ve Léon Damas gibi Afrika ve Karayipler'den Fransa'ya gelen bir grup siyahi entelektüelin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Organizasyonel bir yapıya sahip olmayan ve daha ziyade entelektüel bir akım olarak bilinen Siyahilik ekolü, sömürge dönemiyle hesaplaşılması, siyahi bireyin Avrupa medeniyeti ile karşılaşma tecrübesinin anlaşılması ve kendine has bir kolektif kimlik sahibi olması gibi konular üzerine eğilmiştir (Jacques, 2011: 4). Bu ekol, siyahi ırkın sömürge döneminde nasıl baskılandığı ve uzun yıllar boyunca adeta bir yabancılaşma sendromu ile yaşamak zorunda kaldığı tespitinden hareketle, bu ırkın sömürge dönemine bir reaksiyon olarak kendi manevi değerlerini esas alan bir var oluş haline ulaşması gerektiğini savunmuştur (Sartre, 1988: 306-307). Bu manevi değerlere ulaşılması ise Afrika kültürünün sömürge öncesi dönemdeki köklerine uzanmasını gerekli kılmıştır (Thompson, 2002: 144). Bu bağlamda, siyasi olduğu kadar, kültürel bağımsızlığın da önemine dikkat çeken Siyahilik hareketi, Batı hakimiyetinin Afrikalı özne üzerinde yarattığı sosyal ve psikolojik etkileri mercek altına almış ve geçmişle kapsamlı bir yüzleşmenin gerekli olduğunu inanmıştır (Irele, 1965: 322). Bu yüzleşme, köleliğin devamını savunan Avrupalılara ve sömürge geçmişinin müsebbibi olan uluslara yönelik bir tepkiyi kapsamak kadar, Afrikalılara dair bir gelecek tasavvuru geliştirmeyi de içermiştir (Mortimer, 2004: 539). Nihai kertede, siyahi bireyin yaşamını tanımlayacak bir kolektif kimliğin inşasının mümkün olduğu vurgulanmıştır.

Siyahilik ekolünün merkezi isimlerinden biri olan Senghor ise, Afrikalı özneyi tanımlarken adeta poetik bir var oluş tasavvuru ortaya koymuştur. Bu tasavvur çerçevesinde Afrika ve Batı medeniyetlerinin felsefi arka planlarında önemli farklılıkların bulunduğu vurgulanmıştır. Analitik kolaylık için "Avrupalı özne" olarak tanımlanabilecek Batı'daki bireyin, doğayı kontrol edebilmek için geliştirdiği faydacı/işlevsel mantıktan farklı olarak "Afrikalı siyahi özne", doğaya üstünlük kurmak değil, onunla birleşmek ve kaynaşmak yönünde bir yaşam anlayışına sahiptir (Wilder, 2015b: 51). Senghor'un spiritüel ve yüzü doğaya dönük Afrika öznesi üzerinden Batı'ya dönük ortaya koyduğu eleştirel yaklaşım, Batılı filozoflardan bazılarının fikirleri ile güçlü paralellikler arz etmektedir. Örneğin Heidegger'in vurguladığı gibi, bilimsel mantıkla bezenmiş insan, araştırmak ve incelemek gibi eylemlerle aslında doğayı hapseder ve onu hesaplanabilir bir suret haline getirir (Heidegger, 1977: 19-21). Heidegger'in bilim ve teknikten yararlanan insanın doğayı zapt-u rapt altına almak ve niceliksellikle tanımlanabilen (hesaplanabilen) subjeler yaratmak yönünde geliştirdiği eğilime dair yaptığı vurgu (Heidegger, 1977), Senghor'un Avrupalı özneyi tanımlayışı ile benzerlik göstermektedir. Senghor'un ifadesiyle; "Avrupalı birey nesneyi tanıyabilmek için, onu her zaman kendisinden ayırdı. Onu kendisinden uzak tuttu. Şunu eklemeliyim ki pratik anlamda nesneyi kullanılabilir hale getirmek için onu analizlerinde sabitledi ve onu adeta ölü bir hale getirdi" (Jones, 2010: 144). Buna karşın, Senghor'cu bir açıdan siyahi birey, doğa ile adeta onunla bir aşk yaşar gibi ilişki kuran bir özellik taşımaktadır (Sartre, 1988: 318-317).

Batı'daki eleştirel düşünürlerin "enstrümantal zekâ" olarak tanımladıkları Batı Aydınlanması'nın ürünü olan temel bir

yaşam pratiği ile (Adorno vd., 2002), Afrikalı siyasi öznenin “sezgisel mantıkla” şekillenmiş yaşam pratiği arasında güçlü farklar vardır (Wildier, 2015b: 51; Donna, 2010: 142). Enstrümantal zeka, gücünü görme yetisinden alır; gördüğünü kontrol etmek ister; buna karşın, Senghorcu bir açıdan sezgisel mantığa sahip Afrikalı siyahi öznenin temel yeteneği görmek değil “dokunmaktır”; bu özne, dokunduğunu kucaklamak, kuşatmak ve onunla bütünleşmek ister (Irele, 1965: 343; Wildier, 2015b: 51). Senghor’un vurguladığı gibi; “Siyahi-Afrikalı kendisini nesneden ayırmaz, onu kendisinden uzak tutmaz, onu gözlemlemez, analiz etmez. Daha net bir ifadeyle, nesneye belirli bir mesafede kaldıktan sonra . . . öldürmeden ya da gözüni dikemedi, onu hayatta tutar. Ona dokunur ve onu hisseder. Zenci-Afrikalı adeta duyguların bir tarlasıdır” (Skurnik, 1965: 351-352). Senghor’un bu değerlendirmesinden çıkarılabileceği gibi, Afrikalı öznenin yaşam tasavvurunda Kartezyen düşüncede bulunan özne-nesne ayrımı ve dual/ikili yapılar yoktur. Çünkü Afrikalı özne yaşamı bir bütünlük içinde tasavvur eder, bütün canlı-cansız varlıklar arasında metafizik bir bağ olduğunu varsayar ve herhangi bir nesneye zarar vermenin, yaşama şekil veren bütünlüğe zarar vereceğini düşünür. Bu minvalde özne ve nesne, yaşam ve ölüm, insan ve doğa arasında bir ahenk vardır. Bu tasavvurda Afrikalı özne, yaşamı işlevsel bir mantıkla değil, sezgisel yetenekleriyle kavrar (Jones, 2010: 133, 139, 143-146).

Bütün bu felsefi tahlillerde, Afrikalı bireyin sürgün edilmiş bir özne olduğu ve sömürge tecrübesinden siyahilik bilincini geliştirerek kurulabileceği vurgusu ön plandadır (Jacques, 2010: 8). Bu bakış açısı, Post-Kolonyalizm’in bir karşı çıkış olarak ortaya çıkmasında Senghor’un merkezi önemini gözler önüne sermektedir. Bu husus açılacak olursa, Senghor’un başlıca isimlerinden biri olduğu Afrika felsefi akımında “zahmet çekme” eylemi merkezi önemdedir. Bu bağlamda Batı felsefesinde “merak” nasıl önemli bir çıkış noktası olmuşsa, kendi medeniyetlerinin kültürel ve siyasi olarak tahakküm altına almaya çalışan Avrupa’ya karşı Senghor, Cesaire ve Nkrumah gibi isimler “zahmet” kavramından hareketle bir çıkış noktası yakalamışlardır (Agada, 2018). Siyahi bireyin yaşadığı tarihsel acıları esas alan bir perspektiften Senghor’un da içinde yer aldığı düşünürler, adeta bir başkaldırı olarak felsefeye sarılmışlardır. Bu başkaldırı ile Avrupalı sömürge güçleri hedef alınmışsa da Senghor ve Siyahilik ekolünün çalışmalarında asıl merkezi özne, siyahi ırkın kendi mensupları olmuştur. Sartre bunu, siyahiler arası bir diyalog olarak tarif etmektedir. Kendisinin vurguladığı gibi, “bu siyahiler siyahilere siyahilerin durumuyla ilgili hitap etmekte” ve yazdıkları şiirlerle esas itibarıyla “bir bilinç uyanmasına” vesile olmaya çalışmaktalar (Sartre, 1988: 293).

4. Siyasi Arenada Senghor: Fransa-Senegal Hattında Denge Siyaseti

Senghor’un Afrikalı öznenin yaşamına dair geliştirdiği varoluşsal ve epistemolojik öngörüler, İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte bir eksen kayması yaşamıştır. Bu süreçte Fransa’da yaşadığı tecrübeler Senghor açısından belirleyici olmuştur. Eğitim amacıyla Fransa’ya gelen Senghor, bu süreci tamamladıktan sonra hayatını Fransa’da devam ettirmeye karar vermişti. Fransız vatandaşı olarak askerlik görevini yerine getirdikten sonra, İkinci

Dünya Savaşı sırasında tekrardan Fransız ordusuna çağrıldı. 1939 yılında ise Alman askerleri tarafından yakalanması sonucunda Nazi hapisanelerinde 18 aylık bir esaret süreci geçirdi. Bu süre zarfında Senghor, çeşitli şiirler kaleme almış ve bu şiirleri “Siyahi Misafirler” adlı bir kitapta toplamıştı. Yazdığı şiirlerde, Senegalli askerlerin Fransa Cumhuriyeti için canlarını vermelerinin ulvi bir amaç uğruna olduğunu vurgulayan Senghor, Fransa ve Afrika sömürgelerini barış ve kardeşliği esas alan düzlemde birleştirme düşüncesinin işaretlerini vermişti (Lamola, 2016: 57; Kamala, 23-24).

Bu düşüncenin şekillenmesinde esaret süreci kadar, İkinci Dünya Savaşı’nda ırk üstünlüğü adına yapılan katliamlar da belirleyici olmuştur. Nazilerin uygulamalarında zirveye ulaşan ırkçılığın ne denli korkunç sonuçlar doğurabileceğini müşahade eden Senghor, Siyahi Afrikalıya özgü bir medeniyet fikri ortaya koymak yerine, ırkların üzerine çıkan, evrensel bir değerler sistemi oluşturma fikrini savunmaya başlamıştır (Vaillant, 1976: 156). Bakış açısını ortaya koyarken “kültürel alışım” kavramından yararlanan Senghor, kültür ve medeniyetlerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları bir idealin başarılmasını savunmuştur (Mabana, 2014: 5).

Senghor’un kültürel kapsayıcılık olarak tanımlanabilecek bir minvalde geçirdiği dönüşümde, Fransız şair Rene Maran (1887-1960) önemli bir etkiye sahip olmuştur. Senghor’dan farklı olarak Maran, iki farklı kültür arasında gelgitler yaşamamış ve siyahi bir Fransız entelektüel olarak hayatını sürdürmüştür. Bu duruma rağmen Senghor, Maran’ın şiirlerinde kullandığı dil ve teknikte siyahi bireye has özellikler olduğunu fark etmiştir. İki farklı dünyaya da hitap eden bir entelektüel olarak kültürel alışım için Maran’ın önemli bir örnek olduğuna kanaat getiren Senghor, bu şairin niçin müstesna bir figür olduğunu şu şekilde açıklamıştır: Maran “Fransızca konuşan dünyada ‘Fransız Yazar’ veya ‘Siyahi Adam’ seçimi ile karşı karşıya bırakılan ilk kişi olmuştu. Ahlaki ve entelektüel dürüstlüğü gereği olarak seçim yapmayı reddetti ve aynı anda her ikisi de olma sorumluluğunu üstlendi” (Fabre, 2005: 922, 929-930). Maran’ın şahsında tecessüm ettiği gibi, kültürel sentezi mümkün kılan sömürge tecrübesi, Senghor’un ifadesiyle, etkin bir asimilasyonu beraberinde getirmiş ve böylece verimli bir birlikteliğin zeminini hazırlamıştır (Fabre, 2005: 930-931).

Siyasi ve kültürel olarak Fransa’ya yakın bir çizgi izlemeye başlayan Senghor’un İkinci Dünya Savaşı sonrası edindiği yeni kimlik, kendisini Post-Kolonyalizm dâhilinde farklı bir noktaya taşımıştır. Fransa’nın sömürge geçmişini güçlü sorgulamalara tabi tutma ve sömürge acısını siyahi Afrikalının var oluşunu tanımlayan onto-epistemolojik bir tecrübe olarak görme eğilimi bir tarafa bırakılmıştır. Bunun yerine, Fransa’nın affedildiği ve dünyanın bütün insanların nefretten arınmış olarak, evrensel medeniyetin birer mensubu oldukları bir düşünce öne çıkmıştır (Mabana, 2014: 5). Öte yandan Senghor affetmenin Tanrı’ya mahsus bir eylem olduğunu da hatırlatarak, esas itibarıyla kendi insanlarını yerinden yurdundan ederek köleleştiren “Beyaz Avrupa” için Tanrı’dan af dilemiştir (Kamara, 28). Senghor’un bu dönemini geçmiş yerine geleceğe odaklanmak olarak tanımlamak mümkündür. Barışçıl bir gelecek inşa etmenin yolunun ise Fransa ve Batı Afrika’nın bir arada kalmasını sağlamak olduğu düşünülmüştür. Bu bakış açısından hareketle Senghor, ülkesi Senegal, Moritanya, Fransız Sudani, Fransız Gine’si, Fildişi Sahili,

Yukarı Volta, Dahomey ve Nijer'den oluşan Fransız Batı Afrika'sını, Fransa ile yeni bir siyasi ve kültürel havzada birleştirmeyi amaç edinmiştir.

Benimsediği yeni siyasi yaklaşımla Senghor'un, tam bağımsızlığı şiar edinen Afrika liderlerinin bir bölümünden ayrıştığı önemli bir nokta olarak kaydedilmelidir (Mazrui, 2004: 75). Örneğin, 1945 yılında Manchester'da gerçekleştirilen Pan-Afrika Kongresi'nde sömürge dönemini geride bırakmak ve sosyal, ekonomik ve siyasal olarak tam bağımsızlık elde etmek başlıca hedefler olarak zikredilmiştir. Ayrıca "Sömürge Güçlerine Karşı Mücadele" adlı deklarasyonda, son çare olarak güç kullanımına başvurulması çağrısında bulunulmuştur. Kongreye katılan isimlerden, Kenya ve Gana'nın ilk devlet başkanları olarak görev yapacak olan Jomo Kenyatta ve Kwame Nkrumah, Pan-Afrika Kongresi'nin bitişinin hemen ardından bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Örneğin Nkrumah, Birleşik Batı Afrika adlı bir devletin kurulması amacına matuf kitleleri harekete geçirmek için oluşturulan Batı Afrika Ulusal Sekreteryası'nın kurucularından biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki zaman diliminde Senghor ise, Fransa'da aktif bir siyasi figür olarak görev almış ve Dördüncü Cumhuriyet sırasında yeni anayasasının hazırlanması sürecinin içinde yer almıştır (Duffield, 2008: 101-103). Savaşın ardından Senghor, önce Senegal-Moritanya bölgesini temsilen, daha sonra ise bağımsız olarak Fransa Ulusal Meclisi'ne milletvekili olarak seçilmiş ve bu zaman zarfında Edgar Faure hükümetinde (1955-1956) başbakan yardımcısı olarak görev yapmıştır (Presidency of Senegal).

Bu gelişmelerin Senghor'u Post-Kolonyalizm dahilinde tartışılmalı bir figür kıldığı açıktır. Zira Fransa'ya yakın durarak Senghor, sömürge geçmişi sorgulayan düşünce adamı profilinden farklı bir noktaya evrildiğinin işaretlerini vermiştir. Buna rağmen, Fransa'daki siyasi tecrübesinden hareketle Senghor'un diğer Afrika liderlerinden daha düşük bir ulusal bilince sahip olduğunu düşünmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Esas olarak Senghor, Senegal'in ve diğer Batı Afrika uluslarının ulusal egemenlik kavramını katı bir şekilde yorumlamasının hata olacağını düşünmüştür. Bu nedenle Fransız anayasasının hazırlanması sürecinin içinde yer alarak, bunun kapsayıcı ve Afro-Fransa ulusları arasında "post-emperyal ve post-nasyonal bir federasyonu" mümkün kılacak bir metin olmasına çalışmıştır (Wilder, 2015a). Özü itibarıyla, Afrikalıların da yararına olacak şekilde "ulus-üstü" bir tahayyül Senghor'un düşüncesine yön vermiştir. Sergilediği çabalara paralel olarak Senghor, Batı Afrikalıların yalnız kendi topraklarını değil, Fransa'yı da yurt olarak görmeleri ve bu yurdun Afro-Fransa şeklinde bir entite olması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, Fransa ve eski sömürgelerin ayrı ulus devletler halinde uluslararası sistemde yer almalarındansa, yeni bir siyasi birlik etrafında bir arada olmaları fikri savunulmuştur (Wilder, 2015b: 59-63).

Kendi ülkesi olan Senegal özelinde yaşanan gelişmeler bir süre Senghor'un istediği eksende ilerlemiştir. Senegal'i St. Louis, Gorée, Dakar ve Rufisque'den oluşan "Dörtlü Komün" sistemiyle yöneten Fransa, Senghor gibi Fransız ekolüne göre yetişmiş entelektüellerden komünlerin idaresinde yararlanmayı planlamıştır. Bu süreçte Fransa'nın uyguladığı idari sistem gereği, beyaz ya da siyahi olsunlar, bütün komün mensupları Fransız vatandaşı sayılmışlar ve Fransa'nın hukuk sistemine tabi olmuşlardır. Ayrıca, 1945

sonrası dönemde sömürgelerdeki yerel yönetimlere daha fazla yetki veren Paris, yerel nüfusun Fransa Parlamentosu'na temsilci göndermesinin önünü açmıştır. Bu reformlar Senegal'de yerel siyasi aktörler arasındaki rekabeti kızıştırmış ve Senghor, aşiret liderlerinin ve kırsal bölge insanların desteğini elde etmeye çalışarak, gerek bölgesel gerekse ulusal düzeyde öne çıkmaya gayret etmiştir. Ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı bir ülkede Katolik Hristiyan olan ve baskın etnik grup olan Wolof yerine Serer entisitesinden gelen Senghor, azınlık mensubu biri olarak, farklı etno-dinsel grupların desteğini kazanmaya çalışmıştır (Morgenthau, 2008: 617, 632-633).

Bu süreçte İslami değerlere saygı duyulacağı, Senegal ekonomisinin kalkındırılacağı gibi bir dizi önemli vaatte bulunan Senghor, ekonomik ve demokratik reformların Fransa Birliği çatısı altında gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Böylece Fransa'ya yakın çizgisini sürdürmüştür. Siyasi alanda sergilenen çabalar meyve vermiş ve Senghor'un içinde yer aldığı Senegal Popüler Blok'u 1957 yılındaki seçimlerden galip ayrılmıştır. Fakat 1958 Anayasa Krizi sırasında Fransa Devlet Başkanı Charles De Gaulle'ün Fransız Batı Afrikası'nı tam bağımsızlık ve sınırlı siyasi otonomi arasında bir seçimle karşı karşıya bırakması sonucunda Senegal siyaseti yeni bir yola girmiştir. Her ne kadar Senghor bağımsızlık karşıtı kampanyanın en güçlü isimlerinden biri olmuşsa da 1958 yılında Fransız Birliği'nin yerini alan Fransız Topluluğu'nun dağılması sonucunda Fransa, Afrika devletlerinin bağımsızlıklarını tanımayı kabul etmiştir. Senghor son bir hamleyle Fransız Sudanı ve Senegal'den oluşan Mali Federasyonu adlı yeni bir birlik kurarak Fransa'dan siyasi ve ekonomik anlamda kopmayı önlemeye çalışmışsa da Fransız Sudan'ındaki siyasi aktörlerin kendi otoritesini sarsabilecekleri endişesiyle bu fikirden vazgeçmiştir. Nihai kertede, 20 Ağustos 1960'da Senegal bağımsızlığını elde etmiştir (Detaylar için bkz; Boone, 1992: 80-90; Morgenthau, 2008: 633-636).

Felsefi-poetik duruşuyla Post-Kolonyal ekol dâhilinde önemli bir figür olan Senghor'un ülkesi Senegal'in bağımsızlığına karşı çıkacak derecede geçirdiği keskin dönüşüm, ilgiye mazhar olması gereken bir konudur. Egemenliğin katı bir şekilde tanımlanmasının Batı Afrika'ya fayda getirmeyeceğini düşünen Senghor, bunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı tecrübeye atıfla, "balkanlaşma" olarak tanımlanabilecek bir sona evrileceğini öngörmüştür (Neuberger, 1976; Chafer, 2002: Chapter 6). Senghor'un merceğinden bakılarak Batı Afrika özelinde karşılaşılabilecek olası tablo şu şekilde özetlenebilir: etno-dinsel temelde yaşanacak bir devletleşme süreci, kendi başına ayakta kalması zor siyasi oluşumlar ortaya çıkaracaktır. Böylece bağımsızlık kâğıt üzerinde kalacak ve eski emperyal güçlere bağımlılık farklı yöntemlerle de olsa devam edecektir. Ekpo'ya göre, Afrika'nın ekonomik sorunlarını göz önünde bulunduran Senghor, Fransa ile "neokolonyal" bir ilişkinin kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür (Ekpo, 2010: 237). Bu ve benzeri sebeplerle Senghor, Senegal'in de içinde yer aldığı Fransız Batı Afrikası adlı birliğin dağılmasına karşı çıkmıştır. Bu birliğin ileri bir tarihte tekrardan canlandırılmasını imkanız hale getireceği için De Gaulle'ün referandum teklifine olumsuz yaklaşmıştır (Neuberger, 1976: 524).

Senghor'un ekonomik, siyasi ve idari gerekçelerle Afrika'nın hızlı bir devletleşme süreci içine girmesine karşı çıkması ilk anda tartışılmalı görülmektedir. Fakat zamanın

gerçekleri göz önüne alındığında, güçlü itirazları törpülemek mümkündür. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sömürge ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmışlarsa da ekonomik kalkınma alanında Batılı güçlere bağımlı kalmaya devam etmişlerdir. Böylece, neokolonyal yöntemlerle merkez ve çeper arasında hiyerarşik ilişkiler sürmüştür (Wallerstein, 1979; Young, 2016; Wilder, 2015b). Gerektiğinde bu ilişkiler askeri darbelerle hâkim kılınmıştır (Westad, 2007: 137-140). Böylece Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmışlarsa da muhtelif yöntemlerle Batılı güçlerin müdahalelerine maruz kalmaya devam etmişlerdir. Bu hususlar bir bütünlük içinde ele alındığında Senghor'un, Afrika halklarının çıkarına olacak şekilde, bir "Afro-Fransa Birliği" tesis etme çabalarını anlamlandırmak mümkündür. Senghor'u Fransa-Senegal hattındaki siyasi serüveni üzerinden sınımaya tabi tutmak yerine, uluslararası ortamda yaşanan gelişmelere karşı aldığı tavır üzerinden değerlendirmek daha net bir resim sunacaktır.

5. Uluslararası Arenada Senghor: Gelgitler Arasında İzlenen Dış Politika

1960-1980 yılları arasında bağımsız Senegal'in devlet başkanı olarak görev yapan Senghor, bu süre zarfında uluslararası gelişmelere dönük aldığı tavırla çeşitli tartışmalara neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinden itibaren siyasi olarak Fransa'ya yakın bir çizgi izlemeye başlayan Senghor, dünya siyasetini ilgilendiren bazı konularda da bu eğilimini sürdürmüştür. Bu konuların başında, Cezayir'in bağımsızlığı konusunda alınan tavır gelmiştir. Senghor'un başında olduğu Senegal'in, Birleşmiş Milletler'de Cezayir'in bağımsızlığının ele alındığı oylamalarda çekimser bir tavır sergilemesi tartışmalı konuların başında gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cezayir'in bağımsızlık hakkının oylandığı 20 Aralık 1960 tarihli bir oturumda 63/8 oranında olumlu oy kullanılırken, Senegal çekimser oy kullanan 27 ülke arasında yer almıştır (United Nations, 1960). Aynı oturumda, eski birer Fransız sömürgeci olan Fildişi Sahili ve Madagaskar'ın olumsuz yönde oy kullandıkları göz önüne alındığında, Senegal'in çekimser yönde oy kullanma tercihini daha esnek bir bağlamda değerlendirmek mümkün görünebilir. Öte yandan Senegal Devlet Başkanı Senghor'un yalnız bir siyasetçi değil, aynı zamanda Afrika felsefesi ve Afrika kültürünün müstesna bir temsilcisi olduğu hatırlandığında, eleştirilerin törpülenmesi güçleşmektedir. Nitekim Senghor'un Cezayir meselesine dönük tavrını eleştiren Fanon tam olarak bu hususa dikkat çekmiştir:

"Afrika Kültür Derneği üyesi olan ve bizimle Afrika kültürü konusunda çalışmış olan Senghor, heyetine Cezayir'deki Fransız politikasının desteklenmesi talimatını vermekten sakınmadı. 'Zenci-Afrika' kültürünü ve Afrika'nın kültürel bütünlüğünü desteklemek, öncelikle insanların kurtuluş mücadelesine koşulsuz destek vermekten geçmektedir" (Fanon, 2004: 170).

1950'lerde Fanon ve Senghor, Afrika insanının karşılaştığı ırkçılık, kölelik ve tahakküm gibi uygulamaların sonuçları bağlamında benzer noktalara dikkat çekmişlerse de (Senghor, 1956; Fanon, 1956) Fanon'un merceğinden bakıldığında, müteakip dönemde Senghor'un siyasetçi olarak uygulamaları tam manasıyla bir tutarsızlığa işaret etmiştir (Fanon, 2004: 170).

Güney Afrika'daki ırkçı rejime karşı mücadele verirken Nelson Mandela'nın Senghor'dan istediği desteği elde edememesi, mevcut tartışma bağlamında verilebilecek bir diğer örnektir. Senghor ile yaptığı bir görüşmeyi kitabında anlatan Mandela, Senegalli askerlerin Cezayir'de Fransızların safında görev yaptıkları ve Senghor'un Fransa'ya aşırı yakın olduğu gibi duyular aldığı, kaleme aldığı satırlarda dile getirmektedir. Buna ilave olarak Senegal'de bulunduğu ortamlarda kamu görevlisi olarak çalışan Fransızların yoğun mevcudiyetinden endişe duyan Mandela, Fransız varlığının güçlü olduğu bir ortamda Senegal'in Güney Afrika direniş hareketine ne kadar destek sunabileceği konusunda tereddütler yaşamıştır. Nitekim bu tereddütler bir gerçeklik kazanmış ve Mandela'nın Senegal'den askeri eğitim desteği ve mali yardım taleplerini Senghor yerine getirmemiştir. Mandela'ya Parlamento toplanmadan bir karar alınmayacağı gerekçesi sunulmuş ve Mandela ve ekibine diplomatik pasaport temin etmekle yetinilmiştir (Mandela, 1994: 5054-5069; Lamola, 2016: 52).

Üçüncü dünyada meydana gelen farklı olaylar nedeniyle de Senghor eleştirilerin odağında yer almıştır. Sömürge karşıtlığı, siyasi bağımsızlık adına sergilenen çabalar ve Batı eliyle gerçekleştirilen iktidar değişiklikleri gibi olaylara Senghor'un başında olduğu Senegal'in yeterli tepkiyi vermemesi, dile getirilen tenkitler arasında yer almıştır. Spesifik bir örneğe bakıldığında, Senghor'un eleştirildiği başlıca konulardan biri, 1966'da Batı destekli bir askeri darbe sonrası Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah'nın iktidardan indirilmesine sessiz kalmasıdır. Bu sessizlik, Afrika sathında Kazablanka-Monrovia ihtilafı olarak bilinen, daha derin bir çatlağa işaret etmiştir. Gana, Fas, Cezayir ve Mısır gibi ülkelere içinde barındıran Kazablanka grubu, Afrika'yı özgürleştirmek ve bütünlüştürmek için silahlı mücadele yöntemleri ve Marksist-Leninist bir siyasi program benimsemiştir. Buna karşın Senegal, Fildişi Sahili ve Kamerun gibi ülkeleri bünyesinde bulunduran Monrovia grubu, Batı ile ekonomik ilişkilerin muhafaza edilmesi ve Post-Kolonyal dönemde daha ihtiyatlı bir dış politika izlenmesini savunmuştur (Ratcliff, 2014: 172-173).

Cezayir, Güney Afrika ve Gana gibi hadiselerde Senghor, Fransa'nın önemli bir bileşeni olduğu Batı bloğu ile bir karşıtlık içine girmek istememiştir. Zira Senegal yönetiminin üzerindeki güçlü Fransız etkisi, Senghor'u temkinli davranmaya mecbur bırakmıştır. Bu husus, ekonomik ve güvenlik eksenli konularda belirgin bir şekilde görülmüştür. Senegal'in kalkınması için Fransa'yı önemli bir partner olarak gören Senghor, Fransız iş çevrelerinin ekonomi yönetiminde etkili konumda olan Senegalli yetkililerle güçlü temas halinde olmasını sağlamıştır. Senegal'de sanayi, bankacılık ve ticaret alanında patron ve yönetici sınıfındaki Fransızlar, yalnızca Senghor ve bakanlarla güçlü ilişkiler kurmakla kalmamış, danışmanlık organları ve planlama komisyonlarında temsil hakkı da elde etmişlerdir. Ekonomik olduğu kadar güvenlik alanında da Senegal üzerinde Fransız etkisi hissedilmiştir. Senegal devlet başkanlığı çevresinde Fransız birlikleri konuşlandırılarak, Senghor'un koruması sağlanmıştır. Böylece Afrika'da askeri darbe ve toplumsal kalkışma gibi eylemlerle devlet başkanlarının görevden indirilebildiği göz önüne alınarak, Fransa'nın desteğiyle Senghor'un benzer bir akıbetten uzak tutulmasına çalışılmıştır. Nitekim Fransız birlikleri, 1959-60'da Mali Federasyonu'nun dağılmasında, 1962'deki anayasa krizi

sırasında, 1963'te şiddete sahne olan seçimlerde ve 1968-1970 yıllarındaki toplumsal gerginlikler sırasında görev alarak, Senghor'un korumasını üstlenmişlerdir (Boone, 1992: 100-101).

Gerek Fransa-Senegal ilişkilerini, gerekse Senegal'in farklı uluslararası meselelere yönelik yaklaşımını analiz ederken, Soğuk Savaş koşullarının göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler, Batı bloğunda yer alan Fransa'ya doğrudan tesir ederken, Fransa üzerinden Soğuk Savaş'ın etkileri Senegal'e de sirayet etmiştir. Örneğin Cezayir'de geçici yönetimde görev alan Dışişleri Bakanı Belkacem Krim, Fransa'nın Cezayir üzerindeki baskısının azaltılması için Kamerun ve Senegal gibi ülkelerdeki Fransız karşıtı radikal aktörlere silah desteği sunulması çağrısında bulunmuştur (Evans, 2012: 289). Böylece Fransa'ya yakın olduğu düşünülen Senghor iktidarına bir tehdit yöneltilerek, Fransa'nın dizginlenmesine çalışılmıştır. Bu gibi risklerin farkında olan Senghor, izlediği dış politikayla gerek bölgesel gerekse uluslararası düzeyde hassas bir denge tutturmaya çalışmıştır. Diagne'nin vurguladığı gibi, Kenyatta, Nkrumah, Bourguiba ve Lumumba gibi liderlerden farklı olarak Senghor, üzerinde sömürgecilik etkisi bulunan bir ülkeyi Soğuk Savaş sürecinde ustalıkla yönetebilmiştir (Diagne, 2002: 12-13).

Bu tartışma bağlamında şu husus vurgulanmalıdır ki, 1957-1962 arasındaki yalnızca beş yıllık dönemde 25 Afrika ülkesinin bağımsızlığına kavuşması, Afrika kıtasını Soğuk Savaş rekabetinin etki alanına sokmuştur. Post-Kolonyal dönemdeki hızlı bağımsızlık süreci, yeni elit kadroların iktidara gelmesini sağlarken, ABD ve Sovyetler Birliği bu kadrolar üzerinde etki kurarak müttefik ülkeler kazanmanın gayretinde olmuştur (Westad, 2007: 90-91). Böylece büyük güçler, Üçüncü Dünya'da birbirlerine alan kaptırmamaya azami önem vermişlerdir. Örneğin 1960'lardan itibaren Afrika'daki mevcudiyetini güçlendiren Sovyetler Birliği; Kongo, Cezayir ve Gana gibi ülkelerle yakın ilişki içindeyken, 1960-1966 arasında bu üç ülkede gerçekleşen askeri darbeler sonucunda ABD'ye alan kaptırmıştır (Westad, 2007: 159).

Öte yandan Senghor gibi Pan-Afrikanizm hareketinin önemli isimlerinden biri olan Portekiz Gine'si Devlet Başkanı Amilcar Cabral'ın 1980'de bir darbe ile indirilmesi, farklı siyasi oryantasyona sahip liderlerin de darbe tehdidinden azade olmadığını göstermiştir. Darbeden sonra Sovyetler Birliği yeni yönetimi hemen tanıma, ABD ise dış yardım miktarını artırma kararları alarak, yeni rejimi yanlarına çekmeye çalışmışlardır (Munslow, 1981). Soğuk Savaş'ın güçlü rekabet ortamında darbe veya isyan yoluyla görevden uzaklaştırılma riski Senghor için de söz konusu olmuştur. Belirli dönemlerde ordu içinde meydana gelebilecek sol tandanslı bir cunta hareketlenmesi ihtimali Senghor'u tedirgin etmiş ve bu gibi durumlarda Fransa'nın desteği Senghor'un yanında olmuştur. Senegal ordusu içinde danışman/teknik asistan olarak görev yapan Fransız askerler, isyana yatkın Senegalli askerleri dizginleyerek, Fransa'nın Senghor'un liderliğindeki siyasi düzenin arkasında olduğunu aktarmışlardır (Boone, 1992: 101).

Senghor'un Soğuk Savaş koşulları altında Senegal'in dış politika uygulamalarına yön veren tercihleri, kendisini ne Üçüncü Dünya'daki gelişmelere sırt çeviren ne de Afrika'nın geçmişte yaşadığı sorunlarla ilgilenmeyi bırakan bir figür haline getirmiştir. Post-Kolonyal dönemde Senegal Devlet

Başkanı olarak görev yapan Senghor, mağduriyet yaşayan halkların sorunlarına hassasiyet göstermeyi sürdürmüştür. Bu sorunların arasında, Batı Timor halkının yaşadığı mağduriyet gelmiştir. Endonezya'nın Doğu Timor'u ilhak etme çabalarına Henry Kissinger vasıtasıyla ABD yeşil ışık yakmış ve Doğu-Batı blokları ve Üçüncü Dünya tam bir kayıtsızlık sergilemişse de Senghor, Doğu Timor sorununa eğilen yegâne Afrika lideri olarak tebarüz etmiştir. Doğu Timor halkının self-determinasyon hakkını savunan Senghor, Timorluların siyasi mücadelelerini yürütebilmeleri için Dakar'da örgütlenmelerinin önünü açmış ve bu doğrultuda mali ve organizasyonel destekte bulunmuştur. Ayrıca Senegal, Doğu Timor direniş hareketini meşru bir siyasi aktör olarak tanıyan ilk Afrika devleti olmuştur (Soyinka, 2002).

Senghor'un Senegal'den çok uzak bir bölge olan Doğu Timor'a ilgi göstermesi, esas itibarıyla Siyahi ırkın Hindistan, Papua Yeni Gine ve Güney Denizi Adaları'na kadar uzanan bir coğrafyadaki varlığına gösterdiği hassasiyetin bir sonucudur (Soyinka, 2002). Bu hassasiyetin merkezinde ise kendi toprağı olan Afrika kıtası yer almıştır. Devlet Başkanı olarak bulunduğu ortamlarda Senghor, Afrikalıların sömürge döneminde yaşadığı eziyeti çarpıcı ifadelerle hatırlatmaya devam etmiştir. 1974 senesinde yaptığı bir konuşmada, 350 yıl devam eden köle ticareti ve insan avcılığı sonucunda 200 milyon Afrikalının yok olduğunu hatırlatan Senghor, bu hadisenin tarihteki en büyük soykırım olduğunu belirtmiştir. Senghor'a göre, yaşanan insani ve kültürel kayıp Afrika'nın geri kalmışlığının temel nedeni olup, sömürge tecrübesi yüzünden Afrika'nın enerjisi ve yaratıcı gücü tahrip edilmiştir (Senghor, 1974: 32).

Senghor'un bu ifadeleri 1956 yılında kaleme aldığı bir makalede ortaya koyduğu güçlü sorgulamaları tamamlar niteliktedir. Söz konusu makalede Senghor, Avrupa Rönesans'ının siyahi Afrika uygarlığının kalıntıları üzerine inşa edildiğini, Amerika'nın ise "zenci kanı ve teri" sayesinde mevcut gücüne ulaştığını vurgulamıştır (Senghor, 1956: 51). Afrika kıtasının gelişmişlik ve etno-dinsel ayrımcılık gibi sorunlarla başa çıkmak zorunda olduğunun farkında olan Senghor, geçmişte yaşanan eziyetleri unutmada da, Post-Kolonyal dönemde ilerlemenin makul bir düzlemde olabileceğine inanmıştır. Bunun için Avrupa'da savaşlarla tecrübe edilen "mikro-milliyetçilik" hadisesine atıf yaparak, etno-kültürel fanatizmin tuzağına düşülmemesi ve farklılıkların, evrensel medeniyete de katkı sunacak şekilde, Afrika'nın zenginliği olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır (Senghor, 2013: 85-86). Gerekli anlarda kendisini de dahil ederek özeleştiriler dile getiren Senghor, Güney Afrika ve Portekiz sömürgecilğine dair eylemden çok laf ürettiğini ve artık ekonomik ve diplomatik yaptırımların sistematik bir şekilde uygulanması gerektiğini aktarmıştır (Senghor, 2013: 87).

Bütün bu hususlar, Post-Kolonyal ekol dâhilinde Senghor'un niçin üzerinde uzlaşılması zor bir isim olduğu konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Siyasetçi ve düşünce insanı olarak kariyerinin belirli anlarında Afrika medeniyetinin güçlü savunusunu yapan Senghor, belirli anlarda daha pragmatik bir çizgi izlemiştir. Son tahlilde, siyaset alanında Senghor, Post-Kolonyal dönemde ve Soğuk Savaş koşulları altında kaçınılmaz olarak reelpolitik öğelere siyasetinde yer vermiştir. Petrol ve değerli mineral gibi doğal kaynaklara sahip olmayan Senegal'in ayakta kalabilmesi için Batı'dan gelen yatırımın önemini farkında olan Senghor, bu nedenle

dengeli bir dış politika yürütmeyi zaruri görmüştür. İzlenen dış politikanın temel amacı Senegal'i istikrarsızlıklardan uzak tutmak olmuştur. Nitekim 1980 yılında görevinden ayrılarak Afrika'da gönüllü bir şekilde başkanlığı devreden ilk kişi olan Senghor, Afrika kıtasında sıkça görülmüş olan kaos ve şiddetten Senegal'i görev süresi zarfında uzak tutarak, kendisinden sonraki yönetimlere görece barışçıl bir ülke teslim edebilmiştir (Vaillant, 2002: 21).

6. Sonuç

Léopold Sédar Senghor, 20. yüzyıl düşünce tarihine Afrika kıtasından ışık tutan bir figürdür. Senghor siyaset sahnesine çıktığında, düşünce adamı kimliği ile çelişen bazı kararlara imza atmışsa da bunlar, önemli ölçüde, zamanın özgül koşulları ve önündeki siyasi sorumlulukların kendisinin hareket alanını daraltması nedeniyle olmuştur. Gerçekten de Post-Kolonyal dönemde Afrika'nın hızlı bir bağımsızlık ve devletleşme sürecine girmesinin tehlikelere kapı aralayabileceği yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalarla görülmüştür. Nitekim Senghor da etno-dinsel temelde meydana gelebilecek çatışma riskine dikkat çekerek, İkinci Dünya Savaş sonrası dönemde temkinli bir yol izlemenin gerektiğini düşünmüştür. Ekonomik kalkınma bağlamında ise Afrika'nın eksikliklerinin farkında olan Senghor, başta Fransa'dan olmak üzere, dış yatırımı ülkesine çekmek suretiyle Senegal'in gelişmesini tamamlayabileceğine kanaat getirmiştir. Bunun için ülkesinin dış politika oryantasyonunu belirlerken, Fransa/Batı karşıtı bir çizgi izlemekten imtina etmiştir.

Senghor'un siyasi ve felsefi serüveni Post-Kolonyalizm dahilinde niçin konjonktürel bir okuma yapmanın gerekli olduğunu bize göstermektedir. Totalist yaklaşımlarla, doğruyanlış dikotomisi üzerinden olaylara bakmanın, istenen açıklıkta olayları anlamının önüne engel çıkaracağı kaydedilmelidir. Senghor gibi bir düşünürü anlama ve açıklama denemesinde, zamanın şartlarının dikkate alınması, düşünce insanı, entelektüel, siyasetçi, devlet adamı gibi edinilen yeni kimlikler etrafında yeni okumaların yapılması zaruridir. Nitekim unutulmamalıdır ki Post-Kolonyalizm'in merkezi öznelere birisi olan Fanon da Fransız ordusunda görev yapmış bir isimdir; sonraki aşamada geçirdiği dönüşümle ise Fanon, Üçüncü Dünya halklarının Fransa'dan bağımsızlığını kazanma davasının en güçlü savunucularından biri olmuştur. Senghor da uzun yaşamı boyunca önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Fakat bu dönüşüm, Fanon'dan farklı olarak, Üçüncü Dünya'dan Fransa'ya doğru bir çizgide ilerlemiştir. Öte yandan, bu dönüşümden hareketle Senghor'a dönük tenkit içerikli bir yaklaşım ortaya koymak hatalı olacaktır.

Bu çalışmada vurgulandığı gibi, dekolonizasyon ve Soğuk Savaş koşulları sırasında görev yapan Senghor, siyasi uygulamalarını hassas bir denge üzerinde icra etmek zorunda kalmıştır. Bunun için, önceki dönemde geliştirdiği felsefi-poetik bakış açısına tezat eylem ve söylemlere imza atmıştır. Beyaz Avrupa'nın sömürge dönemindeki günahları için Tanrı'dan af dilemesi ve Batı Afrika'nın Fransa'dan kopmasının istememesi, bu tezatlığın net bir şekilde görülmesi için yeterlidir. Tartışmalı taraflarına rağmen Senghor, Cesaire ile birlikte, Post-Kolonyal ekol içinde kilit bir düşünür olma özelliğini korumaktadır. Zira özgürlük mücadelesinin kümülatif bir mücadele olduğu düşünüldüğünde, 1930'lardan itibaren Senghor'un siyasi

Afrikalının özgürleşmesi ve Beyaz Avrupalının hesaba çekilmesi için ortaya koyduğu çabalar, bu geniş mücadelenin bir parçasıdır.

Felsefeci ve şair kimliğinden siyasetçi ve devlet adamı kimliğine geçiş yaptığında Senghor, ister istemez pragmatik bir yol izlemek zorunda kalmıştır. Senghor'un siyasi kariyerine odaklanıldığında şu görülmektedir ki, Afrika'da iç çatışma ve kıtlık gibi sorunlar nedeniyle yaşanan kitlesel yıkımlardan Senegal sakınabilmiştir. Bu husus, Senegal özelinde bir başarı hikâyesine işaret etmektedir. Senegal'in doğal kaynak zengini olmasa da ekonomik darboğaza sürüklenmediği, iktidar değişikliklerini sakin bir şekilde gerçekleştirebildiği ve toplumsal huzursuzlukları görece sakin bir şekilde atlatabildiği hatırlandığında, Senghor'un başarısı net bir şekilde görülebilecektir. Tarihsel-kültürel bağlamda bir değerlendirme yapıldığında ise Senghor'un siyasi kariyerinin ilerleyen dönemlerinde dahi, Batı'nın günahlarını hatırlatmaktan sakınmadığı kaydedilmelidir. Bu bağlamda Senghor, Afrika'nın yaşadığı tarihsel trajedinin insanlık tarihinin en büyük soykırımı olduğu ve bu soykırımın beyaz Avrupalılar tarafından uygulandığını hatırlatmaya devam etmiştir.

Bu hususlar bir araya getirildiğinde bu çalışma, Senghor'un belirli dönemlerde yaşadığı gelgitlere rağmen, düşünce adamı kimliği ile siyasetçi kimliği arasında, çok güçlü olmasa da, belirli paralellikler yakalamaktadır. Her halükarda olumlu ya da eleştirel taraflarıyla Senghor'un, Post-Kolonyal düşünce dâhilinde üzerinde anlaşılması zor olan bir isim olduğu açıktır. Buna rağmen gerek filozof ve şair kimliklerini bünyesinde barındıran gerekse Fransa ve Senegal'in her ikisinde de aktif olarak siyasetle iştigal etmiş olan bu ismin, 20. yüzyıl siyasi düşüncesinin önemli bir temsilcisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Kaynakça

- Adib-Moghaddam, A. (2011). *A Metahistory of the Clash of Civilisations: Us and Them. Beyond Orientalism*. London, Hurst & Company.
- Agada, A. (2018). *A Truly African philosophy*. (Erişim: 08.09.2020), <https://aeon.co/essays/consolation-philosophy-and-the-struggle-of-reason-in-africa>
- Al-'Azm, S. J. (2000). *Orientalism and Orientalism in Reverse*. İçinde A. L. Macfie (Ed.), *Orientalism: A Reader* (217-238). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Barkawi, T. (2008). *Orientalism, 'Small Wars', and Big Consequences in Korea and Iraq*, *Arena* 29(30). (Erişim: 13.01.2021), https://www.academia.edu/348893/Small_Wars_Big_Consequences_and_Orientalism_Korea_and_Iraq
- Boone, C. (1992). *Merchant Capital and the Roots of State Power in Senegal: 1930–1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cesaire, A. (1969). *Return to My Native Land*. Middlesex, Penguin Books.

- Chafer, T. (2002). *The End of Empire in French West Africa: France's Successful Decolonization?*. Oxford: Berg Publishers.
- Clark, A. F. & Phillips, L. C. (1994). *Historical Dictionary of Senegal African*. London: Scarecrow Press.
- Darby, P. (2004). Pursuing the Political: A Postcolonial Rethinking of Relations International. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(1), 1-32.
- Diagne, P. (2002). Senghor in Context. *Research in African Literatures*, 33(4), 12-16.
- Duffield, I. (2008). Pan-Africanism Since 1940. İçinde M. Crowder (Ed.), *The Cambridge History of Africa Volume 8 from c. 1940 to c. 1975* (95-141). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekpo, D. (2010). Speak Negritude But Think and Act French: The Foundations of Senghor's Political Philosophy. *Third Text*, 24(2), 227-239.
- Evans, M. (2012). *Algeria: France's Undeclared War*. New York: Oxford University Press.
- Dirlik, A. (1998). *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*. Colorado: Westview Press.
- Fabre, M. (2005). Rene, Louis, and Leopold: Senghorian Negritude as a Black Humanism. *Modern Fiction Studies*, 51(4), 921-935.
- Fanon, F. (2004). *The Wretched of the Earth*. Richard Philcox (Çev.). New York: Grove Press.
- Fanon, F. (1956). Racism and Culture. *Presence Africaine-Cultural Journal of the Negro World*, 8-9-10, 122-131.
- France in West Africa. (Erişim: 05.09.2020), <https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=7352494797d94473a5366336f5466fc2>
- Heidegger, M. (1977). *The Question Concerning Technology and Other Essays*. William Lovitt (Çev.). New York: Garland Publishing, Inc.
- Hobsbawm, E. (1996). *The Age of Revolution 1789-1848*. New York: Vintage Books.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (2002). *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*. Edmund Jephcott (Çev.). Stanford, Stanford University Press.
- Irele, A. (1965). Négritude or Black Cultural Nationalism, *The Journal of Modern African Studies*, 3(3), 321-348.
- Jacques, T. C. F. (2011). Philosophy in Black: African Philosophy as a Negritude. *Sartre Studies International*, 17(1), 1-19.
- Jones, D. V. (2010). *The Racial Discourses of Life Philosophy: Négritude, Vitalism, and Modernity*. New York, Columbia University Press.
- Kamara, M. Slavery, Colonialism, Human Rights, and the Négritude of Léopold Sédar Senghor. *Enter Text*, 7(2), 16-34.
- Kras, S. (1999). Senghor's Rise to Power 1948-1951: Early Roots of French Sub-Saharan Decolonisation. *Itinerario*, 23(1), 91-113.
- Krishna, S. (2001). Race, Amnesia, and the Education of International Relations. *Alternatives*, 26, 401-424.
- Laffey, M. & Weldes, J. (2008). Decolonizing the Cuban Missile Crisis. *International Studies Quarterly*, 52, 555-577.
- Lamola, M. J. (2016). Senghor, Globalism and Africanity. *Phronimon*, 17(2), 51-67.
- Lewis, B. (1982). *The Question of Orientalism*. New York Review of Books. (24.06.1982). (Erişim: 14.01.2021), <https://www.nybooks.com/articles/1982/06/24/the-question-of-orientalism/>
- Losurdo, D. (2011). *Liberalism: A Counter-History*. Gregory Elliott (Çev.). London: Verso.
- Mabana, K. C. (2014). Léopold Sédar Senghor and the Civilization of the Universal. *Diogenes*, 59(3-4), 4-12.
- Mandela, N. (1995). *Long Walk to Freedom*. Kindle Edition: Boston, Little, Brown & Company.
- Mazrui, A. A. (2004). *Power, Politics, and the African Condition: Collected Essays of Ali A. Mazrui*. Trenton: Africa World Press, Inc.
- Mitchell, T. (2002). McJihad: Islam in the U.S. *Global Order, Social Text* 20(4), 1-18.
- Morgenthau, R. S. (2008). "French-Speaking Tropical Africa", İçinde M. Crowder (Ed.), *The Cambridge History of Africa Volume 8 from c. 1940 to c. 1975* (611-673). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mortimer, M. (2002). Sine and Seine: The Quest for Synthesis in Senghor's Life and Poetry. *Research in African Literatures*, 33(4), 38-50.
- Mortimer, M. (2004). *African Literature in French: Sub-Saharan Africa During the Colonial Period*. İçinde S. Gikandi & A. Irele (Ed.), *The Cambridge History of African and Caribbean Literature Volume 1* (530-551). Cambridge: Cambridge University Press,
- Mortimer, R. A. (1972). From Federalism to Francophonía: Senghor's African Policy. *African Studies Review*, 15(2), 283-306.
- Munslow, B. (1981). The 1980 Coup in Guinea Bissau. *Review of African Political Economy*, 21, 109-113.
- Neuberger, B. (1976). The African Concept of Balkanisation. *The Journal of Modern African Studies*, 14(3), 523-529.
- Okoth, A. (2006). *A History of Africa Vol.1: 1800-1914*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Presidency of Senegal. Léopold Sédar Senghor. (Erişim: 20.09.2020), <http://www.presidence.sn/en/presidency/leopold-sedar-senghor>
- Ratcliff, A. J. (2014). When Négritude Was in Vogue: Critical Reflections of the First World Festival of

- Negro Arts and Culture in 1966. *The Journal of Pan African Studies*, 6(7), 167-186.
- Rowe, M. (2013). The French Revolution, Napoleon, and Nationalism in Europe. İçinde J. Breuilly (Ed.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (127-148), Oxford: Oxford University Press.
- Said, E. (1993). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. London: Penguin Books.
- Sartre, J. P. (1988). "What is Literature?" and Other Essays. Massachusetts, Harvard University Press.
- Sartre, J. P. (2004). Preface by Jean-Paul Sartre. İçinde *The Wretched of the Earth* (xliiii- lxii). New York: Grove Press.
- Senghor, L. S. (1956). The Spirit of Civilisation, or the Laws of African Negro Culture. *Presence Africaine-Cultural Journal of the Negro World*, 8-9-10, 51-64.
- Senghor, L. S. (1974). Speech by Mr. Leopold Sedar Senghor President of the Republic of Senegal. *Présence Africaine*, 92, 31-38.
- Senghor, L. S. (2013). His Excellency Leopold Sedar Senghor, President of the Republic of Senegal, Celebrating Success: Africa's voice over 50 years 1963-2013. (Erişim: 20.09.2020), <http://hdl.handle.net/10855/22129>.
- Sessions, J. E. (2011). *By Sword and Plow: France and the Conquest of Algeria*. Ithaca: Cornell University.
- Skurnik, W. A. E. (1965). Leopold Sedar Senghor and African Socialism. *The Journal of Modern African Studies*, 3(3), 349-369.
- Smith, S. (2000). The Discipline of International Relations: Still an American Social Science?. *British Journal of Politics and International Relations*, 2(3), 374-402.
- Soyinka, W. (2002). Lessons in Power. *Research in African Literatures*, 33(4), 1-2.
- Spivak, G. (2010). Can the Subaltern Speak?: Reflections on the History of an Idea. İçinde R. C. Morris (Ed.), *Can the Subaltern Speak?: Reflections on the History of an Idea* (21-78). New York: Columbia University Press.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2019). Léopold Senghor. (19.12.2019). (Erişim: 07.08.2020), <https://www.britannica.com/biography/Leopold-Senghor>
- Thompson, P. S. (2002). Negritude and a New Africa: An Update. *Research in African Literatures*, 33(4), 143-153.
- United Nations. (1960). Question of Algeria: Resolution / Adopted by the General Assembly. (Erişim 05.09.2020), <https://digitallibrary.un.org/record/667618?ln=en>
- Vaillant, J. G. (1976). Review: Perspectives on Leopold Senghor and the Changing Face of Negritude. *ASA Review of Books*, 2, 154-162.
- Vaillant, J. G. (2002). Homage to Léopold Sédar Senghor: 1906-2001. *Research in African Literatures*, 33(4), 17-24.
- Westad, O. A. (2007). *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilder, G. (2005). *The French Imperial Nation-State: Negritude & Colonial Humanism Between Two World Wars*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wilder, G. (2015a). *Apart Together*. (Erişim 01.08.2020), <https://aeon.co/essays/how-cesaire-and-senghor-saw-the-decolonised-world>
- Wilder, G. (2015b). *Freedom Time: Negritude, Decolonization, and the Future of the World*. Durham: Duke University Press.
- Young, J. C. R. (2016). *Postcolonialism: An Historical Introduction*. West Sussex: Blackwell Publishing.

Extended Abstract

Leopold Sedar Senghor is considered to be one of the pioneering figures of the Post-Colonial thought. As a poet, philosopher, intellectual, scholar and politician, Senghor's life holds a mirror to the Post-Colonial era as a whole. Throughout his long life, Senghor dedicated his intellectual capital to the emancipation of the African subject from the shackles of colonial and imperial domination and practices. Although Senghor is best known for his contribution to Pan-Africanism, his influence is not confined to this area only. As an all-inspiring figure, he has remained an iconic intellectual within the broader Third World, given his fierce denunciation of Western colonial domination. Senghor's influence as an intellectual date back the 1930s, when he participated in the development of the Negritude movement, along with Aimé Césaire ve Léon Damas. The coming together of these three figures around the same cause of defending the rights of Negro-African subject constitutes early attempts in the development of Post-Colonialism as an intellectual and scholarly activity.

Yet, this process was not without anomalies. As exemplified in the person of Senghor, his intellectual development took place within the confines of the French education system and French was his first language, through which he articulated his anti-colonial feelings in his works. This means that when he set out to make visible historical injustices and the suffering of the Africans in the hands of Western colonists, he had to use the language of those who had colonized his people. Nevertheless, Senghor utilized the medium of language in such an effective way that amounted to weaponizing it, which implies that he challenged and undermined the narratives pertaining to the pre-eminence of the Western civilization through his effective use of French in his works of prose and poetry. In the texts Senghor produced, he also highlighted the African subject's distinctive qualities, with the objective of proving that not only was the African not inferior, but he possessed superior characteristics and these, as he argued, derived from his ability to live in harmony with nature. As opposed to the European subject, whose way of living and thinking was predicated on instrumental rationality, which instilled in him a domination-seeking mentality, the African subject, according to Senghor, had no innate inclination to pursue domination. This is because, he did not make a sharp distinction between himself and his environment and embraced life in its wholeness.

Although Senghor's intellectual undertakings placed him in a unique position within the Post-Colonial thought, as a politician, he presented a profile that was at odds with his earlier identity. Senghor rose to prominence as politician when he was elected as the first president of Senegal, which gained its independence from France in 1962. Even predating his ascendance to presidency, Senghor had been seeking ways to maintain political, economic and cultural links between France and its colonies. In the post-Second World War period, he came to the conclusion that, as practiced by the Nazis, drawing a firm line between races and civilizations was rife with danger, generating the risks of extreme-nationalism, fascism and racism. He first-hand experienced the consequences of extremism in the Second World War, during which he had served in the French army, a process also marked by his imprisonment by the Nazis. This experience led Senghor to reconsider his earlier ideas, ultimately embracing the thought that attempts must be focused on unity rather than divisiveness. And in Senghor's eyes, seeking political economic independence would be a counterproductive move and the right way forward in the post-war period would be to forge a post-imperial political entity, which would encompass France and ex-colonies under the same politico-administrative system. So, rather than going down the road of rapid disintegration, which Senghor believed would be fraught with risks given the prospect of sectarian tensions, ethnic conflicts and so on, he defended the continuity of French-African ties.

Such views rendered Senghor a controversial figure, because his thought lineage revealed significant inconsistencies. From being one of the champions of anti-colonialism and Pan-Africanism, Senghor moved on to become a political and intellectual figure that argued against African nations' political independence from France. The contentious aspects of Senghor's latter life became all the more apparent in following periods, since he made highly controversial decisions as Senegal's president. Perhaps the most controversial decision was to abstain in the United Nations from voting on Algeria's independence. France Fanon was among those who had criticized Senegal's stance, reminding Senghor how his pro-French behaviour was at odds with his early life. Senghor's refusal to give the required support to Nelson Mandela when the latter was working to end apartheid and his silence on Ghanaian President Kwame Nkrumah's overthrow by a U.S-backed military coup are further examples that cast further shadow on Senghor's legacy.

Having said all this, Senghor's intellectual and political journey and his position within the Post-Colonial thought cannot be properly understood unless different segments of his life are contextualized. Although some of the political decisions made by Senghor were at variance with his intellectual posture, these decisions mostly derived from the conditions in which he had found himself. As president of Senegal, he had before him daunting political, economic and administrative tasks and responsibilities, the fulfilment of which required charting a careful course during the tumultuous times of the Cold War and Post-Colonial period. Senegal, like most African states, was in need of economic help, foreign investment, technical assistance and military support, as the continent was experiencing serious hardships during the Post-Colonial era, marked by civil wars, military coups, insurrections, famine and poverty. Senghor's policy was best described as one that was based on the goal of keeping Senegal away from economic and social troubles, and he was aware of Senegal's inadequacies to cope with the existing challenges. In order to keep his country afloat, Senghor maintained a close relationship with France, which provided Senegal with economic and military support, when the latter faced hardships and instabilities.

On the intellectual front, Senghor still adhered to his earlier principle of ending all forms domination and subjugation. He was the only Post-Colonial president, for example, to have supported the cause of the East Timorese in their struggle to achieve independence. Senghor's pro-Timorese stance was part of his overall commitment to contribute to the liberation struggle of the black race, regardless of where they were and where they faced subjugation. So, the liberation struggles which Senghor contributed to was unlimited to Africa, and he remained one of the leading defenders of the liberation struggles of the people of the Third World. Last but not least, although Senghor became subject to fierce criticisms on account of his political decisions, it needs to be reminded that Senegal, despite lacking rich natural resources, managed to avoid the economic and social collapse that befell many countries in Africa. Under Senghor, who stepped down as president in 1980, Senegal also qualified as the first African state in which a peaceful transfer of power took place.

Overall, although the tension between Senghor's intellectual and political identities are evident, Senghor unavoidably had to pursue a pragmatic/realist course in governing a Post-Colonial nation. Senghor's political legacy, however, should not lead one to dismiss his intellectual struggles to end colonial domination. As liberation struggles entail a cumulative effort in the form of intellectual or psychical resistance to domination, Senghor retains his special place within the Post-Colonial domain for having contributed to this overall struggle as an intellectual and poet.

Araştırma Makalesi • Research Article

Pandemi Sürecinde Tüketicilerde Hissedilen Ölüm Kaygısının Demografik Faktörlere Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Death Anxiety Felt in Consumers During the Pandemic Process According to Demographic Factors

Cansu Tor-Kadıoğlu ^{a,*}, Mehmet İnce ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin/Türkiye.
ORCID: : 0000-0003-1663-9282

^b Prof. Dr. Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0574-0361

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2020
Düzeltilme tarihi: 22 Ocak 2021
Kabul tarihi: 01 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Tüketici,
COVID-19 Pandemisi,
Ölüm Kaygısı Ölçeği

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 September 2020
Received in revised form 22 January 2021
Accepted 01 February 2021

Keywords:

Consumer,
COVID-19 Pandemic,
Death Anxiety Scale

ÖZ

Tüm dünyada yaşanan COVID-19 pandemisi nedeniyle toplumlar, maddi ve manevi anlamda kaygılıdır. Tüketicilerin pandemi sürecinde algıladığı manevi risklerin, tutum ve davranışlarını değiştirebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Tomas-Sabao, Gomez-Benito ve Limonero tarafından geliştirilmiş olan "Ölüm Kaygısı Ölçeği"ni pandemi sürecine uyarlayarak tüketici grupları bakımından değerlendirmektir. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'de yaşayan, COVID-19 pandemi sürecinde mecbur kalmadıkça evden çıkmadığını belirten, yani karantinede kalan 386 tüketici oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri Mart-Nisan 2020 tarihinde çevrimiçi anket aracılığıyla toplanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde; dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü, ölüme ilişkin düşünceler ve ölümün kaçınılmazlığı boyutlarında; cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu bakımından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Due to the COVID-19 pandemic experienced all over the world, societies are financially and morally anxious. It is thought that the moral risks perceived by consumers during the pandemic process can change their attitudes and behavior. The purpose of this research is to adapt the "Death Anxiety Scale" developed by Tomas-Sabao, Gomez-Benito and Limonero to the pandemic process and evaluate it in terms of consumer groups. The sample of the study is composed of 386 consumers who live in Turkey and indicate that they do not leave the house unless they are obliged to go through the COVID-19 pandemic process, so who are in quarantine. The data of the study were collected through an online survey in March-April 2020. When the results were examined, significant differences were determined in terms of gender, age, income and education level in the dimensions of external death anxiety, acceptance of death, thoughts about death and inevitability of death.

1. Giriş

Ölüm kaygısı, her insanın içinde taşıdığı ve hayatın parçası olan bir faktördür. Ancak belirgin olarak kendini gösterdiğinde hatırlanmaktadır. COVID-19 salgını kendisinden önceki modern zamanların en yıkıcı olayı olmuştur. Dolayısıyla, küresel boyutta bir kaygıdan söz etmek mümkündür. Ortaya çıkan ekonomik belirsizlik,

tüketicilerde ekonomiye dair bir güvensizlik ve kaygıya sebep olmakta ve tüketim niyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmaktadır (Rio-Chanona vd., 2020:68). Pandemi sona erecek bile olsa uzun vadede ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkilerinin süreceği düşünülmektedir (He ve Harris, 2020:176). Epidemik hastalıkların görülmesi, insanlarda en temel korkuları meydana çıkarmaktadır. Bunlar sağlığını kaybetmek ya da hayatını kaybetmektir. Bu

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cansu@tarsus.edu.tr

riskler hissedildiğinde tüketiciler alışkanlıklarını, tutumlarını ve davranışlarını değiştirebilmektedir (Baruönü, 2020:165). Fikirler, inançlar, değerler, alışkanlıklar ve davranışlar hem iyi hem de kötü deneyimlerden dolayı gelişmektedir; bu anlamda COVID-19 salgınının tüm bunlar üzerinde derin bir etki yaratacağı beklenmektedir (He ve Harris, 2020:179). Toplumda görülen bir epidemik ya da pandemik hastalık durumunda bireylerin duyduğu korku hissiyatı davranışlarına yön vermektedir (Baruönü, 2020: 166). Bu korkunun yoğunluğunu ve hangi tüketicilerde daha fazla görüldüğünü tespit edebilmek ise önemlidir.

Küresel değişimin bir sonucu olarak, büyük salgın ve pandemilerin ortaya çıkma oranı artmaktadır. Genel olarak, 20. yüzyılın üç salgın yaşadığı kabul edilmektedir. Bunlar 1918-1919 yıllarında yaşanan İspanyol gribi, 1957'de yaşanan Asya gribi (H2N2) ve 1968'de yaşanan Hong Kong gribidir (Temel ve Ertin, 2020:64). 21. yüzyılda ise şimdiden dört salgın yaşanmıştır. 2002'de SARS, 2009'da kuş gribi, 2012'de MERS ve 2000'den beri pandemik salgınlarda görülen artışla 2013-14'te zirveye çıkan Ebola gribidir. Bu salgınlara küresel değişim faktörleri ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu düşünülmektedir (Coker vd., 2011; Greger, 2007; Wu vd. 2017).

Uyarlanan bu ölçek ile 2020 yılında COVID-19 pandemisi ile ölüm kaygısı hisseden tüketicilerin davranışları daha anlaşılır hale gelmektedir. Çalışmada tüketicilerin ölüm kaygısı anlatılmış, tüketici ve ölüm kaygısı konulu alan yazına yer verilmiştir. Daha sonra araştırmanın yöntemi detaylı olarak anlatılmış, örneklem ve verilerin toplanması hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın bulgular kısmında ise örnekleme dair demografik bulgular ve ölçeğin yapı geçerliliğine ait istatistiksel bilgiler yer almaktadır. Yine bulgular bölümünde, yapı geçerliliği ve güvenilirliği sağlanarak kullanılan ölçek ve ölçeğin boyutları demografik farklılıklara göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonunda ise elde edilen sonuçlar yorumlanmış ve birtakım öneriler geliştirilmiştir.

2. Tüketicilerde Ölüm Kaygısı ve Alan Yazın Taraması

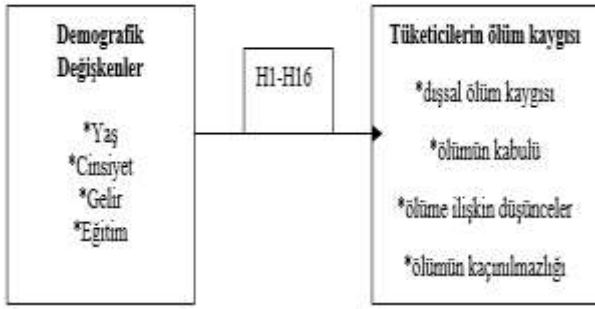
Alderfer'in ERG modeli incelendiğinde; tüketicilerin üç ihtiyaç basamağı olduğu görülmektedir ki bunlar; varoluşsal, ilişkisel ve gelişimsel ihtiyaçlardır. Bireylerin bu basamakları tatmin etmesi gerekmektedir (Alderfer, 1969). Ancak pandemi sürecinde ve karantina durumunda her üç basamağın da tehdit altında olduğu söylemek mümkündür. Varoluş ihtiyacı, pandeminin bulaşma riski ve ölümcül olma riskini barındırması sebebiyle tehdit altındadır. İlişkisel ihtiyaçlar sosyal mesafe ve zorunlu karantina durumunda tehdit altındadır. Gelişimsel ihtiyaçlarsa, pandeminin hayat rutinlerini sekteye uğratması sebebiyle tehdit altındadır. Salgın riski tamamen ortadan kalksa dahi, kalıcı olarak değişecek tüketici davranışlarından söz etmek mümkündür (İnce ve Tor-Kadioğlu, 2020: 147).

Tüketicilerdeki ölüm kaygısı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Urien ve Kilbourne'un (2008) çalışmalarında, tüketicilerdeki ölüm kaygısı ve hayat kalitesi ilişkisine materyalizmin etkisini araştırdığı görülmektedir. Çalışmanın sonucunda, ölüm kaygısının materyalistik değerler üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Aynı yıl Mandel ve Smeesters (2008) tarafından yapılan bir çalışmada, tüketicilere ölümün hatırlatılmasının

özellikle gıda ürünlerini satın almalarını arttırdığı saptanmıştır. Çınar (2014) tarafından yapılan bir çalışmada ölüm kaygısının ve gösterişçi tüketimin arasında ilişki saptanmaya çalışıldığı fakat bir ilişki saptanamadığı görülmüştür. Erciş vd. (2016) tarafından, ölüm kaygısının tüketici tutumları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırmada tüketicilerin ölüm kaygısını azaltmak için sağlıklı ve doğal tüketmeye çalıştıkları ortaya konmuştur. Ölüm kaygısının ürün etiket bilgilerine yönelik, ürünlerin menşesine yönelik, kâr amacı gütmeyen kurumlara yönelik ve gösterişçi tüketime yönelik anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Larson ve Shin çalışmalarında (2018), tüketicilerin ölüm korkusu arttıkça faydacı ve hazcı tüketime daha fazla yöneldiklerini tespit etmiştir. Yurtsever (2019) çalışmasında, tüketicilerin ölüm kaygıları ile sigorta tercihleri üzerine bir çalışma yürütmüştür. Ölüm kaygısının sigorta tercihi üzerinde bir etkisi olmadığı anlaşılırken; kadınların erkeklere göre daha kaygılı olduğunu ve yaş arttıkça kaygının azaldığını tespit etmiştir. Knotek vd. (2020), Mart ve Nisan 2020 ayları arasında, COVID-19 Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılırken, virüsün ekonomi üzerindeki etkileri hakkında tüketicilerin inançlarında belirgin bir değişiklik olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, yapılan araştırmada tüketicilerin planladıkları büyük satın alımları ertelediği, işlerini kaybetmekten korktuklarına dair ifadeler tespit etmişlerdir. Balta (2020) tez çalışmasında, genç tüketicilerin bilişsel esneklik düzeyleri, ölüm kaygısı düzeyleri ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bilişsel esneklik düzeyi ve ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Ayrıca, kadınların ölüm kaygısı düzeyinin erkeklere göre ve yaşça gençlerin ise daha yaşlı olanlara göre daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Dündar (2020) tez çalışmasında, ölüm kaygısının tüketicileri sosyolojik ve psikolojik açıdan etkilediğini ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre; ölüm kaygısı, tüketicilerde daha çok tüketmek, daha çok stoklamak ve kendilerini hayatta tutacağına inanılan ürünleri tüketmek gibi davranışlara yol açmıştır.

3. Yöntem ve Uygulama

Ülkemizde Mart ayında koronavirüs sebepli ölümlü vakaların görülmesiyle insanları panik, korku, endişe, kaygı sarmıştır. Bu araştırmanın amacı; "Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe çevirisinin pandemi sürecine uyarlayarak tüketici gruplarındaki demografik farklılıklar bakımından değerlendirmektir. Bu amaca yönelik, güvenilirliği ve geçerliliği yüksek bir ölçme aracı kullanılmıştır. Bu kapsamda, ölçme aracı önce Türkçe'ye çevrilmiştir daha sonra ölçek ifadeleri tekrar İngilizce'ye çevrilerek anlaşılabilirliği kontrol edilmiştir. Daha sonra korona virüs sürecine göre uyarlanmıştır. Ülkemizde COVID-19 vakalarının görülmeye başlandığı Mart 2020 tarihi itibarıyla veriler toplanmaya başlamıştır. Araştırma örneklemini, Türkiye'de yaşayan, COVID-19 pandemi sürecinde mecbur kalmadıkça evden çıkmadığını belirten, yani karantinada kalan 386 tüketici oluşturmaktadır. Yapılan bu araştırma ile 4 faktör ve 17 maddeden oluşan ölçme aracı, pandemi sürecine uyarlanarak, araştırmacıların kullanımına hazır hale getirilmiştir. Tüketicilerin olağan üstü durumlarda kaygılarını belirlemek amacıyla Şekil 1'de görülen araştırma modeline dayalı hipotezler geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H_{1.4}: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H_{5.8}: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı yaşa göre farklılık göstermektedir.

H_{9.12}: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı gelire göre farklılık göstermektedir.

H₁₃₋₁₆: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışma, Tarsus Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na araştırma etiği yönünden değerlendirilmiştir. Kurulun, 05.03.2020 tarihli ve 2020/17-1 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

3.1. Örneklem ve Verilerinin Toplanması

Araştırmanın örneklemini pandemi sürecinde karantina durumunu yaşamış tüketiciler oluşturmaktadır. Bazı araştırmalarda kullanılan ölçekteki ifade sayısının 5 katı kadar örnekleme ulaşılması yeterli görülürken (Nunnally, 1978: 180; Comrey ve Lee, 1992: 216-217), bazı çalışmalarda 10-15 katı örnekleme ulaşılması uygun bulunmaktadır (Nunnally ve Bernstein, 1994: 542 ; Pett vd., 2003: 62). Bu araştırmada, önerme sayısının en az 15 katı kadar katılımcıya ulaşılması amaçlanmıştır. Kullanılan ölçekte 17 ifade bulunmaktadır. Bu durumda 255 katılımcıya ulaşılması yeterlidir. Çalışma 386 kişi ile yürütülmüştür, bu anlamda çalışılan örneklem sayısının yeterli olduğu söylenebilir. Araştırmada Tomas-Sabao vd. (2005) tarafından geliştirilen Ölüm Kaygısı Ölçeği pandemi sürecine uyarlanarak kullanılmıştır. Tomas-Sabado ve Gomez-Benito tarafından 2005 yılında, 20 madde ile geliştirilen Ölüm Kaygısı Ölçeği beş faktörlü yapıdadır. Aynı yıl Tomas-Sabao, Gomez-Benito ve Limonero tarafından yapılan çalışmada sorunlu olan 3 madde ölçekten çıkarılarak ölçek revize edilmiştir. Elde edilen ölçek 17 maddelik 4 boyutlu bir yapıdadır. Yapılan faktör analizi çalışmasında ölçeğin, “ölümün kabulü”, “dışsal ölüm kaygısı”, “ölümün kaçınılmazlığı” ve “ölüme ilişkin düşünceler” adlı dört boyutu içerdiği belirlenmiştir. Çalışmanın verileri Mart-Nisan 2020 tarihinde, tüketiciler karantina dönemini yaşarken çevrimiçi anket aracılığıyla toplanmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları ve hane halkı gelirleri ile alakalı elde edilen istatistiksel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Bu bilgiler sayı ve yüzde olarak ifade edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. Demografik Bulgular

Cinsiyeti	n	%	Yaşı	n	%
Erkek	213	55,2	18-31	141	36,5
Kadın	173	44,8	32-39	147	38,1
			40≤	98	25,5
Mezuniyet	n	%	Aile Geliri TL	n	%
Lise ve altı	71	18,4	≤ 4000	103	26,7
Ön/Lisans	249	64,5	4001-8000	167	43,3
Lisansüstü	66	17,1	≥ 8001	116	30,1
Toplam	386	100	Toplam	386	100

Demografik bulguları gösteren Tablo 1 incelendiğinde, ankete katılım gösteren 386 tüketicinin %55,2’sinin kadın, %44,8’inin ise erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %38’i 32-39 yaş aralığında bireylerden oluşmaktadır. Eğitim durumlarına bakıldığında, 386 katılımcının büyük çoğunluğunun (%64,5), ön lisans veya lisans mezunu olduğu görülmektedir. Hane halkı gelir durumu incelendiğinde ise %43,3’ünün gelir durumunun 4001-8000 TL arasında olduğu anlaşılmaktadır.

4.1. Ölçeğin Güvenirlik Analizi

Pandemi sürecine uygun hale getirilerek kullanılan ölçeğe ait boyutların, boyutlara ait ifadelerin, ifadelerle ait ortalama değerler ve standart sapma değerlerinin görüldüğü Tablo 2 içerisinde; boyutların ve genel ölçek yapısının güvenilirliği de yer almaktadır. Güvenirlik değerini ifade eden Cronbach’s Alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olduğu durumlarda, o ölçeğin dolayısıyla da kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu ifade edilmektedir (Durmuş vd., 2013, s.89)

Tablo 2. İfadelere Ait Ortalama ve Güvenirlik Değeri Tablosu

	İfade	Ortalama	St. Sapma	α
Dışsal Ölüm Kaygısı	DOK1	4,80	0,72	,684
	DOK2	3,73	1,42	
	DOK3	4,24	1,10	
	DOK4	4,11	1,26	
Ölümün Kabulü	OK1	3,40	1,53	,704
	OK2	4,08	1,25	
	OK3	1,96	1,34	
	OK4	3,14	1,41	
	OK5	2,59	1,57	
	OK6	3,26	1,42	
Ölüme İlişkin	OID1	3,80	1,28	,775
	OID2	3,59	1,44	
	OID3	2,76	1,42	
Ölümün Kaçınılmazlığı	KAC1	2,41	1,51	,722
	KAC2	3,89	1,41	
	KAC3	4,25	1,25	
	KAC4	4,35	1,04	

Tablo 2’de yer alan boyutlar incelendiğinde, dışsal ölüm kaygısı boyutuna ait 4 ifadenin güvenirlik değeri 0,684 iken; ölümün kabulü boyutu 0,704; ölüme ilişkin düşünceler boyutu 0,775 ve ölümün kaçınılmazlığı boyutu 0,722 güvenirlik derecesindedir. Kullanılan ölüm kaygısı ölçeğinin genel olarak güvenirlik değerinin 0,896 olduğu hesaplanmıştır. Bu durumda ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilmektedir. İfadelere ait ortalama değerler

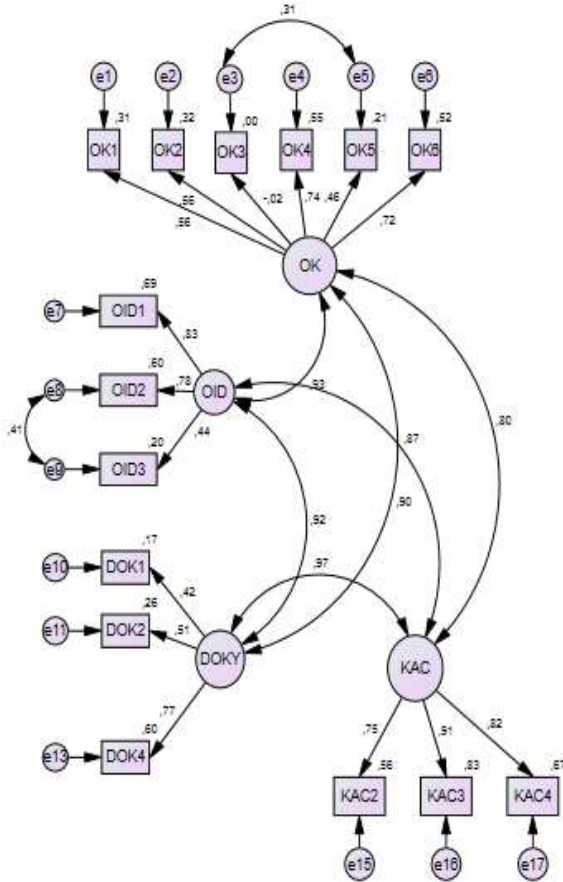
incelendiğinde, OK3 ve KAC1 ifadelerinin ortalamalarının diğer ifadelerle nazaran daha düşük olduğu gözlemlenmektedir.

AMOS programı aracılığı ile ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Birinci düzey çok faktörlü yapıya sahip olan ölçeğe ait boyutlar, ifadeler ve ölçek dışı bırakılan ifadeler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçek İfadelerinde Revizyon

Ölçek İsmi	Boyutlar	İfadeler	Çıkarılan İfadeler
Ölüm Kaygısı Ölçeği	DOK	4	1
	OK	6	-
	OID	3	-
	KAC	4	1
			Birinci Düzey Çok Faktörlü

Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere DOK3 ile KAC1 kodlu iki ifade ölçek dışı bırakılmıştır. Bu şekilde 17 ifadeden oluşan ölçek, 15 ifadeli haliyle kullanılmaktadır. Ayrıca 'ölümün kabulü' boyutuna ait OK3 ve OK5 kodlu ifadeler ile 'ölüme ilişkin düşünceler' boyutuna ait OID2 ve OID3 kodlu ifadeler arasında kovaryans bağlantısı yapılmıştır. Yapılan kovaryans bağlantıları ölçeğin yapısını bozmayacak şekilde ve programın önerisi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Birinci düzey çok faktörlü yapıya sahip ölüm kaygısı ölçeğinin boyutları üzerine yapılan doğrulayıcı faktör analizi Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Ölçeğe Ait Doğrulayıcı Faktör Yapısı

Doğrulayıcı faktör yapısının geçerli ve güvenilir bir yapıda olduğunu doğrulayabilmek için, AMOS programı ile elde edilen uyum iyiliği değerlerinin belli aralıklarda olması

beklenmektedir. Bu değerlere ilişkin kabul gören aralıklar; iyi uyum değerleri ve kabul edilebilir uyum değerleri olarak iki şekilde ele alınmaktadır. İstenen uyum değerlerine ait bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. İstenen Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
İyi Uyum Değerleri*		≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$	
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri*		$\leq 4,5$	$0,89-0,85$	$\geq 0,95$	$0,06-0,08$	

χ^2 =Chi-Square (Ki-Kare); df=Degree of Freedom (Serbestlik Derecesi); GFI=Goodness of Fit Index (İyilik Uyum İndeksi); CFI=Comparative Fit Index (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi); RMSEA=Root Mean Square Error of Approximation (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü).

(Kaynak: Meydan ve Şeşen, 2011: 37)

Tablo 5'te araştırmada kullanılan ölüm kaygısı ölçeğinin, doğrulayıcı yapısına ait elde edilen uyum iyiliği değerleri yer almaktadır.

Tablo 5. Kullanılan Ölçeğin Uyum İyiliği Değer Tablosu

χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
382,68	82	4,667	0,883	0,890	0,078

Ölçeğe ait değerler incelendiğinde, tüm değerlerinin kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri arasında olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, ölçek dışı bırakılan iki ifade sonrası tekrar hesaplanan güvenilirlik değerlerine, ifadelerle ait faktör yüklerine, faktör yükleri vasıtasıyla hesaplanan AVE ve CR değerlerine Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. İfadelere Ait İstatistik Bulgular

Değişken	Kod	Faktör Yüğü	AVE	CR	Cro. Alfa
Dışsal Ölüm Kaygısı	DOK1	0,415	0,345	0,601	0,689
	DOK2	0,513			
	DOK4	0,775			
Ölümün Kabulü	OK1	0,558	0,319	0,697	0,704
	OK2	0,564			
	OK3	0,015			
	OK4	0,743			
	OK5	0,462			
	OK6	0,722			
Ölüme İlişkin Düşünceler	OID1	0,830	0,495	0,734	0,775
	OID2	0,775			
	OID3	0,442			
Ölümün Kaçınılmazlığı	KAC2	0,746	0,688	0,868	0,850
	KAC3	0,913			
	KAC4	0,821			
	KAC1	0,821			

Tablo 6 incelendiğinde, faktör yüklerinin büyük çoğunluğunun 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Güvenilirlik değerini ifade eden Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olduğu durumlarda, o ölçeğin dolayısıyla da çalışmanın, güvenilir olduğu anlaşılmaktadır (Durmuş vd., 2013:89). Fornell ve Larcker (1981) hesaplanan AVE

değerlerinin 0,50'den büyük olması, gerektiğini, ayrıca CR değerlerinin de AVE değerlerinden fazla olması gerektiğini belirtmiştir. AVE değerinin 0,50'nin altında kalması durumunda, CR değeri kontrol edilmelidir, CR'nin 0,60'tan büyük olması halinde yapı geçerliliğinin sağlandığı kabul edilmektedir (Huang vd., 2013, 219). Bu araştırmaya ait AVE ve CR değerleri incelendiğinde çalışmanın yapı geçerliliğinin sağlandığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Ayrıca, Tablo 2 ve Tablo 6'da bulunan güvenilirlik değerleri karşılaştırıldığında, silinen iki ifadeye ait boyutların güvenilirlik değerlerinin yükseldiği görülmektedir. Bu da programın önerisi doğrultusunda silinen ifadelerin genel yapıyı bozduğunu doğrular niteliktedir.

4.2. Bulguların Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

Bu araştırmada tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı 4 boyutta ele alınmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine, yaşlarına, gelirine ve eğitim derecesine göre algılanan ölüm kaygısının farklılık göstereceği ön görülmüştür. Bu minvalde kurulan hipotezlere dair yapılan analizlerin sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir. Tablo 7 içerisinde ilgili değişkenler, araştırılan boyutlar, her boyut için hesaplanan p değerleri ve hipotezlerin kabul durumları yer almaktadır. Cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu değişkenleri ve ölçekte bulunan dört boyut arasında 16 farklı hipotez kurulmuştur. Bu hipotezler test edilirken, t-test, ANOVA ve MANOVA testlerinden faydalanılarak p değerleri hesaplanmıştır. Anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'in altında olduğu durumlarda hipotezler kabul edilirken, anlamlılık düzeyi 0,05'in üzerinde olduğu durumlarda hipotezler reddedilmiştir.

Tablo 7. Hipotez Sonuçlarına Ait Özet Tablo

İlgili Değişken	Boyut	P değeri	Kabul Durumu
<i>H₁₋₄: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.</i>			
Cinsiyet	Dışsal Ölüm Kaygısı	0,000	Kabul
	Ölümün Kabulü	0,036	Kabul
	Ölümün Kaçınılmazlığı	0,000	Kabul
	Ölüme İlişkin Düşünceler	0,001	Kabul
<i>H₅₋₈: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı yaşlarına göre farklılık gösterir.</i>			
Yaş	Dışsal Ölüm Kaygısı	0,000	Kabul
	Ölümün Kabulü	0,018	Kabul
	Ölümün Kaçınılmazlığı	0,000	Kabul
	Ölüme İlişkin Düşünceler	0,000	Kabul
<i>H₉₋₁₂: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı gelirlerine göre farklılık gösterir.</i>			
Gelir	Dışsal Ölüm Kaygısı	0,000	Kabul
	Ölümün Kabulü	0,004	Kabul
	Ölümün Kaçınılmazlığı	0,002	Kabul
	Ölüme İlişkin Düşünceler	0,000	Kabul
<i>H₁₃₋₁₆: Tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısı eğitimlerine göre farklılık gösterir</i>			
Eğitim Durumu	Dışsal Ölüm Kaygısı	0,002	Kabul
	Ölümün Kabulü	0,024	Kabul
	Ölümün Kaçınılmazlığı	0,065	Ret
	Ölüme İlişkin Düşünceler	0,003	Kabul

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya başlarken kurulan 16 hipotezin 15'inin kabul edilirken 1 tanesinin reddedildiği görülmüştür. Tüketicilerin hissettiği ölümün kaçınılmazlığı boyutunun eğitim derecesine göre bir farklılık yaratmadığı anlaşılmıştır. Farklılık olduğu ispatlanan diğer hipotezler için bağımsız t-testi, tek yönlü ANOVA testi ve MANOVA testleri uygulanmıştır. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için Post Hoc sekmesinden LSD ve Bonferroni testleri seçilmiştir.

Gruplar arası farklılıklara bakıldığında ise kadın tüketicilerin erkeklere kıyasla, tüm boyutlarda daha fazla kaygı taşıdığı; yaşı 18-31 arasında olan tüketicilerin yaşça daha büyük tüketicilere kıyasla daha kaygılı olduğu; geliri düşük olan tüketicilerin geliri yüksek olanlara kıyasla daha kaygılı olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi düşük olan tüketicilerin, eğitim seviyesi yüksek olanlara kıyasla; dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü ve ölüme ilişkin düşünceler boyutlarında daha kaygılı olduğu anlaşılmıştır. Ölümün kaçınılmazlığı boyutunda ise eğitim seviyesinin bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır. Cinsiyet değişkeninde görülen farklılığın her boyut için detaylı gösterimi Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Tüketicilerin Hissettiği Ölüm Kaygısının Cinsiyete Göre Farklılığını Gösteren Tablo

	Cinsiyet etmeni	Ortalama	Standart Sapma	Sig
DOK	Kadın	4,38	0,697	0,000
	Erkek	4,03	0,958	
OK	Kadın	3,16	0,880	0,036
	Erkek	2,97	0,933	
KAC	Kadın	3,91	0,850	0,000
	Erkek	3,51	1,067	
OID	Kadın	3,56	1,103	0,001
	Erkek	3,16	1,178	

Tablo 8 incelendiğinde, tüketicilerin hissettiği ölüm kaygısının tüm boyutlarıyla cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kurulan H₁, H₂, H₃ ve H₄ hipotezleri, anlamlılık düzeyi p<0,05'den küçük olduğundan kabul edilmiştir. Kullanılan ölçeğin dört boyutunda da kadın tüketicilerin ölüm kaygısı düzeyinin erkek tüketicilerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan bu sonuç alan yazındaki diğer çalışmalarla (Yurtsever, 2019; Balta, 2020) paralellik göstermektedir. Tablo 9'da, hissedilen ölüm kaygısının yaşlara göre farklılığına dair analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Tüketicilerin Hissettiği Ölüm Kaygısının Yaşlarına Göre Farklılığını Gösteren Tablo

	Arasında fark olan yaş grupları		Ortalamalar Farkı	p değeri
DOK	18-31 yaş	40 yaş ve üzeri	0,4770	0,000
	32-39 yaş	40 yaş ve üzeri	0,3990	0,001
OK	18-31 yaş	40 yaş ve üzeri	0,3340	0,015
	18-31 yaş	40 yaş ve üzeri	0,5900	0,000
KAC	32-39 yaş	40 yaş ve üzeri	0,4080	0,003
	18-31 yaş	32-39 yaş	0,3820	0,011
OID	18-31 yaş	40 yaş ve üzeri	0,8150	0,000
	32-39 yaş	40 yaş ve üzeri	0,4330	0,009

Tablo 9 incelendiğinde, elde edilen anlamlılık düzeylerinin 0,05'in altında olması neticesinde, H₅, H₆, H₇ ve H₈ hipotezleri kabul edilmiştir. Gruplar arası farklılıkları anlamak için Post Hoc testine başvurulmuştur. Katılımcılar gelir açısından 18-31 yaş, 32-39 yaş, 40 yaş ve üzeri olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Verilere göre, her dört boyut için de yaşça genç olan tüketicilerin ölüm kaygısının, yaşça büyüklere kıyasla daha fazla olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonucun diğer araştırma sonuçlarıyla (Yurtsever, 2019; Balta, 2020) benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 10. Tüketicilerin Hissettiği Ölüm Kaygısının Gelire Göre Farklılığını Gösteren Tablo

	Arasında fark olan gelir grupları		Ort.Farkı	p değeri
DOK	4000 TL ve altı	8001 ve üstü TL	0,5190	0,000
	4001-8000 TL	8001 ve üstü TL	0,3540	0,001
OK	4001-8000 TL	8001 ve üstü TL	0,3510	0,004
KAC	4000 TL ve altı	8001 ve üstü TL	0,4220	0,004
	4001-8000 TL	8001 ve üstü TL	0,3590	0,006
OID	4000 TL ve altı	8001 ve üstü TL	0,6350	0,000
	4001-8000 TL	8001 ve üstü TL	0,4250	0,006

Tüketicilerin gelirlerinin hissettikleri ölüm kaygısında bir farklılık yaratıp yaratmadığını anlamak için yapılan analizde, p<0,05 sonucunda her dört boyutta da ulaşılmıştır. Bu durumda H₉, H₁₀, H₁₁, H₁₂ hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcılar gelirlerine göre 4000 TL ve altı, 4001-8000 TL ve 8001 TL ve üstü olarak ele alınmıştır. Gruplar arası farklılık incelendiğinde, geliri düşük olan tüketicilerin geliri yüksek olan tüketicilere kıyasla daha fazla ölüm kaygısı hissettiği anlaşılmıştır. Tüketicilerin eğitim durumları ve hissettikleri ölüm kaygısı boyutlarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Tüketicilerin Hissettiği Ölüm Kaygısının Eğitim Derecesine Göre Farklılığını Gösteren Tablo

	Arasında fark olan eğitim grupları		Ort. Farkı	p
DOK	En az lise mez.	Lisansüstü mezunu	0,4967	0,001
	Ön/Lisans mez.	Lisansüstü mezunu	0,2920	0,011
OK	En az lise mez.	Lisansüstü mezunu	0,3821	0,014
	Ön/Lisans mez.	Lisansüstü mezunu	0,3104	0,013
OID	En az lise mez.	Lisansüstü mezunu	0,6620	0,001
	Ön/Lisans mez.	Lisansüstü mezunu	0,4123	0,009

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi; en az lise mezunu, ön/lisans mezunu ve lisansüstü mezunu olarak gruplandırılmıştır. Dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü ve ölüme ilişkin düşünceler boyutlarında anlamlı farklılık tespit edildiğinden; H₁₃, H₁₄ ve H₁₆ hipotezleri kabul edilmiştir. Sadece 'ölümün kaçınılmazlığı' boyutunda eğitim düzeyi ne olur olsun bir farklılık olmadığı saptanmıştır ve H₁₅ hipotezi p değerinin 0,05'ten yüksek olması sebebiyle reddedilmiştir. Farklılık tespit edilen boyutlar incelendiğinde; tüketicilerin eğitim düzeyi yükseldikçe hissettikleri dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü ve ölüme ilişkin düşünceler boyutlarında, kaygı düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

İnsan, her daim tüketen ve tüketmeye devam eden bir varlıktır. Bireyleri tüketime iten birçok sebep bulunmaktadır. Ölüm kaygısı da bu sebeplerden bir tanesidir. Bu araştırmanın amacı; pandemi ve karantina gibi olağan üstü durumlarda tüketicilerin ölüm kaygılarını belirlemek ve demografik değişkenlere göre oluşan farklılıkları ortaya koymaktır. Bu kapsamda, ölçme aracı önce Türkçe'ye çevrilmiştir sonra korona virüs sürecine göre uyarlanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği test edildikten sonra, AMOS programı vasıtasıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, kullanılan ölçeğin yapısı geçerli ve güvenilir bulunmuştur. Ölçek maddelerinin yüksek ayırt ediciliğe sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğe ait iki ifade programın önerisi doğrultusunda ölçek dışı bırakmıştır. Elde edilen veriler, korona sebepli karantina sürecinde, Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Türkiye örneklemini için geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen verilere göre; dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü, ölüme ilişkin düşünceler ve ölümün kaçınılmazlığı boyutlarının; yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Farklılık yaratan gruplar arası karşılaştırma yapıldığında ise, kadın tüketicilerdeki ölüm kaygısı düzeyinin erkeklere göre; yaşları genç tüketicilerin (18-31 yaş), yaşça büyük tüketicilere göre (32-39 yaş, 40 ve üzeri yaş) fazla olduğu tespit edilmiştir. Aile gelir düzeyi düşük olan tüketicilerin, geliri yüksek olanlara göre ölüm kaygısını daha derinden hissettiği görülmüştür. Eğitim düzeyi ile ilgili yapılan analizde, 'dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü ve ölüme ilişkin düşünceler' isimli 3 boyutta; eğitim düzeyi yükseldikçe kaygı düzeyinin düştüğü anlaşılmaktadır. Sadece ölümün kaçınılmazlığı boyutunda eğitim düzeyinin bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir.

Alan yazında konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle 2020 yılının ikinci yarısında artış gösterdiği görülmüştür. COVID-19'un çevrimiçi satın

alımlara etkisini (Danışmaz, 2020); çevrimiçi kitap satın alımlarına etkisini (Nguyen, 2020); tüketicilerin stoklama ve online satın alımlarına etkisini (İnce ve Tor-Kadioğlu, 2020); teknolojik stratejilere etkisini (Elavarasan ve Pugazhendhi, 2020); meyve ve sebze pazarına etkisini (Richards ve Rickard, 2020); sosyal, ekonomik ve halk sağlığına etkisini (Cavmak vd., 2020); kurumsal sosyal sorumluluğına etkisini (He ve Harris, 2020); tüketicilerin yaşam tarzlarına etkisini (Çakıroğlu vd., 2020); Çin'deki tüketicilerin yaşam stilleri ve seyahatlerine etkisini (Wen vd. 2020); Kanada'daki perakende gıda ve yemek hizmetine olan etkisini (Goddard, 2020) araştıran birçok araştırmaya rastlanmıştır.

Yapılan bu çalışma ile benzer çıkarımlarda bulunan Stanciu vd (2020)'nin Romanya'da yürüttükleri çalışma incelendiğinde; kriz durumlarında tüketici davranışlarının değiştiği görülmüştür. Kriz halini yaşayan tüketicilerin iyiliği için, medikal sistemlere ve binalara yatırım yapılması gerektiğini, daha esnek bir eğitim sistemine geçilmesini, yüzyüze yapılan eğitimlerin ve kursların çevrimiçi şekilde sürdürülmesi gibi bir takım öneriler geliştirilmiştir.

Birimoğlu-Okuyan vd. (2020) tarafından hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygı düzeyi üzerine yapılan araştırmada, katılımcıların büyük çoğunluğunun psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu, sıkıntılı, bunalmış, gergin ve öfkeli hissettiği ortaya konmuştur. (Birimoğlu-Okuyan vd., 2020).

Ladikli vd. (2020), Ahorsu vd. (2020) tarafından geliştirilen COVID-19 korku ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliğini test eden bir araştırma yapmışlardır. Türkçe uyarlamada gerekli koşulları sağladığı ve kullanılabilir olduğu anlaşılmıştır.

Sektörel bir öneri getirilmesi gerekirse, tüketicilerde tespit edilen ölüm kaygısı sebebiyle teknoloji yoğun hizmetlerin artırılması tavsiye edilmektedir. Tüketicilerin, verimli şekilde uzaktan eğitim alabildiği, çevrimiçi bankacılık işlemi yapabildiği, kolaylıkla çevrimiçi mal / hizmet sipariş edebildiği ve kişisel temasın az olduğu mecraları tercih edeceği ön görülmektedir. Bu durumda pazarlama sektöründeki firmalara; yapay zekâ, drone kullanımı, 5G ve akıllı uygulamalar, robot sistemi kullanımına ağırlık vermesi önerilmektedir. Ayrıca, firmalara çevrimiçi satış ve tutundurma kanallarını daha verimli kullanması, hijyen standartlarının sağlandığı ambalajlı ürünlere yönelmesi de önerilmektedir.

Bu çalışma ile pandemi sürecinde karantinada kalan tüketiciler için uyarlanan ölüm kaygısı ölçeği, araştırmacılar için güvenilir ve hazır hale getirilmiştir. Gelecekte bu konu ile ilgili çalışma yapacaklara, tüketicilerdeki ölüm kaygısının; çevrimiçi satın alma, stoklama, daha fazla ödeme istekliliği gibi değişkenlerle muhtemel ilişkilerine yönelik araştırmalar önerilebilir. Ayrıca araştırma ölkemizde ilk ölümlü vakanın tespit edildiği ve tüketicilerin zorunlu karantinada olduğu Mart ayında yapılmıştır. Tüketicilerdeki pandemik farkındalık düzeyi ve normalleşme arttıka, ölüm kaygısının düşeceği ön görülmektedir. Bu anlamda bu verilerin 'yeni normal' döneminde tekrar toplanarak, pandemi dönemi ve yeni normal dönemini karşılaştıran bir analiz yapılması da öneriler arasındadır.

Kaynakça

- Alderfer C.P. (1969). An Empirical Test of a New Theory of Human Needs. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4: 142-175.
- Balta, ř. N. (2020). *Genç yetişkin bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin, ölüm kaygısı düzeyleri ve mutluluk düzeylerine etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Gelişim Üniversitesi.
- Baruönü, F. Ö. (2020). Covid-19 ve Türkiye'de Kısa Vadeli Tüketici Davranışına Yansıması. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 152-168.
- Birimoğlu-Okuyan, C., Bilgili, N., & Mutlu, A. (2020). Factors affecting nursing students' intention to work as a geriatric nurse with older adults in Turkey: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 95, 104563.
- Coker, R. J., Hunter, B. M., Rudge, J. W., Liverani, M., & Hanvoravongchai, P. (2011). Emerging Infectious Diseases in Southeast Asia: Regional Challenges to Control. *Health in Southeast Asia* 3 377(1). 599-609.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A First Course in Factor Analysis*. 2nd Edn. New Jersey: Hillsdale,
- Çavmak, D., Çavmak, ř., & Söyler, S. (2020). A cross-sectional examination of the effects of Covid-19 on Turkish community: An integrated perspective of social, economic and public health issues. *Management in Health*, 24(2). 8-13.
- Çınar, İ. (2014). Ölüm Kaygısı ve Gösterişçi Tüketim Eğilimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 89-104.
- Danışmaz, A.T., (2020). COVID-19 salgınının tüketicilerin online alışveriş tercihine etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2), s.83-90.
- Durmuş, B., Yurtkoru, S. & Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi* 5.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.ř.
- Dündar, A. (2020). *Ölüm kaygısının tüketici davranışları üzerindeki etkisi: Soğuk savaş döneminde ABD toplumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Elavarasan, R.M. ve Pugazhendhi, R., (2020), Restructured society and environment: A review on potential technological strategies to control the COVID-19 pandemic, *Science of The Total Environment* 725, 138858, s.1-18.
- Erciş, A., Kotan, G. & Türk, B. (2016). Ölüm Kaygısının Tüketici Tutumları Üzerindeki Etkileri. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 23(1). 107-134.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Goddard, E., (2020). The impact of COVID-19 on food retail and food service in Canada: Preliminary assessment.

Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie, s.1-5.

- Greger, M. (2007). The Human/Animal Interface: Emergence and Resurgence of Zoonotic Infectious Diseases. *Critical Reviews in Microbiology*, 33(4), 243–299.
- He, H., & Harris, L., (2020). The Impact of Covid-19 Pandemic on Corporate Social Responsibility and Marketing Philosophy. *Journal of Business Research* 116, 176- 182.
- Huang, C. C., Wang, Y. M., Wu, T. W., & Wang, P. A. (2013). An Empirical Analysis of the Antecedents And Performance Consequences of Using The Moodle Platform. *International Journal of Information and Education Technology*, 3(2), 217.
- İnce, M. & Tor-Kadioğlu, C . (2020). Tüketicilerin COVID-19 (Korona) virüsüyle artan stoklama isteğinin online satın alma davranışına etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (29), 126-156.
- Knotek, E.S., Schoenle, R., Dietrich, A., Kuester, K., Müller, G., Myrseth, K.O.R., & Weber, M., (2020). Consumers and COVID-19: A real-time survey. *Economic Commentary*, (08), 1-6.
- Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F. N., Akkuzu, H., Karaman, G., & Türkkkan, Z. (2020). Covid-19 korkusu ölçeği'nin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *International Journal of Social Science*, 3(2), 71-80.
- Larson, L. R., & Shin, H. (2018). Fear during natural disaster: its impact on perceptions of shopping convenience and shopping behavior. *Services Marketing Quarterly*, 39(4), 293-309.
- Mandel, N. & Smeesters, D. (2008). The sweet escape: effects of mortality salience on consumption quantities for high-and low-self-esteem consumers. *Journal of Consumer Research*, 35(2), 309-323.
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Nguyen, H.V., Tran, H.X., Van Huy, L., Nguyen, X.N., Do, M.T., ve Nguyen, N, (2020). Online book shopping in vietnam: the impact of the COVID-19 pandemic situation, *Publishing Research Quarterly*, s.1-9.
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric Theory*. 2nd edition New York.: McGraw-Hill.
- Nunnally, J.C., & Bernstein, I. (1994). *Psychometric Theory*. 3rd edition. New York: McGraw-Hill.
- Pett, M.A., Lackey, N.R., & Sullivan, J. (2003). *Making sense of factor analysis: the use of factor analysis for instrument development in healthcare research*. SAGE. Publications, Thousand Oaks.
- Richards, T.J. ve Rickard, B., (2020), “COVID-19 impact on fruit and vegetable markets”, *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie*, s.1-6
- Rio-Chanona, R.M, Mealy P., Pichler A, Lafond, F. & Farmer D.F. (2020). Supply and demand shocks in the covid-19 pandemic: an industry and occupation perspective. *COVID Economics Vetted and Real-Time Papers*, Centre for Economic Policy Research Press. 6: 65-103.
- Stanciu, S., Radu, R.I., Sapira, V., ve Dumitrache, B., (2020). Consumer behavior in crisis situations- research on the effects of COVID-19 in Romania, *Annals of Dunarea de Jos University of Galati*, s.5-13
- Temel, K. & Ertin, H. (2020). 1918 grip pandemisi kıssasından COVID-19 pandemisine hisseler. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt 25, (1). 63-78.
- Tomás-Sábado, J. & Gómez-Benito, J. (2005). Construction and Validation of the Death Anxiety Inventory (DAI). *European Journal of Psychological Assessment*, 21(2), 108.
- Tomás-Sábado, J., Gómez-Benito, J., & Limonero, J. T. (2005). The Death Anxiety Inventory: A Revision. *Psychological Reports Journal*, 97(3), 793-796.
- Urien, B. & Kilbourne, W. (2008). On the Role of Materialism in the Relationship Between Death Anxiety and Quality of Life. *ACR North American Advances*. 35(1), 409-415.
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S., ve Liu, F., (2020). COVID-19: Potential effects on Chinese citizens' lifestyle and travel. *Tourism Review*
- Wu, T., Perrings, C., Kinzig, A., Collins, J. P., Minter, B. A., & Daszak, P. (2017). Economic growth, urbanization, globalization, and the risks of emerging infectious diseases in China: A Review. *Ambio Journal*, 46(1), 18–29.
- Yurtsever, U. (2019). *Ölüm kaygısının tüketicilerin sigorta tercihlerine etkisi: Kuşaklar arası bir karşılaştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Extended Abstract

Death anxiety is a factor that every person has and is a part of life. Due to the COVID-19 pandemic experienced all over the world, societies are financially and morally anxious. The resulting economic uncertainty causes consumers' distrust and anxiety about the economy and has a negative impact on their consumption intentions. The concept of death anxiety, which is often explored in sciences such as religion, philosophy and psychology is fairly new to marketing science.

It is thought that the moral risks perceived by consumers during the pandemic process can change their attitudes and behavior. The purpose of this research is to adapt the "Death Anxiety Scale" developed by Tomas-Sabao, Gomez-Benito and Limonero to the pandemic process and evaluate it in terms of consumer groups. With this adapted scale, the behaviors of consumers who feel death anxiety with the COVID-19 pandemic in 2020 become more understandable. In the study, death anxiety of consumers was explained, and the literature on consumer and death anxiety was included. Then, the method of the research was explained in detail, and information was given about the sample and data collection.

The sample of the study is composed of 386 consumers who live in Turkey and indicate that they do not leave the house unless they are obliged to go through the COVID-19 pandemic process, so who are in quarantine. The data of the study were collected through an online survey in March-April 2020. With this research, the measurement tool, consisting of 4 factors and 17 items, was adapted to the pandemic process and made available to researchers. It was calculated that the overall reliability value of the death anxiety scale used was 0.896.

In this study, death anxiety felt by the consumers was evaluated in 4 dimensions.(External death anxiety, acceptance of death, the inevitability of death, thoughts about death). It has been predicted that the perceived death anxiety will differ according to the gender, age, income and

education level of the participants. Considering the differences between groups, it is observed that female consumers are more concerned in all dimensions compared to men; consumers between the ages of 18-31 are more anxious than older consumers; it has been observed that low-income consumers are more anxious than those with high income. Consumers with low education level compared to those with high education level; external death anxiety, acceptance of death and thoughts about death dimensions were found to be more anxious.

Many studies have been found investigating the impact of COVID-19 on; online purchases (Danışmaz, 2020); online book purchases (Nguyen, 2020); stocking and online purchases (İnce & Tor-Kadioğlu, 2020); technological strategies (Elavarasan & Pugazhendhi, 2020); the fruit and vegetable market (Richards & Rickard, 2020); economic and public health (Cavmak et al., 2020); corporate social responsibility (He & Harris, 2020); consumers' lifestyles (Çakıroğlu et al., 2020); consumers' lifestyles and travels in China (Wen et al. 2020); retail food and catering service in Canada (Goddard, 2020). This study is important in terms of revealing the death anxiety felt by the consumers during the pandemic process. There are also many studies that have similar inferences with this study (Birimogđlu-Okuyan, et al., 2020; Stanciu et al., 2020; Ladikli, et al. 2020;).

When the results were examined, significant differences were determined in terms of gender, age, income and education level in the dimensions of external death anxiety, acceptance of death, thoughts about death and inevitability of death. If a sectoral proposal is required, it is recommended to increase technology-intensive services due to the death anxiety detected in consumers. It has been understood that consumers can efficiently receive distance education, perform online banking transactions, easily order online goods / services, and prefer channels with little personal contact. In this case, the companies in the marketing sector; it is recommended to focus on the use of artificial intelligence, drone use, 5G and smart applications, and robot systems.

EK 1. Etik Kurul İzni

T.C.
TARSUS ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI

Karar Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
05/03/2020	02	2020/17-1

Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi öğretim elemanları Prof.Dr. Mehmet İNCE ile Arş.Gör.Cansu TOR KADIOĞLU tarafından yürütülmesi öngörülen "Pandemi Sürecinde Tüketicilerde Hissedilen Ölüm Kaygısının Demografik Faktörlere Göre Değerlendirilmesi" başlıklı nicel bir araştırma etiği yönünden değerlendirildi. İlgili çalışmanın uygulanabilmesinin kabulüne toplantıya katılanların oy birliği ile karar verildi.

(İmza)
Prof.Dr. Ali DERAN
Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Başkan

(Katılmadı)
Prof.Dr. Mehmet İNCE
Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Oya

(İmza)
Prof.Dr. Uğur EĞMEK
Teknoloji Fakültesi
Oya

(İmza)
Prof.Dr. M. Kemal KÜLEKÇİ
Teknoloji Fakültesi
Oya

(İmza)
Prof.Dr. Fırat KAHRAMAN
Mühendislik Fakültesi
Oya

(Görevli-İznilii)
Prof.Dr. Masim OCAKÖĞLU
Teknoloji Fakültesi
Oya

(İmza)
Prof.Dr. Berran ÖZKURT
Teknoloji Fakültesi
Oya

ASLI GİBİDİR

05.03.2020

Prof. Dr. Mehmet İNCE
Genel Sekreter V.
TARSUS ÜNİVERSİTESİ
TEKNOLOJİ FAKÜLTESİ

EK 2.

I get upset when I am in a cemetery	Bir mezarlığa gidince üzgün olurum	Korona virüsten hayatını kaybedenleri görünce üzüldürüm.	DÖK
The certainty of death makes life meaningless	Ölüm gerçeği hayatı anlamsız kılar	Korona virüsün ölümcül olması hayatı anlamsızlaştırır.	ÖK
It annoys me to hear about death	Ölüm hakkında duyduklarım beni rahatsız eder	Korona virüs hakkında duyduklarım beni rahatsız eder	ÖK
I find it difficult to accept the idea that it all finishes with death	Her şeyin ölümle biteceği fikrini kabullenmekte zorlanırım	Korona virüsün ölümcül olması fikrini kabullenemem	KAÇ
I think I would be happier if I ignored the fact that I have to die	Bir gün öleceğim gerçeğini göz ardı ettiğimde daha mutlu olurum	Virüsün bulaşma riskini görmezden geldiğimde daha mutlu olurum.	ÖK
I think I am more afraid of death than most people	Sanırım ölümden birçok insandan daha fazla korkuyorum	Korona virüsün bulaşıcılığından birçok insana göre daha fazla korkarım	ÖK
I find it really difficult to accept that I have to die	Bir gün öleceğimi kabullenmek zor geliyor	Korona virüsünün ölümcül bir virüs olduğunu kabullenmek zor gelir.	ÖK
I would never accept a job in a funeral home	Mezarlıkta çalışmayı asla kabul etmem	Virüs bulaşma riski olan bir yerde çalışmayı asla kabul etmem.	DÖK
The idea that there is nothing after death frightens me	Ölümden sonra hiçbir şeyin olmadığı fikri beni korkutur	Virüsün aşısının olmaması fikri beni korkutur.	KAÇ
The idea of death troubles me.	Ölüm fikri beni rahatsız eder	Virüsün bana bulaşması fikri beni rahatsız eder.	KAÇ
I very often think about the cause of my death.	Ölüm sebebim hakkında çok sık düşünürüm	Virüsün bana bulaşabileceği yollar hakkında çok sık düşünürüm.	ÖİD
Coffins make me nervous	Tabut görünce gerginleşirim	Virüsten hayatını kaybedenleri görmek beni gerginleştirir.	DÖK
I am worried about what's after death	Ölümden sonra ne olduğu konusunda endişelenirim	Virüs kaptıktan sonra bana ne olacağı konusunda endişelenirim.	KAÇ
I often think I may have a serious disease	Sık sık ciddi bir hastalığım olabileceğini düşünürüm	Korona virüs taşıyıcısı olabileceğimi çok sık düşünürüm.	ÖİD
Dying is the worst thing that could happen to me	Ölmek başıma gelebilecek en kötü şeydir	Korona virüsün bana bulaşması başıma gelebilecek en kötü şeydir.	ÖK
The sight of a corpse deeply shocks me	Bir cesedin görüntüsü beni derinden sarsar	Virüsten hayatını kaybedenleri görmek beni derinden sarsar.	DÖK
I frequently think of my own death	Bazen kendi ölümümü düşünürüm	Bazen virüsün bana çoktan bulaştığını düşünürüm.	ÖİD

Araştırma Makalesi • Research Article

Azerbaycan'da Zerdüştilik ve Abşeron-Suraxanı Ateşgedesi

Zoroastrianism and Absheron-Suraxanı Ateshgah in Azerbaijan

Muammer Ulutürk^{a,*}

^a Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0255-0220

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 21 Ocak 2021

Kabul tarihi: 01 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Azerbaycan

Zerdüştilik

Ateşgede

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 July 2020

Received in revised form 22 January 2021

Accepted 01 February 2021

Keywords:

Azerbaijan

Zoroastrianism

Atashgah

ÖZ

Azerbaycan'ın İran ile coğrafi açıdan yakınlığının bulunması, İran'da ortaya çıkan birçok dinin burada yayılması sonucunu doğurmuştur. Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'nın Gatalar'ını ölçü olarak alan araştırmacılar ile Müslüman bilim adamlarının bir kısmı Zerdüş'tün doğduğu yerinin Azerbaycan ve Batı İran olduğu görüşündedirler. Bununla birlikte Zerdüştiliğin yaklaşık olarak M.Ö. VI. yüzyıldan M.S. VII. yüzyıla değin, Yakın ve Orta Doğu'nun bir kısmında hüküm sürmüş olan üç İran devletinin dini olmasına ve Bakü kent merkezine 30 km. uzaklıktaki Abşeron Yarımadası'nda bulunan Ateşgede hakkındaki bilgilere dayanarak bu dinin bölgede yayıldığına dair birtakım veriler elde edilebilmektedir. Bu araştırma Azerbaycan'da Zerdüştilik, Zerdüştiler ve Bakü yakınlarındaki Saruhani Ateşgede'si hakkında yeni bulgular ortaya koyma amacındadır.

ABSTRACT

The geographical proximity of Azerbaijan to Iran has led to the spread of many religions in Iran. Researchers who take Gatas of Avesta, the holy book of Zoroastrianism, and some of the Muslim scientists believe that the birthplace of Zoroastrian is the west of Iran and Azerbaijan. However, Zoroastrianism dates back to about BC. VI. century AD. VII. Until the 19th century, it was the religion of three Iranian states, which had ruled uninterruptedly in most of the Near and Middle East, and 30 km from Baku city center. Based on the information about Ateshgah in the Absheron peninsula at a distance, some data can be obtained about the spread of this religion in the region. This research aims to compose new findings about The Zoroastrianism, Zoroastrians and Ateshgah of Saruhani nearby Baku in Azerbaijan.

1. Giriş

Azerbaycan'ın geçmişi Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Tarihi M.Ö. 6000 yıllarına kadar giden Urmiye gibi Neolitik merkezlerin ardından, Bakır Çağ ve Tunç Çağ'ı medeniyetleri dönemlerinde Transkafkasya kültür çevresine bağlı olan bölge bir taraftan da Anadolu ve Mezopotamya ile ilişkilerini sürdürmüştür (Buniyatov, 1991: 318). M.Ö. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Urmiye bölgesinde Manna Krallığı'nın ana hatları ortaya çıkmaya başlamış ve M.Ö. VIII. yüzyılda Manna, siyasi yaşamda ve uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu krallık, Güney Azerbaycan topraklarındaki ilk büyük devlet olarak kabul edilebilir (Aliyev, 2007: I-152;

Keppel, 1827: 299-300). Manna Krallığı'na M.Ö. 800 yıllarında Urartular son vermişlerdir. Urartuların yıkılmasından sonra M.Ö. VII. yüzyılın başlarında Medler'in eline geçen Azerbaycan, M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında da Pers İmparatorluğu'nun (Ahamenidler) topraklarına katılmıştır. Azerbaycan'da kurulmuş ikinci müstakil devlet olan Atropatene Krallığı M.Ö. 220 yılında Seleukoslar'ın hakimiyeti altında kalmış daha sonra da sırasıyla Ermeniler'e ve Romalılar'a bağlanan toprakları, Romalılarla Partlar arasında zaman zaman el değiştiren bir tampon bölge halini almıştır. M.S. 227 yılında İran'da Partlar'dan sonra kurulan Sâsânî Devleti, Azerbaycan'ı tamamen ele geçirerek başşehri Erdebil olan bir eyalete dönüştürmüş ve bu arada Atropatene'nin eski başşehri

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: m.uluturk@gmail.com

Gazaka'ya da (Gezna, Cenze) çok büyük bir Ateşgede yaptırarak burayı Zerdüştiliğin en önemli merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. VI ve VII. yüzyıllarda Bizans-Sâsânî savaşlarına sahne olan ve birkaç defa el değiştiren Azerbaycan, İslâm fütuhâtından önce son olarak 624'te Bizans İmparatoru Herakleios tarafından zapt edilmiştir. Nihayetinde Hz. Ömer zamanında fethedilen Azerbaycan bir İslam toprağı haline gelmiştir (Buniyatov, 1991: 318-319).

Araştırmamız Bakü kent merkezine 30 km. uzaklıktaki Abşeron yarımadasının Surahanı bölgesinde yer alan Zerdüşti Ateşgedesi'ni (bkz. Görsel, 1) merkez alarak, Zerdüştiliğin ve mensuplarının bölgedeki dini ve tarihi geçmişi üzerinden “yeni bulgular” ortaya koymak amacını taşımaktadır. 2017 yılında Azerbaycan'da akademik bir çalışma vesilesiyle bulunduğumuz günlerde ilimizi çeken Ateşgede ve dolayısıyla Zerdüştiler hakkında konuya ışık tutacak derli toplu bir esere, doğrudan konuya odaklı çalışmalara rastlayamamış olmamız bizi bu konuya yönlendirmiştir. Sosyal bilimler alanında köken araştırmaları yapmak, bu tür konularda iz sürmek haylice zordur. Zerdüştiliğin yayılma sürecini ele alan çalışmaları incelediğimizde bu dinin Azerbaycan'a nasıl girdiğine ve nasıl yayıldığına dair ipuçları veren çalışmaların dışında kaynak elde etmek en önemli problemimiz olmuştur. Bu sorunu büyük ölçüde, meçhul kalmış seyahatnamelerin verdiği bilgiler doğrultusunda gidermeye çalıştık. Çalışmamızın diğer problemi, ileride değineceğimiz gibi Azerbaycan'daki ateşgedelerin Zerdüştilerle ilişkilendirilmesi sebebiyle, Surahanı'daki Ateşgede'nin bir Zerdüşti tapınağı mı, Hindu tapınağı mı yoksa bir Parsi tapınağı mı olduğu hususunda ileri sürülen görüşler olmuştur.

Görsel 1: Bakü Abşeron Yarımadası'ndaki Ateşgede (Muammer Ulutürk, 2017)

Bakü ve çevresinde yer alan petrol yatakları, tuz, safran ve ipekçilik bölgeyi ticari açıdan geliştirmiş, Çin'den Hindistan'a, Rusya'dan Batı Avrupa'ya kadar zengin tüccarların ilgisini çekmiştir. Özellikle petrol kaynakları

XVIII. yüzyıldan itibaren özellikle İngiliz tüccar ve seyyahların bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Zira “X. yüzyılda, Hazar Denizi kıyısındaki tüm iklimin tek limanı olan Bakü, zamanın kaynaklarında en yüksek kalitede petrole sahip şehir olarak bilinmekteydi” (Vəlixanlı, 2007: II-176). Çin ve Hindistan üzerinden batıya yapılan yolculuklarda, yolu Hazar Denizi'nin batı kıyılarına düşen ve kimi tüccar da olan bu seyyahlar söz konusu coğrafyanın sosyal, dini, kültürel özelliklerini kitaplarına yansıtmışlardır. Araştırmamızın yeni bulgularının daha çok bu tür eserlerin verdiği bilgilere dayandığını söyleyebiliriz.

Abşeron Yarımadası'ndaki Surahanı Beldesi'nin güneydoğusunda yer alan Ateşgede ve Zerdüştiler (kimilerine göre Parsiler veya Hindular) hakkında gördüğümüz en eski kaynaklardan biri İngiliz tüccar ve seyyahı Jonas Hanway'in (1716-1786) Seyahatnamesi'nde¹ yazdıklarıdır. Diğer bir kaynak eser Zerdüşt rahip ve akademisyen Ervad Shams-Ul-Ulama Dr. Sir Jivanji Jamshedji Modi'nin (1854-1933), İran, Azerbaycan ve Bakü'yü kapsayan seyahatnamesidir.² Bir başka seyahatname İngiliz Seyyahı George Keppel'in (1865-1947), 1827 yılında yayımladığı seyahatnamesidir.³ Yine, konu hakkında fazla detaylara girilmemekle birlikte George Forster'in (1754-1792), 1798 tarihli seyahatnamesindeki tespitleri önemlidir.⁴ Bunların dışında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Zerdüştilerin (eserde Mecusi adı kullanılır) İran dışında yaşadıkları -koloni sayabileceğimiz- yerleri, araştırmamızın bağlamı çerçevesinde tespit etmeye çalıştık. Clement Imbault Huart'ın (1854-1926), *Ancient Persia and Iran Civilization*⁵ adlı eseri seyahatname olmamakla birlikte önemli diğer bir kaynaktır. Antik Yunan Tarihçisi Herodotos'un Tarih'inde, Pers Kralı I. Darius ve oğlu I. Serhas dönemlerine ilişkin anlatılarda çok sayıda milletlere, dinlerine ve yaşayış tarzlarına dair verilen detaylara rağmen Zerdüşt ve Zerdüştiler hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu durum bölgede keşfedilen en eski arkeolojik alanların içinde M.Ö. V. yüzyıla ait bir Zerdüşt ateşgedesi veya sunağı bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Konuyla ilgili görebildiğimiz diğer çalışmalar daha çok Surahanı'daki Ateşgede'nin turistik tanıtımlarına ilişkin kitapçıklar ve internet siteleri ile sınırlı kalmaktadır.

Tarihi verileri göz ardı etmeden, Eski Azerbaycan'daki dinlerin varlığını ancak Zerdüştilik içinde yer alan ve Zerdüşt öncesi putperestliğe bağlanabilen unsurların dikkatli bir analizi ve Hint-İran karşılaştırması yoluyla elde edebileceğimizi belirtmekte fayda buluyoruz.

Azerbaycan'da dinler Zerdüştiliğin, Yahudiliğin, erken dönem Hristiyanlığın, Maniheizm'in ve Sovyet Komünizminin inançları devre dışı bıraktığı dönem dışında İslam'ın varlığıyla uzun bir geçmişe sahiptir. “Antik

¹ Jonas Hanway, *A Historical Account of The British Trade Over The Caspian Sea*, (London, 1753). Dört bölümden oluşan seyahatname, yazarın Londra'dan Rusya'ya, Kafkasya üzerinden İran'a yolculuğunu anlatmaktadır.

² Ervad Shams-Ul-Ulama Dr. Sir Jivanji Jamshedji Modi, “*My Travels Outside Bombay Iran, Azerbaijan, Bakü* (1926). Dr. Modi tarafından yazılan bu kitap, Mumbai'den Aden'e, Afrika, Avrupa, Rusya, İran, Irak, Karaçi ve Bombay'a 1925'te yaptığı kapsamlı seyahatlerini anlatan bir eserdir. İngilizceye Soli Dastur tarafından İngilizceye çevrilmiş ve 2004 yılında Sarasota, Florida'da basılmıştır.

³ George Keppel, *Personel Narrative of a Journey from India to England* (1827). İngiliz Seyyahı George Keppel'in Hindistan'dan İngiltere'ye 1824 yılında yaptığı, Basra, Bağdat, Hazar Denizinin batı kıyıları, Astrahan,

Moskova, St. Petersburg gibi yerleri kapsayan yolculuğu anlatılmaktadır. Philadelphia'da yayımlanmıştır.

⁴ George Forster, *A book A Journey from Bengal to England* (1798). East India Company'e bağlı bir tüccar olan Forster, Mart 1782'de başlayan yolculuğunda Kalküta, Pencap, Keşmir, Afganistan, İran, Hazar Denizinin batı kıyılarına dolaşmış, 1784 yılında Moskova'ya ulaşmış ve 1785 yılında Kalküta'ya geri dönmüştür. Kitap ilk olarak 1791'de Kalküta'da basılmıştır. Biz Londra'da yayımlanan baskısını kullandık.

⁵ Clement Huart, *Ancient Persia and Iranian Civilisation* (1927). İngilizceye M.R. Dobie tarafından çevrilen eser Kent'te basılmıştır. Medler, Ahameniler, Partlar ve Sâsâniler'in uygarlıkları hakkında bilgi vermektedir.

Dönem’de, Azerbaycan’da Totemizm, Fetişizm, Ateşperestlik ve çoktanrıcılık gibi farklı dini anlayışlar yayılmıştır. Yaklaşık olarak, M.Ö. VI. yüzyılın sonunda Zerdüştilik, İran Azerbaycanı’nda kurulmuş olan Atropatena Krallığı’nın (M.Ö. 323-M.S. 227) dini hayatında önemli bir rol oynamıştır” (Zardabli, 2014: 61). Bununla birlikte “Sakalar’dan sonra Azerbaycan (kuzey) ve çevresinde hükümlerini ilan eden Alban şahısları Hıristiyanlıktan önce güneşe, aya, yıldızlara ve mahiyetini bilmedikleri, korktukları şeylere tapıyorlardı. İlk defa Albanlar’ın eski inançları hakkında bilgi veren Strabon (M.Ö. 64 – M.S. 24), buradaki tanrıların ismini Yunanca zikretmiştir” (Murselov, 2016: 50). Partlar (M.Ö. II-M.S. III. yy.) ise din bakımından Zervanist idiler. Zervan (Zurvan); Ohrmazd (Ahura Mazda’nın Pehlevicesi, İslam kaynaklarında Hürmüz) ve Ehrimen’in yaratıcısı ve zaman tanrısı olarak kabul ediliyordu. Partlar’da ayrıca Mazdeizm ve Maniheizm şeklinde iki din daha vardı (Tümer ve Küçük, 1993: 111-112). Bakü’nün gelişmesinde ekonomik taban ile birlikte “kutsal ateş” önemli rol oynamıştır. Arap hakimiyetine kadar Azerbaycan’ın çeşitli bölgelerinde Hıristiyanlık, putperestlik, ateşperestlik yaygındı. Ateşperestliğin esas merkezlerinden birisi de kadim Bakü idi (Gurbanova, 2007: 63). Herakleios ordularının Persler’e karşı yaptığı ikinci seferde bu ateş tapınakları yok edilmiştir (Keppel, 1827: 299-300).

2. Zerdüş: Adı, Doğum Tarihi ve Doğum Yeri Hakkında İleri Sürülen Bazı Görüşler

Zerdüştiliğin ortaya çıktığı yer hala tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Baktria, Harezm ve Medya bu bölgeler arasında sayılmaktadır. Hatırı sayılır dil, dini ve tarihi kanıtlar, Hint ve İran kültürlerinin tek bir kültür olduklarından söz etmektedirler (Darmesteter, 2012: 9). Bu bakımdan farklı kaynaklar bu dinin kurucusu olan Zerdüş’ün adını, Zerdoşt, Zertoşt, Zerduşt Zertuştra, Zaravus, Zaravustra, Zarahuşt gibi isimlerle vermektedir. Ancak onun gerçek ismi Gatalar’da yer aldığı şekliyle Zaratuştra (Zaratushtra) Spitama’dır. Yunanlılar Zerdüş’e “yıldız tapan” anlamında Zoroaster demişlerdir. Bugün batılı araştırmacılar da eserlerinde çoğunlukla bu ismi kullanmaktadırlar. Günümüzdeki Farsçada kullanılan şekli ise Zaratuştra’nın hafifletilmiş hali olan Zertoşt’tur. Bu isim Türkçeye Zerdüş olarak geçmiştir (Tıgılı, 2004: 93).

Birçok batılı araştırmacı, Büyük İskender’in İran’a saldırısından ve Darius’un babası Viştasp’tan yola çıkarak Zerdüş’ün doğum tarihiyle ilgili tespitler yapmaya çalışmışlardır. Bunlardan bazıları Mes’udî ve Birunî’nin tespit ettikleri tarihe ve Viştasp’a dayanarak Zerdüş’ün M.Ö. 600-700’ler arasında yaşamış olabileceğini belirtmektedirler (Tıgılı, 2004: 96). “Eski Yunan kaynakları ise onun doğumunu milattan birkaç bin yıl öncesine götürmektedir. Buna göre Truva savaşından (bazı kaynaklara göre Eflâton’dan) 6000 yıl önce yaşamıştır. Diğer taraftan modern çalışmalar Zerdüş’ün yaşadığı zaman konusunda iki farklı varsayım üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilkinde Zerdüş milattan önce 1600-1400 yılları arasında yaşamış olmalıdır. Bu görüşün temel dayanağı, ona atfedilen Gatalar’daki ifadelerle Hinduizm’in kutsal kitaplarından olan Vedalar arasındaki benzerliklerdir. Daha çok itibar edilen ikinci görüş ise Zerdüş’ün M.Ö. VII-VI. yüzyıllarda yaşamış olduğu yönündedir. Bunun en önemli desteği, Zerdüş’ün hayatına ilişkin yaygın İran geleneğidir. Buna

göre Zerdüş, Büyük İskender’in İran seferinden (M.Ö. 330) 258 yıl önce yaşamıştır. Şu halde Zerdüş M.Ö. 588 yıllarında hayatta olmalıdır. Bu tarih ise milattan önce VI. yüzyıldaki Ahamenidler dönemine tekabül etmektedir” (Gündüz, 2003: 279).

Avesta, Zerdüş’ün doğum yerini İran-Vic’deki Daraca nehrinin kenarları olarak belirtirse de yerini haritada kesin olarak tespit etmek imkan dahilinde değildir. Bununla birlikte tahmini olarak bu yerin Pakistan’ın kuzey batısı ile Afganistan, İran ve Irak arasında bir yer olabileceği öne sürülmüştür (Tıgılı, 2004: 98-99). Gatalar’ı ölçü olarak alanlar, Zerdüş’ün doğum yerinin Azerbaycan sınırları içerisinde, Medya’nın kuzey batısı olduğu ve Spitama ailesine mensup olduğunu kabul etmektedirler. Bunun yanında Vendidat’ta Zerdüş’ün doğum yerinin Rey şehri olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır. Müslüman bilim adamlarının büyük çoğunluğu da Zerdüş’ün doğum yerinin İran’ın batısı ve Azerbaycan bölgesi olduğuna inanmaktadır (Azizi, 2009: 19). Bir gurup araştırmacı da onun Belh’te dünyaya gelip daha sonra Azerbaycan’dan İran’a geçtiğini nakletmektedirler (Bkz. Azizi, 2009: 67). Görüldüğü gibi Zerdüş’ün doğum tarihi ve doğum yerine ilişkin verilerden birbirinden oldukça farklı tarih ve yer adları elde edilmektedir.

3. Zerdüştilik

Zerdüş’ün ne zaman ve nerede yaşadığı konusu, kaynaklardan elde edilen verilerin farklı olması, buna ilaveten tarih ve mitolojinin şekillendirdiği bir hayat öyküsüne sahip olması nedeniyle çözülebilmemiş değildir. Bununla birlikte “arkasında bıraktığı dinî düşünce, Pers uygarlığının oluşmasında göz ardı edilemeyecek bir etkiye sahip olmuştur. Zerdüş, aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde Hindistan ve Çin’den Yunanistan ve Mısır’a kadar geniş bir coğrafyaya nüfuz eden Pers kültürünün dinî bağlamını oluşturmuştur. İran coğrafyasının söz konusu dinî-kültürel hâkimiyeti, Sâsânî devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir. Fakat bu süreçte başta Hıristiyanlık ve Maniheizm olmak üzere farklı dinlerin Mezopotamya’da yayılmalarıyla kademeli olarak güç kaybına uğrayan Mecûsî düşüncesi, nihâyetinde İslâm fetihleriyle mezkûr gücünü yitirmiştir” (Alıcı, 2015: 773).

Zerdüştilik yaklaşık olarak, M.Ö. VI. yüzyıldan M.S. VII. yüzyıla kadar Yakın ve Orta Doğu’nun büyük bir kısmında egemenlik kuran üç İran imparatorluğunun dini olmuştur. “Dinlerini behdin (beh-din-'en iyi din'; olarak adlandırılan Zerdüş’ün takipçileri Mazdacılar olarak da bilinirler” (Bkz. Darmesteter, 2012: 9). Zerdüştilik hakkında günümüze ulaşan İran rivayetlerine göre Ahamenidler döneminde sahil sayılan bir metin mevcut ise de Avesta metnine bazı ilaveler yapılmıştır. Bu metin Persler’le Büyük İskender arasında yapılan savaşlarda kaybolmuş, Sâsânîler devrinde kutsal yazılar yeniden toplanmaya çalışılsa da Müslümanların İran’ı fethi sırasında tekrar yaralar almıştır. Öyle olunca günümüze ulaşan metinlerin –en eskisi XIII. yüzyıldan kalmaz– Zerdüş’le ilişkisini tespit etmek çok güçtür (Sarıkçıoğlu, 2002: 125). Şu var ki, “Zerdüştilik (Mecûsilik veya Mazdeizm), Zerdüş’ün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibath olan rahip sınıfı Mecî’den (Mecûş) hareketle İslâm

kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüş'tün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir" (Gündüz, 2003: 279). Zerdüş'tilik tek tanrılı bir karakter arz etmekle birlikte onunla ilgili kaynaklara bakıldığında veya Avesta/Gatalar incelendiğinde "İran eski dini inanışlardan etkilendiği görülmektedir. Bu etkileşimde Eski İran'da yaygın olan Mitraizm'in katkısı oldukça fazla hissedilmektedir. Günümüzde Zerdüş'tiliği din olarak kabul eden dini guruplardan biri Magan adıyla İran sınırları, diğeri de Parsiler adıyla Hindistan sınırları içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. İlk dönem Zerdüş'tilerinden olan Maganlar, bu yeni dine girerken geleneksel inançlarını tamamen terk etmemişler, bir anlamda onun üzerine Zerdüş'tilik elbisesi giydirmişlerdir" (Azizi, 2009: 226).

Zerdüş'tiliğe ait metinlerin büyük bir kısmı Büyük İskender ve Moğol istilalarında yok olduğundan geride kalan metinler Zerdüş'tün şahsiyetini, mesajını, bu dinin temel düşüncelerini ve ahlak anlayışını öz olarak verebilmektedir. Zerdüş'tilerin en önemli kaynağı beş bölümden oluşan ve tek bir dönemde kaleme alınmadığı bilinen Avesta'dır. En önemli ve en eski bölümü olan Gatalar'ın tarihlendirilmesi, Zerdüş'tün hangi tarihte zuhur ettiği konusundaki tartışmalara göre değişmektedir. Bazılarına göre M.Ö. 600-700'lere, bazılarına göre M.Ö. 1500'lere kadar gidebilmektedir (Tıgılı, 2004:15-16). "Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-işrâf adlı eserinde Avesta'nın 12.000 öküz derisi üzerine yazılmış olduğunu, ancak bunların Büyük İskender'in saldırısı sırasında ortadan kaybolduğunu belirtir. Avesta, Sasaniler döneminde, yani Zerdüş'tün yaşadığı dönemden yaklaşık 850 yıl sonra yeniden kaleme alındığı sırada Avesta Dili artık ölü bir dil haline gelmişti" (Yıldırım, 2011: 153). Bununla birlikte Ahamenidler'in dini, Kral Darius'un ve haleflerinin emriyle eski Farsça olarak yazılan taş kitabeler sayesinde bilinmektedir. Darius'un, Ahura Mazda'nın inayetiyle kral olduğuna inanılmaktadır. Yunan tarihçisi Herodotos da Pers dinlerine birkaç bölüm ayırırken Zarathustra'dan söz etmemektedir (Aydın, 2005: 478). Oldukça eski bir zaman söz konusu olduğundan Zarathustri ile Mazdeenler'in (Mazdacılar) birbirinden ayırmak gerektiği de ileri sürülmüştür. Buna göre Kral Darius'tan itibaren Ahamenid hükümdarları kendilerini "Ahura Mazda'nın Tapıcıları" olarak görmüşler fakat bir peygamberden söz etmemişlerdir. Bir anlamda bu, onların Mazdeizm'inin Zerdüş'tün reformları ile alakası olmadığı anlamına gelmektedir.

4. Zerdüş'tiliğin Tarihsel Gelişimi ve Yayılması

Zerdüş'tiliği tarihsel gelişim süreci açısından kabaca dört döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem Zerdüş'tle birlikte monoteist Mazda tapıcılığını öne çıkaran inanç dönemidir. İkinci dönem Ahamenid sülalesinin kudretli hükümdarı Darius zamanında başlayıp III. yüzyılın ilk yarısına kadarki dönemdir. Üçüncü dönem M.S. VII.

Yüzyıla kadar Sâsâniler'le sürmüş, dördüncü dönem ise bu hanedanın yıkılışından günümüze kadar ulaşan son dönemdir (Gündüz, 2003: 280). "Ahamenidler döneminde Zerdüş't inanışı, devletin resmî dini olarak kabul edilmiştir. Milattan sonraki ilk yüzyıllarda Zerdüş'ti din adamları da, siyasî ve sosyal alanlardaki gelişmelerin de desteğiyle toplumda çok önemli konular edinerek nüfuzlarını önemli ölçüde artırmışlardır. Zerdüş'tiler özellikle Sasaniler döneminde (III.-VII. yüzyıllar) bizzat hükümdarların da destekleriyle çok güçlenmişlerdi. Sasaniler döneminde bu yakın ve yoğun ilginin oluşturduğu ortamda din ve devlet işleri birleştirilerek Sasanî İmparatorluğu bir din devleti halini almıştır (Yıldırım, 2011: 150).

Zerdüş'tilik İran ve Azerbaycan dışındaki coğrafyalarda da yayılmıştır. Clement Huart, "Strabonun Kapadokya'da içinde ateş yanan tapınaklar gördüğünü ifade ettiğini fakat bunların Magilerin (Mecusi) küçük ateş sunakları olduğunu ve bunların hiç kimseyi Persler'in Ahamenidler dönemine ait inançlarına dair bir sonuca ulaştırmayacağını" (Huart, 1927: 94)⁶ ifade eder. Huart'ı burada haklı kılabacak delil, Ahamenidler dönemi İran'ında Zerdüş'tilere has dini bir mimarinin bulunmadığıdır. Ancak onun Strabon'dan nakline bakılacak olursa, bu basit ateş sunakları Kapadokya'da ateşe hürmet eden bir topluluğun varlığını akla getirmektedir. Bunlar muhtemelen Strabon zamanında Kapadokya'da yaşayan Zerdüş'tiler olmalıdır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden, bu dinin İran'ın batısından Balkanlar'a kadar geniş bir alana yayıldığına dair dikkat çekici bilgilere rastlıyoruz. Evliya Çelebi, mesela Kağıthane'den söz ederken, "batı tarafında bir ateşperest Hindliler tekkesi bulunduğunu, tekkenin yeşillik, sofalı, birkaç salkımsöğüt ağaçlı küçük bir yapı olduğunu ve İstanbul'da ve çevresinde ölen bir Hindu'nun buraya getirip ateşe yakıldığını" (Seyahatname, 2008: I/144) yazmaktadır. Zerdüş'tilerin dini geleneklerinde ölü yakma uygulaması olmadığından seyyahın gördüğü dinin mensuplarının Hindular mı yoksa Zerdüş'tiler mi olduğu kafaları karıştırmaktadır. Kanaatimizce O, ölü yakma uygulaması üzerinden "ateşperest" kelimesini kullanmış olmalıdır. 1652 yılının Şubat ayında ziyaret ettiği Özü Eyaleti'nin (Silistre) Batova Sahrası civarında bulunan "Akyazılı Sultan Türbesi'nde oturan dervişlerin el emekleriyle yaptıkları doğrama saplı kaşık, keşkül, çevgan, arka kaşağısı, hançer gibi gereçlerden elde ettikleri gelirleri ihtiyaç sahibi Hristiyan ve Ateşperestlere dağıttıklarını" (2006: III/456) ifade etmektedir. Yine, Filibe'de "Şehabeddin Paşa imaretine gelen giden yolculara, ateşe tapanlara, Hristiyanlara, Yahudilere, Kıptilere, Frenglere, miskinlere, zengin ve fakirlere gece ve gündüz cömert sofrası Keykavus Mutfağı'ndan minnetsiz dağıtılır" (2006: III/503) ifadesine rastlıyoruz. Evliya Çelebi, "Basra'da Mehennâvi adındaki kalede ölülerini yakan ateşperest Hindularını ve Muğan adında bir kavim⁷ gördüğünü" (2006: IV/657) yazmıştır. Yine, "Cezire sancağının Deyreşu köyünde sonradan mescide çevrilen bir ateşgede vardır" (2010: I/8). Nogayların

⁶ Strabon, Geographika adlı eserinde Kapadokya'daki bazı bataklık arazilerde bulunan ateş çukurlarından ve bunların insanlar ve hayvanlar için tehlike yarattığından söz eder. (Bkz. Strabon, Geographika, 2015: 9).

⁷ "Muğ", Ad kavmi kabilelerinden, din adamları yetiştiren ve ruhani makamın tek sahipleri olarak bilinen birinin adıdır. Zerdüş't inancı İran'ın batı ve güney bölgelerinde, Med İmparatorluğunun egemen olduğu yörelerde yaygınlaşmaya başladığında, Muğlar yeni dinin öncüleri konumunu elde ederek o alanda ilerlemeye başladılar. Avesta'da; "din

adamları ya da ruhaniler sınıfı" yine o eski isimleriyle "Athravan kelimesiyle ifade edilirken Eşkaniler ve Sasaniler dönemlerinde bu tabakada yer alan din adamlarına genellikle "muğ/muğan" adı verilmiştir. Daha eski şekli "megûbet" olan "mübed" kelimesi ise, günümüze kadar "Zerdüş't inancı öncüleri ve din adamlarının adı" olarak kullanılmıştır. (Firdevsî, Şehname II, Çeviren Nimet Yıldırım, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 318.

Müslüman olmayan bir yerleşimi olan Şağake Çerkezi Pişkövü'nün ahalisi Mecusi'dir (2011: II/608). Evliya Çelebi, Kalmuklar için ne kâfir ne Müslim bir alay Mecusî kavimdirler" (2011: II/655) der. Onlar için; "mezhepleri de çeşit çeşittir. Bir kavmi Mecusîlerdir ve bir kısmı hulûlî mezheplilerdir. Bir kabilesi ateşe taparlar ve bir fırkası güneşe taparlar. Bir zümresi zemini-mezhep, yani toprağa taparlar. Bir sınıfı aya taparlar. Bir oymağı öküze taparlar" (2011: II/723) ve "ölülerini yakarlar" (2011: II/726) şeklinde yazar. Balkanlarda, "Vodina'da Hıristiyanlarla birlikte Mecusi görmüştür (2011: I/175)." "Musul Şehri'nin güneyinde bir merhale uzaklıkta Ali Hamamı yakınında Erdeşir ateşgedesi var idi" der (2010: II/792). Evliya Çelebi'nin yukarıdaki anlatımlarında geçen "aya taparlar", "güneşe taparlar", "öküze taparlar", "ölülerini yakarlar" tarzındaki ifadeler bu toplulukların her birinin farklı dinlere mensup olabileceğini göz önüne getirmektedir. Ancak bunların ne zaman ve hangi sebeplerle sözünü ettiği yerlere gelmiş olabileceklerine dair bilgilerden yoksunuz. Yakın zamanlara kadar Zerdüştilerin Anadolu'da yaşayıp yaşamadıkları hakkında malumatımız belirsizken, Oluz Höyük kazıları onların Anadolu'daki varlığını kesinleştirmiş görünmektedir. Amasya Oluz Höyük kazılarında, Şevket Dönmez tarafından yürütülen 2013 dönemi çalışmaları sırasında, Kutsal Ateş Çukuru'nun keşfi ile açığa çıkmaya başlayan kalıntıların, 2017 dönemi itibarı ile bir Ateşgede ve Kutsal Alan'a ait olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda Oluz Höyük'te ateşe tapan ya da saygı duyan, Tevhid inancına önem gösteren, tanrı figürlerini önemsemeyen ya da kabul etmeyen bir toplumun varlığı kanıtlanmış bulunmaktadır.⁸ Strabon ve Evliya Çelebi'nin tespitleri ile Oluz Höyük'teki kazılar üzerinden Zerdüştilerin İran'dan Anadolu'ya ve Balkanlar'a kadar yayıldığı yerleşimlerden bazılarını böylece öğrenmiş oluyoruz.

5. Azerbaycan'da Zerdüştilik

Öncelikle ateş, od gibi anlamlara geldiği ifade edilen azer kelimesi üzerinden Azerbaycan adının Bakü ve çevresinin jeomorfolojik konumu ve Zerdüştilikle ilişkisine bakmakta fayda görüyoruz. Zekiye'ye göre Kafkaslar'ın eski kavimleri ile Türkî kavimler bir karışım süreci yaşamışlardır. Buna göre; "Kafkaslar'da (Kuzey Kafkasya ve Arka Kafkasya) en eski zamanlardan beri bir kısmı bugünkü Azerbaycanlıların ataları olan ve Ar/İr, As/Az, Bi/Pi/Bey, Sün/San/Şan/Can vb. gibi etnonimleri taşıyan kavimler yaşamıştır. Daha sonra Türkî kavimlerin karışımı sürecinde Asar/Azar/Azer şeklinde adlandırılan yeni ikinci etnik oluşumlar meydana gelmiştir. Hazar Denizinin kıyılarında Kaspiy, yani "kayalık dağların beyleri" yaşamış ve onların etnonimi daha sonra denizin de ismi haline gelmiştir. Birbirine yakın akraba olan Azer, Beyler, Sünler (Canlar) gibi kavimlerin karışması süreci sonucunda daha sonra Az-Er-Bi-Şan > Azerbaycan adını alan yeni bir etnik birimi oluşmuştur" (Zekiye, 2002:

I/626). Diğer bir yaklaşım ise, Bunyatov'un bu coğrafyayı İranlı satrap Atropates'le ilişkilendirdiği görüştür. Buna göre, Azerbaycan kelimesi, Gaugamela yenilgisinden (M.Ö. 331) sonra Büyük İskender'in hizmetine giren İranlı satrap Atropates'in adından gelmektedir. Atropates, İskender'in ölümünden sonra, önceleri onun adına yönettiği Küçük Medya (Media Minor) bölgesinde (Güney Azerbaycan ile İran Kürdistanı'nın batı kısımları) müstakil bir krallık kurmuş ve bu devlete "Atropates'in ülkesi" anlamında Grekçe Atropatene adı verilmiştir. Daha sonraları Ermenicede Atrapatakan, Orta Farsçada Aturpatakan, Süryanicede Azarbaygan şeklinde telaffuz edilen kelime Arapçada g/c değişikliğiyle Azerbaycan'a dönüşmüştür. İsmi Pehlevîce âzer "ateş" ve bâykân "muhafız" kelimelerinden teşkil edilmiş olduğu veya Azarbâz b. Bivaresf şahıs adından geldiği gibi görüşler halk etimolojisinden ibarettir" (Bunyatov, 1991: 318). Ayrıca "Andirpatinanu/Andarpatian adı, Azerbaycan adının sonraki Aderbadgan/Adirbadgan, Aderbaygan/Adirbaygan ve nihayet Adirbican/Azirbican ve Azerbaycan formlarının başlangıcını teşkil etmiştir" (Yusifov, 2007: I/19). Bu görüşler ışığında Azerbaycan kelimesinin ne üzerinde ateşler yanan doğalgaz yataklarıyla ne de Zerdüştilerin en önemli ritüellerinden biri olan ateşle ilişkilendirilmesi mümkün görünmemektedir.

Zerdüştiliğin yayılmasında Pers, Sâsânî siyasal yayılması kadar din adamlarının etkisinden de söz edilebilir. Zira "Zerdüştilikte hem karmaşık arınma ayinlerini hem de kabul, evlilik ve cenaze törenlerini idare eden bir rahip sınıfı vardı ve rahipler sınıfı irsi idi. En üst mertebedeki rahibin -magu paiti- konumu Ahamenidler döneminde belirginleşti. En yüksek mertebeye sahip olan rahip payesi Sâsânîler devrinde ortaya çıktı. Ayrıca, aslen daha üst din adamları için kullanılan bir ünvan olan ve rahipliğe kabul edilmenin ilk aşamasını geçmiş bir rahip (nawar) için kullanılan rahip eğitimci herbad (Av: aethrapati)- vardı" (Darmesteter, 2012: 18). Eski Babil döneminden bir süre sonra Orta Doğu'da, Zerdüş'tün kurduğu uzun ömürlü din Rusya'nın güneyi ile Balkanlar'ın doğusuna ve doğuda Hindistan'a kadar geniş bir bölgeye sözünü ettiğimiz rahipler yoluyla yayılmış olmalıdır (Bkz. Turner, 2004: 28). Zerdüş'tün doğum yerinin Azerbaycan olduğunu söyleyenlere göre de Zerdüş'tür buradan İran'a geçmiştir. Ayrıca, Sâsânîlerin Azerbaycan'da Zerdüştlüğe önem vermesinin birkaç sebebi vardır. İlki önemli ateşgelerin (Azerkeşesb, Azerferanbah ve Azerberzin) burada olması, ikincisi, Sâsânîler'in hükümdarlarının mukaddes toprakların Azerbaycan'da bulunması nedeniyle buralara mukaddes gözüyle bakmalarıdır. Zerdüştlüğün önemli ateşgelerinden biri Şirvan arazisi Abşeron yarımadasının Surahamı beldesinde diğeri ise, Ateşi-Bagavan (Bakü)'de bulunmaktadır. Halk, iç şehirdeki Cuma Mescidinin bu ateşgedenin üzerine inşa edildiğini rivayet etmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın Erdebil ve Bakü şehirlerinde birçok ateşgede mevcuttur. İslam'dan

⁸ Dönmez'e göre, "M.Ö. 425-200 yılları arasında Ateşgede, Kutsal Alan ve bunlara ulaşımı sağlayan bir yol (Pers Yolu) inşa ederek inançlarını somutlaştırmış bu insanların Pers kökenli oldukları ve Erken Zerdüş Dini'nin ilk toplumlarından birini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Zerdüş dininin tarihsel gelişimi incelendiğinde, erken dönemde (M.Ö. V. yüzyıl) açık havada yanan ve korunan ateşin, Oluz Höyük'te kurumsallaşmaya başlayan yeni bir dinin temel pratiği olduğu gözlenmektedir. Erken ve Orta Akhaimenid dönemlerinde oluşum sürecini yaşamış Erken Zerdüş Dini'ni oluşturan ritüeller ile pratiklerin Oluz Höyük'te saptanmış olması, Kuzey - Orta Anadolu (Pontika Kappadokia) ve Kappadokia'nın Avesta'nın kutsal coğrafyası içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Heykelin

ve sunağın olmadığı, bunların yerini ateşin aldığı, belki ateşin bir kible olarak kullanıldığı yeni bir dinin bulguları Oluz Höyük'te tartışmasız biçimde karşımıza durmaktadır. Dönem olarak Klasik Çağ'ın sonları ile Erken Hellenistik Dönem'e denk gelen 2. Mimari Tabaka (M.Ö. 425-200) sürecinde eski Yunan'ın pagan dinine ve kültürüne ait tanrı-tanrıça figürlü eserlerin bugüne değin ele geçmemiş olması, Oluz Höyük'te ateşin merkezde olduğu Erken Zerdüş Dini yaşamında katı bir figür yasağı bulunduğunu göstermektedir." Şevket Dönmez, "Amasya-Oluz Höyük Ateşgedesi ve Erken Zerdüş Dini Kutsal Alanı", TÜBA-AR, sy 22 (2018): 145-136.

sonra Azerkeşesb ateşgesinin olduğu yere halk “Taht-ı Süleyman” adını vermiştir (Murselov, 2016: 54-55). Burada özellikle II. Yezdigerd’in Zerdüştiliği hakim kılma çabası dikkati çekmektedir: “Sâsânî hükümdarlarından II. Yezdigerd (438-457), V. asırda yerli idarenin ve Bizans yönetiminin zayıflığını fırsat bilip Albaniya arazisindeki Zerdüş mabetlerinin yeniden eski gücünü kazanması için Zerdüşlüğü resmi din olarak ilan etmiştir. O, kilisenin tüm yetkilerini kısıtlayarak, tebaasındaki halktan aldığı vergiyi iki katına çıkartmıştır. Kendisine karşı her hangi bir mukavemet olmasın diye yerli askerî birlikleri de ülkeden uzaklaştırmıştır. Ayrıca Sâsânîler, Zerdüştiliği Bizanslara karşı dini siyasî güç olarak kullanmıştır. Her iki ülke uzun yıl bölgedeki hâkimiyetlerini –tarafalarını- kaybetmemek için dini düşüncüyü kendi siyasî çıkarlarına alet etmişlerdir. Bu durum İslam inancının Azerbaycan’a yayılmasına –VI. asra- kadar devam etmiştir” (Murselov, 2016: 56).

Hanway, seyahatnamesinde Zerdüştilik hakkında genel bilgiler verdikten sonra, Bakü’de “Gebers” veya “Gaurs” olarak adlandırılan ve atalarının dinini koruma konusunda oldukça gayretli olan Antik Persler’in varlığından söz eder (Hanway, 1753: 381). Frederic Shoberl de (1775-1853) Hanway gibi, Guebre denilen kimselerin İslam’ı benimsemeyip reddeden, Zerdüş dinini, atalarının görgü ve geleneklerini koruyan eski Persler’in kalıntıları olduğunu ve Hindistan’da bunlara Parsi denildiğini (Shoberl, 1928: 156) kaydeder. Hanway, Antik Persler’in tapınaklar inşa etmediklerini ancak açık havada ve genellikle bir tepenin üzerinde kurban merasimleri icra ettiklerini yazar. Çünkü onlar, cennetin tanrısının heybetine, kapalı duvarlar arasında ibadet etmenin zarar verdiğini düşünmüşlerdi ve tüm dünya insan için, bir ev ya da tapınak olarak kabul edilmeliydi (Hanway, 1753: 380). Buna göre Surahani’daki tapınak ile Zerdüştiliğin ilgisinin bulunmaması gerekir. Zaten güncel bilgiler bu ateşgedenin XVIII. Yüzyılda Hindular tarafından yapıldığını göstermektedir. Hanway, Bakü ziyaretinde ateşgah ve çevresinde gördüklerini kitabında “Sonsuz Ateş” başlığıyla yazarken, hepsi taştan inşa edilmiş ve ateş adanmış 3 ila 4,5 metre yüksekliğinde antik dönemden kalma tonozlu birkaç tapınaktan bahseder. Hanway’a göre, diğerlerinin arasında, o dönemin Hintlilerinin ibadet ettikleri küçük bir tapınakta yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki sunakta mavi alevli bir ateşin yanmaktadır. Hintliler bu ateşin tufandan beri yandığına ve dünyanın sonuna kadar yanacağına ve ateşin sönmeye halinde başka bir yerde yeniden yanacağına inanmaktadırlar. Burada genellikle, yaşadıkları ülkelerden buraya hac amacıyla gelen 40-50 kadar asketik yaşamaktadır. Hanway’e göre bu asketiklerin işleri sadece kendi işledikleri günahlara değil, başkalarının günahlarının başışlanmasına dua etmektir. Bu insanlar alınlarına safran sürmekte ve kızıl renkli ineğe saygı göstermektedirler. Çok az kıyafetle yetinen bu insanların içlerinden en dindar olanları kollarından birini başlarının üzerine, diğer kollarını da gövdelerine koyarak sabit bir şekilde öylece durmaktadırlar (Bkz. Hanway, 1753: 381).

Keppel, Temmuz 1824’te geldiği Bakü’de (mevcut şehrin yerinde) daha önce Parsiler zamanında kutsal tapınaklar bulunduğunu, buraya hac amacıyla binlerce ziyaretçinin geldiğini ve nefitten üretilen yakıtın sunaklarda sürekli

yandığını yazmaktadır. Ona göre Herakleios’un Persler’e karşı yaptığı ikinci seferinde bu ateş tapınakları yok edilmiş ancak orada artık Magi (Mecusi) olmamasına rağmen sunaklarda ateşler halen yanmaya devam etmekte ve hac ziyaretleri yapılmaktadır (Keppel, 1827: 299-300). Keppel 6 Temmuz günü Bakü’den Abşeron yarımadasına geçer ve yarımadanın ucunda bir tepeye çıktıktan sonra kare biçimindeki ateş tapınağını görür. Her yönünden üçer basamakla çıkılan ateşgedenin ortasında bir sunak bulunmakta ve çatısında farklı boyutlarda üç çan asılı durmaktadır. Tapınak kompleksinin dış duvarını oluşturan beşgen yapının iç kısımlarında on dokuz hücre yer almaktadır. Tapınağa yaklaştığında gelenlerin ateşe tapanlar değil Hindular olduğunu anlar. Bazıları yemek hazırlamakta ve aralarında konuşmaktadırlar. Keppel onların konuştuğu dili anlamakta zorlanır. Hacılardan birini takip ederek dua etmekte olan bir brahmanın yanına girer. Hücreye silahlı bir Avrupalının girmesi rahibi korkutmaz, duası bitene kadar gözlerini duvara sabitlemiş olarak bakar. Tanışma faslından sonra brahman onu beyaz badanalı gayet temiz bir hücreye götürür. Buradaki yönetici fakirin (asketik) belini saran kumaştan yapılmış küçük bir kıyafeti vardır. Küçük bir girintinin içerisinde de tanrı Vişnu’nun figürü (Keppel, 1827: 300). Daha sonra ateş tapınağına giren rahip secde ettikten sonra elinde tuttuğu yağın bir kısmını yedikten sonra geri kalanını saçına sürer. Bu adam bir zamanlar Hint ordusunda sepoy’dur.⁹ Keppel, tapınağın dışında, içinde neft bulunan suyun tadına bakar. Hacılar, karanlığa kadar kalmasını, buranın gecesini görmesini isterler ama o kalmak istemez (Keppel, 1827: 303).

Jivanji Jamshedji Modi (1854-1933), İran, Azerbaycan ve Bakü’yü kapsayan seyahatnamesinde, “Ateşgede’nin bulunduğu belde olan “Surkhani” adının kökeninin alev topları; (“SHO-E-LE”) evi (“KHANEH”) anlamına gelen “SHO-E-LE-KHANEH” den gelmiş olabileceğini” belirtmiştir. Modi, “Bu petrol kuyularının arasında ateşgede bulunmaktadır. Sadece ben değil, Hindu kardeşlerimizin dinine, tapınaklarına ve geleneklerine biraz aşına olan herhangi bir Parsi’nin bu yapıyı, yazıtlarını, mimarisini vb. inceledikten sonra, bunun bir Parsi ateşgedesi değil, bir Hindu Brahman tapınağı (Sanskritçe: Agni) olduğu sonucuna varacaktır”¹⁰ demektedir. Modi’nin Bakü’deki araştırmalarına göre, yaklaşık yüz veya iki yüzyıl önce, Hindistan’ın Semerkant, Buhara gibi Orta Asya şehirleriyle iyi bir ticareti vardı. Sindh ve Multan’dan gelen Kuzey Hindistan’ın Hindu tüccarları bu ticarete katılıp Bakü’yü ziyaret ediyorlardı. İşte Bu tapınak onların dini ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiştir. Modi, kendisinin de kaldığını belirttiği bu tapınak kompleksiyle ilgili şu bilgileri de vermektedir:

“Hindu kardeşlerimiz Ateş’i (“Agni”) bir Tanrı olarak görürler. Doğal gazlar, kıvılcımlarla sürekli bir alev topuna dönüşürler. Bu nedenle, doğal olarak yerden çıkan bu ateşin ağzında, ateşe tazim için bir Hindu Tapınağı kurdular. Birkaç yıl sonra orijinal ticaret yolları değişti ve Hindu tüccarlarının ziyaretleri azaldı. Burada ikamet eden Brahmanlar topluluğundan bazıları öldü ve griye kalanlar da evlerine geri döndüler. Bu yerde bana uzun bir oda gösterdiler ve yaklaşık 40 yıl önce Rus Çarı, III. Alexander’ın Hindu

⁹ Sepoy, geçmişte, bir Avrupalı subaydan emir alan Hintli asker için kullanılan terim (Bkz. Keppel, Personal Narrative of a Journey from India to England, s. 302).

¹⁰ Seyahatnamenin Bakü’yle ilgili bölümlerinin tamamı için bkz. <http://www.avesta.org/modi/baku.htm> (10.05.2020).

Brahman Ateşi ritüeline tanıklık etmek için burayı ziyaret ettiklerini söylediler. Böylece yerel yetkililer hala burada yaşayan birkaç Brahman topladılar ve Çar'ın önündeki bu odada ateş ayini gerçekleştirdiler” (<http://www.avesta.org/modi/baku.htm> (10.05.2020). Bu bilgilere bakılacak olursa Surahanı'daki Ateşgede'nin Zerdüştilik veya Parsilik'le bir ilgisi görünmemektedir.

Huart'ın, “Yeşil ve Kirman'da yerleşik bulunan Zerdüşti birkaç koloninin Tahran, İsfahan, Şiraz gibi büyük kentlerle birlikte Bakü'deki petrol kuyularının bulunduğu bölgeye göç ederek küçük topluluklara ayrıldıklarını ve sayılarının sekiz ile dokuz bin arasında olduğu” (Huart, 1927: 191) ifadesinden, Abşeron yarımadasında XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bu bölgede az sayıda Zerdüşti nüfusunun varlığından söz edebiliriz. Evliya Çelebi de Gence şehrini anlatırken buradaki zengin ateşperestlerin varlığından (2011: II/330) söz etmektedir.

6. Zerdüştilik'te Ateş Kültü ve Ateşgedeler

“Ateş Avesta'da atere, athr, Eski Farsçada atar, Pehlevicede atur ve atagis ve bugünkü İran Farsçasında azar, olarak geçmektedir. Zerdüştilikte ateş kutsal sayılmakta ve ondan “kral” diye söz edilmektedir. İbadet maksadıyla ateş yakılan yerlere “Ateşgede” denilmektedir. Burada ateş kabının üzerine konduğu taş, onun tahtı, makamı olarak görülmektedir” (Azizi, 2009: 79). Modern Farsçadaki “Ataşkada”; “ateş evi” ise, Eski Persçede, “ātaxš-kadag, kadag ī ātaxš” yani içinde sürekli yanan kutsal bir ateşin yandığı kutsanmış bir bina için kullanılır. Avesta'da buna işaret eden bir husus bulunmadığı gibi (Bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/ataskada-new-persian-house-of-fire-mid> (01.05. 2020), Herodotos'un anlatımına göre Persler de bu tür bir tapınak bilmemektedirler. Çünkü onların zamanında dini bir mimari bulunmamaktadır (Bkz. Huart, 1927: 94). Ateş kültü ile Zerdüşti'nin bir araya getirilerek Zerdüştilerin ateşe tapıklarına dair birtakım yanlış telakkiler mevcuttur. Ne kadim Zerdüştilik'te ne de günümüzde bu dinin mensuplarının Ahura Mazda'yı yüce tanrı kabul etmeleri sebebiyle ateşi tanrı edindiklerine dair bilgi ve uygulama mevcuttur. Çünkü “Mecûsî ibadet litürjisinin merkezinde yer alan ateş, Zerdüşti tarafından Ahura Mazda'ya nisbet edilse de, kendisine yakarılan bir varlık olarak tasvir edilmemektedir. Fakat Zerdüşti'ten hemen sonraya tarihlenen metinlerde ateşin tapınılmaya layık bir varlık olduğu söz konusu edilmektedir. Bu durum ateşin kadim gelenek açısından ne denli bir öneme sahip olduğunu ve ibadetin onsuz gerçekleştirilmediği imasını vermektedir.”¹¹ Aşağı yukarı elimizdeki veriler ve “Zerdüşti'nin koyduğu ibadet şekli hakkında bilgilerimizin azlığı sebebiyle günümüzde Parsilerin yaptığı ibadet biçimlerinin Zerdüşti'e dayandırmak imkânı olmadığı” yönündedir. Buna göre zaman içerisinde açık meydanlarda kurulan ateş sunakları zamanla gelişerek ateşgedelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Sarıkçıoğlu, 2002: 132). Ortak görüşler, “ateşin Hint-İran ocak kültürüne dayandığı, Zerdüşti öncesi yapılan ayinlerle ortaya çıktığı ve ateş tapınağı kültürünün Ahamenidler döneminin sonuna doğru başlatılmış” olduğu şeklindedir (Bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/atas-fire> (01.05.

2020). Bu sebeple ne İran'da ne de başka bir bölgede Ahamenidler dönemi öncesi bir ateşle ilgili tapınaktan söz etmek imkanı vardır. M.Ö. VI. yüzyılda Azerbaycan topraklarının Ahamenid sülalesinin yönettiği Pers İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesinden ve hakimiyet kurmasından sonra Zerdüştiliğin yayıldığı söylenebilir. Buna göre bu dinin yayılmaya başlaması VI. yüzyıldan sonra olmuştur.

7. Abşeron-Surahanı Ateşgedesi

Çalışmamızın başlarında, coğrafi konumu sebebiyle Kafkasya'nın doğu-batı, kuzey-güney ticaretinin önemli geçiş merkezlerinden biri olan Abşeron Yarımadası'nın, doğal kaynakları ve tarihi mirasıyla tarih boyunca tüccarların ve seyyahların ilgisini çektiğini söylemiştik. “Geçmiş milattan önceki dönemlere uzanan ve Bakü'ye 30 km. uzaklıkta yer alan yarımada 40'a yakın yerleşim merkezinin her birinin kendine özgü tarihi ve mimari mirasının bir kısmı arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Yoğun olarak İslami dönem sonrası eserlerine ev sahipliği yapan Abşeron Yarımadası mimarisinde savunma kuleleri, dini ve sivil yapılar özel bir yer tutmaktadır. Ateşgah da, burada yer alan dini mimarinin dünyadaki nadir örneklerinden biri olup Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın kararı ve Bakanlar Kurulu kararıyla koruma altına alınan 6 tarih-kültür kompleksinden biri olmuştur” (Aliyeva, 2016: 73-74).

Görsel 2: Bakü Abşeron Yarımadası'ndaki Surahanı Ateşgedesi (Muammer Ulutürk, 2017)

Strabonun zamanında (ilk bin yılın başlangıcında) Magiler, ritüeller için ateş sunaklarını kullanmaya başlamış olsa da, o zamanlar mevcut topluluğun bu ateşgedede ritüeller yaptıklarına dair bir bilgi yoktur. Topluluk ibadet etkinliklerini açık bir şekilde yapmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, ateş sunakları zaman içinde ateşgedeler haline gelmiştir (<http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/temples/index.htm> (07.05.2020). Günümüzde Surahanı Ateşgedesi'ne ziyarete gelen Zerdüştiler ve Hindular topluca ibadet yapmamaktadırlar. Seyyahlara göre Ateşgede'de vaktiyle farklı dinlerin taraftarları da kalmışlardır. Mesela bunlardan olan tüccarların bazıları, burada kısa sürelerle kalsalar da, Ateşgede'nin onarımları için maddi katkı sağlamışlardır. Bu, mabedin ayakta kalabilmesi için hayati önem taşımıştır. Aynı zamanda mabedin daimi sakinleri olan fakirler (asketikler), burada kendilerini oldukça zorlayan ibadetler

¹¹ “Pers-Ahemenid sürecinde ayin esnasında yakılan ateşin giderek bir mekâna kavuşması ve sürekli yakılması tarihî süreç içerisinde gelişim gösteren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Sâsânî

dinî düşüncesinde mâbedin vazgeçilmez unsuru haline gelen ateşin ateşgâh ve ateşgedelerde sürekli olarak canlı tutulduğu ve sürekli şekilde beslenmesi gerektiği ifade edilmektedir.” Bkz. Alıcı, *Zerdüşti'ten Günümüze*, 789.

yapmaktaydılar. Seyyahlar asketiklerden bahsederken onların kollarını uzun zamanlar boyunca aynı şekilde tuttuklarını, sönmemiş kireçler üzerine yattıklarını ve ağır zincirler taktıklarını yazmışlardır (Bkz. Hanway, 1753: 381).

Görsel 3: Bakü Abşeron Yarımadası'ndaki Surahan Ateşgedesinden bir görünüm (Muammer Ulutürk, 2017)

Doğal bir gaz çıkışının bulunduğu yerde inşa edilen tapınak Farsça kitabesine göre Hint Şiva taraftarları tarafından 1735 yılında inşa edilmiştir¹² (<http://www.avesta.org/modi/baku.htm> (07.05.2020); Bkz. Görsel, 2). Tapınağı çevreleyen ve bir kaleyi andıran beşgen yapının ana giriş kapısının üstünde Sanskritçeyle yazılmış bir kitabe ve onun da üstünde iki aslan betimlenmiştir. "Binanın girişindeki kitabe, Hindu Tanrısı Ganeşa'yı çağrıştıran Nagrik alfabesiyle yazılmış dokuz satır içerir ve bu yazıtta çizilen resimler şöyledir: ilk sırada bir çiçek, sonra bir çan ("GHANT"), sonra güneş, sonra bir ateş topu ve bir meyve. Bunun altındaki ikinci sırada önce bir çiçek, daha sonra tanrı Şiva'nın üç çatal mızrağı, Hindu tarzı gamalı haç sonra ikinci bir üç çatal mızrak ve daha sonra bir çiçek" (<http://www.avesta.org/modi/baku.htm> (10.05.2020)). Ana kapıdan içeriye girdikten sonra etrafında 26 adet (Keppel'e göre on dokuz) hücrenin bulunduğu avluya ulaşılmaktadır. Hücrelerin her birine alçak kapılardan girilmektedir. Hücrelerde ateşin başında oturan, zincirlenmiş ya da bir hastalığın tedavisini gösteren heykeller mevcuttur (Bkz. Görsel, 3). Günümüzde müze olarak kullanılan hücrelerin içindeki bu tür nesnelere birlikte duvarlarda Zerdüşti ritüellerini gösteren resimler, bilgilendirme levhaları bulunmaktadır. Tasvirlerde Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve İngilizce açıklamalar yer almaktadır. Dört kemerli mihrap Ateşgede'nin en eski kısmı kabul edilmektedir. Arkeolojik kazılarda mabedin eski kalıntıları burada bulunmuştur. Burası aynı zamanda secdegah (mihrap) kısmıdır ve yapı kompleksinin ilk merkezi secdegah (mihrap) olduğu düşünülmektedir.

8. Sonuç

Özelde Surahan Ateşgedesi merkezli, genelde ise Azerbaycan'da yerleşik dinler hakkında yukarıda yer vermeye çalıştığımız bilgiler, İslamiyet öncesinde Zerdüştiliğin en yaygın din olduğunu göstermektedir. Bu din, Persler'in Ahamenid Hanedanı'nın Azerbaycan'a egemen olduğu dönemde girmiş ve Sâsânîler döneminde taraftarlarını arttırmıştır. Zerdüştilerle Hinduların,

Müslümanların İran ve Kafkasya'daki hakimiyetleri döneminde Müslüman olmayı kabul etmeyerek Hindistan'a göç etmeleriyle birlikte nüfusları giderek azalmıştır. Geriye onlardan sadece ateşgede bakiyeleri kalmıştır.

Azerbaycan topraklarında İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte burada ikamet eden Zerdüştilerin bir kısmı Hindistan'a, bir kısmı da farklı ülkelere dağılmıştır. İhtimal, Orta Doğu'dan Anadolu'ya ve Balkanlara kadar farklı şehirlerde Zerdüştilerle karşılaşılması bizi bu göçlerle izah edilebilecek bir noktaya ulaştırmaktadır.

Elde edebildiğimiz bilgiler Azerbaycan'daki ateşgedelerin Ahamenidler ve Sâsânîler zamanından kalma olduğunu göstermektedir. Surahan'daki Ateşge'de ise seyyahların verdiği bilgilere ve yapıdaki kitabelere bakılacak olursa XVIII. yüzyılda artık bölgede nüfusları kalmayan ancak Hindistan'dan Bakü'ye gelen Brahmanlarca eski bir Zerdüşti ateşgedesi üzerine yaptırılmış olmalıdır. Buna kanıt olarak Herakleios'un Persler'e karşı yaptığı ikinci seferinde bu ateşgedelerin/ateş tapınaklarının çoktan yok edilmiş olmasını gösterebiliriz. Ayrıca, Hazar Denizi kıyılarına en erken gelen seyyahlardan Jonas Hanway ile George Forster'in anlatılarında Surahan'da gördükleri din mensuplarının Zerdüştiler değil Brahmanlar olduğu anlaşılmaktadır. Hinduların bölgeye gelmesi ve tapınağı inşa etmelerinden sonra bölgede Zerdüştiliğin izleri yok olmuştur.

Kaynakça

- Alıcı, M. (2015). Zerdüş'ten Günümüze Mecûsilik/Zerdüştilik. Kurt, A. O. (Ed.). Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Aliyev, İ. (2007). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.
- Aliyeva, R. (2016). Abşeron Tarih-Kültür Koruma Alanları, *Bilimsel Eksen/Sicentific Axis-Научный Меридиан*, S. 17, s. 73-74.
- Boyce, M. Ātaş (2020). <http://www.iranicaonline.org/articles/atas-fire> (Erişim: 01.05. 2020).
- Boyce, M. Ātaşkada (2020). <http://www.iranicaonline.org/articles/ataskada-new-persian-house-of-fire-mid> (Erişim: 01.05. 2020).
- Aydın, M. (2005). Mazdeizm. Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, 1. Baskı, Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Azizi, N. Z. (2009). *Zerdüştlüğün Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma*, Doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Buniyatov, Z. M. (1991). Azerbaycan. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

¹² Ateşgedeyi ziyaretimizde öğrendiğimize göre buradan çıkan doğal gaz 1969 yılında sönmüş olup günümüzde gaz Bakü kent merkezinden gelen boru hattıyla verilmektedir.

- Darmesteter, J. (2012). *Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*, 1. Baskı, Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl (Çev.), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Dönmez, Ş. (2018). Amasya–Oluz Höyük Ateşgedesi ve Erken Zerdüş Dini Kutsal Alanı, *TÜBA-AR*, S. 22, s. 145-136.
- Eduljee, K. K. Zoroastrian Heritage (2020). <http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/temples/index.htm> (Erişim: 07.05.2020).
- Evliya Çelebi, *Seyahatname I*, (2008). 5. Baskı, Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname II*, (2011). 1. Baskı, Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname III*, (2006). 1. Baskı, Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname IV*, (2006). 1. Baskı, Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hanway, J. (1753). *A Historical Account of The British Trade Over The Caspian Sea*, London.
- Huart, C. (1927). *Ancient Persia and Iranian Civilisation*, London: Headley Brothers.
- Gurbanova, V. (2007). *1900-1978 Yılları Arasında Azerbaycan'da Şehirleşme Yerleşik Hayat*, Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Gündüz, Ş. (2003). Mecûsilik. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (s. 279), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Keppel, G. (1927). *Journey from India to England (1824)*, Philadelphia.
- Modi, J.J., My Travels Outside Bombay Iran, Azerbaijan, Baku (2020). <http://www.avesta.org/modi/baku.htm> (Erişim: 10.05.2020).
- Murselov, C. (2016). Azerbaycan Dini İnançlarına Genel Bir Bakış, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, s. 50.
- Sarıkçıoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 4. Baskı, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Shoberl, F. (1928). *Persia*, Philadelphia.
- Tığlı, A. (2004). *Zerdüş*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Turner, A. K. (2004). *Cehennem Tarihi*, Ayhan Sargüney (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tümer, G.- Küçük, A. (1993)., *Dinler Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Ocak Yayınları.
- Vəlixanlı, N. (2007). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.
- Yıldırım, Nimet. (2011). Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 18, s. 153
- Yusifov, Y. B. (2007). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: ÇıraQ Neşriyyatı.
- Zardabli, İ. B. (2014). *The History of Azerbaijan*, Fatma Farajova (Çev.), London: Rossendale Books.
- Zekiyev, M. F. (2002). Ön ve Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz'in Kuzeyi, İdil-Ural ve Batı Sibirya'daki Eski Türkler. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Extended Abstract

Our research aims to compose “new findings” based on the religious and historical background of Zoroastrianism and its members in the region by centering the Zoroastrianism in the Surahani region of the Absheron Peninsula, 30 km away from the center of Baku. In 2017, on the occasion of an academic study in Azerbaijan, we were not able to come across a neat work that would shed light on the subject of Ateshgah and therefore Zoroastrians, and directly focused on the subject, which led us to this issue.

When we researched the studies that about the propagation process of Zoroastrianism, obtaining resources other than the studies that gave clues about how this religion entered and spread in Azerbaijan was our most important problem. We have tried to resolve this problem to a large extent in accordance with the information provided by unknown travel documents. Another problem of our study was that the fire temple in Surahani was a Zoroastrian temple, a Hindu temple, or a Parsi temple, because the Ateshgah in Azerbaijan was associated with Zoroastrians Religions in Azerbaijan have a long history with the existence of Islam, except for the period when Zoroastrianism, Judaism, early Christianity, Maniheism and Soviet Communism disabled beliefs. In ancient times, different religious understandings such as totemism, fetishism, fire worshipism and polytheism spread in Azerbaijan. Approximately, VI. Century B.C. (at the end of the century), Zoroastrianism was founded in Iranian Azerbaijan by the Kingdom of Atropatena (323 B.C.-A.D. 227) played an important role in his religious life. However, after Sakas, the Shah of Alban, who declared his rule in and around Azerbaijan (North), worshipped The Sun, the moon, the stars and what they did not know about their nature and were afraid of before Christianity. Strabo, who first gave information about the ancient beliefs of the Albans (64 B.C.-A.D. 24), mentioned the name of the gods here in Greek. Parthians (II. Century B.C.-A.D. III. century) and they were Zervanists in terms of religion. Zervan was considered the creator of Ehyem and the God of time. There were also two other religions in the Parthians in the form of Mazdeism and Maniheism. The “Holy Fire”, along with the economic base, played an important role in the development of Baku. Until Arab rule, Christianity, Idolatry, and Armistice were common in various regions of Azerbaijan. One of the main centers of armistice was ancient Baku. During the second campaign of the armies of Herakleios against the Persians, these Ateshgah were destroyed.

Azerbaijan’s geographical proximity to Iran has led to the spread of many religions that originated in Iran here. Some of the researchers and Muslim scholars who have taken the Gatalar of Avesta, the Holy Book of Zoroastrianism, as a measure, believe that the place of Zoroastrianism was born is Azerbaijan and western Iran. However, Zoroastrianism is approximately VI. century B.C. to A.D. VII. century based on the fact that the three Iranian states that ruled in parts of the near and Middle East until the century were religions, and on the Ateshgah located on the Absheron Peninsula, 30 km

away from the center of Baku, some data can be obtained that this religion spread in the region.

Zoroastrianism is approximately, VI. century B.C. to A.D. VII. century it was the religion of the three Iranian empires that dominated much of the Near and Middle East until the century. It is possible to divide Zoroastrianism into roughly four periods in terms of the historical development process. The first period is a period of faith that highlights monotheistic Mazda worship along with Zoroastrianism. The second period began in the time of Darius, the mighty ruler of the Ahamenid family. it is the period up to the first half of the century. Third term lasted until A.D. VII. century with the Sassanids, and the fourth period is the last period that survived from the fall of this dynasty to the present day. During the Ahamenids, Zoroastrian faith was considered the official religion of the state. In the first centuries BC, Zoroastrian clergy also increased their influence significantly, acquiring very important positions in society with the support of developments in the political and social fields. Zoroastrians, especially during the Sassanids (III-VII. centuries) they were very strong with the support of the rulers themselves. In the context of this close and intense interest during the Sassanids, religion and state affairs were combined and the Sassanid Empire became a religious state.

Part of the unique historical and architectural heritage of each of the 40 settlement centers on the peninsula, whose history dates back to the periods B.C. and is located 30 km away from Baku, has been revealed by archaeological excavations. Defense towers, religious and civil structures occupy a special place in the architecture of the Absheron Peninsula, which is home to the works of the post-Islamic period. Ateshgah is also one of the rare examples of religious architecture in the world. Zoroastrianism entered during the period when the Ahamenid dynasty of Persians dominated Azerbaijan and increased its adherents during the Sassanids. As Zoroastrians and Hindus migrated to India, refusing to become Muslims during the period of Muslim rule in Iran and the Caucasus, their population gradually decreased. All that remains of them is their balance in the fire.

The information we have obtained shows that the Ateshgah in Azerbaijan dates back to the time of the Ahamenids and Sassanids. At fire temple in Surakhani if you look at the information provided by travelers and the inscriptions in the structure XVIII. century it must have been built on an ancient Zoroastrian fire temple by Brahmans who no longer had a population in the region in the century, but came to Baku from India. As evidence for this, we can show that these fire temples were already destroyed in Heracleius’ second campaign against the Persians. Furthermore, in the narratives of Jonas Hanway and George Forster, one of the earliest travelers to the shores of the Caspian Sea, it is understood that the members of the religion they saw in Surahani were Brahmans, not Zoroastrians. After Hindus came to the region and built the temple, traces of Zoroastrianism disappeared in the region.

Araştırma Makalesi • Research Article

Eşyaların Mekân Aidiyeti ve Sosyo-Mekânsal Davranışlarla İlişkisi: Sakarya'da Suriyeli Girişimciler

The Sense of Place Belonging of Things and Its Relation with Socio-Spatial Behaviour: Syrian Entrepreneurs in Sakarya

Handan Akyiğit^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7619-1638

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 23 Ocak 2021
Kabul tarihi: 01 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Kimlik
Aidiyet
Kolektif Bellek
Gündelik Hayat

ÖZ

Göçmenlerin toplumsal pratik olarak yaşam alanlarında kullandıkları eşyalar grup içi ve grup dışı ilişki biçimiyle birlikte sosyalleşme sürecini betimleyen analitik bir kategori olarak ele alınmaktadır. Yerleşim mekânlarında kullanılan eşyalar göçmenlerin tekinsizlik hissiyatını aşabilmek için ve “kültürel beden”i korumada bir direnç aracı olarak da işlev görebilmektedir. Bu manada nitel araştırmaya bağlı olarak saha çalışmasının yürütüldüğü çalışmada Sakarya ilinde yaşamakta olan 16 Suriyeli girişimci ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmada bulguların tümevarımsal bir yolla yorumlanması tercih edilmiştir. Bu tümevarımsal bakış açısı tüm Suriyelileri kapsamamaktadır. Yalnızca araştırılan sınırlı bir grubun entegrasyon sürecini mekân aidiyeti bağlamında ele almaktadır. Bu bağ temel olarak gündelik hayat, kendileme, egemenlik alanı, savunulan alan kavramlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020
Received in revised form 23 January 2021
Accepted 01 February 2021

Keywords:

Identity
Belonging
Collective Memory
Daily Life

ABSTRACT

The items migrants use in their living areas as social practice are considered as an analytical category which describes the socialization process among with in-group and out-group relationships. The items that are used in areas of residence also function as a means of resistance to overcome the feeling of eeriness and protecting the “cultural body”. In this study, throughout which field work was carried out adherin to qualitative research method, in-depth interviews were made with 16 entrepreneurs living in Sakarya. Inductive interpretation of the obtained findings was preferred. Such an inductive perspective does not include all Syrians. Concantrates on the integration process of the researched group in the context of spatial belonging. This link is evaluated in relation to the concepts such as daily life, appropriation, sovereignty space, and protected space.

1. Giriş

Sosyal bilimler alanında göç ve göçmenlik/mültecilik özelinde ele alınan çalışmalar arasında en çok “entegrasyon” konusu tartışılmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle yerel topluluk ile azınlık toplulukları arasında sosyo-kültürel veya ekonomik entegrasyon konusu mültecilerin sorunları, ihtiyaçları ve çözümler özelinde ele alınmaktadır. Konunun bu şekilde ele alınışı entegrasyon konusunu ağırlıklı olarak kurumlar ve kurallar/yasal düzenlemeler özelinde ilerleyen makro ölçekli çalışmaların ağırlık kazanmasına neden

olmaktadır. Oysaki Kolukırık ve Özcan'ın (2019) vurguladıkları gibi göçmenlik/mültecilik deneyimini anlayabilmek için bireylerin gündelik hayatlarını anlamaya çalışan bunun içinde mikro ölçekli araştırmaların yapılması gerekmektedir. Çünkü bireylerin gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirme sürecinde göç eden bireylere sunulan -de Certeau'nun (2009) deyimiyle- stratejiler yeterli olmayabilmektedir. Stratejiler zamanın tümüne hâkim gibi görünür ancak belli zaman diliminde var olan egemen yapıyı içerdikleri için düzenleyici disiplin mekânizmaları kapsamaktadırlar. Bundan dolayı stratejiler esnek değillerdir

* Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: hakyigit@sakarya.edu.tr

ve iktidarın devamlılığına bağımlı eylem bütünlüğünü içermektedir. Göç eden bireyler kendilerine sunulan stratejiler karşısında gündelik yaşam sürecinde karşılarına çıkan sorunları, sıkıntıları aşabilmek için taktikler üretmek entegrasyon sürecini yaşamaktadırlar. Taktikler kurumsal ve mekânsal olarak belirli sınırları olmayan esnek eylemleri içermektedir. Taktikler stratejilerin içine sızarak bireyin gündelik hayatının birçok alanına entegre olabilmeyi sağlayabilmektedir (de Certeau, 2009, s. 112-113).

Ulus aşırı göç hareketliliğinin gittikçe artması beraberinde farklılıklarla bir arada barış içerisinde yaşamının sıkça tartışılmasını gündeme getirmektedir. Sakarya ise bu konuda önemli bir örneği temsil etmektedir. Zira Sakarya ilinin toplumsal yapısında birçok farklı göçmen ve etno-kültürel gruplar yer almaktadır. Bu kültürel çeşitlilik bir zenginlik olarak algılanmakla birlikte halkın birbirleriyle uyum içerisinde yaşadığı da görülmektedir. Kente göç eden gruplar dönem dönem farklı istihdam politikalarına dâhil edilerek yerleşim yerlerinin ve semtlerinin oluştuğu görülmektedir (Şan ve Akyiğit, 2017). 2011 yılından itibaren ise Suriye'den Türkiye'ye göç eden mültecilerin Sakarya'nın belli yerleşim yerlerinde ağırlıklı olarak yoğunlaşarak kendi etnik (sosyal) sermayelerine bağlı bir "sokak sermayesi" oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Bu durum gündelik hayat içerisinde mekân aidiyeti üzerinden "biz", "yabancı", "öteki" olarak tanımlanan topluluklarla "sınır" çizilmesine neden olabilmektedir. Bu çalışmada entegrasyon sürecinde önemli bir konu olan mekân ve aidiyet ilişkisine odaklanılmaktadır. İlişkisel olarak ele alınan aidiyet konusu temel olarak "Suriyeli işletme sahiplerinin gündelik hayatlarında semboller aracılığıyla nasıl aidiyet bağı kurdukları?" sorusu özelinde tartışılmaktadır. Bu bağlamda mekân-aidiyet ilişkisi özellikle sembol ve kolektif bellek bağlamları aracılığıyla irdelenmektedir.¹ Çünkü Karaarslan'ın (2014) dikkat çektiği gibi bir yerde kolektif hafızadan bahsediyorsak hafızanın ait olduğu bir mekândan, hafızayı taşıyacak, sürekli yeniden üretecek bir bedenden ve bedensel pratiklerden söz etmek gerekmektedir. Çalışmanın temel problemi "ben" ve "öteki", "biz" ve "onlar" gibi ayrımların mekânların kullanım ve tasarımlarıyla da şekilleniyor olmasıdır. Mekânsal aidiyetinin nasıl bir duygusal bağ ile oluşturulduğu ise Connerton'un (2012) *egemenlik, kendileme alanı ile savunulan alan* kavramları aracılığıyla ele alınacaktır. Bu bağ aynı zamanda de Certeau'cu bir okumayla mikro direnç göstergeleri olarak ele alınarak değerlendirilecektir.

2. Mekân-Aidiyet İlişkisinde Semboller ve Kolektif Bellek

Gündelik hayatımızda devamlı içinden geçtiğimiz, devamlı kullandığımız yol güzergâhları veya alışveriş yaptığımız, ihtiyaçlarımızı karşılamak için uğradığımız vakit geçirdiğimiz mekânlarda farkında olmadığımız ya da gördüğümüz halde bize değmeyen birçok sembol vardır. Aslında bizler için önemli olmayan bu mekânlar sahiplerinin kendilerini dünyaya açtığı, sembol ağlarıyla ördüğü ve kendilediği dolayısıyla ideolojilerini tanımladıkları ve hatta dünyaya bir manifesto gibi ilan ettikleri küçük mekânlar olabilir. "İnsanın uzantısı olan sembollerle örülmüş olan bu mekânlar aynı zamanda kolektif kimliğin bir uzantısıdır.

Öznel tarafından örgütlenmiş bu mekânlar aslında her birimizin kolektif belleğinden geçer" (Başaran İnce, 2016, s.196). Mekân bireylerin gündelik yaşamındaki sosyal etkileşimlerini kimlerle konuşup kimlerle konuşamayacaklarını birbirlerine karşı nasıl davranması gerektiğini hatırlatırlar (Hopkins ve Dixon, 2006). Bireylerin iletişim ağına ve çevresine bağlı olarak bellek ve hatırlamanın mümkün olduğunu ifade edilmektedir (Assmann, 2001, s. 39-40). Dolayısıyla kolektif bellek sosyalleşme sürecinde farkında olduğumuz ya da olmadığımız akışkan süreçte oluşmaktadır. Gerçekliğin doğası ise "insan imgelemeninin bir yansıması", sosyal inşa, sembolik bir söylem alanı, somut bir süreç ve son olarak somut bir yapı olarak kavranabilir (Morgan ve Smircich, 1980'den akt. Başaran İnce, 2006, s. 196). Bu tartışmalar aynı zamanda Mead'in (1972) zihnin toplumsal süreç içinde, somut toplumsal etkileşimler matrisi içinde ortaya çıkan ve gelişen bir şey olarak görmemiz gerektiğine yönelik açıklamalarını hatırlatmaktadır. Bundan dolayı hatıraların korunma ya da sergilenme biçimi belleğe dair analitik açıklamayı içeririr. Bu açıklamaların tümü, fiziksel ya da muhayyel bir mekânın, kültürün göndermesinden kaçamaz. Burnett'in (2007) vurguladığı gibi mekânlarda yer alan imgeler insanın doğasını yansıttığı kadar insanlar tarafından yaratılan, tarihsel süreçte işlenmiş kültürel örüntülerinde yansımasını içermektedir. Çünkü "yerler, tarihler, dil, ritüeller, sözcükler ve bireyler gibi şeylerle veya dahil olunan toplumların manevi ve maddi tüm yaşamlarıyla gerçekleşir" (Connerton, 2014, s. 60). Appadurai'nin (1998, s. 182) belirttiği gibi kolektif belleğin ve sembollerin göç eden bireylerin kendilerine yeniden "yer kurma" ve "yerellik üretimi"nde önemli bir bağı vardır. Bu noktada önemli olan *tekinsizlik* hissiyatı yaşayan göç eden bireyin bu duygusunu aşabilmek için kullanmış oldukları sembollerin Williams'ın (1993) dikkat çektiği gibi "nasıl bir duygu yapısını temsil ettiğini?" okuyabilmektir. Çünkü sembollerin göç eden birey için anlamı mekân aidiyetini kurma biçimlerini anlayabilmemizi sağlayacaktır. "Karşılaşılan her nesne ve onun bütün içerisinde kapladığı yer bize bir çok insan için ortak olmanın bir yolunu hatırlatır ve bu kümeyi incelememiz dikkatimizi onun her bir bölümüne yöneltmemiz bir kaç grubun katkılarının bir birine karıştığı bir düşünceyi parçalara ayırıp incelemeye benzer" (Halbwachs, 2017, s. 140). Bu bakış açısı mekân aidiyetinin yorumlanmasının aynı zamanda gruplar arasında var olan ilişkilerin sosyal, kültürel ve tarihi zeminde konumlandırılarak okunması gerektiğininde önemli olduğunu hatırlatmaktadır. Connerton (2012: 20-23) mekân ve toplumsal bellek arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ve belleğin hatırlama ile yapılandığını bundan dolayı da mutlaka bir mekâna tutunduğundan bahsetmektedir.

Lefebvre'nin (1995, s. 25) "gündelik hayat, [...] tekrarların bir araya geldikleri bir mekân mı?" sorusunda dikkat çekmeye çalıştığı gibi bireylerin dünyaya dair deneyimleri sürekli ve bütünlüklü bir deneyimdir. Dolayısıyla "kolektif bellek kuşaklararası zamansal devamlılık sağladığı için topluluğun paylaşılan semboller etrafında birlikte hareket edebilmesini kolaylaştırır" (Gross, 2002, s. 344). Kimliğin bir bellek birimi olduğunu ve yurt anılarını oluşturduğunu ifade eden Morley ve Robins (1997, s. 130-131) ise mekânın ister ev, ister ofis ya da işletme yeri olsun metaforik

¹ Sembollerin kimlik ve aidiyet pekiştirici etkisi üzerine yapılan örnek bir çalışma için bkz. Rose, 2002.

içeriğiyle vatana, kökene gönderme yapacağı gibi yeni yerleşim yerine de gönderme yapar. Çünkü “kolektif bellek bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapısı kültürel örüntülerine bağlı olarak sürekli yeniden şekillenmektedir” (Jedlowski, 2001, s. 30). Açık bir şekilde kolektif bellek bireysel içeriğiyle değil, toplumsal bağlamıyla ele alınmaktadır. “Kültürel beden” olarak kolektif bellek geçmiş ile bağlantısal olarak düşünülse de kendini şimdiki zaman içinde güncellemektedir. Kolektif bellek hatırlamak kadar unutulmuşlarla da kendisini yeniden kurmaktadır. “Belleğimizi etkileyen bir şeyi ya da eylemi kavramak, onu olabileceklere ilişkin bir beklentiler sistemi içinde bir yerlere yerleştirmektir. Sınırları zaman içindeki deneyimlerimize göre çizilen kavrama dünyası, anımsamaya dayanan örgütlü bir beklentiler kümesinden oluşur” (Connerton, 2014, s. 16). Bundan dolayı göç eden bireyler zamansal olarak geçmişte kalanı ve mekânsal olarak geride bıraktıklarını hatırlamak için ağırlıklı olarak materyal kültürel/geleneksel ürünlerden faydalanırlar. Bu materyaller bireylerle birlikte taşınarak belleği devamlı olarak besleyen öğeler olarak yer alırlar (Tolia-Kelly, 2004, s. 315). Ancak geçmiş ve geride kalana ait olan belleği besleyen bu materyaller Jedlowski’ye (2001, s. 31) göre bir “depo” işlevi görmemektedir. Bu materyaller bireyle birlikte taşınırken aynı zamanda kendisini devamlı güncellemektedir. Hatırlamalarla olduğu kadar unutma ile de yeniden inşa edilerek anlam ve biçim değiştirebilir. Burada ise “göç eden bireylerin bellek izlerinin biriktirdiği yerin neresi olduğu?” sorusu çıkar karşımıza. Tolia-Kelly’ye (2004, s. 317) göre bu “ev” dir. Bu ev sabit belli bir coğrafyada yer alan bir mekâna gönderme yapmamaktadır. Çünkü göç eden birey için ev metaforik olarak belleğiyle yeniden inşa edilen süreklilik kazanan zamansal bağla uyumlanabilen bir mekândır. De Certeau’nun (2009) ifade ettiği gibi göçmenler tarafından mekân, ailevi kültürel pratiklerle yeniden düzenlenerek egemen/yerel kültüre bir şekilde direnen, alternatif yaşam taktikleri üretmektedir. Göç eden bireylerin yerleşim mekânlarında kullanmış oldukları semboller bu taktikler arasında yer almaktadır. Yerleşim mekânlarında kullanılan semboller *tekinsizlik* hissiyatını aşabilmek için ve “kültürel beden”i korumada bir *direnç aracı* olarak işlev görebilmektedir. Gündelik hayatta bu *direnç araçları* bireylerin *habitus*larının –Bourdieu’nun ifadesiyle- yansımaları içermektedir. Habitus, bireysel pratiklerin toplumsal boyutuyla ilişkilendirilerek açıklanmasıdır. Bourdieu’ya göre habitus aracılığıyla bireyler kendileri çok da farkında olmadan gerçekleştirdikleri uygulamalarla geçmişin bir yinelenmesini ya da önceden sezilen bir dünyayı ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda habitus direnç aracı olarak kendisini beğeniler, hisler, tercihler, belirli tarzda davranmaya yönelik amprik eğilimler, aktörlerin sahip olduğu bir çeşit dünya görüşü ya da kozmoloji olarak çıkabilmektedir (Smith, 1982, s. 88). Örneğin mekân ve toplumsal düzen, özellikle göç eden bireyler için, kültürel kimliğin yaşam alanına yansıtılarak sosyal konumun korunmasında aracı bir form olarak işlev gördüğü ifade edilmektedir (Bachelard, 2014). Bu temel tartışmalar ekseninde makalede mekân-aidiyet ve bellek ilişkisi bir direnç aracı olarak evden ziyade bireylerin yerel halkla daha çok etkileşim içerisinde olmasını sağladığı için işletme mekânları özelinden giderek yorumlanması tercih edilmiştir. Aynı zamanda Suriyeli girişimcilerin işletmelerinde yer verdikleri eşyaların entegrasyon sürecini betimleyen sosyal mekânsal davranışlarla ilişkisi anlamaya çalışılmıştır. Çünkü gündelik hayatta mekânsal pratiklerin açığa çıkmasında,

farklılaşmasında göçmenlerin kamusal alanda yerel halk ile etkileşim süreçlerini etkileyen mekânların etkisi oldukça önemlidir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Nitel araştırmaya bağlı olarak saha çalışmasının yürütüldüğü bu çalışmada Sakarya ilinin Serdivan ve Adapazarı ilçesinde 9, Karasu’da 3, Akyazı’da 1, Erenler’de 1 ve Sapanca’da 2 olmak üzere toplamda 16 Suriyeli küçük işletme sahibiyile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşülen işletme sahiplerinin yaş aralığı 22 ile 66 iken, görüşülen 3 kişi kadın, 13 kişi ise erkektir. Görüşmeler 2019 yılının Temmuz ayında görüşmecilerin iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Yerinde gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile kullanılarak saha çalışması tamamlanmıştır. Gözlem tekniğiyle bireylerin işyerlerinde kullandıkları sembollere yükledikleri anlamlar yorumlanmıştır. Katılımcılara ulaşırlarken “amaçlı örnekleme” yöntemlerinden “kartopu örnekleme”siyle birlikte “maksimum çeşitlilik” örnekleme kullanılmıştır. Saha araştırması esnasında kartopu örnekleme tekniğinden kaynaklanabilecek, birbiriyle örtüşen sonuçlara ve benzer özellikleri olan örnekleme ulaşma riskinin önüne geçebilmek için farklı başlangıç noktaları tercih edilerek farklı meslek kollarına ulaşmaya dikkat edilmiştir. Araştırmada görüşmeler, gönüllülük esaslı olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri ve araştırmacıya güvenmeleri için görüşmelerde özne/nesne ilişkisinden kaçınılarak hiyerarşik olmayan bir ilişki çerçevesinde saha çalışmasının gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir. Araştırmanın en temel sınırlılığı araştırmacının katılımcıların kültürel dilini bilmemesinden kaynaklanmıştır. Ancak katılımcılar uzun süredir Türkiye’de ikamet etmeleriyle birlikte esnaf olmalarının etkisiyle Türkçeyi aktif bir şekilde konuşabildiklerinden saha çalışması esnasında iletişim kurabilme açısından bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ayrıca görüşme esnasında katılımcıların özellikle duygularını aktarmaya çalışırken zorlanma ihtimali göz önünde bulundurularak istedikleri zaman kendi ana dillerini kullanmayı tercih etmelerini ve kendilerini daha rahat ifade edebilmelerini sağlayabilmek amacıyla görüşme esnasında rehberlik görevi görebilecek Arapça ve Kürtçe bilen anahtar bir kişiden de yardım alınmıştır. Öncelikle Serdivan ilçesinde uzun süredir lokantacılık deneyimi olan ve oldukça tanınan Suriyeli işletme sahibiyile iletişime geçilmiştir. İşletme sahibi birkaç kez ziyaret edilerek sohbet edilme fırsatı yakalanmıştır. Böylelikle çalışmanın örneklemini oluşturacak olan diğer işletme sahiplerinin bilgisi de alınarak süreç ilerledikçe elde edilen isimler kartopu gibi büyüyerek örnekleme ulaşılmıştır. Her işletme mekânında yer alan sembollerin mekân-aidiyet ilişkisini daha iyi gözlemleyebilmek amacıyla belirlenen her bir işletme mekânı en az iki kez ziyaret edilmiştir. İşletme mekânı sahipleriyle sosyal bir bağın kurulması sağlanmıştır. Araştırma sorularının sorulması, mekânda yer alan sembollerin aidiyet bağının oluşumundaki yerinin anlaşılması sohbet eşliğinde gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla sağlanmıştır. Sosyal ilişki ağının kurulmasına dikkat edilmesinin temel nedeni Suriyelilerin araştırmacıya olan güvensizliğini ve özel hayatlarının deşifre edilmesine yönelik kaygılarını ortadan kaldırmaktır. Görüşmede ilk olarak örnekleme grubunun yaş, eğitim durumu gibi demografik özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra katılımcılara ilk olarak yaşadıkları şehire, işletme

mekânlarına yönelik düşünceleri ve bunu nasıl anlamlandırdıklarına dair sorular sorulmuştur. Gündelik hayatta mekânsal aidiyetin kolektif bellek ilişkisini açığa çıkartabilmek için işletmelerde kullanılan sembollerin tek tek “işletme mekânında nasıl?, nerede?” yer aldıkları not edilmiştir. Sembollerin sosyo-mekânsal davranışlarla ilişkisel bağını açıklamak için ayrıca bilişsel haritalama tekniğinden faydalanılmıştır. Bilişsel haritalama “bireyin günlük yaşantısında karşılaştığı mekânsal çevrede edindiği göreceli konumların ve olgusal niteliklerin kazanıldığı, depolandığı ve hatırlandığı bir dizi psikolojik dönüşümün bir araya gelmesiyle oluşan bir süreç” (Ülker Yıldız, 2009’dan akt. Özdağoğlu, 2010, s. 3) olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Suriyeli işletme mekânında yer alan sembollerin listesi Tablo 3’de gösterildiği gibi not edilerek sembollerin mekânlarda yer verilme yoğunluklarının ve biçimlerinin analitik kategorisine ulaşılmıştır. Böylelikle katılımcıların bilişsel alanlarında sembollerin yer alma biçimi aracılığıyla aidiyet ve sosyo-mekânsal davranış ilişkisi ele alınmıştır. Sembollere ilişkin tutulan notlar ve işletme sahiplerinin

sembollere yönelik yapmış oldukları yorumlar, sembollerin mekânlarda kaç kere kullanıldığı dikkate alınarak semboller kendi içerisinde gruplandırılarak tematik içerik analizi yapılmıştır. Tematik içerik analizinde hazır bir kod/kavram listesi kullanılmamıştır. İşletme mekânlarında gerçekleştirilen görüşmeler esnasında yapılan gözlemler esnasında sembollere ilişkin elde edilen veriler, kendi iç bütünlüğünde değerlendirilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler çalışmanın temel amacı doğrultusunda kendi içinde anlamlı, ilişkisel bölümlere ayrılarak kodlamalar yapılmıştır. Böylelikle semboller, milliyetçilik içerikli semboller (Türk bayrağı, Suriye Bayrağı, Osmanlı tuğrası, harita), dini inanç ve gelenek içerikli semboller (fotoğraf, ayet, nazar boncuğu, tütsüler, minyatürler) ve toplumsal cinsiyet içerikli semboller (futbol, tespih) olarak üç bölümde incelenmiştir. Bu semboller aracılığıyla Suriyeli işletme sahiplerinin yorumları da göz önünde bulundurularak kolektif bellek, mekân-aidiyet bağı ilişkisi Şekil 1’de gösterildiği gibi tartışılmaktadır.

Şekil 1. Mekânsal Aidiyetin Gündelik Hayat, Kolektif Bellek ve Semboller Özelinden İrdelenmesine Yönelik Diyagram (Times New Roman olarak değiştirdim yazıları)

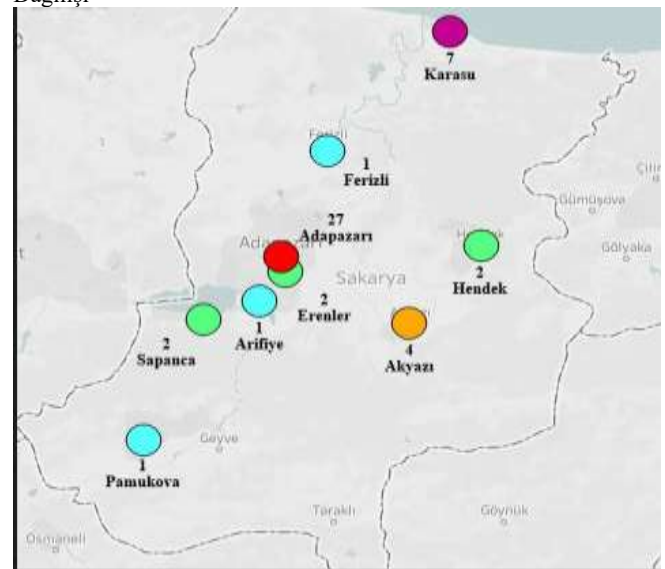
Çalışmada alandan elde edilen veriler doğrultusunda tümdengelimsel bir bakış açısından ziyade tümevarımsal bir yolla bulgular yorumlanmıştır. Bu tümevarımsal bakış açısı tüm Suriyelileri değil yalnızca araştırılan sınırlı bir grubun mekân-aidiyet ilişkisini içerdiğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Elde edilen bulgular ve gözlemler gündelik entegrasyon sürecini ve mekân-aidiyet ilişkisini anlayabilmek için işletme mekânlarında yer alan sembollerin kolektif bellek alanına adım atabilmede önemli bir aracı olmuşlardır.

3.1. Araştırma Sahası: Sakarya’da Kent Mültecileri² ve Girişimcilik Faaliyetleri

Sakarya Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği’ne kayıtlı, Kasım 2019 verilere göre Sakarya’da 3’ü kadın olmak üzere toplam 46 Suriyeli girişimci esnaf bulunmaktadır. Şekil 2’de gösterilmeye çalışıldığı gibi Sakarya’da bulunan Suriyeli Esnafın ilçelere göre dağılışı şu şekildedir: 27 esnaf Adapazarı ilçesinde, 7 esnaf Karasu ilçesinde, 4 esnaf Akyazı ilçesinde, 2 esnaf Erenler ilçesinde, 2 esnaf Hendek ilçesinde, 2 esnaf Sapanca ilçesinde, 1 esnaf Arifiye

ilçesinde, 1 esnaf Pamukova ilçesinde ve 1 esnafta Ferizli ilçesinde bulunmaktadır.

Şekil 2. Sakarya’da Bulunan Suriyeli Girişimcilerin İlçelere Göre Dağılışı

² Koyuncu (2020) Suriyelilerin buldukları yerden göç etme nedenleri göz önünde bulundurularak “göçmen” kavramının dolayısıyla “göçmen girişimciliği” kavramı temelinde ele alınmasının teori ve pratikte yapısal sorunlara neden olduğunu belirtmektedir. Çünkü Suriyelilerin göç etme eylemini kendi özgür iradeleriyle almadıklarını, zorlayıcı dış faktörlerin

müdahalesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca UNHCR (1995) açıklamasında göç eden ve kentte yaşamına devam eden mülteciler “kent mülteci” olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı çalışmada Suriyeli işletme sahiplerinden bahsederken mülteci girişimci, kent mülteci kavramlarının kullanımı tercih edilmiştir.

Sakarya’ da bulunan Suriyeli esnafın mesleklere göre dağılışı ise şu şekildedir: 18 esnaf bakkallık mesleğini, 6 esnaf erkek berberliği mesleğini, 4 esnaf telekomünikasyon cihazları onarımı mesleğini, 3 esnaf lokantacılık mesleğini, 2 esnaf elektrik tesisatçılığı mesleğini, 2 esnaf kuruyemiş imalatı mesleğini, 2 esnaf pastanecilik mesleğini, 1 esnaf manavlık mesleğini, 1 esnaf konfeksiyonculuk mesleğini, 1 esnaf halı yıkama hizmetleri mesleğini, 1 esnaf emlakçılık mesleğini, 1 esnaf terzilik faaliyetleri mesleğini, 1 esnaf kasaplık mesleğini, 1 esnaf tekstil baskıcılığı mesleğini, 1 esnaf çelik eşya imalatı mesleğini ve 1 esnaf ise kuaförlük mesleğini yürütmektedir. İşletmelerin ağırlıklı olarak temel gıda, ihtiyaçları karşılayacak türde olduğu görülmektedir.

Saha çalışması kapsamında görüşme yapılan Suriyeli girişimcilerin 3’ü kadın, 13’ü erkektir. Araştırma kapsamında Sakarya’da işletme sahibi olan kadınların hepsine -3 kişi- ulaşılmıştır. Katılımcıların yaş aralıkları 22-66 iken bunlardan 4’ü bekardır. Sakarya’da işletme faaliyet süreleri ise ağırlı olarak 3-4 yıl olmak üzere genel olarak 1

ve 6 yıl arasında farklılık göstermektedir. Katılımcıların gerçekleştirdikleri işletme türü ise berber, bayan kuaförü, elektrik tesisatı, emlak, berber, konfeksiyon, lokanta, pastane, halı yıkama, manav ve kuruyemiş imalatı olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Tablo 1’de saha çalışması kapsamında görüşülen Suriyeli işletme sahiplerinin demografik özellikleri yer almaktadır. Suriyeli işletme sahiplerinin bu mesleki dağılımındaki çeşitlilik ve oran Vuddamalay’in (2018) kitlesel göç dalgası sonucunda açığa çıkan işletme mekânlarına yönelik açıklamalarını hatırlatmaktadır. Ona göre mültecilerin tercih ettikleri çalışma alanları göç ettikleri mekânları sadece barınacak yer sağlayabilecekleri bir yerleşim alanına dönüştürmemektedir. Örneğin etnik yiyecek dükkânlarının açılması göçmenlerin mekânsal varlığının yoğunlaşmasına katkı sunarken; tekstil, temizlik hizmetleri, pazarcılık gibi tüketim ürünlerinin ortaya çıkması yeni ve kalıcı bir yaşam alanına geçtiklerini temsil etmektedir (akt. Eser, 2018, s. 179).

Tablo 1. Suriyeli Mülteci Girişimcilerin Demografik Özellikleri

	Yaş	Medeni Durum- Cinsiyet	Türkiye’de Bulunma Süresi	İşteki Faaliyet Süresi	İşletme Türü
K1	35	Evli- Erkek	5	3	Berber
K2	25	Evli-Kadın	6	1	Bayan Kuaför
K3	27	Bekar- Erkek	5	2	Elektrik
K4	27	Bekar- Erkek	5	1	Emlak
K4	66	Evli – Erkek	8	6	Bakkal
K5	53	Evli – Erkek	7	5	Bakkal
K6	47	Evli- Erkek	7	4	Bakkal
K7	28	Bekar- Erkek	6	4	Lokanta
K8	36	Evli- Erkek	4	3	Lokanta
K9	46	Evli- Erkek	5	3	Halı Yıkama
K10	52	Evli- Kadın	6	3	Pastane
K11	49	Evli- Erkek	5	2	Bakkal
K12	38	Evli- Kadın	5	1	Konfeksiyon
K13	37	Evli- Erkek	5	2	Berber
K14	22	Bekar- Erkek	4	2	Berber
K15	48	Evli- Erkek	5	3	Manav
K16	63	Evli- Erkek	6	4	Kuruyemiş imalatı

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Belleğin Yeni Yurdu: Sakarya

Mekân-aidiyet ilişkisine yönelik yapılan birçok araştırmada göç eden bireyler için “yere bağlılıkla” ilgili yaklaşımlarını etkileyen en önemli unsurlar arasında “güven” olgusunun önemli ölçüde vurgulandığı görülmektedir. Çünkü yer kimliğinin, bireylerin kendi değerlerini, ilişki ağlarını ve deneyimlerini mekân aracılığıyla ifade edebilecekleri önemli bir referans noktası olarak işlev gördüğü ve bu bağlamda güvenlik duygusunun etkili olduğu belirtilmektedir (Dixon ve Durrheim, 2000; Lewicka, 2010; Brown, Perkins ve Brown, 2003). Bu çalışmada da görüşme gerçekleştirdiğimiz Suriyeli işletme sahiplerinin göç etme sebepleri “güvensizlik ortamı” olarak tanımlayabileceğimiz ortak bir sorunu temsil ettiğini göstermektedir. “Güvensizlik ortamı” olarak tanımlanan durum ise genel olarak göç edip geldikleri topraklarda var olan çatışma ortamı, ölme korkusu ve gelecek kaygısıdır.

Türkiye’ye göç etme zorunda olmaları nedeniyle her ne kadar ait olduklarına inandıkları yurtlarından, aile bağlarından ve sevdikleri insanlardan zorunlu olarak

ayrılışlarda Sakarya bireyler için “güvenlik ortamını” sağlayabilecekleri bir mekân olmuştur. Sakarya’nın tercih edilmesinde güvenli bir alan olarak tanımlanmasında “bağ kurucu/bağlayan sosyal sermaye”nin (Gerni, 2013) yani Sakarya’ya daha önce göç eden tanıdıklarının etkisinin olduğunu ifade edebiliriz. Bu durumun yeni yerleşim mekânına aidiyet bağı kurmalarında önemli bir aracı olduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Diğer yandan katılımcıların göç etme süreçlerinden girişimcilik motivasyonu ve sektör tercihine ilişkin algıları, düşünceleri ve bunu nasıl anlamlandırdıklarından hareketle yerleşim mekânlarına ilişkin referans kodları ve göstergeleri şu şekildedir:

Tablo 2. Yerleşim Mekânına / İşletmeye Dair Anlamlar

Yerleşim mekânı	Göstergeler
Ontolojik anlam	Maddi ve manevi anlamda güvende olmak, Geleceklerini yeniden kurabilmek

Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli işletme sahipleri işletme mekânlarından ve yaşamakta oldukları evlerden bahsederken ağırlıklı olarak “güvenlikli alan, çatışma ve

ölüm korkusunun olmadığı yaşam alanı” gibi değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Onlara göre yaşam alanı demek geleceklelerini yeniden kurabilmekten, kendilerini huzurlu hissederek inancını yaşayabilmek anlamına geliyordu. Bu değerlendirmeler mekân-aidiyet ilişkisinde özellikle göç eden bireyler için “güven” duygusunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

4.2. Geçmiş ve Gelecek Arasında Sembol Evreni: İşletme Mekânları

İşletme sahibi olan Suriyeli girişimciler işletme mekânlarını sadece bir geçim alanı olarak görmemektedirler. Aynı zamanda sosyo-kültürel değerlerini de sürdürebilecekleri bir mekân olarak görmektedirler. Geçmişin önemi zorunlu olarak göç edip geldikleri ait olduklarına inandıkları yerlerden, geniş aile bağlarından zorunlu olarak kopuşlarına bağlı olarak okunabilir. Suriyeli işletme sahipleri kendilerine yeniden “yurt” edinmeye çalıştıkları Sakarya’da yerel halktan, özellikle dilleri açısından ve yaşamlarını şekillendiren kültürlerinde farklı olduklarının farkındadırlar. Çünkü geçmişleri ve kopup geldikleri yerler farklıdır. Ama yerel halk ile ortak yönlerinin özellikle dini inançları nedeniyle benzer özellikler taşıdığını ifade ederek mekânda yer alan semboller ile bunu göstermeye çalıştıkları dikkat çekmektedir. Suriyeli işletme sahiplerinin Sakarya’yı kendilerine “yeniden yurt” edinme pratiklerinin göstergeleri arasında işletme mekânlarında yer alan semboller de yer almaktadır. Bu mekânlardaki sembollerin repertuarı “yuva” ile “yurt” olarak mekân arasındaki köprüyü nasıl kurmaya çalıştıklarını temsil etmektedir. Halbwachs’ın (2017: 64) ifade ettiği gibi ne kadar kişisel olursa olsun her bellek yoklama işi ve dile getirilmemiş duyguları anımsamamız parçası olduğumuz veya parçası edildiğimiz toplumların maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşir. Suriyeli işletme sahiplerinin ihtiyacı olan güvenli alan ortamı kurma çabası, geçmiş ve gelecekle kurulan ilişkinin biyografik sürekliliği, kolektif bellek ile bütünleştirilerek semboller aracılığıyla mekâna yansıtıldığı görülmektedir. Katılımcıların kendi geleneklerini çevrelerini algılama biçimleri işletme mekânlarında kullandıkları semboller anlamlandırma biçimlerinde açıkça anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında ziyaret edilen 16 işletmede bulunan sembollere yönelik yapılan tematik içerik analizi neticesinde üç farklı kategori açığa çıkmıştır:

- (i) Milliyetçilik içerikli semboller (Türkiye bayrağı, Suriye bayrağı, Osmanlı Tuğrası, harita),
- (ii) Dini inanç ve gelenek içerikli semboller (fotoğraf, ayet, nazar boncuğu, tütsüler, minyatürler),
- (iii) Toplumsal cinsiyet içerikli semboller (futbol, tespih).

Tablo 3. İşletmelerde Yer Alan Sembollerin Frekans Dağılımı

	Frekans Dağılımı	Yer Verildiği Alan
Ayet_Dua	42	Görünür
Nazar boncuğu	38	Görünür
Osmanlı Tuğrası	21	Görünür, Gösterişli
Türkiye bayrağı	18	Görünür, Gösterişli
Suriye bayrağı	11	Belirgin, Sade
Minyatürler	10	Arka planda
Fotoğraf	8	Arka planda
Tütsüler	5	Arka planda
Tespih	5	Arka planda
Harita	4	Oldukça küçük
Futbol	3	Arka planda
Kategorik Toplam	158	

Tablo 3’de görüldüğü üzere işletmelerde en çok kullanılan semboller sırasıyla din ve gelenek içerikli sembollerini temsil eden ayet ve dua, nazar boncuğu; milliyetçilik temalı Osmanlı tuğrası, Türkiye bayrağı ve Suriye bayrağı olduğu tespit edilmiştir. Sembollere yönelik bu frekans dağılımları sembollerin bilişsel alanda mekân-aidiyet ilişkisinin göstergelerinin yorumlanması açısından önemli bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

4.3. Ayetlerden Nazar Boncuğuna Kutsalın ve Koruyucunun Temsili

İşletme mekânlarında yer alan nazar boncuğunun *sosyal ve performatif bellek* aracılığıyla aktarılan önemli bir temsiliyet aracı olduğu görülmektedir. Ayet, dua ve cevşen gibi dini içerikleri yansıtan sembollerin kolektif belleğin önemli bir göstergesi olarak işletme mekânlarında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu sembollerin özellikle mekânın görünen, en göze çarpan yerlerine asılmasına özen gösterildiği dikkat çekmektedir. Nazar ayetinin yanında Bismillahirrahmanirrahim, nazar boncuklu içerikli maşallah yazılarının, saatlerin kapı girişlerinde tezgâh arkalarında ve kasa üzerinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4. Dini ve Geleneksel Sembollerin Anlamı

Dini ve geleneksel sembol	Gösterge
Nazar Boncuğu	Kazayı belayı def etmek
Ayet Dua	Kazayı belayı def etmek, huzur ve bereket sağlayıcı, bol kazanç, hayırlı müşteri

İşletme sahiplerinin etnik ekonomik ağlarına bağlı olarak kurdukları işyerlerinde özellikle dini inanç ve gelenek içerikli sembollerini ön plana çıkartmak istedikleri göze çarpmaktadır. Bu pratik bireysel belleğin “sosyal ben” ile girdiği etkileşimde katılımcıların kendilerini ötekilere açarken Müslüman kimliklerini ve ortak kültürel kodlarını ön plana çıkarma eğilimde olduklarını göstermektedir. Bu eğilimin açığa çıkmasında aynı zamanda işletme sahiplerinin buldukları çevrenin muhafazakâr/geleneksel değerlerinin ön planda olmasının da etkili olduğunu ifade edebiliriz.

4.4. İşletmelerde Bulunan Bayraklar: Banal Milliyetçiliğin Yarı-Profan Sembolleri

İşletmelerde ağırlıklı olan yer alan diğer bir sembol Türkiye ve Suriye bayraklarıdır. İşletme mekânlarında ağırlıklı olarak Türkiye bayrağının asılı olduğu gözlenmiştir. Kullanım biçimi, görünürlüğü ve büyüklüğü değişse de

bayrak işletme sahibinin göç edip geldiği mekâna, “yeni vatan” a olan bağlılığını, sadakatını gösteren bir sembol olma işlevini görmektedir.

Tablo 5. Milliyetçilik İçeren Sembollerin Anlamı

Milliyetçilik içeren Sembol	Gösterge
Türkiye Bayrağı	Sadakat, güven, huzurlu hissetme, yeni vatan
Suriye Bayrağı	Özlem, kökene yönelik aidiyet, ikinci ev
Osmanlı Tuğrası	Kutsal devlet

Billig’in (2002) *Banal Milliyetçilik* eserinde yer verdiği gibi bayraklar işletme mekânlarında “selamlanmadan”, “sallanmadan” milliyetçiliğin genelleşmesi ve neredeyse görünmez hale geldiği halleri tasvir etmektedir. Böylelikle Suriyeli işletme sahiplerinin millet ve vatana yönelik tasviri gündelik hayatta kullanımının sıradanlığı üzerinden normalleşmektedir. Bayrakların mekânlarda görünür ve yüksek yerlere asıldıkları dikkat çekmektedir. İşletme sahiplerinin anlatılarında özellikle Türkiye bayrağına yer vermelerinin özel bir anlamı olduğu anlaşılmaktadır: “Türkiye’ye yönelik sevgi, devlete yönelik saygı ve sadakat”ın bir göstergesidir. Osmanlı tuğrası işletme mekânlarında dikkat çeken bir diğer objedir. Özellikle işletme mekânlarında Türkiye bayrağının yanında yer aldığı gözlenmiştir. Katılımcılara göre Osmanlı tuğrası kuvvetli ve adaletli bir iktidara sahip olan “kutsal bir devletin” sembolüdür. Türkiye bayrağının yanında asılı durmasının temel nedeni Türkiye’yi, kendilerine yönelik sunduğu ılımlı politik dil ve Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirdikleri içindir. Bu ifadeler Cohen’in (1999, s. 32) “bir sembol, duyguları ne kadar güçlü bir biçimde uyarırsa, iktidarı o denli güçlü olur ve o denli işlev kazanır” ifadesini hatırlatmaktadır. Çünkü araştırma sahasının gerçekleştiği Sakarya ilinin muhafazakar sosyo-kültürel dokusu³ düşünüldüğünde işletme sahiplerinin bayrağı ve Osmanlı tuğrasına verdikleri bu tür anlamlar Mead’in (1972) sözünü ettiği “yorum süreci”nin, sosyal edimin yarattığı bir “oydaşım” olarak burada devrede olduğunu göstermektedir. Çünkü işletme sahiplerinin gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirdikleri etkileşim halinde buldukları yerel halkın sosyo-kültürel değerlerini, ideolojik kabullerini içleştirdikleri ve anlamlandırarak yorumladığı görülmektedir. Öyle ki Suriye bayrağının yanında Türkiye bayrağını ya da Osmanlı tuğrasını *asmamanın asmaktan daha çok anlamı* olduğunu ifade etmektedirler.⁴ Suriyeli işletme sahiplerinin bu tarz anlatılarında sembollerin entegrasyon sürecinde karşı karşıya kaldıkları önyargıları aşabilmek için örtük bir işlev gördüğü rahatlıkla anlaşılmaktadır. Burnett’in (2007, s. 59) ifade etmiş olduğu üzere semboller yalnızca baktığımız seyrettiğimiz ya da dekor amaçlı kullandığımız basit maddi nesnelere değildirlir; gündelik hayatta bireylerin hislerini etkileyebilen, görme biçimlerini farklılaştırabilen aktif objeler olarak görmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda Suriyeli işletme sahiplerinin işletme mekânlarında yer alan milliyetçilik temalı sembolere baktığımızda kendimize

sormamız gereken en önemli soru şuydu: “Bayrağın bir işletme mekânında yer alması aslında neyi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır?”

4.5. Hibrit mekânlar: Fotoğraflar, Minyatürler ve Cinsiyet temsili Semboller

Katılımcıların işletme mekânlarında yer alan Türkiye’yi ve göç edip geldikleri coğrafyayı temsil eden minyatürler, tütsüler ve fotoğraflara ilişkin ifadeleri doğrultusunda kategorize edilen göstergeler ve saha çalışması sürecinde yapılan gözlemler bireylerin yaşadıkları yerle ilişkili geliştirdikleri aidiyet bağının etnik, fiziksel (mimari), sosyo-kültürel ve sembolik anlamlar aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Sakarya’da birçok etnik merkezli yerleşim alanı bulunmaktadır. Katılımcılarında Adapazarı ve Serdivan semtlerinde benzer şekilde ağırlıklı olarak homojen etno-kültürel yerleşim mekânlarında yaşadıkları dikkat çekmektedir. Ancak Suriyeli kent mültecilerin kısa zamanda buldukları yeri benimserken eş zamanlı olarak dönüştürdükleri ve kendilerine göre bir “sokak sermayesi” oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Göç edip geldikleri yerleri anımsatan figürleri, sembolleri mekâna sentezleyerek kurgulamaları etnik kimliklerini mekânda hibrit bir şekilde sürekliliğini sağladıklarını göstermektedir. Bundan dolayı göçmenlerin etnik kimliklerinin devamlılıklarının sağlanmasında mekânın iki önemli öğeye karşılık geldiğini belirtebiliriz: *Unutmamak ve kültürel belleği yaşatmak*. Özellikle kadın Suriyeli girişimcilerin mekânlarında toplumsal cinsiyeti temsil eden etnik motifler, şallar objeler dikkat çekerken erkek girişimcilerin mekânlarında ise Türk, Arap motiflerini yansıtan kapı ve tezgâh süslemeleriyle tespihler dikkat çekmektedir.⁵ Yani göçle birlikte yaşamlarını devam ettirebilecekleri ekonomik kazançlarını sağlayan işletme mekânları aynı zamanda göç eden bireyin kimliğini de beraberinde taşıdığı göstergesidir. Kendi ülkesinden getirdiği ya da kendi ülkesini temsil eden objelerle ile kimliğini, dilini ve kültürünü mekânsallaştırarak korumaya çalışmaktadırlar. Bachelard’ın (2014) belirttiği gibi içsel dünyamızın topoğrafyası olan mekân, göç edilen yerde *kimlik mekânlarına* dönüşmektedir. Nitekim “Dücan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin mekânlar aracılığıyla yeniden kurularak bireylerin kendilerini mekân aracılığıyla aktarmasını sağladığını” ifade etmiştir (akt. Zengin, 2011, s. 75). İşletmelerin kimlik mekânlarına dönüşmesi - Bourdieu’cu bir ifadeyle- aynı zamanda bireylerin toplumsal alanda konumlanışlarını anlatan ve bu konumlanışlarının toplumsal pratiğini yansıtan *habitus*larının göstergeleridir. Çünkü bu objeler toplumsal cinsiyeti ve kültürel örüntüleri temsil eden sembolik sermayelerin göstergeleridir. Bu anlamda *habitus*’ların işletme mekânlarına yansıma biçimini açıklayabilmek için toplumsal pratik kavramına başvurmak yerinde olacaktır. Toplumsal pratik, dışarıdan bir belirleyici olmaksızın beden toplumsal olarak öğrendiği bilgi türüdür (Sancar, 2016, s. 194). Toplumsal pratik olarak objelerin işletme mekânlarında kullanılma biçimi yaşanmakta olunan ilişki

³ Sakarya’nın sosyo-kültürel ve politik yapılanmasına ilişkin genel bir tartışma için bkz. Akyiğit, 2017.

⁴ Azınlık grupları tarafından geliştirilen bu tarz taktikler “mağdura uygun davranış” olarak betimlenmektedir. Örneğin Doğan (2019) çalışmasında Suriyeli kadınların ya da erkeklerin yerel halk tarafından kendilerine olumsuz etiketleme söylemlerini gözeterek davranışlarına yön verdikleri belirtilmektedir.

⁵ Benzer şekilde Yeter (2018) Kahramanmaraşta Sütçü İmam Üniversitesi’nde okuyan kadın Suriyeli öğrenciler ile gerçekleştirdiği saha çalışması sonucunda bireylerin yerel halkın örtünme, örf ve adetlerine göre davranmaya özen göstererek gündelik yaşamlarına devam etmeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Çalışmasında bu değişimi asimile olarak değil aksine yerel halk ile uyumlu yaşamının bir ön koşulu olarak yorumlandığı belirtilmiştir.

biçimini sosyalleşme sürecini betimleyen analitik kategoridir. Dolayısıyla Suriyeli girişimci mültecilerin işletme mekânlarında hem yerel hem de kendi kişisel tarihlerini temsil eden semboller aracılığıyla bir “yeniden yerellik üretimi” çabası içerisinde olduklarını ifade edebilirler. Çünkü göç eden birey için kuşkusuz “yurt” olarak benimsemeye çalıştığı, “güvenlikli yaşam alanı” olarak tanımladığı Sakarya ve işletme mekânı sadece temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği ontolojik bir alan değildir; “yabancı”, “öteki” olarak anıldığı yerleşik alanda yaşamının yarattığı negatif/olumsuz yön yargılara karşı koyabilmeyi ve kendini tanıtmayı gerektiren bir mekândır.

4.6. Sembollerin Mekân Aidiyetini Etkileyen ve Sosyo-Mekânsal Davranışlarla İlişkisi

Mekân aidiyeti sosyolojik altyapı barındırmaktadır. Çünkü birey, içinde bulunduğu toplumun hafızasından etkilenecek kendi bireysel hafızasını kurmaktadır. Sosyo-kültürel etmenler ve bu etmenlerin mekân davranışları üzerindeki etkileri özellikle kullanılan semboller aracılığıyla mekân aidiyetinin okunmasını sağlamaktadır. Connerton (2012, s. 14) mekân ile kolektif bellek arasında bir bağ olduğunu ve mekândaki düzenin, kullanılan sembollerin hafızanın yansımaları olduğunu belirtmektedir. Bu manada saha çalışması sürecinde bilinçsel haritalama tekniği aracılığıyla bireylerin anlatılarında “Suriyeli işletme sahiplerinin mekânlarında yer verdikleri semboller aracılığıyla mekân aidiyetini nasıl geliştirdikleri?” sorgulanmıştır. Bu bağ temel olarak *kendileme*, *egemenlik alanı*, *savunulan alan* olarak ifade edilen mekân aidiyetini etkileyen sosyo-mekânsal davranışlarla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Mekân aidiyetini etkileyen bu mekânsal davranış biçimleri gündelik hayat entegrasyon sürecinde De Certeau'nun (2009) ifade ettiği biçimiyle taktikleri ve direnç biçimlerini de ortaya koymaktadır. Çünkü bu taktikler ve direnç hareketleri sıradan insanların gündelik yaşam alanında baskın/iktidar olanın yarattığı egemenlik alanı karşısında bireylere özgürlük alanları yaratmaktadır. Bir özgürlük alanı olarak Suriyeli işletme sahiplerinin işletme mekânlarında yer alan semboller “gündelik hayatta öznel pratiklerinde amaçlanmamış niyetlerle ya da taşıdıkları anlamların bile farkında olmadıkları daha derin toplumsal anlamları” (De Certeau, 2009, s. 145) içermektedir. Bundan dolayı özgürlük alanları sıradan toplumsal yaşam hareketliliği içerisinde sessizce kendisini göstermektedir. Direnç taktikleri aracılığıyla mekân-aidiyet ilişkisinin kurulması sağlanabilmektedir.

Suriyeli işletme sahiplerinin mekânlarında kullanmış oldukları semboller ağırlıklı olarak *kendileme* örneğini temsil etmektedir. Çünkü “kendileme, bireyin yaşamakta olduğu mekâna ya da çalıştığı ofise yaptığı müdahaleler veya yerleştirdiği objelerle kimliğini yansıtarak benimsemesidir” (Proshansky, Fabian, & Kaminoff, 1983). Hemen her işletme mekânlarında yer verilen aile fotoğrafları, göç edip geldikleri bölgeleri temsil eden haritalar, küçük minyatürler, fotoğraflar bunların “mekânın kendilenmesi”ni temsil eden en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Suriyeli işletme sahiplerinin işletme mekânına yönelik bu müdahalesi Graumann'ın

(2002) ifadesiyle yaşamakta oldukları mekâna kendi sosyo-kültürel değerlerine yönelik izler bırakarak zamanla aidiyet duygusunu geliştirebilecek izler bırakmanın gayretinin göstergesidir. Göç eden bireyler için “bir yeri kendisinin yapma” pratiği ulus ve aidiyet bağlarını kurma olarak algılamak en azından bu çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları düşünüldüğünde elbette iddia edilemez. Zira burada ifade edilmek istenilen mekânı kendileme, kendinden iz bırakma pratiği daha çok yaşamakta olduğu mekânda yer edinme pratiğiyle eş olarak düşünülebilir.⁶

Aynı zamanda işletme mekânlarında özellikle dini ve geleneksel ritüelleri içeren semboller ile milliyetçiliği temsil eden semboller Suriyeli işletme sahiplerinin kendilerine bir *egemenlik alanı* yaratmaya çalıştıklarının göstergesidir. Çünkü “egemenlik alanı temel olarak kişinin kendini denetleme hakkına sahip olduğu, olumsuz/negative dış etkenlere karşı savunulan, sınırlara sahip korunan alanları temsil etmektedir” (Proshansky, Fabian, & Kaminoff, 1983). Suriyeli işletme sahiplerinin bu sembollere yükledikleri anlamlardan yola çıkarak gündelik yaşamlarında karşılaştıkları “negative ayrımcılık” içeren davranışları, ithamları kırabilmek için kullanmayı tercih ettiklerini ifade edebiliriz. Bundan dolayı bu semboller aracılığıyla yaratılan “savunulan alan” yerel halk ile “sembolik sınırları” aşabilme çabasının göstergesidir. Özellikle Suriyeli işletme sahiplerinin mekânlarında bulunan gösterişli, yoğun Türkiye Bayrağı ve Osmanlı Tuğrası kullanımı yerel halk ile “sembolik sınırları” aşabilmek için kullandıkları önemli bir kimlik obsesyonu olduğu ifade edilebilir. Ayet, dua ve nazar boncuğu içerikli objeler/yazılar kendi dini inançlarının, kültürel örüntülerinin temsili olmasına rağmen işletme mekânlarında yer verme nedenleri bölgede hâkim olan Müslüman-Türk kimliğiyle ilişkisel bağ kurma çabasının bir yansımasıdır.

Sonuç olarak zamansal ve mekânsal anlamda Suriyeli işletme sahipleri açısından ‘yersiz’liğin olmadığı açıktır. Zira bireyler her koşulda bir yeredirler ve bir zaman içinde yaşamlarına devam etmektedirler. İçinde yaşamakta oldukları yeni mekânlarda zamanla gelişen bir ilişki ağı içerisinde dirler. Suriyeli işletmecilerin anlatılarında doğup büyüdüğü coğrafyanın artık geçmişte kaldığı açıktır. Ancak bu geçmişte kalış yok olmayı beraberinde getirmemektedir; işletme mekânını imgelemesiyle yeniden şekil alarak devam etmektedir. Mekânlarda bulunan objeler ve fotoğraflar aracılığıyla geçmiş şimdiki zaman dilimi içerisinde mekânı hem pratik hem de hissî ve fikri olarak çoğaltmaktadır. Bu bağlamda özellikle Suriyeli işletme sahiplerinin saha çalışması süresince gündelik hayatlarını sürdürme pratiklerini ve Sakarya’da da kendi etnik sosyal ağlarına bağlı olarak sokak sermayesi oluşturmaya başladıklarını göz önünde bulundurduğumuzda, Nora'nın (2006) ifade ettiği gibi mekânın kolektif bellek ve semboller aracılığıyla köken kültürü çevreleyen somut sınırlardan ziyade konumlarını belirten “bellek mekânları” nı oluşturduğunu ifade edebiliriz.

⁶ Benzer şekilde Sakarya’da yaşamakta olan Suriyeli mülteciler özelinde yapılan bir çalışmada bireylerin kendi evlerinde ‘Türk gibi olmanın’ ötesinde kendi dillerini konuşmayı, yemek kültürlerine göre tüketim

alışkanlıklarına devam etmeyi tercih ettikleri ve uydu aracılığıyla kendi TV kanallarını izleyerek bir direnç alanı yaratmaya çalıştıkları ifade edilmektedir (Kırış, 2019).

5. Sonuç

Suriyeli işletme sahiplerinin kolektif belleklerinin bir yansıması olarak mekânlar bireylerin kendilerine dair anlatılarına ilişkin tamamlamayı öngördükleri ve kimliklerini kurmayı tercih ettikleri semboller ile düzenlenmiştir. Mekânın tasarımı, mekâna yapılan müdahaleler Harvey'in (1992) ifade etmiş olduğu gibi geçmiş, şimdi ve gelecek arasında paralel olarak bir bağ kurmanın gizil gücünü açıkça göstermektedir. Çünkü bu bağ mekân-aidiyet ilişkisini kurabilmenin, gündelik hayatta entegrasyonu sağlayabilmenin, buldukları yerleşim alanında yerli halk ile diyalog kurmanın bir çabanın ürünüdür. Çalışma kapsamında saha deneyiminde yapılan gözlemler ve katılımcıların anlatılarından elde edilen bulgular daha önce Suriyeli işletme sahiplerinin mekâna ilişkin aidiyet ilişkisini besleyen en önemli faktörün başta din olmak üzere kültürel, geleneksel benzerliklerin olduğu açıkça görülmektedir. Gündelik hayat entegrasyonunda bu faktörlerin "kültürel bagaj" (Tabor ve Milfont, 2011) görevi gördüğü açıktır. Suriyeli işletme sahiplerinin Sakarya'yı "güvenlikli bir yaşam alanı" olarak tanımlamaları işletme mekânlarında yer verdikleri milliyetçilik içerikli sembollere yansımaktadır. Ayrıca işletme mekânlarında yer alan hem dinsel hemde geleneksel semboller Suriyeli işletme sahiplerinin *habitus*larının mekâna yansıtılarak biyografik sürekliliği yaşatabilme çabasını göstermektedir. Aynı zamanda yerel halkı ve Türkiye'yi temsil eden milliyetçilik içerikli semboller aracılığıyla yerel halk ile var olan "sembolik sınır"ların yıkılmaya çalışıldığı görülmektedir. Suriyeli işletme sahiplerinin mekânlarında kullanmış oldukları sembollerle kendileme ve savunulan alan yaratma pratikleri mekânın farklı sosyo-kültürel ve politik angajmanları içeren zengin aidiyetler bütünü içerdiğini göstermektedir. Mekâna kendinden iz bırakma pratiği açık bir şekilde kolektif bellek ve semboller aracılığıyla zamana ve yeni "yurt" edindiğin mekâna demir atma etkinliğidir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, saha izlenimleri göç eden bireylerin geldikleri yerleşim alanını *yeniden yurt edinme* süreçlerini anlayabilmek için makro ve mikro düzlemler arasındaki dinamik ilişkiyi göz önünde bulundurarak okunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü gündelik hayat entegrasyonu bireyler arasındaki ilişkilerin yanı sıra o toplumdaki kültürel ve tarihsel bağlarla şekillenen ortak kodların, mitlerin ve duyguların beslenmesiyle evrimleşen bir alanı temsil etmektedir. Göç eden bireylerin gündelik hayat entegrasyon süreçlerinde üretmiş oldukları *taktik*leri görerek okuyabilmenin ve bireysel deneyimlerin izini sürmenin entegrasyon süreçlerinde oldukça önemli bir yeri olduğu açıktır. Katılımcıların anlatılarında açıkça dramatik bir biçimde kendileri için artık "eve geri dönüş"ün mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Suriyeliler için bu durum kendilerine asla yeniden bir yurt edinemeyecekleri anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı kendi içlerinde gündelik yaşamlarında yaşamakta oldukları entegrasyon süreçlerinde, karmaşık ağsal iletişim araçlarına, yeniden bir yurt edinme pratiklerine, biyografik ve duygusal motiflerine bakmak önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akyiğit, H. (2017). Türkiye'de Ulus devletin Dönüşüm Sürecinde Etnik Kimlikler: Sakarya İli Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Appadurai, A. (1998). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. London: University of Minnesota Press.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*. Ayşe Tekin çev.. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bachelard, G. (2014). *Mekânın Poetikası*. Alp Tümertekin (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Başaran İnce, G. (2016). Gündelik Hayatta Kolektif Belleğin İnşası: Minibüs Sembolleri Üzerine Bir Değerlendirme. içinde *Yerli ve Milli Gündelik Hayat*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. Cem Şişkolar (çev.). Ankara: Gelenek Yayıncılık.
- Burnett, R. (2007). *İmgeler Nasıl Düşünür?* Güçsal Pusar (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, B., Perkins, D.D ve Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighbourhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 259-271.
- Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. Mehmet Küçük (çev.). Ankara: Dost Kitabevi..
- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur?*. Kübra Kelebakoğlu (çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar? 2*. Basım, Alaeddin Şenel (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama Üretim Sanatları*. Lale Arslan Özcan (çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Doğan, F. (2019). Yabancı İle Bir Arada Yaşama Ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dixon, J. & Durrheim, K. (2000). Displacing place identity: A discursive approach to locating self and other, *British Journal of Social Psychology*, 39, 1, 27-44
- Eser, B. (2018). Mülteci Restoranları Gastronomik Sahanın Neresinde? Göçmen Mahalleleri, Mülteci Yemekler ve Mekânsal Ayrışmaya Dair Kuramsal Bir Giriş, *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, 8, 172-195.
- Gerni, M. (2013). *İlişkilerin Maddi Yönü Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Graumann, Carl F. (2002). "The Phenomenological Approach To People-Environment Studies", *Handbook of Environmental Psychology*, Robert B. Bechtel And Arza Churchman, New York, By John Wiley & Sons, Inc..

- Gross, T. (2002). Anthropology of Collective Memory: Estonian National Awakening Revisited, *Trames*, 6 (56/51), 342-352.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. Banu Barış (çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. 2. Basım. Sungur Savran (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hopkins, N. & Dixon, J. (2006). Space, place, and identity: Issues for political psychology. *Political Psychology*, 27, 173-185.
- Jedlowski, P. (2001). Memory and Sociology: Themes and Issues. *Time and Society*, 10 (1), 29-44.
- Karaarslan, F. (2014). Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolukırık, S. ve Özcan, N. (2019). Farklılık ve Farkındalık Ekseninde Suriyeli Göçmen Nüfusun Sosyolojik Özellikleri: Payas İlçesi Örneği, *Göç Dergisi*, 6, 2, 191-212.
- Koyuncu, A. (2020). Toplumsal Kabulde Ekonominin İmkânı –Konya’daki Suriyeli Girişimciler- *İnsan ve Toplum Dergisi*. 10 (3), 100-131.
- Kırış, E. (2019). Gündelik Hayatın Çoğul Görünümleri: Sakarya’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lefebvre, H. (1995). *The Production Of Space*. Donald Nicholson Smith (çev.). Oxford: Blackwell.
- Lewicka, M. (2010). What makes neighbourhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 35-51.
- Mead, G. H. (1972). *Mind, Self and Society*. London: The University of Chicago Press.
- Morley, D., & Kevin R. (1997). *Kimlik Mekânları: Küresel Medya Elektronik Ortamlar, Kültürel Sınırlar*. Emrehan Zeybekoğlu (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Mehmet Emin Özcan (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Özdağoğlu, A. (2010). Bilişsel Haritalama ve Analitik Serim Sğreci Entegrasyonu, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17,1, 1-10.
- Smith, A. O., 1982. Here There is Life: The social and cultural dynamics of successful resistance to resettlement in postdisaster Peru, in *Involuntary Migration and Resettlement: The Problems and Responses of Dislocated People*, edited by A. Hansen and A. Oliver-Smith. Boulder, CO: Westview Press. pp. 85-103.
- Tabor Aidan S.& Milfont, T. L. (2011). Migration change model: Exploring the process of migration on a psychological level. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(6), 818-832.
- Tolia-Kelly, D. (2004). Locating Processes of Identification: Studying the Precipitates of Re-Memory Through Artefacts in the British Asian Home. *Trans. Inst. Br. Geogr.* NS 29, 314-329.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.
- Rose, G. (2003). Family Photographs and Domestic Spacings: A case study. *Transnational Institute British Geography*, 28, 5-18.
- Sancar, S. (2016). Erkeklik İmkânsız İktidar. 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şan, M.K. & Akyiğit, H. (2017). Sakarya’da Yaşayan Farklı Etno-Kültürel Gruplarda Birlikte Yaşama Kültürü ve Aidiyet Mekân İlişkisi, *Uluslararası Sakarya Sempozyumu*. 679-684.
- UNHCR (1995). UNHCR’s Policy and Practice Regarding Urban Refugees: A Discussion Paper, Inspection and Evaluation Service. Erişim: <http://www.urbanrefugees.org/wp-content/uploads/2020/08/Discussion-paper-on-urban-refugees1995.pdf>
- Williams, R. (1993). *Kültür*. Suavi Aydın (çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Yeter, E. (2018). Suriyeli Göçmen Kadınların Dini-Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi: Kahramanmaraş Örneği. *ANTAKİYAT Dergisi*, 1 (1) , 99-126.
- Zengin, A. (2011). *İktidarın Mahremiyeti: İstanbul’da Hayat Kadınları ve Seks İşçiliği*, İstanbul: Metis yayınları.

Extended Abstract

Transnational migration has raised the question of whether people of different cultures and backgrounds can live together in peace. Sakarya is an important example of this phenomenon because it hosts various ethnocultural groups, who live in harmony as they perceive this diversity as cultural richness. Sakarya has witnessed a flux of refugees from Syria since 2011. Those people live in certain parts of the city and accumulate “street capital” based on their ethnic (social) capital. As regards spatial belonging, the accumulation of street capital results in boundaries dividing communities as “us”, “strangers” and “others” in everyday life. This study focuses on the relationship between “space” and “belonging” which are important in the integration process. The study adopts a relational approach to the concept of belonging and discusses it in conjunction with the question, “What kind of a sense of belonging do Syrian business owners build through symbols in everyday life? In this context, the study focuses on symbols and collective memory to evaluate the relationship between space and belonging.

The main research problem is that the divide between “me” and “the other” and “us” and “them” depends also on how space is designed and used. We use Connerton’s (2012) “territoriality,” “communal personalization,” and “defensible space” to discuss what kind of an emotional bond determines spatial belonging. We perceive that bond as a sign of micro-resistance and approach it from a Certeauian perspective. We treat the relationship between space-belonging and memory as a means of resistance and focus on Syrian business owners’ workplaces rather than their homes. We also try to understand the relationship between workplace furniture and social-spatial behaviors, describing the integration process through which Syrian refugees are going.

This was a qualitative field study. The sample consisted of 16 Syrian small business owners (three women and 13 men) living in the districts of Serdivan and Adapazari (n=9), Karasu (n=3), Akyazi (n=1), Erenler (n=1), and Sapanca (n=2) of Sakarya, Turkey. Participants were recruited using snowball and maximum diversity sampling techniques, which are purposive sampling methods. Data were collected through in-depth interviews conducted at the workplaces of the participants in July 2019. The mean age was 26 years (min: 22, max: 66). The fieldwork consisted of on-site observations and semi-structured interviews. We observed and interpreted what meaning the participants attached to the symbols in their workplaces. The interviews first focused on demographic data (age, education, etc.) and then on where they lived, what they thought about their workplaces, and what meaning they attached to them. In order to explore the relationship between spatial belonging and collective memory in everyday life, we asked the participants what symbols they had in their workplaces and

where those symbols were precisely. We also used cognitive mapping to explain the link between the symbols and socio-spatial behaviors. The notes and the participants’ comments on the symbols were analyzed using thematic content analysis based on the frequency of the symbols in the workplaces. A code/concept list was not used for the thematic content analysis. The interview and observational data were evaluated in their own contexts. The data were divided into meaningful and relational parts and then were coded in line with the main research objective. The workplaces had the following symbols: nationalistic symbols (Turkish flag, Syrian Flag, Sultan’s signatures, maps, etc.), religious and traditional symbols (photographs, verses, evil eyes, incenses, miniatures, etc.), and gender symbols (photos of football games, prayer beads, etc.).

The symbols in the workplaces predominantly correspond to communal personalization. The family photos, maps of regions of origin, miniatures, and pictures in almost all workplaces were examples of communal personalization. The religious/traditional and nationalistic symbols in the workplaces indicate that the participants try to chart territory for themselves. They use those symbols to create a defensible space and cross the symbolic boundaries between the locals and themselves. The elaborate Turkish flags and Sultan’s signatures in their workplaces are significant identity obsessions that they use to cross the “symbolic boundaries” between themselves and the locals. The religious and cultural objects/scriptures (verses, prayers, evil eyes, etc.) in the workplaces point to the participants’ attempt to establish a bond with the dominant Muslim-Turkish culture in the region.

The participants’ efforts to create communal personalization and a defensible space through symbols in their workplaces indicate that space contains a rich body of belongingness with different sociocultural and political engagements. Leaving one’s mark on space is a way of dropping anchor off the time and the new “home” through collective memory and symbols. The Interview and observational data remind us that we need to consider the dynamic relationship between macro and micro levels to better understand how refugees adopt the way of living in the host country because integration into everyday life is not only about personal relations but also about codes, myths, and emotions bounded by social, cultural, and historical ties. It is clear that observing and evaluating refugees’ strategies to adapt to everyday life and tracing their individual experiences play a crucial role in integration processes. The participants’ statements dramatically show that they have no hope of returning to Syria. However, this does not mean that they will never have a new “home.” Therefore, we should focus on their complex networks and communication tools, efforts to have a new “home,” and biographical and emotional motives.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğe Yönelik Siyasi Partilerin Yaklaşımları

Approaches of Political Parties Against Injustice in Income Distribution in Turkey

Hasan Yılmaz ^{a,*}, Mehmet Emin Güven ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 44000, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9212-8084

^b Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 44000, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9863-5212

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Şubat 2021

Kabul tarihi: 08 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Gelir Adaletsizliği

Siyasi Partiler

Gelir Dağılımı

Gini Katsayısı

Lorenz Eğrisi

ÖZ

Toplumların sosyo-ekonomik düzeyini belirleyen faktörlerden biri ilgili ülkede elde edilen toplam gelirin adil dağılımıdır. İktisat başta olmak üzere birçok bilim dalı, toplumun sahip olduğu maddi kaynakların o toplumun fertlerine dağılımında adaletin önemine vurgu yapmaktadır. Geçmişten günümüze siyaset ile ekonomi arasında yoğun bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Ekonomik ilişkiler, siyasal iktidarların dolayısıyla da temsili demokrasinin asli unsurlardan biri olan siyasi partilerin öncelikle odaklandığı ve gündeme aldığı konuların başında yer almaktadır. Türkiye’de iktidar ile muhalefet ilişkisinin şekillenmesinde, çoğunlukla seçim süreçlerinde olmak üzere, ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizlik öne çıkan konulardan birisidir. Bu çalışmada, 2018 yılında yapılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda, Parlamento’da grubu bulunan beş partinin, ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğine yönelik politikaları ve yaklaşımları farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 November 2020

Received in revised form 01 February 2021

Accepted 08 February 2021

Keywords:

Income Injustice

Political Parties

Income Distribution

Gini Coefficient

Lorenz Curve

ABSTRACT

One of the factors determining the socio-economic level of societies is the fair distribution of the total income obtained in the relevant country. Many disciplines, especially economics, emphasize the importance of justice in the distribution of the material resources of the society to the members of that society. There is an intense relationship or interaction between politics and economy from past to present. Economic relations are at the beginning of the issues that political parties, which are one of the main elements of political power and therefore representative democracy, primarily focus on and raise. Injustice in the distribution of income in Turkey, mostly in electoral processes, is one of the prominent issues in shaping the relationship between power and opposition in Turkey. In this study, as a result of the 27th Term Deputy General Elections held in 2018, the policies and approaches of the five parties within groups in the Parliament towards the income distribution injustice in the country are discussed in different dimensions.

1. Giriş

Siyaset, bir yönüyle, toplumun sahip olduğu maddi kaynaklar ile manevi değerlerin otorite üzerinden dağılım sürecini ifade etmektedir. Toplumun sahip olduğu maddi kaynakların kimler tarafından nasıl kullanılacağı, bu kullanımın sınırlarının ne olacağı, kaynak kullanıcılarının kime karşı ne tür sorumluluklarının olacağı konusu

siyasetin faaliyet alanı içerisinde yer almıştır. Sanayi devrimi sonrasında ekonominin siyasete etkisinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Ancak bu süreçte ortaya çıkan modern devlet, sınırları içerisinde egemenlik, dışa karşı ise bağımsızlık hakkına sahip olmuştur. Sahip olduğu örgütlenme modeli ve düzeyi ile ulaşım ve iletişim imkânları modern devleti toplumsal ilişkiler üzerindeki belirleyici kılmaya başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisini

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hyilmaz@inonu.edu.tr

esas alan liberalizm, gelişmiş Batılı ülkeler tarafından kabul gören bir ideoloji olmasına rağmen süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmeler devletin ekonomik ilişkiler üzerindeki etkisini artırmasına neden olmuştur.

Halka ait egemenlik hakkının temsiliyet üzerinden kullanıldığı demokrasi modeli, modern dönemde genel kabul gören yönetim tarzı olarak öne çıkmıştır. Siyasal partiler, temsili demokrasinin asli unsurlarından biri kabul edilmiştir. Karar alma (yasama), alınan kararların uygulama (yürütme) ve iktidarı denetleme (muhalafet) süreçlerine büyük etkisi bulunan siyasi partilerin ekonomik yaklaşımları, ülkedeki ekonomik ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Ekonomik ilişkilerin şekillenmesi ise büyük ölçüde mülkiyet, üretim ve dağılım süreçlerine dayanmaktadır.

Seçmen tercihi, temsili demokraside iktidarın kimin tarafından kullanılacağını belirlemektedir. Ekonomik şartlar, ekonomik şartlar içerisinde ise gelir dağılımı seçmen tercihinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. İnsan onuruna uygun bir gelir dağılımının sağlandığı gelişmiş batılı ülkeler dışında gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik sorunu seçmen davranışlarında asli belirleyici unsurlardan biridir.

Türkiye, gelir dağılımında adaletsizliğin yüksek olduğu ülkelerden birisidir. Seçim süreçleri başta olmak üzere siyasi partilerin kamuoyu desteğini kazanmak veya devam ettirmek için üzerinde durdukları konuların başında gelir dağılımı adaletsizliği gelmektedir. Siyasi düşünce, temsil edilen toplumsal taban ve siyasi konumlanma itibarıyla birbirinden ayrılan siyasi partilerin gelir dağılımındaki adaletsizliğine ilişkin görüşleri de farklılık göstermektedir. Çalışmanın temel amacı dünyada giderek artan ve önemli bir sorun olan gelir dağılımındaki adaletsizliğe yönelik olarak, Türkiye'deki siyasi partilerin yaklaşımını ele almaktır. Kamuoyu gündemini meşgul eden genel ekonomik sorunları ile ekonomik sorunlar içerisindeki gelir adaletsizliği mevzuu, siyasi partiler tarafından sürekli gündemde tutuluyor gibi görünse de aslında siyasi partiler bu sorunu kapsamlı ve sistematik bir şekilde ele almak yerine pragmatik bir yaklaşımla ele almaktadır. Birçok mevzuda olduğu gibi gelir adaletsizliği sorununa da siyasi partiler iktidar muhalafet ilişkileri çerçevesinde toptancı bir yaklaşım sergilemekte, düşünceler yerine ön kabul ve sloganları öne çıkartmaktadır.

Gelir dağılımı, bir ülkede elde edilen milli gelirin, ülkedeki tüm toplum ögelerine dağılımı anlamına gelmektedir. Bir ülkedeki gelirin bireylere dağılımı, ekonomi ve iktisat biliminin yanı sıra, sebep ve sonuçlarının sosyo-ekonomik boyutları olması nedeniyle birçok disiplini ilgilendiren bir alan olmaktadır. Gelirin adil dağılımı eşitsizlik konusunun önemli bir parçası olup, disiplinlerin yanı sıra siyasetin de önemli bir çalışma alanı durumundadır. Siyasi partilerin gelirin ülkede adil dağıtılması konusunda yoğunlaştığı, tüzük ve beyannamelerinde vurgulanmaktadır. Ancak siyasi partilerin tüm vurgu ve çalışmalarına rağmen bu konuda adaletsizliğin devam ettiği de bir gerçektir. Türkiye siyasetinde de bugüne kadar, gelirin adaletli olması için siyasetçiler yoğun propaganda ve söylemleriyle öne çıkmıştır.

Bugüne kadar siyaset yapımcıların gelir adaletsizliğine yönelik çözüm önerileri tam anlamıyla sorunu

çözememiştir. Siyasal iktidarın ve muhalafetin özellikle seçim vaatlerinde sıklıkla kullandığı gelirin adil dağılımı ve gelir eşitsizliğinin önlenmesi konusu, seçim sonrasında muhalafetin iktidara karşı kullandığı bir argüman haline dönüşmektedir. Bu durum ise toplumdan ve hayatın gerçeklerinden uzak bir siyasi anlayışa zemin oluşturmaktadır.

Siyasi partilerin gelirin adil dağılımına yönelik çalışmalarında kullandığı birtakım ölçütler vardır. Buna göre, siyasi partiler bu ölçütler üzerinden farklılıklar tespit ederek politikalar geliştirmektedir. Gelirin dağılımı; Gini katsayısı, Lorenz eğrisi, yüzde paylar analizi, Atkinson katsayısı, Pareto katsayısı ve benzeri düzeyde hesaplama yöntemleri ile ölçülmektedir. Diğer yandan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), mikro ve makro ölçekte veriler paylaşarak gelir, bütçe, tüketim gibi konuları incelemektedir. İncelemelerin temelinde, gelire ait istatistik veri beş eşit dilime (%20), beş ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Böylelikle beş eşit dilim; üst, üst-orta, orta, alt-orta ve alt gelir gruplarından oluşmaktadır.

Çalışmada, 2018 yılı 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre Parlamento'da parti grubu bulunan siyasi partilerin (AK Parti, CHP, HDP, MHP ve İYİ Parti) gelir dağılımına ilişkin yaklaşımlarının ele alınması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada, bilimsel araştırma yöntemleri arasında bulunan nitel araştırma yöntemi seçilmiş ve durum çalışması yapılmış, siyasi partilerin seçim beyannameleri, parti programları ve tüzükleri ele alınarak incelenmiş, literatür taraması yapılarak kitap, makale, dergi ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

2. Gelir Adaletsizliği

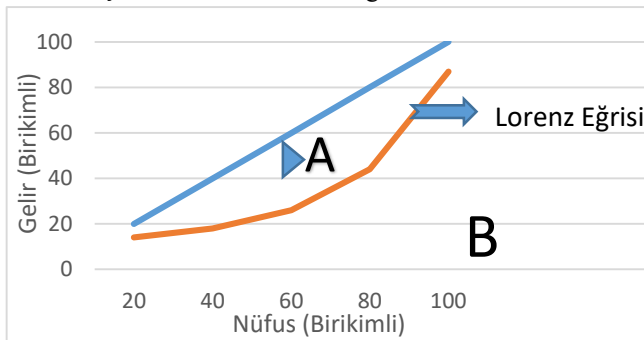
Bir ülkede toplumu şekillendiren göstergelerden biri kuşkusuz, ülkedeki gelir dağılımıdır. Gelir, ekonomide üretilen tüm faaliyetlerin hesaplanmasıyla oluşan hâsıladır. Milli gelir, bir ülkenin ortalama geliri ve satın alma gücünün ulaştığı noktayı işaret eder ve aynı zamanda iktisadi refah düzeyidir (Ülgener, 1991: 31). Ülkede elde edilen mal ve hizmetlerin hane ve bireyler arasında adil paylaşımı, eşitsizlikleri azalttığı noktaya olan yakınlık ve uzaklığı ile ilgilidir. Bu durum ise toplumda eşitlik, sosyal adalet ve özgürlüklerin dağılımı ile ilişkilendirilmektedir. Gelir dağılımının adil olduğu yerlerde demokratik, özgürlükçü ve sosyal adaletin yaygınlaştığı bir yapı görülmekte ve eşitsizlik yelpazesinin daraldığı bilinmektedir (Sönmez, 2001: 193). Aksi durumda ise, yani gelirin adil paylaşılmadığı durumlarda, eşitsizliklerin arttığı izlenmektedir.

Sınıfların payı veya sınıflar arası gelirin dağılımı şeklinde adlandırılan gelir dağılımı, farklı sosyal kesimlerin ve tabakaların ülkedeki toplam gelirden aldıkları payları ifade etmektedir. Gelir dağılımından pay alan kişiler, geliri en az olandan başlayarak sıralanmaktadır. Gelir dağılımının bu şekilde sınıflandırılmasında, sosyal sınıfın önemi olmamakta, kişiler veya ailelerin gelir seviyelerine göre tasnif yapılmaktadır. Bu nedenle, sınıf paylarında oluşan herhangi bir değişiklik, o ülkede sosyal sınıf ve tabakalarda yaşanmış değişimlerin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Boratav, 1972: 12- 13).

Gelirin ülkede dağılımı konusunda üç temel sınıflandırma olduğu varsayımında, fonksiyonel, kişisel ve coğrafi gelir dağılımı sınıflandırmaları kullanılmaktadır (Aydın, 2012: 149). Diğer yandan gelir dağılımını birincil ve ikincil olarak ayırıp, birincil gelir dağılımında; kişisel, bölgesel, sektörel ve fonksiyonel türlerine yer veren ve ikincil gelirin yeniden dağıtım (Pehlivan ve Coşkun, 2019) olduğunu vurgulayan sınıflandırma da bulunmaktadır. Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin hane halkı ve bireylere bölünmesiyle bulunmaktadır. En yüksek ve en düşük gelir grupları arasında yer alan fark ve bu eşitsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenmektedir (Aktan ve Vural, 2002a: 2). Bölgesel gelir dağılımında bir bölge içinde elde edilen üretimin faktörlere veya bireylere dağılımı incelenmektedir. Bu türdeki gelir dağılımını ölçmede en önemli zorluklar kentleşme ve iç göç olmaktadır (Öz, 2019: 593). Sektörel gelir dağılımında ise üretim sektörlerinin hisslardan aldığı pay ifade edilir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ulusal gelirden alınan paylar, uzun vadeli seyirleri, ulusal gelir dağılımındaki değişiklikler sonrası sektörlerin durumunu ifade etmektedir (Aktan ve Vural, 2002a: 2). Fonksiyonel gelir dağılımında işgücü (emek), toprak, sermaye ve girişimcilerin toplanan milli gelirden aldıkları pay hesaplanmaktadır (Aydın, 2012: 149).

Literatürde gelir dağılımı adaletsizliğini ölçecek birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu çalışmada uluslararası kabulü yüksek olan Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi'nden örnekler verildiği için kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Gini Katsayısı, iktisatçı Corrode Gini tarafından 1914 yılında bulunmuştur. Bu hesaplamada gelir dağılımı eşitsizliği matematiksel formüllerle katsayı şeklinde gösterilmektedir. Bu oran 0 ile 1 arasında ondalıklı değer olmaktadır. Formül ile ulaşılan katsayıda; gelir tam adaletli şekilde paylaşılıyorsa Gini Katsayısı 0 olarak elde edilir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik oranı arttıkça katsayı 1'e yaklaşmaktadır (Ünsal, 2007: 602). Lorenz Eğrisi ise Max Otto Lorenz tarafından oluşturulmuştur. Bir grafikte toplum, gelirden aldıkları paya göre %20'lik dilimlere ayrılır (Lorenz, 1905). X ve Y doğrusunda her %20'lik gelir grubunun gelirden aldığı paylar birleştirilir ve Lorenz Eğrisi ortaya çıkmaktadır. Gini katsayısı, gelirdeki eşitsizlikleri grafiksel olarak Lorenz Eğrisi üzerinde üretilen toplam gelirden nüfusun aldığı paya ait grafiksel çalışmadır (Kakwani, 1977: 719).

Şekil 1: Örnek Lorenz Eğrisi

Kaynak: Örnek veriler ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1'e göre 45 derece ile uzanan doğru eşit pay, eşit bölüşüm ve tam dağılım anlamına gelmektedir. Lorenz eğrisine bağlı olan ve eğri ile köşegen arasındaki alan, köşegenin altında kalan toplam alan oranına eşit olan, 0 ile 1 arasında bulunan bir katsayıdır. Gini katsayısı, A alanı

değerini, A ve B alanlarının toplam değerine böldükten sonra 100 ile çarparak ($G = A / (A+B) * 100$) hesaplanır (Aydın, 2016: 66-67).

Gelir dağılımında toplumdaki kesimler Lorenz eğrisinde yer bulmakta ve gelirine göre toplumun katmanları resmedilmektedir. Gelirin ülkede dağılımını ifade eden Lorenz eğrisinde dikey eksen milli geliri, birikimli olarak gösterirken, yatay eksen ise gelirin küçükten büyüğe sıralanan nüfusunu göstermektedir. Toplumdaki bireylerin aynı gelire sahip olduğu durumda eşitlik tam olarak gerçekleşir ve grafikte Lorenz eğrisi köşegen şekline dönüşmektedir. Buna göre; gelir dağılımı eğrisi köşegen doğrudan ayrıldığında gelir dağılımı konusunda eşitsizlik artmaktadır (Ray, 1997: 179).

2.1. Gelir Adaletsizliği Nedenleri

Bir ülkede toplumun genel refah düzeyi, o ülkenin ekonomik düzeyi hakkında bilgiler vermektedir. Ekonomik verileri olumlu olan ülkelerde gelir dağılımında eşitsizliklerin azaldığını başka bir deyişle gelirden adaleti sağlamaya yönelik adımlar atıldığını söyleyebiliriz. İktidarların görevleri sürecinde onları en çok zorlayan konulardan biri olan gelir adaletsizliği, tarihsel açıdan da önemli bir birikime sahiptir. Üretim, emek, emeğin değeri ve bölüşümü gibi konular tarihte önemini korumuştur.

Günümüzdeki toplumlarda üretimin bölüşümünü açıklamadan önce feodal döneme ve sonrası gelişmelere değinmek yerinde olacaktır. Feodal toplumlarda temel üretici sınıflar; zanaatkâr ve köylülerden oluşmuştur. İki temel sınıfın ürettiği ürünün fazlasını sahiplenilen ise, dönemin feodal kralı, beyleri ve rahipler ile birlikte feodalizmin sonraki aşamasında ortaya çıkan tüccarlardır (Sönmez, 2001: 194). Feodalizmin oluşturduğu üretim ve emeğin paylaşımı söz konusu düzeninin adil olmadığını göstermiştir. Esasen üretimin üretici dışındaki otoritelere paylaşımı gelir dağılımında adaletsizliği artırmış ve toplumda eşitsizlik nedenli sınıfların oluşması ve ayrışması yaşanmıştır. Bu bakımdan günümüzde gelirin adaletli dağıtılamaması sorunun arkasında köklü tarihsel birikimler bulunmaktadır.

Feodal yapıların çökmesi kapitalizmin yaygınlaşması sonucunda üretici olan köylü ve zanaatkâr yapılarında değişiklik yaşanmıştır. Üreticiler toprağa bağımlı olmaktan çıkıp özgürleşerek, bir anlamda mülksüzleşmiştir. Mülkünü kaybeden toprak sahipleri kentlere akın etmiştir. Bu arada kapitalizmin gelişmesi ve ileri tekniklerle üreten sanayi ile rekabet edemeyen zanaatkâr da yoksullaşmış ve köylülere katılmıştır. Sonuç olarak bahsedilen iki sınıfın da üretim araçları kaybolmuş, emekleriyle üretime katılarak işçi olmuşlardır (Sönmez, 2001: 195). Hızla ilerleyen sermaye birikimi feodal dönem ve öncesinin mülk sahiplerinin yaşamını tersine çevirmiş, yeni mülk sahipleri fabrikalarda üretim yaptıran ve üretim araçlarını elinde bulunduran kapitalistler olmuştur. Kapitalizmin yerleşmesi ile üretimin bölüşümü de baştan sona değişmiştir. İşveren, üretim araçlarını eline aldığı işçinin ürettiği tüm ürünlerin ve emeğin sahibi olmuştur. Böylelikle kapitalist sistem, gelir adaleti ve üretimin bölüşümü konusunda değişimin ve dönüşümün merkezine konumlanmıştır.

Üretim ve üretimin bölüşümünü Karl Marx şöyle açıklamaktadır: Ön koşulsuz her üretim, belirli bir toplum

içinde ve onun eliyle doğanın birey tarafından mülk edinilmesi sürecidir. Diğer yandan bireylerin edindikleri malları güvenlik altına alma konusu önem arz etmektedir. İnsanın doğada var olanı yeniden biçimlendirmesi üretim, ürünleri bölüşmesi dağıtım, dağıtımdaki payına karşılık istedikleri şeyler değişim, bireyin eşyası ve mülkü olan hali ise tüketim olarak kabul edilmektedir (Marx, 1979: 251-252). Marx'a göre emek-değer yasası önemlidir ve temelini emek gücü oluşturur. Artı değer emek gücünün gerekli olan, zorunlu olanın ötesinde belirli bir ücret karşılığı alınan ücretin karşılığıdır. Emek sürecinin birliği ve artı değer üretme süreci, üretim sürecinin iki önemli alanını oluşturmaktadır (Marx, 2003: 180-181). Kapitalizme göre işçi artı değer üretmek zorundadır ve bu değer kapitalist döngü için gereklidir.

Üretim ancak emek ile olabilmektedir. Tarih boyunca üretim faaliyeti emek kavramından ayrı düşünülmemiştir. Emek ise sanayi devrimi öncesi insana, devrim sonrası insan ve makineye bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. İnsan emeği ve üretimin, insanlar ve oluşturdukları sınıfsal yapılar arasında dağıtılması uzun yıllar tartışılmıştır. Bu yüzden bir ülkede elde edilen üretimin toplumun üyelerince paylaşılması; eşit, dengeli ve adaletli paylaşımı aynı zamanda üretimin bölüşülmesi anlamına gelmektedir. Emek değeri ve ölçütü üzerine vurgu yapan Adam Smith, emeğin, bütün malların değişim değerinin gerçekte olan ölçüsü olarak kabul etmiştir. Ancak emek, bütün nesnelere değişim değerinin gerçekte ölçüsü olsa da bu nesnelere çokluğu emekle değer biçilemeyeceğini ifade etmektedir. İki farklı iş için gereken zamanın, her zaman iki farklı emek miktarına karşılık gelmediğini belirtmektedir (Smith, 2016: 44). Bu nedenle süreleri aynı olsa da her emeğin birbirine eş değer olmadığı vurgusu, üretim konusunda ölçüt olmaktadır. Ricardo'ya göre ise, bir malın değer ölçütü veya o mal karşılığı olan malların miktarını, onu üretmek için yapılan ve görelî olan emek miktarınca belirlenir. Bu noktada emek için ödenen karşılığın fazlalığı veya azlığı ölçüt kabul edilmemektedir (Ricardo, 2018: 23).

Gelir adaletsizliğinin emek, üretim ve üretimin bölüşümünde başladığı üzerine vurgular yaptıktan sonra gelirin adaletsiz dağılımına neden olan faktörlere değinmek gerekmektedir. Gelir dağılımında adaletsizliğin nedenlerini şu şekilde derlemek mümkündür:

- ✓ Mülkiyetin edinilmesi ve paylaşımı,
- ✓ Vergi düzeni (sosyal devletin düzgün işletilememesi- dolaylı vergiler üzerinden sistemin kurgulanması),
- ✓ Emeğin değerini bulamaması,
- ✓ Finans sistemi (borca ve faize dayalı sistem),
- ✓ Alt ve üst kesim geçişkenliğinde karşılaşılan sorunlar (Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliği),
- ✓ Rant (siyasetin ekonomik değer üretim ve artışında belirleyici olması),
- ✓ Örgütlenme bilinci ile düzeyindeki düşüklük,
- ✓ Üretim düzeyinde düşüklük (potansiyelin harekete geçirilememesi),
- ✓ Kapasite kullanım oranındaki düşüklük,
- ✓ Sosyal devlet yerine popülizme dayalı sosyal yardım sisteminin sunumu,
- ✓ Hukuk devletinin tam işletilememesi- kuralların üst gelir grubu lehine işletilmesi,

- ✓ Küresel kapitalizmin alternatifi bir sistem geliştirememek.

2.2. Gelir Adaletsizliğinin Topluma Yansımaları

Gelir adaletsizliğinin olduğu yerlerde önemli sorunların başında sömürü kavramı gelmektedir. Sömürü ise toplumda gelirin adaletsiz oluşunun başat göstergesidir. Tarih boyunca üreticilerin olduğu yerlerde, üretmeden yaşayan ve üreticinin emeğini sahiplenen sınıflar olmuştur. Sömürü kavramı, bahsi geçen tarzdaki sosyal sınıflarda üretmeden emeği sahiplenerek ortaya çıkmaktadır.

Çalışan ve değer üreten toplumsal kesimler üretici olmayan sınıflar tarafından el konularak sömürülmektedir. Başka bir deyişle tüm üreticilerin emeklerinin sadece bir kısmı kendi tüketimleri için ayrılırken, diğer kısmı ise üretmeden sömüren sınıfın malıymış gibi olmaktadır. Sömürünün olduğu toplumlarda üreticiler, ürünlerini zor şartlarda paylaşmaktadır. Toplamların hukuk, kültür ve ahlaki yapıları da sömürme ilişkilerine karşı duracak nitelikte olmamak ve sömürüyü meşrulaştıracak bir yapıya bürünmektedir (Boratav, 1972: 17). Bu bağlamda sömürünün yaşandığı ülkelerde toplumsal sınıflar arasında büyük farklılıklar yaşanmakta ve gelirin adil dağılımı mümkün olmamaktadır. Çok üretenin yokluk, üretmeyenin ise varlık içinde yaşadığı toplum haline gelmektedir.

Dünya genelinde hızla yayılan ve dünyayı küresel köy olarak kabul eden kapitalizm, gelirin adil paylaşımını doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde liberal öğretiler sonuçları tartışılmadan benimsenmiştir. Türkiye'de ise özellikle 1980 sonrasında devletin uygulamalarında, liberal iktisat kuramlarının etkisi görülmektedir. Bu durumun karşılığı olarak, refah devleti anlayışı birtakım araçlar ile eşitsizliğin azaltılması ve gelir dağılımında adaleti hedeflemektedir. Refah devleti anlayışı gelir dağılımında adaleti, dikey ve yatay eşitlik kavramları ile sağlar. Dikey eşitlik, elde edinilen gelirin, geliri düşük kişi ve ailelere doğru yeniden aktarılmasıdır. Belirli mal ve hizmetler için asgari şartların oluşması, mal ve hizmetlere ulaşımında eşitlik sunma ise yatay eşitlik (Balseven, 2017: 89) anlamına gelmektedir.

Nitekim 1982 Anayasası'nda yer alan sosyal adalet ve ekonomiye ilişkin hükümlerin, toplumsal yapıdaki gelir dağılımı üzerinde düzenleyici etkileri bulunmaktadır. Bu bakımdan, Anayasa'nın (1982); 5. Maddesi'nde "...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya...", 65. Maddesi'nde "...sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevleri...", 73. Maddesi'nde "...Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır..." ve 166. Maddesi'nde "...yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir..." yer alan ilgili hükümler, bu düzenleyici etkinin hukuki çerçevesini oluşturmaktadır.

Gelir dağılımında etkili bir diğer faktör küreselleşme konusu üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Neo-klasik anlayışın muhalefetine rağmen bu konudaki genel düşünce, küreselleşmenin gelir dağılımını olumsuz etkilediği yönündedir. Buna neden olarak, küreselleşmede belirli sektör ve grupların değişimden kısa zamanda yararlanması

gösterilmektedir. Bu durumun zengin kesim (elit, burjuva vb.) lehine olduğu da bir gerçektir (Bükey ve Çetin, 2017: 106). Hızla dışa açılan küresel sermaye ve yapılar daha çok kâr, daha az maliyet ve daha fazla ciro ararken toplumsal sınıfları göz ardı etmektedir.

Gelir adaletsizliğine yol açan nedenlerin her biri toplumu olumsuz etkilemekte ve toplum giderek derinleşen bu soruna çözüm bulamamaktadır. Gelir adaletsizliğinin olduğu toplumlarda ve gelirden adaletin sağlanmadığı hallerde, sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar yaşanmakta ve sorunların sonuçları ülkeler için oldukça ağır olabilmektedir.

2.3. Gelir Dağılımı Adaletsizliğiyle Mücadelede Kullanılan Yöntem ve Araçlar

Siyasal iktidarların gelir dağılımında kullandığı birtakım araçlar, bir yandan ülkedeki gelirin dağıtılmasında etkili olurken diğer yandan yoksul ve zengin sınıflarının oluşmasına, şekillenmesine neden olmaktadır. Bu araçlar gelirin adil paylaşımını olanaksız kılmakta ve zengin-yoksul farkını giderek açmaktadır. İktidarların iktisadi açıdan önem arz eden kavramlara ilişkin politikaları ise dönemin ekonomik konjonktürünü belirlemektedir.

Siyasal iktidarın kullandığı ve gelirin dağılımında etkili olan faktörler arasında; istihdam, ücret, fiyat kontrolleri, vergi, kamu giderleri ve kamu borçları politikaları bulunmaktadır. Diğer yandan yukarıdaki araçlar kadar etki etmese de para politikası da gelirin adil dağılımında etkilidir (Aktan ve Vural, 2002b: 71). Gelir dağılımını etkileyen araçlar arasında maliye, para, fiyat, gelir, servet ve eğitim politikalarının olduğu ve bu politikaların birbiri ile ilişkili olarak da gelir dağılımını etkiledikleri bilinmektedir. Bununla birlikte nüfus artışı, işgücü, faiz, küreselleşme ve iktisadi büyüme gibi etkenlerin gelirin dağılımını büyük ölçüde etkilediği bilinmektedir.

Çalışanlarının bir bölümü ücretli kesimden oluşan toplumda, devlet; vatandaşların toplu sözleşme hakkı kapsamında sendika, işçi, işveren örgütleri ile pazarlık yaparak ücret politikasını belirlemektedir. Makro ölçekte ücret artışları ve ücret karşılığı çalışanları gelirlerine odaklanan ve ekonomide olması gereken (Işığışık, 2007: 83) ücret politikası hedeflenmektedir. Diğer yandan ekonomide tüketici ve üretici endekslerinde yaşanan fiyat artışları bir ülkede gelirin adaletli dağıtılmasını etkilemektedir. Bir başka açıdan ise vergi idaresinin bilgisi dışında kalan her türlü ekonomik faaliyet olan kayıt dışı ekonomi (Altuğ, 1994: 23) gelirden adaleti sağlamanın önünde bir engeldir ve düzenlenmesi gereklidir. İktidarlar ekonomiye yönelik, serbest piyasa ekonomisinde dengeleri koruyacak politikalar üretirken; yatırımları teşvik ederek üretimi ve ekonomik istikrarı (Yılmaz, 2020: 432) hedeflemektedir. Yatırımların teşviki ülke ekonomisine katkı yaparken işgücü ve istihdamın artmasını sağlayarak gelir dağılımına olumlu katkı sunabilmektedir. İktidar tüm bunları yaparken piyasa ve rekabet koşullarını gözetmelidir. Böylelikle gelirin adil dağılımına yönelik bir çözüm bulabilir.

Siyasal otoritenin gelir dağılımında adaletsiz davranması yoksulluğu da beraberinde getirmekte ve ülkede sınıflar arası farklılıkları artırmaktadır. Ancak uygulanan politika ve araçlar ile sınıflar arası denge sağlanmaya

çalışılmaktadır. Örneğin; maliye politikası aracı olarak artan oranlı vergilendirme ile yüksek gelir gruplarından daha yüksek oranlı vergi alınmaktadır. Bu durum ise düşük gelir grupları veya yoksul sınıfın gelir dağılımında lehine olan bir durumdur. Gelirin artan oranlı vergilendirilmesindeki neden gelirin azalan marjinal faydası durumudur. Diğer nedeni ise, yüksek gelir grupları olan zenginlerin, düşük gelir grupları olan yoksullardan daha fazla kamu hizmeti almaları ve bu yüzden de artan bir vergilemeye tabi olmalarıdır (Aksu, 1993: 53).

Gelir dağılımındaki adaletsizliği önleyebilmek adına kapsamlı ve geçici yöntemler uygulanabilir. Kapsamlı yöntemler arasında mevcut ekonomik sisteme alternatif olacak bir çözüm önerisi sunabilecek yöntemler geliştirilebilir. Geçici yöntemler ise kısa süreli çözüm üretebilmek adına sistem içinde yöntem ve araçlarla mücadele edebilmek için sunulan yöntemlerdir. Tüm bunlar gelir dağılımında kısa ve uzun vadede adaleti sağlayabilmek adına geliştirilmiş yöntemler olacaktır.

2.4. Türkiye’de Gelir Adaletsizliği

Türkiye’de gelir dağılımını ölçebilmek amacıyla yapılmış çalışmaların öncülerinden biri 1950-1965 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışma her ne kadar tarımdaki sosyal kesimler hakkında bilgi vermemiş olsa da 16 yılı kapsayan sosyal kesimlerin nispi ekonomik durumlarına ait güvenli bilgiler vermektedir (Boratav, 1972: 179). İkinci olarak DPT’nin gelir dağılımı çalışması vardır. 1950-1960 döneminin tahlili olan bu çalışma çeşitli gelir gruplarının gelirlerindeki değişim ve genel ortalama yaşam seviyeleri incelenmiştir. Kişinin gelirindeki artışın diğer şartlar aynı kalmak şartıyla yaşam seviyesinin yükseleceği kabulünü esas almıştır. Örneğin buradaki sonuca göre kamu kesiminde çalışanların ortalama yaşam seviyesi 1960 yılında 1950’ye göre % 9 artmıştır (DPT, 1963: 48-49). Birinci kalkınma planı sonrasında beş yılı kapsayan kalkınma planları yapılmıştır. Günümüzdeki 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma planına kadar her plan gelirin dağılımını iyileştirme üzerine notlar içermektedir (TC. SBB, 2020a).

Türkiye İstatistik Kurumu, 1987 yılında Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi ile gelir dağılımı konusunda istatistik toplamaya başlamıştır. Daha sonra 1994 yılında bağımsız bir gelir dağılımı araştırması gerçekleştirmiş, 2002-2005 yılları arasında gelir dağılımı istatistikleri hane halkı bütçe araştırması ile elde edilmiştir. 2006 yılından itibaren ise gelir dağılımı yanında yaşam koşulları, gelire dayalı göreceli yoksulluk ve sosyal dışlanma konularında bilgi derlemek üzere “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” başlatılmıştır. 2014 yılına kadar GYKA’nın yıllık sonuçlarından Türkiye, Kent, Kırsal ve İBBS 1. Düzey (12 Bölge), panel araştırma sonuçlarıyla Türkiye genelinde gelir dağılımı, yoksulluk ve yaşam koşullarına ilişkin tahminler üretmiştir (TÜİK, 2020). Örneğin; Türkiye’de 2018 ve 2019 yılları arasında gelir dağılımına yönelik temel göstergeler aşağıda belirtilmiştir (T.C. SBB, 2020b):

- ❖ Sosyal yardım harcamalarının GSYH’ ya oranı 2018 yılında yüzde 1,03 seviyesine yükselmiştir.
- ❖ Ortalama gelirin altındaki gelire sahip nüfus oranı 2019 yılında yüzde 14,4 seviyesine gerilemiştir.

- ❖ En yoksul yüzde yirminin ulusal gelirden aldığı pay 2019 yılında yüzde 6,24 seviyesine yükselmiştir. 4. Toplumun en zengin yüzde 20'sinin gelirinin en yoksul yüzde 20'sinin gelirine oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 oranı 2019 yılında 7,4'e düşmüştür.
- ❖ Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden biri olan Gini katsayısı 2006 yılında 0,428 olarak gerçekleşirken, 2019 yılında 0,395'e gerilemiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayımladığı İnsani Gelişme Endeksi 2019 sıralamasına göre, Türkiye 0.806 endeks değeri ile "Yüksek İnsani Gelişme" sınıfında ve 59. sırada yer almıştır. 2002'de Orta İnsani Gelişmişlik seviyesinde 96. sırada yer alan Türkiye, 2015'de 71. sırada "Yüksek İnsani Gelişme" seviyesine 2019'da ise "Yüksek İnsani Gelişme" sınıfında ve 59. sıraya yükselmiştir (UNDP, 2019).

Türkiye'de gelirin adaletsiz dağılımını, TÜİK verileri destekler mahiyettedir. TÜİK, 2019 Eylül ayında "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" başlığı ile gelirin dağılımı Türkiye'deki Gini katsayısına yönelik güncel veriler paylaşmıştır. Buna göre aşağıdaki tabloda Türkiye'de Gini katsayısına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de Yıllara Göre Gini Katsayısı ve En Yüksek Gelirle En Düşük Gelir Arasındaki Oran

Yıllar	Gini Katsayısı	P80/P20
2002	0,440	
2003	0,420	
2004	0,400	
2005	0,380	
2006	0,428	9,6
2007	0,406	8,1
2008	0,405	8,1
2009	0,415	8,5
2010	0,402	7,9
2011	0,404	8,0
2012	0,402	8,0
2013	0,400	7,7
2014	0,391	7,4
2015	0,397	7,6
2016	0,404	7,7
2017	0,405	7,5
2018	0,408	7,8

Kaynak: TÜİK (2020),

Türkiye'de gelir dağılımı konusunda Necmettin Erbakan'ın "Adil Düzen" vurgusu kuşkusuz öne çıkmaktadır. Hakkın teslimi ve haddin bildirilmesine karşılık gelen adalet kavramının Milli Görüş Hareketi için, ayrı bir önemi bulunmaktadır. Haksızlık üzerine kurulmuş her türlü zulüm düzenine karşı çıkmayı kendisine görev bilmiş bu hareket, siyasi tecrübesini sistematik bir şekilde "Adil Düzen" başlığıyla ortaya koymuştur. Siyasetini, bireysel özgürlük ve haklar (Erbakan, 1991: 108) ile sosyo-ekonomik hakların kullanımında adaletin sağlanması üzerine kuran Milli Görüş, ülkede yaşanan her türlü adaletsizliği dile getiren ve bu manada mazlumun sesi olmaya özen gösteren bir hareket olmuştur (Tuncel ve Yılmaz, 2017: 169).

Adil düzen kitabında adil ekonomik düzenin temel esaslarını; genel, para, kredi, vergi, sosyal güvenlik başlıklarında ele almıştır. Özellikle devletin; ekonomide makro plan yapmasını, ekonomiyi şahıs, şirket veya

vakıflara emanet etmesini, üretim- tüketim ilişkisini sağlıklı kurabilmesini vurgulamaktadır. Diğer yandan üretilen malların değerinin piyasadaki paraya eşdeğer olmasını (Para=Mal), faizin haksızlık ve zulüm olduğunu, enflasyona sebep olmayacak ve faizsiz olacak yedi kredi türünü, vergilerin hak ölçütüne uygun düzenleneceğini, sosyal güvenliğin sağlanması gerekliliğine işaret etmektedir (Erbakan, 1991: 14). Toplumda gelirin adil olabilmesi için temel şartlardan birinin üretilen malın, tüketilenden mutlaka fazla olması gerektiğidir. Bu durum esasen ihtiyacın kadar tüketmek gerektiğini de vurgulamaktadır.

Erbakan, faizin arttığı ve sorunların bu noktadan kaynaklandığına ilişkin beyannamelerini parti programlarında açıkça yer vermiştir. SP eski genel başkanı ve milli görüş lideri merhum Necmettin Erbakan, Refah Partisi parti programında açıkça "faize karşıyız" (Refah Partisi, 1985: 46) diyebilmiştir. Erbakan, sadece faize karşıyız demekle kalmamış, faizin yerine alternatif bir üretim ekonomisi modeli önerisi geliştirmiş ve kamuoyu ile paylaşmıştır. Diğer yandan Erbakan sonrasında Saadet Partisi, toplumun tüm kesimlerinin sosyal güvenlik çatısı altında olması gerektiğini, gelir dağılımında sömürü araçlarından birinin yüksek faizli borçlar olduğunu (Saadet Partisi, 2019) ifade ederek, Milli Görüş'ün temel vurgularını devam ettirmek istemiştir. Ancak "Türkiye Vizyonu" isimli 2018 beyannamesinde faizle ilgili sadece iki yerde yüzeysel ifade olduğu görülmektedir. Birincisinde vergi, zam, faiz, düşük ücretin halkın sahip olduğu hakları elinden aldığını, ikincisinde, evlenemeyen gençlere faizsiz kredi verileceği (Saadet Partisi, 2018: 9,14) beyan edilmiştir. Bu bağlamda faize karşı tutum Erbakan tarzında açıkça ifade edilmemiş bir model savunulamamıştır.

Türkiye'de siyasetçilerin en temel görevlerinden biri ekonomik ve sosyal hakları temin etmek olmuştur. Ancak şu bir gerçektir ki, gelirden adaleti sağlayabilmek için sistematik bir plan ve program ile olabilir. Kalkınma planlarında ekonomiyi öncelikli ele almak, toplumda sınıfsal farklılıkların azaltılması gerektiğini ifade etmek, parti programlarında ve seçim beyannamelerinde gelirdeki adaletsizliğe birkaç cümle ile yer vermek çözüm olamamaktadır. 21. yüzyılda, değişen dünya sisteminde vatandaşlarına gelirden adaleti sağlayacak yapısal dönüşüm programları ve sistematik ekonomik düzen gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ekonomide ve hukukta yeni dönem başlatılacağı vurgusu (AA, 2020) dikkat çekmekte ve adil düzen beklentilerini artırmaktadır.

3. Siyasi Partilerin İşlevleri

Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin kurulmasını ve sürdürülmesini sağlayan siyaset kurumu, toplumların farklılıklarıyla bir arada yaşamasını mümkün kılacak iradi-gayri iradi araçları ve sistemleri meydana getirmiştir. Bu araçlar ve sistemler, toplumsal yaşamın en temel mücadele alanlarından biri olan iktidarın, elde edilmesi süreçleri ve yöneten-yönetilen ilişkisi içinde maddi/manevi kaynakların ve değerlerin topluma dağılımı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Demokratik siyasal sistemlerin işlevselliğinin sağlanması bakımından siyasi partilerin, demokrasilerin yapı taşları olduklarını söylemek mümkündür. Toplumsal yaşamın her

alanında mevcut olan iktidar ve muhalefet ilişkisinin, siyasal zemine yansımaları, demokratik sistemlerde siyasal partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir ve bu ilişkinin siyasal zeminde devamlılığının sağlanması ise siyasal partilerin varlığına bağlıdır.

Demokratik sistemlerin işleyiş kazanmasında önemli bir yere sahip olan siyasal partiler, gerçekleşen siyasal seçimler sonucu devlet organizasyonunun organları olan yasama ve yürütme organlarına işlerlik kazandırmaktadır (Heywood, 2013: 329). Seçimler sonucu çoğunluğu elde eden parti(ler) mecliste hükümeti meydana getirirken, diğer parti(ler) ise muhalefeti oluşturarak yasama faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Bu bakımdan siyasal partilerin, devletin işleyiş mekanizmalarını harekete geçirme işlevine sahip olduğu ve hükümetlerin oluşturulmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

3.1. Siyasal Partilerin Temsil ve Dağıtım İşlevleri

Mevcut kaynakların ve değerlerin doğrudan kullanılması anlayışı, halkın yönetimi düşüncesinin etkinliğinin sağlanması yoluyla Antik Yunan düşünce dünyasında demokrasinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Antik Yunan'da halk kavramının toplumsal yapı içerisinde belirli özelliklere sahip olan bir zümreyi ithaf etmesi nedeniyle doğrudan gerçekleşme imkânı bulmuştur. Bu durum aynı zamanda mevcut kaynakların ve değerlerin belli bir toplumsal kesim içerisinde eşitsiz olarak dağıldığını da göstermektedir.

Antik Yunan demokrasisinin doğrudan ve tek boyutlu olan yapısı, modern dönem demokrasi anlayışı içerisinde zorunlu olarak dönüşmeye başlamıştır. Dünya nüfusunun giderek artması ve insan hak ve özgürlüklerine ilişkin yaklaşımların gelişmesi, doğrudan demokrasi uygulamalarını imkansızlaştırmış, toplumun tüm kesimlerinin yönetime katılmasını ve temsil imkanının sağlanmasına yönelik olarak dolaylı ve çift boyutlu bir yapıya sahip olan temsili demokrasi uygulamalarını ortaya çıkarmıştır.

Temsili demokrasilerde toplumun siyasal yönetime ilişkin temsiliyet bağı siyasal adaylar ve siyasal partilerle sağlanmaya çalışılmıştır. Siyasal partiler; toplumsal zeminde, farklı kişilerin veya grupların talep, istek ve görüşlerinin siyasal alana yansımaları, kaynakların ve değerlerin dağıtım sürecinde toplum içindeki farklı kişi veya grupların menfaatlerinin korunmasını sağlayan, bu süreçlerin hukuki ve demokratik sınırlar içerisinde gerçekleşmesi için çalışan, siyasal iktidara talip veya ortak olan örgütlü yapılardır. Toplumsal yapının homojenlikten uzak heterojen bir yapıya sahip olması, özellikle ekonomik kaynakların ve değerlerin dağıtım sürecinde toplumsal yapı içerisindeki farklılıkların ve çeşitliliklerin varlığı, bunların siyasal temsiliyetlerinin sağlanmasını zorunlu kılmakta ve bu temsiliyet siyasal partiler aracılığıyla demokratik sistem içerisinde sağlanmaktadır. Böylelikle, siyasal partilerin toplumda siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel ayrışmaların neden olduğu bir sürecin tamamlayıcısı ve dağılımda meydana gelen eşitsizlerin önleyicisi olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla siyasal partilerin; yöneten veya yönetilen olma mücadelesinin toplumda meydana getirdiği hizipleşmelerin ve toplumun heterojen yapısından kaynaklanan ekonomik ve sosyal farklılıkların meydana getirdiği toplumsal

tabakalaşma sürecinin siyasal alana yansımalarının bir sonucu olduğu söylenebilir.

Bireylerin veya toplumsal kesimlerin siyasal alana katılımı ve temsili, siyasal partiler aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleşirken; toplumun siyasal alanla ilişkisini karşılıklı olarak düzenlemesi ve şekillendirmesi bakımından da siyasal partiler, çift boyutlu bir görev üstlenmektedir. Bu açıdan siyasal partiler; toplumla yönetim arasında etkileşim sağlamakta, siyasal alanda temsil ettiği farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını siyasal alana taşıırken aynı zamanda siyasal alanın toplumsal alana yönelimlerinin taşıyıcısı ve aktarıcısı olmaktadır.

Farklı siyasal rejimlere sahip ülkeler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklılıklar bulunmasına rağmen siyasal partilerin temel işlevlerinin benzerlik gösterdiği de görülmektedir. Bu bakımdan ister demokrasilerde olsun ister otoriter sistemlerde olsun siyasal partilerin siyasal sistemi sürdürmeye yardımcı olduğu söylenebilir (Roskin, vd., 2015: 229-230). Siyasal sistemin sürdürülebilir siyasal partiler aracılığıyla kılınması, toplumsal yapıdaki mevcut farklılaşmaların yaratacağı eşitsizlik durumlarının siyasal alana taşınmasına ve çözüm arayışına katkı sağlayacaktır.

Temsili demokrasilerin getirdiği temsiliyet anlayışında temsil işlevinin gerçekleşmesini sağlayan siyasal partiler, devlet ile sivil toplum arasında ilişkinin kurulmasında hayati bir öneme sahiptir (Heywood, 2018: 272). Siyasal partilerin birçok işlevi olduğu gibi en temel işlevinin bireylerin siyasal süreçlere katılımlarını sağlamak ve siyasal alanla arasında bağ kurmak olduğu söylenebilir (Ball & Peters, 2007: 85). Bu bakımdan siyasal partiler, siyasal alanla toplumsal alan arasında bir köprü işlevi görmektedirler. Böylelikle siyasal partiler; bir taraftan toplumun düşünce, talep ve isteklerinin siyasal alana taşınmasına yardımcı olurken, diğer taraftan siyasal alanı, farklı toplum kesimlerinin sorunları için çözüm arayışında ortak uzlaşma zeminlerinden biri haline getirmektedir.

Siyasal partilerin önemli işlevlerinden bir diğeri ise toplumda dağıntık halde bulunan farklı düşünce, görüş ve eğilimlere açıklık kazandırması ve bir araya toplayarak kamuoyu oluşturabilmesidir. Siyasal partiler, toplumda farklı toplumsal kesimlerin ve menfaat gruplarının farklı talep ve isteklerini, daha büyük bir çatı altında birleştirme yoluyla bir araya getirerek yeniden formüle edilmesini yani politikalar haline getirilmesini sağlamaktadır (Türköne, 2012: 337). Böylelikle toplumda dağıntık halde bulunan sayısız menfaatler birleştirilerek belirli seçenekler etrafında, benzer görüşler halinde, bir araya getirilmektedir (Kışlalı, 2000: 286-287). Bu bakımdan siyasal partilerin, toplumda ayrışmalara yol açmasından ziyade toplumdaki mevcut ayrışmaların yarattığı dağıntıklığı düzenleyerek toplumda düzenli bir ayrışmış yapıyı ortaya koyduğu söylenebilir.

Temsili demokrasi sisteminin vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler toplumu meydana getiren çoğunluk ve azınlık grupların oluşturduğu siyasal, sosyal ve ekonomik alandaki eşitsiz yapıyı giderici etkisi bulunmaktadır. Bu eşitsiz yapı siyasal partiler aracılığıyla toplumsal grupların siyasal temsiliyetlerinin sağlanabilmesiyle giderilmektedir. Bu bakımdan temsili demokrasilerde yapılan seçimlerde çoğunluğun iktidarı elde etmesinden dolayı özellikle azınlık grupların da temsiliyet elde edebilmesi, yönetimde söz

hakkının olabilmesi, açısından siyasi partiler eşitlik ve imkân sağlamaktadır. Böylelikle demokrasilerin amacı, halkın yönetimi faaliyetine toplumun tamamının dahil edilmesiyle sağlanacak, siyasal, ekonomik ve sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik sahalarının giderilmesiyle gerçekleşmiş olacaktır.

Demokratik siyasal sistemde azınlıkta kalan gruplar, siyasi partiler aracılığıyla muhalefet konumunda iktidarı denetleme görevini yerine getirmekte ve iktidar muhalefet dengesini kurmaktadır. Bu bakımdan iktidar ve muhalefet ilişkileri bir madalyonun iki yüzü gibi görülmektedir. Buna göre; bugünün iktidarı yarının muhalefeti olduğu gibi bugünün muhalefeti de yarının iktidarı olabilmektedir (Teziç, 2014: 402). Böylelikle toplumsal yapıda siyasal olarak eşitsizliklerin önlenmesi sağlanırken aynı zamanda sosyal ve ekonomik alanda da eşitsizliklerin önlenmesine katkı sağlayabilmektedir. Siyasi partilerin demokratik yaşam içerisinde iktidar veya muhalefet konumlarının belirlenmesi siyasal seçimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bakımdan demokratik yarışmalar olan siyasal seçimlerin, iktidarın muhalefete ve muhalefetin iktidara dönüşebilmesine imkân sağlaması ölçüsünde demokrasiye katkı yapacağı söylenebilir (Sartori, 1996: 26).

Siyasi partilerin siyasal alana ilişkin işlevleri arasında siyasal devşirme ve siyasal katılma fonksiyonları da bulunmaktadır. Demokratik toplumlarda siyasal yönetici kadroların ve liderlerin belirlenmesi işlevleri siyasi partiler tarafından yerine getirilmektedir. Siyasal partiler, bu açıdan siyasal yönetici ve siyaset adamı yetiştiren, eğiten ve siyasal yönetici kadrolar oluşturan merkezler olarak da faaliyet göstermektedir (Dursun, 2016: 264). Siyasal devşirme işlevi adı verilen bu süreci gerçekleştiren siyasi partiler, siyasi kadrolara ve liderliklere yönelik yeni bireyler kazandırmaktadır. Bu bakımdan birçok siyasi parti, üyelerini ve siyaset adamlarını birtakım becerilerle gelişimlerini sağlayacak, bilgi ve tecrübe kazanmalarına yönelik eğitim altyapısı ve çalışmaları sunmaktadır (Heywood, 2013: 327).

Siyasal partiler, siyasal katılma olgusunun temel araçlarından biri konumundadır (Teziç, 2014: 403). Siyasal partilerin; toplumun ulusal ve uluslararası sorunlara yönelik dikkatini çekmek, bu konular üzerinde belli bir görüşe ulaşmalarına yardımcı olarak bilinçlenmelerini sağlamak adına topluma eğitim kazandırdığı bilinmektedir. Bu bağlamda siyasi partilerin, farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını uzlaşma yoluyla çözme yeteneği kazandırmaktadır. Seçim dönemlerinde seçmenleri harekete geçirerek seçmenin sandık başına gitmesini ve oy kullanmasını teşvik edici işlevleri vardır. Siyasal sosyalleşme olarak da tanımlanan bu işlev siyasal partileri, toplumun siyasal kültürünün geliştirilmesi ve yayılmasında etkili kurumlar haline getirmektedir (Kapani, 2007: 182-183).

3.2. Siyasal Partilerin Toplumsal Rollerini

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte toplumların niceliksel yapısının değişmesi, bireylerin siyasal alanla kurduğu ilişkiyi zayıflatmış ve ilişkinin doğrudan olan boyutunu dolaylı kılmıştır. Farklı düşünce, değer ve yaşam anlayışına sahip bireylerden oluşan toplum, bu farklılıkların bir arada

uyumu ve siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel temsil olanaklarının sağlanması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Siyasi partilerin de farklı kesimler tarafından oluşturulan toplumun parçalanmış yapısının bir sonucu olarak toplumun içinden ortaya çıktığı ve toplumun farklılıklarını yansıtan yapılar olduğu söylenebilir.

Türkçede fıkra veya hizip karşılığında kullanılan parti kelimesi, İngilizce 'party' kelimesinin Türkçeye çevrilmiş halidir. Kelime, etimolojik olarak parça, grup ve taraf anlamlarına gelmektedir (Yayla, 2017: 175). Dolayısıyla siyasi partilerin, toplumsal zeminin parçalı yapısında yaşanan çıkar çatışmalarının yoğunlaştığı ve somutlaştığı, uzmanlaşma taktiklerinin şekillendiği kuruluşlar olduğu söylenebilir (Alkan, 1989: 50). Bu bağlamda; toplumun siyasal alanda temsil edilmesi ve siyasal alanla bağlantı oluşturması bakımından toplumsal sınıflara kimlik kazandırması, bireylerin siyasal sosyalleşme sürecini sağlaması ve farklı sosyal ve ekonomik sınıfların farklı talep ve düşüncelerinin siyasal alana taşınması gibi konularda siyasi partilerin önemli toplumsal rollerinin bulunduğu söylenebilir.

Bireylerin siyasal alana katılımlarının sağlanmasında siyasal katılma durumları etkili olmaktadır. Siyasal katılma durumu, sadece seçim dönemlerindeki faaliyetler olarak değerlendirilmemelidir. Bu bakımdan siyasal katılmanın "basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanı" (Kapani, 2007: 144) olduğu söylenebilir. Bu durum bireylerin siyasal sosyalleşme sürecinde edindikleri siyasal kültürle ilişkilidir.

Bir siyasal sistemde toplumdaki bireylerin siyasal sisteme yönelik inançları, tutumları ve davranış kurallarının tümü siyasal kültürü oluşturmaktadır (Turan, 1977: 33). Siyasal sosyalleşme ise toplumun sahip olduğu siyasal kültürün, değer yargılarının ve davranış kurallarının bireylere aktarımı veya bireylerin bunları çeşitli yollarla algılaması, öğrenmesi ve benimsemesi sürecini ifade etmektedir (Turan, 1977: 47). Bu açıdan siyasal sosyalleşmenin, bireylerin siyasal kültürü edindikleri, kültürel aşılmanın yapıldığı sürecin adı olduğu söylenebilir (Duverger, 2017: 94-96). Bu bağlamda siyasi partilerin, tarihsel süreç içerisinde toplumun değerleri ve inançları çerçevesinde şekillenen siyasal kültürün içerisinde biçimlendiği ve siyasal sosyalleşme sürecinde siyasal kültürün topluma aktarılmasında önemli toplumsal rollerinin olduğu söylenebilir.

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte hemen hemen her toplumda toplumun birlikte oluşturduğu ve ürettiği kaynakların ve değerlerin, yine toplumun tüm üyelerine dönük olarak toplumun tamamı tarafından birlikte ve eşit bir şekilde elde edilemediği, adil şekilde dağılımının gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durum, toplumsal yapının eşitsiz bir hal almasına ve tabakalaşmasına neden olmaktadır.

Bu bakımdan siyasi partilerin toplumda var olan ekonomik ve sosyal farklılıkların siyasal alanda temsiliyetini sağlaması, toplumdaki çeşitli nedenlerle oluşan farklılaşmanın yarattığı toplumsal ayrışmaları ve ayrışmaların getirdiği eşitsizliklerin çözümünü siyasal alana taşımaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) hazırladığı 'Sosyal Adaletin Yeni Bir Evresi' başlıklı 2011 tarihli rapor, gelir

eşitsizliğinin dünya çapında büyük bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Rapora göre dünya nüfusunun %80'i dünya kaynak zenginliğinin yalnızca %30'una erişebilmektedir. Bu bakımdan toplumsal eşitsizliğin gelir dağılımı üzerinden şekillenmesi küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal eşitsizlik bu yönüyle toplumsal sınıf eşitsizliği üzerinden şekillenmekte ve önemli bir sorun haline gelmektedir (Özügurlu, 2015: 3).

Toplumsal tabakalaşma, kişilerin ve dolayısıyla toplumun gelir, zenginlik etnisite, cinsiyet, yaş, statü, din veya diğer karakteristik özellikleri üzerine kurulması, eşitsiz katmanlara ya da tabakalara bölünmesidir (Bilton, vd., 2008: 69). Bu bakımdan, toplumsal tabakalaşmanın karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağını içeren ve birbirleriyle çakışan boyutları bulunmaktadır (Aydın, 2018: 255). Dolayısıyla toplumda iç içe ilişkiler yumağı oluşturan siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler ve bu ilişkiler içinde oluşan farklılaşmalar toplumsal bölünmelere neden olmakta ve bu farklılıklar pekişerek toplumsal tabakalaşmayı meydana getirmektedir.

Karl Marx bu süreci, toplumdaki bireylerin veya grupların iktidar ilişkisi içerisinde üretim araçlarına sahiplik (olması-olamaması) durumu üzerinden değerlendirmekte ve toplumdaki bu mücadele sahasının ortaya çıkardığı bölünmeleri sınıf kavramıyla açıklamaktadır. Sınıflar arasındaki ilişkinin ise sömürü ilişkisi olduğunu belirtmektedir (Giddens, 2008: 346).

Marx, tarihsel materyalizm teorisinde toplumsal sınıfları üretim araçlarıyla olan sahiplik ilişkisi üzerinden tanımlamakta ve toplumları sınıflara ayırmaktadır. Marx'a göre toplumdaki tüm bölünmeler ekonomik temellidir ve özel mülkiyet sahipliği ile ilişkilidir. Toplumsal sınıflar arasındaki ekonomik farklılıklar, Marx'ın da belirttiği üzere bilinç durumunun varlığı halinde ayrı sınıflar haline gelmekte ve toplumun tabakalaşarak sınıf bilinciyle hareket etmesine neden olmaktadır (Ünal, 2011: 29). Bu bağlamda, siyasi partilerin de toplumsal bir bilincin varlığının yansımaları olduğu ve toplumsal yapı içindeki farklı sınıfları ve sınıf gruplarını temsil ettiği söylenebilir.

Benzer şekilde Max Weber'de yaklaşmaktadır. Marx'ın ekonomik koşullar etrafında şekillendirdiği ekonomik temelli yaklaşımını onaylamasıyla birlikte Weber, Marx'tan farklı olarak, toplumsal sınıfların meydana gelişinde yalnızca ekonomik verilerin değil diğer birçok faktörün de etkili olduğunu vurgulamaktadır (Giddens, 2008: 347). Weber bu düşüncesiyle sadece üretim ilişkilerinin değil, aynı zamanda tüketim ilişkileri içinde de çok yönlü olarak şekillenen konumların (mülkiyet, meslek, statü, gelir, otorite) da sınıf oluşumunda etkili olduğu belirtilmektedir (Öngen, 1994: 40).

Weber, toplumsal tabakalaşma da ekonomik faktörlerle birlikte saygınlık ve otorite gibi faktörlere de dikkat çekmektedir. Toplumsal sınıflarda üç farklı toplumsal tabakalaşma şekli olduğuna belirten Weber'e göre, toplumdaki iktisadi farklılıkların sınıfları, iktidar gücüne ilişkin farklılıkların partileri ve saygınlık farklılıklarının da statü tabakalaşmalarına neden olduğunu belirtmektedir (İçli, 2011: 178-179). Bu açıdan siyaseti meşru gücün kullanım alanı ya da kaynakların ve değerlerin dağıtımını şeklinde tanımlamak siyasi konumun tabakalaşmaya yol açacak farklılıkları meydana çıkarması beklenebilir (Sunar,

2010: 9). Dolayısıyla da siyasi partilerin toplumdaki ayrışmaları temsil etmesi bakımından ayrışmalara katkı sağladığı düşünülse de mevcut ayrışmaların ortaya çıkmasına neden olan siyasi ve ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik durumlarının çözülmesinde önemli bir yere sahip olduğu da belirtilmelidir.

Siyasal katılımcılığın ve temsiliyetin sistematik şekilde derinleştiren, yaygınlaştıran ve demokratik yönetimi konsolide eden toplumlarda mevcut ayrışma kaynaklarının etkisi azalmaktadır (Tuncel, 2020: 147). Bu bakımdan siyasi partilerin de toplumdaki mevcut farklılıkların siyasi alana yansımalarının sağlanmasında önemli bir aktör olduğu düşünüldüğü zaman; toplumun farklı kesimlerinin siyasi alanda temsiliyetlerinin ve katılımlarının sağlanmasına aracılık eden siyasi partilerin, toplumdaki farklılıkların varlığının siyasi alanda temsil edilmesiyle kabulünün sağlanmasını gerçekleştirdiği ve toplumdaki mevcut ayrışma alanlarının keskinliğini törpülediği söylenebilir.

Genel olarak siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşen siyasi katılma, çeşitli toplum kesimlerine siyasi alanda temsil imkânı sağlaması ve toplumsal zemindeki ayrışmalar nedeniyle ortaya çıkan gerilimleri azaltarak belli bir dengenin ve uzlaşmanın sağlanmasını kolaylaştırmaktadır (Kışlalı, 2003: 220). Bu bağlamda siyasi katılım olanaklarının toplumda artmasının, toplumsal kesimlerin temsiliyetinin siyasi alana yansımalarına katkı sağlayacağı, aksi halde siyasi katılımın sağlanmadığı durumlarda ise temsiliyet krizlerinin ve toplumsal huzursuzlukların oluşacağı söylenebilir. Bu bakımdan siyasi katılımın gerçekleşmesinde siyasi partilerin önemli toplumsal rolleri olduğunu belirtmek gereklidir.

Toplumsal yapı içerisindeki bireylerin veya grupların siyasi alandaki temsiliyetinde en önemli aktörler siyasi partilerdir. Bu bakımdan siyasi partilerin, içinde buldukları ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel çevrelerden bağımsız oldukları düşünülemez (Tuncel, 2015: 169). Dolayısıyla siyasi partiler, buldukları toplumsal yapının sosyal, siyasi ve kültürel özelliklerinden etkilenirken aynı zamanda meydana geldiği toplumsal yapıyı da etkileme kapasitesine sahiptir.

Siyasi partilerin toplumsal zeminde azınlık durumunda olan sınıfların, siyasi alanda temsiliyetlerini gerçekleştirmesi bakımından siyasi alana entegre olmalarını sağlaması, toplumların siyasi yabancılaşmasını önlemektedir. Bu bakımdan zaman içerisinde siyasi, ekonomik ve sosyal birçok nedenden dolayı siyasi alana karşı depolitizasyon sürecine giren toplumsal kesimlerin yeniden siyasi katılımlarının ve politizasyon sürecinin sağlanmasında siyasi partilerin, toplumun siyasi alana yeniden yönelmesini kolaylaştırıcı ve siyasi katılımlarının gerçekleşmesinde etkili rolleri olduğu düşünülebilir. Farklı toplumsal kesimlerin siyasi alana yönelmesi, siyasi ve ekonomik alanlarda mevcut eşitsizlik ve adaletsizlik durumlarının önlenmesinde önemli yere sahiptir.

4. Türkiye'de Siyasi Partilerin Gelir Dağılımına Yönelik Tutumları

Siyasi partiler kuruluş amaçları gereği toplumda dezavantajlı konumda bulunan engelliler, yaşlılar, emekliler, işsizler, kadınlar ve gençlere yönelik olarak sosyal yardımlar ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu

nedenle siyasal alanda toplumsal alanın temsilcisi konumunda olan siyasi partiler, sosyal politikalar geliştirerek toplumsal yapı içerisindeki farklı kesimlerin talep ve beklentilerini karşılamaya yönelik yaklaşımlar sergilemektedirler. Anayasa'nın 68. Maddesi'nde (1982), "...demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak yer alan siyasi partiler, tüzük ve programları ile hukuki sınırlar içinde toplumsal düzene katkı sağlamaktadırlar. Bu bakımdan Türkiye'de mevcut gelir dağılımındaki adaletsizliğin meydana getirdiği farkın azaltılması ve dezavantajlı olan kesimlerin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesine yönelik olarak gelir dağılımına ilişkin sosyal politikalar geliştiren siyasi partiler içerisinde aşağıdaki partiler seçilmiştir. Aşağıda belirtilen partilerin gelir dağılımında adaletsizliğe yönelik tutum ve yaklaşımları incelenmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan 5 parti, mecliste sahip oldukları sandalye sayılarına göre sırasıyla ele alınmış, AK Parti, CHP, HDP, MHP ve İYİ Parti'nin parti programları ve seçim beyannameleri göz önüne alınarak, siyasi partilerin gelir dağılımına ilişkin eğilimleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu partilerin, 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçlarına göre parlamentoda grubu bulunan partiler olmalarının yanı sıra aynı zamanda gelir dağılımı konusunda vurguları öne çıkan partilerdir ve çalışmanın sınırlılığı kapsamında ele alınmaktadır.

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)

2002 yılından bu yana iktidarda bulunan AK Parti'nin "eşit vatandaşlık" a dayalı bir şekilde toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı politikalara yöneldiği görülmektedir. Bu bakımdan gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik politikalarında "insani" ekonominin merkezine oturtmaya ve "insanın refahını yükseltmeyi" amaçlayan ekonomik yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflediği seçim beyannamesinde vurgulanmaktadır (AK Parti, 2002: 70-73). Ekonomide uygulanan politikaların sosyal politikalarda yapılan düzenlemelerle olumlu sonuçlar vermesinin, Gini katsayısına yansıdığı, 2002'de 0,44'lerde olan katsayı, 2005'in sonlarında 0,38'e düştüğü belirtilmektedir (AK Parti, 2007: 30-31). Gelir dağılımında adaletsizliğin giderilmesinde sosyal devlet anlayışıyla gelir dağılımındaki adaletsizliğe ve yoksullukla mücadeleye önem verilmiştir (AK Parti, 2011: 104-105; AK Parti, 2015: 106-107). Bu dönemde sosyal politikalara verilen önemin göstergesi olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş, sosyal harcamalarda önceki döneme göre 16 kat artış sağlanmıştır. Sosyal yardımların GSYH içindeki payı 2002'de %0,5 iken 2013'te %1.47'ye çıkarılmıştır (Koytak, 2014: 85). Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesine yönelik olarak gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan vergi oranları üzerinde vergi düzenlemelerinin yapıldığı belirtilmektedir (AK Parti, 2018: 109-110). 2019 yılı verilerine göre ise sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcamalarının GSYH içindeki payı %5 olmuştur (T.C. SBB, 2019). Bu açıdan bakıldığında sosyal politikalara verdiği önem ile AK Parti'nin gelir adaletsizliği konusunda hassasiyet ile yaklaştığı söylenebilir.

Devleti, halka hizmet etme aracı olarak gören AK Parti, bütün vatandaşların refahını sağlayacak sosyal politikaları amaçlamaktadır. Bu bağlamda yoksullar, yaşlılar, çocuklar

ve işsizler için özel programlar oluşturmaktadır. İşsizler, fakirler, düşkünler, hastalar, engelliler için sosyal politikalar üretmenin önemini vurgulamaktadır. AK Parti, gelir dağılımında adaleti sağlama hedefine yönelik olarak, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi, kamuda mali disiplin oluşturulması, ekonomide istikrarı ve güven ortamını bozucu faaliyetlerin engellenmesi önemsemektedir (AK Parti, 2020). AK Parti anayasadaki "Sosyal Devlet" ilkesi bağlamında sosyal politikalara önem verdiğini, parti ismindeki adalet kavramı ile gelir dağılımı ve sosyal adaleti sağlamayı hedeflediğini beyan etmektedir (AK Parti, 2007: 84). Bu bağlamda parti beyanları ile politikaları arasında tutarlılık vardır. 2002 yılından bu yana sosyal yardım alanındaki kaynak miktarında 24 kat artış yaşanmıştır. 2002'de bu alandaki kaynak miktarı 1,4 milyar TL iken, bu tutar günümüzde 40 milyar TL'yi aşmıştır (TRT Haber, 2019).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayımladığı İnsani Gelişme Endeksi 2019 sıralamasına göre, Türkiye 0.806 endeks değeri ile "Yüksek İnsani Gelişme" sınıfında ve 59. sırada yer almıştır. 2002'de Orta İnsani Gelişmişlik seviyesinde 96. sırada yer alan Türkiye, 2015'de 71. sırada "Yüksek İnsani Gelişme" seviyesine 2019'da ise "Yüksek İnsani Gelişme" sınıfında ve 59. sıraya yükselmiştir (UNDP, 2019). Bu gelişme verisi, insan odaklı ekonomik politikalar geliştirmeyi hedefleyerek gelir dağılımındaki adaletsizliğe çözüm arayan AK Parti'nin, sosyo-ekonomik yaklaşımlarının yansımaları olduğu söylenebilir.

AK Parti programları incelendiğinde gelir dağılımı adaletsizliğine yönelik hedefler arasında öne çıkan başlıklardan biri de sosyal konut projeleridir (AK Parti, 2015: 102). Yoksullar ve dezavantajlı gruplar için sosyal konut projelerine devam edilerek, ilk aşamada 100.000 konut hedefine ulaşılması planlanmıştır. Böylelikle sosyal yardım ile istihdam arasında güçlü köprü kurmak istenmiştir (AK Parti, 2020).

AK Parti gelir dağılımında önemli bir ölçüt olan Gini katsayısı değerinde iyileşme yaşandığını belirtmektedir. Tablo 1'deki verilere göre; 2002 yılında 0,440 seviyesinde olan Gini katsayısı 2018 yılında 0,408 olmuştur. Bu durumu, AK Parti olumlu bir gelişme ve iyileşme olarak ele almaktadır.

4.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

CHP, önceki dönemlerde mevcut olan istikrarsız, uyumsuz ve güven vermeyen koalisyon hükümetlerinin; yolsuzluk, siyasi kayırmacılık ve rüşvetler nedeniyle işsizlik ve yoksulluğu arttırdığını, bu durumda var olan gelir adaletsizliğini daha fazla tırmandırdığını vurgulamış ve ekonomik programlarla bu sorunların giderileceğini belirtmiştir (CHP, 2002: 13-14).

CHP, "gün ışığında yönetim" ideali ile kamu yönetiminde farklılık hedeflemektedir. Gelir dağılımını bozan ve halkı yoksullaştıran, israfı, yolsuzluğu ve ayrımcılığı yeni yönetim anlayışıyla ortadan kaldırmak istemekte ve geliri hakça paylaşmayı hedeflemektedir (CHP, 2011: 78-79). CHP'nin geçmiş dönemlerde de sosyal politika önerileri olmuştur. Bunlardan belki de en akılda kalıcı olanının "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" olduğunu söyleyebiliriz.

CHP, Türkiye’de gelir dağılımının hızla bozulduğunu, yoksulluğun ise giderek derinleştiğini belirtmektedir. Yoksulluk oranının arttığını belirterek, iktidar olmaları halinde bu sorunu hızla çözecekleri konusunda sözler ve vaatler verdiği görülmektedir (CHP, 2011: 50-51).

Türkiye’de farklı sosyal katmanlar arasında sosyal adaleti sağlamak, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri, bölgesel kalkınmadaki dengesizlikleri azaltmak, CHP’nin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır (CHP, 2015: 14). Bu nedenle, bölgesel kalkınma politikalarına kaynaklık edecek yatırımların sağlanmasına ilişkin düzenlemelerin yapılacağına vurgu yapmıştır (CHP, 2007: 56-57). CHP’nin eşitliğin, başta eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çalışma yaşamında olmak üzere her alanda, toplumun tüm kesimlerine ulaşmasını hedeflediği söylenebilir (CHP, 2020).

CHP’nin dayanışma anlayışında; dengeli ve hakça gelir dağılımı, herkese sosyal güvenlik hakkı oluşturma, tüm sınıfsızları koruma sağlanması, tüm korunmaya muhtaç olanlara destek verilmesinin önceliklidir (CHP, 2020). CHP’nin vurguladığı diğer ilkeler ise büyüme, sosyal demokrasi, dayanışma, yatırım ve tasarruftur. Ayrıca “Sosyal İşletme Modeli”nin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu modele göre, çalışanlar kârdan pay almalı, sektörel ve bölgesel güç birlikleri yapılmalı, işletmelerin kurumsal kapasiteleri artırılmalıdır (CHP, 2018).

CHP, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik “Koruyucu Sosyal Devlet” politikaları geliştirerek, devletin gelir ve harcama politikalarını yeniden düzenlenmeyi öngörmektedir. Asgari ücret üzerinden alınan tüm vergilerin kaldırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca kurumlar vergisinde muafiyet ve istisnaların kaldırılması gerektiği ifade etmektedir. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin ise önemini vurgulamaktadır (CHP, 2020).

27. dönem seçimlerine göre, ana muhalefet partisi olan CHP, doğal olarak iktidarın en önemli adayı durumundadır. Bu nedenle toplumun önemli bir kesiminin beklentisini karşılayacak, iktidarın yanlış uygulamalarına alternatif çözümler üretebilecek politikalar geliştirmelidir. Bu açıdan bakıldığında CHP’nin vurguları çözüm önerisi olabilmelidir.

4.3. Halkların Demokratik Partisi (HDP)

HDP, eşitlikçi, paylaşımcı, cinsiyet eşitliğini öngören, ekolojik bir “Güvence Ekonomisi” ni hedeflemektedir. Güvence ekonomisi ilk olarak sağlıklı büyümeyi hedeflemektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğe karşı olarak reel gelir artışı, büyüme oranları ve ücret artışlarının vatandaşa yansıtılacağını belirtmektedir. Bu açıdan kredi kartı borçları, borçlular lehine yapılandırılması ve kredi kartı faiz oranları düşürülmesi yönünde önerilerde bulunmaktadır (HDP, 2015: 18).

HDP, kapitalizm, emek sömürüsü, yolsuzluk, gelir dağılımında eşitsizlik, açlık ve yoksulluk, hakların gaspı, işçi sınıfı ve emekçilerin hakları için mücadele ettiğini ve bunların yerel politikalar ile desteklenmesi gerektiğini beyan etmektedir (HDP, 2020).

4.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Milliyetçi Hareket Partisi, parti programlarında adil gelir dağılımını işaret ederek, sosyal dengelerin gözetimini, tüm vatandaşların sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hizmet almasını hedeflemektedir. Toplumda milli duyarlılık, dayanışma ve fedakârlık ilkelerinin pekiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (MHP, 2011: 28). MHP bireylerin inanç özgürlüğüne vurgu yaparak, laiklik ilkesini, milli birlik ve bütünlük ile din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olarak görmektedir (MHP, 2009).

MHP, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek için ekonomide gerçekleşecek onarım ve toparlanma süreciyle ekonomide dengelerin sağlanacağını, ekonomide kurumsal eşgüdümün ekonomiye katkı sağlayacağı ve işsizlik ve yoksulluğu azaltarak vatandaşların refah düzeylerinin arttırılacağını belirtmektedir. İşsizlik ve yoksulluğu azaltmayı, gelir dağılımını adil hale getirmeyi, istihdam yaratılmasını ve sosyal güvenliğin tesisini vurgulamaktadır (MHP, 2011: 63-65).

Ekonomide rekabetin sağlanması ve tekeli oluşumların önlenmesi, istihdamın geliştirilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi, girişimcilerin ekonomiye kazandırılması, sosyal barışın korunması, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ve esnaf ve sanatkâr kesimine yönelik faaliyetleri desteklemektedir (MHP, 2009).

MHP, toplumsal huzur ve barışın meydana getirilmesinde gelir dağılımında dengenin sağlanmasını ve toplumun milli duyarlılığının ve dayanışma kültürünün, bencillik ve vurdumduymazlık karşısında yüceltilmesini ön plana çıkarmaktadır (MHP, 2015: 55). Günümüzde Cumhuriyet İttifakının bir parçası olan ve özellikle 15 Temmuz 2016 hain FETÖ darbe girişimi sonrası iktidar olan AK Parti ile birçok alanda ittifaklarını sürdüren MHP, gelir adaletsizliği ile ilgili iktidara karşı tutum sergilememektedir.

4.5. İYİ Parti

2017’de kurulan ve yaklaşık üç yıldır muhalefette olan İYİ Parti’nin hedefleri arasında özel sektörün teşvik edilmesi, sosyal adalet ilkesinin esas alınması ve toplumda gelirin adil dağılımını sağlayacak şekilde destek ve teşvikler yer almaktadır. Özel mülkiyet, serbest girişim, serbest sözleşme ve çalışan haklarının hukuk kuralları ile korunduğu bir ekonomik yapı hedeflemektedir (İYİ Parti, 2020).

Gelir adaletsizliğine ilişkin olarak düşük gelirli vatandaşlar başta olmak üzere işçi, memur, esnaf ve küçük işletmelerin vergileri yeniden düzenlenmesi ve azaltılması planlanmaktadır. İlk olarak ise asgari ücretlerden alınan her türlü vergi ve kesintinin kaldırılması hedeflenmektedir (İYİ Parti, 2020).

İYİ Parti’nin daha adil bir gelir dağılımı oluşturmak amacıyla gelir adaletsizliğine yönelik vurguladığı konu başlıkları arasında, makroekonomik model hedefleri, sosyo-ekonomik kalkınma, yatırım teşvik sisteminin yenilenmesi ve kalkınma kurumlarının tasarlanması yer almaktadır (İYİ Parti, 2018: 29, 55-56, 108-112).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de ekonomik büyüme ile beraber elde edilen refah artışının yansımalarının, toplumun tüm üyelerince eşit

dağılmadığı görülmektedir. Paylaşım sorunlarının çözümünde etkin olan hükümetler, dağılımda meydana gelen bu sorunu sosyal yardım programları aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine ulaştırma çabası içindedirler. Ancak bu çaba yeterli olamamaktadır.

Siyasi partilerin temsili demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olması; toplumun farklı kesimlerini temsil etmesi ve bu kesimlerin taleplerini siyasal alana taşınması gereğinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal kesimlerin siyasal alanda temsiliyetlerinin sağlanmasıyla siyasal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefleyen siyasal partiler, gelir dağılımı konusunda yaşanan adaletsizliğin giderilmesine yönelik politikalar geliştirmelidirler. Bu bakımdan siyasal partiler, temsilcisi oldukları toplum kesimleriyle birlikte tüm toplumu yakından ilgilendiren gelir dağılımı adaletsizliğine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya koymalıdır.

Siyasi partilerin taşıdıkları sosyal politika sorumluluğu mevcut gelir dağılımındaki adaletsizliğe çözüm olarak öne sürülmektedir. Sosyal politika uygulamaları ile gelirin yeniden dağıtımının sağlanması ve adaletsizliğin sosyal politikalar aracılığıyla azaltılması ve giderilmesine ilişkin yaklaşımlar sergiledikleri söylenebilir. Ancak günümüzde yaklaşımların daha somut hal alması, politikaların uygulanabilir gerçekçi ve hedefe yönelik olması gerekmektedir. Ayrıca sosyal devlet anlayışının popülist sosyal yardımlar ile karıştırılmaması oldukça önemlidir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğe yönelik söylemlerin ve buna yönelik çalışmalarının ve eğilimlerin tüm siyasal partilerde görülmesi olağan olmakla birlikte özellikle iktidar ve ana muhalefet partileri daha yoğun olarak eğilim göstermektedir. Bu açıdan Türkiye’de ekonomik ve sosyal adaletin sağlanmasını daha çok iki kesimin (muhafazakâr ve sol görüşün) vurguladığını da belirtmek gereklidir. Ayrıca toplumsal yapıyı oluşturan farklı toplumsal kesimlerin tümüne yönelik gerçekleştirilecek ekonomik ve sosyal politikaların, siyasal partilerin oy oranlarına katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Siyasi partilerin seçim beyannamelerine bakıldığı zaman, gelir dağılımına ilişkin söylemlerinin bir sonraki genel seçimlerde oy oranlarının artmasıyla birlikte söylemlerinin yumuşadığını ve daha yüzeysel olarak anlatıldığı görülmektedir.

Genel olarak siyasal partilerin programında yer alan ve adil düzeni öngören söylemler, söylem olmaktan öteye gidememekte ve toplumun en önemli sorunlarından biri çözülememektedir. Toplumun beklentisi reel politikalar ve somut öneriler ile gelirden adaletin sağlanması yönündedir. Ancak çözüm önerisi ve sorunları bertaraf edebilecek bir ekonomik düzen, söylemden öteye gidememiş veya kurgulandığı gibi uygulanamamıştır. Toplumun bu denli önemli bir konusu üzerinde, siyasal partilerin sadece seçim dönemlerinde karşı karşıya gelmesi ve karşılıklı ithamlarda bulunması toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul görmemektedir. Siyasi partilerin kuruluş amaçlarına uygun olarak toplumsal kabulü en yüksek oranda yakalayarak, gelirden adaleti sağlayacak, somut ve alternatif çözümler sunmaları beklenmektedir. Toplumsal bir görev olarak iktidar ve muhalefetin ortak hareket edeceği bir konu olarak düşünülmektedir. Millet’in Meclisinde toplum lehine alınacak millet lehine kararlar toplumsal huzuru ve gelirden adaleti sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Türkiye’de önemli bir kesim, sömürü düzeninin araçlarını ortadan kaldıran, daha adil bir gelir dağılımını ön gören, emeğin heba edilmediği, paylaşımcı adil düzeni hedeflemektedir. Bu noktada adil düzeni hedefleyenler, en büyük desteği iktidar partisinde aramakta, muhalefetin de bu konuya siyaset üstü bir anlayışla yaklaşımını beklemektedir. Gelirin adil dağılımı isteniyorsa; her alanda dışa bağımlı olmaktan kurtaran, üretimi ve kapasite kullanımını artıran, emeği hak edene dağıtan bir sistem kurgulanmalıdır. Küresel sömürü düzenine karşı bir alternatif geliştirmek zorunluluğunu unutmamak gerekir.

Kaynakça

- AK Parti. (2002). AK Parti 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (25.10.2020).
- AK Parti. (2007). AK Parti 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.akparti.org.tr/media/318777/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (25.10.2020).
- AK Parti. (2011). AK Parti 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.akparti.org.tr/media/318778/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi-1.pdf> (25.10.2020).
- AK Parti. (2015). AK Parti 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf> (25.10.2020).
- AK Parti. (2018). AK Parti 2018 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (25.10.2020).
- AK Parti. (2018). AK Parti Genel İcraatlar Kitabı: https://www.akparti.org.tr/media/252915/genel_icraat_kitabi_cift_sayfa_2018.pdf (25.10.2020).
- AK Parti. (2020). AK Parti 2023 Siyasi Vizyon: <https://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/> (25.10.2020).
- AK Parti. (2020). AK Parti, Parti Programı: <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (25.10.2020).
- Aksu, Ömer A.: Gelir ve Servet Dağılımı, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, İ.Ü. Yayın No: 3698, Fakülte Yayın No: 539, 1993.
- Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2002a). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. Coşkun Can Aktan, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

- Aktan, C.C. & Vural, İ.Y. (2002b). “Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk” Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. Coşkun Can Aktan, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Alkan, T. (1989). Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim. Ankara: Gündoğan Basım Yayın Dağıtım.
- Anadolu Ajansı (AA), (2020). Erdoğan: Ekonomide ve hukukta yeni dönem... <https://www.aa.com.tr/turkiye/erdogan-ekonomide-ve-hukukta-yeni-bir-reform-donemi-baslatiyoruz/2042717>. (12.12.2020).
- Altuğ, O. (1994). Kayıtdışı Ekonomi, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.
- Aydın, K. (2012). Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri. Çalışma ve Toplum, 1, s. 147-166.
- Aydın, K. (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma. Journal of Economy Culture and Society (57). s. 245-267.
- Aydın, M. (2016). Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (57), s. 55-7.
- Ball, A., & Peters, B. (2007). Çağdaş Siyaset ve Yönetim (1. b.). (N. Uzun, Çev.) İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Balseven, H. (2017). Refah Devleti ve Gelir Dağılımı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (18-1). s. 87-107.
- Bilton, T., Bonnet, K., & Jones, P. (2008). Sosyoloji (2. b.). (K. İnal, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boratav, K. (1972). 100 Soruda Gelir Dağılımı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bükey, A.M. & Çetin, B.I. (2017). Türkiye’de Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörlerin En Küçük Kareler Yöntemi ile Analizi. Maliye Araştırmaları Dergisi. (3-1). s.103-117.
- CHP. (2002). CHP 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://chp.org.tr/yayinlar/secim-bildirgeleri> (25.10.2020).
- CHP. (2007). CHP 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://chp.org.tr/yayinlar/secim-bildirgeleri> (25.10.2020).
- CHP. (2011). CHP 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://chp.org.tr/yayinlar/secim-bildirgeleri> (25.10.2020).
- CHP. (2015). CHP 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://chp.org.tr/yayinlar/secim-bildirgeleri> (25.10.2020).
- CHP. (2018). CHP 2018 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf?v=3> (25.10.2020).
- CHP. (2020). CHP Parti Programı: <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> (25.10.2020).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf> (25.10.2020).
- Dursun, D. (2016). Siyaset Bilimi (8. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Duverger, M. (2017). Siyaset Sosyolojisi (11. b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Erbakan, N. (1991), Tedavi- Adil Düzen, Ankara: Refah Partisi Yayını.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- HDP. (2015). HDP 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi: <https://www.hdp.org.tr/tr/secim-arsivi/11963> (25.10.2020).
- HDP. (2020). HDP Parti Programı: <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-programi/8> (25.10.2020).
- Heywood, A. (2013). Siyaset (9. b.). (Z. Kopuzlu, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2018). Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları (4. b.). (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- İşığışık, Ö. (2007). Ücret Teorisi, Politikası, Yönetimi, Sistemleri, Bursa: Marmara Yayınları.
- İçli, G. (2011). Sosyolojiye Giriş. (5.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- İYİ Parti. (2018). İYİ Parti Seçim Beyannamesi: https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf (25.10.2020).
- İYİ Parti. (2020). İYİ Parti Parti Programı: https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_programi.pdf (25.10.2020).
- Kakwani, N.C. (1977), “Applications of Lorenz Curves in Economic Analysis”, *Econometrica*, 45 (3), s. 719-728.
- Kapani, M. (2007). Politika Bilimine Giriş (19. b.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kışlalı, A. (2000). Siyaset Bilimi (8. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. (2003). Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma (6. b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Koytak, A. (2014). Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Politikadaki Dönüşüm: AK Parti Modeli. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(5), s. 70-89.
- Lorenz, M. Otto. (1905). “Methods of measuring the concentration of wealth”, *Publications of the American Statistical Association*, Vol. 9, s. 209-219.
- Marx, K. (1979). Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı (4. b.). (Çev: Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2003). Kapital 1. Cilt (3. b.). (Çev: Alaattin Bilgi). Ankara: Eriş Yayınları.
- MHP. (2009). MHP Parti Programı: https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf (2.11.2020).

- MHP. (2011). MHP 2011 Genel Seçim Beyannamesi: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/beyanname/mhp/mhp_beyannamesi.html (2.11.2020).
- MHP. (2015). MHP 1 Kasım 2015 Genel Seçim Beyannamesi: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/beyanname/mhp/mhp_beyannamesi.html (2.11.2020).
- Özguçurlu, M. (2015) "Toplumsal Eşitsizlikler: Kuramsal Kapsam ve Metodolojik Yaklaşımlar" Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlikler, (4.baskı). Ed. Mehmet C. Ecevit, Fatime Güneş. Ankara. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Öngen, T. (1994). Prometheus'un Sönmeyen Ateşi-Günümüzde İşçi Sınıfı. (1. Baskı). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Öz, S. (2019). Gelir Dağılımında Gını Katsayısı Ve P80/P20 Oranı Arasındaki İlişkiler: 2000-2016 Dönemi Türkiye Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:18 Sayı:35 Bahar 2019/1 s.587-605.
- Pehlivan, M. S., Coşkun, S. (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Ray, D. (1997). Development Economics, Princeton University Press.
- Refah Partisi. (1985). RP Parti Tüzüğü. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Ricardo, D. (2008). Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri. (1. B.) (Çev: Barış Zeren). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J., & Jones, W. (2015). Siyaset Bilimi (2. b.). (A. Yayla, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Saadet Partisi, 2018. Türkiye Vizyonu. <https://saadet.org.tr/upload/file/pdf/> (12.12.2020).
- Saadet Partisi. (2019). Saadet Partisi Parti Programı: http://saadet.org.tr/wp-content/uploads/2019/12/SAADET_Parti_Program%C4%B1_2019.pdf (2.11.2020).
- Sartori, G. (1996). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. (T. Karamustafaoğlu, & M. Turhan, Çev.) Ankara: Yetkin Yayınları.
- Smith, A. (2016). Milletlerin Zenginliği (11. B.). (Çev: Haldun Derin). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sönmez, M. (2001). Gelir Uçurumu. İstanbul: Om Yayınevi.
- Sunar, L. (2010). Sosyal Tabakalaşma. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- T.C. SBB (Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2019). 2019 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/MerkeziYonetimButceGerceklesmeleriveBeklentilerRaporu2019.pdf> (12.12.2020).
- T.C. SBB (Strateji Ve Bütçe Başkanlığı). (2020a). Kalkınma Planları. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (12.12.2020).
- T.C. SBB (Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2020b). Sosyal Koruma ve Gelir Dağılımı Göstergeleri <https://www.sbb.gov.tr/Sosyal-Koruma-Ve-Gelir-Dagilimi-Gostergeleri>. (12.12.2020).
- Teziç, E. (2014). Anayasa Hukuku (17. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tuncel, G. (2015). Siyasal Partiler. A. Karadağ (Edt.) içinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Siyasal Hayat (2. b., s. 169-250). İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Tuncel, G. (2020). Siyasal Ayrışma (1. b.). Malatya: Bilsam Yayınları.
- Tuncel, G ve Yılmaz, H. (2017). Türkiye'de Devlet (!) Toplum Gerilimini Azaltıcı Bir Aktör: Milli Görüş. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), s. 151-182.
- Turan, İ. (1977). Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020). Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2019, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.Do?id=33821>. (12.12.2020).
- TÜİK (2020). Türkiye İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr> (12.12.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (30.01.2021).
- Türköne, M. (2012). Siyaset. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- TRT Haber, (2019). Bakan Selçuk: Sosyal yardım bütçesini 17 yılda 21 kat artırdık. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/bakan-selcuk-sosyal-yardim-butcesini-17-yilda-21-kat-artirdik-407016.html> (12.12.2020).
- UNDP (United Nations Development Programme) (2019). İnsani Gelişme Raporu 2019. https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html (12.12.2020).
- Ülgener, S. F. (1991), Mili Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, 7. Baskı, Der Yayınları: İstanbul
- Ünal, A. Z. (2011). Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ünsal, E. M. (2007). Mikro İktisat (7. Baskı) Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yayla, A. (2017). Siyaset Bilimi (5. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yılmaz, H. (2020). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 12 (23), s. 431-441.

Extended Abstract

In the study, addressing the approaches of political parties with party groups in the Parliament (AK Party, CHP, HDP, MHP ve İYİ Party) according to the results of the 27th Term Deputy General Elections of 2018 regarding income distribution constitutes the limitation of the study. Also in the study, the qualitative research method, which is among the scientific research methods, was selected and a case study was conducted in the study, the election declarations of political parties, party programs and by-laws were examined, literature was searched and books, articles, journals and internet resources were used.

In representative democracies, the representation bond of the society regarding the political administration has been tried to be provided with political candidates and political parties. Political parties are organized structures that ensure the reflection of the demands, wishes and opinions of different people or groups on the social ground to the political sphere, the protection of the interests of different people or groups in the society in the process of distribution of resources and values work for the realization of these processes within legal and democratic boundaries, seeking or partnering with political power. The heterogeneous structure of the social structure that is far from homogeneity, the existence of differences and diversities in the social structure, especially in the distribution of economic resources and values, make it necessary to ensure their political representation and this representation is provided within the democratic system through political parties. In this way, it can be thought that political parties are complementary to a process caused by political, economic and socio-cultural separations in society and preventing inequalities in distribution. So that, it can be thought that political parties are complementary to a process caused by political, economic and socio-cultural separations in society and preventing inequalities in distribution. Therefore, it can be said that the struggle of political parties to rule or to be ruled is a result of the reflection of the social stratification process created by the factionalization in society and the economic and social differences arising from the heterogeneous structure of the society.

The democracy model, in which the sovereignty of the people is used through representation, has come to the fore as the generally accepted management style in the modern period. Political parties have been recognized as one of the essential elements of representative democracy. The economic approaches of political parties which have a great impact on decision-making (legislative), implementation (execution) and controlling the government (opposition) processes, have an important place in shaping the economic relations in the country. But the shaping of economic relations is largely based on ownership, production and distribution processes.

There are some criteria used by political parties in their efforts for the fair distribution of income. Accordingly, political parties develop policies by detecting differences based on these criteria. The distribution of income is measured by Gini coefficient, Lorenz curve, percentage shares analysis, Atkinson coefficient, Pareto coefficient and some other level calculation methods. On the other hand Turkey Statistical Institute (TSI) examines issues such as consumption revenue, budget by sharing data in micro- and macro-scale. On the basis of the investigations, statistical data on income is divided into five equal parts (20%) and five separate classes. Thus, five equal parts consist of upper, upper-middle, middle, lower-middle and lower income groups.

Each of the reasons leading to income inequality affects society negatively and the society cannot find a solution to this problem that is getting deeper. In societies where income inequality occurs and in cases where income equality is not provided, social, political and economic problems are experienced and the consequences of these problems can be very severe for countries.

Some tools used by the political powers in income distribution are effective in the distribution of income in the country on the one hand, and cause the formation and shaping of the poor and rich classes on the other. These tools makes the fair distribution of income impossible and gradually widen the rich-poor difference. The policies of the

governments regarding the concepts of economic importance determine the economic conjuncture of the period.

Comprehensive and temporary methods can be applied in order to prevent injustice in income distribution. Comprehensive and temporary methods can be applied in order to prevent injustice in income distribution. Among the comprehensive methods, methods that can offer an alternative to the current economic system can be developed. Temporary methods, on the other hand, are the methods offered to struggle with methods and tools within the system in order to produce short-term solutions. All of these can be the methods developed to ensure justice in the short and long term in income distribution.

One of the most fundamental task of the politicians in Turkey has been providing economic and social rights. However, it is a fact that it can be with a systematic plan and program to ensure justice in income. It can not a solution to prioritize the economy in development plans, to state that class differences in society should be reduced, and to include injustice in income with a few sentences in party programs and election statements. In the 21st century, the changing world system requires structural transformation programs and a systematic economic order to ensure justice in income. In this context, President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan's draw attention to the emphasis will initiate a new era in law and economy order are increasing expectations about justice system.

It is seen that the resources and values created and produced by the society in almost every society from the past to the present day cannot be obtained together and equally by the whole society towards all members of the society, and their fair distribution is not realized. This situation causes the social structure to become unequal and stratified.

In Turkey political parties because of the their organizational goals carried out people with disabilities in disadvantaged position in society, the elderly, pensioners, the unemployed, social assistance for women and young people. For this reason, political parties, which are the representatives of the social sphere in the political field, adopt approaches to meet the demands and expectations of different segments of the social structure by developing social policies. Political parties, which are included in Article 68 of the Constitution (1982) as "... *indispensable elements of democratic political life*", contribute to the social order within the legal boundaries with their statutes and programs.

In general, the discourses included in the programs of political parties and foreseeing a fair order cannot go beyond being rhetoric and one of the most important problems of the society cannot be solved. The expectation of the society is to ensure justice in income through real policies and concrete proposals. However, an economic order that could eliminate the solution proposal and problems could not go beyond rhetoric or implemented as it was designed. The fact that political parties confront each other and make mutual accusations on such an important issue of society at only when the elections will be made is not accepted by a significant part of the society. Political parties are expected to offer concrete and alternative solutions that will ensure justice in income by achieving the highest level of social acceptance in line with their foundation purposes. As a social task, it is considered as an issue where the government and the opposition will act together. Decisions in favor of the nation to be taken in the parliament should be of a nature that will ensure social peace and justice in income.

An important part of Turkey, which eliminates the tools of the system of exploitation, predicting a more equitable distribution of income, as the labor wasted, sharing the aims of a just order. At this point, those who aim for a fair order seek the greatest support from the ruling party, and expect the opposition to approach this issue with a supra-political approach. If a fair distribution of income is desired, a system that saves from being externally dependent in every field, increases production and capacity utilization, and distributes labor to the deservers should be created. It should not be forgotten that it is imperative to develop an alternative to the global system of exploitation.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerli Yapım Bir Çizgi Filmin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi: Pırıl

An Analysis of a Local Production Cartoon in Terms of Gender Roles: Pırıl

Ayşenaz Ekin Duman^{a,*}, Nilüfer Koçtürk^b

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 06800, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2682-0763

^b Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 06800, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6124-1842

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 02 Şubat 2021
Kabul tarihi: 08 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Toplumsal Cinsiyet
Toplumsal Cinsiyet Rollerini
Çizgi Film
Türkiye Yapımı
Nitel Araştırma

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Pırıl çizgi filminin toplumsal cinsiyet rollerini açısından incelenmesidir. Nitel araştırma özelliği taşıyan çalışmada Pırıl çizgi filminin yayınlanan tüm bölümleri ($n = 30$) incelenmiş, veriler içerik analizi ile analiz edilip sayısallaştırılmıştır. Analiz sürecinde yüzdeler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı, iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi ile belirlenmiştir. Bulgulara göre meslek grupları ve oyun/oyuncak seçimi açısından cinsiyetler arasındaki yüzde farkları erkek karakterlerin lehine anlamlı iken; anne/baba karakterlerinin günlük yaşam faaliyetleri bakımından yüzde farkları kadınların lehine anlamlıdır ($p < .05$). Diğer kodlamalar (örn., isimlerin çağrıştırdığı anlamlar) yönünden cinsiyetler arasındaki yüzde farkları anlamlı değildir ($p > .05$). Bu bağlamda Pırıl çizgi filminin meslek grupları, oyun ve oyuncak seçimi, günlük yaşam faaliyetleri yönünden geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmekte olduğu belirlenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 November 2020
Received in revised form 02 February 2021
Accepted 08 February 2021

Keywords:

Gender
Gender Roles
Cartoon
Turkey Production
Qualitative Research

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the cartoon "Pırıl" in terms of gender roles. In this qualitative study, all published episodes of the cartoon Pırıl ($n = 30$) were examined, the data was analyzed with content analysis. According to the findings, while percentage difference between the genders in terms of occupational groups and choosing games / toys was significant in favor of male characters, percentage differences of mother/father characters in terms of daily life activities were significant in favor of women ($p < .05$). In this context, it was determined that the cartoon Pırıl continues the traditional gender roles in terms of professional groups, game and toy selection as well as daily life activities.

1. Giriş

Birey doğduğunda üreme ve hormonal farklılıklar gibi biyolojik özelliklerini yansıtan bir yapıya sahip olmakta olup bu yapı cinsiyet olarak adlandırılmaktadır (Oakley, 2015: 23). Toplumsal cinsiyet ise bireyin içinde yaşadığı kültürde doğru kabul edilen, kişiden kadın ya da erkek olarak yapması istenen görevleri kapsamaktadır (Dökmen, 2009: 20). Toplum tarafından bu cinsiyet rollerinin bireye aktarımı ise

gündelik yaşama yayılmakta ve sosyalizasyon süreci ile bireyin içselleştirmesi gerçekleşmektedir (Durutürk, 2020: 54). Bu sosyalizasyon süreci de çocukluk dönemindeki oyuncak, giysi ve benzeri nesnelere çocuğun cinsiyetini yansıttığı düşünülen rengin ve biçimin seçimi şeklinde başlamaktadır (Haskan-Avcı vd., 2019: 1093).

Çocuklar, yaklaşık üç yaş itibarıyla cinsiyetin sabitliğini fark etmekte olup bu dönemde toplumsal cinsiyet görevlerini de

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: aysenazekin@hotmail.com

yavaş yavaş algılamaktadırlar (Zembat ve Keleş, 2012: 339). Bu noktada aile içi etkileşimler önem kazanmakta; ebeveynlere son derece önemli görevler düşmektedir. Çünkü toplumsallaşma sürecinin bir birimi olarak aile, toplumsal cinsiyet rollerinin öğretildiği, pekiştirildiği ve aile üyelerinin toplumsal cinsiyete dair rollerini uyguladığı en önemli mikrosistemdir (Koçtürk, 2020: 364). Çocuklar, edilgen konumları ve gelişimleri dolayısıyla çoğu özelliği, özellikle aileleri olmak üzere etraflındakilerden görerek edinmektedirler. Gözlem yoluyla veya taklit yoluyla öğrenme olarak da ifade edilebilen bu durum, Bandura (1977) tarafından öne sürülen sosyal öğrenme teorisine dayanmaktadır. Buna göre Bandura (1977: 199) yeni bir edininimin o işle doğrudan meşgul olunarak veya bir başkasının gözlemlenmesi sonucu kazanıldığını ifade etmektedir. Nitekim öğrenmenin toplumsal cinsiyet ve aile içi ilişkilerdeki yansımalarına bakıldığında da çocukların ebeveynlerini taklit ederek bazı aktivitelere yöndiklerini söylenebilir (Gündüz-Kalan, 2010: 77). Örneğin, anne sürekli mutfaktayken ve ev işlerine odaklanırken; babanın bozulan nesnelere onarma gibi ev içindeki diğer işlerle uğraşması kız ve erkek çocukları farklı davranışlara yönlendirebilmektedir. Örtük bir şekilde bu davranışları içselleştiren kız çocukları, oyun ve oyuncak seçimi yaptıklarında bebek, yemek takımı gibi unsurlara yönelirken; erkek çocukları sıklıkla tamir ve araba gibi unsurlara odaklanmaktadır (Dinçer, 2020: 101). Konuya ilişkin Francis (2010) tarafından 3-5 yaşlarındaki çocuklarla yapılan bir araştırmada, oyuncak seçiminin cinsiyetle ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Bulgulara göre erkek çocukları sıklıkla teknoloji ve aksiyon ile bağlantılı oyuncak seçimleri yaparken; kız çocukları kadınsılık ve bakım ile bağlantılı oyuncakları seçmişlerdir. Benzer şekilde Yağan-Güder ve Alabay (2016) tarafından okul öncesi çocuklarla gerçekleştirilen diğer bir araştırmada kız çocuklarının en çok çay takımı, dikiş makinesi ve bebek tercih ettiği görülürken; erkek çocuklarının araba, motor ve kamyon gibi oyuncakları tercih ettikleri belirlenmiştir.

Öğrenme kuramları dışında, çocukların söz konusu davranışlara yönelmesini, diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet rollerini kazanımlarını açıklayan pek çok kuram bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Freud'un psikoanalitik kuramıdır. Buna göre çocuklukta, kız çocukları anneleri, erkek çocukları ise babaları ile özdeşim kurarak cinsiyet rollerine uyan kişilik özellikleri edinmektedirler (Burger, 2006: 90). Biyolojik kuram ise cinsiyet farklılıklarını biyolojik faktörlere göre açıklamaktadır. Bu kurama göre kadınların ve erkeklerin beyinleri başta olmak üzere diğer tüm organları birbirinden farklı özellikler sergilemektedir (Dökmen, 2009: 48). Bilişsel gelişim kuramı ise cinsiyetin oluşumunda bilişsel süreçlerin önemine dikkat çekmektedir (Martin vd., 2012: 903). Çocuk, cinsiyet edinme sürecine aktif olarak katılmakta ve elde ettiği bilgileri bilişsel süzgeçten geçirerek kendi cinsiyet rolünü biçimlendirmektedir (Dökmen, 2009: 64). Bilişsel kuram ile benzer özellikler taşıyan toplumsal cinsiyet şeması kuramına göre de çocuk kültürel olarak oluşturulan kadınsılık ve erkeksilik rollerini bilişsel olarak kodlamakta ve düzenlemektedir (Bem, 1981: 355). Örneğin, "nazik" gibi özellikler kadınsı, "atılgan" gibi özellikler de erkeksi olarak nitelendirilmektedir (Bem, 1985: 222). Son olarak, sosyal rol kuramı ise toplumda kadına ve erkeğe yüklenen rollerin davranış farklılıklarını belirlediğini savunmaktadır (Eagly, 1987: 756). Ekolojik sistem kuramı

(Bronfenbrenner, 1977: 514) da sosyal rol kuramının varsayımlarını doğrulamakla birlikte, toplumsal konulara daha sosyal ve sistemsel bir çerçeveden bakmakta ve bireyin aile, sosyal çevre, medya, toplumsal normlar, yasalar, zaman ve benzeri birçok değişken/sistem tarafından etkilendiğini varsaymaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin çocuklara aktarımında ebeveynlik davranışları etkili bir faktördür. Lindsey'e (2015: 244) göre ebeveynlik, cinsiyetçi tutumlar ile oluşturulmakta; devamında da güçlü cinsiyetçi davranışlar meydana getirmektedir. Bununla birlikte annelerin ve babaların çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı yönelimleri farklılık göstermektedir. Bu konuda Yağan-Güder ve Güler-Yıldız (2016: 3) babaların çocuklarını geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar konusunda daha fazla yönlendirdiklerini dile getirmişlerdir. Aynı araştırmada ebeveynin kendisiyle aynı cinsiyetteki çocuğunu geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı davranışlar konusunda daha fazla etkilediğini belirtmişlerdir. Sosyal öğrenme teorisi açısından bakıldığında çocukların oyuncak, etkinlik, giysi seçimi ve mesleklere yönelme gibi faaliyetlere ilişkin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun seçimler yapmalarında ailenin ve toplumun yanında medyanın da büyük bir rolünün bulunduğu belirtilmektedir (Gündüz-Kalan, 2010: 77). Okul öncesi dönemdeki çocuklar başta olmak üzere pek çok çocuğun medya ve özellikle de televizyon karşısında kalma sürelerinin yaşlarına göre fazla olduğu görülmektedir (Büyükbaykal, 2007: 32). Ertürk-Kara (2020) tarafından anaokuluna devam etmekte olan bir grup çocuk ile yapılan araştırma sonucunda, çocukların hafta içindeki günlerde televizyonla ilgilenme sürelerinin ortalama 74.29 dakika, hafta sonundaki günlerde ise yaklaşık 78.55 dakika olduğu görülmüştür.

Televizyon, çocuğun günlük yaşamı keşfetmesi ve bir çerçeveye oturtması açısından önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte, çocukların gelişiminde birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Büyükbaykal, 2007: 35). Örneğin, çocuklar sosyal öğrenmeyi kitle iletişim araçları yoluyla da sağlamakta; bu araçlarda gördükleri olumsuz özellikler sergileyen karakterlere benzemek istemektedirler (Akça ve Koç-Çilekçiler, 2019: 406). Benzer şekilde Oruç vd. (2011: 283) uzun süre televizyon seyreden çocukların gördükleri olumsuz karakterleri ve özellikleri içselleştirmelerinin kaçınılmaz olduğunu dile getirmişlerdir. Söz konusu görüşle tutarlı olarak Yaşar ve Paksoy (2011) tarafından okul öncesi çocuklar ile gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda saldırganlığın yer aldığı çizgi filmleri izleyen çocukların oyunlarının başında bu tür davranışları sergiledikleri görülmüştür. Benzer şekilde Christakis ve Zimmerman (2007) tarafından okul öncesi çocuklar ile yapılan diğer bir çalışmada 2-5 yaş aralığında olan ve şiddet içerikli yayınlar izleyen erkek çocukların 7-10 yaş kapsayan ilerleyen dönemlerde saldırgan davranışlar gösterebilecekleri saptanmıştır. Görüldüğü üzere, televizyonda yer alan içeriklerin ve bunlar yoluyla verilen iletilerin çocuklarda olumlu etkiler sağlaması çocukların psikososyal gelişimleri açısından oldukça önemli olmaktadır (Yağan-Güder vd., 2017: 97).

Yaşamda yer edinen çoğu davranış ile birlikte toplumsal cinsiyet ile ilişkili görevler ve davranışlar da televizyondaki içerikler aracılığıyla öğrenilmektedir (Muratoğlu-Pehlivan, 2019: 17). Çocuklar, söz konusu rolleri sıklıkla reklamlar,

diziler ve çizgi filmler yoluyla edinmektedirler. Bununla birlikte çizgi filmlerin renkli ve keyifli bir görsel aktarım sağlamaları ve çizgi film karakterlerinin çeşitli sektörlerde yer alması çocuklar tarafından daha fazla tercih edilmelerini kolaylaştırmaktadır (Kalaycı, 2015: 246). Çizgi filmlerde anne-baba rollerinin ele alınış biçimi, kız ve erkek çocukların ne tür oyuncaklar seçtikleri, yetişkinlerin hangi meslekleri icra ettikleri ve bunlara benzer pek çok tema çocukların algılarını ve günlük davranışlarını etkilemektedir. Bu nedenle, çizgi filmlerde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği destekleyen unsurların yer almaması çocukların gelişimleri açısından fazlaca önemli olmaktadır. Konuya dair gerçekleştirilen bazı araştırmalarda çizgi filmlerde erkek karakterlerin bulunma oranının kadın karakterlerinkinden daha fazla olduğu görülmüştür (Aley ve Hahn, 2020; Leaper vd., 2002; Martin, 2017; Smith vd., 2012; Walsh ve Leaper, 2020). Ayrıca bu araştırmaların bazılarında erkeklerin güç ve fiziksel saldırganlık (Leaper vd., 2002; Walsh ve Leaper, 2020) kadınların ise kibar, destekleyici ve romantik davranışlar (Leaper vd., 2002) ile ilişkilendirildiklerine dikkat çekilmiştir.

Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iletilerin ne şekilde ve ne sıklıkta verildiğine dair sorular, Türkiye’de de araştırma konusu olmuştur. Konuya dair gerçekleştirilen Pepee (Kalaycı, 2015) ve Niloya (Yağan-Güder vd., 2017) çizgi filmlerinin incelendiği araştırmalarda anne rolündeki karakterlerin sıklıkla evde, mutfakta görüldükleri ve çocuklarla ilgilendikleri; baba rolündeki karakterlerin ise ev dışındaki alanlarda yer aldıkları belirlenmiştir. Aynı araştırmalarda kadın karakterlerin pembe ve benzeri renkte giysilerle, erkek karakterlerin ise mavi ve tonları giysilerle resmedildikleri dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Türkiye yapımı çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiği bazı çalışmalarda (Deniz, 2019; Ünlü, 2017) anne rollerinin sıklıkla ev içinde buldukları, yemek yaptıkları, çocuklarıyla ilgilendikleri görülürken; baba karakterlerinin ev dışındaki alanda daha fazla yer aldıkları ve daha çok onarım gibi faaliyetlerle uğraştıkları belirlenmiştir. Ayrıca kız çocuklarının daha çok mutfak işlerine destek oldukları, erkek çocuklarının onarım ve bahçe işleri gibi işlerde buldukları saptanmıştır (Deniz, 2019; Ünlü, 2017). Söz konusu bulgularla paralel olarak, Salkaya (2020) tarafından çocuk kanallarındaki unsurlar üzerinde yapılan araştırma sonucunda çizgi filmlerde kız çocuklarının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı davranışlarının erkeklere kıyasla daha çok ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle, çizgi filmlerde yer alan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı unsurların çocukların oyun-oyuncak seçimleri, arkadaşlık ilişkisi, anne-baba olmak ile ilgili algılar gibi bilişsel ve davranış örüntülerini etkilediği söylenebilir. Nitekim Oruç vd. (2011: 283) henüz soyut işlemler dönemine geçmeyen, hayal ve gerçek arasındaki ince çizgiyi fark edemeyen çocukların kişilik gelişimleri ve benlik süreçlerinin çizgi filmlerden etkilenebileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Gökçearslan’a (2010: 5205) göre çocukların çizgi film tercihleri cinsiyet yönünden farklılaşmakta olup erkek çocukları şiddet temalı çizgi filmleri seyretmeyi seçerken, kız çocukları daha çok duygusal ve romantik temalı çizgi filmleri seyretmeyi tercih etmektedirler. Dolayısı ile çocukların çizgi film seçimlerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iletilerle şekillendiği söylenebilir.

Özetle, çizgi filmler çocuklar tarafından ilgiyle seyredilmeye devam etmekte ve bu çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet kalıpyargıları sıklıkla yer almaktadır.

Tüm dünyanın 2020 yılından beri Covid-19 pandemi sürecinden geçtiği (WHO, 2020) ve çocukların evde normalden daha fazla kaldıkları düşünüldüğünde, televizyona ve internet kanallarına olan yönelimin arttığı tahmin edilmektedir. Yaşları gereği evde kalmaktan fazlaca etkilenebilecek çocukların en çok tercih edecekleri aracın ise çizgi filmler olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, yerli bir kanal olan TRT Çocuk’ta hâlihazırda yayınlanmakta olup Youtube internet kanalından ödül alan Pırıl çizgi filminin (Tarnet, 2020) toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Pırıl çizgi filminin toplumsal cinsiyet rolleri bakımından incelenmek istenmesinin ilk sebebi, araştırmanın yapıldığı dönemde bu çizgi filmin televizyonda yayınlanıyor olması ve Youtube kanalında yüksek bir görüntülemeye ulaşmasıdır. Bununla birlikte çizgi filmin daha önceki çalışmalarda ele alınmayan kodlamalar (örn., karakter isimlerinin çağrıştırdığı anlamlar) bakımından değerlendirilebileceği ve elde edilecek olan bulgunun alanyazına yeni bir araştırma sorusu olarak katkı getireceği düşünülmektedir. Özetle, Pırıl çizgi filminde yer alan toplumsal cinsiyet bakış açısının ve kalıpyargılarının belirlenmesinin hem Türkiye’deki çizgi filmlerdeki mevcut durumun ortaya konulmasına bir katkı sağlayacağı hem de ailelere rehberlik hizmeti sunarken önerilebilecek/önerilemeyecek bir kaynak olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, yerli bir kanal olan TRT Çocuk’ta hâlihazırda yayınlanmakta olup Youtube internet kanalından ödül alan Pırıl çizgi filminin toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Karakterlerin isimleri “güç ve kahramanlık” anlamını çağrıştırmakta mıdır? Bu çağrışım cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
2. Çizgi filmde yer alan meslek gruplarının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
3. Karakterlerin oyun/oyuncak seçimleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
4. Anne ve baba karakterlerinin günlük yaşam faaliyetleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada Pırıl adlı çizgi filmin toplumsal cinsiyet rolleri açısından detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, araştırma nitel ve betimsel bir özellik taşımaktadır. Araştırma yöntemi olarak ise doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’e (2016: 190) göre doküman incelemesi yoluyla araştırılmak istenen konu hakkında bilgi veren yazılı materyaller analiz edilmektedir. Belirli yazılı kaynakların yanı sıra filmler, fotoğraflar ve videolar gibi görsel unsurlar da doküman incelemesi ile değerlendirilmektedir.

2.2. Çizgi Filmin Seçimi ve Tanıtılması

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmek üzere seçilen çizgi film Pırıl’dır. Çizgi filmin

seçiminde, toplumsal cinsiyetin kadın-erkek rollerini kapsadığı ve erken dönemde anne, baba, kardeş çerçevesinde ele alındığı düşünülmüş; çizgi filmde bu temaların ve karakterlerin yer almasına dikkat edilmiştir. Pırıl çizgi filminin toplumsal cinsiyet rolleri bakımından incelenmek istenmesinin ilk sebebi, araştırmanın yapıldığı dönemde bu çizgi filmin televizyonda yayınlanıyor olması ve Youtube kanalında yüksek bir görüntülemeye ulaşmasıdır. Pırıl çizgi filmi, ilk olarak 2019 yılında yayınlanmaya başlanmış olup halen TRT Çocuk kanalında gösterimine devam etmektedir. Ayrıca, çizgi filmin bir Youtube kanalı da bulunmaktadır. Pırıl Youtube kanalı, izleyiciler tarafından 187.501.980 kere görüntülenmiştir (bkz., Pırıl, 2020). Tamamen yerli yapım ürünü olan Pırıl, okul öncesi ve ilkököl grubuna hitap etmektedir. Bununla birlikte çizgi film, Youtube tarafından verilen bir ödüle de sahiptir (Tarnet, 2020).

Çizgi filmin 2019-2020 yıllarını kapsayan toplam 30 bölümü bulunmaktadır. Tüm bölümler, bu araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Bölüm süreleri yaklaşık 10-15 dakika arasında değişmektedir.

Pırıl çizgi filmi, 9 yaşında bir çocuğun ve arkadaşlarının, okuldaki bilgilerin günlük yaşamda karşılık bulmasını ve matematiğin aslında keyifli bir ders olduğunu keşsettikleri bir konu alanını kapsamaktadır. Çizgi filmin ana karakteri olan Pırıl, arkadaşları tarafından sevilen, eğlenceli, öğrenme hevesi olan ve matematiğe zamanla ilgi duymaya başlayan bir çocuktur. Çizgi filmdeki diğer karakterler, Pırıl'ın annesi ve babası, kardeşi Uzay, öğretmen İpek, okul arkadaşları Ada, Cesur, Nazlı, Efe, Deha ve kardeşinin arkadaşı Mert'tir (Atf Stüdyoları, 2020).

2.3. İşlem Yolu

Araştırma kapsamında ilk olarak Mart-Haziran 2020 tarihleri arasında her bir bölüme internet yoluyla erişilmiş, bölümler araştırmacılar tarafından indirilip arşivlenmiştir.

Araştırmada, veriler çizgi filmin bölümlerinden elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi ile insan davranışlarını, tutumlarını, değerlerini kapsayan görsel veya yazılı iletiler ortaya çıkarılmakta ve sayısallaştırılmaktadır (Fraenkel vd., 2012: 478).

Verilerin analiz sürecinde filmde yer alan karakterlerin özellikleri, anne-baba rollerine ilişkin ayrıntılar ve çizgi filmde yer alan diyaloglar incelenmiş, yer alan baskın toplumsal cinsiyet temaları (karakter isimlerinin çağrıştırdığı anlamlar, meslek grupları, oyun/oyuncak seçimi, günlük yaşam faaliyetleri) belirlenmiştir. Kodlamalar, elde edilen temalardan yola çıkılarak oluşturulmuş, analiz edilmiş ve sayısallaştırılmıştır. Sayısallaştırma sürecinde belirlenen temaların kaç bölümde veya ne oranda yer aldığı yüzde ve frekans analizi ile belirlenmiştir ve elde edilen bulgular tablolaştırılmıştır. Yüzdeler arası farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı, nitel değişkenlerde kullanılan iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2012: 23) ile belirlenmiştir.

Güvenirliğin sağlanabilmesi için çizgi filmin bölümleri araştırmacılar tarafından en az iki defa seyredilmiştir. Bununla birlikte çizgi filmin %10'una karşılık gelen ve rastgele seçilen üç (3) bölüm farklı bir araştırmacı tarafından aynı temalar kapsamında kodlanmıştır. Miles ve

Huberman'ın (1994) belirlediği Görüş birliği / (Görüş birliği+Görüş ayrılığı) X 100 formülü ile kodlayıcılar arasındaki uyum oranı .97 olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Bu araştırmada elde edilen bulgular, karakter isimlerinin çağrıştırdığı anlamlar, meslek grupları, oyun/oyuncak seçimi ve anne-baba rolündeki karakterlerin günlük yaşam faaliyetleri olmak üzere dört başlıkta sunulmuştur.

3.1. Karakter İsimlerinin Çağrıştırdığı Anlamlar

Tablo 1 incelendiğinde sekiz çocuk arasından “güç ve kahramanlık” anlamı çağrıştıran isimlerin tümünün erkek çocuklarına (Efe, Cesur ve Mert) verilen isimler olduğu görülmektedir. Öte yandan, gerçekleştirilen iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi sonucunda kız ve erkek çocuklarının güç ve kahramanlık çağrıştıran isim yüzdeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($t = 1.69$, $sd = 6$, $p > .05$).

Tablo 1. Güç / Kahramanlık Çağrıştıran Karakter İsimlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tema	Kodlar (İsim Çağrışımı)	Kız Çocuğu		Erkek Çocuğu		<i>t</i>
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
İsimlerin Çağrıştırdığı Anlamlar	Güç ve Kahramanlık	-	-	3	60	1.69*

* $p > .05$

3.2. Çizgi Filmdeki Meslek Grupları

Tablo 2’de görüldüğü üzere çizgi filmin çeşitli bölümlerinde yer alan meslek gruplarının (19 meslek grubu) çok büyük bir kısmı erkek karakterler tarafından temsil edilmektedir. Yapılan iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi sonucunda çizgi filmdeki kadınların ve erkeklerin belirli bir meslekte görülme yüzdeleri arasındaki fark erkeklerin lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 4.91$, $sd = 17$, $p < .05$).

Tablo 2. Çizgi Filmdeki Meslek Gruplarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Tema	Kodlar (Meslek Grupları)	Kadın		Erkek		<i>t</i>
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
Meslek Grupları	Çizgi Filmdeki Tüm Meslek Grupları	2	10.5	17	89.5	4.91*

* $p < .05$

Çizgi filmin neredeyse her bölümünde kadın karakterlerin öğretmenlik ve ev hanımlığı yaptıkları görülmektedir. Öte yandan, çizgi filmin farklı bölümlerinde görülen itfaiyeci (Sayıların Kayboluşu, 16. bölüm), polis, ambulans görevlisi

(Üç Basamaklı Acil Sayılar, 20. bölüm), okul müdürü, yazar (Paralarımız, 5. bölüm), veteriner (Örüntüler, 9. bölüm), bankacı (Sıraya Geç ve Sıranı Bekle, 18. bölüm) ve benzeri pek çok meslek grubu ise erkek karakterler tarafından canlandırılmaktadır.

3.3. Oyun / Oyuncak Seçimi

Tablo 3'e bakıldığında çizgi filmin otuz bölümü içinde topla ve robotla oynamanın sıklıkla erkek karakterler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi sonucunda, kız çocuklarının topla oynama yüzdeleri ve erkek çocuklarının topla oynama yüzdeleri arasındaki farkın erkeklerin lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($t = 2.72$, $sd = 58$, $p < .05$). Benzer şekilde kız ve erkek çocuklarının robotla oynama yüzdeleri arasındaki fark da erkeklerin lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 3.16$, $sd = 58$, $p < .05$). Diğer oyun ve oyuncak seçimleri yüzdeleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark görülmemiştir ($p > .05$).

Tablo 3. Oyun / Oyuncak Seçiminin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tema	Kodlar (Eylemler)	Kız		Erkek		t
		Çocuğu	%	Çocuğu	%	
	Top	4	13.3	13	43.3	2.72*
Oyun / Oyuncak Seçimi	Araba	1	3.3	3	10	1.06
	Bebek	2	6.7	-	-	1.49
	Robot	-	-	9	30	3.16*
	Lego	1	3.3	1	3.3	-

* $p < .05$

Bulgularla bağlantılı olarak, çizgi filmde pembe renge ve parlak renkli elbiselere olan ilgisi ve dış görünüşüne önem verisi ile tanıtılan Nazlı, erkek çocukları kastederek "Futbol yasaklanmalı ve bu çocuklara nezaket dersi verilmeli." demiştir (Nazlı'nın Şaşırta İşlem Yeteneği, 15. bölüm). Diğer bir bölümde, çocuklar oyun seçimi yaparken erkek çocuklarından birisi maç yapmak, kız çocuklarından birisi ise evcilik oynamak konusunda ısrarcı olmuştur (Üç Basamaklı Acil Sayılar, 20. bölüm).

3.4. Anne ve Baba Karakterlerinin Günlük Yaşam Faaliyetleri

Tablo 4'te otuz bölüm içinde mutfak işlerinin çok büyük bir kısmının anne karakteri tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan iki yüzde arasındaki farkın önemliliği testi sonucunda, anne ve baba karakterinin mutfak işleri yapma yüzdeleri arasında kadınların lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu saptanmıştır ($t = 4.73$, $sd = 58$, $p < .05$). Diğer faaliyetlerde ise cinsiyetler arasındaki yüzdelerin anlamlı bir fark göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 4. Anne ve Baba Karakterlerinin Günlük Yaşam Faaliyetlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tema	Kodlar (Eylemler)	Anne		Baba		t
		n	%	n	%	
Günlük Yaşam Faaliyetleri	Mutfak İşleri	18	60	1	3.3	4.73*
	İşe Gitme	-	-	3	10	1.82
	Boya Yapma	-	-	1	3.3	1.03
	Alışveriş	2	6.7	1	3.3	0.62
	Fatura Ödeme	-	-	1	3.3	1.03
	Gazete Okuma	-	-	3	10	1.82
	Çocukla Vakit Geçirme	7	23.3	5	16.7	0.93

* $p < .05$

Çizgi filmin on sekiz bölümünde anne, mutfakta yemek yaparken, kahvaltı hazırlarken ve bulaşık yıkarken görülmektedir. Örneğin bir bölümde, anne herkesi "Hadi çocuklar yemek hazır." cümlesiyle yemeğe çağırmakta; baba mutfaka geldiğinde "Bu ne güzel sofraya, ellerine sağlık hayatım." demektedir (Uzay'ın Doğum Günü Şifreleri, 8. bölüm). Başka bir bölümde, anne kahvaltı hazırlarken, baba kahvaltı masasında gazete okumaktadır (Yaz mı? Tura mı?, 7. bölüm). Diğer bir bölümde anne mutfakta kurabiye yaparken, baba yemek masasında oturmaktadır (Sıfırın Hikayesi, 12. bölüm). Babanın mutfak işlerine yardım ettiği tek bölümde, çocukların bardaklarına süt doldurduğu görülmektedir (Örüntüler, 9. bölüm).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Pırl çizgi filminin toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiği bu araştırmada, söz konusu çizgi filmdeki bazı faaliyetlerin ve tercihlerin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını içerdiği belirlenmiştir. Araştırma kapsamında, karakter isimlerinin güç / kahramanlık açısından değerlendirilmesine ilişkin ilk bulgunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde çizgi filmlerdeki karakter isimlerinin bu kapsamda ele alındığı bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ancak medya okuryazarlığının değerlendirildiği bir çalışmada katılımcılar medyada kızlara göre erkek karakterlerin daha fazla kahramanlıkla ilişkilendirildiklerini ve erkeklerin daha güçlü bir şekilde medyada sunulmasının cinsiyet kalıpyargılarının oluşumunda etkili olduğunu belirtmişlerdir (Provorova, 2015). Benzer şekilde Aley ve Hahn (2020) tarafından yapılan bir çalışmada tüm çizgi film afişlerinde kadın karakterlerin daha az sosyal ve küçük; erkek karakterlerin daha büyük ve fiziksel olarak güçlü gösterildikleri saptanmıştır. Bu çalışmada farklı bir sonuç elde edilmesinin ise karakter sayısının azlığından ve kullanılan istatistiki yöntemden kaynaklanabileceği düşünülmüştür. İlerideki çalışmalarda, farklı yöntemler kullanılarak çizgi filmlerde yer alan karakter isimlerinde toplumsal cinsiyetin yansımalarının olup olmadığını incelemek, bu konuda net bir görüş oluşmasını sağlayabilir.

Çalışmada ortaya çıkan ve anlamlı olduğu saptanan önemli bir bulgu, çizgi filmde yer alan meslek gruplarının çoğunlukla erkek karakterler tarafından canlandırılmasıdır. İşlerinde polis, itfaiyeci ve okul müdürü gibi toplumda daha çok erkeklerin yapabileceği işler olarak görülen mesleklerin de yer aldığı çizgi filmde, kadınların yalnızca öğretmenlik veya ev hanımlığı yaptıkları görülmektedir. Bu bulgu

alanyazınla uyumlu olup Şen (2020) tarafından yapılan çalışmada bazı çizgi filmlerdeki erkek karakterlerin çeşitli mesleklerle ilişkilendirildikleri; kadın karakterlerin ise çoğunlukla ev hanımı olarak yer aldığı görülmektedir. Aynı araştırmadaki bir çizgi filmde ise kadın karakterin öğretmen olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, Kalem (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çizgi filmlerdeki erkek karakterlerin çeşitli meslekleri icra ettikleri görülürken, kadın karakterlerin bir meslek sahibi olma oranlarının oldukça az olduğu saptanmıştır. Smith vd. (2012) tarafından yapılan bir çalışmada da çizgi filmlerdeki erkek karakterlerin yönetici, müdür, asker ve polis gibi mesleklerde; kadın karakterlerin ise sekreter, asistan ve model gibi mesleklerde öne çıkarıldığı görülmüştür. Aynı araştırmada, çizgi filmlerde kadın karakterlerin meslek sahibi olarak gösterilme oranları sadece %20.3 olarak verilirken; erkek karakterlerde bu oranın %79.7 olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Pırıl çizgi filmiyle ilgili verilen bir bilgide, annenin aslında mimar olduğu ancak çocuklarıyla daha fazla vakit geçirebilmek için mesleğine bir süre ara verdiği belirtilmektedir (Atf Stüdyoları, 2020). Çizgi filmdeki bu durum, annenin çalıştığı takdirde çocuklarına yeterince ilgi gösteremeyeceğine ilişkin yaygın toplumsal cinsiyet kalıpyargısını (Adak, 2007: 144) desteklemektedir. Konuyla bağlantılı olarak, Tarhan (2020: 290) annelerin eşlerinden destek elde edememeleri, çocuklarını farklı sebeplerle bir diğerine emanet edememeleri ve benzer nedenlerle işlerine ara verdiklerini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere, hem yurtiçi (örn., Kalem, 2019; Şen, 2020) hem de yurtdışı (örn., Smith vd., 2012) çalışmalarda konu ile ilgili benzer sonuçlar yer almaktadır. Çocukların çizgi filmlerde yer alan belirli mesleklerin yalnızca kadın ya da yalnızca erkek karakterler tarafından canlandırıldığını görmelerinin, ileride yapacakları meslek tercihlerinin niteliğini etkileyebileceği belirtilmektedir (Kalem, 2019: 71). Daha açık bir ifadeyle, bu temalara fazlaca maruz kalan çocuklar belirli meslekleri kadın ve erkek mesleği diye kategorileştirebilirler. Alabay ve Özdemir (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, okul öncesi dönem çocuklarına belirli meslek gruplarının yer aldığı resimler gösterilmiş, çocuklar öğretmen, hemşire gibi meslekleri kadın mesleği; futbolcu, polis ve itfaiyeci gibi meslekleri de erkek mesleği olarak belirtmişlerdir. Sosyal bilişsel kariyer kuramına (Lent vd., 1994) göre çocukların kariyer hedeflerinin ve gelişimlerinin okul öncesi dönemde başladığı göz önüne alındığında bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dolaylı olarak besleyen bir faktör olabilir.

Bu çalışmada elde edilen ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanan başka bir bulgu, erkek çocuklarının sıklıkla top ve robot ile oynaması, kız çocuklarının ise bu faaliyetleri gerçekleştirme oranının erkeklerden daha az olmasıdır. Toplumda, bazı oyun ve oyuncakların belirli cinsiyetlere atfedildiği bilinmektedir. Bu nedenle, söz konusu sonucun toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını sürdüren bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Ana karakterin erkek olduğu Pepee çizgi filminin toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirildiği çalışma sonucunda top oynamanın çok büyük oranda erkek çocukları tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür (Kalaycı, 2015). Benzer şekilde diğer çizgi filmlerin incelendiği araştırmalarda da top oynama ve top sektirme gibi eylemlerin erkekler tarafından tercih edildiği dikkat çekmektedir (örn., Saraç, 2018; Yağan-Güder vd., 2017). Streiff ve Dundes (2017: 3) çizgi filmlerde erkek

karakterlerin güç ile tahakkümü yansıtan futbol ve balıkçılık faaliyetleri ile ilişkilendirildiklerini belirtmişlerdir. Buna göre, çizgi filmlerde kız çocuklarının top oynarken daha az görülmesi, bu çocukları spora ilişkin her konuda çelişkiye davet edebilir. Bir diğer yönden, bu çalışma sonucunda robotla oynamanın da sıklıkla erkekler tarafından seçildiği görülmüştür. Benzer olarak, Deniz (2019) ve Şen (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada bazı çizgi filmlerde erkek çocuklarının teknolojiye olan ilgileriyle ön plana çıkarıldığı ve bazı erkek çocukların kızlara oranla daha fazla robotçuluk oynadıkları saptanmıştır. Sonuç olarak, çizgi filmlerde teknoloji ve bununla ilişkili oyunlar/oyuncaklar sıklıkla erkeklerin lehine olacak şekilde ele alınmaktadır. Teknolojiye ilişkin konuların büyük oranda erkeklerle ilişkilendirildiği (Savcı, 1999: 125) düşünüldüğünde, bu sonuç da toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını sürdürmesi ve kız çocuklarının bu alanlara ilgi duymasını etkilemesi bakımından önemli bir nitelik taşımaktadır. Şöyle ki hızla gelişen dünyada teknolojik faaliyetlerin kız çocukları ile ilişkilendirilmemesi ve çizgi filmlerde buna yönelik adımların az sayıda olması, sosyal öğrenme kuramıyla (Bandura, 1977) uyumlu olarak kız çocuklarının model alarak öğrenmesini ve teknolojik faaliyetlere yönelmesini engelleyebilir. Erkeklerin robot oynamayla, kızların ise evcilikle resmedilmesi kız çocuklarında ev ve ev ile ilişkili rollere yönelme zorunluluğu uyandırabilir. Bilindiği üzere ataerkil toplum, kadınları sadece ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu tutmakta; kadınların çalışma hayatını sınırlandırmaktadır (Özçatal, 2011: 22). Erkekler ise çalışma yaşamına aktif olarak katılmakta; özellikle de teknoloji ile ilgili meslek alanları eril bir çerçevede değerlendirilmektedir (Savcı, 1999: 131). Teknoloji erkek işi olarak ele alınmakta, kadın ise teknolojinin bir nesnesi konumunda tutulmaktadır (Özkazanç, 2010: 17). Dolayısı ile ataerkil düzenin kadınları teknolojiden uzaklaştırdığı söylenebilir. Söz konusu kalıpyargının medyada çizgi filmler aracılığıyla çocuklara sunulması da çocukların bu kalıpyargıları içselleştirerek kuşaklararası sürdürmelerine yol açacaktır. Nitekim Koçtürk (2020: 368) medyanın cinsiyetçi söylemlerle ve gösterimlerle hem toplumsal cinsiyet ayrımcılığını olağanlaştırdığını hem de bu ayrımcılığın devam etmesine ve yaygınlaşmasına hizmet ettiğini belirtmektedir. Bu sebeple çizgi filmlerde teknolojik faaliyetlerin ve oyun/oyuncakların kız çocuklarıyla da ilişkilendirilmesi toplumda bu kalıpyargının yıkılmasını kolaylaştırabilir.

Araştırma kapsamında incelenen ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenen diğer bir bulgu, annenin sürekli evde görülmesi ve mutfak işlerinin yüksek oranda anne karakteri tarafından yapılıyor olmasıdır. Toplumda ev işleri, yemek yapma, bulaşık yıkama gibi eylemlerin annenin görevi olarak görülmesi nedeniyle bunun beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Bu sonuç, çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet çerçevesinde incelendiği araştırmalar (Deniz, 2019; Kalaycı, 2015; Kalem, 2019; Muratoğlu-Pehlivan, 2019; Saraç, 2018; Şen, 2020; Ünlü, 2017; Yağan-Güder vd., 2017) ile de tutarlıdır. Benzer şekilde Arima (2003) tarafından Japon çizgi filmleri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada kadın karakterlerin evde yer alma oranlarının erkeklerden daha fazla olduğu görülmüştür. Erkekler, ofis çalışanı olarak gösterilirken, kadınlar ev işleriyle ilgilenen rolünde gösterilmektedirler. Buna göre, çizgi filmlerde annenin sıklıkla evde gösterilmesine, mutfak ve ev işi yaparak resmedilmesine devam edildiği söylenebilir. Tümkan'a

(2007: 68) göre çocuklar televizyonda gördükleri bir davranışı aynen uygulamakta ve ilerleyen dönemlerde bu durumun çeşitli perspektifleri ortaya çıkmaktadır. Ekolojik sistemler kuramıyla uyumlu olarak, medyadaki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yansıtan bir eylem de çocuklar tarafından aynen uygulanabilir. Ekolojik sistemler kuramı, içinde yaşanılan sosyal çevre ile insanın karşılıklı uyumunu ele almaktadır. Buna göre birey, içinde olduğu sosyal alanlardan hem etkilenmekte hem de bu alanları etkilemektedir (Bronfenbrenner, 1977: 514). Sözü edilen sosyal alanlar içerisinde yer alan makrosistemin en belirgin unsurlarından biri de medyadır (Bronfenbrenner ve Morris, 2006: 820). Dolayısı ile medyadaki herhangi bir davranış, çocukları etkileyebilir ve çocuklar söz konusu davranışı örnek alabilirler. Bu nedenle, annenin sürekli evde ve mutfakta resmedilmesi çocuklarda bu eylemlerin annenin sorumluluğunda olduğuna yönelik algılar geliştirmesi mümkündür. Özellikle bu temalara maruz kalan kız çocukları, ileride mutfak işleriyle bir tek kendilerinin ilgilenmeleri gerektiğini düşünebilirler. Buradan hareketle çizgi filmde yansıtılan bu eylem, toplumsal cinsiyet rolü kalıpyargılarının sürdürülmesine hizmet edebilir.

Sonuç olarak, araştırma kapsamında değerlendirilen Pırıl çizgi filmi, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını yansıtan bazı davranışlar ve faaliyetler barındırmaktadır. Bundan sonra yayınlanacak çizgi filmlerde eğitici özelliklerin yanında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair iletilerin de verilmesinin çocukların gelişimleri için faydalı olacağı düşünülmektedir. Bir diğer yönden, annenin mutfak işleriyle uğraşması; babanın ise işe gitmesi ve mutfak işleriyle çok ilgilenmemesi bu çizgi filmde sıkça yer alan bir eylem olduğundan çizgi filmler oluşturulurken baba karakterlerinin mutfak işleriyle daha fazla ilgilenmesine dikkat edilmesi ve annenin mutfak/ev dışındaki ortamda daha fazla görülmesi belli görevlerin bazı cinsiyetlere atfedilmesini önleyebilir. Böylece, çocuklar ev ve mutfak işlerini annenin görevi; diğer görevleri ise babanın görevi diye ayırmaktan kaçınabilirler. Benzer şekilde, çizgi filmlerde belirli mesleklerin hem erkek karakterler hem kadın karakterler tarafından canlandırılıyor olması çocuklarda mesleklere ilişkin toplumsal cinsiyet eşitliği algısını güçlendirebilir. Çocuklar, her mesleğin her cinsiyet tarafından tercih edilebiliyor olmasını kavrayabilirler. Yine, bölümlerde oyun ve oyuncuların her iki cinsiyet tarafından yakın düzeyde oynanıyor olduğunun görülmesi, oyunlara atfedilen “kız oyunu” ve “erkek oyunu” ayrımının yıkılmasını kolaylaştıracaktır. Son olarak, çizgi filmlerin oluşturulma aşamasında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzman olan psikolojik danışmanlar, psikologlar, çocuk gelişimi uzmanları ve okul öncesi öğretmenleri gibi meslek mensuplarının yer alması yararlı olacaktır. Dahası, ebeveynlerin çocuklarının izledikleri çizgi filmi toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirmeleri ve çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dair unsurlar gördüklerinde çocuklarının bu çizgi filmi izlemesini engellemeleri ve onlara olumlu örnekler sunmaları toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen bir neslin yetişmesi açısından önemli olacaktır.

Bu çalışmanın nitel ve betimsel bir özellik taşıması neden-sonuç ilişkisinin kurulmasını engellemekte olup çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Belirtilen bu sınırlılıkla birlikte, bu araştırma Covid-19 pandemisi döneminde yayında olan bir çizgi filmin tüm bölümlerinin incelenmesi yönüyle güçlü bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Radyo Televizyon

Yayıncıları Meslek Birliği (2020) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda, Mart ayının başından itibaren televizyon izleme oranının %23 yükseldiği ve koronavirüs salgınının televizyona olan ilgiyi arttırdığı belirtilmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak, pandemi döneminde çocukların daha fazla televizyon seyredebilecekleri ve medyada yer alan içeriklerin çocukları daha yoğun etkileyebileceği söylenebilir. Çalışmanın diğer güçlü bir yönü, bulguların yüzde ve frekans analizi ile belirlenmiş olması ve ortaya çıkan farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesidir. Bu kapsamda yapılan daha önceki çalışmalara bakıldığında, çoğu çalışmada anlamlılık değerlerinin veya kodlayıcılar arası güvenilirliğin belirlenmediği görülmüştür. Bu bağlamda ilgili araştırmanın bulgularının geçerlik ve güvenilirlik yönünden güçlü bir yönü olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Adak, N. (2007). Kadınların ikilemi: İş ve aile yaşamı. *Sosyoloji Dergisi (Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı)*, 17, 137-152.
- Akça, F., & Koç-Çilekçiler, N. (2019). Okul öncesi dönemdeki çocukların en çok etkilendiği çizgi film karakterleri ve bu karakterlerle özdeşleşmelerinin yol açabileceği dijital tehlikeler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(2), 403-433. doi: 10.15805/addicta.2019.6.2.0053
- Alabay, E., & Özdemir, G. (2020). 36-72 aylık çocukların mesleklere yönelik oluşturdukları toplumsal cinsiyet algıları. *Turkish Studies*, 15(1), 13-29. doi: 10.29228/TurkishStudies.37370
- Aley, M., & Hahn, L. (2020). The powerful male hero: A content analysis of gender representation in posters for children's animated movies. *Sex Roles*, 83(7-8), 499-509. doi: 10.1007/s11199-020-01127-z
- Arima, A. N. (2003). Gender stereotypes in Japanese television advertisements. *Sex Roles*, 49(1/2), 81-90.
- Atf Stüdyoları. (2020). <http://atfstudyolari.com/animasyon/> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364.
- Bem, S. L. (1985). Androgyny and gender schema theory: A conceptual and empirical integration. *In Nebraska Symposium on Motivation*, 32(1), 179-226.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513-531. doi:10.1037/0003-066X.32.7.513
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol.1. Theoretical models of human*

- development (6th ed., pp. 793–828). New York, NY: Wiley.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev., İ. D. Erguvan-Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyükbaykal, G. (2007). Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(28), 31-44.
- Christakis, D. A., & Zimmerman, F. J. (2007). Violent television viewing during preschool is associated with antisocial behavior during school age. *Pediatrics*, 120(5), 993-999. doi: 10.1542/peds.2006-3244.
- Deniz, A. (2019). *Yerli yapım çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Diñer, D. (2020). Toplumsal cinsiyet ve psikososyal gelişim. Ö. Haskan-Avcı (Ed.), *Toplumsal cinsiyet: Psikolojik danışma ve rehberlikte güncel konular* içinde (s. 76-108). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar* (7. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durutürk, B. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin “Şifreleme-Deşifreleme” kuramı üzerinden değerlendirilmesi: Küreselleşme ekseninde ramazan ayında yayımlanan Coca-Cola reklamı. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (1), 53-64.
- Eagly, A. H. (1987). Reporting sex differences. *American Psychologist*, 42(7), 756-757. doi:10.1037/0003-066x.42.7.755
- Ertürk-Kara, H. G. (2020). Anne-çocuk ilişkisinde risk faktörleri: Televizyona maruz kalma ve anne-çocuk oyun süresi. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 411-424.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8. baskı). New York: McGraw-Hill.
- Francis, B. (2010). Gender, toys and learning. *Oxford Review of Education*, 36(3), 325-344. doi:10.1080/03054981003732278
- Gökçearslan, A. (2010). The effect of cartoon movies on children's gender development. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 5202-5207. doi:10.1016/j.sbspro.2010.03.846
- Gündüz-Kalan, Ö. (2010). Reklamda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılması: ‘Kinder’ reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 75-89.
- Haskan-Avcı, Ö., Karababa, A., & Zencir, T. (2019). Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek okul öncesi öğretmen adayları: Algıladıkları güçlükler ve gelecek kaygıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 1092-1106.
- Kalaycı, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir çizgi film çözümlemesi: Pepee. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 243-270.
- Kalem, B. G. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının en çok izledikleri çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına ilişkin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Koçtürk, N. (2020). Toplumsal cinsiyet ve çocuk istismarı ve ihmali. Ö. Haskan-Avcı (Ed.), *Toplumsal cinsiyet: Psikolojik danışma ve rehberlikte güncel konular* içinde (s. 357-391). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Leaper, C., Breed, L., Hoofman, L., & Perlman, C. A. (2002). Variations in the gender-stereotyped content of children's television cartoon across genres. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(8), 1653-1662. doi: 10.1111/j.1559-18162002.tb02767.x
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79-122. doi: 10.1006/jvbe.1994.1027
- Lindsey, L. L. (2015). *Gender roles: A sociological perspective*. New York, NY: Routledge.
- Martin, C. L., Ruble, D. N., & Szkrybalo, J. (2002). Cognitive theories of early gender development. *Psychological Bulletin*, 128(6), 903-933. doi:10.1037//0033-2909.128.6.903
- Martin, R. (2017). Gender and emotion stereotypes in children's television. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(3), 499-517. doi:10.1080/08838151.2017.1344667
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: SAGE Publications.
- Muratoğlu-Pehlivan, B. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türk çizgi filmlerinde anne ve baba temsili üzerine bir çalışma. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 15-27.
- Oakley, A. (2015). *Sex, gender and society*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Oruç, C., Tecim, E., & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 303-319.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özkazanç, A. (2010). Bilim ve toplumsal cinsiyet. II. *Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı*, 16-22.
- Pırıl. (2020). <https://www.youtube.com/channel/UCrOSyOxCMTuRcRUvWNCt9OA> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- Provorova, E. (2015). *Media literacy education, gender, and media representations in the high school classroom*. Doctoral Dissertation. USA: Temple University.

- Radio Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği. (2020). <https://www.ratem.org/koronavirusetkisi> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 31.01.2021
- Salkaya, A. D. (2020). *Yeni medyada çocuk içerik üreticileri: Yaşam biçimi sunumu ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden youtube çocuk kanalları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Saraç, H. (2018). *Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerde toplumsal cinsiyetin inşası: Niloya örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Savcı, İ. (1999). Toplumsal cinsiyet ve teknoloji. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(1), 123-142.
- Smith, S. L., Choueiti, M., Prescott, A., & Pieper, K. (2012). *Gender roles and occupations: A look at character attributes and job-related aspirations in film and television*. Geena Davis Institute on Gender in Media. <http://seejane.org/wp-content/uploads/fullstudygende-r-roles-and-occupationsv2.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Streiff, M., & Dundes, L. (2017). From shapeshifter to Lava Monster: Gender stereotypes in Disney's Moana. *Social Sciences*, 6(91), 2-12. doi: 10.3390/socsci6030091
- Şen, B. (2020). *Okul öncesi dönem çocukları tarafından izlenen çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2012). *Sağlık hizmetleri sekreterliği: İstatistik testler*, 462I00009. Ankara.
- Tarhan, S. (2020). Mesleki rehberlik bağlamında toplumsal cinsiyet ve çalışma hayatı. Ö. Haskan-Avcı (Ed.), *Toplumsal cinsiyet: Psikolojik danışma ve rehberlikte güncel konular içinde* (s. 277-317). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tarnet. (2020). <https://www.tarnet.com.tr/blog/tarnet/piril-odulu/> adresinden erişilmiştir Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- Tümkan, F. (2007). Televizyondaki şiddetin çocuk üzerindeki etkisi. *KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Millî Eğitim Dergisi*, 1, 65-88. <http://talimterbiye.meb.net.net/Dergi/4.pdf>. Erişim Tarihi: 16.06.2020.
- Ünlü, A. S. (2017). *Toplumsal cinsiyet rolleri bakımından TRT çocuk kanalında yayımlanan çizgi filmler*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Walsh, A., & Leaper, C. (2020). A content analysis of gender representations in preschool children's television. *Mass Communication and Society*, 23(3), 331-355. doi: 10.1080/15205436.2019.1664593
- World Health Organization. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19)*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336034/nCoV-weekly-sitrep11Oct20-eng.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 30.01.2021
- Yağan-Güder, S., & Alabay, E. (2016). 3-6 yaş arasındaki çocukların oyuncak tercihlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 91-111.
- Yağan-Güder, S., & Güler-Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446.
- Yağan-Güder, S., Ay, A., Saray, F., & Kılıç, İ. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet kalıpyargıları açısından incelenmesi: Niloya örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 95-110.
- Yaşar, M., & Paksoy, İ. (2011). Çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin, çocukların serbest oyunları sırasındaki saldırganlık düzeylerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 279-298.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zembat, R., & Keleş, Z. (2012). Erken çocuklukta toplumsal cinsiyet değişmezliği ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 336-359.

Extended Abstract

Gender includes tasks which are accepted as correct in a given culture and which are required of a person to do as a man or a woman (Dökmen, 2009: 20). Children realise the consistency of sex around age three, and they start to understand gender roles during this time (Zembar & Keleş, 2012: 339). Due to their dependent status within the family and their developmental process, most children acquire this characteristic from their environment, particularly from their families. Such acquisition, which can also be called learning by observation or imitation, is based on Bandura's social learning theory (1977: 199). According to this, Bandura (1977) states that a new acquisition is gained as a result of observing someone else or by directly doing it yourself. In addition, according to social learning theory, the media, along with the family and society, plays a huge role in children's making gender-appropriate choices related to toys, activities, clothes, and professions (Gündüz-Kalan, 2010: 77).

Today, television plays an important role in children's learning lives. Although television has a significant impact on children's discovery and understanding of daily life, it also causes certain problems for their development (Büyükbaykal, 2007: 35). For instance, children have social learning through mass media; they may want to be like the characters exhibiting negative behaviours in these media (Akça & Koç-Çilekçiler, 2019: 406). Several studies indicate that children who watch violent cartoons are likely to display violent behaviour themselves (Christakis & Zimmerman, 2007; Yaşar & Paksoy, 2011). Gender roles are also learned through content seen on television (Muratoğlu-Pehlivan, 2019: 17). Children often acquire gender roles through commercials, TV series and cartoons. Especially, the fact that cartoons provide a colorful and enjoyable visual transfer and the fact that cartoon characters are in various sectors make them more preferred by children (Kalaycı, 2015: 246). In this respect, it is highly important for children's development that cartoons do not have any aspect that supports gender inequality. In some of the studies on this matter, it was pointed out that men were associated with power and physical aggression (Leaper et al., 2002; Walsh & Leaper, 2020), and women with kind, supportive and romantic behaviors (Leaper et al., 2002). Furthermore, in other studies, it was pointed out that the mother as a character was depicted in the house and in the kitchen while the father was depicted outside of the house (Deniz, 2019; Kalaycı, 2015; Ünlü, 2017; Yağan-Güder et al., 2017). Based on this, it can be said that the elements based on traditional gender roles in cartoons affect children's cognitive and behavioral patterns such as their play-toy choices, friendship relationship, perceptions about being a parent.

Considering that the whole World has gone through the Covid-19 pandemic process since 2020 (WHO, 2020) and that children stay at home longer than usual, the tendency towards television and internet channels is increasing. In this respect, it is important to examine "Pırlı" a cartoon which received an award from Youtube and is presently on air on TRT Kids, in terms of gender roles. To this end, the aim of this study is to examine Pırlı in terms of gender roles (meanings invoked by the names of characters, professions, toy/game selection, daily activities of mothers/fathers).

This is a qualitative and descriptive study. The document analysis method was used in this study. Also, Pırlı is the selected cartoon to examine gender roles. Pırlı first aired in 2019 and is still shown on TRT Kids. There are 30 episodes aired between 2019-2020. All episodes are included in the study universe.

Within the scope of the study, each episode that aired between March-June 2020 was accessed via internet. These episodes were downloaded and archived by the researchers. Obtained data were analysed by content analysis. Themes were determined and codes were formulated. Whether there is a statistically meaningful difference in percentages was determined by the importance of percentage difference test used in qualitative variables (T. R. Ministry of Education, 2012: 23).

In the percentage difference test for the first finding, where character names are examined in terms of power and heroism, there was no statistically meaningful difference between the name percentages of girls and boys ($t = 1.69$, $sd = 6$, $p >.05$). For the other finding where professions in cartoons are examined according to sex, there was a statistically meaningful difference in favour of boys between the percentages of men and women to be depicted having certain professions in cartoons ($t = 4.91$, $sd = 17$, $p <.05$). Similarly, in the percentage difference test for the toy/game selection of boys/girls, it was determined that the percentage difference between girls' and boy's playing with balls is statistically meaningful difference in favour of boys ($t = 2.72$, $sd = 58$, $p <.05$). The percentage difference between girls/boys playing with robots was found to be statistically meaningful in favour of boys ($t = 3.16$, $sd = 58$, $p <.05$). Finally, according to the percentage difference test for the daily activities of mother-father figures in the cartoons, it was seen that there is a statistically significant difference in favour of women for the percentage of mothers and fathers performing kitchen chores ($t = 4.73$, $sd = 58$, $p <.05$).

In this study in which the cartoon called Pırlı was examined according to gender roles, it was determined that some actions and choices in cartoons contain gender stereotypes. The mother dealing with kitchen chores and the father going out to work and not getting involved with kitchen duties are frequently seen in this cartoon. Therefore, it can prevent certain tasks to be associated with certain sexes if one pays attention to depicting fathers dealing with kitchen chores and showing mothers outside of the kitchen/house more when creating cartoons. Similarly, depicting certain professions as held by both male and female characters can strengthen children's perception of gender equality in relation to professions. Likewise, showing toys and games played by both sexes on an equal footing can help eliminate perceiving certain games as "girl game" or "boy game." Furthermore, it would be helpful to include professionals, such as psychological counsellors, psychologists, child development experts and pre-school teachers, who are experts on gender equality, when developing cartoons. Finally, it will be important for families to evaluate the cartoons that their children watch in terms of gender equality and to prevent their children from watching this cartoon when they see elements of gender discrimination in cartoons and to offer them positive examples in terms of raising a generation that supports gender equality.

Research Article • Araştırma Makalesi

Face Mask Between Social Contract and Freedoms in Covid-19's New Normal

Covid-19'un Yeni Normalinde Toplumsal Sözleşme ve Özgürlükler Arasında Yüz Maskesi

Müşerref Yardım ^{a,*}

^a. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8090-4146

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 December 2021

Received in revised form 2 February 2021

Accepted 27 February 2021

Keywords:

Covid-19

Face Mask

Social Contract

Freedoms

Human Rights

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi: 20 Şubat 2021

Kabul tarihi: 27 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Covid-19

Yüz Maskesi

Toplumsal Sözleşme

Özgürlükler

İnsan Hakları

ABSTRACT

With the emergence of Covid-19, measures such as staying at home, quarantine, social distance and face masks under the state of emergency to prevent the spread of the pandemic are criticized and rejected because they negatively affect lifestyles. However, the face mask, which has become a necessity in many countries, is the most discussed measure in the context of violation of individual freedoms and respect for private life. Also, the social contract, which expresses an agreement or cooperation between members of the society in order to protect the social order by sacrificing individual freedoms, is beginning to be questioned in Covid-19's new normal. A new social contract is called for that will not violate human rights and freedoms.

ÖZ

Covid-19'un ortaya çıkmasıyla birlikte, pandeminin yayılmasını engellemek için olağanüstü hal kapsamında evde kalma, karantina, sosyal mesafe ve yüz maskesi gibi alınan önlemler, yaşam tarzları olumsuz yönde etkilediğinden dolayı eleştirilmekte ve reddedilmektedir. Ancak birçok ülkede bir zorunluluk haline gelen yüz maskesi, bireysel özgürlüklerin ihlali ve özel hayata saygı bağlamında en çok tartışılan tedbir olmaktadır. Bununla birlikte, bireysel özgürlüklerden feda edilerek sosyal düzenin korunması adına toplum üyeleri arasında bir anlaşma veya işbirliğini ifade eden toplumsal sözleşme Covid-19'un yeni normalinde sorgulanmaya başlanmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerini ihlal etmeyecek yeni bir toplumsal sözleşme çağrısı yapılmaktadır.

1. Introduction

On March 11, 2020, the World Health Organization (WHO) classified the coronavirus as a "pandemic" (WHO, Virtual Press Conference). The rapid spread of the coronavirus all over the world pushed countries to take various measures. With the onset of Covid-19, a new period, called "new normal", began. A difficult year in which some did not see their friends and family, annulled marriages, children who

miss school, reduced freedoms, interrupted careers, a feeling of sadness everywhere and many lives lost (Gallagher, 2020). The coronavirus has totally changed the way people live. The restrictions and measures taken against the spread of the virus have shaped our lives. Countries have been forced to adopt strict measures to tackle the coronavirus. Initially, the measures included closing borders and stopping international flights. Subsequently, restrictions on internal transport, curfews and bans on mass mobility were learned.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: myardim@erbakan.edu.tr

The health systems of the countries most affected have been tested by the pandemic. Shortages of medical supplies, drugs and sanitary products have arisen (Aytekin, 2020). Each country has implemented different measures, but some restrictions are enforced by almost all countries. One of the most common measures - although by no means universal - is confinement that imposes restrictions on individual movement, such as limiting people within a certain radius of their home and / or the ban on leaving their place of residence. Some countries have instituted partial lockdowns when the restrictions are at the sub-national level or only apply to certain times of the day, such as a curfew. While restrictions on freedom of movement are permitted to achieve a legitimate objective, such as the protection of public health, states still have a responsibility to ensure that such restrictions are proportionate, evidence-based and time-bound (Onusida, 2020a, 16). Quarantine which involves isolating people who may have been exposed to or are showing symptoms of an infectious disease is also a measure commonly applied by countries to stem the spread of infectious disease. More or less drastic quarantine measures are imposed today, sometimes covering entire cities and regions (Amnesty International, 2020:3).

The mask is also among the preventive measures against the spread of the virus. Wearing a mask is part of a set of anti-infectious measures designed to limit the spread of certain viral respiratory diseases, of which Covid-19 is one. It can allow healthy subjects to protect themselves in the event of contact with an infected person as well as subjects carrying viruses not to transmit them (Organisation Mondiale de la Sante, 2020a: 1). The World Health Organization, in its press release of April 6, 2020, is developing its advice on wearing a mask in the context of Covid-19. It is recommended to wear a mask in collective spaces, during home care and in health facilities in places where cases of Covid-19 have been reported. This advice is intended for the general public, public health and infection control professionals, health administrators, caregivers and community health workers (Organisation Mondiale de la Sante, 2020b: 1). Mask, which was initially recommended, has become an obligation in many countries. However, the wearing of a face mask, like all other measures, is interpreted (Blunt, 2020) as an infringement of freedoms. These measures have been the subject of discord at the level of individual freedoms and human rights.

As United Nations Secretary General Antonio Guterres pointed out that the Covid-19 pandemic is not only an economic, social, and a human crisis, but is also increasingly becoming a human rights crisis (Bussard, 2020). It is certain that decisive measures to control the epidemic and provide the necessary services and diagnostics have been put in place to stop the spread of the virus (WHO, Director-General's). But, as in all acute epidemics, especially with transmission through occasional contact between two people, the response is often not based on human rights principles (Onusida, 2020b:2; 12). This pandemic reveals how a long-term increase in inequality and neglect of public services have weakened the ability of societies to cope with external shocks and created new vulnerabilities in times of crisis. Racial and ethnic minorities, those with weak job protection, including migrant workers, and populations without adequate access to affordable health care are among the

hardest hit. So far, the actions taken have been patchy, short-term and reactive. A pandemic crisis of this magnitude has made it possible to redefine the fundamental role of a government which is to serve and protect its people without forgetting how the reciprocal rights and responsibilities which form the basis of so many democratic systems have been hollowed out. A new, expanded social contract, with health at the center, may well be a legacy of Covid-19 (The Lancet, 2020).

2. Coronavirus Measures and Human Rights

In times of fear and panic, some countries may resort to politically motivated restrictive, stigmatizing and punitive measures. These can include mandatory global restrictions on movement, quarantining large groups of people, reuniting people with and without the virus, publishing the names and details of people with the virus or impose criminal penalties on those who may have violated the restrictions or who have transmitted the virus to others (Onusida, 2020b:3)

The health crisis linked to Covid-19 and the protective measures taken to contain it were immediately analyzed as carrying risks for the respect of the dignity and fundamental rights of people deprived of their liberty: promiscuity and the increased risk of contagion that 'it leads to the difficulty of continuing relations with relatives, the suspension of most activities and the worsening of confinement have increased the constraints weighing on these people (Controleur general des lieux de privation de liberte, 2020:2). According to Bachelet, The UN High Commissioner for Human Rights, many states have adopted justifiable, reasonable and time-limited measures. But there are also extremely disturbing cases where governments appear to be using Covid-19 to violate human rights, further restrict fundamental freedoms and civic space, and undermine the rule of law (Bachelet, 2020).

However, there have been repeated examples of rights violations, especially at the start of the pandemic.

The causes of rights violations can be:

- Those where the policy or guidelines themselves have resulted in rights violations, such as not ensuring access to transportation for medical emergencies.
- A gap between the policy and its implementation, when the policy is sound, but its implementation has resulted in violations of rights, such as the disproportionate use of force by law enforcement agencies.
- When Covid-19 is used as a cover for other rights abuses, such as price scams or targeting marginalized communities. While many of the violations in the first category are corrected early in the response to the pandemic, it is the second and third categories that are likely to persist (Onusida, 2020a:8).

Michelle Bachelet reminds that the state of emergency should not be a weapon used by governments to crush dissent, control the population, or even stay in power. The measures taken must be necessary, proportional and non-discriminatory. They must also be limited in time and strong safeguards must be put in place to prevent excess. But the High Commissioner specifies that there are rights which cannot be derogated from under any circumstances. This is

the case with the right to life, the prohibition against torture and ill-treatment, and the right not to be subjected to arbitrary detention (Bussard, 2020).

In addition, the quarantine measures also affect freedoms. They affect the person's right to free movement and, depending on how they are applied, can also amount to arbitrary deprivation of liberty. There are also reports of people who face additional obstacles in exercising their human rights because they are placed in quarantine, including to obtain basic necessities (food and hygiene products) and for seek treatment, and who see their jobs and wages put at risk because they are unable to go to work. A quarantine measure can have other human rights consequences, such as having a disproportionate effect on poor people, who may not be able to afford food and health items, among other things. They may also not have enough savings to last through a period of unpaid leave. This type of measure is only permitted under international human rights law in limited circumstances (Amnesty International, 2020:3). Like many measures to combat Covid-19, quarantine is also challenged in the name of human rights. In the "No, democracy will not be in quarantine! We demand the restoration of our fundamental freedoms!", petition signed by many French associations, the state of health emergency, decided by the law of March 23, 2020, is seen as an inadmissible attack on democratic freedoms. Indeed, it is said that far from concern only the medical field, these measures imply profound transformations of the functioning of state institutions, and in particular judicial ones. In this context, the state appears to be changing into an increasingly authoritarian form in a large number of areas of social, economic, political and legal life (Non, la démocratie ne sera pas en quarantaine, 2020). While other measures have been brought to justice. The Human Rights League has already won a legal victory, against towns which had instituted a curfew, such as Cholet (or La Roche / Yon in the West). Justice ruled that such a device violated individual freedoms. According to Philippe Legrand, from the Nantes Human Rights League the question is that of the adaptation and the proportionality of things. The state of health emergency restricts the freedoms to come and go. These restrictions must be strictly adapted and proportional to the need for health security (Charles, 2020).

In short, the measures taken as part of the prevention of the fight against the coronavirus have not been applied to the letter by everyone. Hundreds of thousands of people around the world have been arrested for violating orders related to Covid-19. Many countries have introduced new criminal offenses or have relied on existing criminal laws - such as manslaughter or endangering the health of others - to enforce orders. The use of criminal law for public health purposes is, in most cases, a disproportionate and ineffective response that is vulnerable to arbitrary and discriminatory implementation (Onusida, 2020a:19). Based on the history of the epidemic, like HIV, stigma and discrimination negatively impact individuals' physical and mental health as well as their social support. In addition, stigma and discrimination can lead to significant human rights violations and abuses, further pushing aside the most vulnerable. Certain languages and attitudes, privacy breaches and criminal approaches can all lead to stigma and discrimination (Onusida, 2020b:8).

The meteoric progress of the Covid-19 increasingly confirms respect for the fundamental public freedoms of citizens, a principle at the heart of democracies, is hardly compatible with the health management of a crisis of this magnitude. The authorities have just had a bitter experience, which leads them to tighten day after day the restrictions on the gathering and movement of populations in an attempt to stop the transmission of the virus. Freedom-killing measures taken within a perfectly legal framework, that of the right of exception to be able to act in situations where the national interest, the security of populations and public order are seriously threatened, democracies, for a long time, had to establish rules derogating from common law (Vincent, 2020). Bachelet points out that exceptional measures or a state of emergency should be subject to appropriate parliamentary, judicial and public oversight (Bachelet, 2020).

3. Face Mask, An Attack to Individual Freedoms?

With the appearance and spread of the virus, some countries immediately imposed and generalized the wearing of masks in public sphere in order to protect the public health of citizens by limiting the transmission of Covid-19 to finally eradicate it, others have limited to certain areas while others just recommended. But these decisions have been applauded by some and criticized and rejected by others. Citizens less concerned with respect for freedoms or more fearful of the pandemic would like its use to be imposed everywhere. The strong argument is that in this time of a fairly deadly pandemic, medical research has shown that wearing a face mask is effective against the spread of Covid-19 (Bai, 2020). The state cannot impose the wearing of a face mask at home, in the car or in a private enterprise. But in public, the fact that the state can impose the wearing of masks in the streets, in public places, under the pretext of propagation, can be significant and acceptable (Fields, 2020).

Originally claimed to be unnecessary when otherwise virtually unavailable, and now widely used by government decrees, the face mask is becoming a matter of debate. Arguments then emerge against the wearing of this sanitary accessory which claim that its use is not uncontrolled by ordinary citizens, that its effectiveness is not proven, that the measure is disproportionate, that it is the door open to de new anti-freedoms measures (Lugon, 2020). In addition, the entry into force of the obligation to wear a mask in a wide variety of public places in the majority of countries has been challenged on the grounds that this imposed obligation would violate a person's right to liberty. In addition, wearing a mask that prohibits going out to people who have not been able to obtain it concerns the freedom of dress, the freedom to come and go and personal freedom (Mattiussi, 2020). Human rights law states that all human rights are inalienable, universal, interdependent and indivisible. They impose binding obligations on governments, particularly in emergency situations. They apply to all without discrimination and are indivisible. While human rights law allows for the limitation or derogation of certain rights for legitimate purposes, such as the protection of public health, there are strict limits as to when, how and when extent in which the rights may be limited. Any limitation must have a legitimate objective and must be proportional to that objective, necessary (effective and informed by evidence),

limited in time, non-arbitrary (non-discriminatory) and in accordance with the law (Onusida, 2020b:5). This is the reason why the obligation to wear a mask may not apply, for example, to everyone. BC's Human Rights Commissioner recalls that children under a certain age, anyone who cannot wear a mask because of a health problem or a physical, psychological, behavioral, cognitive or emotional impairment, and any person not being able to put on or take off a mask without the help of another person, should be exempt (Office of The Human Rights Commissioner, 2020). Thus, people with severe respiratory problems find it very difficult to wear masks. Masks are also a barrier for people with hearing loss who have to rely on lip reading or facial expressions to communicate. Furthermore, the inability to wear a mask for the reasons cited should not result in automatic negative consequences, such as harassment, discipline, dismissal of employees, or eviction from housing (Alberta Human Rights Commission, 2020). The fundamental rights often involved in public health emergencies are, among others, the right to health, the right to privacy and confidentiality, the right to movement and liberty, the right to employment, the right to non-discrimination, freedom of assembly and expression and the right to information (Onusida, 2020b:5).

The mask is rejected by some in the name of religion and religious freedoms. Among those who protest the wearing of a mask, being forced to wear a face mask violates their religious rights. This is the example of Ohio State Representative Nino Vitale, who publicly refused to wear the mask because covering the face dishonored God. Some religious leaders and pastors have also adopted an anti-mask stance (Smith, 2020). Samuel Perry calls attention to Christian nationalists who are more likely to believe in conspiracy theories, to be wary of the media and scientists, and to feel that there is some sort of conspiratorial agenda behind everything that (Jenkins, 2020). The requirement to wear a mask continues to be the subject of protests in many countries. About 400 people gathered on social media for the group's appeal called 'Virus Madness', opposing the requirement to wear a mask set up throughout Brussels. Their slogans are "no mask", "freedom begins where fear ends", "no dictatorship of health", "you took my breath away". It should be noted that the majority of the group do not wear masks. Protesters argued that the Covid-19 measures taken by the government limited individual freedoms (BelturkHaber, 17.08.2020). Some of the voices against the wearing of masks therefore suggest that this obligation would infringe their freedom of expression, conscience or privacy. At a large rally in Berlin last August, which mobilized some 20,000 people, anti-mask protesters denounced the obligation as a form of slavery and claimed to be "free" (De Sakutin, 2020). Similar protests have taken place in many places around the world. In the United States, Canada, England, France, Belgium, Spain and many other countries, anti-mask movements have organized themselves on social networks to demonstrate in the streets, often without a mask. However, the argument remains unchanged. For the anti-mask movement, the obligation to wear a mask is considered an intolerable attack on their individual freedoms by the government. They are convinced that wearing a mask in public places is an attack on their rights and freedoms.

Face mask has been taken to court in several cities too. This is the example of the decree of May 20, 2020, of the mayor of the municipality of Strasbourg aiming to require people over eleven years old to wear a "general public" or surgical mask covering the mouth and nose to attend the tracks and squares located on the Grande-Ile, the bridges and adjacent tracks, from May 21 to June 2, 2020 from 10 a.m. to 8 p.m. The judge suspended the decree considering that it constitutes an interference with the exercise of the right to respect for private life (Fiat, 2020). Moreover, the Lyon administrative court ruled in favor of an association which denounced the imposition of the wearing of protective masks in such a general and absolute manner. Justice was forced to review its prefectural decree on the compulsory wearing of a mask. Likewise, in Spain, the consumer defense association ACUS has taken legal action against the compulsory use of a mask (Laffon, 2020).

It should be remembered that before Covid-19, many states prohibited the wearing of masks for safety reasons. Following a series of riots in many UK cities in August 2011, the UK temporarily reintroduced anti-mask laws. On June 19, 2013, the Canadian Parliament passed the Prevention of Identity Concealment During Riots and Unlawful Gatherings Act. The Australian state of Victoria passed laws in September 2017 to ban face covering during violent protests. In the United States, at least 15 states ban protesters from wearing masks. The French government introduced an anti-riot law in April 2019, which prohibits covering faces during a demonstration disrupting public order (Agence de presse Xinhua). But France also has a law prohibiting the concealment of the face in public space dating from the early 2010s (Loi n.2010 1192). Veiling or hiding one's face was prohibited until the appearance of the coronavirus. But the Covid-19 has turned the situation around. It is now forbidden to be in public space with face uncovered in several countries.

4. New Social Contract in New Normal

The response to the Covid-19 pandemic, which forces us to be united by being alone, inflicts on human communities across the world a very heavy punishment that of desocialization. Contact is prohibited. Trust is banished. Cooperation is prevented. The public space is empty. "Deconfinement" will not mean, unfortunately, the end of this degradation of the social bond but the crossing of a new stage, that of the advent of the masked society, synonymous with hampered communication. The improbable social contract imposed on us is to leave internal confinement to enter external confinement (Laurent, 2020).

The question of the social contract is largely reflected by Grotius, Pufendorf, Hobbes, Locke who articulates the idea that the state and society are not natural phenomena but the result of a human and voluntary creation. However, Rousseau's work is the first to articulate life in society and freedom. Rousseau recalls that our freedom consists in our participation in the law, and that our dignity consists in going beyond our particular wills to seek the general good. It introduces the ethical dimension which is "to submit to the law is to submit to the universal, to the highest degree of freedom" (Davaris, 2009:27). In *The Social Contract*, Rousseau makes the difference between the state of nature

and the civil state. By passing from one to the other through a social pact, through the rules of society that they set for themselves, human beings rise in a way, replacing natural freedom with moral freedom. For him, the passage from the state of nature to the civil state produces a very remarkable change in man, by substituting justice for instinct in his conduct, and by giving to his actions the morality which they previously lacked. In the case of restrictions and measures imposed by the authorities, the social contract hinders natural freedom, the spontaneous physical conception of freedom. But the consent to temporary and strong collective constraints, in the general interest, can enter the field of moral freedom induced by the social contract. These are the accepted constraints. In awe and fear, measures as drastic as general containment, the closure of non-vital establishments and quarantine are widely accepted and even approved (Lohest, 2020:12). The pandemic has led people to accept restrictive practices, which are often against their will or freedom, in the name of social cooperation and the general interest. This is the reason why the classic conception of the social contract before the period of Covid-19 is called into question in the following period.

The UN Secretary General, António Guterres, mentioned the need to develop a new social contract in the fight against the virus. According to him, "the measures taken to deal with the pandemic, and the general discontent that preceded it, must be based on a new social contract and a new global situation that bring equal opportunities for all and respect for the rights and freedoms of each and every one" (Guterres, 2020). Indeed, the societal impact of the coronavirus crisis is not distributed evenly. In a *carte blanche* drafted by Belgian academics, it is pleaded for a new social contract. It is said that the virus strikes harder in neighborhoods with a rather low socio-economic profile, which are also often densely populated neighborhoods. The confinement also hasn't affected everyone in the same way. More people have to knock on the door of social assistance and food banks. Disadvantaged children and young people also have to endure great hardship. They suffer the most from the "adapted" school regime. Their housing is often precarious and they have little - or no - access to online education (LeSoir, 16.09.2020). These are inequalities and the limitation of rights, especially personal freedoms. In the case of wearing a mask, personal freedom refers to the freedom to appear in public space without a mask. In other words, the freedom to present yourself to others as you see fit in the public sphere. The term individual freedom historically designates the prohibition of arbitrary arrests and detentions, but it has gradually widened to become the exercise of the legitimate will of each within the limits of the necessities of the social order (Mattiussi, 2020).

The rumors that restrictions such as social distance and masks against Coronavirus will soon end with vaccines are not supported by experts. It has been declared that it is not possible for vaccines to change the course of the pandemic in the short term. Scientists explain that vaccination will not remove masks that have been a part of our daily lives for about a year. Although the vaccines that have been introduced seem quite successful in preventing serious diseases, it is not clear how long Covid-19 can stop the asymptomatic spread in the society. However, Turkish scientist Uğur Şahin, founding partner of BioNTech, states

that it may take a year to determine whether the vaccine will stop asymptomatic cases or not (Dahi, 2020). The World Health Organization (WHO) is also advocating for maintaining the mask, including for people who have been vaccinated against Covid-19 (L'avenir, 2020). Voluntary measures taken to reduce interactions between people and increase social distance, as in the case of Covid-19, may be effective in reducing transmission rates. However, any social distancing and containment measure implemented, if deemed necessary, balanced and informed by evidence, must take into consideration the effects it will have on individuals and communities and be adapted to improve the negative consequences (Onusida, 2020b:14). The social contract forged in the aftermath of the Second World War has been called into question by economic and social crises, and by environmental crises. The coronavirus pandemic requires rethinking new balances between social actors (citizens, State, companies), and redefining the social contract (LaGazette, 17.09.2020). Given the possibility that the measures taken against Covid-19 will continue for a while, calls for a more egalitarian and human rights-based understanding of the legal, humanitarian and social dimensions of these restrictions are vital.

5. Conclusion

The world is going through a pandemic where the invisible enemy has killed more than a million people and infects a few million. The impact of the health crisis has been catastrophic. In addition to being a disease itself, the coronavirus goes beyond and affects the psychological, social, economic and political aspects. Governments have had to develop different practices in order to overcome the problem. The measures, which initially were relatively flexible, have become very strict to the point of paralyzing daily life. In addition, the pandemic has exposed the inadequacy of some governments in both health and human rights. Although the World Health Organization has not recommended the implementation of large-scale mandatory restrictive measures such as disproportionate or excessively restrictive bans or freedom of movement, the measures applied have limited movement and access in the public space. Short or long term confinement, sometimes with curfews, is imposed. Wearing a mask is also made compulsory in public spaces. More and more countries are moving forward with recommendations or mandates for wearing masks in public. If no masks, no access to public places such as shops, public buildings, public transport. In many cases, the ban on going out in the streets without masks has even been raised. In short, these restrictions which provided for the safety and well-being of people by protecting them from the virus were seen as discriminatory.

It must be said that the world does not seem to have answers to many of the problems raised by the pandemic. It is not easy to predict the future either. But it is indisputable that a major pandemic like Covid-19 will have short and long term effects with changes made at all levels. However, one thing is certain, is that the way to counter the virus will also determine the post-Covid-19 period. From the outset, human rights should have been placed at the heart of all measures. However, the steps taken from the beginning contradicted the principles of human rights. The pandemic has shown the need to build a new understanding of social well-being. As a

result, many are those who pronounce a social contract revised and adapted to the new situation. The new social contract requires a balance between the policies forged by the conditions of the new Covid-19 period and human rights. Thus, the new social contract aims both to combat and manage the pandemic and to shape the new post-Covid-19 world within the framework of human rights.

Bibliography

- Alberta Human Rights Commission. (2020). *Covid-19 and Human Rights*. (Erişim :29.01.2021), <https://www.albertahumanrights.ab.ca/employment/Pages/covid19.aspx>.
- Amnesty International (2020). *Mesures prises face a la Covid-19 et obligations des etats en matiere de droits humains: Observations preliminaires*. (Erişim:02.12.2020), <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL3019672020FRENCH.pdf>.
- Aytekin, E. (2020). *Steps taken by countries in fighting COVID-19 pandemic*. (Erişim :29.11.2020), <https://www.aa.com.tr/en/health/steps-taken-by-countries-in-fighting-covid-19-pandemic/1812009>.
- Bachelet, M. (2020). *COVID-19: les mesures exceptionnelles ne doivent pas servir à couvrir les abus et les violations des droits de l'homme*. (Erişim:30.10.2020), <https://www.ohchr.org/FR/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25828&LangID=f>.
- Bai, N. (2020). *Still Confused About Masks? Here's the Science Behind How Face Masks Prevent Coronavirus*. (Erişim:28.01.2020), <https://www.ucsf.edu/news/2020/06/417906/still-confused-about-masks-heres-science-behind-how-face-masks-prevent>.
- Blunt, G. (2020). *Face Mask Rules: Do they Really Violate Personal Liberty*, (Erişim:28.01.2021), <https://theconversation.com/face-mask-rules-do-they-really-violate-personal-liberty-143634>.
- Bussard, S (2020). *Le Covid-19, «Une crise des droits humains»*. (Erişim:14.11.2020), <https://www.letemps.ch/monde/covid19-une-crise-droits-humains>.
- Charles, D. (2020). *Couvre-feu, Stop Covid: La Ligue des droits de l'homme defend nos libertes individuelles*. (Erişim:30.10.2020), <https://www.hitwest.com/news/couvre-feu-stop-covid-la-ligue-des-droits-de-l-homme-defend-nos-libertes-individuelles-36508>.
- Controleur general des lieux de privation de liberte (2020). *Les droits fondamentaux des personnes privées de liberté à l'épreuve de la crise sanitaire. 17 mars au 10 juin 2020*. (Erişim:18.11.2020), https://www.cglpl.fr/wp-content/uploads/2020/07/CGLPL_Rapport-COVID.pdf.
- Dahi, A. (2020). *Coronavirus Aşısı Olan İnsanlar Maske Takmaya Devam edecek*. (Erişim :29.01.2021), <https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/corona-virus-asisi-olan-insanlar-maske-takmaya-devam-edecek,h-UdCFQCqE-IXms5DPMqcQ/pYLz0ctMR0m-14CIg9wACw>.
- Davaris, S. (2009:27). *Le Contrat social réconcilie liberté et vie en société*. (Erişim:03.12.2020), <http://www.unige.ch/presse/static/ideesgenie/PDF11RROUSSEAU.pdf>.
- De Sakutin, S (2020). *Le masque, pour la liberté de tous*. (Erişim: 26.11.2020), <https://theconversation.com/le-masque-pour-la-liberte-de-tous-143968>.
- Fiat, S (2020). *A quelle liberté le port du masque peut il porter atteinte ?* (Erişim: 18.11.2020), <http://www.cdmf-avocats.fr/a-quelle-liberte-le-port-du-masque-peut-il-porter-atteinte/>.
- Fields, K. (2020). *Wearing a face mask: Does it infringe on personal freedoms?* (Erişim: 27.10.2020), <https://www.ktvb.com/article/news/local/208/university-of-idaho-law-professor-masks-versus-personal-freedom/277-087e4e8d-c25c-4b8a-bacc-8353466f3350>.
- Gallagher, J. (2020). *Coronavirus: à quand le retour à nos anciens mode de vie ?* (Erişim:01.12.2020), <https://www.bbc.com/afrique/monde-54761492>
- Guterres, A. (2020). *Lutter contre la pandémie d'inégalités : un nouveau contrat social pour une nouvelle ère. Nations Unies*. (Erişim:09.11.2020), <https://www.un.org/fr/coronavirus/tackling-inequality-new-social-contract-new-era>.
- Jenkins, J. (2020). *How Christian nationalism may determine whether you wear a mask*. (Erişim:29.01.2021), <https://religionnews.com/2020/10/09/how-christian-nationalism-and-religious-devotion-predicts-your-response-to-covid-19/>.
- Laffon, P. (2020). *La presse espagnole se penche sur l'anti-masque français*. (Erişim:01.12.2020), <https://lepetitjournal.com/barcelone/actualites/la-presse-espagnole-se-penche-sur-lanti-masque-francais-288115>.
- Laurent, E. (2020). *Le Mamasque et la brume*. (Erişim:25.11.2020), <https://www.alternatives-economique.fr/eloi-laurent/masque-brume/00092641>.
- Lohest, G. (2020:). *Au nom de quelle liberte pouvons-nous accepter les contraintes ?* (Erişim:05.12.2020), <http://www.equipespopulaires.be/wp-content/uploads/2020/04/c3-20-au-nom-de-quelle-liberte-pouvons-nous-accepter-les-contraintes.pdf>.
- LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public (2010). (Erişim :28.01.2021), <http://www.textes.justice.gouv.fr/lois-et-ordonnances-10180/interdiction-de-la-dissimulation-du-visage-dans-lespace-public-21885.html>.
- Lugon, L. (2020). *Le port du masque, sujet de toutes les crispations à Genève*. (Erişim:01.12.2020),

- <https://www.letemps.ch/suisse/port-masque-toutes-crispations-geneve>.
- Mattiusi, J (2020). *La liberté vestimentaire démasquée ? À propos de l'ordonnance du Conseil d'État en date du 17 avril 2020. La Revue des droits de l'homme*. (Erişim:30.11.2020), <https://journals.openedition.org/revdh/9116>.
- Non, la démocratie ne sera pas en quarantaine* (2020). (Erişim:30.11.2020), https://cric-grenoble.info/IMG/pdf/communiqué__signataires-v3.pdf.
- Office of The Human Rights Commissioner. (2020). *A human rights approach to mask-wearing during the COVID-19 pandemic*. (Erişim:29.01.2021), https://bchumanrights.ca/wp-content/uploads/BCOHRC_Nov2020_Mask-Policy-Guidance_FINAL.pdf.
- Onusida (2020a). *Droits en cas de pandémie: Confinements, droits et leçons du VIH dans la réponse précoce à la COVID-19*. (Erişim:30.11.2020), https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/rights-in-a-pandemic_fr.pdf
- Onusida (2020b). *Les droits humains aux temps du COVID-19: Les leçons du VIH pour une réponse efficace, et dirigée par la communauté*. (Erişim:27.11.2020), https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/human-rights-and-covid-19_fr.pdf.
- Organisation Mondiale de la Sante (2020a). *Conseils sur le port du masque dans le cadre de la COVID-19. 6 Avril 2020*. (Erişim:12.11.2020), https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332448/WHO-2019-nCov-IPC_Masks-2020.4-fre.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Organisation Mondiale de la Sante (2020b). *Conseils sur le port du masque dans le cadre de la COVID-19. 5 Juin 2020*. (Erişim:10.11.2020), https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331831/WHO-2019-nCoV-IPC_Masks-2020.3-fre.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Smith, L. (2020). *Why Masks Are a Religious Issue*. (Erişim:29.01.2021), <https://theconversation.com/why-masks-are-a-religious-issue-144391>.
- The Lancet (2020). *Editorial: Covid-19, Remaking the Social Contract*. (Erişim:22.11.2020), [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30983-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30983-1/fulltext).
- Vincent, C. (2020). *Les libertés publiques à l'épreuve du coronavirus*. (Erişim:19.11.2020), https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/03/20/les-libertes-publiques-a-l-epreuve-du-covid-19_6033764_3232.html
- Who, *Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on Covid-19-9 March 2020*. (Erişim:28.01.2021), <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--20-march-2020>.
- Who, *Virtual Press Conference on Covid-19-11 March 2020*. (Erişim:28.01.2021), https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf?sfvrsn=cb432bb3_2

Araştırma Makalesi • Research Article

Zerdüştilik Yeniden Canlanıyor mu? (Kuzey Irak'ta Ortaya Çıkan Yeni Zerdüşti Hareket Üzerine Bir Araştırma)

Is Zoroastrianism Reviving Again? (A Study on the New Zoroastrian Movement in Northern Iraq)

Mehmet Emin Sular^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4673-2544

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 03 Şubat 2021
Kabul tarihi: 09 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Zerdüştilik
Kuzey Irak
Pir Lokman
Med
Yesna

ÖZ

20. yüzyıldan itibaren Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan gibi seküler milliyetçi Kürt aydınlar, Kürtlerin Medlerden geldikleri, İslam öncesi dinlerinin Zerdüştilik olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialar gelişen Kürt milliyetçiliğine bağlı olarak Kürtler için şanlı tarih, kadim bir din oluşturmayı amaçlamıştır. Söylemler zamanla, bazı okur-yazar kesim arasında da karşılık bulmuştur. 2012 yılında İsveç-Stockholm'da Andez Hawezi dine yeni giren taraftarlarıyla bir Zerdüşti tapınağı kurmuştur. Onun desteği ve yurt dışından dönenlerle Kuzey Irak'ta Zerdüştiliğe geçişte bir hareketlilik başlamıştır. 2014'te DEAŞ'ın saldırıları, geçişleri daha da hızlandırmış ve yeni bir Zerdüşti Hareket ortaya çıkmıştır. Yeni Zerdüşti Hareket, çıkışından kısa süre sonra Pir Lokman ve Yesna Grubu şeklinde ikiye bölünmüştür. Çalışmanın amacı Yeni Zerdüşti Hareket hakkında bilgi verdikten sonra iki grubu ayrı ayrı incelemektir. Araştırma için alan çalışması yapılmış ayrıca yazılı-görsel veri sağlayan kitap, makale ve dijital kaynaklardan faydalanılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 November 2020
Received in revised 03 February 2021
Accepted 09 February 2021

Keywords:

Zoroastrianism
North Irak
Pir Lokman
Med
Yasna

ABSTRACT

From the 20th century onwards, secular nationalist Kurdish intellectuals such as Celadet and Kamuran Ali Bedir Khan claimed that the Kurds came from the Medes and their pre-Islamic religions were Zoroastrianism. These allegations aimed to establish a glorious history and an ancient religion for the Kurds due to the development of Kurdish nationalism. Over time, some of the educated people have also responded to these discourses. Thus, in 2012 Andaz Hawezi established a Zoroastrian temple in Stockholm, Sweden with his newcomers to religion. Moreover, with his supports and those who returned from abroad, a movement began for the transition to Zoroastrianism in Northern Iraq. On the other hand, in 2014, ISIS attacks have accelerated the transition and a new Zoroastrian Movement has emerged. This New Zoroastrian Movement was divided into two groups as Pir Lokman and Yesna group shortly after its emergence. From this point of view, the aim of this study is to examine these two groups after giving information about the new Zoroastrian Movement. For the research part of this study, a field study was conducted and books, articles and internet which provide written and visual data were used.

1. Giriş

Son zamanlarda Zerdüştiliğin yeniden canlandırılmasıyla ilgili birtakım girişimlerin olduğu görülmektedir. Toplumsal hayatta kişi veya kurum adı olarak *Avesta*, *Zerdüşti* ve *Fraveher* gibi bu dine ait birçok kavram ve semboller karşılıklıdır. Zerdüştiliğe ait kitaplar yoğun ilgi görmektedir. Ayrıca Kürtlerle Zerdüştilik arasında bağlantı

kurularak Kürtlerin İslam'dan önce Zerdüşti oldukları (Xemgin, 2011: 223), Zerdüşti'nin Med devleti (M.Ö. 728-559) döneminde yaşayan bir Kürt peygamber olduğu, isminin Kürt dilinden geldiği vb. iddialar bazı yazılı kaynaklarda sıkça geçmektedir (Bilgin, 2003: 121-122; Xemgin, 2011: 77-80; Cemilpaşa, 2018: 35; Foltz, 2017: 91).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: meminsular65@hotmail.com

İddialar özellikle Kürt milliyetçi seküler aydınlar tarafından dile getirilmektedir.¹

Zerdüştilik ile ilgili hareketlilik, Birinci ve (1990-1991) İkinci Körfez Savaşı (2003) neticesinde fiili olarak ortaya çıkan yarı özerk *Kuzey Irak* bölgesi için de söz konusu olmuştur. Burada yukarıda ifade edilen iddialar karşılık bulmuş; 2015 yılında yeni bir *Zerdüşti Hareket* ortaya çıkmıştır. Süleymaniye şehrinde şekillenen Hareket, Bölgesel Hükümet'in din işlerinin yürütüldüğü *Veżâret-i Evkâf* (Diyanet İşleri Başkanlığıyla eşdeğer) kurumunda resmi olarak temsil edilmektedir. 2015 yılında tek merkezde çalışmalarına başlayan Hareket, günümüzde Süleymaniye'de biri resmi diğeri gayr-i resmi iki merkezde farklı iki grup şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Çalışmanın konusu *Hareket*'i ele almadan önce konunun anlaşılması noktasında Bölge'nin siyasi ve toplumsal yapısı hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir.

Kuzey Irak, Irak merkezi hükümetine bağlı yarı özerk bir yapı olmakla birlikte siyasal anlamda statüsü tartışmalıdır, gelecekte Bölge'yi bekleyen gelişme ve olayları şimdiden tahmin etmek zor görünmektedir. 5.2 milyon nüfusa sahip Bölge'de Asuri, Türkmen, Ermeni, Arap, Keldani, Yezidi, Ehl-i Hak/Kakai² ve Kürt gibi farklı din, mezhep ve milletlerden insanlar yaşamaktadır. Nüfusun yüzde 80' nini Sünni Şafii Müslüman Kürtler oluşturmaktadır (KRG, 09/11/2019; Aziz, 2013: 36). Bölgedeki dinsel çeşitliliğe son dönemde Zerdüştiliğe girenler de ayrı bir grup olarak eklenebilir. Güney Irak ve Suriye'deki kargaşa ve dinsel şiddetten kaçan azınlıklar için Bölge bir kaçış merkezi haline gelmiş, bu da çeşitliliği artırmıştır.

Halk gerek Bölge'nin statüsündeki belirsizlikten kaynaklı gerekse geçmişten gelen birçok sorunla karşı karşıyadır. Bölge, 1992 yılından beri iktidar gücünü elinde bulunduran seküler³ ve siyasal etkinliği olmayan dini hareketlerin etkisi altındadır (Filiz, 2019: 14). İki aktör de siyasal partiler yoluyla faaliyetlerini yürütmektedir.

Bölge'de siyasi ve ekonomik güç, Birinci Körfez Savaşı öncesinde olduğu gibi sonrasında da patrimonyal eğilimli iki seküler parti arasında paylaşılmıştır. Bunlardan ilki ve en eskisi Barzani ailesinin liderliğini yürüttüğü Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) diğeri Talabani ailesinin yönettiği Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)dir (Aziz, 2013: 29). Günümüzde kendilerine ait silahlı güçleri olan iki parti, 1998'te imzalanan Washington Antlaşması'yla Bölge'yi ortaklı bir idari sistemle yönetmektedirler (Aziz, 2013: 104-130). Erbil-Duhok şehirlerinin yönetimi KDP'de Süleymaniye-Derbandikhan ise KYP'dedir.

KDP, 1946 yılında Kürt milliyetçiliği esas alınarak Bağdat'ta kurulur. Parti'nin başkanı Sovyetler Birliği'nde sürgünde olan Molla Mustafa Barzani seçilir. Pragmatik bir kişiliğe sahip olan Molla Mustafa Barzani, hareketinde ideolojik yaklaşımlar yerine kişiliğini ve başarısını ön planda

tutar (Aziz, 2013: 104-105). *Molla* lakabını kullanmaktan çekinmeyecek kadar geleneksel değerlere bağlıdır. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bölge'de sayıları artmaya başlayan sol-seküler kişi/grupların da partisine girmesine ve üst görevlere yükselmesine izin verir. Parti zıt fikirde olanları bir araya getiren/birleştiren çatı işlevini görür. Fakat sol çevrelerin katılımıyla geleneksel dini yapısından sol-seküler bir çizgiye evrilir (Filiz, 2019: 79-80). 1975 yılında sol-seküler kanat, Irak-İran arasında yapılan Cezayir Antlaşması'nın Kürtler açısından ortaya çıkardığı kötü sonuçların nedenini KDP'ye bağlar ve tartışmalar sonucunda Celal Talabani önderliğinde ayrılarak KYB'yi kurar.

1979 yılında Molla Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra oğlu Mesud Barzani yerine geçer (Filiz, 2019: 132). KDP'nin günümüzde milliyetçi, seküler, aşiret sistemine bağlı fakat geleneksel değerlere karşı tavır almada ürkek ve pragmatik bir siyaset yürüttüğü söylenebilir. Bir yanda geleneksel değerlere bağlılık bağlamında camiler inşa edip İslami faaliyetleri desteklerken diğer taraftan yeni Zerdüşti Hareket ve 2015 yılında kurulan siyasal ve seküler Dabıran Hareketi'ne destek verebilmektedir (Filiz, 2019: 178-179). Hatta KDP'ye bağlı bazı radikal Selefi gruplar bulunmaktadır (Filiz, 2019: 102).

Genç kentli kesim tarafından destek gören KYB'nin ise milliyetçi, sol ve devrimci bir parti olarak çizgisi daha nettir (Filiz, 2019: 136). Dini oluşum ve faaliyetlere mesafelidir; ideolojisi doğrultusundaki hareketlere arka çıkmaktadır. 2009 yılında KYB'den ayrılan daha özgürlükçü ve liberal Goran Hareketi'nin de seküler partiler bağlamında ismi belirtilmelidir. Bölge'de halk nezdinde karşılığı az olan başka küçük partiler de bulunmaktadır (Filiz, 2019: 7).

Hem Barzani hem Talabani aileleri günümüzdeki siyasi-seküler duruşlarına rağmen dini bir geçmişe sahiptirler. Barzani Nakşibendi, Talabani ailesi Kadiri tarikatlarına mensup şeyh aileleridir. İki tarikatın bölgedeki faaliyetleri devam etmektedir (Bruinessen, 1991: 11-12). Daha önce dini kimliği ön planda olan ailelerin şartların değişmesiyle politik/siyasi bir yapıya kavuşarak hareketlere yön verdikleri görülmektedir.

Yönetimde seküler partilerin bulunması ve bu yönde siyaset geliştirmelerine rağmen halkın genelinin Müslüman olduğu bir yerde İslami partilerin çıkmaması düşünülemez. Bir ideoloji, din ve hareketin karşıtını oluşturması ve ortaya çıkarması genel bir durumdur. Bu bağlamda *Kürdistan İslami Hareket*, *Kürdistan İttihad-ı İslam Partisi* ve *Kürdistan Cemaat-ı İslami Partisi* başlıca dini partilerdir. İslam Devrimi'nden sonra İran'ın Bölge'de İslami kurumlar oluşturma teşebbüslerine rağmen İslamcı hareket, ideoloji ve partilerin halk arasında dikkati çekecek düzeyde ilgi gördüğü söylenemez (Bruinessen, 1991: 17).

¹ Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan kardeşler Suriye'de 1932-1943 yılları arasında çıkardıkları *Hawar* adlı dergide, Cigerxwin şiirlerinde, Ekrem Cemilpaşa, Sıraç Bilgin, E. Xemgin ve Cemşid Bender gibi yazarlar da kitaplarında bu iddiaları dile getirmişlerdir.

² *Ehl-i Hak* veya bölgede *Kakai* olarak bilinen heterodoks inanç, Şia karşıtı inançtan neşet eden Yezidiliğin aksine kökleri İslam öncesi geleneğe dayanmakla birlikte Şia mezhebi içinden ortaya çıkmıştır. İran sınırları içerisinde şekillenen inancın kutsal metinleri *Gurani* dilindedir. Ehl-i Hak sonradan Lur, Azeri Türkleri, Fars ve Türkmen gibi etnisiteler arasında da yayılmıştır. İnancın temeli birçok defa insan bedenine

girdiğine inanılan Tanrı ve onun farklı yönlerini temsil eden altı/yedi baş melek inancına dayanır. Tanrı'nın bedenine girdiği kişilerden biri Hz. Ali'dir. Ali'yle ilgili benzer inancı Gulat-ı Şia, Nusayiriler de paylaşır. Ehl-i Hak'ka göre Tanrı'nın en büyük enkarnasyonu Ali'yle değil grubun kurucusu Sultan Sahak ile gerçekleşmiştir (Bruinessen, (1991), 7-8.

³ Devlet ile dinin birbirinden ayrılması ilkesi olarak anlaşılan *sekülerizm*, ulus-devlet inşa etme konusuyla yakın ilişkili bir kavram olup yasaları insanların düzenlemesi gerektiğini ve halk egemenliğini esas alır (Göle, 2017: 15).

Seküler ve İslami partiler dine yaklaşım ve hedefledikleri toplum modelinin farklı olmasına rağmen bağımsız bir devlete götürecektür Kürt milliyetçiliği ve modern bir Kürt ulusu yaratma düşüncesinde ortak idealler paylaştıkları ifade edilebilir. Etnik-ulus yaratmak için de bazı araçlar gereklidir. Bu araçlar ya toplum içinde mevcuttur ya da bazen icat edilir. Ortak kültür, paylaşılan tarih, coğrafya, mitler, gelenekler, ulusal öz, bayrak, milli marş, dil, halkın ruhu, folkloru ve din bu araçlardandır (Aziz, 2013: 26).

Bölge'de seküler kesimin inanca dair ana vurgusu tarihte Kürtlerin dini olduğunu iddia ettiği *Zerdüştilik* üzerinedir. Bunlar açısından köklerini Zerdüştilik'ten aldığını söyledikleri Yezidilik de ayrı bir öneme sahiptir. İslam'ı da Kürtlerin ulus aşamasına geçememesin sebebi olarak görürler. İslamcı partiler ise ulus kimliği yaratma sürecinde İslam'ı alır ve onu Kürt kimliğinin ayrılmaz parçası kabul ederler (Filiz, 2019: 70-71). Sekülerler kesime göre Bölge'deki farklı din ve mezhepteki insanlar için İslam ve İslamcılar büyük tehlike arz etmektedir (Filiz, 2019: 186-187). Ancak sekülerizm ile farklı din ve kültürlerin bir arada yaşaması mümkün görülürken teokratik bir yönetimde bunun mümkün olmayacağı ifade edilmek istenmektedir.

Bölgesel Hükümet'teki partiler, Bölge'nin seküler, milliyetçi karakter kazanıp siyasi İslami bir yapıdan uzaklaşması için çaba içerisinde oldukları söylenebilir.⁴ Bu amaçla söylemlerini destekleyecek hareket ve oluşumlara direk veya dolaylı destek verirler. Resmi olarak 2015 yılında açılışı onaylanan yeni *Zerdüşti Hareket* bu kapsamda değerlendirilebilir. Çalışmanın amacı Hareket'i, onu ortaya çıkaran etkenleri, mevcut dini ve siyasi yapısını incelemektir. İlk olarak Hareket hakkında genel bilgiler verecek sonra *Yesna Grubu* ve *Pir Lokman Grubu* ayrı ayrı ele alınacaktır. Araştırma için Ağustos-2019 tarihinde alan çalışması yapılmış ayrıca yazılı-görsel veri sağlayan kitap, makale ve dijital kaynaklardan faydalanılmıştır. Alan çalışmasında kendileri ile görüşme gerçekleştirilen kişilerden izin alınanlar gerçek isimleri, alınamayanlar ise müstear isimle belirtilmiştir.

2. Yeni Zerdüşti Hareket

Zerdüştiliğe yeniden dönüş hareketi entelektüel temelini, 20. yüzyıl boyunca gelişen seküler Kürt milliyetçiliğine borçludur. Aslında Kürtler arasında atalarının Zerdüşti oldukları veya Zerdüştilikle ilişkili geleneklere inandığı yönündeki bilgi, yirminci yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Fakat fikrin gelişmesi, Kürtlerin kökeni, kültürü ve milliyetçi söylemin bir özelliğine dönüşmeye başlaması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir (Barber, 2019: 230). Bu konuda öne çıkan iki etkin kişi Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan kardeşlerdir. Bedirhan kardeşler, 1932'den 1943 yılına kadar Suriye'de çıkardıkları *Hawar* adlı dergide Kürtlerin kökeninin Medlere dayandığı, İslam'dan önceki dinlerinin Zerdüştilik olduğunu iddia etmiş; Kürt kimliğinin kültürel parçası gördükleri Zerdüştiliğe özel ilgi göstermişlerdir (Bedirhan, 1932: 37-38). İddiaları sonradan Cigerxwin, M. Sıraç Bilgin, E. Xemgin ve Cemşid Bender gibi Kürt sol milliyetçi

entelektüeller tarafından kabul görmüş, yazılıp çizilmiştir. Bazı milliyetçi aydınlar da Zerdüştilik'ten gelen kökleriyle Yezidiliği mükemmel bir Kürt dini görmüştür. (Bruinessen, 1991: 1).

1990 yılından itibaren bu fikirler somutlaşmış, başta Avrupa olmak üzere Irak ve İran gibi yerlerde bireysel olarak Zerdüştiliğe geçişlerle ilgili haberler duyulmaya başlanmıştır. 2000 yılında itibaren ise din değiştirmeler daha organizeli bir boyut kazanmıştır (Barber, 2019: 229). 2012'de yoğun Kürt nüfusunun yaşadığı İsveç-Stockholm'da Andez Hawezi denilen kişi tarafından ilk Zerdüşti tapınağı açılmıştır. Amaçlarının Zerdüştiliği yeniden canlandırma olduğunu ve şu an İsveç'te 3 binden fazla Zerdüşti olduğunu belirten Hawezi,⁵ Kuzey Irak'ta Zerdüşti Hareket'in ilham kaynağı olmuştur. Bununla kalmamış iki grup için dini bir lider ve akıl hocası olarak önemli bir pozisyondadır; iki merkezde de fotoğrafı asılıdır.⁶

Fotoğraf 1. Andez Hawezi. (RG, 09.01.2012).

Fotoğraf 2. Andez Hawezi'nin Pir Lokman Grubu'nun merkezindeki fotoğrafı (M. Emin Sular, 29/08/2019).

Kuzey Irak'ta Hawezi'nin desteği ve Avrupa'dan Bölge'ye dönenlerle Zerdüştiliğe geçişler ivme kazanmıştır. Hareket resmîyet kazanmadan önce Duhok, Zaho gibi şehirlerde din değiştirip aile ve çevrelerinden gizleyenler olduğu ifade edilmiştir (Szanto, 2018: 98-99; Smith&Shadarevian, 2016: 19). Mart 2015 yılında da Zerdüşti dinin tanıtma ve yayılma görevini organizeli yürütecek *Zerdüşti Yüksek Meclisi* resmi

⁴ Onların çalışması karşılık bulmuş gibidir. 2007 yılında Bölge'de 376 üniversite öğrencisiyle yapılan ankette, öğrencilerin yüzde 83,6 gibi yüksek oranda İslam'ın bölge halkı birliğini sağlamada önemli olmadığını öncelikli olanın etnisite olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç İslam'ın genç eğitimli kesimin düşüncesinde ve ulus kimliği inşa etme sürecinde fazla yer tutmadığını göstermektedir (Aziz, 2013: 187-188).

⁵ WZO, 28/02/2012).

⁶ Hareket için önemli diğer bir kişi İranlı Şii olup sonradan Zerdüştiliğe geçen ve ABD'de yaşayan *Ali Ekber Caferi*'dir. Zerdüştilik hakkında çok sayıda çalışması olan Caferi'nin, Zerdüşti'nin hayatını anlatan kitabı, Takür adındaki kişi tarafından Farsçadan Sorancaya tercüme edilmiştir.

olarak açılmıştır. Kurucu başkanı sonraları Pîr Lokman adıyla meşhur olacak Lokman Hacikerim olmuştur (Albayan, 12/12/2019). Hareket'in İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi resmiyet kazanması ve kabul görmesi yerel hükümetin dini azınlıklara haklarının verilmesine yönelik çıkardığı kanunun 5. maddesiyle mümkün olmuştur (A Reading for the Law of Protecting Components in Kurdistan, 5. Mad. 2015). Yeni Zerdüşti Hareket'e, Bölgesel Hükümet'in din işlerini yürüten Vezâret-i Evkâf kurumunda dört yılda bir seçimle değişmesi hükmüne bağlanan bir temsilci bulundurma hakkı tanınmıştır. Ellili yaşlardaki Awat Husameddin, temsilci olarak seçilmiştir. Kısaca Awat olarak tanınan kadının Vezâret-i Evkâf'taki görevi devam etmektedir.⁷

Yasal olarak tanınmak Zerdüştiliğe geçenlere kurumsal yapılarını oluşturma ve toplumda kabul edilebilme açısından önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Fakat ortada hala bir belirsizlik ve handikap vardır. Çünkü Bölge'nin bağlı olduğu Irak yasaları, İslam hukukunu esas aldığından İslam'a girişlere izin vermekte fakat dinden çıkmaları zımnen yasaklamaktadır (Civil Status Law 17 of 1972; Smith&Shadarevian, 2016: 19). Dinden çıkış bir yana Müslüman bir kadının Ehl-i Kitap'tan bir erkekle evlenmesine dahi izin vermemektedir (Personal Status Law 17 of 1959; Barber, 2019: 234). 18. maddede Müslüman olmayanların evliliğinde, eşlerden birinin İslam'a girmesi halinde ne olacağı açıklanmaktadır. Böyle bir durumda şeriat kurallarına göre hükmedileceği, eğer İslam'a giren erkekse evliliğini devam edeceği, kadınsa evliliğin feshedileceği anlatılmaktadır (Personal Status Law 18 of 1959).

Resmi tanınmadan sonra 1 Mayıs 2015 tarihinde Pîr Lokman önderliğinde *Zend* denilen grup tarafından Süleymaniye şehrine yakın bir köyde, ilk dine giriş/Sudrepûşî töreni⁸ yapılır. Törenle çok sayıda kişi Zerdüştiliğe geçer ve beline dine girişi sembolize eden kuştı ipini bağlar. Özellikle 2014 yılında DEAŞ'ın Bölge'ye yönelik saldırıları Zerdüştiliğe geçişleri hızlandırır. Hükümetten alınan izinle 22 Eylül 2016 tarihinde Süleymani'ye şehrinde ilk tapınak/ateşkede açılır (Foltz, 2017: 96-97). Aynı yıl içerisinde Pîr Lokman gruptan ayrılır kendisine bağlı olanlarla yeni bir tapınak/merkez kurar. Bu sebeple Süleymaniye'de şu an iki ayrı Zerdüşti grup bulunmaktadır. Yesna resmidir ve Vezâret-i Evkâf'ta temsilci bulundurma hakkı vardır. Pîr Lokman Grubu ise resmi onayı olmamakla birlikte faaliyetlerini sürdürmektedir. Dönemin Vezâret-i Evkâf'ın başkanı Merivan Nakşibendî, Pîr Lokman'ın resmi onay almadan yer kiralamak suretiyle bir oluşum başlattığını buna rağmen bu merkeze gelenlerin ibadetlerini yapmakta özgür olduğunu belirtmektedir (IRNA, 22/09/2016).

Hareketin bölünmesiyle ilgili birkaç neden zikredilebilir. Bunların başında kişisel hırs ve rekabet gelmektedir. Pîr Lokman, İran ve Hindistan'da Zerdüşti din adamlarından ders almış iyi derecede Farsça bilmektedir. Zerdüştiler arasında kalmış onların ritüelleri nasıl yaptıklarını ve geleneklerini çok iyi öğrenmiştir. Bunun yanında öne çıkan,

hırslı, aşırı kibirli kişiliğiyle Pîr Lokman kendisini bölgedeki tüm Zerdüştilerin dini temsilcisi olarak nitelermekte ve bunu açıkça söylemektedir. Baskın kişiliğiyle Yesna'da aradığını bulamayan Pîr Lokman, Awat ile sorunlar yaşadığından yeni bir oluşuma gitmiştir.

İkinci önemli neden siyasidir. Siyasi gücü elinde bulunduran KDP ve KYP Bölge'yi ikiye bölmüştür. İki partinin kendisine ait hakimiyet alanı, toplumsal hayatta arkasında durduğu kurumlar vardır. Bir hareketin Bölge'deki parçalı siyasi güçten kaynaklı bölünmesi doğaldır. Yerel kıyafetler giyip yerelliğe vurgu yapan Pîr Lokman Grubu KDP, Yesna ise KYP'ye yakın görünmektedir.

Dini açıdan iki Zerdüşti grup arasında önemli farklar olmamakla birlikte ilişkilerinin iyi olduğu söylenemez. İki taraf birbirine yönelik suçlayıcı dil kullanır ve kendisini gerçek diğerini yapay, siyasi ve bireysel çıkarlarını önceleyen bir hareket olarak nitelendirir.

İki grup da kendilerini tanıtmaya, anlatmaya konusunda çok isteklidirler. Günlük faaliyetlerini canlı olarak yayınlırlar. Ulusal ve uluslararası medyaya bilgi verirler. Dışarıdan gelen araştırmacı ve ziyaretçilere merkezlerini gösterir ve gezdirirler. Çekime gelen bir televizyon kanalı için göstermelik dini ve evlilik törenleri yaparlar (Szanto, 2018: 102-103). Bazı konularla ilgili görüşlerini ortaya koyan kısa tanıtım videoları hazırlarlar. *1437 Yıl Sonra*'da cinsel ahlak, sonraki video filminde DEAŞ yüzünden Müslüman Kürtlerin İslam'dan ayrıldığı ele alınmıştır (Szanto, 2018: 107-108).

2.1. Zerdüştiliğe Geçenlerin Sayısı, Kimliği ve Din Değiştirmelerin Temel Sebepleri

Alanda gerçekleştirilen çalışmada Zerdüştiliğe geçenlerin sayısı hakkında kesin verilere ulaşılamamıştır. Konuyla ilgili soru yöneltilen Awat, net bir sayı vermekten kaçınarak sayılarının yüz binleri aştığını, her gün farklı yaş gruplarından kadın-erkek Müslüman, Hıristiyan, Arap ve Yezidi'nin törenle kendilerine katıldığını ayrıca dine girdiğini gizleyen çok sayıda kişi olduğunu belirtmiştir. (Awat Husameddin, *Görüşme*, 29/08/2019).⁹ Pîr Lokman da her gün onlarca kişinin kendilerine geldiğini söyleyerek buna yakın bir cevap vermiştir. İki grubun temsilcisinin sayılarını fazla gösterme noktasında gayret içinde olduğu ve verilen rakamların abartılı olduğu söylenebilir. Çünkü iki merkezde çarşamba günleri halka yönelik verilen seminare (onlar dini tören diyor) veya önceden düzenlenmiş bazı bayram kutlamalarının internetteki görüntülerine bakıldığında katılımcıların onlarca kişiden oluştuğu görülmektedir. Eğer ifade edildiği üzere hareketin içindekiler çok olsaydı seminer veya bayram kutlamalarının çok daha kalabalık olması gerekirdi. Katılımcıların hepsinin din değiştirdiği de söylenemez. Çünkü Hareket'e ilgisi sempati düzeyinde olanlar ve devlet görevlileri de aktivitelere katılabilmektedirler. Her türlü programa Awat'la birlikte katılan elli beş yaşlarındaki Zerdüşti eşi, yalnız olduğumuz

⁷ Zerdüştiliğe yeni girenlerle bölge hükümeti arasındaki koordinasyon Awat tarafından sağlanmaktadır. Awat'a iletilen talepler yetkililere ulaştırılır.

⁸ Bazı dinlerde, dine girme ve dinin emirlerini yerine getirme sorumluluğu belirli yaşta kendiliğinden gerçekleşirken Yahudilik ve Zerdüştilik gibi dinlerde ise bu ancak bir tören ile gerçekleşir. Zerdüştilikte Sudrepûşî olarak isimlendirilen törenle akıllı balığ olan çocuk dine girmiş olur. Din adamı yönetiminde yapılan törende, çocuk sudre denilen beyaz yakasız gömleği giyer, beline de kuştı ipini bağlar. Bununla rızasıyla dine girmiş

ve dini emirleri yerine getirme sorumluluğunu kabul etmiştir (Niknâm, 1388/2009: 46-47), Yahudilik'te ise erkekler için 13 yaşında *Bar Mitzva* kızlar için 12 yaşında *Bat Mitzva* denilen tören düzenlenir. Bununla erkek-kız dinin emirlerini yerine getirmekle yükümlü olurlar (Alalu vd., 2001, 88-89).

⁹ Awat, bu yönde soru soran araştırmacı ve haber ajanslarına genelde sayılarının 100.000 dolayında olduğunu belirtmektedir (Smith&Shadarevian, 2016: 19).

sırada Süleymaniye’de 1-2 bin civarında dine girenin olduğunu ifade ederek daha gerçekçi bir sayı belirtti (Cemal Husameddin, *Görüşme*, 27/08/2019). Hükümet yetkileri de ellerinde bölgede Zerdüştiliğe girenler hakkında kesin bir rakamın bulunmadığını ifade etmekle birlikte yüzlerle ifade edilen sayısal değerlerden bahsetmektedirler (IRNA, 22/09/2016). Sonuç olarak sayı vermek gerekirse yüzlerle ifade edilecek bir rakam karşımıza çıkmaktadır. Bölge’de özellikle farklı yerlerde ikamet edip iletişim içinde olan okur-yazar kesimden Hareket’e karşı ilgi bulunmaktadır. Fakat ilginin katılıma dönüşerek büyük sayılara ulaştığı söylenemez.¹⁰

Bölge’de Zerdüştiliğe geçen veya ilgi duyan orta-üst tabakadan Kürt milliyetçileri genelde Marksist görüşlerden derin şekilde etkilenen kişilerdir. Bunlar için Zerdüştilik öğrenilecek ve yaşanılacak biri dini gelenek yerine, gerçekleştirmek istedikleri siyasi emelleri uğruna kültürel bir sembol, İslam’a alternatif ahlaki bir oluşum, Kürt halkının özelliklerini taşıyan bir gemi ve temel karakterini tanımlayan değerdir. Bu grupta Zerdüştiliği otantik tanımlayıcı bir kimlik kabul eden agnostikler hatta ateistler vardır. Bunun yanında Zerdüştiliği bir din olarak gören ve öğrenmek isteyen az kişiden de bahsedilebilir. İki yaklaşımın ortak yönü milliyetçilik ve Zerdüştiliğin İslam’a alternatif bir din görülmesidir (Barber 2019: 230-231; Foltz, 2017: 97).

Yesna Grubu’nda Zerdüştiliğin dinden ziyade ahlaki kurallar bileşkesi ve felsefe olduğu vurgusu hemen göze çarpar. Buna göre din değiştiren kişi sadece ahlaki kuralları dikkate almalıdır. Pîr Lokman Grubu’nda ise din ve ritüel vurgusu daha fazladır. Pîr Lokman ibadetlerde *Avesta*’dan ezberlediği bazı metinleri okur. O ayrıca yeni bir Zerdüştilik icat etmediklerini atalarının uyguladığı şekilde milli dinlerini yaşamak istediklerini belirtir (Pîr Lokman, *Görüşme*, 30/08/2019).

Yeni Zerdüşti Hareket’e katılanlarının genelinin geleneksel Müslüman bir aileye mensup oldukları fakat İslam’a karşı aidiyet ve bağlarının zayıf olduğu anlaşılmıştır. 2014 yılındaki DEAŞ saldırısı ve Ortadoğu’daki diğer radikal örgütlerin şiddet eylemleri, İslam’ın imajına oldukça zarar vermiştir. Birçok kişi tamamen dinden uzaklaşarak ateist olurken bazıları da din değiştirmeyi tercih etmiştir. Bunların yönleri genelde İslam öncesi Kürt dini olduğunu iddia ettikleri Zerdüştiliğe doğru olmuştur. Bunun yanında Hıristiyanlığa girenlerden de bahsedilmektedir (Galletti, 2016: 163; Smith&Shadarevian, 2016: 19). Din değiştirenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde İslam’ın şiddet ve öldürmeyi emrettiği, farklı din ve kültürlerle yaşam hakkı vermediği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri yetmiş yaşlarındaki emekli, beş çocuk babası Muhammed Hamit Süleymani’dir. Önceden Müslüman olan Süleymani, 2006’da Mormonluğ’a,¹¹ 2017 yılında ise tekrar din değiştirerek Zerdüştiliğe geçmiştir. Şu an ateşkededeki

uygulama ve törenlerde giydiği beyaz elbiselerle aktif bir rol üstlenmektedir. Süleymani’nin din değiştirmesinin sebebi belirttiğine göre bazı örgütlerin şiddet eylemleridir. Çocuklarının ve eşinin dinin ne olduğu sorusuna: “Onlar DEAŞ’lı” şeklinde cevap vererek İslam’a bakışını ortaya koymuştur. Ona göre İslam, başka din ve kültürlerdeki insanlara dine girme, cizye/vergi ödeme veya öldürülme seçeneklerini sunmuştur. Ayrıca kadını, erkekten aşağı görmüş, ona yeterince hak tanımamıştır. Aklı reddeden gerici bir dindir.¹² Zerdüştilik ise sevgiyi, barışı, ilerlemeyi, sözcü, düşünce ve eylemde doğru ve medeni olmayı emretmiştir. Özgürlüğü önemsemiş, kadın-erkeği eşit görmüş, öldürmeyi yasaklamış ve tabiatın korunmasını esas almıştır. Kimseye din seçme ve ibadet yapma dayatmasında bulunmamıştır (Muhammed Hamit Süleymani, *Görüşme*, 29/08/2019). İran vatandaşı olup siyasi nedenlerden kaçak yolla Kuzey Irak’a geçerek oturma izni almaya çalışan kırk beş yaşlarındaki Sünni bir aileye mensup Azad¹³ ve üniversite öğrencisi Diyako, Zerdüştiliğe geçişlerini aynı nedenlere dayandırmışlardır. Diyako, durumunu zarar göreceği endişesiyle çevresinden sakladığını, ayrıca Hareket’i siyasi görüşlerine yakın gördüğünden buna katıldığını ifade etmiştir (Diyako, *Görüşme*, 29/08/2019).

Din değiştirmelere diğer bir etken İslam’la özdeşleşen Araplara yönelik antipatidir. İddiaya göre Araplar, İslam’a girdikten sonra Kürtlere İslam’ı kabul ettirmek için baskı yapmış kabul etmeyenleri öldürmüşlerdir. Bu bağlamda İslam’dan ayrılarak Zerdüştiliğe geçmek baskıya, Araplara ve İslam’a başkaldırıyı temsil etmektedir (Szanto, 2018: 100). İslam ve Araplara yönelik bu yaklaşımın sebeplerinden biri yüzbinlerce kişiyi öldüren ve binlerce yerleşim alanını yok eden Bölge’ye yönelik Saddam Hüseyin’in düzenlediği Enfal ve Halepçe saldırıları olduğu söylenebilir. Yakın dönemde gerçekleşen bu trajik saldırıların hatıraları insanların zihninde canlılığını korumaktadır. Saddam bir Arap-Müslümandı, her ne kadar seküler olsa da yeri geldiğinde dini argümanlar kullanmıştır.

Milliyetçilik, Arap ve İslam düşmanlığı vurgusu din değiştirenlerin konuştukları dilde de kendini göstermektedir. Bu kişiler konuşmalarında Arapça ve İslami kelimeler yerine Kürtçe olanları kullanmaya çalışırlar. Selamlaşmada halk arasında yaygın olan *selamun aleykum* yerine aynı anlamı ifade eden *aşitti* kelimesini kullanırlar. *Tu hayır hati* (hoş geldiniz) deki Arapça *hayır* kelimesinden dolayı *fır hati* tabirini tercih ederler.

2.2. Hareket’in Müslüman Halk ve Bölgesel Hükümetle İlişkileri

Bölge insanının genelinin-günlük beş vakit namaz ve oruç gibi İslami ritüelleri yerine getirmese de- inancı güçlüdür; giyim-kuşam, yiyecek, içki ve sünnet gibi konularda dini emirlere uyarlar. Bundan dolayı Süleymaniye’deki insanların, yeni

¹⁰ 2012 yılına kadar farklı ülkelerde bulunan Zerdüştilerin sayılarının tespiti için yapılan çalışmalarda, Irak’ın listeye dahil edilmesini gerektirecek sayıda Zerdüşti olmadığı görülmektedir. Günümüzde ise yeni dine girenlerle sayının yüzlerle ifade edilecek orana ulaşması dikkat çekicidir (FEZANA, 01/02/2021).

¹¹ Mormonluk, 1805 yılında doğan Joseph Smith ve arkadaşları tarafından kurulan bir harekettir. Smith, Moroni denilen meleğin kendisine Mormon Kitabı’nı yazılı olduğu altın levhaları indirdiğini iddia etmiştir. Hareketin içindekiler Smith önderliğinde *Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi*’ni Utah’ta kurmuşlardır. Günümüzde sayılarının 50 milyon olduğu tahmin edilen taraftarlarının yüzde sekseni Amerika’da bulunmaktadır. Mormon öğretisinin dayandığı bazı prensipler Hıristiyan iman doktrininden

ayrılmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Mormonlar, 1- Çok tanrılığa açık kapı bırakmışlardır. 2- Tanrı’nın insandan türediğine ve insanın tanrılaşabileceğine inanmışlardır. 3-Teslisi oluşturan unsurların ayrı varlıklar oldukları ve insanların ruhlarının ezelden beri var olduğunu kabul etmişlerdir... (Aydın, 2005: 517-520).

¹² Pîr Lokman’a göre, İslam kadını ikinci sınıf görmüştür. Çok eşle evliliğe izin vermiş ve ona örtünmeyi dayatmıştır. DEAŞ’ın Yezidi kadınları kaçırması, suiistimal etmesi ve köleleştirilmesi İslam’dan kaynaklanmıştır (Szanto, 2018: 100).

¹³ Eşyle birlikte Süleymaniye’ye gelen Azad, Zerdüştiliğe geçişi halinde ikamet iznini almasının daha kolay olacağını söylemiştir (Azad, *Görüşme*, 28/08/2019).

Zerdüşti Hareket'i desteklediği hatta ondan haberdar olduğu söylenemez. Şehirde iki Zerdüşti merkeze gitmek için yerini sorduğumuz kitap satıcısı, üniversite öğrencisi ve birçok taksiciden bilmedikleri yönünde cevap aldık.

İslami cemaatler ise din değiştirmeleri özellikle Zerdüştiliğe geçişleri olumlu görmemektedirler. Zaman zaman Hareket'e karşı bireysel tepkilerini ifade eden din adamı ve İslami kanaat önderleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum Zerdüştiliğe geçenleri tedirgin etmekte ve baskı altında tutmaktadır. 2016 yılında Selefi görüşlü Molla Abdullatif Ahmet, Zerdüştiliğe geçenlerin kınanması çağrısı yapmıştır. Pîr Lokman çağrısı kendilerinin öldürülmesine yönelik bir işaret olarak yorumlamış ve dini radikalizmden tedirgin olduklarını ifade etmiştir (Foltz, 2017: 98; Albayan, 17/07/2016).¹⁴ Molla Ahmet eleştirilerini daha da ileri götürmüş Zerdüştilerin anne ve kız kardeşleriyle evlendiklerini tarihten örnekler vererek belirtmiştir (Szanto, 2018: 107). Bazı radikal gruplar, din değiştirmeyi suç ve hainlik olarak kabul etmektedir (Smith&Shadarevian, 2016: 20).

İki gruptan kişilerle yapılan görüşmelerde halkla ilişkilerde problemler ve gerginlik olduğu hissedilmektedir. İnternette iki merkeze dair fazlaca bilgi verilmemiş ve adreslerinin yazılmamış olması endişe ve korkunun yansımaları olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen iki gruba ait merkez binalarının önünde hükümete ait veya özel herhangi bir güvenlik önlemi yoktur. Kuzey Irak'ta faal kiliselerin önünde sürekli nöbet bekleyen hükümete ait güvenlik görevleri olduğu belirtilmelidir.

İki Zerdüşti grubun lideri pozisyonundaki Awat ve Pîr Lokman, ısrarla siyasi bir hareket olmadıklarını, siyasi faaliyetler yürütmediklerini, hiçbir yerden maddi destek almadıklarını ve gizli bir gündemlerinin olmadığını belirtirler (KP, 19/11/2019). Fakat faaliyet yürüttükleri bina, çalışanların masrafı ve yapılan uygulamaların büyük ve sürekli maddi kaynak gerektirdiği açıktır. Pîr Lokman, gelirlerinin cemaatindeki zenginlerin bağışlarından geldiğini söylemektedir (Pîr Lokman, *Görüşme*, 30/08/2019). Fakat maddi desteğin büyük oranda yerel hükümette iktidardaki KDP ve KYP'den gelmektedir.¹⁵ İki taraftan kişilerle yapılan görüşmelerde karşı tarafın hangi siyasi güç tarafından desteklendiği dile getirilmektedir. KDP, yapı olarak yerelliğe vurgu yapan Pîr Lokman'ı, KYP'nin seküler Yesna grubunu desteklediği anlaşılmaktadır. Bölge konjonktüründe siyasi /ilişki/onay olmadan bir hareketin ayakta kalması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ne kadar inkâr edilse de Hareket'in siyasetle ilişkili olduğu ve maddi destek aldığını söylemek yanlış olmaz.

Özellikle KDP bir strateji olarak bölgede önemli dini topluluklara, kabile, sivil önderlere ve eğitilmiş kişilerden seçtiklerine *parti maaşı* olarak bilinen ödemeyi yapar. Bu durum Hıristiyan, Yezidi ve Zerdüşti gibi dini gruplar açısından birçok olumsuz sonuç ortaya çıkarmaktadır. Siyasetten uzak kalmak isteyen dini azınlıklar bununla patron-eleman ilişkisinde olduğu gibi patrona sadakat gösterme mecburiyetinde kalmaktadır. Dini kesimin ileri

gelen kişilerinden biri, maaş almayı kabul ettiğinde KDP'nin dini azınlıklara zarar verse dahi her türlü politikasını kabul etmek ve onaylamak zorundadır. Hükümetin parayla aldığı sadakat kendisine yönelik eleştirilerin önünü keser. Dini azınlıkların doğal gelişim seyri de bundan zarar görür. Cemaat üyeleri tarafından belirlenmesi gereken önderler, siyasetin tercih ettiği kişiler arasından çıkar. Bu durum siyasi ve dini liderlik şeklinde çift başlılık ortaya çıkararak cemaat arasında gerginlik meydana getirir. Vezâret-i Evkaf'a seçilen temsilciler dini azınlık ile hükümet arasındaki koordinasyonu sağlar. Siyasi onay olmadan hiçbir dini aktivite yapılamaz ve yapı inşa edilemez. Böylece her şey tamamen siyasete bağlanır. Hükümet grup içinde onaylamadığı hiziplerin çıkmasını engelleyerek dine müdahale eder. Yeni Zerdüşti Hareket'te farklı gruplar olmakla birlikte KDP ve KYP tarafından kuruluş döneminde desteklenen ve Vezâret-i Evkaf'ta temsilci bulundurma hakkı verilen yalnızca Yesna'dır. Yesna'nın yaptığı her türlü işlem kolayca onay alırken diğer grupların faaliyetleri engellenir. 2016 yılında Erbil'de açılışının üzerinde dört ay geçen ateşkede kapatılmıştır. Fakat Yesna'nın Süleymaniye'deki merkezinin açılmasına kolayca izin verilmiştir (Barber, 2019: 232-233; Hanna ve Barber, 2017: 35).

2.3. Hareket'in İran-Hindistan Zerdüştileriyle İlişkileri

Zerdüştilik evrensel bir din olup, dışarıdan katılımlara açıktır. Fakat misyoner karakterli değildir. İran, Hindistan ve Batı'daki Zerdüştiler dinlerini yayma konusunda sistematik misyonerlik faaliyetleri yürütmezler. Dine dışarıdan kendiliğinden bir katılım söz konusu olursa bunu da olumlu karşılarlar (Sular, 2019: 94-96). Bunun yanında Hindistan'daki bazı dindar Parsilerin/Zerdüştilerin dine sonradan girişleri hoş görmedikleri belirtilmektedir (Foltz, 2017: 96).

Awat ve Pîr Lokman'a İran ve Hindistan'daki (Hindistan'dakiler *Parsî* olarak isimlendirilmektedir) Zerdüştilerle ilişkilerinin nasıl olduğu sorulduğunda aralarında problem olmadığını, ilişkilerinin iyi olduğunu, kongre benzeri faaliyetlerde bir araya geldiklerini söylerler. Fakat dini konularda bilgi alışverişi yapmadıklarını, onların Fars/Pers Zerdüştsisi, kendilerinin Med Devleti¹⁶ Zerdüştileri olduklarını ifade ederler. Özellikle Pîr Lokman sonradan anlatılacağı üzere Fars Zerdüştileriyle aralarında yirmiyeye yakın farkın olduğunu belirtir. İki merkezde ateşkede olarak kullanılan yerlerin fiziksel yapısı, din adamlarının kıyafet şekli, bazı dini törenlerin yapılarındaki farklılık buradaki Zerdüştiliğin, kadim Fars/Pers Zerdüştiliğinden çok ayrı olduğunu doğrulamaktadır. İki grubun yeni dini anlayışı tarihi arka plandan, dini hukuk kurallarından ve kutsal metinlerden yoksun yapay bir görünüm arz etmektedir. Sadece Zerdüştilikten alınan *iyi düşünce*, *iyi söz* ve *iyi eylem*den oluşan üç temel ahlaki kuraldır. Her ne kadar adı Zerdüştilik olsa da din adına söylenen ve yapılanların bölgeye özel, siyasi, milliyetçi, modern, liberal ve yapay bir görünüm arz ettiğini söylemek yanlış olmaz. Ortada

¹⁴ Bölge'de son dönemde artan dini radikalizmden tüm dini azınlıklar da endişe etmekte ve uzun vadede bunun kendilerini tehdit edeceğine inanmaktadırlar. Ekonomik belirsizlik, siyasi durgunluk ve genç nüfusun fazlalığı dinsel radikalizmi besleyen başlıca sebepler olarak sayılabilir (Smith&Shadarevian, 2016: 1).

¹⁵ *Yesna*'da aktif olarak çalışan İbrahim, Pîr Lokman'ın KDP'den destek gördüğünü ifade etmiştir (İbrahim, *Görüşme*, 29/08/2019).

¹⁶ Med Devleti'nin resmi dinin Zerdüştilik olduğuna dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Herodotos Medler'in altı boydan oluştuğunu yazmaktadır. Bu boyardan biri, Zerdüştilikle ilişkisi olduğu tahmin edilen mag/muğlarlardır. Bu durumda dahi Zerdüştiliğin bu dönemde halkın değil sınırlı bir azınlığın dini olduğu anlaşılmaktadır. Halkın genelini güneş ve ay gibi tabiat olaylarına taptığı belirtilmektedir (Herodotos, 2013: 59; Sular, 2019: 27-28; Guillemin, 1385/2006: 203).

kendisinden bahsedilen bir din var fakat dinin kendisinin olduğu söylenemez.

3. Yesna Grubu

Yesna, Süleymaniye şehir merkezinde KYB parti binasına yakın iki katlı çok amaçlı bir binada faaliyet yürütmektedir. Katlardaki odalar özel amaçlar için düzenlemiştir. Merkez, dini yerden ziyade bir kültür merkezini andırmaktadır. Alt kattaki odalardan biri, program veya tören öncesi gelenler için bekleme yeridir. Yaklaşık kırk metre kare büyüklüğünde diğer bir oda mabet/ateşkede olarak kullanılmaktadır. Mabet daha çok bir kilise ve konferans salonunu andırır. Arka tarafa sandalyeler öne de bir sahne konulmuştur. Sahnede bir masa, arkasında Bölgesel Hükümet'in bayrağı, tahtadan büyüğe bir Zerdüşti fraveher sembolü¹⁷ vardır. Masanın hemen yanına sadece törenlerde yakılan gazlı ocak yerleştirilmiştir. Duvarlarda da Zerdüşti ve dine ait çok sayıda sembolün resmi asılıdır.

Fotoğraf 3. Yesna merkezindeki mabet.
(M. Emin Sular, 28/08/2019)

Fotoğraf 4. Yesna merkezindeki mabet.
(M. Emin Sular, 28/08/2019)

İkinci katta *Righeravi-yi Med (Med Kurumu)* ve *Turî Pikhâti Ayını û Netevakâni (Farklı Din ve Milletlerden İnsanları Birleştirme Merkezi)* adında iki kurum bulunmaktadır. Righeravi-yi Med, farklı ülkelerden Süleymaniye şehrine gelenlere iş bulma ve maddi destek sağlamakla görevlidir. Turî Pikhâti Ayını û Netevakâni de farklı dinlerdeki insanların bir araya geldikleri merkezdir. Bu kurumlara ait tabelalar binanın dış duvarına monte edilmiştir.

¹⁷ Fraveher sembolünde, süslü elbise giymiş yaşlı bir adam, başında külahla doğuya doğru başı dik şekilde ayakta durur. Duruşuyla neşe ve kuvvetle kanatlarını açmış uçuşa hazır kuşu andırır. Yaşlı adam, bir halkanın içinden geçer, sağ eliyle dua eder, sol elinde küçük bir halka tutar. Sembolün üzerindeki her işaret, ahlâki açıdan ulaşılmaması gereken hedefe işaret eder (Sular, 2019: 73; Hurşıdyan, 1387/2008: 394-395).

Yesna'da din adamı için *asrevan*¹⁸ ismi kullanılmakta ve ikisi erkek, biri kadın toplamda üç asrevan görev yapmaktadır. Asrevanların fotoğrafları mabette duvara asılıdır. Bir kişinin nasıl din adamı olduğu sorusuna Awat, kendilerinde *asrevan, mōbed* ve *mōbed-i mōbedan*¹⁹ şeklinde hiyerarşi olduğunu ve Hawezi'nin din adamı olacak kişiyi belirlediğini ifade etmiştir (Awat Husameddin, *Görüşme*, 29/08/2019). Erkek asrevanlardan biri Suriyeli ellili yaşlardaki *Esaam*, diğeri sosyal medya hesaplarında *Asrevan Kadrok* adını kullanan altmış yaşlarındaki kişidir. Dini törenler özellikle *Asrevan Kadrok* tarafından düzenlenir. Kadın asrevan Awat, resmi görevinin yanında hareketin medya yüzüdür. İngilizce, Arapçayı iyi derecede bilen Awat, her türlü televizyon programına çıkar ve yabancı medyayla röportajı gerçekleştirir.

Sakalsız erkek asrevanlar, yerel kıyafetlerden izler taşıyan beyaz ve kırmızı renklerden oluşan bir üniforma giyerler. Kıyafet kombinasyonu beyaz, yakalı ve uzun kollu bir gömlek, beyaz şalvar, ayakkabı ve çoraptan oluşur. Başta kırmızı külah, belde üç defa sarılarak önden üç düğüm atılmış *pıştbend* denilen kırmızı kuşak olur. Küçük madeni bir fravher sembolü takılı kırmızı boncuklardan oluşan kolye de boynuna takılır. Kadın asrevanın kıyafeti, boyun bölgesi açık ayaklara kadar uzanan beyaz bir fistan ve bele bağlanan kırmızı bir kuşaktır. Başta herhangi bir örtü yoktur.

Fotoğraf 5. Dini kıyafetleriyle Asrewan Kadrok.
(Asrewan Kadrok'un facebook hesabından alınmıştır)

¹⁸ *Asrevan* veya *atrabân*, *Avesta* ve *Veda* metinlerinde din adamları için kullanılan en eski isimdir. Asrevan'ın Ârilerde ateşi sürekli besleyerek yanar vaziyette tutan kişi olduğu sonradan dini bir özellik kazanarak *Avesta* metinlerine geçtiği belirtilmektedir (Sular, 2019: 165; Moayyeri, 1381/2002: 23-25).

¹⁹ Günümüzde İran Zerdüştilerinde *hîrbed-mōbed*, destûr şeklinde bir din sınıflandırması vardır (Sular, 2019: 173-174).

Fotoğraf 6. Dini kıyafetleriyle Awat Hüsamettin.
(M. Emin Sular, 28/08/2019)

Asrevarların kıyafetleri, İran'da möbed denilen Zerdüştî din adamlarından bazı yönlerden farklılık arz etmektedir. Möbedlerin kıyafetleri beyazdır, kombinasyonda kırmızı renkli hiçbir parça yoktur. Şalvar yerine pantolon söz konusudur, gömlek de üstte dizlere kadar uzanır. Kadın möbedlerin başı örtülüdür ve el-yüz hariç boyun bölgeleri dahil vücutları tamamen kapalıdır (Sular, 2019: 177-178).

Asrevarların gömleği, *sudre*; pıstbendinin ise *kuştî* olduğu belirtilmektedir. İran Zerdüştîleri elbisenin altında *sudre* denilen beyaz yakasız, önde ve arkada cepleri olan bir gömlek giyerler. Sudrenin üstüne de yetmiş iki iplikten oluşan *kuştî* ipini bağlarlar. İp bele üç defa dolanır, önde iki arkada iki düğüm atılır. Sudre giymek ve *kuştî* bağlamak Ahûramazda'ya bağlılığı sembolize eder ve her Zerdüştî için farzdır. (Sular, 2019: 273). Yeni Zerdüştî Hareket'in kadim Zerdüştî inancına ait en temel araç ve kavramları kendilerine göre yeniden isimlendirdikleri, şekillendirdikleri ve anlamlar yükledikleri görülmektedir.

Yesna Grubu, semitik dinlerin haftanın bir gününü kutsal kabul etme inancına benzer *çarşamba* gününü kutsal, önemli bir gün olarak belirlemiştir. Her *çarşamba* Zerdüştîlik hakkında çalışmaları olan dışarıdan getirilen biri tarafından mabette konferans düzenlenir ve canlı olarak yayınlanır. Neden *çarşamba*, günün hangi özelliğinden dolayı seçildiği sorulan asrevar Esaam, kesin sebebini bilmediğini fakat büyük ihtimalle bunun Yezidilik'ten kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir (Esaam, *Görüşme*, 28/08/2019). Yezidiler *çarşambayı* kutsal gün kabul eder, miladi takvime göre on üç nisandan sonraki *çarşambada* büyük önem verdikleri *Çarşema Sor* bayramını kutlarlar (Suvari, 2013: 52-53; Lescot, 2009, 63). Yeni Zerdüştî Hareket'in bölgede Yezidilik ve Yezidilerle olan yakınlıkları/ilişkileri göz önüne alındığında böyle bir etkileşimin olma ihtimali yüksek görünmektedir.

Kadim Zerdüştîliğin takviminde haftalık bölümlenme olmadığından Zerdüştîlerde bir haftada belirlenmiş özel, kutsal bir gün yoktur. Bu konuda da bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

Alan araştırması boyunca bir dine giriş töreni ve konferans hariç mabette namaz ve dua benzeri bir ibadetin yapıldığı tespit edilmemiştir. Zerdüştîlikte adı namaz olup günde beş vakit yapılması gereken ibadet vardır (Âferin, 1393/2014:

12-13). İran Zerdüştîleri günün belirli vakitlerinde mabede gider *Avesta* okur, dua eder ve namaz kılarlar. Oruç ve kutsal yerleri ziyaretle ilgili de ortada bir faaliyet söz konusu değildir. Ritüeller konusunda kadim Zerdüştî inancıyla büyük ayrışma bulunmaktadır.

Zerdüştîlikte yedi ile on beş arasındaki tüm erkek-kız çocukları için Sudrepüşî denilen dine giriş töreni düzenlenir. Törenle çocuklar dini kabul eder ve ibadetleri yapmaya mükellef olurlar. Günümüzde İran'da Sudrepüşî anne-baba ve akrabaların katılımıyla büyük bir coşkuyla yapılır. Yaklaşık iki saat süren törenden sonra dine kabul edilen çocuklara belge ve hediyeler verilir. (Sular, 2019: 274-279). Yesna Grubu'nda ise isteyenler için dine giriş töreni düzenlenir. Tören genelde gizli yapılır, dışarıdan kayıt alınmasına izin verilmez. Fakat adayın isteğine bağlı olarak bu değişebilir. Ortalama beş dakika süren törende, beyaz kıyafetler giymiş ve başında beyaz külah olan adaya, iki din adamı tarafından beyaz bir kuşak bağlanır. Aday, tören boyunca Sorani diliyle din adamının söylediklerini tekrar eder. Sonra ateşin karşısında dua eder ve tören biter. Asrevarlar mabette haftada on-onbeş kişi için dine giriş töreni düzenlendiğini belirtirler.

Fotoğraf 7. İki kişi için yapılan dine giriş töreni.
(Asrevar Kadrok'un facebook hesabından alınmıştır)

Fotoğraf 8. Tören sonrası ateşin karşısında dua etme.
(M. Emin Sular, 29/08/2019)

Yesna Grubu bazı törenlerini Kızkapan'da yapar. Kızkapan, Süleymaniye şehrinin 70 kilometre kuzeyinde yer alan dağa oyulmuş bir mezarlıdır. Med dönemine ait olduğu belirtilen Kızkapan, yeni Zerdüştî Hareket'in ideolojisinin/inancının kutsal hac merkezi konumundadır.²⁰

²⁰ Rus arkeolog Diakonov Kızkapan mezarlığının Med kralı Cyarex'in (M.Ö. 625-585) ait olduğunu iddia etmiştir. Fakat bu bilgi doğrulanmış

değildir. Dolayısıyla burasının Partlar/Aşkaniler (M.Ö. 247-M.S. 224) dönemine ait olma ihtimali daha yüksektir. Mezarın dış kısmında birkaç

4. Pîr Lokman Grubu

Grup, önceden ifade edildiği üzere asıl adı *Lokman Hacikerim* fakat kendisini kısaca *Pîr Lokman* olarak tanıtan kişi tarafından kurulmuştur. Bedenen zayıf, 1.70 boylarında ve minyon tipli Pîr Lokman, evli ve üç çocuk babasıdır. İran'da Zerdüştî din adamlarının yanında beş, Hindistan'da ise bir buçuk yıl dini eğitim görmüştür. Din adamı olma belgesini Fransa'da yaşayan İranlı Zerdüştî din adamı ve yazar Kurûş Nîknâm'dan 2013 yılında almıştır. İsteyenlere belgeyi gururla göstermektedir. Bazı dini konulara hâkim olan Pîr Lokman, kutsal olduğunu söylediği görevine kendini vakfettiğini, devletten veya başka bir yerde maaş almadığını, geçimini de dışarıda yaptığı başka işlerle sağladığını belirtmektedir. Ailesi İngiltere'de olan Pîr Lokman, yılın belirli zamanlarında Süleymaniye'ye gelmektedir.

Grup, şehrin işlek ve lüks bir mahallinde üç katlı bir binada faaliyet yürütmektedir. İlk kat karşılama salonudur. Ziyaretçiler sekreter tarafından karşılanıp deftere kayıt edildikten sonra orta kata çıkarlar. İkinci katta mabet olarak kullanılan oda ve büyükçe bir mutfak yer alır. Mabette dikkati çeken, önde ışıklandırılmış tahtadan büyük fraveher ve onun üstünde asılı olan taştan güneş sembolüdür. Mabet'te Zerdüştî tapınaklara özel sürekli yanan bir ateş yoktur. Bunun yerine ateş için iki gazlı lüküs ve mumlar kullanılmaktadır. Kilimle serili odada ayrıca iki kanep ve birkaç sandalye bulunmaktadır. Üçüncü katta da farklı amaçlar için kullanılan dört oda yer alır. Odalar toplantı yeri, misafirhane ve okuma yeri olarak dizayn edilmiştir. Dördüncü oda stüdyoya dönüştürülmüştür. Merkezde her ne kadar Yesna'ya göre dini hava/ortam daha fazla olsa da siyasi ve kültürel görüntü ağırlıktır.

Fotoğraf 9. Pîr Lokman Grubu'nun merkezi.
(M. Emin Sular 29/08/2019)

Fotoğraf 10. Pîr Lokman Grubu'nun mabeti.
(M. Emin Sular 29/08/2019)

Binada dini faaliyetler dışında, müzik ve sanatla ilgili dersler verilmekte ve okuma etkinlikleri düzenlenmektedir. Bu faaliyetlerle çocuk-gençlerin merkeze gelmeleri ve burasının onlar için bir cazibe merkezi olması hedeflendiği ifade edilebilir.

Merkezde dinle ilgili bütün altyapı ve belirlemeler Pîr Lokman tarafından yapılır. Din adamı için *pîr* ismi kullanılan grupta din adamlarına yönelik *pîr-pîrşalyar-mezmuğan* şeklinde hiyerarşi belirlenmiştir. Pîr Lokman kendisinin hem pîr hem de bir üst derece olan pîrşalyar olduğunu söylemektedir. Mabette biri kadın dördü erkek beş pîr görev yapmaktadır. Pîr ismi büyük ihtimalle Yezidilik'ten gelmiştir.²¹

Pîrlerin kıyafet şekilleri yereldir ve yakın zamana kadar bölge halkının geneli tarafından kullanılırdı. Başta renkli bir külah veya sarık olur. Uzun kollu beyaz bir gömlek, üstüne gri kolsuz cepli yelek ve altta geniş gri şalvar vardır.

Fotoğraf 11. Dini kıyafetleriyle Pîr Lokman.
(M. Emin Sular, 29/08/2019)

din adamı, bir ateş altarı ve fraveher rölyefi yer alır. Perslerde fraveher sembolünde çift kanat vardır. Buradaki dört kanatlıdır. Mezarın kesin olarak kime ve hangi döneme ait olduğu bilgisi henüz netlik kazanmış değildir. Buna rağmen Kızkapan bir grup tarafından ideolojilerini/inançlarını destekleyici bir yer/unsur olarak görülmektedir (Foltz, 2017: 100; AO, 29/11/2019).

²¹ Pîr, Yezidilik'teki kast sisteminde şeyhlerden sonra gelen önemli bir dini sınıftır. Şeyh Adî'nin ilk Kürt müritlerinin soyundan gelen dört ana klanı

ait yaklaşık iki yüz pîr ailesi vardır. Laliş tapınağına bekçilik yapmak pîrlerin en seçkin görevleridir. Bu yüzden onlara *baba çavuş* adı verilmiştir. Hiç evlenmemeleri gerekir. Dini törenlere pîrler şeyhlerle birlikte katılır ama idari görevlere karışmazlar. Zamanlarını tefekkür ve ibadetle geçirirler. Şeyhlikte olduğu gibi pîrlik de babadan oğula geçer (Guest, 2007: 73; Bruinessen, 1991: 5).

Fotoğraf 12. Dini kıyafetleriyle Pîr Kamil.
(M. Emin Sular, 29/08/2019)

Pîr Lokman Grubu da kutsal gün olarak *roja jiyami* (hayat günü) olarak isimlendirdiği çarşambayı kabul etmiştir. Buna bağlı olarak her yıl Bölge’de Yezidilere özgü Çarşema Sor bayramını da kutlamaktadır. Pîr Lokman ayrıca günlük beş vakit namaz, nebûr²² ve bayram kutlamaları benzeri tüm ritüelleri yaptıklarını belirtmektedir. Namaz ibadetinde Pîr Lokman ayakta durur ellerini dua pozisyonunda açarak *Hord Avesta’dan Avestaî Dil’le* ezberlediği bazı bölümleri okur. Karşısında da ellerini açan cemaatten kişiler durur ve Pîr’in söylediklerini tekrar ederler. Ortamda bulunan erkek-kadınlardan biri havana benzeyen zili çalar. Yaklaşık iki dakika süren uygulama bir namaz sayılır. Namazdan önce Zerdüştilikte el ve yüzün yıkanması şeklindeki zorunlu temizliğe riayet edildiği söylenemez. İbadetin Pîr Lokman’ın bildiğini (bazı pasajları ezberlemiş) söylediği Avestaî Dil’le yapılması dikkati çekmektedir. İran Zerdüştilerinin namaz kılma şekli bundan farklıdır. Onlar duruma göre ateş, güneş veya ayın karşısında durur *Hord Avesta’dan* bölümler okurlar. Bu arada kuştilerini söker tekrar bağlarlar. Daha uzun süren namazda zil veya benzeri bir alet de çalmazlar. (Sular, 2019:187-191).

Pîr Lokman, hareketlerinin özgün, İran ve Hindistan’daki Zerdüştilikten bağımsız olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Aralarında maddeler halinde şu farklar olduğunu belirtmektedir:

- 1- En başta Tanrı anlayışımız farklıdır. Onlar her şeyin yaratıcısı Ahûramazda’ya inanırlar. Biz evrenin büyük patlama neticesinde kendiliğinden oluştuğuna inanırız. Tanrı da kendini yaratmıştır.
- 2- Zerdüştilere göre *Avesta* Tanrı’nın yazılı olarak gönderdiği bir kitaptır. Halbuki bize göre Tanrı hiçbir yazılı metin göndermez. Aksi halde Tanrı’nın somut karşılığı olması gerekir. Tanrı mesaj gönderir, insanlar yazıya geçirir.
- 3- Onların *Avestası* beş, bizimki dört bölümden oluşur. Biz *Avesta’ya* Ahameniş dönemi Fars kültür, gelenek ve hukuk kurallarını içeren *Vendidâd’ı* dahil etmeyiz. Pîr

Lokman, İran Zerdüştilerinde olmayıp Hindistan’dan getirdiğini söylediği kutsal *Giyuş* adlı gizli bir kitaptan bahsetmektedir.

- 4- Bele bağladığımız kuşak kuştî, kollu yakalı beyaz gömlek de sudremizdir. Din adamı kıyafet şeklimiz Medlerden kalma gri renkli yerel motifler taşır. Zerdüştilerin kuştîsi, 72 iplikten oluşmakta, sudreleri yakasız kolsuz gömlektir; din adamlarının kıyafeti de beyazdır.
- 5- Zerdüş bir Kürt’tü. Biz onun gerçek torunlarıyız Farslar değil.
- 6- Fars Zerdüştilerinde din adamı olmak için belirli bir soydan gelmek gerekir ve kadın da din adamı olamaz olsa bile regl döneminde törenleri yönetemez. Halbuki bizde soyuna bakmaksızın erkek-kadın herkes din adamı olabilir ve her zaman dini törenleri düzenleyebilir.
- 7- Onlarda çocukların dine giriş yaşı 7’dir, bizde ise 12’dir.
- 8- İran ve Hindistan’da bir Zerdüşti ancak kendi dininden biriyle evlenebilir. Bizde cemaatten biri başka dinden istediği kişiyle evlenmekte özgürdür.
- 9- Tarihteki referans noktamız Med Zerdüştiliği’dir;²³ onlarınki Ahameniş Zerdüştiliği’dir.
- 10- Bizde isteyen gelir dine katılabilir biz evrenseliz. Halbuki İran Zerdüştileri dışarıdan katılımları hoş görmez, Fars milliyetçiliğini savunurlar.
- 11- Bizim *Behrâm*²⁴ denilen sürekli yanan kutsal bir ateşimiz yok, ateşi sadece Nevrûz’da yakarız. Ateş olarak mum ve elektrikli ışık kaynağı kullanırız. Zerdüştilerin sürekli yanan kutsal bir ateşleri var ve her tören, uygulamalarında ateş yakarlar.
- 12- Zerdüştiler biri öldüğünde mezarına gül suyu, biz şarap dökeriz.
- 13- Onlarda eyûkzen evliliğinde kız çocuğu mirastan pay almaz. Halbuki bizde her durumda kız evlat mirastan erkekle eşit haklara sahiptir.
- 14- İranlı Zerdüştiler Şahnâme’yi okur ve önemserler. Biz bu kitaba önem vermeyiz ve okumayız.
- 15- Zerdüştiler, ölümden sonra cennet-cehennem denilen ruhun gideceği yerin varlığına inanırlar. Halbuki bize göre kişinin cennet ve cehennemi bu dünyada. Ölümden sonra ruh, *berzah* denilen Tanrı’nın katına yükselir.
- 16- Bizim *kavayani* dediğimiz bayrağımız ve bestelediğimiz marşımız var. Zerdüştiler ikisine de sahip değildirler.
- 17- İnançımızda hayatın kaynağı Güneş’in büyük bir önemi vardır. Fakat Zerdüştiler bizim kadar Güneş’e değer vermezler.
- 18- Zerdüştilerin kutsal görüp ziyaret ettiği yerler var. Biz de Kızkapan’ı kutsal görmekteyiz. Her yıl Peyman

²² Nebûr, Zerdüştilik’te ayın belirli dört gününde kesilen hayvan etinin yenilmemesi şeklinde yapılan bir ibadettir. Bir çeşit perhiz olan nebûr kısmen oruca benzediği söylenebilir.

²³ Önceden ifade edildiği üzere Med vurgusu Awat tarafından da yapılmıştır. Süleymaniye’de Awatın, *Med Resturan’ı* adında bir ticari işletmesi vardır.

²⁴ Zerdüştiler ateşi kutsal kabul ettiklerinden mabetlerinde odun, çıra ve mum benzeri araçlarla sürekli yanan ateş bulundurlurlar. Ateşin olmadığı durumlarda onun işlevini elektrikli bir ampul görür. Mabede geldiklerinde ateşe yönelir dua, ibadet eder ve *Avesta* okurlar. Zerdüştilerin bazı önemli

mabetlerinde ateş, mabedin ortasında etrafı camla kaplı özel bir odada havana benzeyen adı *âferingan/âprigun* olan bir aracın içinde yanar. Bu ateşe *Behrâm* denilir. Sıradan bir Zerdüştinin bu ateşle direk temas kurması yasak olduğundan özel beyaz kıyafetlerini giymiş, ağzını da bir bezle kapatmış din adamı/möbed sadece ateşle temas kurabilir. Din adamları sırayla mabette nöbet tutarak odunla ateşin sürekli yanmasını sağlarlar. Zerdüştilere göre bu, yıldırımın çakması neticesinde ortaya çıkmış ve çok eski tarihlerden beri hiç sönmemiş/söndürülmemiş ateşin devamıdır (Bkz. Şehzâdi, 1380/2001: 75).

Bayramımızı cemaat şeklinde def eşliğinde burada kutlarız.

Pîr Lokman bölgedeki Hıristiyan, Yahudi, Yezidi ve Ehl-i Hak/Kakai gibi dini azınlıklarla ilişkilerinin gayet iyi olduğunu, birbirine gelip gittiklerini söyler. O, Yezidi ve Ehl-i Hak'ın kültür, gelenek ve göreneklerini milli değerlere yakın gördüğünden onlara özel ilgisi olduğunu açıkça söylemektedir.

Hareketin şu an kendisine ait bir mezarlığı yoktur. Pîr Loman cemaatlerinden ölen birisinin Müslümanlarla aynı yere defin edilmesini büyük bir talihsizlik olduğunu fakat yapabilecekleri bir şey olmadığını belirtir (Pîr Lokman, *Görüşme*, 30/08/2019).

5. Sonuç

20. yüzyılın başından itibaren seküler milliyetçi Kürt aydınlar, Zerdüştilik'e ilgi göstermeye başlamışlardır. Bir etnik-ulus yaratma amacıyla olan bu aydınlar, Kürtlerin Medlerden geldiklerini, İslam'dan önce dinlerinin Zerdüştilik olduğunu iddia etmişlerdir. İddialar zamanla bir kısım okur-yazardan da karşılık bulmuştur. Yarı özerk Kuzey Irak'ta ortaya çıkan ilgi, kadim köklerinden arınık, seküler ve milliyetçi yeni bir Zerdüşti Hareket'e dönüşmüştür. Hareket, yönetimdeki partiler tarafından da destek görmüştür.

Hatıraları zihinlerde hala canlı olan Saddam Hüsey'in Bölge'de yaptığı Enfal ve Halepçe katliamları ile 2014 yılında DEAŞ'ın düzenlediği saldırılar, Hareket'in Arap-İslam karşıtı bir çizgide ilerlemesini sağlamıştır. Bölgesel Hükümet tarafından resmi olarak tanınması onu meşru bir zemine oturtmuş ve insanların Hareket'e bakışını olumlu yönde etkilemiştir.

Dini bir referansla ortaya çıkan Hareket, kadın-erkek eşitliği, sekülerizm, pozitivizm, demokrasi ve milliyetçilik gibi batılı değerlere atıf yapmaktadır. Ortadoğu'da ortaya çıkmış ve bu coğrafyaya ait dini bir geleneğe dayanmasına rağmen daha çok batıya yakın durmakta ve onu örnek almaktadır. Hareket'in içinde olanlar genelde Zerdüştiliği dinden öte kültürel bir kimlik olarak görmektedirler.

Halkın genelinin Müslüman ve geleneksel dini değerlere bağlı olduğu Kuzey Irak'ta, Hareket'in insanlardan yeterli ilgi gördüğü ve olumlu tepkiler aldığı söylenemez. Aksine olumsuz dönütler daha fazla olmaktadır. Bu noktada Hareket bir kesim entelijansiyanın teveccüh ettiği halktan kopuk bir görünüm arz etmektedir. Yakın gelecekte Bölge insanın geleceğinde söz sahibi olacak bir potansiyeli de barındırmamaktadır.

Çok değişken bir siyasi gündeme sahip Bölge'de, uzun vadede Hareket'in nasıl boyut kazanacağını tahmin etmek zordur. İktidarda pragmatik bir siyaset yürüten partiler, halktan gelen tepkilerle desteğini çekmesi hatta yasak getirmesiyle Hareket aniden popülaritesini kaybedebilir. Yönetime İslamcı bir partinin gelmesi de durumu değiştirecek başka bir etkidir. Çünkü İslam'ın Bölge halkı üzerinde günümüzde olduğu gibi gelecekte de ana belirleyici unsur olmaya devam edeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Âferin, M. (1393/2014). *Yezışn*. Tahran: Neşr-i Fraveher.
- Alalu, S. vd. (2001). *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. 2.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Nüve Kültür Merkezi.
- Aziz, M. A. (2013). *Irak Kürtleri*. Zülal Kılıç (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Barber, M. T. (2019). *Kurdish Zoroastrians: An Emerging Minority in Iraq*. İçinde: Bayar M S. & T. Schmidinger (Ed), *Beyond Isis: History and Future of Religious Minorities In Irak* (229-235). London: Transnational Press London.
- Bedirhan, K. A. (1932). Ferhengok. *Hawar*, 1(4), 33-42.
- Bilgin, M. S. (2003). *Zarathustra*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (1991). Religion in Kurdistan. *Kurdish Times*, 4(1-2) 5-27.
- Cemilpaşa, E. (2018). *Muhtasar Kürdistan Tarihi*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Filiz, İ. (2019). *Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foltz, R. (Ocak 2017). The 'Original' Kurdish Religion?, *Journal of Persianate Studies*, 10(1), 87-104.
- Galletti, M. (2016). *Kürdistan Hıristiyanları*. Heval Bucak (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Guest, J. S. (2007). *Yezidilerin Tarihi*. İbrahim Bingöl (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Guillemin, J. D. (1385/2006). *Din-i İnan-ı Bastân*. Rüya Müneccim (Çev.). Tahran: Neşr-i Ali.
- Göle, N. (2017). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanna, R. & Barber, M. (2017). *Erasing Assyrians: How the KRG Abuses Human Rights, Undermines Democracy, and Conquers Minority Homelands*. Belgium: Assyrian Confederation of Europe.
- Herodotos. (2013). *Herodotos Tarihi*. Müntekim Ökmen (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hurşıdyan, E. (1387/2008). *Cihanbîni-yi Eşû Zertoşt*. Tahran: İntişarat-ı Fraveher.
- Lescot, R. (2009). *Yezidiler*. Ayşe Meral (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Moayerî, H. (1381/2002). *Muğân der Tarih-i Bastân*. Tahran: Pejûheşgâh-ı Ulûm-ı İnsanî û Mutâlât-ı Ferhengî.
- Niknâm, K. (1388/2009). *Âyîn-i İhtiyâr*. Tahran: İntişarat-ı Tîs.

Smith, C. M.I. & Shadarevian, V. *The Hopes And Fears Of Religious Minorities In Northern Iraq*. USCIRF, 2016
<https://www.justice.gov/eoir/page/file/1265226/download>

Sular, M E. (2019). *Modern İnan'da Zerdüştler*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Suvari, Ç. C. (2013). *Ezidiler*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Szanto, E. (Mart-2018). Zoroaster was a Kurd: Neo-Zoroastrianism among the Iraqi Kurds. *Iran and the Caucasus*, (22) 96-110.

Şehzâdî, R. (1380/2001). *Mecmû'a-ı Sohenrânihâ-yı Mûbed-i Mûbedân Rustem Şehzâdî*. Mihrengîz Şehzâdî (Thk.). Tahran: Sazmân-ı Çâp-ı Hevâcî.

Xemgin, E. (2011). *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnanıcı ve Zerdüşt Öğretisi*. İstanbul: Berfin Yayınları.

İnternet Kaynakları

IRNA, "İslamic Republic News Agency".
<https://www.irna.ir/news/82239387/> دینی-مرکز-دومین یافت-گشایش-عراق-در-زرتشتیان. (22/09/2016).

KRG, "Kurdistan Regional Government".
<http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=12&s=050000&r=304&p=214> (09/11/2019).

WZO, "The World Zoroastrian Organisation".
<https://www.facebook.com/123200471075239/posts/kurdish-zoroastrian-fire-temple-in-swedenkurds-open-zoroastrian-temple-in-sweden/357967260903006/> (28/02/2012).

ALBAYAN,
<http://www.albayan.co.uk/Article2.aspx?id=4963>
 (12/12/2019).

ALBAYAN,
<https://www.almonitor.com/pulse/ru/originals/2016/02/iraq-kurdistan-religious-minorities-zoroastrianism.html> (17/07/2016).

KP, "Kurdpress".
<http://www.kurdpress.com/details.aspx?id=79060>
 (19/11/2019).

AO, "Atlas Obscura",
<https://www.atlasobscura.com/places/qyzqapan-tomb>, (29/11/2019).

RG, "Religionguide",
<https://religionguide.wordpress.com/2012/06/09/igning-av-zoroastriskt-tempel/> (09/01/2012).

FEZANA, "Federation of Zoroastrian Associations of North America".
<https://www.fezana.org/files/Demographics/Zworld6Sep12.pdf> (01/02/2021).

Katılımcı Kişiler

-Cemal Husameddin (Gerçek isim, yaş 55, erkek) üniversite mezunu, ticaretle uğraşmakta.

-Muhammed Hamit Süleymani, (Gerçek isim, yaş 70, erkek), üniversite mezunu, emekli.

-Pîr Lokman, (Gerçek isim, yaş 51, erkek) üniversite mezunu.

-Azad, (Gerçek isim, yaş 45, erkek) lise mezunu.

-İbrahim, (Müster isim, yaş 50, erkek) üniversite mezunu.

-Awat Husameddin, (Gerçek isim, yaş 50, kadın) üniversite mezunu.

-Esaam, (Gerçek isim, yaş 52, erkek) lise mezunu.

-Diyako, (Gerçek isim, yaş 23, erkek) üniversite öğrencisi

Extended Abstract

It seems that there have been some recent attempts to revive Zoroastrianism. We also encounter many concepts and symbols of this religion such as Avesta, Zoroaster and Fraveher as a person or institution name in social life. And besides this, the books of Zoroastrianism attract great attention. In addition, by establishing a connection between Kurds and Zoroastrianism, it was stated that the Kurds were Zoroastrian before Islam, that Zoroaster was a Kurdish prophet who lived in the Med State (728-559 BC), that his name comes from the Kurdish language, and similar allegations are frequently mentioned in some written sources. These allegations are made particularly by Kurdish nationalist secular intellectuals.

In fact, the origins of the secular nationalist Kurdish intellectuals' interest in Zoroastrianism actually dates back to the early 20th century. In this period, intellectuals such as Celadet and Kamuran Ali Bedirkhan claimed that the Kurds came from the Medes and that their pre-Islamic religion was Zoroastrianism. These allegations aimed to create a glorious history and an ancient religion for the Kurds, depending on the developing Kurdish nationalism. These alleged discourses have also found response among some literate groups over time as a result of this, the person named Andaz Hawezi founded a Zoroastrian temple in Stockholm, Sweden in 2012 with the supporters who were newly engaged in Zoroastrianism. With his support and those who returned from abroad, dynamism started in the transition to Zoroastrianism in Northern Iraq. The attacks of DAESH/ISIS in 2014 accelerated these transitions even more and a new Zoroastrian Movement emerged. The Movement, which took shape in the city of Sulaymaniyah, is officially represented by a woman named Awat Husamadin (known as Awat) in the Ministry of Evkaf (equivalent to the Presidency of Religious Affairs), where religious affairs are carried out by the Regional Government. This Movement, which started its activities in a single center in 2015, today continues its activities in separate centers in Süleymaniye as two groups with the names Yasna and Pir Luqman. It should also be noted that the two groups are not in friendly relations with each other.

In the field study, defined data could not be reached on the number of those who converted to Zoroastrianism and those who were in the Movement. Awat, who was asked about the subject, stated that their number exceeded hundreds of thousands by avoiding giving a clear number, and that every day, women and men Muslims, Christians, Arabs and Yazidis from different age groups joined them with a ceremony, and pointed out there were many people who concealed that they had converted to religion. Pir Luqman also gave a close answer by saying that dozens of people come to them every day. It can be said that the representatives of the both groups are in an effort to overestimate their numbers and the numbers given are exaggerated. Government officials also state that they do not have an exact number for those who entered Zoroastrianism in the region, but they mention numerical values expressed in hundreds. As a result, if it is necessary to give numbers, it can be said that the Movement consists of people to be expressed in hundreds. There is an interest in the Movement, especially from the literate people segment of the Region, who live in different places and are in communication. But it

cannot be said that interest has reached great numbers by turning into participation.

Although the general of the region does not perform Islamic rituals such as five daily prayers and fasting, their belief is strong; They obey religious orders on matters such as clothing, food, drink and circumcision. Therefore, it cannot be said that the Muslim people in Sulaymaniyah support or even know about the new Zoroastrian Movement. The Islamic communities in the region, on the other hand, do not consider conversion of religion, especially transition to Zoroastrianism, as a positive situation. From time to time, Islamic clerics and Islamic opinion leaders emerge who expressing their individual reactions to the Movement. This situation bothers and oppresses those who have converted to Zoroastrianism. In 2016, Salafi-minded Mullah Abd Latif Ahmad called for the condemnation of those who converted to Zoroastrianism. Pir Luqman interpreted this call as a sign of their own murder and stated that they were worried about religious radicalism. It is felt that there are problems and tension in public relations in interviews with people from both groups. However, it can be stated that the Movement has received political and financial support from the KDP and PUK, which are the parties in the Regional Government. The reason for this can be said to be the aim of the Region to move away from a political Islamic structure and gain a secular, nationalist character.

When asked how their relations with the Zoroastrians in Iran and India (those in India are called Parsi), Awat and Pir Luqman said that there was no problem between them, they had a good relationship, they came together in congresses and similar activities. However, they state that they do not exchange information on religious matters, and that those in India are Persian/Persian Zoroastrians and they are Zoroastrians of the Med State. Pir Luqman, who was educated by Zoroastrian clergy in Iran-India, states that there are nearly twenty differences between them and Persian Zoroastrians. The physical structure of the places used as sacred fire temple/ Atashkadeh in the two centers, the way of dress of the clergy, and the difference in the way some religious ceremonies are performed, confirm that the Zoroastrianism here is very different from the ancient Persian Zoroastrianism. The new religious understanding of both groups presents an artificial appearance devoid of historical background, religious law rules and scriptures. It is only three basic moral rules of good thought, good word and good deed, borrowed from Zoroastrianism. Although it is called Zoroastrianism, it can be stated that what is said and done in the name of religion has a political, nationalist, modern, liberal and artificial appearance.

In the Region, which has a very volatile political agenda, it is difficult to predict what kind of dimension the Movement will gain in the long run. The Movement may suddenly lose its popularity when the parties that carry out a pragmatic policy in power withdraw their support with the reactions from the public and even impose a ban. The coming of an Islamist party to power is another factor that will change the situation. Because it is not difficult to predict that Islam will continue to be the main determining factor on the people of the Region in the future as it is today.

Araştırma Makalesi • Research Article

Covid19 Pandemisinde Türkiye'nin Avrupa ve ABD'ye Yönelik Medikal Yardımlarının Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi: Avrupa ve ABD'li Basın Kuruluşlarında Çıkan Makalelerin Söylem Analizi*

In the Covid19 pandemic to Turkey's Western Countries in the Context of Medical Assistance Public Diplomacy's the Evaluation of Discourse Analysis of Articles Published in Europe and US Press Organizations^a

Faruk Yazar ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, 34445, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1663-1371

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi: 26 Ocak 2021

Kabul tarihi: 10 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Kamu Diplomasisi

İnsani Diplomasi

Yumuşak Güç

Covid19

ÖZ

Covid 19 pandemisi, devletleri derinden etkileyerek uluslararası sistemdeki kırılmaları arttırmıştır. Bu dönemde ülkeler medikal malzemelerde büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Kriz dönemlerinde devletlerin gösterdiği dayanışma ve işbirliği ilişki inşa etme bakımından hayati öneme sahiptir. Türkiye insani diplomasi faaliyetleri ile öne çıkan bir ülke olarak, salgının ilk aşamasından itibaren küresel krize karşı dayanışma örneği göstermiştir. Çalışmada, Türkiye'nin insani diplomasi faaliyetlerinin Avrupa ve ABD basın kuruluşlarında söyleme nasıl yansıdığına tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için Teun van Dijk'in eleştirel söylem analizi kullanılarak makaleler incelenmiştir. Araştırmada, Türkiye'nin insani yardımlarda önde gelen ülkeler arasında olmasına rağmen bu faaliyetlerle oluşturduğu yumuşak gücün, Avrupa ve ABD medyasında kendine fazla yer bulamadığı görülmüştür. İnsani diplomasisi alanında gösterilen çabalar, Türkiye karşıtı söylemsel yapıları aşarak hedef kamuoylarına ulaşmada sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 December 2020

Received in revised form 26 January 2021

Accepted 10 February 2021

Keywords:

Public Diplomacy

Humanitarian Diplomacy

Soft Power

Covid 19

ABSTRACT

The Covid 19 pandemic has deeply affected states, increasing the ruptures in the international system. During this period, countries faced great difficulties in medical supplies. In times of crisis, the solidarity and cooperation shown by the states are vital in building relationships. Turkey stands out as a country with humanitarian diplomacy activities from the first phase of the epidemic was showing solidarity against the global crisis. In the study, saying Turkey's humanitarian diplomatic activities in the European and American press is intended to identify how that reflects. For this, the articles were examined by using Teun van Dijk's critical discourse analysis. In the study, despite being among the leading countries in Turkey's humanitarian aid, the soft power generated by these activities was seen in the European and American press does not find sufficiently himself. The efforts of humanitarian diplomacy of Turkey, passing the discursive structures against Turkey are facing problems in reaching their target audiences.

1. Giriş

21. yüzyılın en önemli olaylarından birisi olarak nitelendirilen Covid 19 krizi, tüm dünyayı etkisi altına alarak devletleri yeni bir meydan okuma ile karşı karşıya bırakmıştır. Salgının küresel bir boyuta ulaşması ile birlikte uluslararası sistem de krizden önemli bir şekilde

etkilenmiştir. Pandemi, I. ve II. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş gibi dünya sistemini yeniden şekillendirecek bir nitelikte olmasa da 2008 finansal krizi, 11 Eylül saldırıları gibi paradigma kaymasını ifade eden bir nitelik taşımaktadır (Ulutaş, 2020: 10). Diğer taraftan Aybet (2020) pandemi sonrası dünyada devletler ve uluslararası aktörler arasındaki işbirliği davranışlarında değişimler olabileceğini ve bunun

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: fyazarpr@gmail.com

bir paradigma değişimine neden olmayacağını ifade etmektedir (s. 295). Covid 19 salgını, iki bakımdan diğer pandemilerden ayrılmaktadır. İlki, 1918 İspanyol gribinden bu yana en hızlı yayılan ve küresel bulaşma yayılımıdır. İkincisi ise salgının ilk günlerinde yönetici kesimi ve iş dünyasının ortalama vatandaştan daha çok etkilenmesidir. Bu dönemde, hükümet yetkilileri harekete geçmemenin risklerini geç fark ettiler (Solana, 2020). Salgının yayılma hızı karşısında devletler gerekli önlemleri almakta yetersiz kalınca küresel kriz tedarik zinciri, sağlık hizmetleri, gıda güvenliği gibi konuları öncelikli gündem haline getirdi. Özellikle koruyucu ekipman ve sağlık malzemeleri konusunda yaşanan sıkıntı, devletleri çaresiz bir durumda bıraktı. Devletler diğer ülkelerin ekipman tedarikine el koyacak noktaya geldi. Böyle bir ortamda Türkiye pandemisinin başından itibaren 150'den fazla ülkeye tıbbi malzeme ve ekipman yardımı göndererek küresel dayanışma ve işbirliği örneği gösterdi (MFA, 2020). Krizin rekabet ve tek taraflı politikaların arttığı bir döneme denk gelmesi küresel yönetim eksikliğini daha çok belirginleştirdi. Türkiye insani yardımları ile küresel yönetime katkı sağlama yönünde bir politika tercih etti.

İnsani diplomasi Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. İnsani diplomasi özellikle kriz zamanlarında toplumlar arası bağları güçlendiren bir kamu diplomasisi yöntemidir. Dünyanın en fazla yardım yapan devletler arasında yer alması Türkiye'yi bir donor ülke markası yapmaktadır (Çevik, 2018: 220). Türkiye'nin çeşitli ülkelere yaptığı medikal yardımlar ulus üstü kuruluşların işlevsizleştiği kriz ve belirsizlik ortamında dayanışmanın önemini göstermektedir. Çalışmada, Türkiye'nin Avrupa ve ABD'ye yaptığı yardımların bu ülkelerin basın kuruluşlarında yayınlanan makalelerde nasıl yorumlandığı Türkiye kamu diplomasisi açısından değerlendirilecektir. Araştırmada, Teun van Dijk'in haber analizlerinde uygulamak için geliştirdiği eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılacaktır. Bu çerçevede 11 Mart 2020 ve 20 Mayıs 2020 tarihleri arasında çıkan makaleler ele alınacaktır. Çalışmada, Türkiye'nin insani diplomasi bağlamında gerçekleştirdiği medikal yardımların küresel dayanışma çerçevesinde nasıl yorumlandığı incelenecektir.

2. Covid 19 Pandemisi ve Uluslararası Sistemin Değişen Yapısı

Son yüzyılda görülen en ciddi küresel krizlerden birisi olan Covid19 salgını, uluslararası sistemi de etkilemektedir. Uluslararası kurumların işlevsiz hale gelmesi, gerekli küresel tedbirlerin zamanında alınmaması, ulus devletlerin dayanışma içinde olmaması salgının olumsuz etkilerini artırarak toplumları ve ülkeleri derinden sarsmaktadır. Özellikle (DSÖ) Dünya Sağlık Örgütü' nün salgınla ilgili zamanında harekete geçmemesi tedbirlerin gecikmesinde önemli rol oynadı (Baç, 2020: 20). ABD yönetimi, salgınla ilgili uyarılarda geciktiği için Dünya Sağlık Örgütü'nden 06 Temmuz 2020 tarihinde çekildiğini açıkladı (DW, 2020). Amerika'nın bu tavrı uluslararası kuruluşların mevcut işlevsiz yapısını daha fazla tartışılır bir hale getirdi. Bunların başında DSÖ olmak üzere AB teşkilatının da üye ülkeler arasında gerekli dayanışmayı sergileyememesi nedeni ile birliğin geleceği ile ilgili tartışmaları yoğunlaştırdı. Amerika'nın küresel liderlik iddiası Trump yönetimi ile yerini izolasyonist bir yaklaşıma bırakması güç boşlukları oluşturdu ve küresel rekabet ortamını derinleştirdi

(Hanioğlu, 2020: 25). Kissinger, Amerika'nın liberal politikalara tekrar dönerek Marshall Planı gibi bir araç ile devreye girmesi gerektiğini belirterek, salgının ulus devletlerin üstesinden gelebileceği bir sorun olmadığını ve ABD'nin tek başına salgınla mücadele edemeyeceğini ve küresel dayanışmanın zorunlu olduğunu belirtti (Kissinger, 2020). Fakat uluslararası sistemdeki gerilim ve krizler küresel dayanışmayı değil rekabeti öne çıkartmaktadır. Bu türbülans, ABD'nin tek taraflı politikaları ve BM gibi ulus üstü kuruluşların işlevsizliği nedeni ile derinleşmektedir. Krizin ilk aşamasından itibaren uluslararası dayanışmanın yokluğu küresel çapta fazlası ile hissedildi. Salgın, devletler için sadece bir sağlık sorunu değil aynı zamanda ekonomi, gıda güvenliği, siber güvenlik, lojistik gibi birçok konuda devletler için önemli bir meydan okuma oldu. Salgının ortaya çıkarttığı en önemli olgu, güçlü devlet ihtiyacı oldu (Ulutaş, 2020: 11). Türkiye özellikle 2000'li yıllardan itibaren kurumsal yapılanmasına yatırım yaparak krizlerle baş etmede önemli bir kapasiteye ulaştı. Pandemide sağlık sektörüne yapılan yatırım bu kapasitenin en önemli göstergesi oldu.

Uluslararası sistemde oluşan belirsizliklerle birlikte salgının yeni bir paradigma değişimi oluşturmayacağı fakat sistemin geleceğini etkileyen önemli bir kriz olacağı belirtilmektedir (Aybet, 2020, Hanioğlu, 2020, Kissinger, 2020). Salgınla ilgili olarak ülkelerin ortaya koyduğu kriz yönetimi üzerine demokratik ülkelerin mi yoksa otoriter ülkelerin mi daha iyi kriz yönettiği tartışması öne çıkmaktadır. Genel kabul; demokratik ülkelerin krizleri daha iyi yönettiği yönünde olsa da salgın sürecinde bu varsayım tekrar tartışılmaktadır (Aktürk, 2020: 314). Bu noktada devlet yönetimi modelinden ziyade küresel ölçekte gerçekleşen bir krizde devletlerin nasıl yanıt vereceği önemlidir. Küresel işbirliğine açık ve dayanışma sağlayan ülkeler pandemide kendilerini ayırttılar. İşbirliği yapan, şeffaf ve dayanışma sergileyen ülkeler küresel kamuoyu nezdinde önemli bir yumuşak güç elde ettiler. Küresel kriz hayatın tüm alanlarını derinden etkiledi. Richard Haass'a göre, "Covid 19'un jeopolitik etkisi tarihi yeniden şekillendirme değil, hızlandırma şeklinde olacaktır. II. Dünya Savaşı sonrası işbirliği değil, I. Dünya Savaşı belirsizliği" beklenmelidir (Akt.Duran, 2020: 30). Salgın, Batılı demokrasilerin kırılğan yapısını ortaya koymaktadır. Ekonomik olarak ve kişi başına düşen sağlık harcamaları itibarı ile kapasitesinin güçlü olmasına rağmen Batılı ülkeler pandemi sürecinde krizin yönetilmesi açısından önemli bir zaaf göstermektedir. Bu durum işbirliği ihtiyacını daha fazla ortaya çıkarsa da gerekli refleks gösterilememektedir. Duran'a göre, salgının şekillendirdiği uluslararası ilişkiler, ittifaklara dayalı bir güç mücadelesi mi yoksa her devletin kendi gücü ile ikili ilişkilere dayalı bir rekabet mi benimseyeceği sorusu etrafında şekillenecektir (2020: 31). Salgının oluşturduğu en önemli gerçek; güçlü devlet olgusunun küresel belirsizlik ortamında kriz yönetiminin başarısı için yaşamsal öneme sahip olduğudur. Küresel kriz devletlerin kendi başına yönetmekte zorlandıkları zorlu bir süreçtir. Özellikle İspanya, İtalya, Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkeler sağlık sistemlerinde büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Böyle bir ortamda rekabet yerine dayanışmayı öne çıkartan ülkeler insani yardım faaliyetleri ile küresel dayanışmanın örneklerini ortaya koymaktadırlar. Örneğin; Çin, salgının akut dönemini atlattıktan sonra Batılı ülkelere medikal ekipmanlar ve tıbbi yardımlar göndererek uluslararası imajını güçlendirmeye

çalıştı. Fakat Başta ABD olmak üzere çeşitli ülkeler Çin'in salgının başlangıcında yeterince şeffaf olmayarak bilgi sakladığı ve Dünya Sağlık Örgütü'nü manipüle ettiği yönünde suçlamalarda bulundu. Çin'in yaptığı yardımları medyada duyurmada hızlı davranması, yardımı alan ülkeler tarafından olumsuz olarak karşılandı. Sosyal medyada, sahte hesaplarla Çin'in yardımlarını öven paylaşımlar yapıldı ve demokratik ülkelerin kriz yönetimindeki başarısızlıkları vurgulandı (Kim, 2020). Almanya, Güney Kore, Yeni Zelanda, Tayvan ve Türkiye gibi ülkeler pandeminin ilk döneminde medikal yardımlar yaparak insani diplomasi adına önemli faaliyetler gerçekleştirdi. Özellikle Türkiye kendi ihtiyacı olmasına rağmen 158 ülkeye ve 9 uluslararası kuruma tıbbi yardım yaparak tüm dünya ile dayanışma örneği gösterdi (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

3. Bir Kamu Diplomasi Aracı Olarak İnsani Diplomasi

İnsani diplomasi, ülkelerin en çok başvurduğu ve sürekli gelişen bir kamu diplomasi aracı olarak öne çıkmaktadır. İnsani yardım faaliyetleri 19 Yüzyıla kadar dayanmaktadır. İnsani yardım çalışanlarının ulusal ve uluslararası düzeyde kurbanlara her zaman erişilmesi için gösterdikleri çabaları içermektedir (Regnier, 2011: 1215). Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) insani diplomasiyi, "karar vericileri ve kanaat önderlerini her zaman savunmasız kişilerin yararına ve temel insani prensiplere tam bir saygı ile eylem yapmak için ikna etmektir" şeklinde tanımlamaktadır (IFRC, 2009). Larry Minear ve Hazel Smith (2007) insani diplomasi kavramını, "insani kuruluşların ve bu alanda çalışan görevlilerin insani amaçlarla giriştikleri diplomatik çabalar" olarak tanımlamaktadır (Akt. İhlamur, 2015: 51). İnsani diplomasi, insani vicdanı harekete geçirerek yerel ve uluslararası hedef kitleye mesajların iletildiği bir ikna sürecidir (Çevik, 2013). Bu ikna sürecinde sivil toplumun diplomasi sürecine katılımı dönüştürücü bir etki oluşturmuştur. Geleneksel diplomasi, devletler arasında yürütülen resmi ilişkileri ifade ederken, uluslararası sistemde, kamuoyu, medya, sivil toplum gibi aktörlerin diplomasi sürecinde belirleyici olması ile birlikte yeni diplomasi yaklaşımı gelişmiştir. Uluslararası sistemde sivil toplumun yükselişi, devlet dışı aktörlerin etkinliğinin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler kamu diplomasisini belirleyen önemli gelişmeler arasındadır. İnsani diplomasi ülkelerin dış politikalarında çok önemli bir fonksiyon haline gelen kamu diplomasisi faaliyeti olarak öne çıkmaktadır (Kurtuluş, 2015: 188). İnsani diplomasi, insani kuruluşların faaliyetleri için alan açmayı hedeflemekte ve insani kuruluşların koordinasyon faaliyetleri, sivil halka yardım, insani yardımın ulaştırılması ve uluslararası hukuk ve normlara ilişkin farkındalığın artırılması gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (İhlamur, 2015: 51). Özellikle modern dönemde krizlerin geçici bir durumu değil küreselleşme ile birlikte sürekli bir durumu ifade etmektedir. Krizlerin süreklilik gösterdiği bir ortamda insani diplomasi dış politikanın merkezinde yer almalıdır.

İnsani diplomasi ağırlıklı olarak, doğal afetlerde ya da insani kriz durumlarında yürütülen faaliyetler olarak gerçekleşmektedir (Yıldırım, 2019: 2564). Aynı zamanda riskleri önlemek ve kriz yönetimi ile de ilgilidir. İnsani diplomasi, uluslararası yardımların koordinasyonu ile sınırlı değildir. Bununla birlikte acil bir durumda ulusal ve yerel

seviyede kaynakların uyumlu ve verimli bir şekilde seferber edilmesini sağlamaktadır (Regnier, 2011: 1213). İnsani diplomasi faaliyetlerinde devletler önemli yatırımlar yaparak bu alanda kendilerini gösterecek yapılanmalara gitmektedirler. 2000'lerden itibaren pek çok devlet kendi bünyesinde yarı özerk teşkilatlanmalar oluşturarak alt yapılarını geliştirmiştir. Devletlerin insani yardım faaliyetlerinde bulunması yardım alan toplumlar nezdinde belirli ön yargılar dolayısıyla kuşku oluşturabilmektedir. Bu nedenle insani diplomasi faaliyetleri özü itibarı ile insanların çıkarlarını önceleyen bir çaba olsa da, ne tam olarak siyasal amaçları gerçekleştirmek, ne de tam olarak insani amaçla gerçekleştirilmektedir (Bilener, 2016: 53; Kınık & Aslan, 2020: 356). Özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşları insani faaliyetlerde daha etkin bir şekilde faaliyetler gerçekleştirmektedir. Küresel yönetimdeki eksiklikler, uluslararası kurumların yetersizlikleri, uluslararası sistemdeki güç kaymaları bölgesel ve küresel krizler insani yardımları ve insani diplomasiyi daha önemli hale getirmektedir. Devletler, insani diplomasi alanına yatırım yaparak yumuşak güç elde etmeyi amaçlamaktadır. Yumuşak güç devletlerin güç mücadelesinde meşruiyet ve saygınlık temelinde ihtiyaç duydukları en önemli enstrümanlar arasında yer almaktadır. Yumuşak güç, zor, tehdit gibi sert güç unsurlarını kullanmak yerine cazibe yoluyla istediklerinizi elde etme becerisidir. Yumuşak güç, bir ülkenin kültürü ve değerlerinden siyasi ideallerinden ve politik cazibesinden ortaya çıkmaktadır. Yumuşak güç, politik meşruiyet arttıkça gelişen bir güçtür. Bu bağlamda yumuşak güç, uluslararası meşruiyeti hedef alan uluslararası kamuoyunun onayının arandığı ve böylelikle ideal ve değerler yoluyla üretilen cazibe olarak tanımlanmaktadır (Nye, 2017, s. 12). İnsani diplomasi ile elde edilen yumuşak güç devletlerin küresel yönetime katkılarını ifade etmesi bakımından önemlidir. İnsani diplomasi, kalıcı uzun vadeli etkiler oluşturması bakımından farklı toplumlarla ilişki inşa etmek için devletler tarafından öncelikli olarak değerlendirilen bir kamu diplomasisi enstrümanıdır (Kınık & Aslan, 2020: 356).

4. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi ve İnsani Yardım Faaliyetleri

Küreselleşmenin risk ve belirsizlik içinde karşılıklı bağımlılığı yoğunlaştırması ile Türk dış politikası zorluklarla baş etmek için küreselleşme sürecinde önemli aktörlerden birisi olduğunu göstermiştir. Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren ekonomik kapasitesini arttırmak için büyük çabalar sarf etmiştir. Ekonomik reformların yanı sıra, bölgesel ve küresel krizlere karşı insani diplomasi ve barış inşasında önemli roller oynamıştır. Bu süreçte, sivil toplum kuruluşları da devletin ekonomik ve politik bakımdan artan kapasitenin önemli unsurları arasında yer almıştır. Türkiye, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından oluşan bölgesel ve küresel değişimler ve etrafını saran bölgesel çatışmalar arasında barış inşasında önemli bir aktör olduğunu göstermiştir. Bu dönem boyunca çok taraflı bir yaklaşım benimsemiştir (Bayer & Keyman, 2012: 83, 84). Soğuk Savaşın sona ermesi ile Türkiye, Kafkaslara açılma fırsatı elde etti. Bu dönemde 1992'de Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruldu. Türkiye'nin etrafındaki krizler barış inşası çabalarını güçlendirmesinde önemli bir etken oldu. İçeride reformlar gerçekleştirilmesi, Osmanlı mirasını taşıyan ülkelere ve yakın çevresindeki krizlere

cevap vermesi Türkiye'yi daha aktif bir insani diplomasi yaklaşımına zorladı (Gilley, 2015: 40). Türkiye'nin sadece devlet kurumları değil sivil toplum kuruluşları da insani yardım faaliyetleri bakımından önemli bir rol üstlenmektedir. TİKA'nın yeniden yapılanması, 2009 yılında AFAD'ın kurulması insani yardımlarda koordinasyonun sağlanmasında önemli bir gelişme sağladı. Sivil toplum ve devlet kurumlarının birlikte çalışması insani yardımların etkili olmasını sağladı.

Türkiye'nin çok boyutlu proaktif dış politikası ağırlıklı olarak insani diplomasi ve yumuşak güce dayanmaktadır (Çevik, 2013). Türkiye insani yardımlarda Dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. 2013'te insani yardımlarda 1.6 milyar dolar ile Amerika ve İngiltere'nin ardından Dünyanın en büyük üçüncü donör ülkesi oldu. 2011'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Somali'ye yaptığı ziyaret, insani yardımlar bakımından bir dönüm noktası oldu. 2007 ve 2012 arasında Türk Kızılayı 70 ülkeye insani yardımda bulundu. 2012 yılında tek başına 2.5 milyar dolar insani yardım sağladı. Bu yardımların çoğu 2015 yılında Türkiye'de yaşayan Suriyelilere gerçekleştirildi. Türkiye, Afganistan, Pakistan, Irak, Yemen, Libya, Tunus gibi pek çok ülkeye insani yardımlar yapmaktadır (Gilley, 2015: 38). 2018'de Türkiye en fazla mülteciye ev sahipliği yaptı. (3.7 milyon) 2017 yılında olduğu gibi bir önceki yıldan 0.2 milyon mülteci nüfusu arttı (Global Humanitarian Assistance Report, 2019). Türkiye 2019 yılı itibarı ile 3.6 milyon insana ev sahipliği yaparak dünya çapında en fazla mülteciyi ağırlayan ülke konumundadır (UNHCR, Trends At A Glance 2019). İnsani diplomasi, yapılan yardımların ötesinde anlamlar taşımaktadır. Başka ülke topraklarında kendinden bir şeyler feda etmek, insanların yüreklerine seslenmek yardımların maddi boyutundan çok öte anlamlar taşımaktadır (Kınık & Aslan, 2020: 364). Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımı beşinci büyükelçiler konferansında şu şekilde belirtilmiştir: "ülkemizin müşfik ve muktedir karakterini en doğru şekilde ifade ettiği ve dış politikamızın çıkarlarımız ile değerlerimizi bütünleştiren insan odaklı niteliğini yansıtmaktadır" (MFA, 2013). Dış yardımlar ve kalkınma yardımları ulus markalama iletişiminde bir kamu diplomasisi kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin dış yardım faaliyetleri kamu diplomasisi yaklaşımının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Çevik, 2018: 217). Bu nedenle Türkiye kamu diplomasisinin ağırlık noktasını insani diplomasi faaliyetleri oluşturmaktadır.

Türkiye'nin insani diplomasi uygulamaları dış politikasının merkezinde yer almaktadır. Türk Dış politikasının en temel unsurlarından birisi, değer odaklı bir yaklaşımla ulusal çıkar ve değerlerin etkili bir birleşimini ifade etmesidir. Bu politika, insani referans alan ve elindeki imkânları bu doğrultuda ortaya koyan bir anlayışı temsil etmektedir (MFA, 2013). AFAD, KIZILAY, TİKA gibi kurumlar ve İHH, Deniz Feneri, Yeryüzü Doktorları gibi dernekler ve vakıflar Türkiye'nin insani yardım faaliyetlerinde önemli aktörlerdir. Türkiye, etrafındaki kriz bölgelerinde tüm insani yardım kapasitesi ile aktif bir şekilde hizmet vermektedir. Özellikle 4 milyona yakın Suriyeli sığınmacılara 8,5 yılda 40 milyar doları aşan bir harcama gerçekleştirmiştir (Hürriyet, 2019). Bunun yanı sıra Somali'ye kalkınma yardımları yapmakta ve "Somali'nin IMF'ye olan ve vadesi geçmiş borcunun ödenmesine katkıda bulunmuştur. Bu katkıyla Türkiye, Somali'nin IMF'ye olan borcunun 3,5 milyon

dolarını ödedi" (Dünya, 2020). AFAD, 5 kıtada son 6 yılda 50'yi aşkın ülkeye insani yardımda bulunmuştur. Türkiye, Küresel İnsani Yardım 2017 raporuna göre, 6 milyar dolar yardımla en çok yardım yapan ikinci ülke olmuştur. 2013, 2014 ve 2015 yıllarında, üç yıl üst üste en çok insani yardım yapan üçüncü ülkedir (AFAD, 2020). Türkiye, 2018 yılında GSMH'nin 0,79'unu insani yardım faaliyetlerine ayırmıştır (Global Humanitarian Assistance Report, 2019). İnsani Diplomaside en fazla kullanılan araçlar, barış inşası, insani yardım ve kalkınma yardımlarıdır (Yıldırım, 2019: 2564). Bu çerçevede, Türkiye'nin insani yardımları iki ana başlık etrafında şekillenmektedir. İki ülkeler arasında işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan dış yardımlar. İkincisi ise, acil ve insani yardımlardır. Bu grupta başta AFAD, Kızılay, YTB ve Diyanet gibi teşkilatlar gelmektedir. Resmi kurumların yanı sıra sivil toplum kuruluşları da kriz bölgelerine ulaşma, yardımların dağıtılması ve koordinasyonu gibi önemli görevleri yerine getirmektedir (Kınık & Aslan, 2020: 384). Özellikle Türk sivil toplum kuruluşları dünyanın hemen hemen tüm kriz bölgelerine insani yardım ulaştırarak küresel etkinlik göstermektedirler. Türkiye'nin insani yardımları en önemli yumuşak güç kaynakları arasında yer almaktadır. İnsani diplomasi, küresel krizler ve bölgesel çatışmaların yoğunlaştığı bir ortamda dış politikanın ve kamu diplomasisinin vazgeçilmez araçlarından birisi olmaktadır. İnsani diplomasi, sürdürülebilir ilişkiler geliştirmek, uluslararası arenada olumlu imaj ve itibar sermayesi oluşturmak gibi amaçların gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye'nin insani yardımlarda gösterdiği performans uluslararası indekslere de yansımaktadır. Elcano Global Presence Index (IEPG) verilerine göre; Türkiye'nin yumuşak güç varlığı 2016'da 16. 2017 ve 2018'de 14. Sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin yumuşak gücünün artmasında insani yardım faaliyetleri büyük rol oynamaktadır (Yıldırım, 2019: 2576). Bu performans Türk dış politikasının insani ve girişimci bir temelde yapılması ile şekillenmektedir. İnsani diplomasi kamu diplomasisinin önemli araçlarından birisidir. Türkiye'nin insani diplomasiyi benimsemesi dış politika yaklaşımının merkezinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada teorik olarak insani diplomasisinin kamu diplomasisi içerisinde nasıl bir yere sahip olduğu ele alındığında katı yaklaşımlı ve esnek yaklaşımlı okul öne çıkmaktadır. Çevik'in de (2014) belirttiği gibi, Leonard, Setead ve Smewing'in kamu diplomasisi boyutları modelinde insani diplomasi faaliyetleri devlet-sivil toplum işbirliği çerçevesinde esnek yaklaşımlı okul ile ekonomik gücün kullanılması durumunda katı yaklaşımlı okulla ilişkilendirilebilir. Burada İnsani yardım faaliyetleri yapılırken kullanılan yöntemlere göre kamu diplomasisi boyutu şekillenmektedir. "İnsani yardım uygulamaları acil kriz durumlarında reaktif olarak, gerektiğinde kalkınma yardımları gibi proaktif bir şekilde gerçekleştirilebilir. İletişimin yönü bakımından tek yönlü ya da simetrik olması söz konusudur" (Çevik, 2014: 24). İnsani yardım faaliyetleri kimi zaman acil durumlarda tek yönlü, kalkınma projeleri gibi karşılıklı işbirliğine dayalı faaliyetlerde simetrik olabilmektedir. İletişimin yönü yardımın yöntem ve amacına bağlı olarak değişmektedir. Türkiye birçok krizde olduğu gibi Covid 19 pandemisinde de küresel dayanışmanın yerine ülkeler arası rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı salgın krizinde, kendi ihtiyacı olmasına rağmen sağlık ekipmanları konusunda ciddi sorunlar yaşayan gelişmiş, gelişmekte olan

ülkeler ayrımı yapmaksızın bir çok ülkeye medikal ekipman ve tıbbi malzeme desteği sağladı. Türkiye'nin Covid 19 salgını ile ilgili yardımları Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), THY, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi çeşitli kurumların işbirliği ile gerçekleşmiştir. Bugüne kadar 155 ülkeye yardım sağlanmıştır. 155 ülkeden 128'i hibe, 45 ülkeye de nakdi yardım sağlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre en çok yardım gönderilen bölgeler Afrika (48 ülke), Avrupa (41 ülke), Asya (33 ülke), Amerika (21 ülke) ve Okyanusya (15 ülke) olmuştur. Ülkelerin yanı sıra 19 Uluslararası kuruluşu tıbbi malzeme desteği sağlanmıştır. Salgınla mücadele sürecinde Türk iş dünyası da 20'yi aşkın ülkeye destek sağlamıştır. (MFA, 2021). Türkiye, küresel yönetişimin eksikliğini gösterdiği bir uluslararası ortamda medikal yardımları ile öne çıkan ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle Batılı ülkelerin küresel işbirliği çabasında isteksiz olması, AB gibi uluslararası kurumların varlıklarının sorgulanması krizin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmanın bu kısmında özellikle Türkiye'den yardım alma konusunda Batılı ülkelerin yaklaşımları incelenecektir.

5. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Covid 19 salgının başında Türkiye vatandaşlarını birçok ülkeden tahliye ederken bir taraftan da tıbbi yardımlar gerçekleştirdi. Türkiye, insani ve girişimci dış politika çerçevesinde tarihi ve kültürel bağları olan Balkanlar, Filistin başta olmak üzere salgının ilk döneminde Çin'e de tıbbi yardım yaptı. Avrupa ülkelerinde özellikle İspanya ve İtalya'da virüsün hızla yayılması devletleri büyük bir mücadeleye zorladı (Duran, 2020). AB'nin gereken dayanışmayı göstermemesi nedeni ile İtalya ve İspanya kriz yönetiminde büyük zorluklar yaşadı. Türkiye bu ülkelere de tıbbi ekipman ve medikal malzeme göndererek NATO ittifakı çerçevesinde dayanışma örneği sergiledi. Türkiye'den 158 ülkenin yardım talebine olumlu karşılık vererek tıbbi malzeme gönderildi. Bununla birlikte 9 uluslararası kuruluşun tıbbi malzeme talepleri karşılandı (AA, 2020). Çalışmada, Türkiye'nin özellikle Avrupa ve ABD'ye yaptığı yardımların bu ülke medyalarında yazılan makalelerde nasıl ele alındığına ilişkin bir çözümleme yapılması amaçlanmaktadır. Türkiye, salgının tüm ülkeleri hızlıca etkisi altına aldığı ilk dönemde devletlerarası rekabetin yoğunlaştığı küresel kriz karşısında, yerel ve küresel ölçekte ülkelerin kriz yönetme kapasitesi bakımından yetersiz kaldığı bir ortamda küresel dayanışma örneği olmaktadır. Bu insani çabaların Avrupa ve ABD kamuoyunu yönlendiren önemli yayın organlarında nasıl değerlendirildiği incelenecektir. Türkiye kamu diplomasisinin ağırlık noktasını insani diplomasi faaliyetleri oluşturmaktadır. İnsani diplomasi aynı zamanda Türkiye ülke markasının temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Pandeminin oluşturduğu krizde Türkiye insani diplomasi faaliyetlerini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Türkiye'nin insani yardım faaliyetlerinde Orta Asya, Afrika ve Ortadoğu gibi bölgeler öncelikli olmuştur. Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemide Türkiye'nin gelişmiş Avrupa ülkeleri ve ABD'ye yardımda bulunması bu ülkelerde etkili olan yayın organlarında dikkat çekmiştir. Çalışmada sözü geçen ülkelerde yardımların oluşturduğu etkinin nasıl temsil edildiği araştırılmıştır.

6. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmada, Avrupa ve Amerika'da yayın yapan medya organları seçilmiş olup, dijital ortamda 11 Mart 2020 ve 20 Mayıs 2020 tarihleri arasında yayınlanan ve açık erişimi olan makaleler incelenmiştir.

7. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada makaleler Van Dijk'm eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenecektir. Araştırma kapsamında incelenen makalelerde, haber metni gibi olmasa da metinlerin şematik yapısı genel olarak ele alınmıştır. Söylem analizi çok boyutlu, çok fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analizdir. Söylem analizine göre dil, sosyal ilişkiler içinde yaşayan bir pratik olup toplumsal ilişkiler ve kimlik özelliklerine ilişkin mübadeleyi ortaya çıkartan bir analiz çeşididir. Amaç; dili inceleme ve bilgi-güç ilişkilerini oluşturan yapıyı ve değişim ve dönüşümlerini ortaya çıkarmaktır (Sözen, 2017: 79, 80). Söylem analizi, retorik geleneğe dayanan meta-teorik yapıya sahip olup, söylemin datalaştırma yolu ile karakterize edildiği bir analizdir. Söylem analizi en yalın hali ile dilin incelenmesidir. Fakat bu inceleme sadece dil öğeleri ile sınırlı olmayıp aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıyı içeren bir anlama çabasıdır. Söylem analizi, dilin semantik ve sentaktik yapısını sosyal ve kültürel yapı ile birlikte ele alır (Çelik & Ekşi, 2008: 100, 105, 107). Foucault, söylemlerin bilgiyi oluşturduğunu ve söylemin toplumsal yapıyı oluşturduğunu ifade etmektedir (Akt. Gür, 2013: 193). Söylem çözümlemesi, gücün söylem tarafından harekete geçirildiği ve toplumda yeniden üretildiği varsayılır. Eleştirel söylem çözümlemesindeki eleştirelilik pozisyon almadan kaynaklanır. Bu durum, politik bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Söylem çözümlemesi ile sadece metin analiz edilmez, metnin toplumsal ve kültürel bağlamı da çözümlemenin çerçevesi içindedir (Atabek, 2007: 153, 155). Van Dijk göre ideolojiler, bir grubun toplumsal temsillerin temelini oluşturan en önemli inançlardır ve bir grubun kimliğini tanımlayan grup şeması olarak toplumsal bellekte temsil edilirler (Dijk, 2015: 97). Söylem analizi, "özellikle ideolojik ve politik etki gösteren medyaların analizinde sıklıkla kullanılır. Söylem analizi, en temelde sorduğu sorularla belirsizlikleri gidermeye çalışır. Bunun için dil kullanımı önemli bir parametredir. Dil, bir toplumsal pratik ve etkileşimdir. Bu nedenle söylem analizi, dilin açıklama ve anlamlandırma yönü ile ilgilidir. Dilin kullanımında insanların dil ile ne yaptıkları araştırılır (Sözen, 2017: 83). "Söylem çözümlemesi; söylemin düzeyini, katmanlarını ve aralarındaki karşılıklı ilişkileri inceler. Ayrıca söylemi oluşturan öğeleri (sesleri, kelimeleri, sözdizimsel biçimleri, vb.) ve söylemin değişik boyutlarını da (etkileşim çeşitleri, dil eylemleri) dikkate alır" (Gür, 2013: 194). Söylem çözümlemesindeki söylemin özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu özellikler şu şekilde özetlenebilir (Çelik & Ekşi, 2008: 111, 112):

1. İçerik özellikleri: Söylem hangi kültüre aittir. Hangi tarihte ve sosyal durumda gerçekleşmektedir.
2. Gramatik özellikler: Cümleler arasında ne tür anlam ilişkiler vardır. Kullanılan dil gramer kurallarına uygun mudur?
3. Diğer yapısal özellikler: Söylemin ne tür bir yapısı vardır? Tartışma, açıklama vs. cümlenin uzunluğu, bütünlüğü, karmaşıklığı vb.

4. Etkileşimsel özellikler: Kim kime hitap etmektedir. Konuşmacı amacına ulaşmak için ne tür bir strateji izlemektedir?

5. Sunum özellikleri: Yazım özellikleri nedir?

Van Dijk'a göre söylem çözümlemesi, makro ve mikro şeklinde temel iki boyutta incelenmektedir. Metin anlam bilimi içerisinde, yerel ve global uyum önemli bir nosyondur (Sözen, 2017: 121). Makro yapıda tematik ve şematik çözümleme yapılmaktadır. Mikro yapıda ise "sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri, haber retorikası" Ayrıca, cümlelerin aktif, pasif olması, cümleler arasındaki ilişkiler, fotoğraflar mikro yapıda dikkate alınmaktadır (Yardım & Doğruer, 2019: 141).

8. Bulgular

14 Nisan – Mayıs 2020 tarihleri arasında Türkiye'nin yaptığı medikal yardımlar ile ilgili Avrupa ve ABD basın yayın organlarında çıkan 7 makale incelenmiştir.

8.1. Makro yapı

Van Dijk'e göre, makro yapıda konular metni özetleyen ve metindeki en önemli enformasyonu ortaya koyan önermelerdir. Makro yapılar, bir metni global olarak anlamak ve özetlemek için kullanılır. Makro yapının en belirgin özelliği, başlık ve giriş paragrafında bulunmaktadır (Dijk, 2007: 169).

8.1.1. Tematik Çözümleme

- Turkey emerges as key player in global COVID-19 fight (www.thehill.com, 14.04.2020)
- What is behind Erdogan's coronavirus diplomacy? (www.ft.com, 30. 04. 2020)
- RAF plane sent to pressure Turkey to release gowns for NHS (www.theguardian.com, 20.04.2020)
- Turkey sends medical supplies to U.S as virus brings solidarity (www.bloombergquint.com, 28. 04. 2020)
- Erdogan Reaches Out to Trump in Letter Accompanying Medical Aid (www.bloomberg.com, 29. 04. 2020)
- PPE brought back from Turkey by the RAF found to be "useless" (www.telegraph.co.uk, 06. 05. 2020)
- Turkey turns to medical diplomacy to heal damaged relations (www.reuters.com, 11. 05. 2020)

Başlıklar incelendiğinde Türkiye'nin Covid 19 krizi ile ilgili yaptığı yardımların 4 makalede olumsuz bir önerme olarak kurgulandığı, 3 makalede ise diğerlerine göre olumlu değerlendirilebilecek başlıklar kullanıldığı görülmektedir.

- Örneğin; "Turkey emerges as key player in global COVID-19" başlığı metin ile uyumlu bir yerel global uyumu içerisinde Türkiye'nin salgınla mücadelede küresel bir rol aldığı vurgulanmaktadır. Başlıktaki önerme metni özetlemektedir.
- İkinci başlığa bakıldığında, What is behind Erdogan's coronavirus diplomacy? Başlıktaki önerme eksiltilmiş enformasyonla sunulmuştur.

Türkiye'nin küresel krize karşı verdiği yanıt başlıkta kullanılan soru işareti ile kuşkulu bir durum olduğunu ima etmektedir.

- RAF plane sent to pressure Turkey to release gowns for NHS makalesindeki başlık ise İngiltere ve Türkiye arasındaki acil medikal ekipman tedariki ile ilgili süreci anlatmaktadır. Başlıkta seçilen baskı ifadesi, RAF Uçağı yani Royal Air Force askeri kargo uçağının ekipmanların acil tedarikinin sağlanabilmesi için baskı unsuru olması için gönderildiği ima edilmektedir. Baskı kelimesinin metnin bütünü ile uyumlu olduğu görülmektedir. Baskı ifadesi, Türkiye'nin yardımları prosedürlerle geciktirdiğini ima etmektedir.
- Turkey sends medical supplies to U.S as virus brings solidarity başlığı ise, metindeki bilgilerin özeti yansıtıcı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.
- Erdogan Reaches Out to Trump in Letter Accompanying Medical Aid başlığında ise Erdoğan'ın medikal yardımlar sayesinde Trump'a ulaşarak ilişkileri geliştirmek için bir fırsat olarak kullandığını ima etmektedir. Makalede, Erdoğan'ın gönderdiği mektubun içeriğinden bahsedilmiş, iki ülkenin NATO müttefiki olarak ilişkilerinden bahsedilerek Türkiye ve ABD arasındaki dış politika sorunlarına değinilmektedir. Türkiye'nin ABD'ye yaptığı yardımlar ABD medyasında geniş yankı uyandırmıştır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın raporuna göre; 27-29 Nisan 2020 tarihleri arasında çeşitli yayın organlarında toplam 39 basın yansımaları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 8 devlet yetkilisinin sosyal medya paylaşımında bu konuya değinilmiştir (<https://www.sabah.com.tr>, 2020).
- PPE brought back from Turkey by the RAF found to be "useless" başlığında, Türkiye'den İngiltere'ye getirilen koruyucu ekipmanın kullanışsız olduğu vurgulanmaktadır. "Useless" kelimesi tırnak içinde verilerek dikkat çekilmek istenmiş. Başlıktaki önermede kullanışsız ifadesi, Türk ürünlerinin İngiltere'nin sağlık ekipmanı standardını karşılamadığı belirtilirken, kullanılan eksiltmeli enformasyonda yardımların tümünün mü yoksa belirli bir bölümünün mü olduğu belirtilmemiştir.
- Turkey turns to medical diplomacy to heal damaged relations, başlığında ise Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde medikal diplomasinin zarar gören diplomatik ilişkileri geliştirmek amacı ile yapıldığı belirtilmektedir. Makalede, ikili ilişkilerin böyle bir jestle değişmeyeceği ve ilişkilerin zarar gördüğü belirtilmektedir. Başlık ve metin yerel ve global uyumu taşımaktadır. Başlık, metni özetlemektedir.

8.1.2. Şematik Çözümleme

Dijk'e göre, konular metnin konularının genel işlevinin ne olduğunu belirleyen geleneksel kategorilerden oluşmuş soyut bir şema ile organize edilmiştir. Bu tür şemalar üst yapı olarak da nitelendirilmektedir. Haber metinlerinde başlık, giriş paragrafı, ana olaylar, bağlam, tarih, yorumlar gibi kategorilere sahiptir (Dijk, 2007: 170). Araştırma kapsamında incelenen makalelerde, haber metni gibi olmasa da metinlerin şematik yapısı genel olarak ele alınmıştır. Covid 19 salgının hızla yayılması ile birlikte Türkiye 01

Nisan 2020 tarihinde İtalya ve İspanya'ya ulaştı. Türkiye, insani ve girişimci dış politika anlayışı doğrultusunda Afrika, Avrupa, Asya, Amerika ve Okyanusya olmak üzere toplamda 158 ülkeye tıbbi malzeme ve medikal ekipman göndermiştir. Bu süreçte devletin çeşitli kurum ve kuruluşları işbirliği içerisinde yardımları koordine etmiştir. Başta, Dış İşleri Bakanlığı, Sağlık, Milli Savunma, Ticaret Bakanlıkları, Kızılay, TİKA, AFAD, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türk Hava Yolları etkin rol oynamıştır. Ülkelerin yanı sıra, 9 uluslararası kuruluş da Türkiye'den yardım talebinde bulunmuş ve söz konusu kuruluşlara gereken destek sağlanmıştır (MFA, 2020). Makalelerde yardım faaliyetlerinin sunuluş biçimine bakıldığında şunlar söylenebilir:

- **Turkey emerges as key player in global COVID-19 fight**, başlıklı makalede, Türkiye'nin Covid 19 salgını ile mücadele ederken ihtiyacı olan ülkelerin yardımına koştuğu belirtilerek Türkiye'nin salgının ilk dönemlerinde Avrupa ülkelerinden daha erken tedbir almaya başladığı ifade edilerek, geçmişte yaşadığı afetlerden dolayı bu konuda teşkilatlanmasını sağlayarak hızlı tepki verebildiği belirtilmektedir. Makalenin ilk paragrafında, Türkiye'nin salgınla mücadelede gösterdiği proaktif çaba anlatılmaktadır. Yazar, Türkiye'nin İsrail'e de tıbbi yardımda bulunduğu dikkat çekerek, İsrail ve Türkiye ilişkilerine değinmektedir. Ayrıca, Suriye'de Türkiye'nin yürüttüğü askeri operasyonların salgından etkilendiğini ve yavaşladığını ifade etmektedir. Makalenin sonunda, Türkiye'nin salgının küresel etkilerini önlemede hak ettiği değerin teslim edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (<https://thehill.com>, 2020).
- **What is behind Erdogan's coronavirus diplomacy?** Başlıklı makalede, Türkiye'nin Amerika'ya ve diğer Batılı ülkelere yaptığı yardımların ilişkilerin kötü olduğu bir dönemde Batılı kamuoylarında imajını düzeltmek için bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak gerçekleştirildiğini ifade edilmektedir. Bu yardımlarla Türkiye'nin, hem içerde krizi iyi bir şekilde yönettiği hem de gelişmiş ülkelerin krizi yönetemediğinin ima edildiği anlatılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin kırılğan bir ekonomiye sahip olduğu ve salgının oluşturduğu ekonomik kriz tehdidinde Batılı ülkelere ihtiyacı vurgulanmaktadır. Makalede yazar, yardımların özenle tasarlanmış bir anlatı ile kareografili bir diplomasi ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Kareografi iması, Türkiye'nin gelişmiş Batılı ülkelere yardım almak durumunda kaldığı bir krizde (Genel algı yardım alan ülkelerin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler olduğu yönündedir) bunu gösterişli bir şekilde kullandığını anlatmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'nin tüm bu faaliyetleri gerçekleştirmiş olsa da ekonomik kırılğanlığı nedeni ile Batılı ülkelerin desteğine muhtaç olduğu dile getirilmektedir (<https://www.ft.com>, 2020).
- **RAF plane sent to pressure Turkey to release gowns for NHS**, başlıklı makalede, İngiltere'nin acil koruyucu ekipman ve medikal malzeme ihtiyacının karşılanması için Türkiye ile yaşanan süreç anlatılmaktadır. Makalenin ilk paragrafında ekipmanların gecikmesinden dolayı İngiltere hükümetinin askeri bir

kargo uçağını Türkiye'nin bir an önce izin vermesi için baskı amacı ile gönderdiği belirtilmektedir. Malzemelerin tedarik sürecindeki gecikmelerden dolayı Türk makamları suçlanmaktadır. Yazıda, Türkiye'nin medikal malzeme ihracatını izne bağladığını, firmalara bu anlamda yasak getirdiği vurgulanarak Türk yetkililerin talep edilen malzemeleri günlerce prosedürleri bahane ederek geciktirdiği ifade edilmektedir. Bu tabloyu desteklemek için İtalya'nın da medikal malzeme temininde sorun yaşadığı 17 gün bekletildiği ve devreye İtalyan Başbakan'ının girmesi ile sorunun çözüldüğü anlatılmaktadır. Makalenin genelinde, Türkiye'nin tıbbi malzeme ve koruyucu ekipman tedarikinde zorluklar çıkartarak ülkelerin zorluk yaşamalarına neden olduğu ima edilmektedir. Olayın bağlamı ve arka planına bakıldığında, İngiliz hükümet yetkililerinin tedarik sürecinde Türk makamları ile temasa geçmediği görülmektedir. Yazıda, artalan bilgisi ve sürecin gerçek akışı hakkında yeterli bilgi verilmemektedir. Haber kaynakları tek taraflı olarak sunulmuştur. Sky News'e konuşan İngiliz kaynaklar sorunda Türkiye'nin hiç bir müdahalesinin söz konusu olmadığını söylemektedirler (Acet, 2020). Makalede, sorunun kaynağı Türkiye olarak yansıtılmaktadır. Yazıda, haber kaynaklarının tek taraflı olduğu ve Türk tarafının görüşlerine yer verilmediği görülmektedir (<https://www.theguardian.com>, 2020).

- **Turkey sends medical supplies to U.S as virus brings solidarity**, başlıklı makalede, Türkiye'nin NATO müttefiki olarak ittifak ortaklarına yaptığı yardımlara değinilerek, Türkiye'nin Rusya'dan aldığı S-400 sistemleri dolayısıyla, Amerika ile gerilen ilişkilerde ABD'nin yaptırım tehdidinden bahsedilmiştir. Buna karşılık, Türkiye'nin S-400 aktivasyon sürecini yavaşlattığı vurgulanmaktadır. ABD Büyükelçisi'nin Türkiye'nin yardımları dolayısıyla Türkiye'ye teşekkürü ve dayanışmanın öneminden bahsettiği ifade edilmektedir (<https://www.bloombergquint.com>, 2020).
- **Erdogan Reaches Out to Trump in Letter Accompanying Medical Aid**, başlıklı makalede, NATO müttefiki olarak Türkiye'nin tıbbi yardımları ile ABD ile dayanışma sergilediği belirtilmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Başkan Trump'a gönderdiği mektupta belirtilen dayanışma mesajları ve Türkiye'nin güvenilir bir ortak olduğuna vurgu yapılmaktadır. Erdoğan'ın ABD kongresi ve medyasının Türkiye'nin stratejik önemini anlamasını umduklarını belirtmiştir (<https://www.bloomberg.com>, 2020).
- **PPE brought back from Turkey by the RAF found to be "useless"** başlıklı makalede, Türkiye'den getirilen koruyucu ekipmanların kullanışsız olduğu vurgulanmaktadır. Yazıda, "kullanışsız" "el konu" gibi kavramlar sık sık kullanılarak bu kavramların çağrışımları ile Türkiye'yi eşitlemeye yönelik bir çaba görülmektedir (<https://www.telegraph.co.uk/>, 2020). Yazıda, bağlam bilgisi sunulmamaktadır. Malzemelerin kullanışa elverişli olmadığına dair bilgiler tutarlı görünmemektedir. Halbuki BBC haberine göre "Birleşik Krallık Ankara Büyükelçisi Dominick Chilcott, Türkiye'den İngiltere'ye gönderilen

400 bin adet koruyucu önlüğün güvenlik standartlarına uygun olmadığına ilişkin haberlerle ilgili açıklamasında, "Kişisel koruyucu ekipmanın kullanılamaz halde olduğuyla ilgili Birleşik Krallık medyasında yer alan haberler doğru değildir" demiştir (BBC, 2020).

- **Turkey turns to medical diplomacy to heal damaged relations,** başlıklı makalede ise, yardım malzemelerinde yazan Mevlana'nın, "Ümitsizliğin ardından nice ümitler var. Karanlığın ardından nice güneşler var" mesajı üzerinden yardımların, Türkiye'nin sadece Covid 19'a karşı mücadelesinde değil, Batı ile olan gergin diplomasisi içinde önemli bir fırsat olduğu belirtiliyor. Yazıda, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde yaşadığı sorunların çözümünde bu adımın sembolik düzeyde olduğu ve asıl sorunların devam ettiği ifade edilmektedir (<https://www.reuters.com>, 2020).

8.2. Mikro Yapı

Bu kategoride; kelime, cümle ve retorik bağlamında inceleme yapılmaktadır. Metinde kullanılan sözcükler metni kaleme alan kişinin ya da yayın organının ideolojisini yansıtmaktadır (Hülür, 2016).

8.2.1. Sentaktik ve Retoriksel Çözümleme

Van Dijk'e göre, sentaktik yapılar kullanılarak aynı şeyi söyleme yollarından birinin tercih edilmesi sosyal ve ideolojik imalar taşımaktadır. Örneğin; negatif eylemin failleri yetkililer olduğunda, dışarıda bırakılması gibidir (Dijk, 2007: 172). Örneğin; RAF plane sent to pressure Turkey to release gowns for NHS yazısında, İngiltere'nin talep ettiği koruyucu ekipman tedarik sürecinde yaşanan gecikmelerden sadece Türkiye sorumlu tutulmuş ve olayın asıl faili olan İngiliz yetkilileri Türkiye ile resmi teması başlatmamaları yazıya konu olmamıştır. Benzer şekilde, PPE brought back from Turkey by the RAF found to be "useless" başlıklı yazıda, İngiltere'nin Türkiye ile yaşadığı tıbbi ekipman temin etme sürecinde nihayet malzemeler ulaştığında gelen malzemelerin kullanışsız ve standartları karşılamadığı savı tek taraflı olarak sunulmuştur. Hâlbuki Birleşik Krallık Ankara Büyükelçisi Dominick Chilcott'ın da belirttiği gibi malzemelerin kullanışsız olduğu gerçeği yansıtmamaktadır. Burada enformasyon eksiltmeli ve olayın gerçek boyutunu yansıtmayacak şekilde kullanılmıştır. Chilcott gibi yetkililerin görüşleri dikkate alınmamış. Özellikle "kullanışsız", "el konuldu" gibi kelimelerin seçildiği ve Türkiye'nin gelişmiş bir Batı ülkesine yardım yapmasına yönelik rahatsızlık başlıkta ve metinde kendini göstermektedir. Seçilen kelimeler göz önüne alındığında makalede, Türkiye'nin medikal yardımlarının amacına ulaşmasını ve kamu diplomasisi boyutunu gölgelemeye yönelik tasarlandığı söylenebilir. Retoriksel açıdan bakıldığında örneğin; What is behind Erdogan's coronavirus diplomacy? Başlıklı makalede, Türkiye'nin ABD'ye yönelik medikal yardımları için kullanılan "kareografik diplomasi" ifadesi ile Türkiye'nin Batı ile yaşadığı bazı anlaşmazlıkları gidermeye yönelik gösterişli bir faaliyet yaptığı ve bunun sorunları gidermekte yetersiz olduğu, ekonomik kırılmalık nedeni ile ciddi sorunlara sahip olduğu ima edilmektedir. Yazıda, "...from crisis to crisis in recent years" ifadesi ile Türkiye'nin sorunlar yumağı bir ülke olarak etiketlenmeye

çalışıldığı görülmektedir. Yine kriz kelimesinin sıkça kullanılması ve ekonominin kırılğan olduğuna yönelik vurgu yapılması, Türkiye'nin ne yaparsa yapsın Batılı ülkeleri memnun edemeyeceği varsayımını ima etmektedir. Turkey sends medical supplies to U.S as virus brings solidarity, başlıklı makalede, pasif yapıyla bir haber dilinin kullanıldığı görülmektedir. "Solidarity" kelimesi metinde vurgulanmaktadır.

RAF plane sent to pressure Turkey to release gowns for NHS başlıklı yazıda, "pressure" kelimesinin özellikle seçildiği görülmektedir. İngiltere'nin medikal ekipmanlarının tedarikinde baskı aracı olarak Kraliyet Hava Kuvvetleri kargo uçağının malzemelerle ilgili resmi işlemler tamamlanmamasına rağmen baskı unsuru olarak gönderildiği vurgulanmaktadır. Buna göre, Türkiye bilinçli olarak süreci yavaşlatmakta ve ancak baskı yapılarak netice alınmaya çalışıldığı ima edilmektedir. Benzer şekilde, PPE brought back from Turkey by the RAF found to be "useless" Telegraph'ta yer alan bu makalede, "useless" kelimesinin başlıkta ve metinde sıkça vurgulandığı görülmektedir. Yazar, İngiltere'nin yoğun uğraşlarının ardından temin edebildiği ekipmanların İngiltere sağlık sisteminin standartlarını karşılamadığını belirtmektedir. Gerçekten kullanışsız olup olmadığına ilişkin çok taraflı bir inceleme yapmak yerine, Türkiye ve kullanışsız malzeme imgelerini metinde bolca kullanarak Türkiye'nin sözünde durmayan, ilişkilerde zorluk çıkartan ve güvenilmez bir ülke olduğuna yönelik bir imgelem oluşturulmaktadır. Özetle; mikro yapıda negatif tutumları yansıtan metinlerde belirli kavram ve kelimelerin Avrupa ve ABD basınındaki bazı ön yargıları yansıttığı görülmektedir. Bu önyargıların arkasında Türkiye'nin tarihi özellikleri, kültürü, Müslüman ve demokrat kimliği ile bir NATO müttefiki olması bulunmaktadır. Özellikle dünyayı kısa bir sürede etkisi altına alan küresel bir krizde, Türkiye gibi bir ülkenin yardım yapıyor olması "The Financial Times" yayınında kuşku ile ele alındığı görülmektedir. Daha olumlu bir tutum sergileyen makalelerde Türkiye'nin dayanışma çabası öne çıkmaktadır.

9. Sonuç

Covid 19 salgını, 1918 İspanyol gribinden bu yana en hızlı yayılan pandemi olarak devletleri büyük bir sınama ile karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası sistemin bu salgından nasıl etkileneceğine dair çeşitli yazarlar görüş belirtmiş olup, yazarların bulunduğu ortak anlayış; pandeminin köklü bir paradigma değişimi değil, fakat önemli etkileri olacak bir kriz olduğu yönündedir. Salgının oluşturduğu en önemli gerçek, güçlü devlet olgusunun küresel belirsizlik ortamında kriz yönetiminin başarısı için yaşamsal öneme sahip olduğudur. Bu noktada, devlet kapasitesi sistemik felç oluşturan pandemide, kriz yönetimi için yaşamsal bir değer taşımaktadır. Devlet kapasitesi güçlü ve kurumları etkin çalışan ülkeler, bu zorlu sınavda daha iyi bir sınav vermektedir. Devlet yönetim modeli bakımından yapılan tartışmalarda demokratik ülkelerin mi yoksa otoriter ülkelerin mi krizi daha iyi yönettiği sorgulamaları yapılmıştır. Bu noktada, kesin kanıtlar ortaya konulmadığı için hem demokratik hem de otoriter devletlerin salgın krizini iyi yönetebildiğine dair örnekler bulunmaktadır. Daha temel bir unsur olarak güçlü devlet olgusu öne çıkmaktadır. Salgın aynı zamanda küresel işbirliği ve dayanışma

eksikliğini belirgin hale getirerek uluslararası kurumların işlevsizliklerini de ortaya koyan sonuçlar üretmiştir. Devletler, işbirliği ve dayanışma yerine birbirleri ile rekabet etmeyi tercih ettiğinden krizin etkileri derinleşmeye yüz tutmuştur. Özellikle AB gibi uluslararası kurumların kendilerine üye devletlerin gerektiğinde yanında olamadığı görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü, bu süreçte zamanında gerekli önlemleri almadığı gibi birçok konuda eleştirilmiştir. Krizin akut döneminde aralarında gelişmiş ülkelerin de olduğu devletlerin maske savaşı yaşadığı bir tablo söz konusu olmuştur. Türkiye, böyle bir tablo içinde kendi ihtiyacı olmasına rağmen Çin, İtalya, İspanya, İngiltere, Amerika gibi toplamda 155 ülke ve 9 uluslararası kuruluşu çeşitli tıbbi yardım ve medikal malzeme yardımı yapmıştır. Türkiye, bu yardımları insani ve girişimci dış politika yaklaşımı ile gerçekleştirmiş olup, küresel dayanışma ve işbirliğinin önemli bir örneğini ortaya koymuştur.

Türkiye'nin kamu diplomasi söyleminin temelinde, insani diplomasi bulunmaktadır. Bu noktada, Türkiye gelişmiş ülkeleri geride bırakarak GSMH'ye göre en fazla yardım yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye uzun süredir özellikle 2000'li yıllardan itibaren kalkınma ve insani yardım faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Özellikle 2016 yılında düzenlenen en az gelişmiş ülkeler konferansına öncülük ederek küresel kriz ve sorun alanlarında etkili bir şekilde varlık göstermektedir. Pandeminin ilk döneminden itibaren Türkiye, dünyanın birçok ülkesine tıbbi yardım malzemeleri ulaştırarak kamu diplomasisini insani diplomasi temelinde sürdürmektedir. Çalışmada, özellikle Avrupa ve ABD yayın organlarında bu yardımların nasıl algılandığı ve nasıl karşılandığına dair bir inceleme yapılmıştır. Bu çerçevede, makale niteliği taşıyan örneklem grubunda yayınlanan metinler eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Buna göre; Türkiye'nin medikal yardımlarına yönelik olarak dört yayında olumsuz, üç metinde daha olumlu bir tutum sergilendiği görülmektedir. Özellikle negatif içeriğe sahip olan makalelerde kullanılan argümanlar, seçilen kelime ve kavramlar dikkate alındığında Türkiye'ye karşı ön yargılar, ideolojik tavırlar ve belirli algıların devamı yönünde çabalar dikkat çekmektedir. The Financial Times'da öne çıkan söylemler, Türkiye'nin kırılğan ekonomisi ile Batı kamuoyunda olumlu bir imaj oluşturmak için krizi kullandığına yönelik bir ima bulunmaktadır. Türkiye'nin ABD ve Avrupa'ya yönelik yaptığı medikal yardımları kuşku imgesi ile söyleme taşımaktadır. Benzer şekilde Telegraph'taki yazıda, Türkiye'nin acil ekipman yardımı tedarikinde ideolojik önyargılar öne çıkarak "sorunlu ülke" söylemi baskın olarak metinde kendine yer bulmaktadır. The Guardian'daki yazıda, Türkiye'nin NATO ittifakı bağlamında Avrupa ülkelerine yaptığı yardımlar İngiltere özelinde, özellikle Türkiye tarafından yardımların engellendiği söylemi öne çıkmaktadır. Reuters'daki yazıda ise, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerde oluşan zarara dikkat çekilerek yardımların sembolik olduğu ve bunun da yetersiz bir çaba olarak sunulduğu görülmektedir. Türkiye insani diplomasi faaliyetlerini kamu diplomasisi yöntemi olarak kullanmaktadır. Bu yönde gösterdiği çabalarla kendisini "donor ülke" olarak markalaştırmaya çalışmaktadır. Bu markalaşma sürecinde kamu diplomasisinin anlatı, söylem oluşturma gücü yapılan faaliyetlerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle örneklem içerisinde yer alan yayın organları dikkate alındığında Türkiye'nin yardım

faaliyetlerini ön yargıları da gözönünde bulundurarak stratejik iletişim faaliyetleri ile desteklemesi gerektiği söylenebilir. Çünkü toplumlar ve devletler arası ilişki inşa etme süreci çok boyutlu ve kapsamlı çabaları gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin özellikle kültürlerarası farklılıkları daha çok gözetererek Avrupa ve ABD ülkelerine yönelik yapacağı kamu diplomasisi faaliyetlerinde tek yönlü ve tek boyutlu bir iletişim değil, çok boyutlu ve stratejik iletişim çerçevesinde gerçekleştirilecek faaliyetlere odaklanmalıdır.

Türkiye, özellikle uluslararası sistemin önemli bir sarsıntı geçirdiği Covid19 krizinde, kendi ihtiyacı olmasına rağmen Avrupa ve ABD gibi bölgeler dahil birçok ülkeye medikal destek sağlamıştır. Fakat bu yardımların kamu diplomasisi bağlamında oluşturduğu yumuşak gücün etkisinin istenilen düzeyde olmadığı bir gerçektir. Yardımların ilişki inşa etme amacını gerçekleştirebilmesi için stratejik iletişim yöntemi ile hedef kamulara doğru mesajların gönderilmesi gerekmektedir. Bu mesajlar iletilmediğinde yardımlar ideolojik tutumları, stereotip algıları ve karşı söylemleri değiştirmede etkisiz kalabilmektedir. Türkiye'nin 155 ülke ve 9 uluslararası kuruluşu yardım yapmasına rağmen Avrupa ve ABD medyada makale şeklinde çok az yer aldığı görülmektedir. Örneklem içerisinde bulunan mevcut yayınların yarısından fazlasında olumsuz unsurlarla ele alındığı dikkat çekmektedir. Türkiye'nin küresel kriz haline gelen salgında gösterdiği kamu diplomasisi faaliyetleri, özellikle batı kamuoyunda kanaat oluşturulmasında etkili olan makale yayınlarında yeterince ele alınmadığı aşıkardır. Türkiye, insani yardımlarda önde gelen ülkeler arasında olmasına rağmen, bu faaliyetlerle oluşturduğu yumuşak güç, Avrupa ve ABD medyasında da kendisine fazla yer bulamamaktadır. İnsani diplomasisi alanında gösterilen önemli çabalar, belirli medya gruplarında üretilen söylemlere takılarak, Türkiye'nin anlatısı hedef kamuoylarına ulaşmada sorunlar yaşamaktadır. Bunun için Türkiye'nin, kamu diplomasisi faaliyetlerini gerçekleştirirken hedef kamuoylarına etkili bir şekilde ulaşmada stratejik iletişimi sistematik ve daha bütüncül bir yapı ile ele alması gerekmektedir.

Kaynakça

- AA. (2020, 11 27). <https://www.aa.com.tr/tr>. 12 06, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-kuresel-salgin-surecinde-aktif-dis-politika-izledi/2057650?s=03> adresinden alındı
- Acet, M. (2020, 04 22). <https://www.haber7.com>. 12 13, 2020 tarihinde <https://www.haber7.com/yazarlar/mehmet-acet/2966466-ingiltere-ile-koruyucu-ekipman-krizinin-perde-arkasi> adresinden alındı
- Aktürk, Ş. (2020). Comparative Politics of the Coronavirus Pandemic. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut içinde, *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (s. 309-324). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Atabek, Ü. (2007). Söylem Çözümlemesi Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler. G. Ş. Atabek, & Ü. Atabek içinde, *Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri* (s. 151-163). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Aybet, G. (2020). International Relations Theory and World Order After COVID-19. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut içinde, *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (s. 289-308). Ankara: TÜBA.
- Baç, M. M. (2020). Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem. U. Ulutaş içinde, *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler* (s. 20-23). Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı SAM- Derleme.
- Bayer, R., & Keyman, E. (2012). Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor? *Globalizations*, 73-90. doi:<https://doi.org/10.1080/14747731.2012.627721>
- BBC. (2020, 05 07). <https://www.bbc.com>. 12 13, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52557601> adresinden alındı
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Söylem Analizi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 99-117.
- Çevik, S. B. (2018). Narrating Turkey's Story: Communicating Its Nation Brand Through Public Diplomacy. E. P. Dal içinde, *Middle Powers in Global Governance*. Palgrave Macmillan.
- Dijk, T. V. (2015). Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Söylem ve İdeoloji* (s. 15-97). İstanbul: Su Yayınevi.
- Dünya. (2020, 11 06). <https://www.dunya.com>. 12 02, 2020 tarihinde <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-somalinin-imf-borcunu-odedi-haberi-487913> adresinden alındı
- Gilley, B. (2015). Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *PERCEPTIONS*, 37-58.
- Hanioglu, M. Ş. (2020). COVID-19 Sonrası Küresel Düzen: İki Seçenek. U. Ulutaş içinde, *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler* (s. 24-28). Ankara: T. C. Dışişleri Bakanlığı SAM - Derleme .
- <https://thehill.com>. (2020, 04 14). 12 13, 2020 tarihinde <https://thehill.com/opinion/international/492628-turkey-emerges-as-key-player-in-global-covid-19-fight> adresinden alındı
- <https://www.bloomberg.com>. (2020, 04 29). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-29/erdogan-reaches-out-to-trump-in-letter-accompanying-medical-aid> adresinden alındı
- <https://www.bloombergquint.com>. (2020, 04 28). 13 12, 2020 tarihinde <https://www.bloombergquint.com/politics/turkey-sending-medical-supplies-to-u-s-erdogan-says> adresinden alındı
- <https://www.ft.com>. (2020, 04 30). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.ft.com/content/8602c2da-f1d0-4a78-b848-4c8bf8b9e311> adresinden alındı
- <https://www.reuters.com>. (2020, 05 11). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-turkey-diplomacy-idUSKBN22N1JD> adresinden alındı
- <https://www.sabah.com.tr>. (2020, 05 01). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/turkiyenin-abdye-tibbi-yardimi-dunya-basinina-boyle-yansidi> adresinden alındı
- <https://www.telegraph.co.uk/>. (2020, 05 06). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/05/06/exclusive-gowns-delayed-ppe-shipment-turkey-impounded-failing/> adresinden alındı
- <https://www.theguardian.com>. (2020, 04 20). 12 13, 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/society/2020/apr/20/raf-planes-await-order-to-set-off-to-collect-ppe-from-turkey> adresinden alındı
- Hülür, A. B. (2016). Sağlık İletişimi, Medya ve Etik Bir Sağlık Haberinin Analizi. *CBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 155-178.
- Hürriyet. (2019, 11 26). <https://www.hurriyet.com.tr>. 12 02, 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-cumhurbaskani-yardimcisi-oktaydan-guvenli-bolge-aciklamasi-41382767> adresinden alındı
- Ihlamur, S. G. (2015). İnsani Diplomasi İlkesi Çerçevesinde Türkiye'nin Göç ve İltica Rejimi. M. Şahin, & B. Çevik içinde, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (s. 45-70). Ankara: Nobel.
- Kim, J. (2020, 04 08). <https://thediplomat.com>. 11 24, 2020 tarihinde <https://thediplomat.com/2020/04/taiwans-success-is-the-bane-of-beijings-global-coronavirus-propaganda/> adresinden alındı
- Kınık, K., & Aslan, H. (2020). İnsani Diplomasi. A. R. Usul, & İ. Yaylacı içinde, *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye Aktörler, Alanlar, Araçlar* (s. 353-393). İstanbul: Küre.
- Kissinger, H. A. (2020, 04 03). <https://www.henryakissinger.com>. 11 22, 2020 tarihinde <https://www.henryakissinger.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order/> adresinden alındı
- Kurtuluş, B. (2015). Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi. M. Şahin, & B. Çevik içinde, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (s. 187-214). Ankara: Nobel.
- MFA. (2013, 01 02-07). <http://www.mfa.gov.tr>. 12 01, 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa> adresinden alındı
- Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç*. (R. İ. Aydın, Çev.) Ankara: BB101.
- Regnier, P. (2011). The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice

- and prospects for international recognition. *International Review of the Red Cross*, 1211-1237.
- Solana, J. (2020). The Case for 'Human Diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy* , 670-680.
- Sözen, E. (2017). *Söylem Belirsizlik, Mücadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profil Kitap.
- Ulutaş, U. (2020). Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler. SAM içinde, *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler* (s. 10-19). Ankara: Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik
- Araştırmalar. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/sam-covid-kitap.pdf> adresinden alındı
- Yardım, G., & Doğruer, H. (2019). Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi* , 137-148.
- Yıldırım, E. (2019). İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 2562 - 2591. doi:<https://doi.org/10.26466/opus.590991>

Extended Abstract

The Covid 19 pandemic, which affects the whole world, has deeply affected the states and increased the breaking in the international system. The Covid 19 crisis represents a turning point, similar to the period before and after September 11. Although the epidemic is not considered a paradigm shift in the international system, a crisis that may be significant effects. The reactions of the states in the early stages of the crisis make it necessary to rethink issues such as globalization, international institutions, security, risk perception. During this period, basic materials used to struggle with the disease became a subject of competition and countries faced great difficulties in medical supplies. Despite the emergence, that nation-states cannot cope with this crisis on their own, solidarity between international organizations and states could not be achieved. These reflexes caused the crisis to deepen and caused significant problems in the global economy and supply chain. When the states were insufficient to take the necessary measures in the face of the spreading speed of the epidemic, the global crisis made issues such as supply chain, health services, and food security of top priority. The problems, especially in terms of protective equipment and health supplies, left states in a desperate situation. The problems, especially in terms of protective equipment and health supplies, left states in a desperate situation. States have reached the point where they can usurpation equipment supplies from other countries. The most important fact created by the epidemic; the phenomenon of the strong states is vital for the success of crisis management in an environment of global uncertainty. In times of crisis, the solidarity and cooperation shown by the states are of vital importance in terms of building relationships.

Humanitarian diplomacy is a method of public diplomacy that strengthens the ties between societies, especially in times of crisis. Humanitarian diplomacy mainly takes place as activities carried out in natural disasters or humanitarian crises. It is also about risk prevention and crisis management. Humanitarian diplomacy is not limited to the coordination of international aid but also ensures the harmonious and efficient mobilization of resources at the national and local level in an emergency. Turkey as a donor country is located featured lead to among humanitarian diplomacy activities countries. Turkey constitutes one of the most important dimensions of public diplomacy, humanitarian diplomacy. Turkey has made great efforts to increase its capacity since the 1980s. Especially after the 2000s, it has had a greater presence in the surrounding crisis regions and has made a significant impact in its region and crisis areas with its humanitarian activities. It was the country that provided the

most aid in a row between 2013 and 2015. Within the framework of Turkey's foreign policy, entrepreneur, and humanitarian approach to humanitarian diplomacy capacity, it has emerged as an important player in the global epidemic. Since in the first stage of the epidemic due to do a lack of global governance China, Italy, Spain, the United Kingdom 158 countries and 9 international organizations to, medical assistance that making Turkey is showing sample solidarity against the global crisis.

In the study, applied analysis of how it is handled in the press as a public diplomacy tool of the Turkey's medical aid activities to Europe and America make during the global outbreak of the crisis. In the study, Turkey's how to tell their humanitarian diplomacy activities and thus aimed to determine how the assessment of Turkey's humanitarian goals in public diplomacy activities. For this purpose, by using the critical discourse analysis method developed by Teun van Dijk to apply it in news text analysis, articles published in 7 European and US press organizations in the sample group were examined. In this context, articles published between 11 March 2020 and 20 May 2020 will be considered. In the study, global solidarity in the context of medical assistance carried out in Turkey in the context of humanitarian diplomacy will examine how to interpret it. Although the articles examined within the scope of the research are not in the same structure as news texts, the schematic structure of the texts has been handled in general.

In research related to Turkey's medical aid activities European and US media outlets the articles published in the were investigated. Certain concepts and words in the texts that reflect negative attitudes in the articles reflect the prejudices in European and US press organizations. Turkey's historical features behind these prejudices, culture, there is features a NATO ally with Muslim and democratic identity. Especially in a world under the influence of the global crisis in a short time, Turkey's medical assistance, particularly "The Financial Times" handled it with suspicion in this publication. Turkey aids, in four articles' negative approach, has been shown to exhibit a more positive attitude in the three texts. Turkey uses humanitarian diplomacy as a means of public diplomacy activities. With its efforts in this direction, it tries to brand itself as a "donor country". In this branding process, it is seen that the power of public diplomacy to create narrative and discourse lags behind the activities. In this research, although Turkey is among the leading countries in humanitarian aid the soft power generated by these activities, in the sample to itself does not find much space is seen. Also, the efforts of humanitarian diplomacy of Turkey, passing the discursive structures against Turkey are facing problems in reaching their target audiences.

Araştırma Makalesi • Research Article

“Strength Through Joy Organization” in the Ideological Fortification of Nazi Germany”

Nazi Almanya’sının İdeolojik Tahkiminde “Neşe Yoluyla Güç Örgütü”

Gökberk Yücel ^{a,*}, Fatih Doğan ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Amasya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0299-1722.

^b Dr. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0185-3243.

ARTICLE INFO

Article history

Received: 31 December 2020

Received in revised form: 02 February 2021

Accepted: 11th February 2021

Keywords

Ideology

Totalitarianism

National Socialism

Organization of Strength Through Joy

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the role, position, and function of the Organization of Strength Through Joy (Kraft durch Freude- KdF), which was established in 1933, in Nazi Germany. In the context of the projection on the social and economic structure of the aims of totalitarian regimes to intervene in social life without leaving any gap, in Nazi Germany, KdF organized events that affected many points of social life, especially holiday organizations, and strengthened the Nazi regime until the year it ended its actions, taking the principles and goals of national socialism at the center of these activities. At this point, the KdF first played a major role in increasing the trust and loyalty regarding the Hitler government. Second, it constituted one of the transporter and application areas of the eugenics politics at the point of Nazism's project of creating a pure race. Finally, it contributed to the establishment of socio-economic and socio-cultural harmony between German society in accordance with the ideological structure of Nazism, and to the cultural production based on this harmony.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru tarihi: 31 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi: 03 Şubat 2021

Kabul tarihi: 11 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler

İdeoloji

Totalitarizm

Nasyonel Sosyalizm

Neşe Yoluyla Güç Örgütü

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1933 yılında kurulan “Neşe Yoluyla Güç Örgütü (Kraft Durch Freude-KdF)”nın Nazi Almanya’sındaki rolü, konumu ve işlevi incelenmesidir. Totaliter rejimlerin hiçbir boşluk bırakmaksızın toplum hayatına müdahale etme amaçlarının sosyal ve ekonomik yapıdaki izdüşümü bağlamında Nazi Almanya’sında da KdF, faaliyetlerini sona erdirdiği yıla kadar başta tatil organizasyonları olmak üzere sosyal hayatın pek çok noktasına temas eden ve Nazi rejimini tahkim edici etkinlikler düzenlemiş, bu etkinliklerin merkezine ise nasyonal sosyalizmin ilke ve hedeflerini almıştır. Bu noktada KdF birinci olarak Hitler iktidarına ilişkin güven ve sadakatin artırılmasında büyük rol oynamıştır. İkinci olarak Nazizm’in arı ırk yaratma projesi noktasında öjenik siyasetinin taşıyıcısı ve uygulama alanlarından bir tanesini teşkil etmiştir. Son olarak Nazizm’in ideolojik yapısına uygun olarak Alman toplumu arasında sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel uyumun tesis edilmesine, bu uyum esasında kültürel üretilmesine sağlanmasına katkı sağlamıştır.

1. Introduction

Totalitarian regimes require the masses to trust and be loyal to both the regime and the ideological concepts they have established in terms of the imaginative conception of society. In this context, leader(ship), party, and ideology form the

main components of totalitarian regimes that complement each other in the consolidation and mobilization of society. Defining the good and the ideal according to the ideological concepts of totalitarian regimes and directing the masses towards this goal also does not leave an independent or autonomous space for the individual in the life of society.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: gokberk.yucel@amasya.edu.tr

Therefore, public and private spaces are designed along the lines of the ideological goals of the leadership and the regime.

The present study tries to provide an answer to the question: What is the role, position, and function of "Organization of Strength Through Joy (Kraft durch Freude-KdF)" established by the National Socialist German Workers' Party (NSDAP), which took power in 1933, in the regime and ideology of National Socialism. Besides, the issues of what kind of relationship exists between the institutional structure of KdF and the Nazi regime, and what the fields of activity of KdF cover within the framework of this relationship are among the focus of the study. In this context, the main assumptions of the study are as follows: In totalitarian regimes, social organizations are established under the control of the state to strengthen the loyalty of the masses to the regime. This kind of structure plays a major role in the legitimacy and ideological fortification of the regime. There is a relationship between the KdF and the German leadership and NAZI ideology in line with its founding purposes. KdF has a scope that coincides with the German project of pure-superior race and robust healthy society.

The historical analysis method was used in this study. It aims to evaluate the historical process in political, economic, and social terms and to determine the phenomenal realities while asking the questions of what happened, why, and how it happened in the establishment of the causal relationship between events and the analysis of the facts. This study provides an overview of Nazi Germany based on the foundation, aims, goals, and actions of the KdF. In this sense, the case of KdF sets the limit of this study about determining the application areas of the administrative and ideological concept of Nazi Germany. In this context, totalitarian regimes were not included in the first section, instead only right-wing totalitarianism and its ideological approaches were discussed in terms of reasons, aims, and means of intervention in social life. In the second section, the political atmosphere under which the Nazi rule emerged and the ideological concept of national socialism was briefly explained in terms of the role and function of the KdF in Nazi Germany. Finally, the role of the KdF in the ideological fortification of Nazi Germany was explained in detail in the third section.

2. Theoretical Framework: Right Totalitarianism and Its Ideological Concept

Totalitarian regimes, which emerged in the early 20th century, is a type of regime that dominates the individual's thoughts and behaviors from their beliefs and values to daily life with the motive of fully controlling the political, economic, and social life, and acts to establish an ideal identity/society, which does not allow the individual an autonomous area independent of the state in the state-individual relationship and removes all borders related to it. (Durgun, 2012: 197). The most significant point in the disappearance of the boundaries between the state and the individual is to deliver education or doctrine to the society according to the ideological concept of the leader and ruling elite that established the totalitarian system (Arendt, 1976: 438). In this context, ideology has become an indispensable

element of totalitarian regimes. Through ideology, the political system has been politicized by its actors, parties, and subsidiaries as a whole with its method and language. In totalitarian regimes, ideology does not have a basis that is nourished, questioned, and renewed by pluralist and alternative debates. While ideologies establish a common fate or identity between leadership and society, they have become an instrument of fortification, and an important role in the mobilization and consolidation of the society by offering society irrefutable admissions of who they are, what they live for, how they think and act, even what they should believe (Linz, 2017: 36-37).

The ideological domination of totalitarian regimes is set up on the failure of liberal, conservative, or social-democratic ideologies within the democratic system (Arendt, 1976: 460). The central politics' lack of success to produce solutions to political, social, and economic crises and the extreme decline in the social and economic welfare of the society led to pessimism and despair all over the country. The ideological programs of totalitarian regimes consist of ideas and tools that offer solutions to these deep and severe crises in countries. However, the ontological foundation of ideologies has emerged based on historical and natural laws. In this respect, while Bolshevism is based on Marx's class conflict, racial laws inspired by Darwinism and natural laws are highlighted in fascism (Arendt, 1976: 463). In this sense, totalitarianism is divided into right and left totalitarianism with its ideological and methodological differences and orientations.¹

Right totalitarianism arose as fascist ideologies. Fascism includes an ideological concept that establishes the rebirth of nations from a dark and depressing period inspired by S. Payne to a revolutionary and radically changing ultra-nationalism basis (Todd, 2010: 7). In this ideological fiction, the leader cult and extreme elitism aim at keeping the society in constant war motivation depending on the insecure other. When he declared his dictatorship in Italy after World War I, Mussolini associated his party's name with fascism. He constructed his historical connotations on the ancient Roman authoritarianism (Todd, 2010: 8). According to Lipset, Fascism gained its main support from the lower and middle class, stuck between big capitalist firms and socialism, especially the communism threat (Todd, 2010: 9). In contrast, fascism criticized its sharing relations instead of capitalism itself. That is to say, it is based on national unity that protects private property, based on the rejection of class politics while maintaining large industrial sectors under state control utilizing monopoly capitalism. This motto also paved the way for intervention in social life. Chambers and unions related to professional groups were taken under state control, non-fascist unions, associations, and political parties were forbidden. Worker and employer corporations were established under the responsibility of the fascist state and their representatives were elected with the approval of The Grand Council of Fascism. However, the freedom of the press was abolished by the fascist state, and opposing discourses and actions against the fascist regime were heavily penalized by the established special courts (Durgun, 2012: 202-205).

¹ For the differences between Right and Left Totalitarianism, see. Linz, 2010: 104-120.

While stating the characteristics of fascist ideology, Theodor W. Adorno emphasizes this ideology's approach to individual preferences. In line with this; it is likely, in countries ruled by a fascist regime, that a conflict between "happiness achieved by personal choices" and "happiness of society" occurs. In such a case, the main point is the total happiness achieved by the "people's community". According to the understanding of people's community, thought to be above the personal preferences of individuals, individuals are expected not to submit to their desires. About achieving equality, the pressure is adopted rather than providing a wider range of activities for individuals. In this respect, "repressive equality" is a part of fascism (Adorno, 2005: 146). In the examples of Italy and Germany, similar to what Adorno pointed out, systematic centralism was adopted about achieving community happiness through the regime. The area, whose boundaries are established by the authority, appears as the area where individualism is completely rejected, and the state can suspend individual preferences in cases when it regards as necessary in ensuring social happiness. In addition, the epistemic meaning attributed to the concept of society legitimized the regime's control over individuality.

Social Darwinism, as well as racism and eugenic politics that developed accordingly, are the other factors in the ideological concept of Fascist Regimes. The genetic succession, discovered by Gregor Mendel in his studies in the 1860s, was rediscovered in the 1900s and turned out to be one of the suitable areas of fascist/racist politics (Eryücel, 2020: 60). Yet again, on the eve of the 20th century, his anthropological studies shaped fascist/racist politics. Anthroposociology studies started with Vacher de Lapouge's "L'Aryen" in 1899, highlighted two important issues. The first one is social Darwinism which regards life as an arena of struggle, and which is based on the understanding that one has to feed in order to survive and kill to feed. The second one is the direct association between the level of development and civilization of the human race and its physical structure.

Additionally, with the anthroposociological studies of such researchers as Hans F. K. Günther and Joseph A. Comte de Gobineau, it was assumed that there were differences between races and hierarchical relationships in agreement with these given differences. At this point, it was claimed that the Aryan (pure) race is the most developed and civilized race (Toprak, 2015: 18-19). The second emphasis of Lapouge in his anthroposociology studies is that social selection distorts the operative mechanism of the natural order by disrupting natural selection. As a result, it was claimed that the lower races led to the degeneration of the race by substituting the eugenics, ie the superior races, and thus the *good* ones perish and the *bad* ones survive. Therefore, positive discrimination was provided to lower races through the social selection and as a result, eugenic wealth was spoiled (Toprak, 2015: 22-24). This understanding resulted in the questioning of the human-centered Enlightenment philosophy and the universal values such as equality, freedom, and democracy that it put forward.

Eugenic politics in fascist governments were based on two complementary foundations. The first one was to prevent the present discrimination of lower races by social selection due to the assumption that human races are the product of an

inherited structure. Therefore, in the context of aiming to create a pure race, the purity and superiority of the races were tried to be well-maintained. For instance, marriages between low-inferior races and pure races, except for sexual intercourse between chosen ones, were prohibited. Given that, xenophobia and anti-Semitism were strongly encouraged by fascist ideologies (Eryücel, 2020: 78). The second one was the transmission of the genetic codes of superior races to future generations, and the nurture of mentally and physically strong and healthy societies. Eugenic politics' project of raising a healthy generation was implemented in the way of preserving the genetics and health of the races that were believed to be superior, instead of applying it to cover all of the citizens.

At this point, reproduction of people with hereditary diseases, those with asocial characteristics, and those with contagious diseases were prevented. Also, policies were implemented to increase the health, economic, and social welfare of the society aimed to be built (Eryücel, 2020: 68). Thus, it was intended to prevent the occurrence of bad habits in society, to encourage sports and a healthy lifestyle, and concerning these, to create various political instruments and institutions under state control. For example, Italian Fascism, as the successors of the noble Roman civilization and the creators of the new fascist state, aimed at improving fertility and preserve the generation in the superior Italian race (Eryücel, 2020: 126). Fascist governments created political tools and institutions under the total control of the state to both invoke the doctrine and reorganize the masses consistent with racist/eugenic politics.

These may be organizations to defend the regime, such as secret police and intelligence services that carry out racist and genocidal violence and terror of the regime, sweep aside individuals and structures opposing the regime, and keep the society under control (Linz, 2010: 70; Durgun, 2012: 203) as well as the institutions and organizations that increase the sense of gratitude and loyalty towards the leader and the regime, reinforce the supreme qualities and protector role of the leader among the society, and are active in social and cultural life in agreement with the goal of ideological consolidation and ideal society (Linz, 2010: 57). For example, "Opera Nazionale Dopolavoro" (OND or The National Recreational Club) was established in Italy in 1925 under the control of the Fascist Party to serve different purposes with such departments as sports, public education, and travel. In consort with a supervisory understanding of how the individuals should spend their leisure time, this structure aimed at influencing the ideological orientations of individuals and to contribute to the increase of their productivity through physical education and professional development. As a semi-state organization, OND provided millions of "ordinary Italians" the opportunity to be included in a modern vacation (Griffin, 1991: 72).

3. The Ideological Concept and Tools of Nazi Germany: National Socialism

The end of World War I constituted the defining moment of the political, economic, and social crises and depressions for Germany. With the Treaty of Versailles signed after WWI (1919), Germany was subjected to heavy sanctions and reparations. Alsace-Lorraine was restored to France, West Prussia, Upper Silesia, and Poznan were ceded to Poland,

Danzig was acknowledged as an autonomous region under the auspices of the League of Nations, and East Prussia was separated from the rest of Germany under the name of "Polish Corridor". Besides, any integration between Germany and Austria was prohibited, and the German army was limited to no more than 100,000 men. Furthermore, The Left Bank of the Rhine was demilitarized. In line with the "the War Guilt Clause (or Article 231)" article, one of the famous articles of the Treaty of Versailles, Germany was imposed heavy reparations, and the total cost of these reparations was determined in the Paris Conference in 1921 (Fulbrook, 2009: 60-63).

The Weimar Republic, established after the Treaty of Versailles, tried to maintain the economic order with the heavy reparations placed on Germany's shoulders, and due to the Great Depression of 1929, the social and economic welfare level of the German society decreased further. Not only inflation rates increased in the German economy, but unemployment also started. The number of unemployed people, which was 1.3 million in September 1929, reached 3 million in September 1930 and 6 million in 1933 (Fulbrook, 2009: 66, 97). The Great Depression of 1929 also influenced the political system due to the increasing social and economic depression in Germany. The delicate structure of Weimar democracy was fragmented and the de facto presidential administration period began. The instability of the German governments also brought about this result. In addition to the desperation of the central politics in the country's problems, the conflicts of the central parties both within themselves and with each other, as well as the growing socio-economic and socio-cultural divisions becoming effective in the politics of the parties, paved the way for the extremist and rigid structures in Germany to gain strength (Fulbrook, 2009: 84).

As a result of democratic elections, the National Socialist German Workers' Party (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - NSDAP) came to power in 1933 in this social and economic depression atmosphere. Shortly after it seized the power, Germany began to be dragged into a totalitarian regime. The Nazi administration targeted to transform Germany consistent with the National Socialism ideology, embracing the motto of "one nation, one state and one leader (führer)". Although it was aimed to build a state in which the Party and its ideology would infiltrate every aspect of public and private life, the transformation of Germany into a totalitarian state was not accomplished (Bendersky, 2014: 99). At this point, while Hitler negotiated with justice and military bureaucracy to establish his absolute will and law, he aimed at designing the social space entirely. In May 1933, all unions were terminated and the "The German Labor Front (Deutsche Arbeitsfront or DAF)" was established. The reorganization of trade and employers' unions by the German Labor Front also demonstrated that social and economic life was attempted to be directly coordinated by the regime (Metraux, 1985: 246). Also, those working in the field of Agriculture and Farming were united under the roof of the Reich Food Corporation administration, and tradesmen and small businesses under the umbrella of the "the Council of Industry and Trade" (Handwerks-,

Handels-, und Gewerbeorganisation or HAGO). In January 1934, Hitler abolished the Reichsrat (a legislative body in the Weimar Republic) and ended the federal system. He made the final move of his totalitarian regime with the death of Hindenburg in August 1934. Presidency and Chancellor offices were assigned to Hitler and the whole bureaucracy pledge loyalty to the leadership (Führer). In this process, in order to consolidate the Hitler regime, anti-people's community elements (Volksgemeinschaft) were purged through paramilitary organizations such as the "the Storm Detachment (Sturmabteilung or SA)" and "Protection Squadron (Schutzstaffel or SS)" (Fulbrook, 2009: 114-116; Scheck, 2008: 164).

On the one hand, the Nazi Party tried to strengthen its regime, on the other hand, it tried to fulfill its promises in its program such as saving Germany from the Great Depression of 1929 and reestablishing its international reputation, reducing unemployment and poverty, breaking the chains of the Treaty of Versailles, and making the German society prosperous. In fact, under Hitler's rule, unemployment rates were decreased and poverty was diminished as a result of social solidarity organizations such as the "Winter Relief of the German People (Winterhilfswerk or WHW)" (Scheck, 2008: 157). The Nazis, who attempted to keep all segments of the society under control and developed the tools to do so, implemented policies aimed at creating an ideal society as well. While inviting the people to social solidarity and national unity, social equality, sharing, and support programs were developed for the poor. In this context, it has been tried to inculcate a sense of solidarity to workers, farmers, and women to ensure that they would stand firmly and closely adhere to each other especially under the pressure of war.

In addition, they tried to establish the society they idealized with the political engineering project.² German society, which they consider to have superior qualities, was intended to be transformed into a racially pure and homogeneous "people's community". At this point, they regarded Gypsies, Jews, homosexuals, people with hereditary diseases, and disabled people as a polluter factor (alien blood) in a pure race (Fulbrook, 2009: 119-120).

Due to this understanding, laws enacted at that time resulted in mandatory sterilization of the mentally ill or people with certain physical ailments. In this way, a large number of people were prevented from having children by sterilizing them to preserve the healthy generation (Ehmer, 2004: 33-34). The Aryan German race, fictionalized by National Socialism, was depicted as a healthy community that worked for its country in all conditions. Another reason for being physically fit arose from the belief that regardless of their social status people were soldiers in a possible war. In line with this understanding, German lands were under constant threat and this threat would be eliminated by individuals who were physically ready for war. According to Adorno, there is a constant danger of war in the nature of fascism. Fascism aims to make this situation known by the masses (Adorno, 2005: 149).

National Socialism was a totalitarian regime that projected the transformation of Germany both mentally and

² The Nazis claimed that there were at least six major race types among the Germans, and the tall, blond, and blue-eyed "Scandinavian" type was the most valuable one. In the long term, Nazi policies were based on the

employment of members of the "higher" race in the state service and preventing the reproduction of "lower races." For more information, see, Scheck, 2008: 169.

institutionally, and where state violence and terror were heavily implemented, based on the homogenized superior race claim at this point. In a speech he delivered in February 1933, Josef Goebbels stated that the Nazi rule was the breakthrough of a new period in German history and that those who did not believe in this would have no place in German territory, and announced that a radical change process had begun with the help of national socialism and a radical reform would be implemented in all areas. Besides, in March 1933, Goebbels described the methodological framework of the Nazi administration, while talking about an organization model in which the whole German nation would have the principles of national socialism and would be mobilized (Bendersky, 2014). According to Julius Binder, who actively supported the National Socialist movement and was a member of the Nazi Party, the state had a unique, autocratic, and legendary power based on its own authority. According to this view, the state, considered as the will of the nation, needs an organ that can activate itself. The state can be a nation-state under the leadership of a "divine" leader who is aware of and implements the will of the people. The people are acknowledged as a "subject" by the state only on the condition of "leadership" and "unity of the people". As a result, the individual is only a "dead matter" and as an individual humans should have no rights. Individuals can only have particular rights as a "farmer, soldier, worker, spouse, family member, government official" regarding their function within the national community (Jovanov, 2016: 161-162).

According to National Socialism's perception of society, the "people's community" must, first of all, be a community of success. Human labor used for production should be evaluated as thoroughly and comprehensively as possible. Those who do not want to contribute to this process should be excluded from the national community. Those who refuse to work should be trained, if need by violence, to change their minds. Those categorized as "unimproved" should be permanently imprisoned in concentration camps (Schembs, 2014: 153). According to such a productivity-based approach, performance is of crucial importance for the employee. In increasing this performance, KdF took an active role both mentally and physically, and through the organized programs, a continuous improvement of the employees was aimed with regard to performance and loyalty to the regime. In this respect, the individual's freedom area is only subject to society's general freedom area in National Socialism's perception of society. Consequently, the "state" is accepted as the institutional basis of all authoritarian practices, the guarantee of the stability and integrity of the society.

4. "Strength Through Joy" As The Ideological Domination of National Socialism

4.1. The Establishment of KdF

Tourism had rarely been organized, in the modern sense, before 1933 in Germany. During this period, a large part of the tourism sector served the bourgeoisie, in other words, the socio-economic level of the people was a determining factor in taking advantage of travel or tourism opportunities before 1933. Since when the working class was unable to make use of vacation opportunities in this period, it was not possible to talk about a mass request for the use of this right. In this

regard, KdF, thinking that the gap in this area must be filled, carried out several studies on the holiday understanding of workers before its establishment. As a part of these studies, 42,000 of the workers working in Siemens company were interviewed, and it was revealed that 28,500 of these people did not take a vacation outside the Berlin district (Mason, 1977: 183). These studies in which it was concluded that the gap existing in this area needed to be filled were effective in the establishment of the organization.

Established on November 27, 1933, as a part of the German Labor Front (DAF), KdF maintained its activities until the beginning of World War II. Although it had operated in various fields such as theater, adult education, and day trips since its establishment, the organization achieved its popularity with the holiday organizations. The structure, which was the most comprehensive of the mass holiday practices carried out by the state, was also an explicit example of the regime's interventionist perception of the state.

Robert Ley, who also headed the parent organization DAF, was appointed as the head of the organization by Hitler's order and, he maintained this duty until 1945. It was observed that Hitler's direct order for the establishment of the KdF was effective as a driving force. In this context, the following statement of Hitler speeded up the establishment process of the organization (Spode, 1982: 290):

"I want the workers to get enough vacation and everything to be done to make this break and their spare time a real fun for them. I want individuals with strong nerves, because you can really do an extraordinary politics with a people who have a good temper."

Following this statement, in an attempt to justify the foundation of the organization, Ley said, on November 17th, that "We lost the World War I since we lost our courage. A good senior politician cannot do politics with people whose nerves are on edge. For this reason, the Führer wants the nerves of his people to remain healthy and strong" (Hachtmann, 2014: 95). Ley pointed to KdF as regards what was meant by "an extraordinary politics" expressed by Hitler (Spode, 1982: 290). As stated by Ley, allowing the enemy soldiers to rest at particular intervals was a significant factor in the loss of World War I. For the reason that, resting the fighting soldiers at certain intervals enabled the parties to send their fit and rested soldiers to the front. Stating that German soldiers had to stay in the trenches for months on the contrary, and, as a result, the soldiers and the country lost their courage, Ley declared that he was given the task of establishing the KdF, taking into account the possible war situation, (Hachtmann, 2014: 95-96). Another issue playing a role in the establishment process of KdF was the regime's aim to win the workers over ideologically. In this context, the right to annual vacation leave for each employee turned out to be one of the most popular goals of the national socialist social policy, and the regime preferred to recognize the acquisition of this right through the KdF. The practice of "vacation for all", initiated to put social reforms designed for workers' movements into practice, was regarded as the most important step taken in this direction (Graf, 1995: 109).

In 1933, when the KdF was established, an unusual transformation in the field of tourism came about and the tourism service, previously operated by companies or

individual business owners, started to be provided by the state. As the first step, the Reich Ministry of Public Enlightenment and Propaganda decided to nationalize the tourism sector. Joseph Goebbels, head of the above-mentioned ministry, aimed at making the ideology of the regime dominant in almost every field. Starting from 1936, this initiative, tried to be based on economic reasons, was followed by a series of legal regulations. Through regulations aiming to carry out the activities in tourism directly by the state and to have absolute control in this field, all companies and enterprises operating in the tourism sector came under the domination of the regime. As a consequence, it became obligatory to obtain the permission of the regime for all of the activities from conferences or seminars to be organized to the content of activities to be carried out in this sector. These regulations, anticipating totalitarianism in the sector from people who would work in these activities to the brochures to be issued, also paved the way for the intervention of the regime in all kinds of activities (Semmens, 2005: 147-148).

It was stated, during the establishment phase of KdF, that it was a poor copy of its Italian counterpart, OND. The examination of two organizations reveals that there are concrete differences primarily in terms of structure. The Italian model adopted a classification method in line with the occupational groups whereas the German model allowed different occupational groups to have a holiday together. In this aspect, the Italian model emphasized the class difference with the obligation of being a member of occupational groups working in the same field. In this context, Ley, even though acknowledging the OND's success, argued that the structure they were to establish would be more comprehensive. He also stated that, unlike its Italian counterpart, KdF would be a more inclusive organization instead of covering only certain social classes and professional groups. He also added that, with this organization intended to be established, all people would feel at home, and that the business owners would be given opportunities to take part in the activities along with the workers. According to Ley, such an organization would also contribute to the shaping of the correct National Socialist order (Spode, 1982: 291-292).

Another criticism that KdF was a structure similar to OND originated in the name of the organization it used during the establishment process. To such an extent that, Ley was first preparing a preliminary version of an organization based on the OND model in September 1933, and it was announced that a new organization, named "After Work", was established on 17 November 1933. Ten days after the announcement, the name of the organization was changed to "National Socialist Community, Strength through Joy". The emphasis on the people's community was highlighted by stating that the organization in question was different from its Italian counterpart in that it was not based on class. Yet again, different from the Italian model, it was stated that the primary aim of KdF was not to provide simple sources of joy for people, but to increase the performance of employees (Spode, 1982: 290-292). It was observed that central national agencies based on the Italian or German model were established by all right-wing dictatorships in Europe within five years after KdF started its activities in November 1933 (De Grazia, 1981: 239).

KdF also differs from its Italian counterpart in its capital structure. KdF directly carried out all of the activities and practices that OND carried out through private agencies. KdF, supported directly by the state, diverged from the Italian model with its economic opportunities. For example, while OND organized discounted journeys for twenty-five or more groups (such as 35 percent discount), the KdF carried out these activities directly without intermediaries for a low fee (De Grazia, 1981: 181). KdF, fostering a series of innovations from the number of social events to the number of participants, was able to increase its popularity in that period. To such an extent that, while the number of vacationers was 2 million in 1934, it increased to 10 million in 1938 (Spode, 1982: 298-299).

4.2. KdF: The Ideology and Goals of the Organization

The effect of the trauma experienced in Germany after World War I manifested as individual dissatisfaction in German society at that time and KdF aimed to bridge the gap caused by the deficiency and to eliminate this dissatisfaction.

The effects of the existing regime's world view were directly reflected in KdF's perception of tourism. According to this understanding, the "people's community" approach was presented as an alternative solution to the relatively demoralized masses. This approach was also put into practice by the regime as a method that may be effective in eliminating social divisions. Thus, the determination to acquire/unite the community was explicitly mentioned in opposition to the class struggle assumption of socialism. With this aspect, KdF was designed as a mass organization and aimed to eliminate the class distinction as well (Baranowski, 2005: 133).

One of the aims of KdF was that individuals should attain the high culture offered to them with the organized activities. This new culture, presented by the regime, was based on the physical discipline of workers and promised them a new identity by changing their existing habits (Baranowski, 2005: 128). Physical discipline was also a reflection of National Socialism's ideal of the healthy German race. Founded by the regime to raise physically and mentally healthy individuals, KdF became a tool for designing individual life under National Socialism. Accordingly, German society was a healthy society and must raise healthy individuals. Thus, the regime should be able to intervene in individuals when necessary. Intervention in the individual sphere would also ensure that the practices to be put into effect by the authority would not be questioned as a result of the created fear. KdF used its activities and practices as a tool in raising this awareness and meeting the soldier capital in case of war.

The fact that KdF offered vacation opportunities at a relatively reasonable price made it possible for the regime to transform this service into a tool. It was aimed to increase the living standards of the people as well as predicting that these opportunities would increase the loyalty and trust towards the regime. National Socialism found the opportunity to satisfy the needs of the regime, especially in the field of war industry, through the segment that was believed to establish its trust and loyalty. (Spode, 1982: 326).

Another purpose of the KdF, which tried to be carried out by considering political interests from the very beginning, was to become a factor in the coexistence of Germans living in

different parts of the country, primarily without a class difference. The opportunities offered to the people by the regime were used as an instrument in propaganda activities, and it was thought that this would also contribute to the strengthening of people's connections with the regime. The dissemination of the "people's community" concept also paved the way for German citizens to regard themselves as superior to other nations. In this context, it was aimed to nurture individuals who became gradually politicized with the holiday organization and strengthened their relations with the regime.

The tours, organized by KdF and undertaken within the country, not only, provided the participants the opportunity to visit different parts of the country, but also, enabled participants from different regions to socialize with each other as well. It was thought that the notion of "vacation together" would eliminate the regionalism that Nazism regarded as exhausting as much as class divisions in the way of ensuring national harmony (Baranowski, 2005: 133). Employing the cheap holiday opportunities offered by KdF, it was anticipated to keep German citizens away from the features perceived as cultural threats by the regime, and it was believed that these opportunities could contribute to their commitment to the "Germanness" (Deutschtum) with a joint loyalty (Baranowski, 2004: 121).

The cheap holiday organizations also served as a way to keep the oppressive and authoritarian face of National Socialism out of sight. Thus, the sentiment that the new system was better was intended to instill in citizens. Also, it was ensured that all of the people in the community benefitted from the holiday opportunity, which was previously only accessible to people with high socioeconomic status, and, in the end, the propaganda that the regime treated all of the citizens equally gained ground.

Enabling the working class to acquire the consumption habits and behavioral patterns of the bourgeoisie also formed the foundation of National Socialism's vacation strategy. In this context, a mass holiday concept was adopted by the state through extending the holiday periods. The holiday concept of the new period anticipated a total control whose content was determined by the regime. Thus, the understanding of vacation, which normally indicates individual behavior and personal preferences, turned into a mass movement and became instrumental in the formation of a new lifestyle (Spode, 1982: 276). Workers and small-scale business owners who did not have the opportunity to travel before found the opportunity to have a holiday with the travel card applications designed by KdF. This practice allowed even workers with a low salary to take a vacation (Graf, 1995: 112).

Ley argued that the organization should not be organized concerning a simple holiday logic while planning how the KdF should be organized structurally and ideologically. In addition to the trips to be organized, it was aimed to foster values such as discipline and companionship in individuals. In this context, KdF organized a large number of activities to keep the workers as "patriots" while providing them a sense of civilization (Spode, 1982: 291). In order to increase the popularity of this mass holiday concept, some of the rights workers had at that time were also improved. For example, the minimum annual leave periods for industrial workers were increased from three days to six days, and young people

and those who attended holiday courses run by National Socialist organizations were given additional leave days (Mason, 1977: 183).

According to Ley, another purpose of KdF was to form an organic link between workers' motivation to work and the nation-state. In this respect, working should be realized as a responsibility towards the society they live in, instead of just earning an income. In doing so, the "social inferiority complex" of workers needed to be excluded first. The activities, carried out by the KdF with the participation of people from all spheres of life, would not only eliminate this class difference but also directly influence the performance of the workers (Spode, 1982: 293). According to Ley, who believed that being unaware of what to do or being bored would lead to the emergence of provocative and ultimately criminal ideas, "there was nothing more dangerous for a state than this" (Spode, 1982: 291).

It was thought that the holiday organizations operated by the KdF would also help the regime in its ideological war with Marxism. With this intention, the propaganda that "German workers are doing what Marxism could not accomplish by sailing the seas with their own ships" was countered through the German Labor Front. Even though 98% of the collective bargaining had vacation provisions until 1929 as a result of the pressure of the unions, it was seen that these rights were not given to the workers until the collective bargaining provisions were accepted by the National Socialists. As a consequence, Germany became the country that had the most comprehensive holiday arrangements in the international arena (Graf, 1995: 109).

National Socialists argued that individuals' free time should be regulated by a central authority. Such a control mechanism would also prevent individuals from being influenced by all elements thought to be dangerous by the regime. At this point, KdF played an important role in keeping individuals under the absolute control of the state and strengthening their relations with the regime. On the other hand, this structure was seen by the participants as an opportunity to escape from political and economic pressure. Considered as a way to get away from daily life and increasing pressures under National Socialism, the KdF was regarded as a kind of evasion of National Socialism's irrational imagination (Mason, 1977: 185-186).

Established under the DAF and actively operating in a political way, KdF characterized one of the most important components of National Socialist ideology. Although the organization indicated, in its establishment, that it would implement a strategy aimed at increasing the performance of the workers, it was clearly seen that the mentioned performance increase would not occur all of a sudden as the issue was also directly related to the class conflict. In this respect, KdF, on the one hand, primarily intended to keep the social peace and increase business performance, on the other hand, it aimed to increase the acceptance of National Socialism through propaganda and ideological education. Along with all these, another mission attributed to KdF was that it embraced a leading role in the reinforcement of social solidarity and contributed to social trust. This would also lead to reducing the burdens caused by class conflicts or war (Mason, 1977: 182-183). As stated above, the mission foisted on the individual by the National Socialist regime was that s/he must work for the society in which s/he lived.

Individual work would also contribute to the economic development of society. The regime's primary aim of increasing work efficiency brought about a series of unethical practices directed at the working population. To such an extent that, most of the taken measures intended to maintain a healthy and strong workforce, and medical science was used as a tool to maximize the workforce. For example, it became progressively more difficult to admit a worker as a patient during this period, and additional medical approval and report were needed to do this. Doctors were ordered to issue a report that a worker cannot work only in exceptional circumstances (Proctor, 2002: 100). In this way, medical science was deviated from its intended format and transformed into a bio-political field that was required to serve the interests of the regime. As a result of these strict practices towards the aim of full employment, the unemployment rates decreased. For example, while the number of unemployed people was about 6 million in 1933, this number declined to an annual average of 2.7 million in 1934 and then to 2.1 million in 1935. In consequence, in 1936, full employment aim was achieved in the construction and metal industry. In 1937 and 1938, a great number of entrepreneurs started to complain about the lack of new participation in the labor market (Benz, 2000: 97).

4.3. Activities Carried Out by KdF

It was seen, in 1935, that KdF became the fastest growing organization compared to other national socialist organizations. The structure, whose number of members increased dramatically and extraordinarily, had 125,000 volunteers and 5,000 full-time employees (Spode, 1982: 294). KdF, which initiated its first travel tours in the country only three months after its launch, provided holiday opportunities to tourists from regions such as Berlin, Dresden, Hamburg, Königsberg, Essen, Dortmund, and Hannover to many regions such as Silesia mountains, Bavaria and Thuringian forests (Baranowski, 2005: 130). It was anticipated that by bringing people from all over the country together in domestic tourism, regional, religious and class differences would be reduced, and it was intended to enable that people/tribes (Stämme) from different cultures in Germany would know, understand and value each other. It was thought, by the regime that, tourism activities would also play an important part in the participants' willingness to be a unified German community and in realizing their "racial uniqueness" through the experience of being a tourist (Semmens 2005: 146).

In addition to domestic travels, KdF organized international tours as well. In this context, short trips to cities such as Cairo, Istanbul, and Jerusalem were also organized. Although KdF expressed that it provided opportunities for its citizens to see different countries with organized tours, the main purpose at this point was to compare the level of development in these countries with Germany and to increase the sense of trust in the regime (Zuelow, 2015: 140). However, the tourism activities organized by KdF differed from traditional tours. This was due to the regime's purpose to build a new identity through the holiday opportunity. In such a way that, participants were requested not to dress like a model in a fashion show to set a standard in the dress of the participants, to ridicule the clothes of the people traveling from different regions and differing traditionally, to consume excessive alcohol, and to contact people from different

countries (Baranowski, 2005: 131; Graf, 1995: 114). Such an understanding was a reflection of the regime's political practices and efforts to transform society. Yet, the National Socialist ideology saw no harm in replacing the tradition with the most appropriate, by purging it when necessary. In addition, considering the people participating in these organizations from different regions of Germany, it can be seen that this initiative was put into practice with the tendency to homogenize all the differences.

The cruise ships Wilhelm Gustloff and Robert Ley, built specifically for KdF, started to operate in the seas in 1938 and 1939. There were Libraries, swimming pools, recreation rooms, large sunbathing areas on these ships where only one travel category was offered to passengers. This luxurious holiday offered without a class difference also improved the regime's propaganda opportunities. With the morning ceremonies and different rituals performed on the decks under the flags of the regime, the feeling of trust in the regime was tried to be reinforced. Furthermore, to demonstrate the military power of the country, it was ensured that these cruise ships encountered German warships while they were sailing (Baranowski, 2005: 130). In this sense, the rituals of coming across warships appear as a reflection of the regime's political propaganda rather than being accidental.

The controlling attitude of KdF persisted in overseas travels. Even on long journeys, participants were forced to listen to radio programs broadcasting in German, to stick to strict daily schedules, and even they were not allowed to disembark outside countries such as Portugal or Italy. According to KdF, the commitment to the homeland was tried to be protected outside the country by providing a safe environment to all travelers (Graf, 1995: 114). The aforementioned German radio broadcasts aimed to ensure that the travelers did not hear anything except what was offered to them by the regime. It once again becomes clear, with these examples, that the understanding of vacation, expected to be shaped by the individual's own decision, was determined by the central authority as a result of the oppressive and paternalist approach of the period.

According to official statistics, the number of those participating in holiday trips increased from 2.3 million in 1934 to 10.3 million in 1938, and the number of those participating in other leisure activities increased from 9.1 million to 54.6 million. In 1939, KdF's annual sales reached RM 2.5 billion (Reich Mark). According to Timothy W. Mason, although these figures shared with the public by the regime are doubtful, the Strength Through Joy turned into a massive organization of undoubted size (Mason, 1977: 185).

It is seen that the tours organized by KdF in the relevant period were cheaper compared to their equivalents. For example, a 7-day trip to Norway Fjords was 59.50 RM, an 8-day Baltic Sea or around Italy was 63 RM, and a 12-day Italy and its colonies travel was 150 RM. These all-inclusive prices were much cheaper than private tour operators (Graf, 1995: 112).

In addition to these domestic and international travel organizations, another holiday organization initiated by KdF was the project of building a large holiday resort called Prora on the island of Rügen. This facility planned to provide an example for the holiday resorts to be built in the future

attracted attention with its huge structure. Although it was completed in 1939, this barracks-style building holding 20,000-beds, consisting of restaurants, theater halls, and its own train station, was never put into operation (Benz, 2000: 102).

5. Conclusions

The KdF is the most important illustration of the Nazi totalitarian regime's social organization both as an ideological and intervention tool. Until 1933, the socio-economic level and social status played a decisive role in the notion of vacation in Germany, and accordingly individuals' perception of vacation was shaped by their income level. The Nazi regime attempted to take the advantage of this situation created by the victimization and impoverishment in the German social structure to guarantee the rapid expansion of National Socialism and tried to implement National Socialism's community project by removing the civil privileges that only certain social groups had. At this point, KdF was used as a tool by the regime to attain its ideals. A Nazified tourist culture developed shortly after the Nazis took the power. For example, Nazi literature clearly supported the introduction of new landscapes or attractions that were considered as "worth seeing" by the Nazi regime in the new era. These practices were codified into discourses that were markedly politicized and filled with the ideas of national socialism. The Nazi regime formed completely new tourist attractions in cities such as Berlin and Weimar with its comprehensive reconstruction program (Semmens, 2005: 150).

The holiday opportunity offered by National Socialism to its citizens through the KdF was materialized through passive participation as all the regulations regarding what can be done during the vacation period were designed according to a militarist order where strict rules and military rituals were applied. In this respect, KdF acted as a structure in the disguise of National Socialist ideology. Used as an ideological tool by National Socialists, holiday organizations were transformed into a tool of ideological renewal rather than a physical one. Therefore, in the design of holiday contents, socialization was emphasized rather than individualization. Although those who grasped this opportunity did not become Hitler's most loyal followers, they were influenced by Nazi propaganda. This partial failure was partly because of the utopian expectations set up after the foundation of the KdF. In the final analysis, KdF provided services to people who accepted its cheap offers. The expectation that was believed that workers could spend their free time similar to an academic through the activities of KdF was failed in this aspect (Spode, 1982: 326).

The fact that self-criticism was not very usual among the leaders of National Socialism paved the way for KdF not to be understood appropriately in the following periods. To such an extent that, KdF, which should be considered as a structure where an individual need was met without any alternative, was not able to surpass the view of an organization that was created and designed with fear and pressure in the eyes of people and (Mason, 1977: 186-187). This feature of the Nazi regime is the reflection of the homogeneous and ideal social structure. In other words, the fact that people with different social status had a holiday at

the same time and under the same conditions temporarily enabled them to remove their social differences.

Despite the improvements in the vacation leave of the workers and the advantage of cheap holiday opportunities, it is not possible to talk about the "democratization of travel" in this period. The reform of the employees' annual spare time was ultimately used as a tool to integrate these people into the Nazi state. In this respect, an understanding of a controlled holiday contradicted a perception of a free holiday. Furthermore, a system in which the privileges accorded to the bourgeoisie were abolished was never implemented as claimed by the national socialists (Spode, 1982: 327).

KdF was dedicated to developing its own unique mass tourism organization and culture industry. Ideological thought directed this organization, the best price/performance was tried to be offered to the workers, and the alleged success of the regime in the operation of this service was exuded to the participants through propaganda. Leisure activities also provided opportunities to deliver doctrinal education. During this period, KdF made very rapid development, organizing all kinds of leisure activities from symphony concerts to boat trips, theater to popular sports. Not only did it made these opportunities accessible to everyone but also it contributed to the relative increase in social satisfaction and production (Mason, 1977: 184-185). From the chess clubs to the pigeon fanciers club, there is almost no sphere left that Ley and, by implication, the regime could not be involved in. Thus, KdF had become a "social monopoly" (Spode, 1982: 294-295).

The slogan of the KdF "Travel in Happy Germany" served as a striking illustration both to celebrate the success of the Nazis and to hide the regime's violence and state terror activities. This leisure organization in the ideological form of the Third Reich was relatively successful as a result of the perceived incompatibility between vacation and fear/violence.

These phenomena were intertwined in the regime's rule. In this context, under Hitler's rule, tourism never stood on the periphery of the Nazi campaign, instead, was a part of the regime consistent with totalitarian regimes. The holiday, shaped in the form of a collective structure, supported a strengthening of the consciousness of the community in line with the ideals of the regime, and the activities carried out together increased individuals' ability to act on a vast scale in a possible situation such as war. The war environment that emerged towards the end of the 1930s began to influence the activities of the KdF. From September 1, 1939, the travel activities of the KdF were almost completely mothballed, and the organization previously responsible for organizing touristic tours had to deal with the troops going to the war (Spode, 1982: 310). Finally, on September 4, 1939, the war economy regulation including the holiday ban entered into force (Karl, 1995: 262). This regulation, which was issued with the idea that manpower would be needed in case of a possible war, paved the way for KdF to suspend its activities and finally terminate it.

References

- Adorno, T. W. (2005). *The Culture Industry, Selected Essays in Mass Culture*, London: Routledge.
- Arendt, H. (1976). *The Origins of Totalitarianism*, New York & London: Harvest Book.
- Baranowski, S. (2004). *Strength Through Joy. Consumerism and Mass Tourism in the Third Reich*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Baranowski, S. (2005). Radical Nationalism in an International Context: Strength through Joy and the Paradoxes of Nazi Tourism, (Ed.) K. John Walton, *In Histories of Tourism, Representation, Identity and Conflict* (pp. 125-143). Clevedon: Channel View Publications.
- Bendersky, J. W. (2014). *A Concise History of Nazi Germany* (Fourth Edition), Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Benz, W. (2000). *Geschichte des Dritten Reiches*, München: C.H. Beck oHG Verlag.
- De Grazia, V. (1981). *The Culture of Consent. Mass Organisation of Leisure in Fascist Italy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Durgun, G. B. (2012). Otoriter ve Totaliter Rejimler, (Ed.) Ü. Özdağ, *In 21. Yüzyılda Siyaset: Devlet ve Siyaset Yönetimi* (pp. 179-208), Ankara: Kripto Publication.
- Ehmer, J. (2004). Nationalsozialistische Bevölkerungspolitik in der neueren historischen Forschung, (Ed.) Mackensen Rainer, *Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik im Dritten Reich* (pp. 21-44). Opladen: Leske & Budrich, Opladen.
- Eryücel, E. (2020). *Ulus İnşâ Sürecinde Öjenik Siyaset ve İrkçılık*, Ankara: Liberte Publication.
- Fulbrook, M. (2009). *A History of Germany 1918-2008: The Divided Nation* (Third Edition), New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Graf, J. (1995). *Die notwendige Reise, Reisen und Reiseliteratur junger Autoren während des Nationalsozialismus*. Stuttgart: Verlag für Wissenschaft und Forschung.
- Griffin R. (1991). *The Nature of Fascism*. London: Routledge.
- Hachtmann, R. (2014). Arbeit und Arbeitsfront: Ideologie und Praxis, (Ed.) Buggeln Marc, Wildt Michael, *Arbeit im Nationalsozialismus* (pp. 87-106). München: De Gruyter/Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH.
- Jovanov, R. (2016). Recht und Wirklichkeit, Rechtserneuerung im Nationalsozialismus. (Ed.) Konitzer Werner, Palme David, *Arbeit, Volk, Gemeinschaft, Ethik und Ethiken im Nationalsozialismus* (pp. 151-167), New York: Campus Verlag Frankfurt.
- Karl, M. (1995). Landwirtschaft und Ernährung im Deutschen Reich, (Ed.) Salewski Michael, Wegener-Schulze Guntram, *Kriegsjahr 1944, Im Großen und Kleinen* (pp. 251-266). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (Fourth Edition), (Trans.) Ergun Özbudun, Ankara: Liberte Publication.
- Mason, T. W. (1977). *Sozialpolitik im Dritten Reich, Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Metraux, A. (1985). Die angewandte Psychologie vor und nach 1933 in Deutschland. (Ed.) C. F. Graumann, *Psychologie im Nationalsozialismus* (pp. 221-262), Berlin: Springer..
- Proctor, R. N. (2002). *Blitzkrieg gegen den Krebs, Gesundheit und Propaganda im Dritten Reich*, Stuttgart: Deutsche Ausgabe, Klett-Cotta.
- Scheck, R. (2008). *Germany, 1871-1945: A Concise History*, Oxford & New York: Berg.
- Schembs, K. (2014). Korporativismus, Arbeit und Propaganda im faschistischen Italien (1922-1945), (Ed.) Buggeln Marc, Wildt Michael, *Arbeit im Nationalsozialismus* (pp. 141-164). München: De Gruyter/Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH.
- Semmens, K. (2005). Travel in Merry Germany: Tourism in the Third Reich, (Ed.) John Walton. K., *In Histories of Tourism, Representation, Identity and Conflict* (pp 144-161), Clevedon: Channel View Publications.
- Spode, H. (1982). Arbeiterurlaub im Dritten Reich, (Ed.) Sachse Carola, Siegel Tilla, Spohn Wolfgang, Spode Hasso. *Angst, Behohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus* (pp. 275-328), Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen.
- Todd, A. (2010). *The European Dictatorships: Hitler, Stalin, Mussolini* (8th Edition), Cambridge: Cambridge University Press.
- Toprak, Z. (2015). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji* (Third Edition), İstanbul: Doğan Books.
- Zuelow, E. G. E. (2015). *A History of Modern Tourism*, London: Palgrave.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyo-Kültürel Bir Olgu: Taziye Evlerine İlişkin Bilişsel Kurguların Belirlenmesi

A Socio-Cultural Case: Determination of Cognitive Constructions Concerning Condolence Houses

Selami Tanrıverdi ^{a,*}, İlhan Çiçek ^b, Ersin Gültekin ^c

^a Dr. Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, 65000, Van/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0845-7219

^b Dr. Öğr. Üyesi Batman Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, 72000, Batman/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0266-8656

^c Öğretmen, Van Özalp Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi, 65000, Van/Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Şubat 2021

Kabul tarihi: 11 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Yas

Taziye evi

Kültürel olgu

ÖZ

Bu çalışmanın amacı kültürel bir olgu olan ‘taziye evi’ kavramına ilişkin bilişsel kurguların belirlenmesidir. Bu amaçla 2019-2020 güz döneminde Van ve Batman İllerinde ikamet etmekte olan ve daha önce taziye evlerinde bulunup deneyim sahibi olan 16 (on altı) yetişkin bireyden veriler toplanmıştır. Repertory Grid Tekniği ile katılımcıların taziye evi kavramına ilişkin bilişsel kurguları belirlenmiştir. Belirlenen bilişsel kurgular benzerliklerine göre sınıflandırılarak seslendirilmiştir. Böylelikle katılımcılara ait bilişsel kurgu grupları oluşturulmuştur. Oluşturulan kurgulardan hareketle katılımcıların her birinin puan değerleri üzerinden ağırlıklı ortalamaları hem katılımcı hem de cinsiyet bazlı belirlenmiştir. Sonuç olarak taziye evlerinin yas sürecinin sağlıklı yaşanması açısından birçok işlevi olduğu görülmüştür. Ayrıca bilişsel kurguların önem derecesi dikkate alındığında kadın ve erkek katılımcıların taziye evi kavramına ilişkin bilişsel kurgularında farklılıklar tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history

Received August 01 November 2020

Received in revised form 03 February 2021

Accepted 11 February 2021

Keywords:

Mourning,

Condolence houses

Cultural phenomenon

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the cognitive constructs concerning the concept of "condolence houses" which is a cultural phenomenon. For this purpose, data were collected in the fall semester of 2019-2020 from 16 (sixteen) adults who were residing in Van and Batman provinces and had experience in condolence houses. The cognitive constructs of the participants concerning the concept of condolence houses were determined with Repertory Grid Technique. The determined cognitive constructs were classified and named according to their similarities. In this way, the participants' cognitive construct groups were formed. Based on the cognitive constructs created after this stage, the weighted averages of each participant's scores were determined on the basis of both participant and gender. As a result, it was concluded that condolence houses have many functions in terms of experiencing the mourning process in a healthy way. In addition, considering the importance degree of the cognitive constructs, differences were found in the cognitive constructs of the female and male participants concerning the concept of condolence houses.

1. Giriş

Ölen bireyin yokluğu, ailesi ve diğer yakınları tarafından kabullenilmesi biraz zaman alan bir durumdur. Çünkü ölüm gerçeğinin, ölen bireyin yakınlarında bıraktığı hissiyat olan “yas” yaşamın kaçınılmaz bir unsuru olarak durmaktadır. Bu bağlamda yas sürecindeki bireye başta ailesinin ve

yakın arkadaşlarının, sonrasında ise sosyal çevresinde ilişkili olduğu insanların desteği şüphesiz bireyin yalnız olmadığını (Ataman ve Barış, 2019) ve acısının paylaşıldığının bir göstergesidir. Nitekim insanların ölüm gerçeği karşısında farklı duygulara kapılmaları, bu duyguları anlamaya ve zihinlerinde anlamlandırmaya

* Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: selamitanriverdi@yyu.edu.tr

çalışmaları sonucunda ortaya çıkan davranışlar zaman içinde kalıplaşmış uygulamalara dönüşmüş ve geleneksel ritüel özellikler kazanmıştır. Ölen bireyden sonra toplumsal hayatta onun ailesi ve yakınları tarafından gerçekleştirilen bir adet olan taziye de belirtilen uygulamalardan bir tanesidir (Albayrak ve Arıcı, 2007). Dolayısıyla toplumsal yaşamda öğrenilmiş davranışlar, bireyler vasıtasıyla sonraki nesillere ulaştırılarak toplumsal yapının sürekliliği sağlanır (Ertan, 2012). Nitekim tarihsel süreç içerisindeki toplumsal pratikler incelendiğinde ölüm seremonisinin farklı biçimlerde gerçekleştirilen törensel formlarla icra edildiği görülmektedir (Mumford, 2007).

Ölüm gerçeği, dünyadaki yaşamın sona ermesi açısından bireyi ilgilendiren, fakat öte yandan biyolojik yaşamı sona eren bireyin toplumsal yaşamda diğerleri ile kurduğu ilişki ağının sona ermesinin yarattığı etkileri gösteren seremonik yönüyle de sosyolojik bir olgudur (Tanhan ve İnci, 2009). Ölüm, hayatın ayrılmaz bir parçası olup insanoğlunun çağlar boyunca tanımlamaya çalıştığı bir gerçektir (Çiçek, 2020). Bu bağlamda ölüm, sosyal ve bireysel yaşamın rasyonel bir unsuru olduğu kadar fenomenolojik bir durum olarak da görülebilir. Dolayısıyla ölüme ilişkin farklı inanç, kültür ve uygarlıklarda farklı uygulama şekilleriyle karşılaşılması olağan bir durumdur. Çünkü karşılaşılan bu ölüm olgusu, yaşamın fenomenolojik, gizemli, öngörülmez, acı veren ve korkutucu tarafının içselleştirilmesi ve sosyolojik olarak toplumsallaştırılmasıdır (Dikmen, 2015). Dolayısıyla ölüm etrafında gerçekleştirilen söz konusu törensel şemanın büyük bir bölümünü “taziye” adı çerçevesinde sürdürülen pratikler oluşturmaktadır (Parin, Bilgili, Menak, 2012). Taziye ya da taziyet kelimesinin anlamına bakıldığında, lügatte “felaketli hallerde, üzüntüyü azaltacak sözler söyleme, yakını ölen kimseyi teselli etme, başsağlığı dileme” (Doğan, 2001: Akt: Parin, Bilgili, Menak, 2012) olarak tanımlandığı görülmektedir.

Üyesini kaybetmiş ailenin içinde bulunduğu toplumda yerini ve değerini koruyabilmesi için, başka şeylerin yanı sıra taziye sürecinde yaslarıyla ilgili ellerinden geldiğince yerine getirmesi gereken ritüeller bulunmaktadır (Örnek, 1979). Öncelikle taziye süreci camii hoparlörlerinden sela okunduktan hemen sonra ‘ölen kişinin kimliği, akrabalık bağları, nerede ve ne zaman toprağa verileceği bilgilerini’ içeren ve genellikle üç defa art arda seslendirilen bir anonsla başlar. Anonstan sonra taziyede bulunacak olanlar öncelikle mezarlığa giderler. Cenazenin defin işlemleri süresince –acının en yoğun yaşandığı anlarda- taziye sahiplerine destek olarak, onların yanında olduklarını gösterirler. Defin işlemleri tamamlandıktan sonra bu merasime katılanlar önceden duyurusu yapılan taziye evine giderek taziyelerini bildirirler (Parin, Bilgili, Menak, 2012).

Toplumsal hayattaki modernleşme ile birlikte ortaya çıkan değişimler her şeyde etkili olduğu gibi ölüm ve sonrasında yürütülen faaliyetleri içeren taziye ritüelinde de değişikliğe yol açmıştır. Kentleşme hareketleri sonucunda ortaya çıkan apartman hayatı (Öncü, 1999) taziye merasimlerinin mekânı olan “kişiye ait evler” yerini kentsel yaşamın içselleştirilmesiyle birlikte “yerleşik ve bağımsız taziye evlerine” ve “mobil taziye çadırlarına” bırakmıştır (Parin, Bilgili, Menak, 2012). Yani taziye evi kültürü, kentlere yerleşen insanların birbirlerine destek olmak amacıyla ortaya çıkardığı yerler olmuştur (Demir, 2012). Çoğunlukla

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülen taziye evleri insanların acılarını kurumsal bir yapı şeklinde paylaştığı ortak alanlardır. Bu bağlamda bakıldığında taziye olgusu aynı zamanda dini, sosyal, insani ve ekonomik boyutları olan bir gelenektir. Bu yönüyle taziye evlerinin önemli bir işleve sahip olduğu, diğer bir ifadeyle tamamen toplumsal ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim taziye evleri, taziye sahiplerinin yaslarını sağlıklı yaşamaları için birçok açıdan kolaylık sağlayan işlevsel mekânlar olurken, bunun yanında taziye gelen insanlarda da dayanışma ruhunu canlı tutmaktadır (Yılmaz Çildam, 2020). Bu bilgilerden hareketle taziye evlerinin toplumsal ihtiyaçları karşılayan önemli bir mekân olarak görüldüğü (Coşkun ve Kayserili, 2019) ve dinsel yaşamı ölüm gerçeği üzerinden toplumsal açıdan daha da anlamlı (Kamuran, 2017) kıldığı söylenebilir. Bu yönüyle taziye evlerine başsağlığına gelen insanlar, taziye sahiplerinin hem acılarını paylaşmakta hem de taziye süresince yapılan hizmetlere katkı sunarak onlara destek olabilmektedirler. Dolayısıyla bu açıklamalardan hareketle taziye evlerinin, taziye sahiplerinin yas süreçlerini daha sağlıklı yaşamalarına yani daha kolay atlatmalarına katkı sağladığı söylenebilir.

Taziye evlerinin toplumsal yaşamdaki yerinin, öneminin ve etkilerinin belirlenmesi ancak taziye evlerinin yer aldığı yerlerde yaşayan kişilerin bilişsel kurgularının tespitiyle mümkün olabilecektir. Çünkü özellikle taziye evlerinin, kayıp yaşayan bireylerin yas süreçlerini sağlıklı bir şekilde yaşamaları için toplumsal bir dayanışma ve acının paylaşılması hususunda önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bilişsel kurgular, kişilerin sahip oldukları tecrübe ve bilgileri arasında yer alan zihinsel bağıntıları gösterir. Bu çalışmada taziye evlerinin önem ve işlevlerini belirlemeye ilişkin çalışmaya katılan katılımcıların bilişsel kurgularını ortaya çıkarmak için repertory grid tekniği kullanılmıştır. Nitekim ifade edilen bilişsel kurguları ortaya çıkarmak için kullanılan repertory grid tekniği, ilk kez psikiyatrik yönden hasta olan kişilerin bireysel yapılarını görmek için Kelly (1955) tarafından kullanılmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde repertory grid tekniği, bireyin sahip olduğu yargıları kapsayan olaylar, yaşantılar, alanı ile ilgili kendisinde gizli olan algıları görünür kılmaya çalışır. Bu bağlamda tanım olarak incelendiğinde, repertory grid, kişilerin bilişsel kurgularını yani kendilerine ait olan algılarını ortaya çıkarma amacıyla kullanılan özgün bir görüşme tekniğidir. Kelly'nin ortaya çıkarmış olduğu ‘Kişisel Yapı Psikolojisi’ kapsamında Repertory grid tekniğinin anlaşılması gerekmektedir. Kişisel Yapı Psikolojisi’ne göre, her birey, kendine özgü kavramsal sistemleri veya bilişsel kurguları geliştirir. Bilişsel kurgular olarak ifade edilen, bu bireye özgü yapılar, iki kutuplu (pozitif-negatif), süregelen bir yapıdadırlar (Shaw ve Gaines, 1993). Kişiler tecrübe ve bilgileri yoluyla zihinlerinde oluşturmuş oldukları bu bilişsel kurgular vasıtasıyla, diğerleri ile iletişime geçer ve dünyayı anlamlandırmaya çalışırlar. Dolayısıyla bireylerin deneyim ve sahip oldukları bilgiler doğrultusunda iç dünyalarında oluşturdukları bilişsel kurgularının günlük yaşamlarını etkileyebilme durumu göz önüne alındığında, toplumda yer ve anlam edinen taziye evlerine ilişkin katılımcıların sahip oldukları bilişsel algıları belirlemenin önem arz ettiği düşünülmektedir.

Taziye evlerine ilişkin elde edilecek bilişsel kurgularda, toplumsal yaşamda gerçekleşen yas sürecinin sağlıklı bir şekilde atlatılmasında rol oynayan psikolojik etkilerin belirlenmesinin doğrudan veya dolaylı veriler sağlayacağı düşünülmektedir. Buna göre katılımcıların, sosyo-kültürel bir olgu olan taziye evlerine ilişkin sahip oldukları bilişsel kurguların belirlenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

Katılımcıların;

-Taziye evi kavramına ilişkin sahip oldukları bilişsel kurgu grupları nelerdir?

-Cinsiyet değişkenine göre taziye evlerine ilişkin bilişsel kurgu grupları nelerdir?

-Taziye evine ilişkin sahip oldukları bilişsel kurgular arasında, görece önemli gördükleri bilişsel kurgu grupları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalar, araştırmacıların incelemek istedikleri konu veya konuları kendi doğal ortamlarında inceledikleri, bu konunun olgusunu anlamış oldukları ve yorumladıkları araştırma yöntemleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Nitel araştırmaların bir kısmı, belli bir teoriden hareket etme yerine, kavram ya da olgunun kişinin zihninde yer aldığı biçimiyle ilgilenir. Bu çalışmada, taziye evi olgusuna ilişkin kişinin zihninde var olanı elde etmeye odaklanıldığından araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desenler çoğunlukla kişinin iç dünyasını oluşturan bilinç yapılarını ortaya koymaya yöneliktir (Mayring, 2000, Tanhan, 2018). Fenomenolojik çalışmalar, insanların iç dünyalarında gizledikleri olguların ortaya çıkmasını sağlar. Böylece bireyin niyetlerini ve düşünce yapılarını anlamaya çalıştığı söylenebilir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019 yılında Van ve Batman illerinde taziye evlerinin yer aldığı bölgelerde ikamet eden

kişilerden çalışmaya katılmaya gönüllü olan bireylerden oluşturulmuştur. Katılımda bir temel ölçüt dikkate alınmıştır. Bu ölçüt daha önce bir kez olsa bile taziye evinde bulunmuş olmak ölçütüdür. Araştırmaya katılımda ifade edilen ölçütü yerine getiren ve araştırmaya katımda gönüllülük gösteren katılımcılar arasından seçkisiz olarak belirlenen 8 (sekiz) kadın ve 8 (sekiz) erkek olmak üzere toplamda 16 yetişkin katılımcı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Ayrıca araştırmanın etik ilkelere uygunluğu için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığına başvuruda bulunulmuş, etik açıdan bir sakınca olmadığına ilişkin 01.04.2020 tarihli ve 25474 sayılı etik kurul uygunluk belgesi araştırmanın sonunda EK-1’de verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Repertory Grid Ölçme Formu

Araştırmada veriler basit repertory grid görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu amaçla araştırmada Repertory Grid Ölçme Formu (RGF) kullanılmıştır. RGF, Gömülü Kuram olarak bilinen (Grounded Theory)’nin kabulleri doğrultusunda geliştirilen bir formdur. Bu form kişinin belli bir konuda sahip olduğu bilişsel kurguyu belirlemeye dönük olarak kullanılır. Literatürde var olan farklı repertory görüşme formlarından basit repertory görüşme formu kullanılmıştır. Bu çalışmada da “repertory grid”in modellemesine uygun olarak (Morrison, 1990; Tanhan, 2018) araştırmacıların oluşturdukları RGF kullanılmıştır.

Yapılandırılmış görüşme tekniği ile ilişkili geliştirilen RGF, değişik işlem aşamalarından oluşmaktadır (Fransella, Bell ve Bannister, 2004). Dolayısıyla belli işlemler yapıldığında, katılımcılarda gömülü yani saklı olan belli bilişsel kurgular açığa çıkarılır. Kişinin sahip olduğu tecrübelerle dayalı olarak gömülü bilişsel kurgular oluşturulur. Bu bağlamda, “repertory grid tekniği”nin uygulanabilmesi için temel ölçüt, araştırmaya katılacak kişilerin ele alınacak konu ile ilgili az da olsa bir deneyim edinmiş olmalarıdır. Araştırmada kullanılan RGF’ye ait örnek Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örnek Repertory Grid Görüşme Formu

Cinsiyetiniz () Kadın () Erkek		Bilişsel kurguların puanlanması										Toplam puan	
Sıra No	Bilişsel Kurgular denince aklınıza gelen çağrışımları lütfen birer kelime ile geliş sırasına göre yazınız.	Sıra puan değeri ile ilgili aklınıza gelen kelimeleri/kavramları lütfen sizin açınızdan önemini gösterecek biçimde 1 ile 10 arasında bir puan veriniz. 1 çok az önemli, 10 çok fazla önemli										Bilişsel kurgu için verdiğiniz puanı lütfen, o kurgunun sıra puan değeri ile çarparak verilen kısma yazınız.
1		10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
2		9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
3		8	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
4		7	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
5		6	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
6		5	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
7		4	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
8		3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
9		2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
10		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

AÇIKLAMALAR

- Lütfen size verilen formu doğru anladığımızdan emin olduktan sonra doldurmaya başlayınız.
- denince sizde hangi kavramlar canlanmaktadır.
- Aklınıza ilk gelen kavramı/bilişsel kurguyu birinci sıraya, son geleni ise onuncu sıraya yazınız.

Tablo 1’de katılımcıların cinsiyetlerine ilişkin veriler de RGF’ye entegre biçimde toplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada öncelikle katılımcılara görüşme formu dağılmıştır. Katılımcıların RGF'yi doldururken birbirlerinden etkilenmemeleri için gerekli açıklama yapılmış ve birbirlerinden belli bir mesafede oturmaları istenmiştir. Daha sonra formun nasıl doldurulacağı ayrıntılı bir biçimde katılımcılara açıklanmış ve katılımcıların formun üzerinde bulunan açıklamaları okumaları ve anlamakta zorlandıkları bir nokta olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların hazır olmasından sonra, RGF doldurulması aşamasına geçilmiştir. Katılımcı RGF doldurma süre aralığı beş dakika ile on beş dakika arasında olmuştur.

Araştırmanın ilk bölümünü ele alınan olgunun açıklanmasının yapılması yani tanımlanması oluşturmaktadır. Olgunun tanımının yapılması araştırmanın sağlıklı yapılabilmesi için oldukça önemlidir. Bu araştırmanın olgusu da, taziye evlerine ilişkin bilişsel algılarıdır. Bu amaçla RGF ile katılımcıların taziye evlerine ilişkin bilişsel kurguları belirlenmiştir. Fakat 'Repertory Grid Tekniği', farklı işlem aşamalarından geçmektedir (Adams-Weber, 1989; Creswell, 1998; Fransella, Bell ve Bannister, 2004; Melrose ve Shapiro, 1999; Tanhan, 2018). İlk aşamada araştırmaya gönüllü katılanlardan taziye evi denilince akıllarına gelen bilişsel kurguları akıllarına gelişi

sırası ile RGF'ye yazmaları; daha sonra belirtildiği biçimde puanlamaları istenmiştir. Daha sonra katılımcıların bilişsel kurgularının toplam değeri belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra, üretilen bilişsel kurgular benzerliklerine göre sınıflandırılarak seslendirilmiştir. Böylelikle katılımcılara ait bilişsel kurgu grupları oluşturulmuştur. Bu aşamadan sonra oluşturulan kurgulardan hareketle katılımcıların her birinin puan değerleri üzerinden ağırlıklı ortalamaları hem katılımcı hem de cinsiyet bazlı belirlenmiştir (Fransella, Bell ve Bannister, 2004; Tanhan, 2018). Bu işlemler tüm katılımcılar için yapılmasının yanında, kadın ve erkek katılımcılar için ayrı ayrı da gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların taziye evlerine ilişkin sahip oldukları bilişsel kurgular, öncelikle benzerlik düzeylerine göre kategorilere ayrılmış ve tüm katılımcılara ait bilişsel kurguların görece önem düzeyi belirlenmiştir. Sonrasında ise katılımcıların taziye evlerine ilişkin sahip oldukları bilişsel kurgular, cinsiyet değişkenine göre bilişsel kurgu kategorileri ve görece önem düzeyi belirlenerek, kadın ve erkek katılımcılar açısından bilişsel kurguların görece önem düzeyi karşılaştırılmıştır. Katılımcıların ürettikleri bilişsel kurguların benzerliklerine göre ayrıldıkları bilişsel kurgu grupları aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Tüm Katılımcılara Ait Bilişsel Kurgular

ÖLÜM ve YAS		
Kayıp 1kk. 1, 10x7=70	Ölüm 6kk. 3, 8x10= 80	Ölüm 7ek. 1, 10x10= 100
Cenaze 2.kk. 1, 10x 5= 50	Ölüm 7kk. 1, 10x10= 100	Ölüm 8ek. 6, 5x10= 50
Ölüm 2kk. 2, 9x10= 90	Ölüm 8kk. 1, 10x6= 60	Kurtuluş/son 3kk. 8, 3x7= 21
Fani dünya 2kk. 6, 5x10= 50	Ölüm 1ek. 1, 10x10= 100	Ayrılık/son 4kk. 6, 5x7= 35
Ölüm 3kk. 1, 10x10= 100	Ölüm 2ek. 2, 9x10= 90	Geride bırakma 1kk. 7, 4x6=24
Yas 5kk. 1, 10x10= 100	Ölüm 4ek. 2, 9x10= 90	Fani olma/ölümlü olma 8kk. 5, 6x9= 54
Ölüm 5kk. 3, 8x10= 80	Yas tutma 4ek. 7, 4x9= 36	Geçicilik 8kk. 8, 3x10= 30
Yaşamın sonu 5kk. 5, 6x10= 60	Ölüm 5ek. 1, 10x10= 100	Gereksiz/geçici mevkiler 2kk. 8, 3x7= 21
Hayatın anlamsızlığı 2ek. 6, 5x8= 40		
HÜZÜN, AĞLAMA ve ACI ÇEKME		
Hüzün 1kk. 2, 9x9=81	Üzüntü 4kk. 3, 8x9= 72	Hasret giderme 8kk. 9, 2x9= 18
Ağlama 1kk. 6, 5x9=45	Acı-keder 5kk. 2, 9x10= 90	Hüzün 1ek. 2, 9x9= 81
Karamsarlık 1kk. 8, 3x7= 21	Geride kalanların acısı 5kk. 10, 1x10=10	Üzüntüler 2ek. 5, 6x7= 42
Acı 2kk. 4, 7x9=63	Tefekkür 6kk. 8, 3x8= 24	Anıların canlanması 3ek. 9, 2x8= 16
Mutsuzluk 3kk. 2, 9x1 = 9	Acı 7kk. 3, 8x10= 80	Üzüntüleri dinlemek 6ek. 8, 3x8= 24
Üzüntü 3kk. 3, 8x7= 56	Anma 8kk. 2, 9x7= 63	Acısını hatırlama 7ek. 8, 3x10= 30
Gözyaşı 3kk. 6, 5x10= 50	Üzüntü 8kk. 6, 5x7= 35	Üzüntü 8ek. 4, 7x7= 49
ÖLÜM KORKUSU, DUA VE AHİRETE İNANCI		
Ahret inancı 2kk. 7, 4x10= 40	Ahret 5kk. 4, 7x8= 56	Dua 1ek. 4, 7x9= 63
Ölüm korkusu 2kk. 9, 2x9 = 18	Dua 6kk. 1, 10x10= 100	Ahret inancı 1ek. 6, 5x7= 35
Namaz 2kk. 10, 1x8= 8	Ahret 6kk. 4, 7x10= 70	Dua 4ek. 8, 3x10= 30
Mezar 3kk. 10, 1x10= 10	Kabir azabı/sorgu 7kk. 2, 9x10= 90	Din 5ek. 7, 4x10= 40
Ahret/kıyamet 4kk. 5, 6x10= 60	Ürperme 8kk. 7, 4x10= 40	Dua 5ek. 10, 1x10= 10
Korku 4kk. 8, 3x8= 24	Dini bilgi edinmek 6ek. 9, 2x9= 18	Dua etmek 6ek. 10, 1x10= 10
Din 7ek. 5, 6x10= 60	Dini değerler 8ek.8, 3x10= 30	Dua 8ek. 10, 1x10= 10
Ahret inancı 8ek. 7, 4x10= 40	Korku 7kk. 10, 1x6= 6	Allah rızası 4ek. 9, 2x10= 20
Rahmet 5ek. 9, 2x10= 20	Cami 7ek.9, 2x5= 10	Yaşamın anlamı 1ek. 9, 2x9= 18
Sevap ve dua 5ek. 8, 3x10= 30		
TOPLUMSAL DAYANIŞMA, TAZİYE VE GELENEKSEL RİTÜELLER		
Paylaşma 1kk. 3, 8x7=56	Kalabalık 4kk. 1, 10x10= 100	Sohbet 6kk. 5, 6x4= 24
Yoksulluk 1kk. 4, 7x9= 63	Saygı 4kk. 2, 9x10= 90	Çay 6kk. 6, 5x1= 5
Birliktelik 1kk. 5, 6x8=48	Aile/akraba 4kk. 4, 7x10= 70	Yemek 6kk. 7, 4x1= 4
Nezaket 1kk. 9, 2x5= 10	Destek 4kk. 7, 4x8= 32	Dayanışma 6kk 9, 2x9= 18
Hayır işleme 1kk. 10, 1x8=8	Yoğunluk 4kk. 9, 2x5= 10	Merhamet 6kk. 10, 1x6= 6
Ziyaret 2kk. 3, 8x7= 56	Hizmet 4kk. 10, 1x3= 3	Kültür 7kk. 4, 7x10= 70
Paylaşmak 2kk. 5, 6x10= 60	Baş sağlığı 5kk. 6, 5x10= 50	Birliktelik 7kk.5, 6x10= 60

Destek olma 3kk. 4, 7x9= 63	Hatırlanmak 5kk. 7, 4x8= 32	Yardımlaşma 7kk. 6, 5x10= 50
Kalabalık 3kk. 5, 6x10= 60	Mefta helvası 5kk. 8, 3x5= 15	Acıyı paylaşma 7kk. 7, 4x10= 40
Kavurma-pilav 3kk. 7, 4x10= 40	Taziye yemeği 5kk. 9, 2x6= 12	Sosyallik 7kk. 8, 3x9= 27
Manevi destek 3kk. 9, 2x10= 20	Paylaşma 6kk. 2, 9x6= 54	Maddi destek 7kk. 9, 2x8= 16
Dayanışma 8kk. 3, 8x5= 40	Para desteği 8kk. 4, 7x9= 63	Yoksulluk 8kk. 10, 1x9= 9
Dayanışma 1ek. 3, 8x10= 80	Acıyı paylaşma 3ek. 1, 10x10= 100	Sahip çıkma 4ek. 5, 6x8= 48
Birliktelik 1ek. 5, 6x8= 48	Gelenek 3ek. 2, 9x6= 54	İmece 4ek. 6, 5x10= 50
Merhamet 1ek. 7, 4x9= 36	Kaynaşma 3ek. 3, 8x5= 40	Acıya ortak olma 4ek. 10, 1x9= 9
Aidiyet 1ek. 8, 3x8= 24	Görev 3ek. 4, 7x8= 56	Vefa 5ek. 2, 9x9= 81
Sohbet 1ek. 10, 1x10= 10	Saygınlık 3ek. 5, 6x4= 24	Birliktelik 5ek. 3, 8x8= 64
Birlik beraberlik 2ek. 1, 10x10= 100	Ders almak 3ek. 6, 5x7= 35	Dayanışma 5ek. 4, 7x10= 70
Yemek 2ek. 3, 8x7= 56	Komşuluk hakkı 3ek. 7, 4x7= 28	Gelenek 5ek. 5, 6x6= 36
Çay 2ek. 4, 7x5= 35	Kişisel ilişkiler 3ek. 8, 3x9= 27	Kültür 5ek. 6, 5x7= 35
İyilik 2ek. 7, 4x9= 36	Helalleşmek 3ek. 10, 1x6= 6	Acının paylaşılması 6ek. 1, 10x10= 100
Sabır 2ek. 8, 3x7= 21	Baş sağlığı 4ek. 1, 10x10= 100	Dayanışma 6ek. 2, 9x10= 90
Akrabalar 2ek. 9, 2x8= 16	Birlik beraberlik 4ek. 3, 8x9= 72	Toplanmak 6ek. 3, 8x9= 72
İnsanlık-dostluk 2ek. 10, 1x10= 10	Dayanışma 4ek. 4, 7x9= 63	Paylaşmak 6ek. 4, 7x10= 70
Birlik beraberlik 6ek.5, 6x10= 60	Baş sağlığı 7ek. 2, 9x10= 90	Akrabalar 7ek. 6, 5x10= 50
Kaynaşmak 6ek. 6, 5x9= 45	Toplanma yeri 7ek. 3, 8x8= 64	Yardımlaşma 7ek. 7, 4x10= 40
Toplu yemek 6ek. 7, 4x10= 40	Kavurma 7ek. 4, 7x1= 7	Yaşam 7ek. 10, 1x1= 1
Paylaşım 8ek. 1, 10x10= 100	Kaynaşma 8ek. 3, 8x9= 72	İyi hissetme 8ek. 9, 2x1= 2
Birliktelik 8ek. 2, 9x10= 90	Kalabalık 8ek. 5, 6x10= 60	

NOT: Bilişsel kurgulardaki kısaltma ve değerlerin anlamı. İlk sayı katılımcının sırasını, yanındaki harf ise cinsiyetini ve k katılımcı ifadesini gösterir. Devamında ilk rakam bilişsel kurgunun sıra değerini, çarpımı yapılan iki sayı ise ilk rakam bilişsel kurgunun sıra puan değerini ikinci rakam bilişsel kurguya ait katılımcı öznel değerlendirmesini ve eşitlikten sonraki değer ise bilişsel kurgunun ağırlıklı puanını gösterir. Örneğin (3kk 5, 7x5=35) 3 katılımcının sırasını, kk veya ek katılımcının cinsiyetini (kadın katılımcı/ erkek katılımcı), 5 bilişsel kurgunun sıra değerini, 7 bilişsel kurgunun sıra puan değeri 5 bilişsel kurguya ilişkin katılımcı öznel değerlendirmesini ve 35 bilişsel kurgunun sahip olduğu ağırlıklı puanı temsil etmektedir.

Tablo 2’de Tüm katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgular yer almaktadır. Araştırmaya katılan toplam 16 (on altı) katılımcıdan her biri 10 (on) bilişsel kurgu üretmiştir. Böylelikle Tablo 2’de 160 (yüz altmış) bilişsel kurgu yer almıştır. Bilişsel kurgular benzerlikleri açısından yani birbirleri ile ilişkileri kavramlar gruplandığında 4 (dört) bilişsel kurgu grubu/kategorisi elde edilmiştir. Tablo 2’de kabaca görüleceği üzere en fazla bilişsel kurgunun yer aldığı grup “Taziye, Toplumsal Dayanışma ve Geleneksel

Ritieller” kurgu grubu olmuştur. Fakat her bir bilişsel kurgu grubunda yer alan kurgu miktarı o bilişsel kurgu grubunun kaba bir değerlendirmesini yapmaya imkan tanısa da o kurgu grubunun görece önem düzeyini belirlemeye yeterli değildir. Dolayısıyla araştırma kapsamında elde edilen bilişsel kurguların gruplara dağılımının katılımcılar üzerinden görece önem düzeyi incelenmiştir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Tüm Katılımcılara Ait Bilişsel Kurguların Görece Önem Düzeyi

Katılımcı	Ölüm ve Yas		Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme		Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı		Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritieller	
	KS	KP	KS	KP	KS	KP	KS	KP
1kk	2	94	3	147	-	-	5	185
2kk	4	211	1	63	3	66	2	116
3kk	2	121	3	115	1	10	4	183
4kk	1	35	1	72	2	84	6	305
5kk	3	240	2	100	1	56	4	109
6kk	1	80	1	24	2	170	6	111
7kk	1	100	1	80	2	96	6	263
8kk	3	144	3	116	1	40	3	112
1ek	1	100	1	81	3	113	5	198
2ek	2	130	1	42	-	-	7	274
3ek	-	-	1	16	-	-	9	370
4ek	2	126	-	-	2	50	6	342
5ek	1	100	-	-	4	100	5	286
6ek	-	-	1	24	2	28	7	477
7ek	1	100	1	30	2	70	6	252
8ek	1	50	1	49	3	80	5	324
Toplam	25	1631	21	959	28	963	86	3907
Ortalama	65.24		45.66		34.39		45.43	

Not: **KS:** Bilişsel Kurgu Sayısı; **KP:** Bilişsel Kurgu Puanı; **1kk:** Bir numaralı kadın katılımcı, **1ek,** Bir numaralı erkek katılımcı

Tablo 3’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan her bir katılımcının bilişsel kurgu gruplarında ürettiği bilişsel kurgular ve bu bilişsel kurgulara verdikleri puanlar yer

almaktadır. Araştırmaya dahil edilen katılımcıların ürettikleri bilişsel kurguların ağırlıklı önem derecesini göstermek üzere, her bir bilişsel kurgu grubunda ürettikleri

bilişsel kurgu puanlarının o grupta üretilen bilişsel kurgu sayısına bölümünden aritmetik ortalamalar elde edilmiştir. Buna göre aritmetik ortalamalar dikkate alındığında, taziye evlerine ilişkin olarak katılımcılar, görece önem sırasına göre ilk sırada “Ölüm ve Yas” kurgu grubunu önemli görmüşlerdir (\bar{x} = 65.24); ikinci sırada “Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme” (\bar{x} = 45.66) ve üçüncü sırada ise “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller” (\bar{x} = 45.43) bilişsel kurgu grubunu önemli görülmüşlerdir. Ancak tablo 3’te de görüldüğü gibi katılımcıların en fazla bilişsel kurgu ürettikleri kategori 86 kurgu ve 3907 kurgu puanı ile “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller”

olmuştur. En az kurgu üretilen kategori ise 21 kurgu ve 959 kurgu puanı ile “Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme ” bilişsel kurgu grubu olmuştur. Bu bağlamda bilişsel kurgu grupları farklı ölçütler açısından (aritmetik ortalama, toplam puan, kurgu sayısı) değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bu araştırmada da değerlendirmeler bilişsel kurgu gruplarının aritmetik ortalamaları üzerinden yapılmıştır. Katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgu gruplarının cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelenmiş ve kadın katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgular benzerliklerine göre gruplandırılmış olarak aşağıda Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Kadın Katılımcılara Ait Bilişsel Kurgular

ÖLÜM ve YAS		
Kayıp 1kk. 1, 10x7=70	Ölüm 3kk. 1, 10x10= 100	Ölüm 6kk. 3, 8x10= 80
Geride bırakma 1kk. 7, 4x6=24	Kurtuluş/son 3kk. 8, 3x7= 21	Ölüm 7kk. 1, 10x10= 100
Cenaze 2.kk. 1, 10x 5= 50	Ayrılık/son 4kk. 6, 5x7= 35	Ölüm 8kk. 1, 10x6= 60
Ölüm 2kk. 2, 9x10= 90	Yas 5kk. 1, 10x10= 100	Fani olma/ölümlü olma 8kk. 5, 6x9= 54
Fani dünya 2kk. 6, 5x10= 50	Ölüm 5kk. 3, 8x10= 80	Geçicilik 8kk. 8, 3x10= 30
Geçici mevkiler 2kk. 8, 3x7= 21	Yaşamın sonu 5kk. 5, 6x10= 60	
HÜZÜN, AĞLAMA ve ACI ÇEKME		
Hüzün 1kk. 2, 9x9=81	Üzüntü 3kk. 3, 8x7= 56	Tefekkür/hüzün 6kk. 8, 3x8= 24
Ağlama 1kk. 6, 5x9=45	Gözyaşı 3kk. 6, 5x10= 50	Acı 7kk. 3, 8x10= 80
Karamsarlık 1kk. 8, 3x7= 21	Üzüntü 4kk. 3, 8x9= 72	Anma 8kk. 2, 9x7= 63
Acı 2kk. 4, 7x9=63	Acı-keder 5kk. 2, 9x10= 90	Üzüntü 8kk. 6, 5x7= 35
Mutsuzluk 3kk. 2, 9x1 = 9	Kalanların acısı 5kk. 10, 1x10=10	Hasret giderme 8kk. 9, 2x9= 18
ÖLÜM KORKUSU, DUA VE AHİRETE İNANCI		
Ahiret inancı 2kk. 7, 4x10= 40	Ahiret/kıyamet 4kk. 5, 6x10= 60	Ahiret 6kk. 4, 7x10= 70
Ölüm korkusu 2kk. 9, 2x9 = 18	Korku 4kk. 8, 3x8= 24	Kabir azabı/sorgu 7kk. 2, 9x10= 90
Namaz 2kk. 10, 1x8= 8	Ahiret 5kk. 4, 7x8= 56	Korku 7kk. 10, 1x6= 6
Mezar 3kk. 10, 1x10= 10	Dua 6kk. 1, 10x10= 100	Ürperme 8kk. 7, 4x10= 40
TOPLUMSAL DAYANIŞMA, TAZİYE VE GELENEKSEL RİTÜELLER		
Paylaşma 1kk. 3, 8x7=56	Saygı 4kk. 2, 9x10= 90	Yemek 6kk. 7, 4x1= 4
Yoksulluk 1kk. 4, 7x9= 63	Aile/akraba 4kk. 4, 7x10= 70	Dayanışma 6kk 9, 2x9= 18
Birliktelik 1kk. 5, 6x8=48	Destek 4kk. 7, 4x8= 32	Merhamet 6kk. 10, 1x6= 6
Nezaket 1kk. 9, 2x5= 10	Yoğunluk 4kk. 9, 2x5= 10	Kültür 7kk. 4, 7x10= 70
Hayır işleme 1kk. 10, 1x8=8	Hizmet 4kk. 10, 1x3= 3	Birliktelik 7kk.5, 6x10= 60
Ziyaret 2kk. 3, 8x7= 56	Baş sağlığı 5kk. 6, 5x10= 50	Yardımlaşma 7kk. 6, 5x10= 50
Paylaşmak 2kk. 5, 6x10= 60	Hatırlanmak 5kk. 7, 4x8= 32	Acıyı paylaşma 7kk. 7, 4x10= 40
Destek olma 3kk. 4, 7x9= 63	Mefta helvası 5kk. 8, 3x5= 15	Sosyallik 7kk. 8, 3x9= 27
Kalabalık 3kk. 5, 6x10= 60	Taziye yemeği 5kk. 9, 2x6= 12	Maddi destek 7kk. 9, 2x8= 16
Kavurma-pilav 3kk. 7, 4x10= 40	Paylaşma 6kk. 2, 9x6= 54	Dayanışma 8kk. 3, 8x5= 40
Manevi destek 3kk. 9, 2x10= 20	Sohbet 6kk. 5, 6x4= 24	Para desteği 8kk. 4, 7x9= 63
Kalabalık 4kk. 1, 10x10= 100	Çay 6kk. 6, 5x1= 5	Yoksulluk 8kk. 10, 1x9= 9

NOT: Bilişsel kurgulardaki kısaltma ve değerlerin anlamı. İlk sayı katılımcının sırasını, yanındaki harf ise cinsiyetini ve k katılımcı ifadesini gösterir. Devamında ilk rakam bilişsel kurgunun sıra değerini, çarpımı yapılan iki sayı ise ilk rakam bilişsel kurgunun sıra puan değerini ikinci rakam bilişsel kurguya ait katılımcı öznel değerlendirmesini ve eşitlikten sonraki değer ise bilişsel kurgunun ağırlıklı puanını gösterir. Örneğin (3kk 5, 7x5=35) 3 katılımcının sırasını, kk katılımcının cinsiyetini (kadın katılımcı), 5 bilişsel kurgunun sıra değerini, 7 bilişsel kurgunun sıra puan değeri 5 bilişsel kurguya ilişkin katılımcı öznel değerlendirmesini ve 35 bilişsel kurgunun sahip olduğu ağırlıklı puanı temsil etmektedir.

Araştırmada 16 katılımcı yer almıştır. Bu katılımcılardan 8’i erkek ve 8’i de kadındır. Tablo 4’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan kadın katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgular yer almaktadır. Tablo 4’de görüldüğü üzere 8 (sekiz) kadın katılımcı 80 (seksen) bilişsel kurgu üretmiştir. Bu bilişsel kurgular benzerlikleri açısından gruplandırılmıştır. Oluşturulan her bilişsel kurgu grubu, o bilişsel kurgu grubunda yer alan kurguları kapsayacak ve bilişsel kurgu grubunun özelliğini yansıtacak biçimde seslendirilmiştir.

Araştırmaya katılan kadın katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgulardan oluşturulan gruplarda yapılan seslendirmeye

göre dört bilişsel kurgu grubu ortaya çıkmıştır. Tablo 4’de yer alışı sırasına göre araştırmaya katılan kadın katılımcılar “Ölüm ve Yas”, “Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme”, “Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı”, “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller” bilişsel kurgu grupları olmuşlardır. Ancak her bir bilişsel kurgu grubunda yer alan kurgu miktarı o bilişsel kurgu grubunun kaba bir değerlendirmesini yapmaya imkan tanısa da o kurgu grubunun görece önem düzeyini belirlemeye yeterli değildir. Bu nedenle kadın katılımcılara ait bilişsel kurguların görece önem düzeyi aşağıda tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Kadın katılımcılara ait bilişsel kurguların görece önem düzeyi

Katılımcı	Ölüm ve Yas		Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme		Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı		Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller	
	KS	KP	KS	KP	KS	KP	KS	KP
1kk	2	94	3	147	-	-	5	185
2kk	4	211	1	63	3	66	2	116
3kk	2	121	3	115	1	10	4	183
4kk	1	35	1	72	2	84	6	305
5kk	3	240	2	100	1	56	4	109
6kk	1	80	1	24	2	170	6	111
7kk	1	100	1	80	2	96	6	263
8kk	3	144	3	116	1	40	3	112
Toplam	17	1025	15	717	12	522	36	1384
Ortalama	60.29		47.8		43.5		38.44	

Not: **KS:** Bilişsel kurgu sayısı; **KP:** Bilişsel kurgu puanı; **1kk:** Bir numaralı kadın katılımcı

Kadın katılımcıların ürettikleri bilişsel kurguların görece önem düzeyleri belirlenerek, her bir bilişsel kurgu grubunun kadın katılımcıların ürettiği kurgu grupları içindeki ağırlıklı yeri belirlenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan kadın katılımcıların bilişsel kurgu gruplarında ürettiği bilişsel kurgular ve bu bilişsel kurgulara verdikleri puanlar yer almaktadır. Ürettikleri bilişsel kurguların ağırlıklı önem derecesini göstermek üzere, her bir bilişsel kurgu grubunda ürettikleri bilişsel kurgu puanlarının o grupta üretilen bilişsel kurgu sayısına bölümünden elde edilen aritmetik ortalamalar elde edilmiştir. Buna göre görece önem sırası taziye evlerine ilişkin kadın katılımcılar, ilk sırada "Ölüm ve Yas" adlı bilişsel kurgu grubunu önemli görmüşlerdir (\bar{x} = 60.29).

İkinci sırada "Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme", (\bar{x} = 47.8) ve üçüncü sırada ise "Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı" (\bar{x} = 43.5). adlı bilişsel kurgu grubunu önemli görülmüşlerdir. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların en fazla bilişsel kurgu ürettikleri bilişsel kurgu grubu, 36 kurgu sayısı ve 1384 kurgu puanı ile "Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller" bilişsel kurgu grubu olurken; en az kurgu ürettikleri bilişsel kurgu grubu ise 12 kurgu sayısı ve 522 kurgu puanı ile "Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı" bilişsel kurgu grubu olmuştur. Fakat bu çalışmada aritmetik ortalamalar dikkate alınarak görece önem sırası belirlenmiştir. Erkek katılımcılara ait bilişsel kurgular ise aşağıda Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Erkek Katılımcılara Ait Bilişsel Kurgular

ÖLÜM ve YAS		
Ölüm 1ek. 1, 10x10= 100	Ölüm 4ek. 2, 9x10= 90	Ölüm 7ek. 1, 10x10= 100
Ölüm 2ek. 2, 9x10= 90	Yas tutma 4ek. 7, 4x9= 36	Ölüm 8ek. 6, 5x10= 50
Hayatın anlamsızlığı 2ek. 6, 5x8= 40	Ölüm 5ek. 1, 10x10= 100	
HÜZÜN, AĞLAMA ve ACI ÇEKME		
Hüzün 1ek. 2, 9x9= 81	Anıların canlanması 3ek. 9, 2x8= 16	Acısını hatırlama 7ek. 8, 3x10= 30
Üzüntüler 2ek. 5, 6x7= 42	Üzüntüleri dinlemek 6ek. 8, 3x8= 24	Üzüntü 8ek. 4, 7x7= 49
ÖLÜM KORKUSU, DUA VE AHİRETE İNANCI		
Dua 1ek. 4, 7x9= 63	Sevap ve dua 5ek. 8, 3x10= 30	Din 7ek. 5, 6x10= 60
Ahiret inancı 1ek. 6, 5x7= 35	Rahmet 5ek. 9, 2x10= 20	Cami 7ek.9, 2x5= 10
Yaşamın anlamı 1ek. 9, 2x9= 18	Dua 5ek. 10, 1x10= 10	Ahiret inancı 8ek. 7, 4x10= 40
Dua 4ek. 8, 3x10= 30	Dini bilgi edinmek 6ek. 9, 2x9= 18	Dini değerler 8ek.8, 3x10= 30
Allah rızası 4ek. 9, 2x10= 20	Dua etmek 6ek. 10, 1x10= 10	Dua 8ek. 10, 1x10= 10
Din 5ek. 7, 4x10= 40		
TOPLUMSAL DAYANIŞMA, TAZİYE VE GELENEKSEL RİTÜELLER		
Dayanışma 1ek. 3, 8x10= 80	Saygınlık 3ek. 5, 6x4= 24	Acının paylaşılması 6ek. 1, 10x10= 100
Birliktelik 1ek. 5, 6x8= 48	Ders almak 3ek. 6, 5x7= 35	Dayanışma 6ek. 2, 9x10= 90
Merhamet 1ek. 7, 4x9= 36	Komşuluk hakkı 3ek. 7, 4x7= 28	Toplanmak 6ek. 3, 8x9= 72
Aidiyet 1ek. 8, 3x8= 24	Kişisel ilişkiler 3ek. 8, 3x9= 27	Paylaşmak 6ek. 4, 7x10= 70
Sohbet 1ek. 10, 1x10= 10	Helalleşmek 3ek. 10, 1x6= 6	Birlik beraberlik 6ek.5, 6x10= 60
Birlik beraberlik 2ek. 1, 10x10= 100	Baş sağlığı 4ek. 1, 10x10= 100	Kaynaşmak 6ek. 6, 5x9= 45
Yemek 2ek. 3, 8x7= 56	Birlik beraberlik 4ek. 3, 8x9= 72	Toplu yemek 6ek. 7, 4x10= 40
Çay 2ek. 4, 7x5= 35	Dayanışma 4ek. 4, 7x9= 63	Baş sağlığı 7ek. 2, 9x10= 90
İyilik 2ek.7, 4x9= 36	Sahip çıkma 4ek. 5, 6x8= 48	Toplanma yeri 7ek. 3, 8x8= 64
Sabır 2ek. 8, 3x7= 21	İmece 4ek. 6, 5x10= 50	Kavurma 7ek. 4, 7x1= 7
Akrabalar 2ek. 9, 2x8= 16	Acıya ortak olma 4ek. 10, 1x9= 9	Akrabalar 7ek. 6, 5x10= 50
İnsanlık-dostluk 2ek. 10, 1x10= 10	Vefa 5ek. 2, 9x9= 81	Yardımlaşma 7ek. 7, 4x10= 40
Acıyı paylaşma 3ek. 1, 10x10= 100	Birliktelik 5ek. 3, 8x8= 64	Yaşam 7ek. 10, 1x1= 1
Gelenek 3ek. 2, 9x6= 54	Dayanışma 5ek. 4, 7x10= 70	Paylaşım 8ek. 1, 10x10= 100
Kaynaşma 3ek. 3, 8x5= 40	Gelenek 5ek. 5, 6x6= 36	Birliktelik 8ek. 2, 9x10= 90
Görev 3ek. 4, 7x8= 56	Kültür 5ek. 6, 5x7= 35	Kaynaşma 8ek. 3, 8x9= 72
Kalabalık 8ek. 5, 6x10= 60	İyi hissetme 8ek. 9, 2x1= 2	

NOT: Bilişsel kurgulardaki kısaltma ve değerlerin anlamı. İlk sayı katılımcının sırasını, yanındaki harf ise cinsiyetini ve k katılımcı ifadesini gösterir. Devamında ilk rakam bilişsel kurgunun sıra değerini, çarpımı yapılan iki sayı ise ilk rakam

bilişsel kurgunun sıra puan değerini ikinci rakam bilişsel kurguya ait katılımcı öznel değerlendirmesini ve eşitlikten sonraki değer ise bilişsel kurgunun ağırlıklı puanını gösterir. Örneğin (2ek. 4, 7x5=35)2 katılımcının sırasını, ek katılımcının cinsiyetini (erkek katılımcı), 4 bilişsel kurgunun sıra değerini, 7 bilişsel kurgunun sıra puan değeri 5 bilişsel kurguya ilişkin katılımcı öznel değerlendirmesini ve 35 bilişsel kurgunun sahip olduğu ağırlıklı puanı temsil etmektedir.

Tablo 6’da araştırmaya katılan erkek katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgular yer almaktadır. Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 8 (sekiz) erkek katılımcı 80 (seksen) bilişsel kurgu üretmiştir. Bu bilişsel kurgular benzerlikleri açısından gruplandırılmıştır. Oluşturulan her bilişsel kurgu grubu, o bilişsel kurgu grubunda yer alan kurguları kapsayacak ve bilişsel kurgu grubunun özelliğini yansıtacak biçimde seslendirilmiş ve benzerlikleri dikkate alındığında dört bilişsel kurgu grubu altında toplanmıştır. Tablo 6’da görüldüğü gibi bu bilişsel kurgu grupları tabloda yer alma sırasına göre “Ölüm ve

Yas”, “Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme”, “Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı”, “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller” bilişsel kurgu gruplarıdır. Ancak her bir bilişsel kurgu grubunda yer alan kurgu miktarı o bilişsel kurgu grubunun kaba bir değerlendirmesini yapmaya imkân tanısa da o kurgu grubunun görece önem düzeyini belirlemeye yeterli değildir. Bundan dolayı erkek katılımcıların ürettikleri bilişsel kurguların görece önem düzeyleri belirten veriler aşağıda Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Erkek Katılımcılara Ait Bilişsel Kurguların Görece Önem Düzeyi

Katılımcı	Ölüm ve Yas		Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme		Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı		Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller	
	KS	KP	KS	KP	KS	KP	KS	KP
1ek	1	100	1	81	3	113	5	198
2ek	2	130	1	42	-	-	7	274
3ek	-	-	1	16	-	-	9	370
4ek	2	126	-	-	2	50	6	342
5ek	1	100	-	-	4	100	5	286
6ek	-	-	1	24	2	28	7	477
7ek	1	100	1	30	2	70	6	252
8ek	1	50	1	49	3	80	5	324
Toplam	8	606	6	242	16	441	50	2523
Ortalama	75.75		40.33		27.56		50.46	

Not: KS: Bilişsel kurgu sayısı; KP: Bilişsel kurgu puanı; 1ek: Bir numaralı erkek katılımcı

Tablo 7’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan erkek katılımcıların bilişsel kurgu gruplarında ürettiği bilişsel kurgular ve bu bilişsel kurgulara verdikleri puanlar yer almaktadır. Araştırmaya katılan erkek katılımcıların ürettikleri bilişsel kurguların ağırlıklı önem derecesini göstermek üzere her bir bilişsel kurgu grubunda ürettikleri bilişsel kurgu puanlarının o grupta üretilen bilişsel kurgu sayısına bölünmeden elde edilen aritmetik ortalamalar elde edilmiştir. Buna göre aritmetik ortalamalar dikkate alındığında görece önem sırası taziye evlerine ilişkin erkek katılımcıların, ilk sırada “Ölüm ve Yas” bilişsel kurgu grubunu önemli görmüşlerdir (\bar{x} = 75.75). İkinci sırada “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller” (\bar{x} = 50.46) ve üçüncü sırada ise “Hüzün, Ağlama ve Acı

Çekme” (\bar{x} = 40.33) adlı bilişsel kurgu gruplarını önemli görmüşlerdir. Araştırmaya katılan erkek öğretmenlerin en fazla bilişsel kurgu ürettikleri bilişsel kurgu grubu, 50 kurgu ve 2523 kurgu puanı ile “Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller” bilişsel kurgu grubu olmuştur. En az kurgu üretilen bilişsel kurgu grubu ise 6 kurgu ve 242 kurgu puanı ile “Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme” bilişsel kurgu grubu olmuştur.

Araştırmaya katılan bütün kadın ve erkek katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgular cinsiyet değişkeni üzerinden görece en çok önemli görülenden en az önemli görülene ilişkin bilişsel kurgu grupları aşağıda Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Cinsiyet Üzerinden Katılımcıların Bilişsel Kurgularına Ait Karşılaştırma

Kurgu Önem Sırası	Kadın			Erkek				
	Kurgu Grubu	\bar{x}	KS	KP	Kurgu Grubu	\bar{x}	KS	KP
En Çoktan en aza göre önem sırası	1- Ölüm ve Yas	60.29	17	1025	1- Ölüm ve Yas	75.75	8	606
	2- Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme	47.8	15	717	2- Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller	50.46	50	2523
	3- Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı	43.5	12	522	3- Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme	40.33	6	242
	4- Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller	38.44	36	1384	4- Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı	27.56	16	441

Not: \bar{x} : Ortalama; KS: Bilişsel kurgu sayısı; KP: Bilişsel kurgu puanı

Katılımcılar, araştırmanın yöntemine uygun olarak ürettikleri her bir bilişsel kurguya görece onlu (10) derecelendirme skalası üzerinden puanlama yapmışlardır. Bunun yanı sıra çalışmanın dayandığı Gömülü Kuram (Grounded Theory) açısından bilişsel kurgunun üretilme

sırasına bağlı olarak da belli bir puanlamaya tabi tutulmuş olmasından dolayı, kurgu gruplarında üretilen kurgu sayısının azlığına rağmen, üretilen puanın yüksekliği söz konusu kurguların katılımcılar tarafından diğer kurgulardan görece daha önemli görüldükleri biçiminde açıklanabilir.

Bu bağlamda Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcıların kurgu grupları kısmi farklılıklar göstermektedir. Kadın ve erkek katılımcılar için aritmetik ortalamalar dikkate alındığında ilk grup değişmemektedir. Fakat ikinci, üçüncü ve dördüncü sırada yer alan bilişsel kurgu grupları farklılaşmaktadır. Buna göre kadın katılımcılar, kurgu gruplarının aritmetik ortalamaları bağlamında görece “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” kurgu grubunu ikinci sırada önemli görürlerken; erkek katılımcılar “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” kurgu grubunu ikinci sırada önemli görmüşlerdir. Kadın katılımcılar aritmetik ortalamalar açısından görece önemli gördükleri ilk üç kurgu grubu sırasıyla “*Ölüm ve Yas*”, “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” ve “*Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı*” kurgu grupları oluşturmaktadır. Erkek katılımcılar için ise aritmetik ortalamalar açısından görece önemli gördükleri ilk üç kurgu grubu sırasıyla “*Ölüm ve Yas*”, “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” ve “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” kurgu grupları oluşturmaktadır. Kadın katılımcıların görece en az önemli gördükleri kurgu grubu son sırada yer alan “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” iken erkek katılımcıların aritmetik ortalamalar açısından görece en az önemli gördükleri kurgu grubu ise son sırada yer alan “*Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı*” bilişsel kurgu grubu olmuştur.

4. Sonuç ve Tartışma

Taziye evlerine ilişkin katılımcıların bilişsel kurgularının tespit edilmesi ve cinsiyet değişkeni bağlamında karşılaştırılmasına ilişkin yürütülen bu çalışmada repertory grid görüşme tekniğine dayalı olarak veriler toplanmıştır. Belirtilen bu görüşme tekniğinde ilk olarak hangi konudaki bilişsel kurguların açığa çıkartılacağına ve bu amaçla kişilerin sahip olduğu hangi bilişsel kurguların belirleneceğine karar verilir. Bu araştırmada Van ve Batman illerinde ikamet etmekte olan ve bulunduğu yerleşkede taziye evi bulunan katılımcıların taziye evlerine ilişkin bilişsel kurguları belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan 16 (onaltı) katılımcı birlikte toplam 160 (yüzaltmış) bilişsel kurgu üretmiştir. Bu bilişsel kurgular benzerliklerine göre gruplandırılmış ve o grupta yer alan bilişsel kurguların bilgisine göre o bilişsel kurgu grubu seslendirilmiştir. Buna göre *Ölüm ve Yas*, *Hüzün- Ağlama ve Acı Çekme*, *Ölüm Korkusu- Dua ve Ahiret İnancı*, *Toplumsal Dayanışma- Taziye ve Geleneksel Ritüeller* olmak üzere toplam dört bilişsel kurgu grubu oluşturulmuştur. Bu kurgu gruplarına katkı sunan her bir katılımcının katkı oranının belirlendiği ve kurgu grubunun diğer kurgu grubuna oranla önem derecesinin gösterildiği analizler yapılmış ve bu analizlerin sonucunda kurgu gruplarının görece önem sırası oluşturulmuştur. Araştırmaya katılım gösteren katılımcıların ürettikleri bilişsel kurgu gruplarının görece önem sırası ise şöyle oluşmuştur: 1. sırada *Ölüm ve Yas* ($\bar{x}= 65.24$); 2. sırada “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” ($\bar{x}= 45.66$); 3. sırada “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” ($\bar{x}= 45.43$) ve 4. sırada ise “*Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı*” ($\bar{x}= 34.39$) bilişsel kurgu grubu yer almaktadır. Bu bulguya dayalı olarak genel olarak katılımcıların taziye evlerine ilişkin öncelikle yas ve ölüm bilişsel kurgusunda birliktelik sağladıkları görülmektedir. Yas ve ölüm gibi acı

bir durumun etrafında kenetlenmenin ve acının paylaşılmasının önem taşıdığına ilişkin bir algıya sahip oldukları sonucuna varılabilir. Nitekim Albayrak ve Arıcı, (2007) yaptıkları çalışmada Türkiye’de acıların paylaşıldığı, küskünlerin barıştığı, sosyal ilişkilerin güçlendiği bir gelenek olan taziyenin, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan oldukça önemli bir öge durumunda olduğu ifade etmektedirler. Dolayısıyla taziye sahibi veya sahiplerinin kendilerine destek olmak ve acılarını paylaşmak için gelenlere içlerini dökmeleri ve duygularını paylaşmalarının psikolojik açıdan iyi gelen bir durum olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Ataman ve Barış (2019) yaptıkları çalışmada da yaslı bireylerin başkaları ile konuşarak duygularını paylaşmalarının, onların zihinlerinde acılarının işlenmesini sağladığını ve bu durum da onların acılarıyla başa çıkmalarında başarılı olmalarını kolaylaştırdığını ifade etmektedirler.

Katılımcılar, araştırmanın yöntemine uygun olarak ürettikleri her bir bilişsel kurguya görece onlu (10) derecelendirme skalası üzerinden puanlama yapmışlardır. Bunun yanı sıra çalışmanın dayandığı Gömülü Kuram (Grounded Theory) açısından (Morrison, 1990) bilişsel kurgunun üretilme sırasına bağlı olarak üretilen her kurgu belli bir puanlamaya tabi tutulmuştur. Dolayısıyla kurgu gruplarında üretilen kurgu sayısının azlığına rağmen, üretilen puanın yüksekliği söz konusu kurguların katılımcılar tarafından diğer kurgulardan görece daha önemli görüldükleri biçiminde açıklanabilir. Bu bağlamda cinsiyet değişkeni dikkate alındığında araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcıların kurgu grupları kısmi farklılıklar göstermektedir. Kadın ve erkek katılımcılar için aritmetik ortalamalar dikkate alındığında cinsiyet değişkenine göre ilk bilişsel kurgu grubu değişmemektedir. Fakat ikinci, üçüncü ve dördüncü sırada yer alan bilişsel kurgu grupları farklılaşmaktadır. Buna göre kadın katılımcılar, kurgu gruplarının aritmetik ortalamaları bağlamında görece “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” kurgu grubunu ikinci sırada önemli görürlerken; erkek katılımcılar “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” kurgu grubunu ikinci sırada önemli görmüşlerdir. Kadın katılımcılar aritmetik ortalamalar açısından görece önemli gördükleri ilk üç kurgu grubu sırasıyla “*Ölüm ve Yas*”, “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” ve “*Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı*” kurgu grupları oluşturmaktadır. Erkek katılımcılar için ise aritmetik ortalamalar açısından görece önemli gördükleri ilk üç kurgu grubu sırasıyla “*Ölüm ve Yas*”, “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” ve “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” kurgu grupları oluşturmaktadır. Kadın katılımcıların görece en az önemli gördükleri kurgu grubu son sırada yer alan “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” iken erkek katılımcıların aritmetik ortalamalar açısından görece en az önemli gördükleri kurgu grubu ise son sırada yer alan “*Ölüm Korkusu, Dua ve Ahiret İnancı*” bilişsel kurgu grubu olmuştur. Buradan hareketle kadın ve erkek katılımcıların taziye evlerine ilişkin ilk bilişsel kurgu sıralamaları aynı iken kadınların taziye evlerine ilişkin 2. sırada görece “*Hüzün, Ağlama ve Acı Çekme*” kurgu grubunu; erkek katılımcılar ise “*Toplumsal Dayanışma, Taziye ve Geleneksel Ritüeller*” kurgu grubunu önemli görmüşlerdir. Bu bağlamda kadınların, yaşanan kaybın ardından duygusal yapıları bağlamında hüznün ve ağlama odaklı bir duygusal destekli yas sürecini öncelikle,

erkeklerin ise daha çok yas sürecinde yürütülmesi gereken faaliyetler ve geleneksel dayanışma odaklı bir taziye süreci içinde yer aldıkları söylenebilir. Nitekim Parin, Bilgili ve Menak (2012) yaptıkları çalışmada geleneksel taziye ritüelinin kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde temsil edildiği vurgulanmaktadır. Kadınların daha çok ağlayan, ağıt yakan duygusal bir cephede, erkeklerin ise daha çok metanetli olmaya çalışan bir davranış dizisiyle kendilerini gösterdikleri belirtilmektedir. Benzer bir şekilde Coşkun ve Kayserili (2019) tarafından yapılan çalışmada, erkeklerden farklı olarak, kadınların taziye evlerinin dışında kaldıkları ve gelen misafirlerin kadınlar tarafından daha çok ev ortamında ağırlandıkları tespit edilmiştir. Yılmaz-Çıldam (2020) Siirt ilinde yaptığı saha çalışmasında, kadınların taziye ritüellerinin erkeklerinkine göre farklılık gösterdiğini bulmuştur. Ayrıca çalışmada, kadınların daha çok taziye evlerinin dışında kaldıkları ve taziyeyle ilişkin görevleri erkeklerden farklı bir şekilde yerine getirdikleri ortaya çıkmıştır. Balık (2019) yaptığı çalışmada, erkekler taziye evini yasin yaşandığı yer olarak tanımlarken, kadınlar ise daha çok teselli evi olarak tanımlamışlar. Bu sonuçlar, erkeklerin ve kadınların taziye evlerine ilişkin kurgularının farklı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak taziye evlerine ilişkin öncelikli bilişsel kurgular incelendiğinde;

- Taziye evlerinde, taziye sahibinin yasını sağlıklı yaşaması ve atlatmasında toplumsal destek sağlandığı görülmüştür.
- Kadınların taziye evlerine ilişkin bilişsel kurgularında ölüm ve yas olgusunun ilk sıra yer aldığı yani taziye sahibinin hemen yanında yer alma, yasına ortak olma ve ikinci sırada ise hüzün, ağlama ve acı çekmenin yani duygusal yaşantıların ve paylaşımların önem taşıdığı görülmüştür.
- Erkeklerin taziye evlerine ilişkin bilişsel kurgularında ise ölüm ve yas olgusunun ilk sırada yer aldığı yani taziye sahibinin hemen yanında yer alma, defin sürecinde bulunma, yasına ortak olma ve ikinci sırada ise toplumsal dayanışma, taziye süreci ve gelenekler bağlamında metanetli oldukları, taziyenin sağlıklı yürütülmesinde aktif rol oynadıkları ve taziye sahibine bu konuda destek verdikleri görülmüştür.

Araştırmanın sonuçları önem taşıdığı düşünülmele birlikte; 16 katılımcı ile yürütülmüş olması ve sadece repertory grid görüşme tekniğine dayalı olarak verilerin elde edilmiş olması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmanın sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunmaktadır:

- Taziye evlerinin toplumsal yaşamdaki yeri ve önemi, insanları üzerindeki psikolojik etkilerine yönelik sonuçlar için daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla ilgili araştırmacılar taziye evleri ve taziye süreçleri ile ilgili Türkiye'nin farklı bölgelerinde çalışma yürütüp elde edilen bulgular üzerinde karşılaştırma yapabilirler.
- Taziye evleri kurulmadan önce, yaşanan taziyelerin yas süreci üzerindeki etkileri ile taziye evleri kurulduktan sonra taziye ve yas üzerindeki etkileri ve farklılıkları çalışılabilir.

Kaynakça

- Adams-Weber, J. (1989) Some reflections on the "meaning" of repertory grid responses. *International Journal of Personal Construct Psychology*, 2(1), 77-92.
- Albayrak, A. & Arıcı, İ. (2007).. Elazığ'da Taziye Geleneği. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*12:2;33-44.
- Ataman, E. & Barış, İ. (2019). Sosyal Sermaye Ürünü Olarak Taziye Kültürü ve Kurumsal Bir Hizmet Olarak Yas Danışmanlığı: Türkiye-Almanya Örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 93-112.
- Balık, H. (2019). *Modern dönemde taziye geleneği: Taziye evleri (Batman Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Coşkun, O. & Kayserili, A. (2019). Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı'da Taziye Evleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1109-1130.
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çiçek, İ. (2020). *Çocuk psikolojisi ve ruh sağlığı*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Demir, A. (2012). *Diyarbakır'da taziye geleneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Dikmen, A. (2015). Değişik Din ve Mezhep Müntesiplerinin Ölümle Gelen Sosyal Birliktelik Algıları ve Ölümü İçselleştirme Uygulamaları (Diyarbakır Örneği) *Journal of International Social Research*, 8(40). 458-465.
- Ertan, M. (2012). Sosyolojik Açıdan Batman ve Yöresindeki "Taziye Geleneği" ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü ile Karşılaştırılması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 949-962.
- Fransella, F., Bell, R., & Bannister, D. (2004). *A manual for repertory grid technique*. John Wiley & Sons. Ltd.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. New York: W. W. Norton.
- Mayring, R. (2000). *Nitel sosyal araştırmaya giriş* (Çev. Gümüş, A. ve Durgun, M.S.). Adana: Baki Kitabevi.
- Melrose, S., & Shapiro, B. (1999). Students' perceptions of their psychiatric mental health clinical nursing experience: a personal construct theory exploration. *Journal of Advanced Nursing*, 30(6), 1451-1458.
- Morrison, P. (1990). An example of the use of repertory grid technique in assessing nurses self- perceptions of caring. *Nurse Education Today*, 10, 253-259.
- Mumford, Lewis (2007). *Tarih boyunca kent*, (Çev. Koca, G. ve Tosun, T.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Öncü, A. (1999). İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. *Birikim*, 123(7), 26-34.
- Örnek, S. V. (1979). *Anadolu folklorunda ölüm* (2. Baskı), Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları
- Parin, S., Bilgili, A. E., & Menak, Z. (2012). Kent(li)leşme Pratiğinde Yeni Bir Olgu: Taziye Evleri ve Farklılaşan Sosyo-Kültürel Pratikler. *YDÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, 5:2, 212-219.
- Sami, K. (2017). Göç ve Kent(li)leşme Bağlamında Taziye Ev(ler)inin Toplumsal, Kültürel ve Mekânsal Dönüşümleri-Diyarbakır Kent Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 12(13). 457-476.
- Shaw, M.L.G. & Gaines, B. R. (1993). A methodology for analyzing terminological and conceptual differences in language use across communities. In R. Kohler and B. B. Rieger (Eds.) Contributions to quantitative linguistics (pp. 91-138). The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Tanhan, E. (2018). *Beden eğitimi öğretmenlerinin program geliştirmeye ilişkin bilişsel kurgularının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Van.
- Tanhan, F. & İnci, F. A. (2009). *Ölüm eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Yılmaz Çıldam, S. (2020). Yas coğrafyası kapsamında köklü bir kültür örneği: Siirt taziye evleri. *Turkish Studies*, 15(3), 2093-2114.

Extended Abstract

Introduction: The absence of the deceased is a situation that takes some time to be accepted by his family and other relatives. Because "mourning", which is the feeling left by the reality of death in the relatives of the deceased, stands as an inevitable element of life. In this context, the support of the individual in the mourning process, firstly by his family and close friends, and then by the people with whom he is connected in his social environment, is undoubtedly an indication that the individual is not alone (Ataman & Barış, 2019) and that his pain is shared. As a matter of fact, the behaviours that emerged as a result of people getting different feelings in the face of the reality of death and trying to understand these feelings and make sense of them in their minds turned into stereotypes over time and gained traditional ritual features. Condolence, which is a custom performed by the family and relatives of the deceased person in social life, is also one of the practices mentioned (Albayrak & Arıcı, 2007).

Determining the place, importance and effects of condolence houses in social life can only be possible by determining the cognitive constructs of the people living in the places where the condolence houses are located. Because it is thought that especially condolence houses have important functions in terms of social solidarity and sharing pain for individuals who have lost their beloved relatives in their mourning processes in a healthy way. In this context, cognitive constructs show the mental relationships between the experiences and knowledge of individuals. In this study, the repertory grid technique was used to reveal the cognitive constructs of the participants in the study and determine the importance and functions of condolence houses.

Method: This study is a qualitative research. Part of qualitative research deals with the way in which the concept or phenomenon takes place in one's mind, rather than starting from a particular theory. Since this study focuses on obtaining what exists in the mind of the person regarding the condolence house phenomenon, the phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the study. Phenomenological patterns are mostly aimed at revealing the structures of consciousness that form the inner world of the person (Mayring, 2000, Tanhan, 2018).

The data in the study were collected by simple repertory grid interview technique. For this purpose, the Repertory Grid Measurement Form (RGF) was used in the study. RGF is a form developed in line with the acceptances of Grounded Theory known as Embedded Theory. This form is used to determine the cognitive construct of a person on a particular subject. A simple repertory interview form, available in the literature, was used. In this study, the RGF created by the researchers was used in accordance with the modelling of the "repertory grid" (Morrison, 1990; Tanhan, 2018).

Results: 16 (sixteen) people participating in the study produced a total of 160 (one hundred sixty) cognitive constructs. These cognitive constructs were grouped according to their similarities and according to the knowledge of the cognitive constructs in that group, in which cognitive construct group was voiced. Accordingly, a total of four cognitive fiction groups were formed: Death and Grief, Sadness - Crying and Suffering, Fear of Death - Prayer and Hereafter Belief, Social Solidarity - Condolence and Traditional Rituals. Analyses were made in which the contribution rate of each participant who contributed to these fiction groups was determined and the importance level of the fiction group compared to the other fiction group was determined; and as a result of these analyses, the relative importance order of the fiction groups was established. The relative importance order of the cognitive construct groups produced by the participants was as follows: 1. Death and Grief ($\bar{x} = 65.24$); in the second row, "Sadness, Crying and Suffering" ($\bar{x} = 45.66$); in the third place, the "Social Solidarity, Condolences and Traditional Rituals" ($\bar{x} = 45.43$) and in the fourth place is the cognitive fiction group "Fear of Death, Prayer and the Hereafter" ($\bar{x} = 34.39$). Based on these findings, it is seen that the participants generally associate the cognitive construct of "death and mourning" regarding condolence houses.

Considering the arithmetic averages for female and male participants, the first cognitive construct group did not change according to the gender variable. However, the cognitive construct groups in the second, third and fourth places differed. According to this, while female participants considered the fiction group "Sadness, Crying and Suffering" as the second most important in terms of the arithmetic average of the fiction groups; male participants considered the "Social Solidarity, Condolences

and Traditional Rituals" fiction group as the second important. The first three fictional groups, which the female participants considered relatively important in terms of arithmetic averages, constituted the "Death and Mourning", "Sorrow, Crying and Suffering" and "Fear of Death, Prayer, and the Hereafter Belief", respectively. For the male participants, the first three fictional groups, which they considered relatively important in terms of arithmetic averages, were "Death and Mourning", "Social Solidarity, Condolence and Traditional Rituals" and "Sadness, Crying and Suffering", respectively.

Discussion & Conclusion: It was observed that the participants combined the mourning and death cognitive constructs of condolence houses. It can be concluded that they have a perception that it is important to engage and share pain around a painful situation such as mourning and death. Indeed, Albayrak and Arıcı (2007) in their study performed in Turkey, stated that the tradition of condolence, where sorrows were shared, and the disgruntled people make peace, and social relationships are strengthened, is a very mighty element providing the social integrity. Hence, it can be said that it is psychologically beneficial for the condolence owner or the owners to pour out their hearts and share their feelings to those who come to support them and share their pain. In this context, Ataman and Barış (2019) stated in their study that sharing their feelings by talking to others enables mourning individuals to process their pain in their minds and this makes it easier for them to cope with their pain.

Considering the arithmetic averages for female and male participants, the first cognitive construct group does not change according to the gender variable. However, the cognitive construct groups in the second, third and fourth places differ. From this point of view, while the first cognitive fiction order of the condolence houses of the female and male participants is the same, the relative "Sadness, Crying and Suffering" fiction group in the second place regarding the condolence houses is the women; The male participants, on the other hand, see the "Social Solidarity, Condolence and Traditional Rituals" fiction group important. In this context, it can be said that while women prioritize an emotionally supported mourning process focused on sadness and crying in the context of their emotional structures after the loss, men are more involved in the activities that should be carried out in the mourning process and a traditional solidarity-focused mourning process. As a matter of fact, Parin, Bilgili, and Menak (2012) emphasize that the traditional condolence ritual is represented by women and men in different ways. It is stated that women show themselves more on an emotional front that cries and laments, while men show themselves with a behaviour sequence that tries to be more resilient. Similarly, in the study conducted by Coşkun and Kayserili (2019), it was found that unlike men, women stay outside of their condolence houses and the incoming guests are hosted by women in their home environment. These results show that men's and women's fictions about condolence houses are different.

As a result, when the primary cognitive constructs regarding condolence houses are examined;

- In condolence houses, it was observed that social support was provided for the condolence holder to live and survive his life in a healthy way.
- In the cognitive constructs of women's condolence houses, it was observed that death and mourning took the first place, namely, being right next to the condolence owner, sharing mourning, and in the second place sadness, crying and suffering, that is, emotional experiences and sharing.
- It was determined that death and mourning were in the first place in the cognitive constructs regarding condolence houses of men. In other words, it is a priority to be right next to the owner of the condolence, to be in the burial process, to be a partner of the mourning. In the second place, it was observed that men were steadfast in the context of social solidarity, condolence process and traditions, played an active role in the healthy conduct of condolence and supported the condolence owner in this regard.

Although the results of the research are thought to be important; The limitations of this study are that it was conducted with 16 participants and that the data obtained only were based on the repertory grid interview technique. Therefore, more comprehensive studies are needed to examine the place and importance of condolence houses in social life and their psychological effects on people. Therefore, the respective researchers, in different regions of Turkey, are recommended to conduct related studies to compare findings obtained about home of condolence.

EK-1. Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 02/04/2020-25663

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu

Sayı : 85157263-604.01.02-E.25663
Konu : 9. Dr. Öğr. Üyesi Selami
TANRIVERDİ'ye ait çalışma hk.
alınan kurul kararı

02/04/2020

Sayın Dr. Öğr. Ü. Selami TANRIVERDİ

Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurulu'nun, 27/03/2020 tarih ve 2020/02-09 sayılı kararı gereği; Van Özalp Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi Ersin GÜLTEKİN ve Batman Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇİÇEK ile birlikte yapmayı tasarladığınız, "Sosyo-Kültürel Bir Olgu Olan Taziye Evlerine ilişkin Bilişsel Kurguların Belirlenmesi" adlı çalışmanızla ilgili kurumumuz tarafından alınan karar ekte sunulmuştur.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Orhan DENİZ
Etik Kurulu Başkanı

Ek: 9. Dr. Öğr. Üyesi Selami TANRIVERDİ'ye ait çalışma hk. alınan kurul kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 01/04/2020-25474

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ YAYIN
ETİK KURUL BAŞKANLIĞI
ETİK KURUL KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ: 27.03.2020

OTURUM SAYISI: 2020/02

Sayfa: 09/20

TOPLANTIDA ALINAN KARAR SAYISI: 20

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurulu'nun 27/03/2020 tarihinde saat 10.00' da Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Strateji Daire Başkanlığı toplantı salonunda Prof. Dr. Orhan DENİZ başkanlığında yapmış olduğu toplantıda aşağıdaki karar/kararları almıştır:

KARAR NO 2020/02-09. Eğitimi Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı öğretim üyesi, Dr. Öğr. Üyesi Selami TANRIVERDİ'nin, Van Özalp Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi Ersin GÜLTEKİN ve Batman Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇİÇEK ile birlikte yapmayı tasarladığı, "Sosyo-Kültürel Bir Olgu Olan Taziye Evlerine ilişkin Bilişsel Kurgulam Belirlenmesi" adlı çalışmada kullanılacak olan araçlar incelenmiş olup, söz konusu araçların ilgili kişilere uygulanmasında Sosyal ve Beşeri Etik Kuralları ve İlkeleri çerçevesinde herhangi bir sakınca olmadığına karar verilmiştir.

	BASKAN	
	Prof. Dr. Orhan DENİZ Edebiyat Fakültesi	
ÜYE	ÜYE	ÜYE
Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR İlahiyat Fakültesi	Prof. Dr. Hayati AYDIN İlahiyat Fakültesi (Katılmadı)	Prof. Dr. Reha SAYDAN İktisadi ve İd. Bil. Fakültesi
ÜYE	ÜYE	ÜYE
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI Edebiyat Fakültesi	Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Eğitim Fakültesi	Prof. Dr. Zihni MEREY Eğitim Fakültesi (Katılmadı)

Araştırma Makalesi • Research Article

European Union-Canada Relations: Cooperation, Disputes and Prospects

Avrupa Birliği-Kanada İlişkileri: İşbirliği, Uyuşmazlıklar ve Olasılıklar

Dilara Sülün ^{a*}, Uğur Burç Yıldız ^b, Anıl Çamyamaç ^c

^a Assistant Professor, İzmir Demokrasi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations, İzmir/Turkey.
ORCID: 0000-0001-8874-5194

^b Associate Professor, İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations, İzmir/Turkey.
ORCID: 0000-0001-5362-9783

^c Associate Professor, İzmir Bakırçay University, Faculty of Law, 35665, İzmir/Turkey.
ORCID: 0000-0002-8476-9110

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 December 2020

Received in revised form 10 February 2021

Accepted 16 February 2021

Keywords:

European Union,

Canada,

Comprehensive Economic Trade Agreement,

Strategic Partnership Agreement,

Hans Island,

Arctic Council.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi: 10 Şubat 2021

Kabul tarihi: 16 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği,

Kanada,

Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Antlaşması,

Stratejik Ortaklık Antlaşması,

Hans Adası,

Arktik Konseyi.

ABSTRACT

This paper aims to analyze European Union-Canada relations that have significantly enhanced in the last decade. Economic and security relations between the European Union and Canada have considerably improved in the last decade particularly after the conclusion of the Comprehensive Economic and Trade Agreement and the Strategic Partnership Agreement, which are also milestones that would govern the parties' long-term relations. Despite a territorial dispute between Canada and Denmark regarding Hans Island, and Canada's on-going opposition to the European Union's Arctic Council membership, these frictions are not significant enough to jeopardize the current progress in relations, as analyzed in this paper. As long as both sides continue their powerful commitment to liberal democracy, free market economy and multilateralism, their cooperation is likely to intensify in the 21st century in the face of international economic and security problems.

ÖZ

Bu makale, son on yılda önemli ölçüde gelişmiş olan Avrupa Birliği-Kanada ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Avrupa Birliği ile Kanada arasındaki ekonomik ilişkiler ve güvenlik ilişkileri son on yılda, özellikle, tarafların uzun vadeli ilişkilerini de yönetecek dönüm noktaları olan Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Antlaşması'nın ve Stratejik Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasının ardından önemli ölçüde gelişmiştir. Kanada ve Danimarka arasında Hans Adası ile ilgili uyuşmazlığa ve Kanada'nın Avrupa Birliği'nin Arktik Konseyi üyeliğine devam eden muhalefetine rağmen, bu anlaşmazlıklar, makalede de analiz edildiği gibi ilişkilerdeki mevcut ilerlemeyi tehlikeye atacak derecede önemli değildir. Her iki tarafın da liberal demokrasiye, serbest piyasa ekonomisine ve çok taraflılığa olan güçlü bağlılıkları sürdükçe 21. yüzyılda, uluslararası ekonomik sorunlar ve güvenlik sorunları karşısında işbirliklerinin yoğunlaşması muhtemeldir.

1. Introduction

On October 30, 2016, amid the protests of anti-globalists clashing with police forces and breaking down their barriers in front of the European Commission's headquarters, the

Berlaymont building, the EU and Canada signed the historic Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA) (EU, Canada Sign Historic Trade Deal, 2016). After its signing, while Jean-Claude Juncker, President of the

* Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-mail: dilara.sulun@idu.edu.tr

European Commission, defined CETA as “the best trade agreement the European Commission has ever negotiated,” (EU, Canada Sign Historic Trade Deal, 2016). Canada’s Prime Minister, Justin Trudeau, stated that “Canadians and Europeans share the understanding that in order for real and meaningful economic growth, we need to create more goods, well-paying jobs for our citizens” (CETA: EU and Canada Sign Long Delayed, 2016). As a new generation free trade agreement, CETA removed 98% of customs duties, which was expected to increase bilateral trade by 20% per year (CETA: EU and Canada Sign Long Delayed, 2016). On the same day, the EU and Canada also signed the Strategic Partnership Agreement (SPA) to institutionalize their cooperation through regular summits of leaders and meetings of senior officials to fight together against terrorism and ensure collaboration in significant areas, such as illegal immigration, climate change, environment, energy and effective multilateralism (Prime Ministry of Canada, 2016). President Juncker indicated that the SPA did not “only symbolize our commitment to a shared future but also set a common project that will improve the lives of millions of Canadians and Europeans” (European Commission, 2016). The conclusion of these two significant agreements demonstrates the shared vision of the EU and Canada regarding the necessity for cooperation against the recently rising international economic and security problems. This paper analyses the significant enhancement of EU-Canada relations in the last decade. Although there are some ongoing frictions regarding Hans Island and Canada’s opposition to the EU’s Arctic Council membership, they have not jeopardized the current progress in their relations. It seems that as long as the strong commitment of both sides to political and economic freedoms and multilateralism continues, they are likely to intensify their cooperation in the face of economic and security problems in the 21st century.

After a brief overview of economic relations, the first section of the paper focuses on economic cooperation between the EU and Canada through CETA. It then analyses their security cooperation under the SPA, EU missions and shared views on key global issues. The second section explains past and current disputes between the EU and Canada. The conclusion provides a general overview of the paper and suggests prospects for the future of EU-Canada cooperation.

2. Economic and Security Cooperation

Formal EU-Canada economic relations began with the assignment of Canada’s first ambassador to the European Economic Community (EEC) in 1958. In 1976, the EEC and Canada signed the Framework Agreement for Commercial and Economic Co-operation. Under this agreement, the EEC and Canada agreed to improve and diversify their bilateral trade exchanges and enhance their economic partnership. Since then, Canada and the EU have signed various other agreements covering many sectors, such as fisheries, veterinary issues, alcoholic drinks, nuclear energy, and research (European Commission, 2014). These sectoral agreements are the Agreement on Research in Peaceful Uses of Nuclear Energy (1959), the Agreement on Cooperation in Nuclear Research (1998), the Fisheries Agreement (1981), the Agreement on Science and Technology Cooperation (1995, amended in 1998), the Agreement on Education and

Training (1996), the Customs Cooperation Agreement (1997), the Mutual Recognition Agreement (1998), the Veterinary Agreement (1998), the Competition Agreement (1999), and the Agreement on Trade in Wine and Spirit Drinks (2003) (Cameron et al, 2010:291).

While bilateral trade between Canada and the EU already provides important trade opportunities for both parties, there is great potential to increase it further. The EU is Canada’s second largest foreign trade partner after the United States, accounting for around 10% of Canada’s trade in products in 2019, worth 116 billion dollars, according to the Canadian official figures. Canada’s goods exports to the EU reached almost 50 billion dollars while EU goods imports were worth 66.2 billion dollars. Canada exported services worth 22 billion dollars to the EU compared to services imports of 26.7 billion dollars. These figures reflect the importance of trade in both goods and services for the two parties. Foreign Direct Investment (FDI) also reached significant and promising levels: EU FDI was around 308 billion dollars in 2019, or one third of global FDI in Canada, while Canadian FDI in the EU was around 305 billion dollars, or around one fifth of Canada’s outward FDI (Government of Canada, 2020a).

The North American Free Trade Agreement (NAFTA), signed by the United States of America, Canada and Mexico, was put into effect on January 1, 1994. It has led to the expansion of the economies of all three countries and contributed to increased living standards (Ibid). However, soon after his election as President of the United States in 2016, Donald Trump demanded the renegotiation of NAFTA on the grounds that it was outdated and had cost many American jobs. In fact, NAFTA resulted in a dramatic increase in imports to the US, leading to a significant trade deficit from the US perspective. According to US Labour Department calculations, around one million American jobs were eliminated due to rising imports and outsourcing under NAFTA (NAFTA’s Legacy, 2018). Consequently, following a US proposal, NAFTA was replaced by the new agreement called the United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA). Following ratification by the three member countries, it entered into force on July 1, 2020. According to President Trump, “The USMCA is the largest, most significant, modern, and balanced trade agreement in history. All our countries will benefit greatly. USMCA will bring our trade relationship with Canada and Mexico into the 21st century.” (Whitehouse, 2020).

From Canada’s perspective, NAFTA was outdated and fragile while the country was missing out on global free trade agreements being signed worldwide. Canada thus realized that it needed to enhance trade relations with the EU. Europe has always been a good choice for collaboration to counterbalance the US’s impact and minimize Canadian dependency on the US (Deblock et al, 2010:40). Thus, Canada reshaped its policy to plan a more competitive economy, participate in the global order, and avoid being left outside the global economy. These reasons motivated Canada to negotiate CETA with the EU.

Global economic trends have also made the EU eager to increase its competitiveness and gain new market share, motivating it to make more bilateral agreements. That is, the

EU decided to negotiate CETA with Canada due to strong globalization sentiment and proliferating bilateral FTAs worldwide. Another motivation was ongoing problems with negotiating multilateral trade agreements under the World Trade Organization. The EU saw bilateral and regional FTAs as an effective way out of this deadlock (Hübner et al, 2017:1).

CETA is among the so called ‘new generation’ free trade agreements. It covers large areas of co-operation, including services, foreign investments, and settlement of international disputes. The EU considers CETA as the most dynamic and forward-looking form of FTA, and it has even been called the ‘gold-plated’ trade agreement (Fahey, 2017:1). Initially, in 2009, CETA negotiations only included trade issues. However, investment issues were added in September 2011, making CETA a new generation FTA covering investment and services chapters as well as dispute settlements mechanisms (Bernasconi-Osterwalder, 2013:1). After many years of negotiations, the agreement was partially implemented on September 21, 2017. Today most provisions have been implemented, with 20 CETA committees meeting to discuss best practices regarding its implementation. CETA has thirty chapters that aim to reduce custom duties and trade obstacles between the EU and Canada.¹

As mentioned above, CETA is currently in transitional application and will only be fully implemented after every EU member state’s national parliament (and regional parliaments in some cases) has approved and ratified it. As with every EU free-trade agreement, the ratification process is a long-term process (European Commission, 2019). CETA’s overall objective is to expand commercial transactions between Canada and the EU by reducing taxes, which will benefit businesses and people on both sides.

What are the benefits that EU and Canadian officials, bureaucrats and technocrats declared to European and Canadian people, businesses, environmental, trade or other associations and groups? According to the Economic and Sustainability Impact Assessment reports, carried out by the European Commission, CETA is expected to save around half a billion euros in taxes for EU exporters every year by eliminating customs duties, of which 470 million euros per year for industrial products and 42 million euros per year for agricultural products. CETA’s elimination of most customs duties benefits both European and Canadian consumers and companies. It also provides bilateral recognition in professions subject to certifications and regulations, such as engineers, accountants, and architects, and facilitates company staff transfers between the EU and Canada. Overall, CETA aims to provide the following benefits for Canada and the EU: (European Commission, 2016): reduced custom taxes; protection of investments through dispute settlement; bilateral recognition in regulated professions; facilitation of staff exchanges; services after sales between Canada and the EU; admittance to public tenders; cancelling double payments for laboratory tests or any other costs related to standards; protection of inventions; and engagement in sustainable development.

Several assessment reports have evaluated CETA’s benefits, such as the Joint Study by the European Commission and the Government of Canada in 2018 and the European Commission’s EU Sustainability Impact Assessment in 2011. Both reports found positive effects for both sides. A joint report prepared by Raza, Tröster and Von Arnim in August 2016 also assessed CETA’s benefits using ÖFSE Global Trade Model, which like the Canadian and European Commission forecast reports, also estimated macroeconomic indicators, such as budget deficits, wages, current accounts and employment. This study also concluded that CETA has had a positive impact but had marginally low effects in the long-run for all CETA-member states (Raza et al, 2016:7).

While the above-mentioned general benefits can be expected technically, what have been the concrete effects on bilateral trade since CETA’s implementation? Here, it is useful to analyse the first year after CETA was provisionally implemented in September 2017. EU exports to Canada increased by 7% between October 2017 and June 2018, compared to the same period in the previous year. Within these exports, machinery, and mechanical appliances (20% of EU exports) increased by over 8% while pharmaceuticals (around 10% of EU exports), clothing and furniture exports all increased by 10%, perfumes and cosmetics increased by 11%, and footwear by 8%. Agriculture figures were even more promising. For example, chocolate exports expanded by 34%, fruits and nuts exports rose by 29% and sparkling wine exports increased by 11%. Through CETA, 143 EU ‘high quality’ food and drink products, namely those with ‘geographical indications’, are now on sale in Canada. This is especially important from the EU’s perspective as geographical indications provide legal protection against counterfeiting (European Commission, 2018). Regarding, 2019 trade relations, Canada’s goods exports in goods, including to Great Britain, increased by 16.6% to 46.6 billion dollars in 2018 and 2019 compared to 2016 while Canada’s goods imports from the EU increased by 24% between 2016 and 2019, (Government of Canada, 2020b) as shown in Figures 1 and 2.

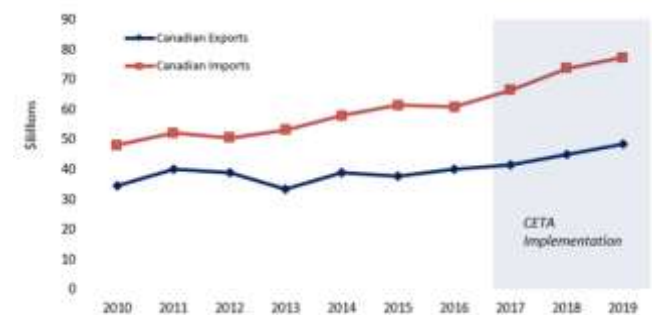

Figure 1. Bilateral Trade in Goods Between Canada and the EU, 2010-2019

Source: Office of the Chief Economist Global Affairs Canada, 2020.

¹ To see CETA by chapters via <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ceta-chapter-by-chapter/>

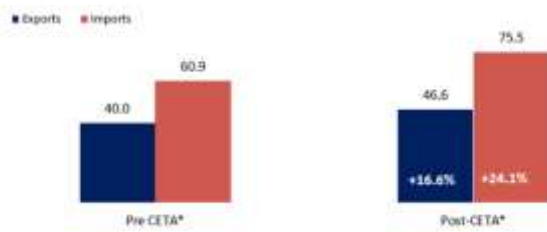

Figure 2. Canadian Goods Trade with the EU before and after CETA, in Billion Dollars

Pre-CETA: 2016 / Post-CETA: annual average of bilateral trade in 2018 and 2019

Source: Statistics Canada, Office of the Chief Economist, Global Affairs Canada, 2020.

As Figure 2 shows, Canada's goods exports to the EU increased by 6.6 billion dollars from 2016 to 2019, a rise of 16.6% since CETA was implemented, while its imports increased by 24.1%.

Table 1. Top Five Sectors for Canada's Goods Exports to the EU

Sector	Pre-CETA*	Post-CETA*	Growth (million dollars)	Growth (%)
Precious stones and metals	13,174	14,108	933	7.1
Mineral fuels and oils	1,727	4,512	2,785	161.3
Machinery	3,725	4,036	311	8.4
Mineral ores	2,749	3,843	1,094	39.8
Aircrafts and parts	3,355	2,797	-558	-16.6
Other	15,263	17,317	2,054	13.5
Total	39,993	46,613	6,620	16.6

Pre-CETA: 2016 / Post-CETA: annual average of bilateral trade in 2018 and 2019

Source: Statistics Canada, Office of the Chief Economist, Global Affairs Canada, 2020.

Table 1 shows the top five sectors for Canadian goods exports to the EU over between 2016 and 2019. Mineral fuels and oils increased the most (161.3%) in the first two years since CETA while mineral ore exports also increased considerably by 39.8%, and precious stones and metals and machinery exports also improved. In contrast, Canadian exports of aircraft and parts decreased by 16.6% (Government of Canada, 2020b).

Table 2. Top Five Sectors for Canada's Goods Imports from the EU

Sector	Pre-CETA*	Post-CETA*	Growth (million dollars)	Growth (%)
Machinery	11,575	14,895	3,319	28.7
Motor vehicles and parts	8,306	9,987	1,682	20.2
Pharmaceutical products	6,132	8,034	1,902	31.0
Mineral fuels and oils	3,385	4,294	909	26.8
Electronics	4,067	4,254	187	4.6
Other	27,402	34,056	6,654	24.3
Total	60,867	75,519	14,652	24.1

Source: Statistics of Canada, 2020.

Table 2 shows that Canada's top five sectors for imports from the EU all increased after CETA. Machinery imports grew by 28.7% while motor vehicles and parts, and pharmaceutical products expanded by 20% and 31%, respectively.

CETA's provisional implementation eliminated 98% of tariffs between the parties for goods exports while 99% will be removed once it is fully implemented (Ibid). Another important benefit is the liberalization of Canada's maritime transport market between Montreal and Halifax ports. The introduction of this new maritime line will allow EU companies to be more active in maritime operations in Canada, which is especially important considering that more than 80% of world goods is carried by sea. In particular, it enables European companies to be more globally competitive, considering that the EU is the world's largest exporter and second largest importer. Consequently, maritime activities are a priority for European companies wishing to expand their transatlantic operations (European Commission, 2017).

In conclusion, the foreign trade export and import statistics demonstrate the positive impact of CETA. Besides these statistical and economically measurable benefits, new generation trade agreements like CETA offer other advantages by focusing on non-tariff measures, such as regulations and standards. In particular, bilateral recognition of geographical indications offers protection from counterfeiting.

While trade was initially the core of EU-Canadian relations, the scope of these relations has expanded over time. For example, the economies of both sides have expanded through cooperation since the 'Declaration on Canada-European Community Transatlantic Relations' in 1990. However, wider collaboration areas than trade were then introduced through several agreements. The Strategic Partnership Agreement (SPA), signed in 2016, clearly exemplifies how extensive cooperation has become between Canada and the EU (Bendiek et al., 2018:4).

Regarding security cooperation, as prominent defenders of Western values, the EU and Canada have a shared commitment for bilateral and multilateral cooperation to maintain peace and stability. In 2005, they signed the 'Agreement between the European Union and Canada Establishing a Framework for the Participation of Canada in the European Union Crisis Management Operations'. Under this agreement, within the framework of the EU's Common Security and Defence Policy (CSDP), Canada has regularly contributed to EU policing missions in the Palestinian Territories (EUPOL COPPS) and Afghanistan (EUPOL Afghanistan) (Iglor et al, 2019). Canada recently expanded this role by contributing to EU civilian missions in Mali (EUCAP Sahel Mali), Iraq (EUAM Iraq), and Ukraine (EUAM Ukraine) (Government of Canada, 2020c).

In 2016, to enhance bilateral cooperation, the EU and Canada signed the SPA. This aims to deepen cooperation in the fight against international terrorism, protection of human rights, prevention of nuclear weapons proliferation, illegal immigration, climate change and sustainable development (Ibid). To improve cooperation in these areas, the SPA institutionalized bilateral political and security relations. The agreements established a Summit at heads of state and government level, a Joint Cooperation Committee of senior officials and a Joint Ministerial Committee, which comprises the Foreign Minister of Canada and the EU's High Representative for Foreign Affairs and Security Policy. The agreement was provisionally implemented on April 1, 2017, and 20 member states have ratified it so far (Ibid).

To fight international terrorism, the EU and Canada bilaterally share good practices and information under the external aspect of the European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP). Multilaterally, they work within the Global Counter Terrorism Forum (GCTF) to strengthen the role of the UN's Office for Counterterrorism. Concerning key geopolitical issues, both sides have strongly opposed Russia's annexation of Crimea and Sevastopol and implemented sanctions. They have also supported the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), which put Iran's nuclear activities under an international inspection regime, to ensure that Iran's nuclear activities are peaceful. They therefore regretted the US withdrawal from the JCPOA under the Trump administration. Climate change is a very significant security issue for both the EU and Canada. They are thus powerfully committed to implementing the Paris Agreement (2016) (Ibid), which aims to keep the global average temperatures below 2 °C or even 1.5 °C to minimize the negative effects of climate change.

3. Former and Current Disputes

As strong representatives of the Western Alliance, Canada and the EU, which dominate opposite coasts of the Northern Atlantic, have long engaged in intense cooperation. While the spirit of their nature requires such a relationship, this does not mean that the relationship is without problems. On the contrary, there have always been problems between them. Various sovereignty, economic, maritime delimitation or other disputes have occurred between Canada and the EU or particular EU member states, which may affect their general relationship. These disputes can be categorized as past disputes, resolved by the international courts or competent authorities, and ongoing disputes.

As there are too many past disputes to include here, this section discusses a few critical past examples. One famous case was between France and Canada in relation to delimiting the maritime boundary of the small French islands of St. Pierre and Miquelon, situated just 10 nautical miles from Canada's eastern coast at a very strategic point from a Canadian perspective. The waters surrounding the islands harbour very rich marine resources, both living and potential non-living. Thus, maritime boundary delimitation was required to determine how to share these resources.

The Arbitration Court established by France and Canada to decide the dispute (see McDorman, 1990:357-361) ruled that the two small French islands should be granted a maritime zone of 24 nautical miles between them and mainland Canada and a corridor of 200 nautical miles to the south, opening directly into the Atlantic Ocean. This delimitation became famously known as the 'mushroom solution' from its shape (for more detailed analyses, see Highet, 1993:452-464; Marston, 1993:155-170; Evans, 1994: particularly 678-689). However, this decision did not satisfy either party. On the one hand, it deprived Canada of direct ocean access along most of its eastern coast. On the other hand, the French islands ended up with abnormal maritime zones despite gaining more than they had expected.

The second example is a fisheries jurisdiction dispute in 1994 and 1995 between Canada and Spain, widely called the 'turbot war' in the media. In 1994, the Canadian authorities seized a Spanish trawler, *Estai*, on the Grand Banks, 245 miles off Canada's coast, and therefore in international waters. Spain immediately protested, claiming that Canada had breached international law. Interestingly, although the European Community supported Spain, the United Kingdom and Ireland supported Canada.

The conflict rested on a disagreement over the total allowable catch under the Northwest Atlantic Fisheries Organization's (NOFA) Convention on Future Multilateral Co-operation in the Northwest Atlantic Fisheries whereby the EU refused to obey NOFA's quota relating to allowable catch. Canada proposed a 60-day moratorium on turbot fishing outside its 200-mile limit in NOFA waters. However, after this was vehemently rejected by the EU, Canada amended its Coastal Fisheries Protection Act to include Spain and Portugal in its list of target countries, leading to the seizure of *Estai*. Although the dispute was submitted to the ICJ, it held that it had no jurisdiction (see Pfeil, 2010:para. 8; for further general analysis of this judgment, see Kwiatkowska, 1999:502-507; Pfeil, 2010:paras. 8-18). The issue was ultimately resolved when Canada and the EU signed an agreement under the auspices of NOFA (see Howe & Kerby, 2009:162-165). Given that competent international courts or authorities have made the decisions to resolve the two disputes, they are unlikely to cause further friction between Canada and the EU.

The two most important ongoing disputes concern the Hans Islands and the Arctic Council. Hans Island is a small, barren island in the North Atlantic in a channel between Greenland and Canada's Ellesmere Island, over which both Canada and Denmark claim sovereignty (for further information and analysis relating to the status of Hans Island, see Byers, 2009:22-35; Stevenson, 2007:263-275; Kristiansen, 2013:34-41; Rudnicki, 2016:307-320; Uddin, 2016:30-33). Due to this sovereignty dispute, the maritime boundary

between Canada and Denmark in this area remains undelimited (for maritime boundary delimitation between Canada and Denmark in the Kennedy Channel, see Pharand, 1993:177-179; Gray, 1997:68-69; Alexander & Charney, 1996:371-385). Whereas Denmark relies on 'discovery' for its sovereignty claim, Canada leans mainly on 'territorial transfer', and 'use and occupation' (for acquisition of territory in international law, see Jennings, 1967:particularly 1-50; O'Connell, 1970:405-443; Verzijl, 1970:346-386). Although nationalistic feelings and claims occasionally flare up, this dispute does not appear able to jeopardize the delicate relations and balance between Canada and Denmark, let alone the EU.

While the Arctic remains one of the world's most isolated areas, this situation has gradually changed in the last 20 years, primarily because of climate change, which has made it much more accessible. This has brought a new perspective to the Arctic and its management. On the one hand, the decrease in year-round ice coverage means that the region can be more effectively exploited as ships can navigate through it without difficulty and rich minerals can be more easily extracted. On the other hand, this change requires a strong management system to protect the Arctic's delicate and vulnerable environmental balance. To tackle these management and protection issues, particularly its resources, eight Arctic states (Canada, Denmark, Iceland, Norway, Sweden, Finland, the Russian Federation, and the US) established the Arctic Council in 1996 through the Ottawa Declaration. The Arctic Council is an important platform for shaping policies and managing Arctic related issues (for further information and detailed analysis about the Arctic Council, see Graczyk and Koivurova, 2015:328-351).

In recent years, it has become important for major powers to become arctic actors. Since the EU naturally sees itself as one, becoming an Arctic Council member state or gaining observer status is a critical step towards enabling the EU to shape key policies relating to the region. Unfortunately, the EU's position has been rejected by Arctic Council members (see <https://arctic.council.org/en/about/observers/intergov-interparl/> (last visited 25/09/20)), primarily by Canada due to the EU's ban on seal products (see Offerdal, 2011:869). This has become the most important source of friction between the EU and Canada in recent years.

4. Conclusion

EU-Canada relations date back to the EU's foundation, when Canada appointed its first ambassador to Brussels in 1958. To improve and diversify bilateral trade and investments, the two sides signed the Framework Agreement for Commercial and Economic Cooperation in 1976. Since then, they have signed many other agreements covering nuclear cooperation, fisheries, science, technology, education and competition, etc. Whereas the US became protectionist in international trade under the Trump Administration, the EU and Canada demonstrated their commitment to free trade principles and globalization as well as their desire to promote new generation FTAs by signing CETA in 2016. As a new generation FTA, CETA covers public procurements, free movement of services, foreign investments, and mechanisms to solve disputes. Its provisional implementation eliminated 98% of customs duties from bilateral trade. CETA was

expected to increase bilateral trade by around 20%. In reality, Canada's goods exports to the EU increased by 6.6 billion dollars from 2016 to 2019 or 16.6% while its imports increased by 24.1%. That is, overall bilateral trade between Canada and the EU increased by around 21% from 2016 to 2019, after CETA's implementation.

In addition to economic cooperation, because of their commitment to Western values of freedom, and bilateral and multilateral cooperation, the EU and Canada have easily engaged in security cooperation for many years. Importantly, since 2005, Canada has participated in EU missions under CSDP, including EUPOL Afghanistan and EUAM Ukraine. To cope effectively with growing international security problems, the EU and Canada took a landmark step by signing the SPA in 2016. This has improved security cooperation, particularly against terrorism, illegal immigration and nuclear weapons proliferation while institutionalizing security cooperation by creating the bodies like the Summit, the Joint Cooperation Committee and the Joint Ministerial Committee. Among other initiatives mentioned in this paper, CETA and the SPA represent real milestones that have enhanced bilateral relations between the EU and Canada over the last decade. Current problems between them, namely the territorial dispute between Canada and Denmark over Hans Island and Canada's ongoing opposition to the EU's Arctic Council membership, have not been enough to prevent the recent enhancement in relations.

In today's world, one of the most fundamental characteristics of countries with strong relations is their strict adherence to liberal democratic values and free market economic principles. These relationships to protect and further these values are also based on trust. While the EU and Canada have always had such a relationship, it has strengthened further in the last decade in the face of rising international economic and security problems. Since the EU and Canada believe that the main way to tackle economic problems in a globalized world is to expand free international trade to create more jobs with good salaries while security problems like international terrorism that threaten these freedoms can only be fought through bilateral and multilateral cooperation, they are likely intensify their cooperation in the 21st century.

References

- Bendiek, A., Georgios, M., Nock, P., Schenuit, F. & Von Daniel, L. (2018). EU-Canada Relations on the Rise: Mutual Interests in Security, Trade and Climate Change. SWP Working Paper, 3.10.2018. 1-15.
- Bernasconi-Osterwalder, N. (2013). Commentary to the Draft Investment Chapter of the Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA), International Institute for Sustainable Development, 1-33.
- Byers, M. (2009). Who Owns the Arctic? Understanding Sovereignty Disputes in the North, Quebec.

- Cameron, R., Côté, D. & Graham, C. (2010). Economic Integration in Europe: Its Effects on Canada, Bank of Canada. (Access: 3.09.2020) <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/08/economic.pdf>
- CETA: EU and Canada Sign Long-Delayed Free Trade Deal. (2016). BBC. (Access: 18.08.2020) <https://www.bbc.com/news/world-europe-37814884>
- Charney, J.I. & Alexander, L.M. (1996). *International Maritime Boundaries*, vol. I, Dordrecht.
- Deblock, C. & Rioux, M. (2010). From Economic Dialogue to CETA: Canada's Trade Relations with the European Union, *International Journal*, 66(1). 39-56.
- EU, Canada Sign Historic Trade Deal Amid Protests. (2016). Euractiv. (Access: 18.08.2020) <https://www.euractiv.com/section/trade-society/news/eu-canada-sign-historic-trade-deal-amid-protests/>
- European Commission (2016). EU-Canada Summit: An Historic Juncture in Our Political and Economic Partnership. (Access: 27.08.2020) <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1570>
- European Commission. (2014). *Economic and Trade Relations Between the European Union and Canada*. (Access: 28.08.2020) http://www.sice.oas.org/TPD/CAN_EU/Studies/tradrelations_e.pdf
- European Commission. (2016). What Will the EU Gain From CETA?. (Access: 30.09.2020) https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/february/tradoc_154331.pdf
- European Commission. (2017). *Guide to the Comprehensive Economic and (CETA)*. (Access: 25.10.2020) from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156062.pdf
- European Commission. (2018). One Year on EU-Canada Trade Agreement Delivers Positive Results, (Access: 5.10.2020) <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1907>
- European Commission. (2019). *EU-Canada Comprehensive and Economic Trade Agreement CETA*, (Access: 22.09.2020) <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>
- Evans, M.D. (1994). Less than an Ocean Apart: The St Pierre and Miquelon and Jan Mayen Islands and the Delimitation of Maritime Zones, *International & Comparative Law Quarterly*, 43(3), 678-696.
- Fahey, E. (2017). CETA and Global Governance Law: What Kind of Model Agreement Is It Really in Law?, *European Papers*, 2 (1). 293-302.
- Government of Canada. (2020a). *Canada and the European Union, Trade and Investment*. (Access: 07.09.2020) https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/eu-ue/index.aspx?lang=eng
- Government of Canada. (2020b). *Canada's Merchandise Trade Performance with the EU after the Entry into Force of CETA*. (Access: 20.10.2020) <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/economist-economiste/statistics-statistiques/eu-marchandise-ue.aspx?lang=eng>
- Government of Canada. (2020c). *Annual Report on the State of Canada-European Union Relations*. (Access: 15.11.2020) https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/can-eu_spa-aps_can-ue-2020.aspx?lang=eng
- Graczyk, P. & Koivurova, T. (2015). The Arctic Council. Jensen & Hønneland (Eds), In *Handbook of the Politics of the Arctic*, (pp:328-351).Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Gray, D.H. (1997). Canada's Unresolved Maritime Boundaries, *IBRU Boundary & Security Bulletin*. 5(3). 61-70.
- Highet, K., (1993). Delimitation of the Maritime Areas between Canada and France. *American Journal of International Law*. 87(3). 452-464.
- Howe, B. & Kerry, M. (2009). The Canada-EU Turbot War of 1995 and the Cybernetic Model of Decision-Making. *The Round Table*. 98(401). 161-179.
- Hübner, K., Deman, A. & Balık, T. (2017). EU and Trade Policymaking: The Contentious Case of CETA. *Journal of European Integration*. 39(7). 843-857.
- Igler, W. & Turunen, T. (2019). *Transatlantic Relations: The USA and Canada*. European Parliament. (Access: 2.11.2020) <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/174/transatlantic-relations-the-usa-and-canada>
- Jennings, R.Y. (1967). *Acquisition of Territory in International Law*. London.
- Kristiansen, R. (2013). Desolate Dispute: A Study of a Hypothetical International Court of Justice (ICJ) Decision. *Canadian Military Journal*. 13(3). 34-41.
- Kwiatkowska, B. (1999). Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada). *Jurisdiction*. *American Journal of International Law*. 93(2). 502-507.

- Marston, G. (1993). St. Pierre-Miquelon Arbitration: Canada-France Maritime Delimitation Award. *Marine Policy*. 17(3). 155-170.
- McDorman, T.L. (1990). Canada and France Agree to Arbitration for the St. Pierre and Miquelon Boundary Dispute. *International Journal of Estuarine & Coastal Law*. 5(4). 357-361.
- NAFTA's Legacy: Lost Jobs, Lower Wages, Increased Inequality. (2018). (Access: 17.09.2020) https://www.citizen.org/wp-content/uploads/nafta_factsheet_deficit_jobs_wages_feb_2018_final.pdf
- O'Connell, D.P. (1970). *International Law*. Vol. I, 2nd Edition. London.
- Offerdal, K. (2011). The EU in the Arctic: In pursuit of Legitimacy and Influence, *International Journal*. 66(4). 861-877.
- Pfeil, J. (2010). Fisheries Jurisdiction Case (Spain v Canada).. Wolfrum. (Ed), In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, on-line edition (Access: 4.10.2020) www.mpepil.com
- Pharand, D. (1993). Delimitation Problems of Canada (Second Part). Pharand & Leanza (Eds), In *The Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone: Delimitation and Legal Regime/La plateau continental et la zone économique exclusive: délimitation et régime juridique*, (pp :171-180), Dordrecht : Brill Publication
- President Donald J. Trump's United States-Mexico-Canada Agreement Delivers a Historic Win for American Workers. (2020). (Access: 15.09.2020) <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trumps-united-states-mexico-canada-agreement-delivers-historic-win-american-workers/>
- Prime Ministry of Canada. (2016). Signing of Canada-EU Strategic Partnership Agreement. (Access: 25.08.2020) <https://pm.gc.ca/en/news/backgrounders/2016/10/30/signing-canada-eu-strategic-partnership-agreement>
- Raza, W., Tröster, B. & Von Arnim, R. (2016). ASSESS CETA: Assessing the Claimed Benefits of the EU-Canada Trade Agreement (CETA). *Austrian Foundation for Development Research*. 1-52.
- Rudnicki, J. (2016). The Hans Island Dispute and the Doctrine of Occupation. *Studia Iuridica*. 307-320.
- Stevenson, C. (2007). Hans Off!: The Struggle for Hans Island and the Potential Ramifications for International Border Dispute Resolution. *Boston College International & Comparative Law Review*. 30(2). 263-275.
- Uddin, M. (2016). Hans Island: How to Resolve the Dispute?, *Current Developments in Arctic Law*. 4. 30-33.
- Verzijl, J.H.W. (1970). *International Law in Historical Perspective: State Territory*, vol. III, Leiden.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yıkıcı Liderliğin Örgütsel Sapmaya Etkisinde Örgütsel Sinizmin Rolü: Konya İli Gıda Sektöründe Bir Uygulama

The Role of Organizational Cynicism in the Effect of Destructive Leadership on Organizational Deviation: A Food Sector Research in Konya

Ahmet Tuncay Erdem ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, 14100, Bolu/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4573-8415

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 15 Şubat 2021
Kabul tarihi: 21 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Yıkıcı Liderlik
Örgütsel Sapma
Örgütsel Sinizm

ÖZ

Yıkıcı liderlik davranışları, iş yaşamında çalışanlarla yöneticilerin ilişkilerinde güvensizliğe neden olmakta, örgütte çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel sapmaya etkisinde “örgütsel sinizm”in aracı işlev görüp görmediğini belirlemektir. Araştırma nicel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Araştırma verileri, Konya gıda üretim sektöründe faaliyet gösteren bir işletmeden (n=283) tam sayım örnekleme tekniğine göre toplanmıştır. Araştırmada betimsel analizler, fark ve ilişki testleri yapılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde elde edilen bulgulara göre yıkıcı liderlik davranışının, örgütsel sapma ve örgütsel sinizme pozitif etkileri belirlenmiştir. Yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolü olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak yıkıcı liderlik davranışı olumsuz bir davranış olarak örgütte çalışanlara yönelik olumsuz davranışları tetiklemektedir. Olumsuzluğun yöneticiden gelmesiyle de çalışanlarda örgütsel sapma ve sinizm algılarının artması görülebilir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 02 November 2020
Received in revised form 15 February 2021
Accepted 21 February 2021

Keywords:

Destructive Leadership
Organizational Deviance
Organizational Cynicism

ABSTRACT

Destructive leadership behaviors cause insecurity in the relationships between employees and managers in business life and can lead to various organizational problems. This study's main purpose is to determine whether "organizational cynicism" functions as a mediator in the effect of destructive leadership behaviors on organizational deviation. The research is designed according to the quantitative research method. Research data were collected from an enterprise operating in the Konya food production sector (n = 283) using the full count sampling technique. Descriptive analysis, difference, and relationship tests were carried out in the research. According to the findings obtained from the research data analysis, the positive effects of destructive leadership behavior on organizational deviation and organizational cynicism were determined. It has been determined that organizational cynicism has a mediating role in the effect of destructive leadership on the organizational deviation. As a result, destructive leadership behavior triggers negative behaviors towards employees in the organization as a negative behavior. It can be seen that the perceptions of organizational deviation and cynicism increase in the employees as the negativity come from the manager.

1. Giriş

Liderlik, belirli grup veya topluluktaki insanları ortak bir amaç etrafında toplayarak bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için onları harekete geçirebilme yetenek ve bilgilerin toplamıdır (Eren, 2001: 390). Liderlik, çalışanları etkileme, ikna etme, motive ederek destekleme süreci olmakla birlikte bireylerin ilişkilerini olumlu yönde

etkileyerek takım ruhu oluşturma, ortak amaçları gerçekleştirme ve verilen görevleri en etkili biçimde yaptırma yöntemidir (Hogan ve Kaiser, 2005: 170; Başar ve Basım, 2018; Robbins ve Davidhizar, 2020: 118). Bu kapsamda bireylerin amaçları gerçekleştirebilmeleri noktasında bir yol gösterici olan lider, sıradan insanlara olağanüstü işler yaptıran kişi olarak da nitelendirilmektedir

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ahmeterdem@ibu.edu.tr

(Aslan, 2019: 20). Liderler örgütlerde her ne kadar çalışanları motive eden ve verimli çalışmalarını teşvik eden bireyler olmalarına karşın bazı durumlarda davranışlarının olumsuz olması sebebiyle örgütlerde çalışanların olumsuz örgütsel davranışlar sergilemelerine neden olabilir (Einarsen vd., 2007).

Liderlik kavramını konu alan araştırmalar genel olarak liderliğin oluşum biçimi ve içeriği (Charan, 2017; Sarıçam, 2017; Gün ve Aslan, 2018; Hse, 2018; McKenna ve Rooney, 2019; Wade ve Obwegeser, 2019; Bolea ve Atwater, 2020; De Lima, 2020; Petrone, 2020), yapıcı ve etkili liderin nasıl bulunduğu (Mehmet vd., 2004; Tüysüz, 2007; Bakan ve Doğan, 2012; Tabak vd., 2013; Coker, 2020; Düğür, 2020; Suyono vd., 2020; Topaktaş, 2020), liderlik türlerinin neler olduğu (Gandolfi ve Stone, 2016; Park vd., 2016; Sarto ve Veronesi, 2016; Yeşil, 2016; Kim, 2017; Alper ve Çetin, 2018; Çalışal ve Yücel, 2019; Gnams, 2019; Egide ve Andala, 2020; Farah vd., 2020; Karacabey vd., 2020) gibi liderliğin olumlu yönlerini ön plana çıkarmaya yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Diğer yandan liderlerin her durumda olumlu davranışlarda bulunmaları, toplum ve grupları etik davranışlara yönlendirmeleri de her zaman beklenmeyebilir. Reyhanoğlu ve Akın (2016: 444), çalışanların tutum ve davranışları ile moral ve motivasyonlarını etkileme yönünden liderin önemli olduğunu belirterek örgüt içerisinde liderin olumsuz davranışlar sergilemesiyle örgüt ikliminin olumsuz etkilenerek çalışanların motivasyonunu düşüreceğini ve bu durumun örgütün zarar görmesine neden olacağını belirtmektedir. Bu durumlar liderliğin karanlık yönü olarak gösterilmekle birlikte yıkıcı liderlik de liderliğin karanlık yönlerinden birisi olarak alan yazında belirtilmektedir (Krasikova vd., 2013: 1310). Yıkıcı liderlik örgütlerde çalışanları olumsuz etkileyen sapkın bir davranış olmakla birlikte bu liderlik özelliğinin çalışanlarda sinizme yol açtığı ve bu kapsamda çalışanların örgütsel sapmaya uğradıkları düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmada yıkıcı liderliğin sebep olabileceği olumsuz örgütsel davranış durumları (örgütsel sapma ve örgütsel sinizm) belirlenmeye çalışılarak yıkıcı liderliğin örgütleri olumsuz etkilediği belirlenmeye çalışılması ve bu liderlik türünün diğer olumsuz davranışları tetikleyebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Örgütlerde başarısız ve hatalı uygulamalar sonucunda meydana gelen sorunlar ile yaşanan krizler, çalışanlara yönelik güvensizlik, monotonluk, yılma ve tedirginlik çalışanların örgüte yabancılaşmasına, tutum ve davranışlarının olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır (Gül ve Ağıröz, 2011: 28; Çark ve Marşap, 2019; Bolea ve Atwater, 2020: 47). Sinizm ve sapma davranışlarının örgütte yaygın olarak görülmesinde önemli sebepler arasında çalışanların sahip oldukları doğruluk, dürüstlük, kanaat ve içtenlik gibi ahlaki değerlerin liderin bireysel çıkarları için feda edilmesi ve yok sayılmasıdır (James, 2005: 27). Diğer yandan alan yazında örgütsel sinizm ve örgütsel sapma durumlarının görülmesinde birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler arasında örgüt ile çalışanlar arasındaki uyumsuzluk, uzun ve yorucu mesai saatleri, niteliksiz insan kaynakları yönetimi, yöneticilere verilen dengesiz güç dağılımı gibi yönetim kaynaklı birçok faktör yer almaktadır (Andersson ve Bateman, 1997: 451; Ferres ve Connell, 2004: 62; James, 2005; Özgener vd., 2008: 57; Coker, 2020; Aboramadan vd., 2020). Bu olumsuz

durumların genelinde lider veya yöneticinin çalışanlara yönelik yanlış ve yıpratıcı davranışlarının olduğu bilinmektedir.

Yıkıcı liderlik davranışı sonucunda meydana geldiği düşünülen örgütsel sinizm ve örgütsel sapma gibi sapkın davranışlar günümüzde bütün örgütler için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Bennett ve Robinson, 2003: 247). Amerika'da bir araştırma kuruluşunun yaptığı araştırmaya göre örgütsel sapma oranı 2000'li yıllarda önceki yıllara göre % 95 artış göstermiştir (Appelbaum vd., 2007: 587). Buna ek olarak her yıl dünya genelinde örgütlerde çalışanların yıkıcı liderliğin olumsuz etkileri nedeniyle meydana gelen sorunlarla baş etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Amerika'da her yıl çalışanların yaklaşık 1,5 milyonu örgütte şiddet mağduru olurken, yarım milyonu da yanlış yönetim sonucunda soygun ve cinayet gibi suçlardan mağdur olmaktadır (Bennett ve Robinson, 2003: 247). Bu kapsamda yeterince doğru yönetilemeyen ve yanlış liderlik tarzı belirlenmiş örgütlerde sapkınlık davranışı görülerek çalışanlarda sinizm meydana gelmekte ve bu durumun Amerika'da örgütlere maliyetinin yıllık 50 milyarı aştığı tahmin edilmektedir (Appelbaum vd., 2007).

Alan yazında yıkıcı liderlik konusunun hakkında yapılan araştırmalar genel olarak bu liderlik türünün örgütte olumsuz durumlara yol açtığına vurgu yapılmaktadır (Krasikova vd., 2013). Bu kapsamda araştırmada yıkıcı liderliğin yol açabileceği örgütsel sinizm ve örgütsel sapma konuları üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın temel sorunu olumsuz ve yanlış liderlik yönteminin neden olduğu yıkıcı ve sapkın davranışların her geçen gün örgütleri olumsuz etkilemesidir. Bu çerçevede araştırmanın temel amacı; yıkıcı liderlik, örgütsel sapma ve örgütsel sinizm etkileşimlerini analiz etmek olup araştırma sorusu "*Yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizm aracı bir etkiye sahip midir*" şeklinde belirlenmiştir. Araştırma gıda sektöründe yapılmıştır. Gıda sektörüne yönelik çalışanların işlerinin hassasiyetlerinden dolayı titiz çalışmaları, standart bir kalitede ürün üretmeleri gerekmektedir. Gıda işletmelerindeki liderlik ve yöneticilik davranışlarının çalışanları olumlu olarak etkileyerek çalışanların işlerini sabote etmeden yapmalarının gerekli olduğu düşüncesiyle araştırma uygulaması gıda sektöründeki çalışanlara yönelik yapılmıştır.

Bilimsel bilgiler önceki bilgiler ve deneyimlere dayalı olarak ortaya çıkmaları nedeniyle bilimsel araştırmalar kuramsal yaklaşımlara dayandırılmalıdır (Tutar ve Erdem, 2020: 123). Bu çerçevede araştırmanın yıkıcı liderlik değişkenine ilişkin kuramsal temeli davranışsal teoriye dayandırılmıştır. Araştırmanın ikinci değişkeni olan örgütsel sinizmin kuramsal temeli beklenti kuramına ve örgütsel sapma değişkeninin kuramsal temeli ise iş yeri saldırganlığı kuramına dayandırılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Yıkıcı Liderlik

Liderlik kavramı alan yazında genel olarak yapıcı davranışlar üzerinde odaklanmasına rağmen, Einarsen vd. (2007) ilk olarak yapıcı liderlikten ziyade yıkıcı liderlik davranışının da örgütlerde meydana geldiğini belirtmektedir. Yıkıcı liderlik davranışı kavramını ilk ortaya atan Einarsen vd. 'ne (2007) göre liderler, örgütün menfaatlerini,

amaçlarını, faaliyetlerini ve kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde gözetmek yerine astlarının motivasyon ve verimliliklerini azaltma pahasına kendi kişisel menfaatleri doğrultusunda liderlik pozisyonunu kullanarak yöneticilik davranışları sergileyebilirler. Padilla vd. (2007) yıkıcı liderlik kavramını daha farklı bir bakış açısıyla geliştirerek bu kavramı toksik liderlik olarak tanımlamıştır.

Yıkıcı liderler, örgütlerin uzun vadeli örgütsel hedefleri yerine kısa vadeli olan kendi kişisel kazançlarını tercih ederek, örgüt üyelerinin zararı pahasına işlemler yaparlar (Illies ve Reiter-Palmon, 2008). Bu noktada liderliğin karanlık yönünü oluşturan yıkıcı liderlik, örgüt iklimini olumsuz yönde etkileyerek, çalışanların iş tatminlerini azaltmakta ve tükenmişliklerine neden olmaktadır (Padilla vd., 2007; Shaw vd., 2011; Krasikova vd., 2013). Kasalak ve Aksu' ya (2016: 677) göre yıkıcı lider, kişisel çıkarlarının mesleki ideallerinin önüne geçmesiyle diğer çalışanlar ile sorunlar yaşamakta ve baskıcı tutumlar sergileyerek saygısızca davranışlarda bulunmaktadır.

Alan yazında yıkıcı liderlik hakkında birçok araştırma bulunmakla birlikte bu araştırmalarda yıkıcı liderliğin saldırgan bir davranış olduğu (Einarsen vd., 2007; Mitchell ve Ambrose, 2007; Aasland vd., 2010), çalışanların psikolojik ve fiziksel sağlıklarını, aile yaşamlarını, iş ve yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkileyerek takipçilere açıkça zarar verdiği (Hoobler ve Brass, 2006; Tepper vd., 2007; Schyns ve Hansbrough, 2010; Thoroughgood vd., 2012), çalışanlarda tükenmişlik duygusu oluşturduğu (Telli vd., 2012; Breevaart vd., 2014; Akman, 2016; Güldü ve Aksu, 2016; Uzunbacak vd., 2019; Brandebo, 2020; Kaluza vd., 2020) vurgulanmaktadır. Ayrıca yıkıcı liderliğin sapkın ve örgütte olumsuz davranışlara neden olduğu da belirtilmektedir. Buna ek olarak Aboramadan vd. (2020), örgütlerde yıkıcı liderlik davranışlarından narsist liderlik davranışı sergilemenin çalışanlarda olumsuz davranışlara sebebp olabileceğini belirtmektedir.

Alan yazında yıkıcı liderlik, davranışsal teoriden yararlanılarak tartışılmaktadır (Aasland vd., 2010; Krasikova vd., 2013; Omar vd., 2015). Davranışsal teori liderin sahip olduğu özelliklerden ziyade astlarına davranış biçimi üzerine odaklanmaktadır. Bu teoride liderin takipçilerine davranışları kapsamında iletişim, planlama ve kontrol biçimleri üzerinde durulmaktadır (Aslan, 2019: 138). Yıkıcı liderlik davranışsal kuram kapsamında incelendiğinde; bu kişiler astlarını istismar etme yoluna giderek örgütün hedeflerine ulaşmada ters bir çaba göstermekte, yasa dışı davranışlara da başvurarak örgütün meşru menfaatlerinin aksine kendi kişisel çıkarlarına odaklanma davranışı göstermektedir. Buna ek olarak yıkıcı liderler ani yanlış davranışlar ile öfke patlaması gibi tekrarlayan olumsuz ve yıkıcı davranışlarla astlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Aasland vd., 2010: 439).

2.2. Örgütsel Sinizm

Sinizm kavramı Antik Yunan döneminde Sinikler okulunun yer aldığı Atina yakınlarındaki Cynosarges adlı kasabada Sokrates'in öğrencisi Antisthenes tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra fiçı içerisinde hayatını devam ettiren Diogenes tarafından yaygınlaşması sağlanarak sinikler olarak nitelendirilmiştir (Gökçe vd., 2017: 82). Sinikler örgütlerin, devlette dâhil olmak üzere insan yaşamına

müdahil olamadan doğal bir form oluşturamayacağını savunmakta ve sinizme yönelik bireylerin felsefi olarak tamamen kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerini varsaymaktadır (Vice, 2011: 171). Bu kapsamda Antik Yunan filozofları tarafından sinizmin ortaya atılmasındaki amaç, sinizmin bireylerin kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bir kişilik özelliği olarak kabul edilmektedir. Ancak sinizm günümüzde örgütsel davranış çalışmalarına da konu olmakta birlikte örgütsel sinizmin meydana gelmesinde, çalışanların örgütte karşılaştıkları olumsuz davranışların etkili olduğu savunulmaktadır (Tutar, 2016: 78).

Örgütsel sinizm çok yönlü bir kavram olmakla birlikte kelime kökeni olarak felsefe temelli bir kavram olup başta yönetim olmak üzere sosyoloji, psikoloji, politik bilimler ile din gibi farklı disiplinlerde sıklıkla araştırılan konu olarak görülmektedir (Van Oortmerssen vd., 2020: 2258). Genel olarak sinizm bir yaşam biçimi, davranış türü, bir çözümlenme ve kopukluk olmakla birlikte; bireyin örgüt veya diğer bireylere yönelik sahip olduğu güvensizlik duygusuyla şüphecilik hissetmesidir. Buna ek olarak örgütsel sinizmde insanların az değerli olduğu düşünülerek sadece menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerine inanılmaktadır (Vice, 2011: 172).

Örgütlerde sinizmin ortaya çıkma sebepleri arasında; fazla mesai saatleri, yoğun iş temposu, çalışana yüklenen istenmeyen görevler, örgütlerin küçülmesi ve liyakatsiz, yeteksiz ve yetkisiz yönetim ile olumsuz liderlik uygulamaları gösterilmektedir (Cartwright ve Holmes, 2006: 201). Diğer yandan çalışanlara yönelik psikolojik sözleşme ihlalleri, yönetime dâhil olamayarak karar almada dışlanma, örgüt içerisinde düşük etkileşim ve iletişim, örgütsel karmaşıklık, çalışanları susturmaya yönelik baskılar da sinizm nedenleri arasında gösterilmektedir (Karacaoğlu ve İnce, 2012; Yıldız, 2013). Bu olumsuz durumlar karşısında çalışanlar, kendi iyi niyetlerinin suiistimal edildiğine inanarak adalet, dürüstlük ve erdem gibi ilkelerin liderin kişisel çıkarları uğruna feda edildiğine inanmaktadır (Karacaoğlu ve İnce, 2012).

Örgütsel sinizm hakkında yapılan araştırmalarda (Akatay vd., 2016; Biswas ve Kapil, 2017; Özgen ve Turunç, 2017; Erdogdu, 2018; Kwantes ve Bond, 2019; Şamdan ve Baskan, 2019; Çevik ve Can, 2020; Kaya, 2020; Samat, 2020; Serinikli, 2020; Aboramadan vd., 2020) sinizmin; örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık, algılanan destek, çalışan sesliliği gibi örgüt için olumlu davranış ve durumlara negatif etkisinin olduğu görülmekle birlikte sinik bireylerin örgütte olumsuz davranışlar sergilediği belirtilmektedir.

Araştırma kapsamında örgütsel sinizm, beklenti kuramına dayandırılmaktadır. Kurama göre bireyler, ekonomik çıkarları doğrultusunda rasyonel davranışlar sergileyerek karşılarına çıkan seçeneklerden kendileri için en uygun ve en avantajlı alternatifi seçme eğiliminde olurlar. Bu kapsamda bireyler seçeneklerin farkına vararak kendi kapasiteleri doğrultusunda tercihlerde bulunurlar (Vroom, 1964: 16). Bu kuram güdülenmeye yönelik bir kuram olup, örgütte çalışanların göstermeleri beklenen çabalar ile bu çabaların beklenen sonuçlara ulaşma ihtimali olarak da ifade edilmektedir (Robbins, 1990: 53). Bireyin beklenti ve değer algılarının yükselmesiyle göstereceği çaba da artacak ve sonuçta elde edecek kazanımları da artacaktır. Kendi

çıklarları doğrultusunda hareket eden yıkıcı lider, belirli bir noktadan sonra çalışanların beklentilerini karşılamaktan uzaklaşacaktır. Akman'a (2016) göre beklentisi karşılanmayan çalışanlar sinik davranışlar sergileyecektir. Bu kapsamda örgütsel sinizm, liderin çalışanlara verdikleri sözleri ve genel beklentileri yerine getirmemeleri sonucunda görülmektedir (Görmen, 2017: 366).

2.3. Örgütsel Sapma

Araştırmalarda örgütsel sapmanın çalışanlara yönelik olumsuz davranışlar arasında olduğu belirtilmekle birlikte anti sosyal davranışlar ile zararlı davranışların bütünü olarak da nitelendirilmektedir (Judge vd., 2006: 126). Bu kapsamda örgütsel sapma, örgüte veya örgüt çalışanlarına zarar verebilecek davranışlarda bulunma, işten kaçma, verilen görevi yanlış veya eksik yapma, sözlü ve fiziksel saldırı, hırsızlık gibi davranışlar olarak da görülmektedir (Spector ve Fox, 2002: 272; Bennett ve Robinson, 2003: 250). Örgütsel sapma çalışanların işlerini yapmalarını engelleyici faaliyetlerde bulunmalarıyla kendilerinden beklenen görevleri yapmamaları ve bu olumsuz davranışları bile isteye sergilemeleri olarak ifade edilebilir. Vardi ve Wiener (1996), bu görüşü destekler nitelikte örgütsel sapma davranışını, örgüt çatısı altında çalışanlara verilen görevleri kötüye kullanma biçimi olarak tanımlamaktadır. Kidwell Jr ve Kochanowski (2005: 137) örgütsel sapma davranışını sapkın bir davranış olarak nitelendirerek, çalışanların görevlerinde düşük çabalar sarf etmeleri, başkaldırma, sabotaj, dikkatsizlik, yalancılık ve hatta uyuşturucu ve alkol kullanımı ile taciz ve kumar alışkanlıklarını da içerdiğini belirtmektedir. Gruys ve Sackett (2003: 30), örgüt çalışanlarının örgütün yasal çıkarlarına karşı yapmış oldukları kastın da örgütsel sapma davranışı olduğunu ifade etmektedir.

Alan yazında örgütsel sapma kavramı birçok konuyla ilişkilendirilmekle birlikte, örgütsel sapmanın; iş tutumları, örgütsel öğrenme, örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık gibi örgütü olumlu yönde etkileyen konularla ilişkilendirildiği ve bu olumlu davranışları negatif yönde etkilediği belirtilmektedir (Al-Aameri, 2000; Avcı, 2008; Shepherd vd., 2010; Çeken, 2012; Ayazlar ve Güzel, 2013; Polatçı vd., 2014; Yalap, 2016; Tufan ve Uğurlu, 2019; Erturk ve Ziblim, 2020). Ayrıca sapma kavramı duygusal zekâ ile (Demir, 2009) ve psikolojik sözleşme ile (İyigün, 2011; İyigün ve Çetin, 2012) de ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan örgütsel sapma negatif konularla da ilişkilendirilmekte (Demir, 2009; Demir ve Tütüncü, 2010; Ariani, 2013; Ak ve Sezer, 2018; Akyüz ve Özyer, 2018; Bana, 2019; Gültaş, 2019) ve bu kavramlarla pozitif yönlü ilişkilerinin olduğu ifade edilmektedir.

Bu araştırma kapsamında örgütsel sapma, iş yeri saldırganlığı yaklaşımına dayandırılmaktadır. İş yeri saldırganlığı yaklaşımı ilk olarak Buss (1961) tarafından ortaya atılmış olup fiziksel-sözlü, aktif-pasif ve dolaylı-dolaysız olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yaklaşımına göre fiziksel saldırganlık çalışanlara fiziksel olarak müdahale etme (dokunma, itme, dürtme), sözlü saldırganlık ise sözlü olarak (bağırma, azarlama, hakaret) bireylere müdahale etme durumudur. Doğrudan saldırganlık biçimi hedef bireye yönelik yapılan müdahale olup dolaylı saldırganlık ise hedef bireye dolaylı olarak başkaları yoluyla müdahale edilmesidir. Aktif müdahale bireyin hedefe yönelik zarar

verici faaliyette bulunması olmakla birlikte pasif müdahale ise hedefin gereksinimlerine yönelik olumsuz müdahale biçimidir (Solmuş, 2005: 82; Hershcovis ve Barling, 2010; Chang ve Lyons, 2012).

2.4. Yıkıcı Liderlik, Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Sapma İlişkileri

Alan yazında yıkıcı liderlik ile örgütsel sapma arasındaki etkileşimi inceleyen Çelebi'ye (2019) ait tek bir çalışmaya rastlanmıştır olup araştırmanın da model ve hipotezlerinde bu çalışmadan esinlenilmiştir. Çelebi (2019: 63) alan yazındaki bu kısıtlılık nedeniyle yıkıcı liderlik kavramı yerine yapıcı liderlik davranışlarını dikkate alarak yapıcı liderlik davranışları ile örgütsel sapma davranışlarını ele alan çalışmaları incelemiştir. Alan yazında bu etkileşimi ele alan çalışmalarda (Jaskyte, 2004; Waters ve Marzano, 2006; Çeken, 2012; Girgin Köse, 2013; Aksu, 2016; Fallatah vd., 2017; Akçit vd., 2018; Tufan ve Uğurlu, 2019) olumlu liderlik davranışlarının örgütsel sapmayı olumsuz etkilediğini, bu davranış türleriyle örgütlerde sapma davranışının azalacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda yapıcı liderlik davranışının tersi olan yıkıcı liderliğin örgütsel sapmayı pozitif yönde etkileyeceği düşüncesiyle araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki şekilde kurgulanmıştır.

H1: Yıkıcı liderliğin örgütsel sapma üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

Alan yazında liderlik kavramı hakkında yapılan araştırmalar genelde liderliğin olumlu yönlerine vurgu yapmasına rağmen bazı araştırmaların liderliğin olumsuz yönlerine değindiği görülmektedir. Çelebi (2019: 61), liderliğin olumsuz yönlerini ele alan araştırmalarda yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm etkileşimini inceleyen araştırmaların kısıtlı veya bulunmadığını belirtmektedir. Bu nedenle ilgili araştırmacı liderliğin pozitif yönlerini araştıran kavramlarla örgütsel sinizm etkileşiminin ele alan araştırmaları inceleyerek genelleme yapmıştır. Alan yazında yapılan araştırmalarda yıkıcı liderlik kavramına benzer hatta aynı özellik gösteren toksik liderlik kavramı ile ilgili birçok araştırma bulunmakla birlikte toksik liderlik ile örgütsel sinizmin ilişkilendirildiği araştırmalarda (Dobbs ve Do, 2006; Lee ve Moon, 2011; Demirel, 2015; Çakarel vd., 2019; Dobbs ve Do, 2019; Çankaya ve Çiftçi, 2020; Ebrahimi vd., 2020) toksik liderlik ile örgütsel sinizm arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bu kapsamda Kırbaç (2013), liderliğin olumsuz yönü olan toksik liderlik hakkında yapılan araştırmalarda bu kişilerin; çalışanlarına davranışlarında güvensizlik, eşitsizlik, kızgınlık aşılacak acı çektirme eğiliminde olduklarını, bu durumun çalışanlarda tükenmişlik ve bıkkınlık oluşturduğunu belirtmektedir. Andersson ve Bateman'a (1997: 450) göre toksik liderliğin sonucunda örgütsel sinizm ortaya çıkmakta ve bu durum örgütteki otoriteye karşı olumsuz davranışlar sergilemeye ve güvensiz bir tutum sergilenmesine neden olmaktadır. Bu bilgiler ışığında araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

H2: Yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

Örgütsel sapma ile örgütsel sinizm arasındaki etkileşimi inceleyen alan yazında Shahzad ve Mahmood (2012) ile Çelebi'ye (2019) ait iki çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalarda örgütsel sinizm ile örgütsel sapma

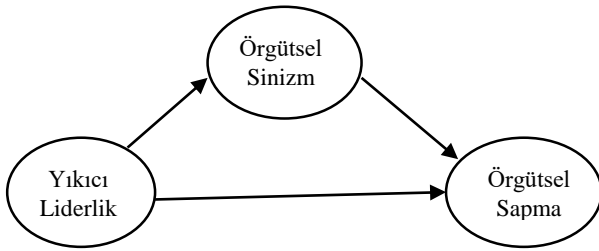
davranışlarının örgütü olumsuz etkileyen sapkın ve yıkıcı davranışlar olması sebebiyle birbirleriyle pozitif etkileşimleri olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki biçimde kurgulanmıştır.

H3: Örgütsel sinizmin örgütsel sapma üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

Araştırma kapsamında her üç değişkeni ele alan sadece bir araştırmaya (Çelebi, 2019) rastlanılmıştır. Bu araştırmanın bulgularında örgütsel sinizmin aracı rolü dikkate alınmıştır. Buna ek olarak örgütsel sinizmin aracı rol üstlendiği araştırmalarda (Gkorezis vd., 2015; Ceyhan ve Çiçek, 2020; Yıldırım ve Ceyhan, 2020) ilgili değişkenlere aracı rol oynadığı belirlenmiştir. Alan yazında rastlanılan çalışmalar ışığında araştırmanın son hipotezinde örgütsel sinizmin aracı rolüne ilişkin hipotez aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

H4: Yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizm aracı rol oynamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, araştırmanın teorik modeli ve hipotezleri Çelebi'nin (2019) araştırmasından esinlenerek Şekil 1'deki gibi kurgulanmıştır. Modelde "yıkıcı liderlik" bağımsız değişken, "örgütsel sapma" bağımlı değişken ve "örgütsel sinizm" ise aracı değişken olarak kurgulanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. Yöntem

3.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Konya ilinde gıda üretim sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin çalışanları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda işletmenin çalışanlarından tam sayım örnekleme yöntemiyle 320 çalışandan 283 kullanılabilir anket formu elde edilmiştir. Araştırmada tamsayım örnekleme yönteminin seçilmesinde amaç, evrenin

tamamının incelenmesine araştırma yapmaktır (Tutar ve Erdem, 2020: 242). Elde edilen analiz edilebilir anket miktarına göre ulaşılan örneklem büyüklüğü %88,4'tür. Bu orana göre örneklemin evreni temsil etme gücünün yeterli olduğu görülmektedir (Baş, 2013: 43).

Araştırma verileri 07.11.2019 – 19.11.2019 tarihleri arasında ilgili işletmeden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında etik kurallara uyulmuştur.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın ilk ölçeği Shaw vd. (2011) tarafından oluşturulan ve Uymaz (2013) tarafından geliştirilip Türkçeye uyarlanan "Yıkıcı Liderlik Davranışı Ölçeği" dir. Bu ölçek 23 ifadeden oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci ölçeği olan "Örgütsel Sinizm Ölçeği" 14 ifadeden oluşmaktadır ve Brandes (1998) tarafından geliştirilip Erdost vd. (2007) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Araştırmanın son ölçeği olan "Örgütsel Sapma Ölçeği" ise Bennett ve Robinson (2003) tarafından oluşturulup Avcı (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bu ölçek 15 ifadeden oluşmaktadır. Bu ölçeklerin ölçümünde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum).

3.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan ölçeklere yönelik yapılan güvenilirlik analizinde yıkıcı liderlik ölçeği için $\alpha = 0.853$, örgütsel sinizm ölçeği $\alpha = 0.857$ ve örgütsel sapma ölçeği $\alpha = 0.814$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir.

Araştırma modelinde ele alınan yıkıcı liderlik, örgütsel sinizm ve örgütsel sapma ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerliliklerini belirleyebilmek için ölçüm modeline Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda örgütsel sapma ölçeğindeki 15. soru, örgütsel sinizmdeki 1, 6, 8 ve 11 numaralı sorular ile yıkıcı liderlik ölçeğindeki 1, 2, 4, 15, 20, 22 ve 23 numaralı soruların standartlaştırılmış faktör yüklerinin düşük olması nedeniyle analiz kapsamından çıkarılmıştır. Akabinde model tekrar test edilmiştir. Daha sonra tek faktörlü model uygulaması yapılarak araştırma modeli ile tek faktörlü model arasında karşılaştırma yapılmıştır. Elde edilen değerler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Model-Veri Uyum Değerleri

	X ²	ΔX^2	SD	X ² /SD	GFI	NFI	CFI	TLI	RMSEA
Tek faktörlü model	4092,79	-	702	5.83	.410	.436	.480	.451	.118
Araştırma Modeli	941,23	3164,30	683	1,37	.879	.921	.957	.953	.045
p<0.01									
<i>Kabul Edilebilir Uyum</i>				<5	>.90	>.90	>.90	>.90	<.08
<i>İyi Uyum</i>				<5	>.95	>.95	>.95	>.95	<.05

Kaynak: Browne ve Cudeck, 1993; Marsh ve Hocevar, 1985; Tanaka ve Huba, 1985; Bentler ve Bonett, 1980; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler ve Bonett, 1980

Tablo 1'deki doğrulamalı faktör analizi sonucuna göre araştırma verileri 3 ölçme modeline dağıtılarak test edilmiştir. Modele ilişkin RMSEA, GFI, NFI, CFI, TLI ve χ^2 /SD uyum indeksleri ile elde edilen sonuçlar ile iyi uyum

geçerlilik ölçüleri gösterilmektedir. Tablo 1'de 3 faktörlü modele göre χ^2 değerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.01$). Ayrıca χ^2 /SD değerinin (1,37) 5'in altında olması nedeniyle modelin geçerlilik açısından uyumlu olduğu

görülmektedir. Araştırma modelleri uyum indeksleri GFI = 0.879, NFI = 0.921, CFI = 0.957, TLI = 0.953 ve RMSEA = 0.045 olması nedeniyle modelin uyumlu olduğu görülmektedir. Buna ek olarak yine aynı tabloda (Tablo 1) tek faktörlü model ile araştırmanın üç faktörlü modeli

arasında yapılan karşılaştırmada anlamlı farkı belirleyebilmek için χ^2 değerlerine Ki Kare Testi uygulanmış ve iki değer arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre araştırmada ortak yöntem sapmasının olmadığı görülmektedir (MacKenzie ve Podsakoff, 2012).

Tablo 2. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Güvenirlilik ve Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort	S. S	CR(t)	AVE	1	2	3
Yıkıcı Liderlik	2,66	0,723	0,954	0,596	-		
Örgütsel Sapma	2,75	0,770	0,933	0,567	0,675**	-	
Örgütsel Sinizm	2,51	0,771	0,917	0,552	0,416**	0,549**	-

Araştırma modeli ile değişkenlerin uyumluluğu ve ölçümü sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla yakınsama (convergent validity) ve iraksama (discriminant validity) geçerlilik tekniklerinden yararlanılmıştır. Hair vd. (2006)'ne göre bir araştırmada ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,5 değerinden yüksek olması araştırma modelinin ölçme ölçütünü sağladığını göstermektedir. Bu kapsamda araştırma ifade ölçeklerine ait maddelerin standartlaştırılmış faktör yükleri 0,5 değeri üzerindedir. Buna ek olarak, faktör yüklerinin parametrik değerlendirme noktasında t değerleri 6,47 ile 18,34 arasında değişmektedir. Bu değerlere göre araştırma modeli anlamlı olarak görülmektedir (Hair vd., 2006).

Tablo 2'de araştırma modelinin analizindeki ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinin 0,5 değerinden yüksek olması yakınsama geçerliliğinin kanıtı olarak gösterilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Bu kapsamda her üç ölçeğin AVE değerlerinin 0,5 değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Ayırt edici geçerlilik (discriminant validity) için araştırma ölçeklerinin birbirleri arasındaki korelasyon değerlerinin 0,80'den düşük olması gerekmektedir (Kline, 2014). Tablo 2'ye göre, ilgili ölçeklerden elde edilen yapı güvenirliliğinin (CR), her iki güvenirlilik düzeyinin 0.70'den yüksek olması ölçme sonuçlarının güvenirliliğinin bir kanıtı olarak ifade edilmektedir (Nunnally, 1975; Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2006). Korelasyon analizi sonucunda; yıkıcı liderlik ile örgütsel sapma arasında pozitif yönlü ($r=0.675$, $p<.01$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde yıkıcı liderlik ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($r= 0.416$, $p<.01$). Ayrıca örgütsel sapma ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu da belirlenerek ($r= 0.549$, $p<.01$). *Bu bulgulara göre değişkenler arasında pozitif yönlü ilişkilerin bulunduğu belirlenmiştir.*

Tablo 3. Doğrudan etki

Değişkenler	β	t değeri	SH	p
Yıkıcı Liderlik – Örgütsel Sinizm	.975	10.019	.097	***
Yıkıcı Liderlik – Örgütsel Sapma	.639	4.955	.059	***
Örgütsel Sinizm – Örgütsel Sapma	.853	5.399	.158	***

Not: β , standart beta; SH, standart hata; *0,05 **0,01 ***0,001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 3'e göre yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=.975$, $t=10.019$, $p<0.001$). **H1 hipotezi desteklenmiştir.**

4. Bulgular

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmadaki katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve kıdem gibi demografik bulgulara göre; katılımcıların %44,5'inin kadınlardan, %55,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Yaş aralığına göre katılımcıların %32,1 oranında, 36-45 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer yaş oranlarına göre katılımcıların %12'si 18-25 yaş, %29,3'ü 26-35 yaş, %16,6'sı 46-55 yaş ve %9,9'u ise 56 yaş ve üzeri personelleri kapsamaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %62,1'inin evli, %37,8'inin ise bekâr olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeylerine göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %42,7'sinin ilköğretim derecesinde olduğu ve bu derecede yoğunlaştıkları görülmektedir. Diğer dağılımlarda ise katılımcıların %27,9'u önlisans ve %28,3'ünün ise lisans derecesine sahip oldukları belirlenmiştir.

4.2. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerini test edebilmek için yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Araştırmanın dördüncü hipotezinde yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolü incelenmektedir. MacKinnon vd. (2007: 594)'a göre aracı değişken, iki değişken arasında bulunan neden sonuç ilişkisini belirlemek amacıyla kullanılan analiz yöntemidir. Baron ve Kenny (1986)'ye göre araştırmada aracılık etkisinin ölçülmesi için; 1) Bağımsız değişkenin aracı değişkene etkisinin bulunması gerekmektedir. 2) Bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisinin olması gerekmektedir. 3) Aracı değişkenin bağımlı değişkene etkisinin olması gerekmektedir. Bu kapsamda değişkenler arasındaki etkinin belirlenebilmesi için değişkenlere yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Tablo 3'te yapısal eşitlik modeli analizi sonucunda doğrudan etki sonuçları belirtilmektedir.

Araştırmanın ikinci hipotezine göre yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir ($\beta=.639$, $t=4.955$, $p<0.001$). **H2 hipotezi**

desteklenmektedir. Son olarak örgütsel sinizmin örgütsel sapma üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir ($\beta=0.853$, $t=15.399$, $p<0.001$). Bu bulguya

göre **H3 hipotezi desteklenmektedir.** Doğrudan etki akabinde aracı etkiye bakılmıştır (Tablo 5).

Tablo 4. Aracı Etki

	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Alt Sınır	Üst Sınır	p	Sonuç
Yıkıcı Liderlik – Örgütsel Sinizm	0.975	0.975	-	-	-	-	Aracı etki var. R ² : %87
Yıkıcı Liderlik – Örgütsel Sapma	0.922	0.639	0.283	0.124	0.591	0.001	
Örgütsel Sinizm – Örgütsel Sapma	0.853	0.853	-	-	-	-	

Not: SH, standart hata; *0,05 **0,01 ***0,001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 4'e göre %95 güven aralığında yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizm aracı rol oynamaktadır ($p=0.001$). Analiz bulgusuna göre yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya aracı etki olmadan doğrudan etkisinin ($\beta=0.639$) olduğu belirlenmiştir. Daha sonra aracı değişken olan örgütsel sinizmin etkisi devreye girince yıkıcı liderliğin örgütsel sapma üzerindeki toplam etki 0.922'ye yükselmektedir. Bu kapsamda örgütsel sinizmin aracı etkisinin ($\beta=0.283$) olduğu belirlenmiştir. Güven aralığı alt sınır = 0,554 ile üst sınır = 0,872 ve açıklanan varyans oranı ise %87 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda örgütsel sinizm değişkeninin yıkıcı liderlik ile örgütsel sapma arasında aracılık rol oynadığı görülmektedir ($R^2=0.87$; $p=0.001$).

5. Sonuç

Araştırma, Konya ili gıda sektöründe faaliyet gösteren süt ürünlerini işleyen bir işletmede görev yapmakta olan çalışanlara yönelik yıkıcı liderlik, örgütsel sapma ve örgütsel sinizm etkileşimlerini belirleyebilmek için bir uygulama yapılmıştır. Bu kapsamda "Yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizm aracı bir etkiye sahip midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma sorusunu cevaplayabilmek amacıyla kurgulanan hipotezlerin tümünün desteklendiği belirlenmiştir.

Alan yazında yıkıcı liderlik konusu hakkında yapılan araştırmalarda (Padilla vd., 2007; Illies ve Reiter-Palmon, 2008; Shaw vd., 2011; Krasikova vd., 2013; Breevaart vd., 2014; Brandebo, 2020), örgütsel sinizm konusu hakkında yapılan araştırmalarda (Gkorezis vd., 2015; Erdogdu, 2018; Dobbs ve Do, 2019; Kwantes ve Bond, 2019; Van Oortmerssen vd., 2020; Aboramadan vd., 2020) ve örgütsel sapma konusunda yapılan araştırmalarda (Bennett ve Robinson, 2003; Judge vd., 2006; Mitchell ve Ambrose, 2007; İyigün ve Çetin, 2012; Aksu, 2016) her üç kavramın da örgütleri olumsuz yönde etkileyen ve çalışanların motivasyon ve verimliliklerini düşüren davranış türleri olduğu belirtilmektedir.

Araştırma bulgularına göre birinci hipotezde yıkıcı liderliğin örgütsel sapma üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu belirlenmiştir ($p<0.001$). Burroughs (2001), sağlık personelleri üzerinde yaptığı araştırmada olumsuz liderlik davranışının çalışanlarda örgütsel sapmaya neden olduğunu belirterek liderliğin örgütler için önemli olduğunu belirtmiştir. Mackey vd. (2020) yaptıkları araştırmada örgütlerde yıkıcı liderliğe maruz kalan çalışanların sapkın davranışlara yöneldiğini belirlemiştir. Araştırmanın ikinci hipotezinde yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü etkisi belirlenmiştir ($p<0.001$). Lee ve Moon (2011) polisler üzerinde yaptığı araştırmada olumsuz liderlik davranışının örgütsel sinizmi pozitif yönde etkilediğini

belirlemiştir. Börü vd. (2020), otomotiv sektöründe yaptığı araştırmada toksik liderlik ile sinizm arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir. Araştırmanın üçüncü hipotezinde örgütsel sinizmin örgütsel sapma üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi olduğu görülmüştür ($p<0.001$). Aboramadan vd. (2020), İtalya otelleri çalışanlarına yönelik yaptıkları araştırmada negatif liderlik davranışı olan narsist liderliğin örgütsel sinizm davranışını güçlendirdiğini belirleyerek olumsuz davranışın liderden gelmesiyle örgütlerde çalışanların negatif davranışlarda bulunabileceklerini belirlemiştir. Bu bulgulara göre araştırmada bütün hipotezler kabul edilmiştir. Shahzad ve Mahmood (2012) bankacılık sektöründe yaptığı araştırmada çalışanların örgütsel sinizm algıları ile örgütsel sapma algıları arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Çelebi (2019) araştırmada örgütsel sinizmin örgütsel sapma davranışını güçlendirdiğini belirlemiştir. Sonuç olarak alan yazındaki ilgili bulgular ile bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular örtüşmektedir.

Araştırmanın son ve dördüncü hipotezinde yıkıcı liderliğin örgütsel sapmaya etkisinde örgütsel sinizmin aracı rol oynadığı belirlenmiştir ($p=0.001$). Çelebi (2019), yaptığı araştırmada yıkıcı liderlik davranışının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin kısmi aracı rolünün olduğunu belirlemiştir. Bu kapsamda araştırmanın dolaylı etkisine yönelik elde edilen bulgunun da alan yazınla örtüştüğü görülmektedir.

Gıda sektöründeki çalışanların ürettikleri ürünlerin insan sağlığı açısından önemli olması nedeniyle araştırmanın gıda sektöründeki çalışanlara yönelik yapılması uygun görülmüş, gıda sektörü çalışanlarının görevlerinde verimli ve titiz çalışmalarını sağlıklı ürünler üretecekleri düşünülmüştür. Araştırma bulguları kapsamında yıkıcı liderlik davranışlarının çalışanlarda örgütsel sinizm ve örgütsel sapma gibi olumsuz örgütsel davranışları güçlendirdiği anlaşılmıştır. Bu çerçevede örgütlerde olumsuz davranışın liderden gelmesi çalışanları da olumsuz etkilemekte ve çalışanların diğer negatif örgütsel davranışlar olan psikolojik sözleşme ihlali, örgütsel sessizlik, sanal kaytarma gibi davranışlar sergilemelerine neden olabilecektir. Buna ek olarak olumsuz liderlik davranışının çalışanlarda negatif etkiler oluşturacağı ve bu kişilerin görevlerini sabote dahi edebilecekleri görülmektedir. Bu kapsamda örgütte çalışanlara değer veren ve onların duygularını olumlu yönde etkileyecek, adaletli liderlik davranışları geliştiren liderlerin başarılı olabilecekleri söylenebilir.

Araştırmanın sadece gıda sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede yapılması, örneklemin sadece bir işletmeden elde edilmesi ve sadece Konya ilinde uygulama yapılması araştırmanın kısıtları arasında gösterilmektedir. Bu

kapsamda elde edilen bulgular sadece Konya ilinde ve gıda sektörü ölçeğinde geçerli olmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda; ilgili ölçeklerin farklı çalışma gruplarında uygulanmasıdır. Araştırma kapsamında aracı değişken olarak ele alınan örgütsel sinizmin düzenleyici rolünün de olup olmadığının incelenmesi de önerilmektedir. Ayrıca konuların nicel araştırma yönteminin yanı sıra nitel uygulama yapılarak elde edilecek bulgularla karşılaştırması ve yıkıcı liderliğin etkilerine yönelik örgütsel davranışın diğer konularıyla ilişkilendirilmesi de araştırmacılara öneri niteliğinde olmaktadır.

Kaynakça

- Aasland, M. S., Skogstad, A., Notelaers, G., Nielsen, M. B., & Einarsen, S. (2010). The prevalence of destructive leadership behaviour. *British Journal of Management*, 21(2), 438-452.
- Aboramadan, M., Turkenoglu, M.A., Dahleez, K.A. and Cicek, B. (2020), "Narcissistic leadership and behavioral cynicism in the hotel industry: the role of employee silence and negative workplace gossiping," *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-04-2020-0348>
- Ak, M., & Sezer, Ö. (2018). Kamu Personel Sisteminde Çalışanların Görevde Yükselmesinde Kayırmacılık Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı), 739-757.
- Akatay, A., Yücekaya, P., & Kisat, N. Ç. (2016). Yöneticilerin etik liderlik davranışlarının, örgütsel adalet ve sinizm üzerine etkileri: Çanakkale İl Emniyet Müdürlüğü'nde bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 483-509.
- Akçit, V., Barutçu, E., & Akçit, İ. (2018). Kurt Lewin'in Liderlik Tarzları ile Örgütsel Sapma İlişkisinin İncelenmesi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(1), 209-225.
- Akman, Y. (2016). Yıkıcı liderlik ile mesleki tükenmişlik arasındaki ilişki: öğretmenler üzerine bir araştırma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 627-653.
- Aksu, A. (2016). Organizational Deviance and Multi-Factor Leadership. *Educational Research and Reviews*, 11(8), 589-597.
- Akyüz, M., & Özyer, K. (2018). Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisinde Öz-yeterliliğin Aracılık Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 25-51.
- Al-Aameri, A. S. (2000). Job satisfaction and organizational commitment for nurses. *Saudi medical journal*, 21(6), 531-535.
- Alper, M., & Çetin, C. (2018). Liderlik Türlerinin Whistleblowing İlişkisinin Avukatlar Açısından İncelenmesi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 48-64.
- Andersson, L. M., & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 18(5), 449-469.
- Appelbaum, S. H., Iaconi, G. D., & Matousek, A. (2007). Positive and negative deviant workplace behaviors: causes, impacts, and solutions. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, Vol. 7 No. 5 2007, 586-598.
- Ariani, D. W. (2013). The relationship between employee engagement, organizational citizenship behavior, and counterproductive work behavior. *International Journal of Business Administration*, 4(2), 46-56.
- Aslan, Ş. (2019). *Geçmişten günümüze liderlik kuramları: Eğitim Yayınevi*. 2. Baskı. Eğitim Yayınevi, 1, 25.
- Avcı, N. (2008). *Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, iş tutumları ve örgütsel sapma arasındaki ilişkinin analizi*. DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Ayazlar, G., & Güzel, B. (2013). Örgütsel Adaletin Otel Çalışanlarının İşten Ayrılma Niyeti ve İşyerinde Sapma Davranışına Etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3). 6-23.
- Bakan, İ., & Doğan, İ. F. (2012). Hizmetkâr liderlik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-12.
- Bana, P. E. (2019). Hastanelerde rol çatışması ve sosyal iklimin örgütsel sapma davranışına etkisi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Baş, T. (2013). *Anket: anket nasıl hazırlanır?: Anket nasıl uygulanır?: anket nasıl uygulanır? : Seçkin yayıncılık*.
- Başar, U., & Basım, H. N. (2018). Paradoksal liderlik modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, 51(3), 121-153.
- Bennett, R. J., & Robinson, S. L. (2003). The past, present, and future of workplace deviance research. *The state of the science (247–281)*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588-606.
- Biswas, S., & Kapil, K. (2017). Linking perceived organizational support and organizational justice to employees' in-role performance and organizational cynicism through organizational trust. *Journal of Management Development*. 698-711.
- Bolea, A., & Atwater, L. (2020). *Becoming a Leader: Nine Elements of Leadership Mastery*: Routledge.

- Börü, D., Çakarel, T. Y., Ufacık, O. E., & Arslan, G. (2020). Toksik Liderliğin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 194-216.
- Brandebo, M. F. (2020). How contextual is destructive leadership? A comparison of how destructive leadership is perceived in usual circumstances versus crisis. *International Journal of Organizational Analysis*. 220-239.
- Brandes, P. M. (1998). *Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences*. (Doktora Tezi), Cincinnati Üniversitesi.
- Breevaart, K., Bakker, A. B., Hetland, J., & Hetland, H. (2014). The influence of constructive and destructive leadership behaviors on follower burnout. *Burnout at work: A psychological perspective*, 102-121.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Testing structural equation models*, 154, 136.
- Burroughs, S. M. (2001). *The role of dispositional aggressiveness and organizational injustice on deviant workplace behavior*. ProQuest Information & Learning,
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression*: Wiley.
- Cartwright, S., & Holmes, N. (2006). The meaning of work: The challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human resource management review*, 16(2), 199-208.
- Ceyhan, S., & Çiçek, H. (2020). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin A Tipi Kişilik Özelliklerinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinde Genel Sinizmin Aracı Rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 888-903.
- Chang, C.-H. D., & Lyons, B. J. (2012). Not all aggressions are created equal: A multifoci approach to workplace aggression. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17(1), 79-92.
- Charan, R. (2017). *The High-potential Leader: How to Grow Fast, Take on New Responsibilities, and Make an Impact*: John Wiley & Sons.
- Coker, T. P. (2020). Accelerating Leadership and Professional Development for Adults: Developing a New Measure for Assessing Kegan's Constructive Developmental Orders. *Theses and Dissertations*
- Çakarel, T. Y., Elber Börü, D., Ufacık, O. E., & Arslan, G. (2019). Toksik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisi: Otomotiv sektöründe bir araştırma. Paper presented at the 4th EMISSC International Entrepreneurship and Social Sciences Congress, İstanbul, Türkiye, 29 - 30 Kasım 2019.
- Çalışal, S., & Yücel, L. (2019). Hizmetkâr liderlik: Refik Saydam örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(3), 167-172.
- Çankaya, M., & Çiftçi, G. E. (2020). Hastane Çalışanlarının Toksik Liderlik Ve Örgütsel Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 273-298.
- Çark, Ö., & Marşap, A. (2019). Kurumsal Kaynak Planlama Kullanıcıları Açısından Sistemin Faydalarını Etkileyen Faktörler 1. [The Factors Affecting Benefits of Enterprise Resource Planning System from User Perception]. *Third Sector Social Economic Review*, 54(2), 992-1013. doi:http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.05.1127
- Çeken, H. (2012). Etik Liderlik Ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(28), 18-39.
- Çelebi, F. (2019). *Yıkıcı liderliğin örgütsel sapma davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolü: Samsun ili sağlık sektöründe bir araştırma*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi),
- Çevik, A., & Can, N. (2020). Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Sinizm Davranışlarının Yordayıcısı Olarak Okul Yöneticilerinin Makamsal Güç Kaynakları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 13-30.
- De Lima, A. P. (2020). 'How did I become a leader in my family firm?' Assets for succession in contemporary Lisbon financial elites. In *Elites* (31-51): Routledge.
- Demir, M. (2009). *Konaklama işletmelerinde duygusal zeka, örgütsel sapma, çalışma yaşamı kalitesi ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkinin analizi*. DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi).
- Demir, M., & Tütüncü, Ö. (2010). Ağırlama işletmelerinde örgütsel sapma ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 64-74.
- Demirel, N. (2015). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki (Gaziantep Şehitkâmil ilçesi örneği). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Gaziantep.
- Dobbs, J. M., & Do, J. J. (2019). The impact of perceived toxic leadership on cynicism in officer candidates. *Armed Forces & Society*, 45(1), 3-26.
- Dobbs, L. C. J. M., & Do, L. C. J. (2006). Toxic Leadership And Cynicism. In *Pursuit of Excellence: International Perspectives of Military Leadership (2006) Strategic Leadership Development: International Perspectives (2007) Professional Ideology & Development*, 119.
- Düğer, Y. S. (2020). Lider-Üye Etkileşiminin Çalışan Sessizliği ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi:

- Psikolojik Güçlendirmenin Düzenleyici Rolü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1215-1236.
- Ebrahimi, S. A., Eynali, M., & Bagheri GaraBolagh, H. (2020). The Consequences of Toxic Leadership in Sport Teams: Mediation Role of Unit Civility.
- Egide, N., & Andala, H. O. (2020). School Leadership Types and Teachers' Empowerment in Public Secondary Schools in Rwanda. *Journal of Education*, 3(5), 59-71.
- Einarsen, S., Aasland, M. S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 207-216.
- Erdogdu, M. (2018). Effect of Organizational Justice Behaviors on Organizational Silence and Cynicism: A Research on Academics from Schools of Physical Education and Sports. *Universal Journal of Educational Research*, 6(4), 733-741.
- Erdost, H. E., Karacaoğlu, K., & Reyhanoğlu, M. (2007). Örgütsel sinizm kavramı ve ilgili ölçeklerin Türkiye'deki bir firmada test edilmesi. 15. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, 514-524.
- Eren, E. (2001). Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.
- Erturk, A., & Ziblim, L. (2020). Is the Perception of Organizational Deviance Affected by the Organizational Climate? Research in Schools. *Eurasian Journal of Educational Research*, 85, 1-22.
- Fallatah, F., Laschinger, H. K., & Read, E. A. (2017). The effects of authentic leadership, organizational identification, and occupational coping self-efficacy on new graduate nurses' job turnover intentions in Canada. *Nursing outlook*, 65(2), 172-183.
- Farah, B., Elias, R., De Clercy, C., & Rowe, G. (2020). Leadership succession in different types of organizations: What business and political successions may learn from each other. *The Leadership Quarterly*, 31(1), 101289. 1-21.
- Ferres, N., & Connell, J. (2004). Emotional intelligence in leaders: an antidote for cynicism towards change? *Strategic Change*, 13(2), 61-71.
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Gandolfi, F., & Stone, S. (2016). Clarifying leadership: High-impact leaders in a time of leadership crisis. *Revista de Management Comparat International*, 17(3), 212-240.
- Girgin Köse, S. (2013). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sapma ve startejik liderlik arasındaki ilişki üzerine algıları: İzmir ili örneği. DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gkorezis, P., Petridou, E., & Krouklidou, T. (2015). The detrimental effect of machiavellian leadership on employees' emotional exhaustion: organizational cynicism as a mediator. *Europe's journal of psychology*, 11(4), 619-631.
- Gnambs, T. (2019). Opinion leadership types or continuous opinion leadership traits? *International Journal of Psychology*, 54(1), 88-92.
- Gökçe, S. G., Emhan, A., Özer, Z., & Kaya, A. (2017). Sinizm, Kişilerarası Çatışma ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Analizi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1), 93-108.
- Görmen, M. (2017). Örgüt kültürünün örgütsel sinizm tutumları üzerine etkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 363-388.
- Gruys, M. L., & Sackett, P. R. (2003). Investigating the dimensionality of counterproductive work behavior. *International journal of selection and assessment*, 11(1), 30-42.
- Gül, H., & Ağıröz, A. (2011). Mobbing ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiler: Hemşireler üzerinde bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 2011, Volume 13, Issue 2, 27-47
- Güldü, Ö., & Aksu, N. E. (2016). Yıkıcı liderlik algısı ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkide olumsuz duygudurumun aracı rolü. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 91-113.
- Gültaş, A. S. (2019). Örgütsel Sapma Ve Nezaketsizlik Davranışları İlişkisinde İşyerinde Dışlanmanın Aracı Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gün, İ., & Aslan, Ö. (2018). Liderlik kuramları ve sağlık işletmelerinde liderlik. *Journal of Health and Nursing Management*, 5(3), 217-226.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., ve Tatham, R. (2006). Multivariate data analysis . Uppersaddle River. In: NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hershcovis, M. S., & Barling, J. (2010). Towards a multi-foci approach to workplace aggression: A meta-analytic review of outcomes from different perpetrators. *Journal of Organizational Behavior*, 31(1), 24-44.
- Hogan, R., & Kaiser, R. B. (2005). What we know about leadership. *Review of general psychology*, 9(2), 169-180.
- Hoobler, J. M., & Brass, D. J. (2006). Abusive supervision and family undermining as displaced aggression. *Journal of Applied psychology*, 91(5), 1125-1133.
- Hse, M. H. M. (2018). Leadership Is Everyone's Game: How to Become a Leader at Any Stage in Your Career. *Canadian Journal of Medical Laboratory Science*, 80(4), 24-24.
- Illies, J. J., & Reiter-Palmon, R. (2008). Responding destructively in leadership situations: The role of

- personal values and problem construction. *Journal of Business Ethics*, 82(1), 251-272.
- İyigün, N. Ö. (2011). Psikolojik kontratın örgütsel sapma üzerindeki etkisinde kişilik özelliklerinin rolü ve bir araştırma. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- İyigün, N. Ö., & Çetin, C. (2012). Psikolojik kontratın örgütsel sapma üzerindeki etkisi ve ilaç sektöründe bir araştırma-The impact of psychological contract on organizational deviance and a research in pharmaceutical sector. *Öneri Dergisi.C.10.S.37. Ocak 2012.15-29*
- James, M. S. (2005). Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems. *The Florida State University College Of Business Electronic Theses, Treatises and Dissertations*
- Jaskyte, K. (2004). Transformational leadership, organizational culture, and innovativeness in nonprofit organizations. *Nonprofit Management and Leadership*, 15(2), 153-168.
- Judge, T. A., Scott, B. A., & Ilies, R. (2006). Hostility, job attitudes, and workplace deviance: Test of a multilevel model. *Journal of Applied psychology*, 91(1), 126-138.
- Kaluza, A. J., Boer, D., Buengeler, C., & van Dick, R. (2020). Leadership behaviour and leader self-reported well-being: A review, integration and meta-analytic examination. *Work & Stress*, 34(1), 34-56.
- Karacabey, M. F., Bellibaş, M. Ş., & Adams, D. (2020). Principal leadership and teacher professional learning in Turkish schools: examining the mediating effects of collective teacher efficacy and teacher trust. *Educational Studies*, 1-20.
- Karacaoğlu, K., & İnce, F. (2012). Brandes, Dharwadkar ve Dean'in (1999) örgütsel sinizm ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Örneği. *Business & Economics Research Journal*, 3(3). 77-92.
- Kasalak, G., & Aksu, M. (2016). Örgütler nasıl zehirlenir? Öğretim elemanlarının örgütsel toksisite algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(4), 676-694.
- Kaya, L. (2020). Örgütsel adalet ve örgütsel sinizm ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Projesi İşletme Ana Bilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı*
- Kidwell Jr, R. E., & Kochanowski, S. M. (2005). The morality of employee theft: Teaching about ethics and deviant behavior in the workplace. *Journal of management education*, 29(1), 135-152.
- Kim, Y.-J. (2017). Self-Leadership Types of Nursing Students. *Research Journal of Pharmacy and Technology*, 10(7), 2350-2354.
- Kırbaş, M. (2013). *Eğitim Örgütlerinde Toksik Liderlik, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü* (Yüksek lisans tezi, Malatya).
- Kline, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*: Routledge.
- Krasikova, D. V., Green, S. G., & LeBreton, J. M. (2013). Destructive leadership: A theoretical review, integration, and future research agenda. *Journal of management*, 39(5), 1308-1338.
- Kwantes, C. T., & Bond, M. H. (2019). Organizational justice and autonomy as moderators of the relationship between social and organizational cynicism. *Personality and Individual Differences*, 151, 109391. 1-10.
- Lee, C. H., & Moon, J. (2011). Effects of officers' cynicism and their perception of managerial leadership on COP activities among South Korean police officers. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 31-48.
- Mackey, J. D., Ellen III, B. P., McAllister, C. P., & Alexander, K. C. (2020). The dark side of leadership: A systematic literature review and meta-analysis of destructive leadership research. *Journal of Business Research*.
- MacKinnon, D. P., Fairchild, A. J., & Fritz, M. S. (2007). Mediation analysis. *Annu. Rev. Psychol.*, 58, 593-614.
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First-and higher order factor models and their invariance across groups. *Psychological bulletin*, 97(3), 562-582.
- McDonald, R. P., & Marsh, H. W. (1990). Choosing a multivariate model: Noncentrality and goodness of fit. *Psychological bulletin*, 107(2), 247-255.
- McKenna, B., & Rooney, D. (2019). *Wise leadership*. In R. J. Sternberg & J. Glück (Eds.), *The Cambridge handbook of wisdom* (p. 649–675). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108568272.030>.
- MacKenzie, S. B., ve Podsakoff, P. M. (2012). Common method bias in marketing: Causes, mechanisms, and procedural remedies. *Journal of retailing*, 88(4), 542-555.
- Mehmet, İ., Bedük, A., & Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(11), 423-446.
- Mitchell, M. S., & Ambrose, M. L. (2007). Abusive supervision and workplace deviance and the moderating effects of negative reciprocity beliefs. *Journal of Applied psychology*, 92(4), 1159-1178.
- Nunnally, J. C. (1975). Psychometric theory—25 years ago and now. *Educational Researcher*, 4(10), 7-21.
- Omar, Z., Mokhtar, M., & Hamzah, S. R. a. (2015). Prevalence of workplace bully in selected public service agency in Malaysia: Do destructive leadership

- behaviour matters. *International Journal of Education and Training*, 1(1), 1-9.
- Özgen, F. Ö., & Turunç, Ö. (2017). Örgütsel Adalet-Sinizizm İlişkisinde Kişi Örgüt Uyumunun Rolü: Eğitim Sektöründe Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 80-96.
- Özgener, Ş., Ögüt, A., & Kaplan, M. (2008). İşgören-işveren ilişkilerinde yeni bir paradigma: Örgütsel sinizm. *Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar*, (İçinde, M. Özdevecioğlu, H. Karadal (Ed.)(1. Baskı sy. 54-68) Ankara: İlke Yayınevi.
- Padilla, A., Hogan, R., & Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.
- Park, E.-M., Seo, J.-H., & Ko, M.-H. (2016). The effects of leadership by types of soccer instruction on big data analysis. *Cluster computing*, 19(3), 1647-1658.
- Petrone, P. (2020). How to become a leader? *Revista Colombiana de Cirugía*, 35(1), 14-16.
- Polatçı, S., Özçalık, F., & Cindiloğlu, M. (2014). Üretkenlik karşısı iş davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde kişi-örgüt uyumunun etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 1-12.
- Reyhanoğlu, M., & Akın, Ö. (2016). Toksik liderlik örgütsel sağlığı olumsuz yönde tetikler mi? *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 3, 2016 Sayfa: 442 – 459*
- Robbins, B., & Davidhizar, R. (2020). Transformational leadership in health care today. *The Health Care Manager*, 39(3), 117-121.
- Robbins, S. P. (1990). *Organization Theory: Structures, Designs, And Applications*, 3/e: Pearson Education India.
- Samat, L. (2020). *Algılanan Örgütsel Destek Ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Uygulama*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıçam, E. (2017). Lider yönetici: İyi yönetici nasıl olunur. In: İstanbul: AZ (A'dan Z'ye İyi Kitaplar) Yayınları.
- Sarto, F., & Veronesi, G. (2016). Clinical leadership and hospital performance: assessing the evidence base. *BMC health services research*, 16(2), 85-97.
- Schyns, B., & Hansbrough, T. (2010). *When leadership goes wrong: Destructive leadership, mistakes, and ethical failures*: IAP.
- Serinikli, N. (2020). Sağlık Çalışanlarında İş Özerkliği ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Örgütsel Sinizm ve Yaşam Tatmini Seri Çoklu Arabuluculuğu. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1693-1711.
- Shahzad, A., & Mahmood, Z. (2012). The mediating-moderating model of organizational cynicism and workplace deviant behavior: Evidence from banking sector in Pakistan. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(5), 580-588.
- Shaw, J. B., Erickson, A., & Harvey, M. (2011). A method for measuring destructive leadership and identifying types of destructive leaders in organizations. *The Leadership Quarterly*, 22(4), 575-590.
- Shepherd, D. A., Patzelt, H., & Haynie, J. M. (2010). Entrepreneurial spirals: Deviance–amplifying loops of an entrepreneurial mindset and organizational culture. *Entrepreneurship theory and practice*, 34(1), 59-82.
- Solmuş, T. (2005). İş Yaşamında Duygular Ve Kişilerarası İlişkiler: Öfke-Saldırganlık Ve Romantik İlişkiler. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 6(1).
- Spector, P. E., & Fox, S. (2002). An emotion-centered model of voluntary work behavior: Some parallels between counterproductive work behavior and organizational citizenship behavior. *Human resource management review*, 12(2), 269-292.
- Suyono, J., Sawitri, H. S. R., Sunaryo, S., Mansur, A. S., & Risgiyanti. (2020). Follower characteristics, obedience, and constructive resistance: the role of co-production leadership. *International Journal of Trade and Global Markets*, 13(2), 182-198.
- Şamdan, T., & Baskan, G. A. (2019). Öğretmenlerin Algılarına Göre Örgütsel Adalet ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 17-40.
- Tabak, A., Sigri, Ü., & Türköz, T. (2013). Öz Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması Çalışması. *Bilgi*, 67, 213-246.
- Tanaka, J. S., & Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary GLS estimation. *British journal of mathematical and statistical psychology*, 38(2), 197-201.
- Telli, E., Ünsar, S. A., & Adil, O. (2012). Liderlik davranış tarzlarının çalışanların örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimleri üzerine etkisi: konuyla ilgili bir uygulama. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(2), 135-150.
- Tepper, B. J., Moss, S. E., Lockhart, D. E., & Carr, J. C. (2007). Abusive supervision, upward maintenance communication, and subordinates' psychological distress. *Academy of Management Journal*, 50(5), 1169-1180.
- Thoroughgood, C. N., Padilla, A., Hunter, S. T., & Tate, B. W. (2012). The susceptible circle: A taxonomy of followers associated with destructive leadership. *The Leadership Quarterly*, 23(5), 897-917.
- Topaktaş, G. (2020). *Sağlık Kurumları Yöneticilerinin Algılanan Hizmetkâr Liderlik Özelliklerinin, Lider Etkililiği Ve Kurum Performans Göstergeleri Üzerindeki Etkisi*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı.

- Tufan, C., & Uğurlu, Ö. Y. (2019). Otantik Liderlik Ve Örgütsel Sapma Davranışı Arasındaki İlişkide Örgütsel Öğrenme Kültürünün Aracılık Etkisi: Türkiye İlaç Sektöründe Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 467-495.
- Tutar, H. (2016). Örgütsel davranış: Örgüt teorileri ve çağdaş yaklaşımlar açısından. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- Tutar, H., & Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Spss Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık.
- Tüysüz, B. (2007). Öğrenci liderliği programı'nın 6. sınıf öğrencilerinin liderlik rolleri ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*
- Uymaz, A. (2013). Yıkıcı Liderlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24(75), 37-57.
- Uzunbacak, H. H., Yıldız, A., & Uzun, S. (2019). Toksik Liderliğin Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 211-219.
- Van Oortmerssen, L. A., Caniëls, M. C., & Van Assen, M. F. (2020). Coping with work stressors and paving the way for flow: Challenge and hindrance demands, humor, and cynicism. *Journal of Happiness Studies*, 21(6), 2257-2277.
- Vardi, Y., & Wiener, Y. (1996). Misbehavior in organizations: A motivational framework. *Organization science*, 7(2), 151-165.
- Vice, S. (2011). Cynicism and morality. *Ethical Theory and Moral Practice*, 14(2), 169-184.
- Vroom, V. H. (1964). Work and motivation. new york: John wiley & sons. Inc. *Vroom Work and Motivation* 1964.
- Wade, M., & Obwegeser, N. (2019). How to Choose the Right Digital Leader for Your Company. *MIT Sloan Management Review*, 60(4), 1-4.
- Waters, J. T., & Marzano, R. J. (2006). *School district leadership that works: The effect of superintendent leadership on student achievement: Mid-continent Research for Education and Learning (McREL) Denver* eCO CO.
- Yalap, O. (2016). Çalışanların örgütsel adalet algılarının örgütsel sapma davranışları üzerinde etkisi: Tekstil sektöründe bir araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Yeşil, A. (2016). Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme| A Theoretical Research on Leadership and Motivation Theories. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3). 150-180.
- Yildirim, M., & Ceyhan, S. (2020). Çalışma Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1175-1184.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki. *Electronic Turkish Studies*, 8(6). 853-879

Equation Model Analysis, Chi-Square Difference Tests, and Correlation Analysis analyses were applied to the research data.

Extended Abstract

Aim and Scope

Employees in organizations spend most of their time at their workplaces. In order for employees to work efficiently in organizations, they must work in positive organizational environments. For this, organizations must be led by positive leaders. This research focuses on the negative organizational behavior issues that destructive leadership behavior seen as negative leadership behavior may cause in organizations. It is expected that organizational deviation and organizational cynicism behaviors will increase, especially in employees who encounter destructive leadership behavior. In this context, the research problem; is the increase of negative organizational behaviors caused by negative leadership behavior in employees day by day, and these negative behaviors affect organizations negatively. Purpose of the research; to analyze destructive leadership interactions, organizational deviation, and organizational cynicism. Research question; It was determined as "Does organizational cynicism have a mediating effect on the effect of destructive leadership on the organizational deviation." The theoretical basis of the research regarding the destructive leadership variable is based on behavioral theory. The theoretical basis of organizational cynicism is based on the expectation theory. The theoretical basis of the organizational deviation variable is based on the workplace aggression theory.

Methods

The research, which was designed according to the relational scanning model, one of the general scanning models, was constructed with the quantitative research method. The study was conducted on a sample of employees ($n = 283$) of a business operating in the food industry in Konya (Turkey). The data were obtained from the company employees with the full count sampling method through the questionnaire form. In the event that food industry workers sabotage their jobs, human health is affected more than other industry workers. In this context, the research sample was made in the food sector. Within the scope of the study, "destructive leadership" was constructed as the independent variable, "organizational deviation" as the dependent variable, and "organizational cynicism" as the mediator variable. Statistical analysis was applied to the research data with SPSS and AMOS programs. Cronbach Alpha coefficient test was applied to determine the reliability of the scales. Confirmatory Factor Analysis was applied to the research data to determine the research model validity. Structural

Findings

The following findings were obtained from the analysis of the findings obtained from the relevant business within the scope of the research;

- It has been determined that destructive leadership positively affects organizational deviation ($p < .001$).
- The positive effect of destructive leadership on organizational cynicism has been determined ($p < .001$).
- The positive effect of organizational cynicism on organizational deviation has been determined ($p < .001$).
- It has been determined that organizational cynicism played a mediating role in the effect of destructive leadership on organizational deviation ($R^2 = 0.87$; $p = 0.001$).

Conclusion

In this study conducted with the sample of food sector employees, it was understood that destructive leadership behaviors strengthen negative organizational behaviors such as organizational cynicism and organizational deviation. In this context, negative behavior in organizations coming from the leader will also affect the employees negatively. In this context, employees exposed to negative leadership behaviors are also likely to exhibit organizational cynicism and organizational deviation behaviors and other negative organizational behaviors such as violation of psychological contract, organizational silence, and virtual loafing. It is also seen that negative leadership behavior will negatively affect employees, and these employees may even sabotage their duties. Conducting the research sample for food sector workers is also the idea that if these people sabotage their jobs, it will affect human health more negatively than other sector employees. In this context, it can be said that leaders who value the employees in the organization and develop fair leadership behaviors that will positively affect their emotions will be successful. In future research; It is the application of the relevant scales in different study groups. It is also suggested to examine whether organizational cynicism, which is considered a mediator variable, has a regulatory role in the study's scope. Besides, it is also a suggestion for researchers to compare the subjects with the findings to be obtained through the qualitative and quantitative research methods and associate them with other organizational behavior issues towards destructive leadership. In future research; It is the application of the relevant scales in different study groups. It is also suggested to examine whether organizational cynicism, which is considered a mediator variable, has a regulatory role in the study's scope. Also, it is a suggestion for researchers to compare the subjects with the findings to be obtained through the qualitative application and the quantitative research method and to associate them with other issues of organizational behavior towards the effects of destructive leadership.

Araştırma Makalesi • Research Article

Turkey's "Opening up to Africa": From Idea to Full-Fledged Policy*

Türkiye'nin "Afrika Açılımı": Düşünceden Olgunlaşmış Politikaya

Şerif Onur Bahçecik ^{a,**}

^aDr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 06800, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3467-9173

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 22 Kasım 2020

Kabul tarihi: 30 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler:

Türk dış politikası

Afrika

Siyasa yapımı

İnkrementalizm

ÖZ

Türkiye'nin Sahra altı ülkelerle ilişkileri 2000'li yıllardan itibaren önemli ilerleme kaydetmiştir. Var olan çalışmalar bu politikanın ardındaki motivasyonlara odaklanmış ve meselenin siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarını analiz etmişlerdir. Bu makale ise politikanın oluşum sürecine odaklanarak yazına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de Afrika ülkelerine yönelik bir açılım 2000'lerden önce gündeme gelmiş olsa da bu çabalar ya tam anlamıyla bir politikaya dönüşmemiş ya da hükümet değişikliği nedeniyle terk edilmiştir. 2000 sonrası Afrika politikasının başarılı bir şekilde ortaya çıkması kısmen bu çabalara ve siyasa girişimcilerinin destek alabilmek için benimsedikleri stratejilere bağlı olmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 July 2020

Received in revised form 22 November 2020

Accepted 30 November 2020

Keywords:

Turkish foreign policy

Africa

Policy making

Incrementalism

ABSTRACT

Turkey's relations with Sub-Saharan African countries have developed substantially since the 2000s. Existing research has focused on the motivations for this policy and analyzed it from political, economic and cultural aspects. This article seeks to contribute to this literature by focusing on the emergence phase of this policy. An opening towards African countries have come to the agenda in Turkey several times before the 2000s but these attempts either did not turn into full-fledged policies or were abandoned after a change of government. The successful emergence of the post-2000 African policy is in part based on these attempts but also on the strategies adopted by policy entrepreneurs to get support for the opening.

1. Introduction

On 17th of October, 2008, Turkey was elected as a non-permanent member of the United Nations (UN) Security Council. This event, televised live nationally, was hailed by the Prime Minister Erdoğan as an illustration of "increasing

weight" of Turkey in international politics while the Minister of Foreign Affairs Babacan said it was a "historic day" (Hürriyet, 2008).

Out of the 151 votes Turkey received for the non-permanent chair of the UN Security Council, 50 votes came from

* An earlier version of this paper was presented at the Midwest Political Science Association, 67th Annual National Conference, in Chicago, USA, on April 3, 2009 under the title "Turkey's 'Opening up to Africa': A Passing Fad or a Long-Term Strategy?". I thank the reviewers for their constructive comments. The errors remain mine.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: bahcecik@metu.edu.tr

African countries (Belder and Dipama, 2018: 235).¹ This is indeed a significant number, when one considers that Turkey at that time had only 12 embassies² in the African continent. This showed the gradual development of a strategic approach towards the African continent by Turkish policy makers. In this paper, I would like to show that Turkish diplomacy towards non-Western countries in general and Sub-Saharan Africa in particular evolved from being a mere function of Turkey's position on Cyprus question or an attempt to ward off Turkey's isolation in the late 1960s and 1970s into a strategy with its political, economic and social dimensions. As such, rather than engaging in an overview of Turkish policy towards Africa in the last decades, this study focuses on the slow emergence of a full-fledged African policy.

This study is guided by two basic ideas. First, it assumes that domestic political economy interacts with foreign policy (Putnam, 1988) where the interests of domestic business groups in Turkey are reflected on external relations, especially since the 1980s. Second, the study is guided by incremental models of policy making (Hill, 2005; Kingdon, 2014; Travis and Zahariadis, 2002; Zahariadis, 1996).³ According to this framework, "policies result from a pluralistic process of interaction and mutual adaptation among a multiplicity of actors" (Hayes, 2007: 440). It is not always possible to apply a comprehensively rational analysis to policy making. Policies emerge when "three streams" of problems, policy and politics are coupled during an opportune time. Problems can be defined as "external stimuli" (Travis, 2010: 798) that lead the policy makers to pay attention. Problems are socially constructed but recognized through indicators or crises. Issues become part of the agenda only when they are pushed successfully by policy entrepreneurs and attached to specific solutions. Policies or solutions to problems are the "wide variety of ideas... generated by policy specialists" (Travis & Zahariadis, 2002: 496).

If the politics stream, namely the government, is ready to adopt this issue then the process leads to a policy. This often takes place when there is a change in government. Yet one of the insights of this policy model is that all these three streams need to come together during a "policy window" (Kingdon, 2014: 88) for the successful emergence of policy. This model can be successfully applied to the case of Turkish foreign policy towards Africa. Given the fact that relations with Africa has appeared on the agenda of Turkish policy makers several times before (İncesu 2020; Oğurlu 2018), how is the post-2002 attention towards the region different? How did the problem, policy and politics streams were coupled in the late 1990s and 2000s to lead to a full-fledged policy towards Africa? This article seeks to answer these questions. A limitation of this study is that it seeks to explain the emergence phase of the policy rather than the consolidation phase or the recent years where it has become much more complex.

2. Africa and Turkey during the Cold War years

During the early years of the Republic, relations with Sub-Saharan countries were not developed. Turkey had a resident embassy in Ethiopia from 1926 on (Worku, 2018), but still the continent was neglected to a great extent by the decision makers in Ankara. Until the end of the 1990s, the extent of relations with the Sub-Saharan countries was defined by Turkey's relations with the Western powers and especially the Cyprus question. Whenever Turkish policy makers felt isolated and sidelined and looked for support at the multilateral fora they turned to the non-Aligned and developing nations including African countries. However, Turkey's often negative attitude in the United Nations (UN) towards the decolonization movement created a significant obstacle to the development of relations between Turkey and the Third World (Tepeciklioğlu, 2012).

Turkey began to pursue a "multidirectional" foreign policy in the mid-1960s (Hasgüler, 2000: 110). This shift in policy came in a time of worsening relations with the US due to disagreements over the Cyprus question. Rebuffed by the US and warned by Soviet Union (Bölükbaşı, 1998), Ankara tried to build bridges to the Third World and the Warsaw Pact countries in a bid to influence the world public opinion. Ankara was successful in reducing Soviet support for pro-Makarios (Bölükbaşı, 1998) policies but the same could not be said for the developing nations that went on supporting the Greek side. The long standing pro-Western attitude of Turkey haunted these efforts and Turkish diplomats' request to attend the Cairo Summit of the Non-aligned movement in 1964 as "observers" was rejected (Hasgüler, 2000: 109). African nations' negative view of Turkish policies was also reflected in the UN General Assembly (UNGA) resolutions (Sönmezöğlu, 1996). For instance in 1965, UNGA adopted Resolution 2077 (XX) which supported Cypriot sovereignty and independence against Turkish intervention. Sub-Saharan countries supported this resolution *en masse* with the exception of Senegal, which abstained.

After the 1974 Turkish intervention in Cyprus, the US had imposed an arms sale embargo on Ankara. This came as a shock to the Turkish policy makers. What worsened the situation was that Turkey did not have the chance to play the Soviets against the US as Moscow thought that supporting Greek Cypriots was the only way to keep the island independent (Hasgüler, 2000). Facing isolation in international politics, Turkey again began to look for partners in Third World countries. This proved to be a difficult exercise due to the reaction some African countries showed against intervention in 1974. For instance, Turkish move was called an "invasion" and condemned by Sudan in 1974 in an apparent act of solidarity with the Greek Cypriot President Makarios (FBIS, 1974).⁴ Later, Turkey's overtures towards the non-aligned movement were also disappointed as they were seen as infiltration attempts by a Western puppet state (FBIS, 1976b).

How can we conceptualize these in terms of an incremental approach to foreign policy? It is clear that in the 1970s, the Cyprus crises and votes of African countries in the UN were

¹ The continent had 53 members in the UN, thus 3 African countries did not vote for Turkey.

² Only seven of them were in the Sub-Saharan region: Ethiopia, Sudan, Nigeria, South Africa, Senegal, DRC, and Kenya.

³ Although these models focus on the agenda-setting phase of policymaking process, in this study I extend the model to policy formation.

⁴ The communique also condemned the Cypriot National Guard.

seen as significant problems for Turkish foreign policy. Policy entrepreneurs in the Ministry of Foreign Affairs suggested better relations with Africa as a solution to these problems. Thus improving relations with Africa was on the agenda of decision makers. During the Premiership of Bülent Ecevit, there was a narrow “policy window” when the government was convinced by policy proposals coming from the Ministry of Foreign Affairs to develop relations with Sub-Saharan Africa (İncesu, 2020). Thus, in the language of the policy model used in this study, the problem, policy and politics streams were coupled. However, this government was quite short-lived and due to the by-election in 1979, namely changes in the politics stream, the policy was abandoned.

3. Rethinking Africa in the 1980s and the End of Cold War

In the 1980s and 1990s, Turkey’s indifference towards Africa began to be replaced with a newfound interest. Political relations with the continent were being established in these years. Yet, as mentioned above, the main factor in this new attitude was greater emphasis on trade issues in Turkey’s external relations. Then as now, the main destination for Turkish goods was European and other regional countries. However, African continent also came to be seen as a suitable destination for Turkish goods that were not able to compete in the Western markets. It was in the 1980s that Turkey significantly started to exhibit features of a “Trading State” (Kirişçi, 2009). In this decade, Turkey started to use foreign aid in its external relations (DPT, 1998). Interestingly, one of the first recipients of the Turkish aid were Sub-Saharan African countries (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 51) showing that there was some receptivity towards policy ideas to improve relations with Africa.⁵ Furthermore, rising costs of domestic production and competition with Chinese manufacturers led Turkish business people to look for locations where they could produce with lower costs. Several African countries emerged as an ideal place for that since they also had trade agreements with United States, the European Union or other regional countries.

One of the reflections of this new activism (Öniş and Yılmaz, 2009; Özkan and Akgün, 2010) can be seen in the attitude towards the Sub-Saharan countries. Turkish strategy in this region is illustrious of not only the impact of conservative business circles on foreign policy making but also the initiative of the state to increase political and economic presence globally (Silverman, 2014).

In the commercial sphere, Ankara sought to develop its relations especially with Nigeria, South Africa and Sudan. There was already a Turkish embassy in Nigeria since 1960 and Lagos and Ankara had concluded an agreement on cultural and educational matters in 1976, at a time when Nigeria was going under a political upheaval (FBIS, 1976a). As the Turkish Ambassador to Nigeria admits, the main interest of Ankara in its relations with Nigeria was commerce (FBIS, 1984). Turkey has been interested in engaging in counter trade with Nigeria for some years to no avail.

Relations with Sudan were also significant. Under the Nimeiri regime (1969-1985), Sudan had relatively close relations with the Western world, as well as with Egypt and the Gulf States (Sidahmed and Sidahmed 2005). There has been a visit at the presidential level from Sudan to Turkey, and Sudan has seen Ankara as a potential partner in its bid to stabilize the country (FBIS, 1982; Hasan, 2005). Turkish President Turgut Özal’s positive attitude towards the Muslim world and Sudan’s continued domestic troubles created the conditions to sustain the relationship after Nimeiri’s fall (FBIS 1986a). For instance, al-Mahdi cites military cooperation with Turkey, more specifically, “Turkish assistance in modernizing the Sudanese Armed Forces” after his visit to Istanbul within the framework of Islamic Conference in 1986 (FBIS, 1986b). The continuation of Khartoum-Ankara links into the 1990s, after the fall of al-Mahdi attests to interest-based relationship. Economic cooperation from Ankara in turn for security cooperation formed the basis of the relationship.

Sudanese-Turkish relations began to deteriorate after the US attack against Iraq. The two countries were on the different sides of the line as Özal sought to increase Turkey’s influence in the Middle East while al-Bashir supported Iraqi sovereignty over Kuwait. Sudan went on pursuing anti-Western policies after the War on Iraq and was put on the US list of “state sponsors of terrorism” in 1993 (Sidahmed and Sidahmed, 2005). In 1996, Turkish premier Necmettin Erbakan went on a tour in Africa comprising Libya, Egypt and Nigeria. His invitation to the Sudanese leader Hasan al-Turabi, among other issues, has created an uproar in secularist circles in Turkey (Akinci, 1996). The US State Department also went out of its way to comment on the issue and called on the Turkish government to stay within the lines of Western policies. In 1998, USA launched a missile strike against what it claimed to be chemical weapons factory in Sudan. This attack, which was undertaken simultaneously with another missile attack in Afghanistan, put Turkey in a difficult position. In the press statement made from the Turkish Ministry of Foreign Affairs, the American claim that the purpose of the attack was self-defense was not contested but the attack was called a “unilateral intervention” (MFA, 1998). The messages from the President and Prime Minister however, were in a softer tone, as they considered that Turkey could also need to launch a similar attack against Kurdish separatists in countries neighboring Turkey (TDN, 1998).

These developments show that in the 1980s and early 1990s deeper relations with some African countries came to the agenda of the policy makers. However, the contacts took place in a bilateral framework and a full-fledged approach towards the region was not visible. Lack of dense relations with Sub-Saharan Africa was not seen as a problem in the politics stream.

4. Late 1990s and Turkey’s “Opening up to Africa” Policy

In 1998, Turkish diplomats immersed in African affairs held several meetings with representatives from the Turkish business community and other officials (Hazar, 2003). In

⁵ These countries were Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Mauritania, Senegal, Somalia and Sudan.

these gatherings, diplomats talked about the economic and commercial opportunities in the African continent and tried to attract the attention of the businesses to the region. As a result of this initiative from the Ministry of Foreign Affairs, a “Plan for Action” was developed and published in October 1998 (Altan, 2007).

The plan emphasized economic, cultural and social spheres of interaction over political relations. It was proposed that Turkey should take steps such as:

(...) completion of the legal framework of economic and trade relations, exchange of visits by businessmen, encouragement of Turkish contractors to enter African markets, cooperate in military, cultural and scientific fields (...)(Hazar, 2000: 112–113)

According to the plan, Turkey would also engage with the continent within multilateral organizations and step up its efforts for providing development assistance to troubled areas. This plan of action showed Turkey’s decision to end its long negligence of the continent. Economic considerations and the need to provide new markets for the Turkish exporting sector were certainly significant in this outreach to Africa. Yet, Ankara was not very keen to meddle in the political problems of the continent so long as its commercial relations did not require it to do so. Indeed, Turkish diplomats thought that there would be a ground for political relations with the Sub-Saharan countries only after the economic relations reached a certain level of significance (Altan, 2007). Apart from economic and social cooperation, Turkish diplomats also saw the African continent as a significant source of votes at multilateral organizations, especially the United Nations (Hazar, 2008). Amassing support of the African countries in the UN General Assembly or getting their support for ending the international isolation over Turkish Cypriots would be a significant achievement for Turkish diplomacy. This case also shows that policy entrepreneurs within the Ministry of Foreign Affairs were able to couple the problem, policy and politics streams. The lack of dense relations with African countries were constructed as a problem and policy entrepreneurs within the Ministry of Foreign Affairs developed a detailed Action Plan as a solution to this. The politics stream, namely the coalition governments between 1997-2002 and the Minister of Foreign Affairs İsmail Cem was receptive towards this and took it to the policy agenda. It should also be noted that the Action Plan sought the collaboration of the business to increase the viability of the policy. The policy was designed not only to improve diplomatic relations but also to benefit the trade and investment interests. In this way, the policy entrepreneurs sought to attract a wide variety of supporters. This was a significant difference between previous attempts to improve relations with African countries.

5. Emergence of full-fledged Turkish Policy towards Africa under the Justice and Development Party (JDP)

Turkish diplomats’ initiative for building bridges to the African continent was well received by the business community. This initiative was sustained with various instruments such as international development assistance and relations within multilateral fora in the following years. After the rise of the JDP to power, economic relations with

the continent have been boosted and political relations intensified.

What differentiated the new government’s policy towards Africa was the impact of the business community as well as the civil society (İpek and Biltekin, 2013; Siradag, 2015; for a different view see Turhan, 2020). Quite similarly to the era of Turgut Özal, Premier Erdoğan gave special importance to economic relations in foreign affairs and at times used state procurement as a means to improve relations with other countries in the region. This “trading state” strategy is quite apparent in relations with Italy, Germany, Syria and Iraq among others.

One should also note that the so-called Anatolian tigers had a favorable relationship with the government (Gülalp, 2001). The government’s openness to business people’s concerns meant that they could have an impact on the making of the foreign policy. Endurance of Turkey’s “Opening to Africa” policy is partly a result of this agenda shaping ability of these business circles. Their need for new export markets led the government to sustain this policy. African continent, as many other emerging markets, is different from the American or European markets. Turkish entrepreneurs frequently need the support of their own government in bidding for government projects. This is because, as developing economies, many African countries’ most urgent needs are infrastructural projects which are usually given by local or national governments. In these kind of projects, inter-state relations and assistance has an important role to play.

There were already semi-official institutions such as DEİK and TOBB where export-oriented firms could interact with the officials from various ministries and seek help from the government for their day-to-day problems. This lobbying went so far as to lead the head of Union of Chamber and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB) Hisarcıklıoğlu to suggest that “interests of the corporations should be placed at the center of national interests” (Anka, 2007). This was indeed a very interesting suggestion for a country where anxiety over “national security” is always prevalent and had priority over other concerns (Cizre, 2003).

To this overture, the then Minister of Foreign Affairs Gül responded that his top diplomats are already “working like CEOs of corporations” (Anka, 2007). Earlier remarks of the top advisor to the Prime Minister on issues of foreign policy, Ahmet Davutoğlu, give further hints about the changing dynamics of foreign policy making in Turkey, once the protected domain of diplomats and to some extent top military officers. Davutoğlu pointed out that, foreign policy making now had many shareholders such as the Ministry of Transportation, Energy, Foreign Trade and certainly the business community (Han, 2004).

This transformation in the mechanisms of policymaking constitutes another difference between previous and current Turkish policies towards Africa. For at least a decade, Turkish outreach to the continent has been motivated by economic gains, search for export markets and an attempt to increase influence in the international sphere. Yet, under JDP, this policy has become more attuned with the concerns of the business community, which has also been one of the main supporters of the government.

There are various instances of the attunement of the trade strategy of the Turkish exporters and the work of the Ministry of Foreign Affairs in the Sub-Saharan countries. One of the cases is the use of international development assistance agency. Turkish International Cooperation and Coordination Agency (TİKA) has been established in 1992. At that time, the main objective of the organization was to coordinate official development assistance to Central Asian republics, which had recently gained their independence and had a Turkic population (Fidan and Nurdun, 2008). With the new orientation of policy towards Africa, this organization has also become active in the continent in various long-term development assistance projects and emergency relief. Besides seeking to improve Turkish image abroad, TİKA works in areas such as health, education, and agriculture with indirect effects and creating a positive environment for trade.

TİKA's activities have more direct relevance for Turkey's export activities as well. In Turkey, Africa has long been a continent known only through stereotypes and clichés. Many suggest that the lack of knowledge of the Turkish people about Africa is one of the formidable reasons behind the low level of relations. In such a context, TİKA presence in the field and its several offices in Ethiopia, Sudan and Senegal (Ozkan, 2008) has been an important source of information. The semi-official Foreign Economic Relations Board (DEİK) of Turkey has sought to tap into to this source of knowledge for trade and investment purposes.⁶ A "cooperation and technical assistance protocol" has been signed between Turkey's development aid agency TİKA and DEİK (Anka, 2008) which, according to a prominent member of DEİK, would enable Turkish exporters to:

develop Turkey's economic and commercial relations; facilitate the entry of Turkish business community to new markets, enhance its activity in already existing markets, and intensify international relationships.

Although this hardly sounds like a typical "terms of reference" for a technical aid and cooperation body, it is a good illustration of the symbiotic relationship between the government and the business. Another reflection of this rapport can be seen when one compares the trade strategy of Turkish exporters with the policy of the government in the continent. The Anatolian entrepreneurs viewed the economic performance of Sub-Saharan countries as a great opportunity in a time of decreasing demand in the developed world. In defining its objectives, Turkish traders aimed at the 10 to 20% of population in African countries who comprise the relatively well-off sections (Alpay, 2008). In this, they usually tended to avoid highly competitive countries such as South Africa and focus on the "emerging markets" such as Tanzania, Ethiopia and Liberia. These were the same countries that Turkish foreign affairs were focusing their energies on during that time: the Prime Minister had visited Ethiopia two times, and Tanzania was one of the countries where Turkey considered opening an Embassy. Energy sources, export potential and security situation have been the main parameters taken into account when the government was deciding where to post its diplomats and open new embassies in Africa (Radikal 2008). These embassies also acted as sources of information for Turkish exporters to

Africa and they facilitated economic relations. Various "Investment Reports" were prepared by the experts of the Ministry of Foreign Trade, stationed in African capitals. These reports not only provided practical guidance to the prospective Turkish exporters but also became an official channel to convey the problems of Turkish entrepreneurs in Africa.

6. Political Relations with Africa

During the early years of Turkish engagement with Africa, developing political relations with Africa was not the priority of the Turkish government but was not ignored either. Economic interdependence between Africa and Turkey has been the main instrument for developing relations. Developing political consultation mechanisms with African countries was one of the points in the Action Plan of 1998 (Hazar, 2008). In line with this, Turkey established such mechanisms with Nigeria and South Africa in 2000 (Wheeler, 2005) and a "Memorandum of Understanding for the Establishment of Political Consultation Mechanism Between the Ministries of Foreign Affairs" was signed with Sudan in 2008 (MFA, 2009). The initial aloofness towards political affairs has also been weakened due to the election of Turkey to the non-permanent seat of the UN Security Council. Turkish President Abdullah Gül paid a "thank you" visit to several African countries to show appreciation of the African support for Turkey's election at the Security Council. In his trip, the President has emphasized that Ankara seeks to be the "voice of Africa in the Security Council" (Haber7, 2009).

7. Conclusion

Relations with Sub-Saharan African countries developed incrementally. Although these countries were ignored for a long time in the Turkish capital, there have been some brief and unsystematic attempts towards Africa in the 1960s and 1970s. Given the range of domestic and international problems Turkey had to cope with, Africa has not always caught the attention of policy makers. Before the 1980s, there were attempts to put Africa on the policy-making agenda. However, as shown above, these attempts either failed or were short-lived. Thus, even when the problem of poor relations with Africa was recognized and new policies suggested, the three streams did not create a significant policy window. Moreover, in those years the audience and stakeholders of a potential African policy was quite narrow and consisted mainly of the foreign policy establishment. This was a significant problem that Africa policy entrepreneurs had to deal with.

With the changing economic direction of the country and the end of the Cold War, the Turkish business community has acquired a more prominent place in decision-making mechanisms. Turkish diplomacy also sought to increase its activity in previously uncharted waters with a clear program of action. The latter's initiative towards Africa has been taken up by Justice and Development Party and like-minded business circles after 2002 and coupled with a more trade and investment oriented approach. After 2002 Turkey has been

⁶ In 2014, DEİK has become an agency of the Ministry of Economy. See (Anon, 2014)

successful not only in getting the diplomatic support of the Sub-Saharan countries in several international issues and multilateral fora but also expanded its economic presence in the region. This expansion in turn had become an important link to maintain the political support of business community to the government. Rising economic presence of Turkey in Africa also prepared the ground for Ankara's increasing political involvement. Thus, the successful emergence of a full-fledged policy towards Africa was possible with the opportune timing and broadening of the stakeholders. While international conditions made such a policy possible, the timing of the policy needs to be explained with reference to Turkey's internal transformation and the successful broadening of Africa policy to include not only the foreign policy establishment but also the economic interests. In the language of the incremental policy model, while the problem of weak relations with Africa was recognized several times since the 1960s and several policy ideas were suggested in the following decades, three streams of problem, policy and politics aligned only in the early 2000s to create a window of opportunity. The Opening to Africa Policy of the 2000s was a significant turning point. This study has argued that it was built on past policy experiences with Sub-Saharan African countries.

References

- Akinci, U. (1996). "US Raps Erbakan for Trip to Libya, Invitation to Sudan." *Turkish Daily News*.
- Alpay, Y. (2008). *Türkiye'nin zenginleşme projesi, Afrika*. İstanbul: Akademia Yayınları.
- Altan, C. (2007). "Afrika Birliği." in *III. Uluslararası Türkiye-Afrika Kongresi*. İstanbul: TASAM.
- Anka. (2007). "İşadamları Dış Politikada Daha Etkili Olmak İstiyor." *Haberler.Com*. (Retrieved: March 20, 2009), <http://www.haberler.com/isadamlari-dis-politikada-etkin-rol-istedi-haberi/>
- Anka. (2008). "Deik ve Tika Özel Sektörün Dışa Açılması İçin İşbirliği Yapacak." *Haberler.com*. (Retrieved: June 18, 2020), <https://www.haberler.com/deik-ve-tika-ozel-sektorun-disa-acilmasi-icin-haberi/>
- Anon. 2014. "Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ve İş Konseyleri Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik." *Resmi Gazete* (29125).
- Belder, F., and Dipama, S. (2018). "A Comparative Analysis of China and Turkey's Development Aid Activities in Sub-Saharan Africa." in Parlar Dal, E. (Ed.), *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey*, (pp. 231-354) London: Palgrave Macmillan.
- Bölükbaşı, S. (1998). "The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996." *International Journal of Middle East Studies* 30(3):411-34.
- Cizre, U. (2003). "Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey." *Middle East Journal* 57(2):213-29.
- DPT. (1998). *Türkiye'in İkili Dış Yardımları (1992 - 1996)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- FBIS. (1974). "Foreign Ministry Issues Communique On Cypress Situation." *Paris AFP*. July 21, I2.
- FBIS. (1976a). "Officials Return, Discuss Ties with USSR, Turkey." *Lagos International Service*. October 29, D2.
- FBIS. (1976b). "Times Warns Nonaligned Against 'Infiltration'". *Accra GNA*. August 10, D1.
- FBIS. (1982). "President Chairs Cabinet Meeting 8 August." *Khartoum SUNA*, Page Q6.
- FBIS. (1984). "Departing Turkish Ambassador on Trade Ties, Lagos NAN." *Lagos NAN*, October 29, T5.
- FBIS. (1986a). "Al-Mahdi Returns 20 Oct, Comments on Visits." *Khartoum SUNA*, Page Q1, Page Q2.
- FBIS. (1986b). "Briefs Constituent Assembly." *Khartoum SUNA*, Q6.
- Fidan, H., and Nurdun, R. (2008). "Turkey's Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency)." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 10(1):93-111.
- Gülalp, H. (2001). "Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party." *International Journal of Middle East Studies* 33(3):433-48.
- Haber7. (2009). "Gül: Afrikanın sesi Türkiye olacak." *Haber7*. Retrieved June 18, 2020 (<https://www.haber7.com/guncel/haber/381972-gul-afrikanin-sesi-turkiye-olacak>).
- Han, A. K. (2004). "İş Dünyası Artık Politikanın Öncülerinden." *Blogcu*. (Retrieved: June 18, 2020), <http://kitapyorumu.blogcu.com/is-dunyasi-artik-politikanin-onculerinden/1023766>
- Hasan, Y. F. (2005). "Sudan Özelinde Türk-Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri." (Retrieved: June 16, 2016), www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf
- Hasgüler, M. (2000). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*. İstanbul: İletişim.
- Hayes, M. T. (2007). "Encyclopedia of Governance" edited by M. Bevir. *Incrementalism* 440-42.
- Hazar, N. (2000). "The Future of Turkish-African Relations." *Dış Politika-Foreign Policy: A Quarterly of the Foreign Policy Institute (Ankara)*, 25(3-4):107-14.
- Hazar, N. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*. Ankara: Yeni Türkiye.

- Hazar, N. (2008). "Turkey's Opening up to Africa." *Asam Perspective* 4.
- Hill, M. J. (2005). *The Public Policy Process*. 4th ed. Harlow, England ; New York: Pearson Longman.
- Hürriyet. (2008). "Turkish officials hail Turkey's United Nations Security Council seat." (Retrieved: June 9, 2020), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkish-officials-hail-turkeys-united-nations-security-council-seat-10150122>
- İncesu, S. (2020). "Afrika açılım politikası." (Retrieved: July 8, 2020), <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/afrika-acilim-politikasi-1717211>
- İpek, V, and Biltekin, G. (2013). "Turkey's Foreign Policy Implementation in Sub-Saharan Africa: A Post-International Approach." *New Perspectives on Turkey*, 49:121–56.
- Kalkınma Bakanlığı. (2015). "Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar." *Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. (Retrieved: July 13, 2020), http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_KalkinmaIcinUluslararasıIsbirligiMetotlarveYaklasimlar.pdf
- Kingdon, J. W. (2014). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Kirişçi, K. (2009). "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State." *New Perspectives on Turkey*, 40:29–56.
- MFA. (1998). "Turkey Strongly Condemns All Kinds of Terrorism August 21, 1998." *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. (Retrieved June 10, 2020), http://www.mfa.gov.tr/turkey-strongly-condemns-all-kinds-of-terrorism_br_august-21_-1998_br_en.mfa
- MFA. (2009). "Joint Press Conference of MFA Ali Babacan with Ethiopian MFA Seyoum Mesfin." (Retrieved: June 18, 2020), http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan_in-etyopya-disisleri-bakani-seyoum-mesfin-ile-ortak-basin-toplantisi_-ankara_-9-subat-2009.tr.mfa
- Öniş, Z., and Yılmaz, Ş. (2009). "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era." *Turkish Studies*, 10(1):7–24.
- Oğurlu, E. (2018). 1998-2018 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirten Eyleme Bir Dönüşüm. *Avrasya Etüdlere*, 54(2), 65–94.
- Ozkan, M. (2008). "Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects." (Retrieved: September 29, 2016), http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_2_2_Mehmet_Ozkan.pdf
- Özkan, M., and Akgün, B. 2010. "Turkey's Opening to Africa." *The Journal of Modern African Studies*, 48(4):525–46.
- Putnam, R. D. 1988. "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization*, 42(3):427–60.
- Radikal. (2008). "Afrika'da Çin Modeli Atak." (Retrieved: March 2, 2009), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244708>
- Sidahmed, A. S., and A. Sidahmed. (2005). *Sudan*. Abingdon: Routledge Curzon.
- Silverman, R. (2014). "Dogan versus Erdogan: Business and Politics in AKP-Era Turkey." *Mediterranean Quarterly* 25(2):131–51.
- Siradag, A. (2015). "Benevolence or Selfishness: Understanding the Increasing Role of Turkish NGOs and Civil Society in Africa." *Insight on Africa*, 7(1):1–20.
- Sönmezoğlu, F. (1996). "The Cyprus Question and the United Nations 1950-1987." in *Turkish foreign policy-recent developments*, edited by K. H. Karpat. Madison, Wis.: UW Press.
- TDN. 1998. "Turkey Approves US Attack." *Turkish Daily News*, August 22.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2012). "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri." *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi* 1(2):59–94.
- Travis, R. (2010). "Problems, Politics, and Policy Streams: A Reconsideration US Foreign Aid Behavior toward Africa." *International Studies Quarterly*, 54(3):797–821.
- Travis, R, and Zahariadis, N. (2002). "A Multiple Streams Model of U.S. Foreign Aid Policy." *Policy Studies Journal*, 30(4):495–514.
- Turhan, Y. (2020). "Turkey's Foreign Policy to Africa: The Role of Leaders' Identity in Shaping Policy:." *Journal of Asian and African Studies*. doi: 10.1177/0021909620966773.
- Wheeler, T. (2005). *Turkey and South Africa: Development of Relations 1860-2005*. Pretoria: SAIIA.
- Worku, L. (2018). "H.E. Amb. Fatih Ulusoy, Outgoing Ambassador of Turkey." *Ethiopian Herald*, December 9.
- Zahariadis, N. (1996). "Selling British Rail: An Idea Whose Time Has Come?" *Comparative Political Studies*, 29(4):400–422.

Araştırma Makalesi • Research Article

Mültecilerin Kamp Sosyolojisi: Bangladeş-Cox's Bazar Kamplarında Mülteci Göçü ve Sivil Toplum Kuruluşları*

Camp sociology of Refugees: Refugee Migration and NGOs in Bangladesh-Cox's Bazar Camps

Muhammet Murat Özkul^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 16059, Bursa /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3428-1635

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Aralık 2020
Düzeltilme tarihi: 10 Aralık 2020
Kabul tarihi: 16 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Göç
İHH
Uluslararası STK'lar
Mülteci Kampları
İnsani Yardım
Jeopolitik

ÖZ

Bu çalışma mülteci kamplarındaki göç ve yardım çalışmalarını uluslar arası bir STK olan İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) Bangladeş-Cox's Bazar kamplarındaki çalışmalar üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda İHH'nin Cox's Bazar'daki yardım faaliyetleri incelenmiştir. Bu faaliyetler, İHH yetkilileri ile yapılan görüşmeler, alanda bazı mültecilerle yapılan yüz yüze görüşmeler, doküman incelemesi ve yardım faaliyetleri sırasında gerek Türkiye'de gerekse mülteci kamplarındaki katılımlı gözlemlerden elde edilen verilere dayanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonuçları göstermiştir ki mültecilerin STK'larla ilgili olumlu ön kabulleri sahadaki engelleri ortadan kaldırırken, tersi bir durumda da insani yardım çalışmalarının başarısı düşmektedir. Mültecilerin güven duyduğu ülkelerden gelen STK'lar yardım çalışmalarını olumlu etkileyerek, olumsuz kamp koşullarının yükünü hafifletebilmektedir. Sonuçta STK'lar ve ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler insani yardımların başarılı olup olamayacağını belirleyen temel faktörlerden biri durumundadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 December 2020
Received in revised form 10 December 2020
Accepted August 16 December 2020

Migration

İHH
International NGOs
Refugee Camps
Humanitarian aid
Geopolitics

ABSTRACT

This study aims at evaluation the activities of international NGOs on refugees with a case study of İnsani Yardım Vakfı's (İHH) activities in Bangladesh Cox's Bazar. The humanitarian aid activities were evaluated by collecting data from the interviews of İHH representatives, from face to face interviews of refugees in the camps, document analysis and from participant observation in Turkey and in the refugee camps in Cox's Bazar. The results showed that the refugees' positive perception of the NGOs can remove obstacles in the field, while the opposite, even if the government supports the NGO, can jeopardise the humanitarian aid activities. The trust to international NGOs can ease the difficult camp conditions. In sum, the relationship between the NGOs and international power relations can determine the success or failure of the activities of the international NGOs.

1. Giriş

Dünya gündemindeki en önemli konulardan biri her ne şekilde olursa olsun zorla yerinden edilen mültecilerdir. Bu mültecilerden milyonlarcası ister savaşlar, ister siyasi

istikrarsızlıklar, ister etnik anlaşmazlıklar ya da diğer sebeplerle olsun anavatanlarından uzak, temel ihtiyaçlarını karşılayamadan, yaşam için gerekli olan temel gıda ve sağlık şartlarından yoksun, çoğu kere noksan altyapıya

*Bu metin 15-17 Kasım 2018 tarihleri arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde yapılan 9.Uluslararası STK'lar:Göç ve Toplum Kongresinde "Mültecilerin Sınır Sosyolojisi: Bangladeş-Cox's Bazar Kamplarında Göç ve STK'lar" başlığıyla sunulan ve Bildiriler Kitabında yayınlanan metnin geliştirilmiş ve tamamlanmış şeklidir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: mmozkul@uludag.edu.tr

sahip mülteci kamplarında yaşamaya mecbur bırakılmaktadır (Natsios, 1995; Aall, 2000). Çoğu kere en temel yaşam ihtiyaçları sağlanmayan bu mülteci kamplarında gıda, sağlık ve güvenlik ana endişe konularından olmaktadır ve bu endişelerin giderilmesi Birleşmiş Milletler (BM), farklı ülkelerin hükümetleri ve uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK'lar) çabalarına bırakılmıştır (Zetter,1996; Alger,1999; Slim, 2002). Çoğu kere bu çabalar da farklı nedenlerle iyi koordine edilememekte ve mülteciler en temel ihtiyaçlardan bile yoksun kalabilmektedir (Byman, 2001; Fitzduff ve Church, 2004). O nedenle mültecilerin genel durumu ve mülteci kamplarındaki sorunlar gittikçe daha fazla akademik çalışmaya konu edilmekte ve sorunların olası çözümleri üzerinde durulmaktadır (Bulley, 2014).

Her ne kadar mülteci sorunlarını çözmek için uluslar arası arenada önemli adımlar atılıp, çalışmalar yapılırsa da halen dünyanın farklı bölgelerinde milyonlarca mülteci, çoğu kere en temel yaşamsal ihtiyaçlarından yoksun bir şekilde ayakta kalmaya çalışmaktadır (Crisp ve Jacobsen,1998; Lischer, 2005; Peteet ve Peteet, 2005;). Uluslar arası STK'lar da bütün iyi niyetlere rağmen uluslar arası politik düzen içerisinde ve güç ilişkilerinin gölgesinde kalmakta ve neticede mültecilere ulaştırılması gereken insani yardımlar hiçbir zaman yeterli miktarda ve istenilen yerde olamamaktadır (CooleyandRon, 2002; Reimann, 2006; Kjaerum, SlavenskyandSlumstrup, 1993).

Bu çalışma, mülteci kamplarındaki göç ve yardım çalışmalarını, uluslar arası bir STK olan İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) Myanmar'dan ayrılarak Bangladeş, Cox'sBazar mülteci kamplarında yaşamak zorunda bırakılan mültecilere yaptığı yardım çalışmaları üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Myanmar'da Rakhine eyaletindeki aşırı şiddet ve ayrımcılık 1.000.000'a yakın Arakan'lı mültecinin Bangladeş'teki Cox'sBazar'a sığınmasına neden olmuştur. 25 Ağustos 2017'den beri olan göçler burayı dünyada en hızlı büyüyen mülteci krizine dönüştürmüştür. Bangladeş'e ulaşan ve çoğu kadın ve çocuklardan oluşan mülteciler travmatik durumda ve bazıları silahla, şarapnelle, yangınla ya da mayınlar nedeniyle yaralı durumdadır (UN, 2018). Kamplardaki Arakan'lı mültecilerin sosyo-ekonomik seviyeleri düşüktür. Bir ailenin uzun bir süre yaşayabileceği fiziki ve sosyal şartlardan mahrum bir yapı hâkimdir (Akhter et al., 2020; Bhatia, 2018). Büyük bir nüfus dar bir alana adeta sıkıştırılmıştır. Bangladeş Hükümeti'nin mültecilerin geri döndürmeye yönelik stratejileri nedeniyle kalıcı iş, zanaat ve mekanlara yönelik çalışmalara izin verilmediğinden yetişkinler için kamp yaşam koşulları körelticidir. Çocuklar çevresel mahrumiyeti en az önemseyen kategori olsa da onların hayatında da evsizliğin travmatik izleri görülmektedir. Yeterli sağlık hizmeti alamamasından dolayı salgın hastalıklar ve özellikle COVID-19 Cox'sBazar'daki mülteciler arasında diğer yerlere göre daha hızlı yayılmakta ve daha ölümcül olmaktadır (Islam ve Yunus, 2020; Kamal et al., 2020; Rahman, 2019; Truelove et al.,2020).

2.Araştırma Soruları ve Yöntem

Alınan bütün önlemlere rağmen günümüzde uluslararası mültecilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Mülteci sorunları STK gündemindeki önemli konulardandır. Ancak, değişik nedenlerle STK'lar bu sorunları çözmekten uzaktır. Bu durum farklı ülkelerdeki durum çalışmalarıyla ve belli ülkelerin uluslar arası STK'ları bağlamında daha önce ortaya konulmuştur (Baitenmann,1990; Storey, 1997; Osa, 2003; Kim, 2010).Cox'sBazar'da çok sayıda mülteci kampı oluşturulmuştur ve bu mülteci kamplarında BM'nin, farklı ülke hükümetlerinin, yerel ve uluslar arası STK'ların faaliyetleri söz konusudur. Ancak insani yardımların uluslar arası politik ilişkilerden ve süreçlerden etkilenmesi söz konusudur ve Cox'sBazar'da bu durumdan muaf değildir (Farzana, 2016). O nedenle bu çalışma şu soruları cevaplamayı amaçlamaktadır:

- 1.Uluslar arası ilişkiler ve güç dengeleri insani yardım faaliyetlerini nasıl etkilemektedir?
- 2.İHH'nın, Myanmar ve Bangladeş arasındaki Cox'sBazar'daki faaliyetleri nelerden oluşmaktadır?
- 3.İnsani yardımları zorlaştıran ya da kolaylaştıran faktörler nelerdir?
- 4.İHH'nınCox'sBazar'daki deneyiminden yardım faaliyetlerinin verimliliğini arttırmak için hangi dersler çıkarılabilir?
5. Mülteciler, uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının insani yardım faaliyetlerini nasıl değerlendirmektedir?

Bu soruları cevaplandırabilmek için Myanmar'ın Arakan eyaletinden kaçarak Bangladeş Cox'sBazar'daki kamplara sığınan mülteciler ve Türkiye kökenli bir uluslar arası insani yardım kuruluşu olan İHH'nın bölgedeki faaliyetleri bir durum çalışması olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Konu ile ilgili literatürün taranması sonrasında önemli görülen hususlar açık uçlu mülakat yolu ile İHH yetkilileri ile görüşülmüştür. Konu ile ilgili BM'nin ve çeşitli uluslar arası yardım kuruluşu ve STK'ların raporları doküman incelemesi yolu ile incelenmiştir. Çalışmanın birincil verileri ise alana 20-25 Ocak 2018'de İHH heyeti ile birlikte yapılan yardım çalışması ziyareti sırasında görüşülen bazı mültecilerden, insani yardımı koordine eden yetkililer ve STK temsilcilerinden elde edilen veriler olmaktadır. Kamplarda yaşayan mültecilerden ulaşılabilenlere 23 açık uçlu sorudan oluşan bir mülakat formu dağıtılmış ve soruları cevaplamaları istenmiştir. Bu tür kamplarda politik nedenlerle araştırma yapmanın zorlukları (Shahabuddin et al., 2020) bu çalışmada da kendini göstermiş, ancak 20 mülteci soru formlarını cevaplandırarak geri vermiştir. Bu formlardan elde edilen nitel veriler çalışmanın ilgili yerlerinde doğrudan alıntılar olarak kullanılmıştır. Ayrıca İHH ve diğer bazı uluslar arası STK'ların yardım faaliyetleri katılımlı gözlem yolu ile gözlenmiş ve kayda geçirilmiştir.

3. Myanmar'daki Sorun, STK'lar ve Mülteciler

3.1. Göçün Kaynak Ülkesi: Myanmar

Myanmar Güneydoğu Asya'nın batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve yüzölçümü (678.500 kilometrekare) bakımından Türkiye'den biraz küçük bir ülkedir. Myanmar, gerek yeraltı ve yerüstü kaynakları

gerekse ticaret yolları açısından stratejik bir bölgedir. 1948'de bağımsızlığını kazanan ülkenin İngiliz sömürge dönemindeki adı olan Burma 1989'da Myanmar olarak değiştirilmiş, Yangon'daki başkent de 2006'da Naypidav'a taşınmıştır.

Şekil 1. Myanmar, Arakan Eyaleti ve Cox'sBazarLokasyon Haritası (Kaynak: BİLGESAM, 2018).

Ülkenin nüfusu yaklaşık 51 milyon olan nüfusunu çeşitli etnik gruplar oluşturmaktadır. Bunlar temelde Burmanlar (% 68) ile çeşitli etnik gruplardan (135 etnik grup, % 32) oluşmaktadır. İnanç anlamında ise Budistler (% 90), Müslümanlar (% 4), Hıristiyanlar (% 4), ve Hindulardan (% 1) oluşmaktadır. Ana geçim kaynağı tarım ve balıkçılık olup, ticaretin yaklaşık % 35'ini Çin ile yapmaktadır. Çin, Myanmar'ın en büyük ticari ortağıdır. Dünya Bankası'nın (IMF) 2014 yılı verilerine göre milli geliri 64.33 milyar dolar olan Myanmar'da sanayi nispeten az gelişmiştir (Durmuş, 2015). Kişi başı milli gelir 1260 \$ civarındadır. 2014 yılında % 8.5 büyümegösteren Myanmar ayrıca zengin enerji yataklarına sahiptir. İngiliz sömürge döneminden beri petrol üretilen Myanmar'da bugün ise özellikle geniş doğal gaz rezervleri önem taşımaktadır. Çin ve Tayland, Myanmar doğal gazının en büyük tüketicisi konumundadır (Durmuş, 2015).

3.2 Göçmelerin Ev Sahibi Ülkesi: Bangladeş

Kamplarla ilgili gözlemler, Bangladeş'in başkenti Dakka'dan itibaren başlamaktadır. Bangladeş'in kendisi ülke sınırlarına kadar yayılan geçmiş kadim medeniyetlerin derin izlerini taşısa da sömürgeciliğin Asya Kıtası'ndaki en büyük mülteci kamplarından biridir. Ülkenin kurucusu Bangladeş'in 1971'de bağımsızlığını kazanma mücadelesine liderlik eden Şeyh Mucibur Rahman ve şu anda ülkenin başbakanı olan kızı Şeyh Hasina Vecid'in afiş ve fotoğraflarının asılı durması dikkat çeken ilk unsurdur, özellikle sınır bölgesindeki alanda "mother" yazılı bez afişlerle turistik yerlerde de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Buna karşılık ülkenin "Anne"sinin kötü şartları iyileştirme ile ilgili çalışmalarının yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir: "Anne"nin ülkesinde Muson yağmurları olmadığında halkın bir kısmı maske kullanarak hastalıklardan korundukları gözlenmiştir. Halk iptidai şartlar altında yaşamını sürdürmektedir.

Nüfusa göre bakıldığında ülkenin yüzölçümü küçük kalmaktadır. Her yerde insan seli ve kalabalıklarla karşılaşılmaktadır. Bangladeş'te ağaçlık alan ve pirinç tarlaları dışında تنها hiçbir yer bulunmamaktadır. Başkent sokaklarında *yardıma muhtaç* insan sayısı fazladır. Mülteci kamplarına ev sahipliği yapan Bangladeş'in kendi insanına sağladığı yaşam şansları ve hayat stilleri standartların çok altındadır. Havaalanında eşyaları taşıyan kişilere verilen dövizler el çabukluğuyla alınmaktadır.

Ulaşım, büyük oranda insan kas gücü ile sağlanan bisiklet ve arkasına bağlanmış ya da monte edilmiş yolcu taşıma kabinleriyle sağlanmaktadır. Ulaşımı karmaşık hale getirenler ise üç tekerlekli ve yolcu kabinli motosikletlerdir. Özellikle hafif yük ve uzun mesafe yolcu taşıma işleri için yalnızca başkentte değil, Cox'sBazar bölgesinin de olmazsa olmazıdır. Yollar dar (tek geliş ve dönüş) ve küçük araçlardan dolayı trafığe karışan araç sayısı çok fazladır.

SES¹ düzeyleri düşüktür. Ama insanların kültürel ve dini unsurlardan kaynaklanan "bir aradalıkları" ve kırkentlerdeki "cemaat menşeli" hayat biçimleri kendileriyle barışık Bengallilerin yüzlerindeki tebessümün yegane kaynağıdır (Foto 1).

Foto 1. Cox'sBazar: Kamp dışındaki STK'lar ve yetimlerle ilgilenen yardım görevlileri

Siyasi hayatta, kuruluşundan itibaren seküler hükümet(ler)in etkin olduğu bir hükümet yapısı ile düzen sağlanmaktadır. Muhalefetteki Bangladeş Cemaat-i İslami Partisi, liderlerinin idam edilmelerine karşı sükûnetini korumaktadır. İHH kfilesinden Başkentten Cox'sBazar'a gideceği gün büyük bir gösteri olacağı bilgisi nedeniyle havaalanına biraz erken gitmesi istenmiştir. Cemaat-i İslami, mevcut hükümetin en güçlü rakibidir. Bangladeş İslam toprağı kabul edildiğinden silahlı mücadele tercih edilen bir yöntem değildir. Yürüyüş ve gösterileri, dini gün vs de kitlevi bir araya gelmeler ve rakibine gözdağı verme şeklinde yumuşak bir ideoloji tercihi yapılmıştır. İHH kfilesinin başkentte konakladığı otele Cemaat-i İslami'nin yaptığı büyük etkinliklerden birine denk gelmiş ve kalabalık gece yarısından itibaren bir araya gelmiş, toplanma saatine kadar büyük bir kalabalığa ulaşmıştır.

¹Sosyo Ekonomik Seviye

Teknolojik gelişmelere imkânları ölçüsünde meraklı bir toplumdur. Ancak, kamp bölgelerine yaklaştıkça bu oran oldukça düşük seviyelere inmektedir. Teknoloji ve diğer hizmetlerin sunulduğu AVM'ler ise, halkı için oldukça pahalıdır. Hafta içi bir günü AVM'ler tatil günü ilan etmiştir. Dönüş günü Cox'sBazar'dan tekrar başkente geldiğimizde hafta içi bir gün olmasına rağmen AVM'ler kapatılmıştı. Nöbetçi niteliğinde tasarlanmış birkaç alışveriş mekanı dışında diğer yerler kapalıdır. Bangladeş'te *üst yapı kadar alt yapı* da sorunlu bir diğer alandır: Somut sorunlardan birisi *enerji alanı*nda yaşanmaktadır. Ülkenin vitrini başkent Dakka'dır. Yine de başkentteki elektrik tüketiminin düşüklüğü ana cadde ve sokak aydınlatmalarının zayıflığından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Buna karşın başkentteki ana caddelere yakın konutların gençleri gece sokaktaki elektrik direklerinden aldıkları enerji sayesinde keyifli badminton² maçları yapabilmektedir. Tekstil ürünlerinin satışı yaygındır, halkın geçim kaynaklarından.

Halkın kısmen etkili olduğu diğer geçim oluşturan sektörlerde alt yapı bakımından yetersizlikler görülmektedir. Örneğin okyanus balıklarının sergilendiği düşünülen paralı akvaryumlara giriş ücretleri yüksek olmasına karşın verilen hizmet ve karşılanan beklenti oldukça sınırlıdır. Türkiye'deki evcil hayvan satışı yerlerindeki akvaryumlardan biraz daha büyük ve bölüntülü akvaryumlarda çeşitliliği oldukça kısıtlı balıklar sergilenmektedir. Turist gelirlerini ülke ekonomisine yönlendirecek büyük ölçekli balıkları içinde barındıran mekanlar/müzeler değildir. Bangladeşliler'in iyi niyetli küçük teşebbüslerin gayretleri bir kenara bırakıldığında, büyük firmaların özel teşebbüs yatırımları, toplumsal yaşam desenin de neredeyse görünmemektedir. Bir diğer örnek timsahların sergilendiği bir çiftliğin turistlerin hâlâ geldiği bir dönemde ya daziyaletçilerin kullanıma açık olduğu bir dönemde timsah gösteriminin yasaklanması bir diğer çarpıcı gözlemdir. Çiftliği bekleyen kişinin ileri sürdüğü : “ timsahların kavga ettiği ve tehlikeli hale geldikleri gerekçesiyle çiftliği kapalı tuttukları” mazereti ülkeyi temsil eden başkentte gözlemediklerimizle birleştirildiğinde inandırıcı gelmemiştir.

Yine kanalizasyon hatları özellikle başkentte daha derin kanallardan geçerken kampların da bulunduğu turistik Cox's Bazar bölgesinde yüzeye yakın yerlerde ve üzerleri açıktır. Bu da salgın hastalıklara davetiye anlamı taşımaktadır.

Genel hijyen sorunu, insan dışındaki canlı hayatını da riske atmaktadır. Balığın vitrine konduğu bir diğer yer balık çiftlikleri ve yendiği mekanlarıdır. Elverişsiz ve kendi haline bırakılmış yeme-içme yerleri, kısa süreli ülkeye gelenler için çekim merkezine dönüşmüşten uzaktır. İki gün üst üste gidilecek “uğrak” mekan şartları ancak çok yıldızlı otellerde sağlanmaktadır.

Cox's Bazar'daki seyahatimiz Ocak-Şubat dönemine denk gelmesi başkent ve turistik bölgedeki gözlemlere bir miktar toleranslı yaklaşmamızı gerektirmektedir. Bununla birlikte, hemen her yerde insanların kendi gayretleriyle elde ettikleri küçük geçimliklerin kattığı hareket ve canlılık dışında kamu hizmetleri fiziksel mekanlara

yansıtılması sorunludur. Bangladeş'te Çin devletinin gözdiktiği ve uzun yılları kapsayan kontratla kiralamaya çalıştığı Hint Okyanusu'na açılan ucu bucağı belli olmayan uzun doğal plajlarının yanı sıra hemen her şey doğaldır;

Doğallığı üretime dönüştürecek asıl güç Bangladeş elitlerinin ve devletinin ülkeye girdi sağlayacak sektörlerdeki varlığı başkentteki ve turistik yer Cox'sBazar'daki gözlemler göstermiştir ki oldukça sınırlıdır.

Bangladeş doğal güzellikleri dışında kendi haline terk edilmiş ülke izlenimi vermektedir. Ülke, menfi durumların yanı sıra müspet gelişmelere de açıktır. Bacasız fabrika olarak görülen turizm sektörü; gelecekteki Bangladeş'in zahmetle elde ettiği pirinç, Hindistan cevizi ve küçük bal tadındaki muzları, sahil şeridi, kumu ve denizinin yanı sıra dünyanın ilgisini bölgeye çekecek potansiyeller barındırmaktadır.

3.3. Arakan'daki Mülteci Sorunun Kaynağı

3.3.1. Arakanlı'ların tarihi durumu:

Myanmar'da farklı etnik gruplarla hükümet arasında neredeyse bağımsızlık günlerinden itibaren ciddi anlaşmazlıklar yaşanmasına rağmen neden sadece Arakanlıların ülkeden gönderilmesine varan radikal talepler söz konusudur? Son yıllarda problemin gündeme geliş tarzı, Myanmar'ın bu durumu bir din savaşı haline dönüştürüp ülkedeki diğer etnik yapıların ortak özelliği olan Budizm'i Arakan Müslüman'larını dışlamada merkeze alan bir anlayışı yansıtmaktadır. Din üzerinden ortak düşman yaratma ve ona karşı birleşme çabalarıyla sosyal kopuşun tabandan gerçekleştirilmesi birincil hedef gibi görünürken ülkede, diğer etnik gruplarla Myanmar devleti arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkların devam ettiği ve bunların Myanmar'ı ciddi boyutlarda meşgul ettiği gerçeği de ortadadır. Arakanlıların yaşadığı bölgelere yapılan son operasyonlar, 2012'de başlayan ve devam eden bir sürecin telafisi mümkün olmayan karanlık bir noktaya doğru ilerlediğini göstermektedir (Çebi, 2017:1).

3.3.2. Vatandaşlık statüsü

Myanmar topraklarına Güney Asya'dan önemli ölçüde işçi göçü olmuş ve bu göç hareketi sömürge yönetimince organize edilmiştir. O dönem Burma olarak anılan topraklar, İngiliz idaresindeki Hindistan'ın bir eyaleti haline getirildiğinden bölgeye olan göçler bir iç göç gibi değerlendirilmiştir. Ancak bugün, Myanmar devleti o dönemde yaşanan göçleri yasa dışı göçler olarak değerlendirmekte ve bölgede 12.yüzyıldan itibaren yerleştiği bilinen ve özellikle Bangladeş'le sınır bölgelerinde yaşayan Arakanlıları, İngiliz dönemindeki göçlerle gelen bir topluluk olarak değerlendirip vatandaşlığa kabul etmemektedir (Çebi,2017:2).

3.3.3.Devlet-ordu şiddeti

Her ülkede olduğu gibi örgütlü ve disiplini yapı olarak askerler Myanmar devletinde de etkin ve yönetimde asli güçtür. Her ne kadar kamuoyunun önünde sorumluluk sivil hükümette gibi görünse de asıl politikaları belirleyen ve devlete hakim güç ordudur. 2015 yılı ile birlikte bir seçim gerçekleşse de militer güçler ülke yönetiminde etkilidir. Ülkenin siyasi yapısı ve tarihi; darbelerin de tarihidir. Sivil

² Bangladeşlilerin çiftler halinde iki takım kurarak, hafif raket ve tüylü bir top eşliğinde oynadıkları tenise benzer bir oyun.

hayat sık sık kesintiye uğramıştır. 2015 yılına kadar Myanmar ordusu ticaretinin büyük kısmını yaptığı ve komşu olduğu Çin ile birlikte ittifak halindedir. Bu ittifak sırasında gerek içerde insan hakları ve özgürlükleri gerekse de geçim ile ilgili birçok haksızlığa uğramış halk, son seçimlerde Batılı'ların desteklediği Ulusal Demokrasi Partisine (NLD) destek vererek iktidara taşımıştır. Partinin Genel başkanı Aung San SuuKyi, 1991 yılında Nobel Barış Ödülü'ne ve yine 90'ların başında Avrupa Paramentosu Ödülü'ne layık görmüştür. AP ödülünü ev hapsinde tutulması, yabancı eş ve casusluk vs nedenlerle pasaportunu kullanamaması gibi nedenlerden dolayı gecikmeli olarak 2013 yılında alabilmiştir. Ancak, kazandığı seçilmeden kısa süre önce Müslümanların "Beyaz oy" kullanmasını engelleyen bir karara imza atmıştır. Hem sivil kanadın hem de militer gücün Müslüman'ların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili kararlara destek vermediği açıktır. Bölge üzerinde etkili olmak isteyen komşu ve uluslar arası güçlerin uzun bir sahil şeridini kullanan Arakan ile ilgili militer ve sivil kanata yaptığı baskının mahiyeti ise tam bilinmemektedir. Ancak, Arakan ile ilgili bilinenler de az değildir. Kıtaya paralel uzayıp giden Arakan eyaletinin cazibesi, Asya kara kıtasının denize açılan stratejik öneme sahip yerlerinden biri olduğu gibi yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla zengin enerji kaynaklarıyla yakından ilgilidir.

3.3.4. Ağustos 2017 olayları

Sistemik etnik temizlikle ilgili 1990'lerden itibaren başlayan iddialar iki binli yıllarda komşu ülkelere sığınma, köy yakma, tecavüzlerin ve her türlü şiddetin artması ile birlikte Arakan'lı Müslümanlar uluslar arası kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. İki binli yıllarda başlamış göçler Ağustos 2017 tarihinden itibaren ise küçük gruplar halinde olmaktan çıkmış ve kitlevi hale dönüşmüştür. Bir milyon civarında Müslüman, Bangladeş sınırında mülteci kamplarına gitmek zorunda bırakılmıştır. Devlet ve ordu destekli terör, Budist unsurlar ile Müslümanlar arasında bir sorun varmış izlenimi vermeye çalışsalar da asıl sorun; devlet ve bölgede nüfuz savaşı veren uluslararası güç odaklarıdır.

3.4.Mültecilerin Durumu

3.4.1.Kamplar

Aradan bir yıl geçmesine rağmen Arakan'lı mülteciler hayatta kalabilmek için insani yardımlara muhtaçtır. Korunma, barınma, sağlık, yiyecek, su ve sanitasyon konularını da kapsayan tüm alanlardaki hizmetler halen kabul edilebilir uluslararası standartların altındadır. Oyuncak kullanımı, park ve oyun alanları elbise ve diğer malzemelerin azlığı göze çarpmaktadır. Para kullanımı sınırlıdır. Yardımlar genelde nakdi olmayıp aynidir; mal ve hizmetler şeklindedir. Eğitimde defter ve kitap yerine kara tahtaların üzerine tebeşirle yapılmaktadır. Su kaynakları sık aralıklar ile 27 kamp bölgesine inşa edilmiştir. Ancak içilebilecek su tedariki, sınırlı tanklar marifetiyle yapılabilmektedir. BM raporuna (2018) göre halen kritik ihtiyaçlar olmasına rağmen 25 Ağustos 2018 itibari ile ihtiyaçların ancak % 34 kadar bir kısmı ya da rakam vermek gerekirse 319 milyon Doları karşılanabilmiştir. Cox's Bazar'daki mülteci kamplarındaki ihtiyaçların

karşılanabilmesi için 951 Milyon Dolara ihtiyaç vardır (UN, 2018). Kamplarda kalan bir mülteci insani yardımların yetersizliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Yardımlar yetersiz ve nakit şeklinde yapılmamaktadır. Mülteciler balık, sebze ve diğer yiyecekleri satın alamamaktadır. Ayrıca sağlık ve eğitim alanında da sunulan hizmetler yetersizdir. Mültecilere uygun şartlarda bu hizmetler sağlanamamaktadır. Yardımlar ihtiyaç duyulan malzemeler şeklinde ya da nakit şeklinde yapılmamaktadır. Bunu kamplara gelerseniz görürsünüz. Eğer gelerseniz çok sayıda uluslar arası ve yerel STK'nın sadece resim çekirmek için sahada olduğunu görürsünüz!

3.4.2. Bölgeye insani yardım için gelen STK'lar ile ilgili alandaki sorunlar

3.4.2.1. İzin ve vize sorunu

Hükümet turist vizesiyle gelen STK mensuplarını sınır kamplarında istememektedir. Onun yerine ilgili birimlerle temasa geçerek kamplardaki hareketliliği denetlemek istemektedir. STK'lar ise; Bangladeş'teki oluşacak bürokrasiye takılmamak ve kayıt altına girmek için sahada hızlı hareket imkanı sağlayan turist vizesini daha avantajlı bulmaktadır. Örneğin, yanlarında bölge ile ilgili kendi ülkelerinde kamuoyu oluşturmak ve bağışçılarını durumu nakletmek üzere getirdikleri kişi, grup ya da İHH gönüllülerine kamp alanlarında tişört ve yelek giydirecek dağıtım bölgelerinde yardım faaliyetlerine dahil etmektedir. Yardımların devamlılığı biraz da bu tanıtım ve güvene bağlıdır. Kamplarda İHH'nın kurduğu yetimhane, sağlık vs hizmetleri aksatmadan devam etmektedir. STK'ların resmi kuruluşlara göre en büyük avantajları da hızlarından kaynaklanmaktadır. Anında sahada müdahalelerini sağlayan unsurlardan biri de kurallara tam bağlı kalmamalarıdır. Ancak yine de mülteciler açısından STK'ların çalışmaları ile ilgili sorunlar da mevcuttur. Bir mülteci bu sorunları şu cümlelerle dile getirmiştir:

Yardımlarda uluslar arası STK'lar, yerel STK'lar ile işbirliği yapmaktadır. Ancak yine de büyük problemler mevcuttur. Yardımların dağıtımında sistemik bir yaklaşımı yoktur ve acil ihtiyaç taleplerine cevap verememektedirler. Bu da bütçelerini boşu boşuna harcadıklarını gösterir. Bu durum Rohingya'luların takdir ettiği bir durum değildir. Ayrıca yardım dağıtımını Rohingya'lı eğitilmiş kişiler arasından seçilenlerle yapılmakta bu da diğerlerine ayrımcılık yapılmasına neden olmaktadır.

3.4.2.2. STK ekonomisi

STK'lar alış verişlerini büyük oranda Bangladeş'ten karşılamaktadır. Bu durum, yeni bir sektörün, yani mültecilere yardım eden STK'lardan doğan yeni bir ekonominin oluşması demektir. STK'ların ihtiyaç duyduğu mal, yiyecek vs ihtiyaçlar pahalı bir şekilde satmaya çalışan ve karaborsacılığa yönelen bir yapının ekonomik sistemle bütünleşmesidir. Aynı yapı, Bangladeş Hükümet'i için de bir tehdit oluşturmaktadır. Bu sektörden para kazananlar ile kazanamayanlar arasında giderek açılan hayat stili ve yaşam şansları kriterlerinin ülkenin sosyal,

siyasal ve ekonomik düzeni açısından tehditler. Malların stoklanması ve piyasaya ihtiyacı olduğunda pahalıya verilmesi enflasyonist politikaları gündeme getirmektedir.

3.4.2.3. Gizli işsizliği teşvik

Mültecilerle ilgili kampların ne kadar varlığını sürdüreceği belirsizdir. Mülteci sorunu çözüldüğünde STK ekonomisi de yavaşlayacak ve doğrudan işsiz sayısını artıracaktır. İstikrarsızlığı pekiştirecek ve sürdürülebilirliği tartışmalı bir STK ekonomisinden doğan iş imkanları giderek daralmaktadır. Cox'sBazar'da bölgede faaliyet gösteren STK'larda çalışmış ve nitelik kazanmış, bölge dillerini bilen insanların ellerindeki CV'leri ulaştırarak İHH gibi STK'lara iş başvurusu yapmaktadır. Uzun vadede mülteci ekonomisinden geçinen sınır insanının kampların tedavülünden kalmasıyla işsiz kalma ihtimali yüksektir.

3.4.2.4. Misyonerlik ve ideolojik yapılanmalar

BAE, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleriyle birlikte Batı'dan gelen STK'ların para sorunları yoktur. Büyük oranda STK'lar kendi anlayışlarına göre insan yetiştirmektedir. Dolayısıyla STK'lar nitelikli ebeveynlerden daha çok yetimlerin sosyalleşmeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bangladeş hükümeti anne ve babalarının ikisinin birden öldüğü durumlarda çocukların STK'lara verilmesine karşıdır; çünkü insan kaçakçılığı ile organ kaçakçılığı için kampların dışına çıkarılmasından endişe etmektedir. Ebeveynlerden ikisi de ölü olduğu halde yanlış beyan vererek yetimlere bakan STK'lar da vardır. Bazı STK'lar yardımları misyonerlik faaliyeti ile ilişkilendirmekte ve kendi inançlarından olanlara ya da din değiştirerek kendi dinlerine geçene daha fazla yardım sağlamaktadır. Bir mülteci bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Burada son zamanlarda Hıristiyanlığa geçen birkaç kişi oldu. Bunun sebebi bu kişilerin açgözlülüğüdür çünkü Hıristiyanlığa geçenlere daha fazla yardım sağlanmaktadır.

3.4.2.5. Bangladeş politikaları ve STK faaliyetlerinin sınırlandırılması

Göç zinciri içindeki transit ülkelerdeki reflekslerin bir benzeri Bangladeş'te de vardır; Transit ülkelerin karakteristik niteliği göçün sorumluluğunu üstlenmemek, işbirliği yapamamak ve mültecilerin kalıcı hale gelmelerine karşı çıkmaktır. Bu nedenle Bangladeş Hükümeti; kamplarda STK'ların yaptığı yardımların gündelik ihtiyaçlardan oluşan yiyecek, ısınma, barınma ve sağlık hizmetleri ile sınırlandırmaktadır. Bangladeş kamp kuralları ile STK'ların yaptıklarının uyumlu olması istenmektedir. Bu da mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanmasını kısıtlamakta hatta bazı durumlarda engellemektedir. Bir mülteci bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Bangladeş hükümeti, Rohingya'lılara güvenmemektedir o nedenle kamplarda nakit yardımı yapılmasını yasaklamıştır. Aynı zamanda Bangladeş hükümeti kamplarda yaşayanlara tüm haklarını vermek istememektedir o nedenle kısıtlamalar getirmektedir. Nakit yardımı yapılmaması da mültecilerin ihtiyaçları olan

tüketim mallarına tam olarak erişememesine neden olmaktadır.

3.4.2.6. İstihbarat ve casus STK'lar,

Bölgenin jeo-ekonomik ve jeo-stratejik öneminden dolayı bölgeye askeri ve ekonomik olarak girmesine müsaade edilmeyen uluslararası güçler, kurdukları STK'lar üzerinden meşruluk sorununu aşmakta ve faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmektedir. Hükümet'i kızdıran ve bazı STK'ları şüpheli birer organizasyona dönüştüren hatta bazılarının faaliyetlerinin durdurulmasının altında benzer endişeler yatmaktadır. Bu endişeler; ülke bütünlüğünü aşındıracak ve zarar verecek faaliyetlerle ilgilidir. Kamplardaki mültecilerin misafirlik sürelerinin uzaması tepkisel milliyetçilik ve diğer ekstrem/marjinal akımları gündeme getirmektedir. Ekonomik ve diğer yoksunlukların yaşandığı bir ülkede mülteci sorunu; kitlevi isyanları ve muhalefeti teşvik edeceği bahanesiyle Bangladeş Hükümet'i tarafından tasvip edilmemektedir.

3.5. Uluslararası Bir İnsani Yardım Kuruluşu Olarak İHH

İlk defa İHH, 1990'ların başlarından itibaren Bosna Savaşı sırasında uluslararası arenada görünmüştür. Ancak, ilk İHH faaliyeti yardım alanında değildir. İHH başkanı Bülent Yıldırım'ın 27-28 Ekim 2018 tarihli Kızılcahamam İHH İl İstişare toplantılarında ifade ettiği üzere İlk faaliyetler Almanya'da iki Müslüman gencin Almanya'daki Müslüman'ların sabah namazına kaldırmak için kapı zillerini çalma şeklinde başlamış ve daha sonra yardım faaliyetlerine kadar genişlemiş ve yaygınlaşmıştır (Yıldırım,2018). Gönüllü faaliyetlerle başlayıp, 1995 yılında kurumsallaşan çalışmalarla kısa sürede din ve mezhep farkı gözetmeksizin dünyanın beş kıtasında ve 135 ülkesindeki bölgelere yayılmıştır. Türkiye'den dünyaya yayılmış bir hayır köprüsü olarak bilinmektedir. Bu haliyle hem ulusal hem de uluslararası yardım faaliyetlerini bir arada götüren bir STK'dır. Değişmeyen değerlerin yaşatılmasından savaş ve afet bölgelerine; temel hak ve hürriyetlerin ihlalinden yetimlerin eğitime kadar her alanda yardıma muhtaç duruma düşmüş toplumların kişi ve kuruluşlarını güçlendirmeyi kendine şiar edinmiştir. Bülent Yıldırım, Türkiye'de özel bir kanalda İHH ile ilgili net bilgiler vermektedir: "(...) ben öldükten sonra bu ümmete bir hediye bırakmak istiyorum; o da nedir biliyor musunuz? İHH, bağımsız bir teşkilat olarak inananlar adına yardım ettiği yerlerin de dinini, mezhebinin, meşrebini gözetmeden sadece masumiyet/mazlumiyetini gözeterek yardım yapan bir kuruluş olmasıdır. Hiç bir istihbarat örgütünün yönlendirilmesi değildir; Türkiye'de dahil olmak üzere. Bu sadece halkın sivil bir hareketidir, diye gelecek nesillerimize bir örnek bir hediye bırakmak için gayret eden bir topluluğuz. Onun için herkes bu konuda çok rahat olsun (...) İHH'nın iradesi ve idaresi İHH yönetim kuruludur. Biz kendi yönetim kurulumuz olarak kararımızı veririz. Bize destek verenlerin adına dünyanın her tarafına gideriz. Hiçbir yerin yönlendirmesiyle de hareket etmeyiz (...) bize atılan iftiralar zaten gerçekçi olsaydı şu ana kadar; onlarca kez bu İHH ortadan kaybolmuştu" demektedir (Yıldırım, 2016).

İHH'nın Arakan ilgisi ise, 1990'ların başına kadar geri gitmektedir.. Kurban kesim vs ile bölge insanına erken bir

dönemde ulaşılmıştır. Günümüzde de mülteci olarak Arakan eyaletinde kalan Müslümanlar ve artık mülteci durumunda olan Bangladeş sınırındaki kamplardaki yaşayan insanların her türlü sorunlarıyla ilgilenmektedir.

3.5.1. İHH ve Cox'sBazartecrübesi sahadaki durum

İHH, Bangladeş'teki mültecilerle ilgili kamuoyu oluşturmak ve etkili olmakta zorlanmamaktadır. İlişkileri üzerinden etkili bir şekilde yardımlarını paydaş kuruluş Small Kindness Bangladeş³ gibi sicili düzgün kuruluşlarla çalışmaktadır. Kısaltmalarda paydaş STK; "SKB"yı logolarında da kullanmaktadır. Bangladeş Hükümeti'nin Ağustos 2017 sürecinde 700.000 civarında yeni kitlesel göç ile gelen mültecileri kendi nüfusuna dahil etmesi zordur. Bangladeş Hükümeti, fakir bir ülkedir. Bu nedenle çok sorunlu STK'lar dışında geri kalanlarla uzlaşma yoluna gitmiştir. Arakanlı Müslüman'ların toplam sayısı milyonu geçmiştir. Bu mülteci nüfus Cox'sBazar sınırında kurulan 27 kamp bölgesine ayrılmıştır. Her kamptan sorumlu konfederasyon şeklinde birlikte kampın ihtiyaçlarını karşılayan RRRC⁴ ile uyumlu uluslararası STK'lar vardır.

3.5.2. İHH yardımları-katılımlı gözlem

İHH, Arakan'lı mültecileri tekrardan güçlendirmeye yönelik kamplardaki kısıtlı imkanları verimli şekilde kullanmaktadır. Eğitim, fiziki şartların düzeltilmesi, kayıp aile ve fertlerinin bir araya getirilmesi, aile yaşantısının bozulmaması ve mahremiyetin sağlanması yönelik gönüllü hizmetleri sürdürmektedir. İHH'nın STK olarak; Bangladeş kamplarındaki Müslüman'ları desteklemesi ve gidilen bölgelerdeki paydaş STK'ların yine Müslüman'lardan oluşması gereksiz para, zaman israfına mani olmaktadır. İHH'nın gittiği bölgelerde Müslüman topluma kurduğu türdeş ve gönüllü ilişkiler, birkaç günlük ve sürekli yardım faaliyetlerinde hedefe ulaşmadaki aksaklıkları ortadan kaldırmaktadır. İHH'nın bölgede kurduğu organik bağlar diğer uluslar arası devlet kuruluşları ve uluslar arası STK'lara göre daha büyük avantajlar sağlamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; İHH kafilesinin Bangladeş'te yaptığı alışverişlerin de gidilecek yer ve alınacak gıda malzemelerinde paydaş kuruluşun büyük faydası gözlemlenmiştir. Kamplar için yapılan büyük alımlarda ve yardımlarda katkı daha da büyüktür.

Foto 2. İHH yardım merkezlerinden biri

³SKB: Küçük Nezaket ya da Küçük Yardımseverlik-Bangladeş

⁴Rohingalıların Geri(ye) Dönüş Komitesi: Türkiye'deki Göç İdaresi ile eşleştirilebilir.

Mültecilerin şartlarını iyileştirebilmek için Ordu, RRRC ve diğer yerli kurumlarla hızlı müdahaleye imkan verecek işbirliğine gitmektedir. Kampların düzenine katkı sağlamaktadır. İHH, beş bölgede insani yardım (Jamtoli, Moynarghuna, Balukkahli, Ghundum, Hakimpar), çalışmasını sürekli yapmaktadır. Şimdilerde isimlerin yerine kamp numaraları verilmiştir. İHH yardım çalışmaları ayda 100 bin civarında insana tekabül etmektedir (Foto 3).

Foto 3. Yardımlar Bangladeş ordusu kontrolünde yapılmaktadır.

Yeşil-beyaz renkli yelekler ve tişörtler (İHH logosu ve renkleri) ile gelen insanları dağıtım yapılan bölgeler iyi tanınmaktadır. İHH gönüllülerinin gittiği yerleri bir gölge gibi çoluk çocuk, genç, yetişkin de takip etmekte ve yetim kamp girişinden çıkışına kadar peşlerini bırakmamaktadır. Beş bölgede iyi tanınan İHH; mülteci kamplardaki kötü koşulları iyileştirmek için bağışçıların talebini dikkate alarak nakdi yardımları elden ve dolaylı yollardan da dağıtabilmektedir. Normalde kayıt dışı ve elden para yardımı yapmak yasaklanmıştır. Kampların dengesini bozmamak için yardımlar paydaş kuruluşlar üzerinden yapılmaktadır. İHH'nın evleri, yetimhaneleri ve etkin oldukları bölgelerdeki insanların bakımı görece diğer bölgelere göre iyi durumdadır (Foto 4). Evler, dayanıklı dış cephe, yüksek zemin ve korunaklı çatı sistemleriyle sıcak, soğuk ve yağışlı havalardan etkilenmeyecek şekilde düzenlenmiştir.

Foto 4. İHH tarafından yapılan bambu evler.

Kamplardaki eğitimler; masa ve sıralarda değil, ellerindeki yüzeyi siyah renkteki tahtaların üzerinde tebeşir kullanarak yapılabilmektedir. Yetimlerin eğitim merkezleri, için tabandan 1.5 m yüksekliğe kadar brandalarla kapatılmıştır (Foto 5). Geriye kalan kısım ise, bambu çitlerinden

yapılan kafeslerle yükseltilmiştir. Dağıtılan hediyeleri ve hareketliliği takip etmek üzere İHH yetim okullarının çevresini burada eğitim almayan çocuklar da kuşatmaktadır. İHH'nın sorumluluk alanı dışında kalan yetimler de dağıtımları seyretmektedir. Sorumluluk alanı dışındaki yetimlere de hediyelerden verildiği takdirde daha çok insan yetim okulunun etrafında toplanmaktadır. Bu durum, kampın düzeni açısından istenmeyen durumlar arasındadır. Ayrıca, yetim okullarındaki öğretmenler ile medresedeki muallimlerin ve belletmenlerin ücretleri de İHH tarafından karşılanmaktadır.

Foto 5. İHH'nın çocuk bakım evleri.

Kamplardaki su kaynakları yeterlidir ve mülteci yerleşimlerine çok yakın mesafede su deposu vs kurulmuştur. Emme basma tulumbalar çok sık aralıklarla inşa edilmiştir. Çamaşır ve temizlik el tulumbaları vasıtasıyla yapılmaktadır. Ayrıca bölgede etkili STK'ların gücüne göre tuvalet ve yıkanma yerleri de bazı bölgelerde görülebilmektedir. İHH, kendi sorumluluk alanlarındaki mülteci barınaklarına müşterek hizmetleri (tuvalet, yıkanma yeri vs) götürmektedir.

Çocuklar, çıplak ayakları ile kamp alanında dolaşmaktadır; küçük çocuklar çoğunlukla elbisesiz ya da yarı bedenlerine kadar çıplaktır. Oyun ve oyuncak kültürü yetim okulları dışında ev ve barınaklarda neredeyse hiç bulunmamaktadır. Kamplardaki su birikintilerinin üzerindeki çatlak ve yarım plastik bidonlar oyuncak gibi yüzdürülmektedir. İplerin ucuna bağlanmış kağıt ya da plastik torbalar gökyüzünde uçurtma gibi uçurulmaktadır.

Kamplardaki insanlar her şeye muhtaçtır. SES'leri düşüktür; ama işe ve diğer dağıtım noktalarında karşılaştığımız insanlar yüzlerinde hürmet ve minnet duygusunu hâlâ muhafaza edilmektedir. İnsani ve kadim medeniyet değerlerini başlarına gelen bunca felakete rağmen kaybetmemişlerdir. Saatlerce bekledikleri dağıtım kuyruklarında aç olduklarını ve kişisel memnuniyetsizliklerini dile getirdiklerinde askerler sert bir şekilde devreye girmektedir: Kamptaki diğer mültecilere kötü örnek olmaması için rutinin dışındaki taleplere anında asker müdahil olmaktadır. Dağıtımlar sırasında battaniye, eşarp, giysi vs dağıtımı sırasında verilenleri beğenmeyerek ilave yiyecek isteyen mültecilere ve nahoş durumlara az da olsa rastlanmaktadır. Erzak çuvalları, yetişkinlerin tek başına uzak mesafelere taşıyabileceği ağırlıklar değildir. Erzak çuvallarını taşıyanlar arasında küçük ya da yaşça büyük insanlara da sıkça rastlanmaktadır. Mülteci kamplarında yaralı, sakat yetişkinlerin ihtiyaçlarını aile

içerisinden daha iyi durumdaki kız ve erkek çocukları ile yaşlılar karşılanmaktadır.

Dağıtımlar, hanedeki insan sayısına göre önceden dağıtılmış biletlerle sağlanmaktadır. Bir nevi para ya da karne yerine geçmektedir. Bir bilet ile bir çuvalın içine konulmuş yardım malzemeleri alınmaktadır. Dağıtım için gelen mülteciler, saatler öncesinden sıraya girip güneşin altında ve ayakta uzun süre bekletilmektedir. Erzak çuvalında; pirinç, patates, tuz, kırmızı mercimek, ½ yağ, kuru soğan, kırmızı biber bulunmaktadır (Tablo 1.). Bunların dışında özel bir şey istenirse bakkala benzeyen ve ücret ödeyerek alışveriş yapılan mekanlar da mevcuttur. İHH adına Bangladeş Cox's Bazar'da Aralık 2017- Haziran 2018 tarihleri arasında saha koordinatörü olarak bölgede bulunan Muaz Özaslan'dan edindiğimiz bilgiye göre; kamp bölgelerinde 100-110 haneden ve askerle birlikte dağıtımlardan sorumlu MAZI'lar⁵ vardır (Özaslan,2018). Ancak asıl kampın saygın isimleri ve liderleri alimlerdir. Onların ilgilendiği insanlar sayesinde kötü şartlara katlanmak kolaylaşmaktadır.

Tablo 1. İHH'nın Bölgeye Yardımları (Ağustos, 2017- Kasım 2018).

).

Gıda	Sağlık ve Hijyen	Barınma ve Gıda Dışı Yardım	Koruma
136.699 gıda paketi	113 yüzeysel kuyu	7.432 barınak (Bambu vs) ve 5.795 Güneş enerji paneli : Elektrik vs	5.336 aileye nakdi yardım
111.550 kişiye sıcak yemek	10 derin su kuyusu	25.000 şemsiye	5 çocuk rehabilite merkezi
18.484 aileye pişirilmiş et	109.750 kişiye sağlık taraması	14.750 cibinlik	678 yetim çocuğa aylık maddi destek
3.750 bebek mama paketi	29.770 hijyen paketi	19.385 battaniye	aileye
	305 banyo ve tuvalet	12.866 kıyafet	aileye
		10.783 mutfak malzemesi	aileye
		16.365 tente	aileye
		12.540 hasır	aileye

(Kaynak: İHH Yayınlar ve Web Birimi, 2018).

Mazi⁵ :Muhtar gibi hareket eden sorumlu olduğu hanelerin (100-110 aile/ev) eksiklerinin tespitini sağlayan ve dağıtım listelerini hazırlayan hükümetçe mülteci kamplarında yetkilendirilmiş kişilere verilen özel ad /statü)

4. Sonuç

Çalışmamızda Bangladeş Cox'sBazar'daki mülteci kampları ve burada faaliyet gösteren İHH mercek altına alınmıştır. İHH, hem ulusal ve hem de uluslar arası özellikleriyle hareket edebilen Müslüman'lardan mürekkep bir STK'dır. Ancak, insani yardımlar yalnızca bir kesimden insanla sınırlı tutulmamaktadır. İnsanlığın ayaklar altına alındığı her yerde varlık gösteren bir STK'dır. Bu STK, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinden bağımsız çalışmanın avantajını kullanmaktadır. Resmi yardım almaması otonom yapısının muhafazasını kolaylaştırmaktadır. Çok farklı coğrafyalarda profesyonelliği ve amatörlüğü eş zamanlı birbirine karıştırmadan kullanabilen bir STK haline gelmeleri, başka STK'lara emsal oluşturabilir. Yardım ve dayanışmada amatörlüğü öncelerken, buna aracılık eden unsurları (uzman çalıştırma, teknolojiyi etkili kullanma, saha tecrübesi için devamlı paydaş STK'larla işbirliği vs) profesyonel bir şekilde günün imkanlarından istifade etmekte ve ulusal/uluslar arası STK'cılığın geldiği düzeyi kendi alt yapısına uyarlamaktadır. İnsan hak ve hürriyetleri ile insani yardımlar hususunda ideolojik referanslardan beslenmemektedir. Diğer STK'lar ve devlet kuruluşları gibi genel değil, aksine salt kendi sahada gördüğü sorunlarla ilgili proje üretmekte çalışmalarını gittiği coğrafyanın ihtiyaçlarıyla sınırlandırmaktadır. Bu sayede yapılan yardımların miktarı ne kadar küçük olursa olsun tesir ettiği alan genişlemektedir.

Yerel paydaş kuruluşlar her bölgede titizlikle ve sabıkasız STK'lardan seçilmektedir. Bütün iyi niyete rağmen yardımları engelleyen bir dizi iç ve dış faktör mevcuttur. Başta gelen faktör Bangladeş'in içerisinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal buhrandır. Bu durum muhalefetle; komşu devletlerle; bölgeye gelen STK'larla; Arakan'lı Mülteci Müslüman'larla ilişkilerini istikrarsızlaştıracak adımlar atmalarına neden olmaktadır. Burada STK'lar mültecilerin *varolma* sorunlarını yoluna koyduktan sonra *yaşamaya* ilişkin adımların da atılmasına vesile olduğundan STK'larla ilgili devlet stratejileri bazen mesafeli bazen de yakın dayanışma şeklindedir. Hükümetin STK'lara bakışı Ağustos 2017'deki büyük mülteci akımından sonra biraz değişmiştir. Hükümet, milli politikalarına göre (mülteci sayısı ve yardımları kendi isteğine göre yeniden şekillendirme vs) yeniden ilişkilerini düzenleyerek STK'ları yanında tutmanın bir yolunu bulmuştur. Yardım edilenler, yardım eden STK'ların köken ve amaçlarına göre tavır geliştirmektedir. Kamplarda Müslüman kökenli STK'lara karşı geniş bir teveccüh mevcuttur. Kampta tecavüz, kavga vs olaylara bu tipolojideki STK'lar karışmamaktadır. Az da olsa raporlara yansıyan olaylar yabancı devlet kuruluşları ve STK'ları ile kamptaki mülteciler ve mültecilerin kendi arasında yaşanmaktadır.

Bazı STK'ların yardım çabaları görünür değildir. İHH gibi daha sınırlı bütçelerle hareket eden STK'lar çeyrek yüzyıllık Myanmar ile ilgili yaptıklarına, tecrübelerine ve kurduğu ilişkilerle diğer STK'larla aynı kulvarda ve tam kapasite hareket etmektedir. Avantajları sahayı mülteci akımları başlamadan önce de biliyor olmalarıdır. Bölge tecrübesi olmayan Müslüman devletler İHH gibi kuruluşlarla çalışmaktadır. Yardımların kullanılması ve

aktarımı İHH üzerinden olurken, yardımı yapan ülkeler kendi isimleriyle

gözüktüklerinden İHH'nın alanda kullandığı bütçeler büyük olmasına rağmen kağıt üzerinde farklı gözükmektedir. Örneğin, Suudi kökenli Selman Vakfı Suriye'deki insani yardım için Mayıs 2018 yılında 4 Milyon \$ bir antlaşmayı İHH ile yapmıştır. Saha tecrübesi ve güven vermesi gibi kriterler büyük ve küçük bağışçılar için aynı derecede önemlidir. Bugün Bangladeş Hükümeti'nin STK'lar ile ilgili en büyük çatışması mültecilerin bölgede kalıcı olmalarına yönelik politikalarıdır. Rohingya'ların Geri Dönüş Komitesi (RRRC), yapılan yardımların gündelik ihtiyaçlara yönelik olmasında ısrarcıdır. RRRC, kalıcı politikalara; meslek edinme, yüksek öğrenim, Bangladeş'te çalışma vs gibi konulara ise mesafelidir.

Kaynakça

- Aall, P. (2000). NGOs, Conflict Management and Peacekeeping. *International Peacekeeping*, 7(1), 121-141.
- Akhter, M., Uddin, S. M. N., Rafa, N., Hridi, S. M., Staddon, C., & Powell, W. (2020). Drinking Water Security Challenges in Rohingya Refugee Camps of Cox's Bazar, Bangladesh. *Sustainability*, 12(18), 1-26.
- Al Jazeera Turk, (2012). Bangladeş'ten STK'lara yardım yasağı www.aljazeera.com.tr (2.8.2012 Bangladeş'ten STK'lara yardım yasağı/Al Jazeera Turk www.aljazeera.com.tr).
- Alger, C. F. (1999). Strengthening Relations Between NGOs and the UN System: Towards a Research Agenda. *Global Society*, 13(4), 393-409.
- Baitenmann, H. (1990). NGOs and the Afghan War: The Politicization of Humanitarian Aid. *Third World Quarterly*, 12(1), 62-85.
- Bhatia, A., Mahmud, A., Fuller, A., Shin, R., Rahman, A., Shatil, T., ... & Balsari, S. (2018). The Rohingya in Cox's Bazar: whenthestatelessseekrefuge. *Healthandhumanrights*, 20(2), 105.
- Bilgesam, (2018). <http://www.bilgesam.org>. 05.12.2018 tarihinde erişildi.
- Bulley, D. (2014). Inside the tent: Community and government in refugee camps. *Security Dialogue*, 45(1), 63-80.
- Byman, D. (2001). Uncertain Partners: NGOs and the Military. *Survival*, 43(2), 97-114.
- Çebi, E. (2017). Arakan Raporu: Tarihi Süreç, İç Dinamikler ve Uluslararası Aktörle, İnsamer Yayınları Araştırma: 48, İstanbul.
- Çete, B. (2018). İHH Bölge Koordinatörü, Kişisel Görüşme.
- Cooley, A., & Ron, J. (2002). The NGO Scramble: Organizational Insecurity and the Political

- Economy of Transnational Action. International Security, 27(1), 5-39.
- Durmuş, M.,Y. (2015). Çin'in Myanmar Stratejisi ve ABD, www.bilgesam.com, BİLGESAM Analiz, Doğu Asya Pasifik, No:1262, İstanbul: BİLGESAM, 2-3.
- Farzana, K. F. (2016). Voices of the Burmese Rohingya refugees: Everyday politics of survival in refugee camps in Bangladesh. *Journal of Social Science and Humanities*, 24(1), 131-150.
- Fitzduff, M., & Church, C. (Eds.). (2004). NGOs at the Table: Strategies for Influencing Policies in Areas of Conflict. Rowman & Littlefield.
- İHH, (2018). Yayınlar ve Web Birimi, İstanbul.
- Islam, M. M., & Yunus, M. Y. (2020). Rohingya refugees at high risk of COVID-19 in Bangladesh. *The Lancet Global Health*, 8(8), e993-e994.
- Kamal, A. H., Huda, M., Dell, C., Hossain, S., & Ahmed, S. (2020). Translational strategies to control and prevent spread of COVID-19 in the Rohingya refugee camps in Bangladesh. *Global Biosecurity*, 1(4).
- Kim, J. (2010). A Study of the Roles of NGOs for North Korean Refugees' Human Rights. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 8(1), 76-90.
- Kjaerum, M., Slavensky, K., & Slumstrup, F. (Eds.). (1993). NGOs and Refugees: Reflections at the Turn of the Century. Forlaget SOCPOL.
- Lischer, S. K. (2005). *Dangerous sanctuaries: Refugee camps, civil war, and the dilemmas of humanitarian aid*. Cornell University Press.
- Natsios, A. S. (1995). NGOs and the UN System in Complex Humanitarian Emergencies: Conflict or Cooperation?. *Third World Quarterly*, 16(3), 405-420.
- Osa, Y. (2003). The Role of Japanese NGOs in The Pursuit Of Human Security: Limits And Possibilities in The Field Of Refugees. In Japan Forum (Vol. 15, No. 2, Pp. 251-265). Taylor & Francis.
- Özaslan, M., M. (2018). İHH Bangladeş Saha Koordinatörü, Kişisel Görüşme.
- Peteet, J. M., & Peteet, J. (2005). *Landscape of hope and despair: Palestinian refugee camps*. University of Pennsylvania Press.
- Rahman, M. R., & Islam, K. (2019). Massive diphtheria outbreak among Rohingya refugees: lessons learnt. *Journal of Travel Medicine*, 26(1), 122.
- Reimann, K. D. (2006). A View from the Top: International Politics, Norms and the Worldwide Growth of NGOs. *International Studies Quarterly*, 50(1), 45-67.
- Shahabuddin, A. S. M., B. Sharkey, A., Jackson, D., Rutter, P., Hasman, A., & Sarker, M. (2020). Carrying out embedded implementation research in humanitarian settings: A qualitative study in Cox's Bazar, Bangladesh. *PLoS Medicine*, 17(7), e1003148.
- Slim, H. (2002). Claiming a Humanitarian Imperative: NGOs and the Cultivation of Humanitarian Duty. *Refugee Survey Quarterly*, 21(3), 113-125.
- Storey, A. (1997). Non-Neutral Humanitarianism: NGOs and The Rwanda Crisis. *Development in Practice*, 7(4), 384-394.
- Truelove, S., Abraham, O., Altare, C., Lauer, S. A., Grantz, K. H., Azman, A. S., & Spiegel, P. (2020). The potential impact of COVID-19 in refugee camps in Bangladesh and beyond: a modeling study. *PLoS Medicine*, 17(6), e1003144.
- UN. (2018). <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents>. 18.10.2018 tarihinde erişildi.
- Yıldırım, B. (2016). Arafta Sorular, Ülke TV, 17.04.2016.
- Yıldırım, B. (2018). 27-28 Ekim Kızılcahamam İHH İl İstişare Toplantısı, Ankara
- Zetter, R. (1996). Indigenous NGOs and Refugee Assistance. *Development in Practice*, 6(1), 37-49.

Extended Abstract

1. Introduction

One of the most important issues on the world agenda is the forcibly displaced refugees by any means. Millions of these refugees are forced to live in refugee camps that are far from their homeland, without basic food and health conditions, often with incomplete infrastructure, be it because of wars, political instability, ethnic disputes or other reasons (Natsios, 1995 ; Aall, 2000). In these refugee camps, where most of the basic living needs are not provided, food, health and safety are the main concerns and the elimination of these concerns is left to the efforts of the United Nations (UN), governments of different countries and international NGOs (Zetter, 1996; Alger, 1999; Slim, 2002). Often, these efforts cannot be coordinated well for different reasons and refugees may be deprived of even the most basic needs (Byman, 2001; Fitzduff and Church, 2004). For this reason, the general situation of refugees and the problems in refugee camps and dealing with possible solutions to these problems are increasingly being the subject of academic studies (Bulley, 2014).

Although important steps have been taken in the international arena to solve refugee problems, millions of refugees in different parts of the world are still trying to survive without their most basic vital needs (Crisp and Jacobsen, 1998; Lischer, 2005; Peteet and Peteet, 2005). Despite all good intentions, international NGOs remain in the shadow of the international political order and power relations, and consequently, the humanitarian aid that needs to be delivered to the refugees can never be in sufficient amounts and at the desired place (Cooley and Ron, 2002; Reimann, 2006; Kjaerum, Slavensky and Slumstrup, 1993).

This study aims to evaluate the migration and aid efforts in refugee camps through the aid efforts of the Humanitarian Relief Foundation (IHH), an international NGO, to refugees who were forced to leave Myanmar and live in the refugee camps in Bangladesh, Cox's Bazar.

2 Research Questions and Method

Despite all the measures taken, the number of international refugees is increasing day by day. Thus refugee issues are among the important issues on the NGO's agenda. However, for various reasons, NGOs are far from solving these problems. This situation has been previously demonstrated by case studies in different countries and in the context of international NGOs of certain countries (Baitenmann, 1990; Storey, 1997; Osa, 2003; Kim, 2010). Numerous refugee camps have been established in Cox's Bazar, and the activities of the UN, governments of different countries, local and international NGOs are in question in these refugee camps. However, humanitarian aid is affected by international political relations and processes and Cox's Bazar is not exempt from this situation (Farzana, 2016). Therefore, this study aims to answer the following questions:

1. How do international relations and power balances affect humanitarian activities?
2. What are the activities of the IHH in Cox's Bazar between Myanmar and Bangladesh?
3. What are the factors that ease humanitarian aid or facilitate it?
4. What lessons can be learned from IHH's experience in Cox's Bazar to increase the efficiency of aid activities?
5. How do refugees evaluate the humanitarian aid activities of international NGOs?

In order to answer these questions the situation of refugees who fled from Arakan of Myanmar to Cox Bazar in Bangladesh and the activities of IHH, an international NGO originating from Turkey have been investigated. Following the review of the literature on the subject, matters deemed important were discussed with IHH officials through an open-ended interview. The reports of the UN and various international aid organizations and NGOs on the subject have been examined through document review. The primary data of the study are the data obtained from some refugees, officials coordinating

humanitarian aid and representatives of NGOs, who were interviewed during the aid study visit to the field with the IHH delegation on 20-25 January 2018

3. Problem in Myanmar, NGOs and Refugees

Observations on the camps start from the capital city of Bangladesh, Dhaka. Bangladesh itself is one of the largest refugee camps in the Asian Continent of colonialism, although it bears the deep traces of ancient civilizations that spread to the borders of the country. In the absence of monsoon rains, it has been observed that some of the people are protected from diseases by using masks. People live under primitive conditions.

There is no secluded place in Bangladesh other than woodland and rice fields. The number of people in need of help on the streets of the capital city is high. The life chances and life styles provided by Bangladesh, which hosts refugee camps, are far below the standards. Their socio-economical levels are low. But the "togetherness" of people stemming from cultural and religious factors and the "community origin" life styles in rural-cities are the only sources of the smile on the faces of the Bengalis who are at peace with themselves.

4. The Source of the Refugee Problem in Arakan

Although there have been serious disputes between different ethnic groups and the government in Myanmar since the days of independence, there are radical demands that only the Arakanis be sent from the country. It reflects an understanding that puts Buddhism at the center in excluding the Muslims of Arakan. It does not consider the people of Arakan as a community that came with migration during the British period and do not accept them as citizens (Cebi, 2017: 2).

5. The Status of Refugees

Refugees from Arakan need humanitarian aid in order to survive. Services in all areas including protection, shelter, health, food, water and sanitation are still below acceptable international standards. The use of toys, parks and playgrounds, and the scarcity of clothes and other materials are striking.

6. Conclusion

In our study, the refugee camps in Bangladesh's Cox's Bazar and IHH operating there were examined. IHH is an NGO made up of Muslims that can act with both national and international characteristics. However, humanitarian aid is not limited to people from one segment only. It is an NGO that exists wherever humanity is trampled on. This NGO has the advantage of working independently from Turkish government. The fact that it does not receive official assistance facilitates the maintenance of its autonomous structure. The fact that they become an NGO that can use professionalism and amateurism simultaneously in many different geographies without mixing them together can set a precedent for other NGOs. While prioritizing amateurism in aid and solidarity, it takes advantage of the factors that mediate it (employing experts, effective use of technology, continuous cooperation with stakeholder NGOs for field experience, etc.) professionally and adapts the level of national / international NGOs to its own infrastructure. It is not fed by ideological references regarding human rights and freedoms and humanitarian aid. It is not like other NGOs and state institutions that operate on general principles, on the contrary, it only produces projects related to the problems it sees in the field and limits its work to the needs of the geography it goes to. In this way, no matter how small the amount of aid made, the area it affects expands.

Criteria such as field experience and confidence are equally important for large and small donors. Today, the biggest conflict of the Government of Bangladesh and NGOs is the policies of the NGOs to stay in the region permanently. The Rohingya Return Committee (RRRC) insists that the aid provided is geared towards daily needs. RRRC is distant from permanent policies such as acquiring a profession, higher education and working in Bangladesh.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çokkültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması ve Eklektik Perspektif *

Multiculturalist Social Work Practice and Eclectic Perspective

Fikri Keleşoğlu ^{a,**}, Recep Yıldız ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bandırma 10200, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3736-0179

^b Doç. Dr., Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bandırma 10200, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0584-6649

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 04 Ocak 2021

Kabul tarihi: 11 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Kuramsal Bakış

Mesleki Müdahale

Farklılık

Çokkültürcü Sosyal Hizmet

Eklektisizm

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020

Received in revised form 04 January 2021

Accepted 11 January 2021

Keywords:

Theoretical Perspective

Professional Intervention

Difference

Multiculturalist Social Work

Eclecticism

ÖZ

Çalışmada sosyal hizmet mesleğine katkı sunan kuramsal çerçeveler çokkültürcülük perspektifinden ele alınmış olup araştırmacılar tarafından oluşturulan tematik başlıklarda tartışılmıştır. Kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların beraber yaşandığı toplumlardaki çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarında sosyal çalışmacıya eklektik temelli teorik bir bakış kazandırabilmek amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Çalışma kapsamına alınan kuramsal çerçeveler, sıralanarak tek tek anlatılmamış, ilgili temalara uygun olarak tasnif edilip tartışılarak kuramsal bir bakış verilmeye çalışılmıştır. Çokkültürcü sosyal hizmetin uygulama boyutuna dair sunulan eklektik perspektif ve buradan hareketle geliştirilen öneriler, sonuç bölümünde verilmiştir.

ABSTRACT

In the study, theoretical frameworks that contribute to the social work profession were discussed from the perspective of multiculturalism and discussed in thematic titles created by the researchers. It was aimed to give the social worker an eclectic-based theoretical perspective in multiculturalist social work practices in societies where there is cultural diversity and differences. Literature review was used as a method in the study. The theoretical frameworks in the study are not explained one by one in order. It has been tried to give a theoretical perspective by classifying and discussing in accordance with the relevant themes. The eclectic perspective and suggestions developed for multicultural social work practice are given in the conclusion section.

1. Giriş

Sosyal hizmet, özünde farklılığı bir zenginlik olarak gören ve ona göre hizmetlerini çeşitlendiren bir meslektir. Müracaatçılar içinde farklı kesimlerden insanlar ve değişik sosyal öyküler sürekli olagelmıştır (Özbesler ve Bulut, 2013: 101). Bu farklı sosyal öykülerin, farklı yaklaşım biçimleriyle

birlikte düşünülmesi ve farklı modellerle ele alınması bir gereklilik olmuştur. Bu gerekliliğin de bir yansıması olarak birçok farklı uygulama çerçeveleri geliştirilmiştir ki bu çerçevelerin odak noktaları değişmektedir. Kimisi bireysel değişiklikleri odağı haline getirirken, kimisi aile, örgüt veya topluluklardaki işleyiş değişikliklerine odaklanır (Sheafor ve

* Bu çalışma birinci yazarın 2019 yılında Doç. Dr. Recep YILDIZ danışmanlığında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Sosyal Hizmet Teori ve Uygulamalarında Çokkültürcülük" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: fkelesoglu@bandirma.edu.tr

Horejsi, 2015: 105). Değişen odak noktaları sosyal hizmet mesleğinin icrasında kuramsal bakış açılarını ve buradan hareketle temel dinamikleri oluşturmuştur. Bu dinamikler üzerinden müracaatçıya dönük yürütülecek her türlü hizmet, mesleğin uygulama çerçeveleri açısından çeşitliliği, kuramsal yelpaze açısından da nitelikli birlikteliği sağlayacaktır.

Sosyal çalışma kapsamında yürütülecek her türlü hizmet bir süreç olarak kabul edilmelidir. Sosyal çalışmayı anlamının yolu da uygulayıcı ile hizmet alan arasındaki bu süreci bir bağlantı dizesi olarak görmeye bağlıdır (Payne, 2015: 201). Bu bağlantılar dizesinden oluşan ilişki süreci, kimi zaman sosyal çalışmacıların kişisel ve yerleşik düşüncelerinden etkilenirken kimi zaman da meslek tarafından geliştirilmiş değerlerden ve kuramsal çerçevelerden etkilenir. Burada kritik olan kuramsal bir bakışa sahip olmayan bir sosyal çalışmacının müracaatçısına zarar verebileceği gerçeğidir (Teater, 2014: 9). Bu gerçeğin göz ardı edildiği mesleki ilişkilerde meslek adına bir birliktelikten veya ortak müdahale hizmetlerinden bahsetmek güçtür. Her sosyal çalışmacının kendi tasarruflarına açık olan ve belli bir çerçeveden yoksun mesleki ilişki, müracaatçısına faydalı olmaktan çok onu farklı yönlere çeken, amacından uzak bir mesleki müdahale sürecine götürür.

Sosyal çalışma gibi uygulamalı mesleklerde uygulama ve teoriyi birbirinden ayırmak zordur. Kavram, eylemi her zaman etkiler. Uygulamada temelde “spesifik bir değişiklik yaratmak için bilgiyi kullanma ve teoriyi uygulama sürecidir” (Sheafor ve Horejsi, 2015: 68). Tomanbay’ın (1999: 41) ifadesiyle bilimsel algılamaları kolaylaştıran hatta bir tını oluşmasını sağlayan kavram duyarlılığıdır.

Uygulama adına kavramsal duyarlılık ise kuramsal bir bakış açısına sahip olmaktır. Bu bakış açısından yoksun bir sosyal çalışmacının uygulama adına duyarlılığa sahip olmasının, bilgiyi kullanabilmesinin ve değişiklik oluşturabilmesinin zorluğu öngörülebilir. Özellikle kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların olduğu toplumlarda uygulama adına çeşitlilik, bireysel tasarruflardan ve kişisel tercihlerden ziyade, yapılandırılmış kuramsal çerçeveler ve modeller üzerinden sağlanırsa, uygulamanın bütünlüğü açısından da sağlıklı olacaktır. Aksi halde uygulama bütünlüğünden bahsedilemeyeceği gibi yürütülen sürece de bilimsel denemez.

Uygulamaya dair çerçeveler, Sheafor ve Horejsi (2015: 69-70) tarafından uygulama perspektifi, uygulama teorisi ve uygulama modeli olarak üçlü şekilde tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre;

- ✓ **Uygulama perspektifleri**, “kavramsal bir lenstir. Uygulama durumunda neyin değerlendirilmesinin önemli olabileceğine dair belirli bir özellik üzerine yoğunlaşmaya ya da onu büyütme hizmet eder.”
- ✓ **Uygulama teorileri**, “hem belirli davranış ya da durumların açıklanmasına hem de bunların nasıl değiştirileceğine dair rehberlik sunar. Uygulama teorisi belirli şekillerdeki değişimleri sağlamak için harita olarak hizmet verir.”
- ✓ **Uygulama modelleri** ise “müdahale eylemine rehberlik etmekte kullanılan kavramlar ve prensipler bütünüdür.”

Kuramsal çerçevelerden ve teorik yaklaşımlardan istenilen veya ihtiyaç duyulan bütün cevapları beklemek doğru bir

yaklaşım olmayacaktır; ancak teorik bir bakış açısı, ihtiyaç duyulan bir beceridir (Thompson, 2016: 99). Sosyal çalışmacının bu bağlamda kendi mesleki uygulamalarında başvuracağı, kendisine rehberlik edecek kuramsal çerçeveleri bilmesi, bunlar içinden eklektik bir yaklaşım geliştirerek müracaatçısına hizmet sunması, kendini gerçekleştirme fırsatı vermesi, özellikle kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda çokkültürcü sosyal hizmet anlayışı adına bir gerekliliktir.

Çalışmada sosyal hizmet mesleğine katkı sunan kuramsal çerçeveler çokkültürcülük perspektifinden ele alınmış olup araştırmacılar tarafından oluşturulan tematik başlıklarda tartışılmıştır. Böylece kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların beraber yaşandığı toplumlarda çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarında, sosyal çalışmacıya eklektik temelli teorik bir bakış kazandırabilmek amaçlanmıştır. Bu perspektiften daha önce yapılmış bir çalışmanın olmaması ve sosyal çalışmacılara mesleki müdahale sürecinde tematik olarak pratize edilmiş kuramsal bakışın eklektik olarak sunulması sosyal hizmet literatürü açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Sosyal hizmetin kuramsal literatürü bu çalışma özelinde taranarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamına alınan kuramsal çerçeveler, sıralanarak tek tek anlatılmamış, ilgili temalara uygun olarak tasnif edilip tartışılarak kuramsal bir bakış verilme çalışılmıştır.

Uygulamaya dair kuramsal çerçeveler tematik başlıklarda şu şekilde yer almaktadır:

Tablo 1. Uygulamaya Dair Kuramsal Çerçevelerde Tematik Başlıklar

Holistik Bakış	Genelci Yaklaşım, Sistem Kuramı, Güçlendirme Yaklaşımı
Uyum	Ekolojik Sistem Yaklaşımı, Sistem Kuramı, Problem Çözme Yaklaşımı
Terapötik İlişki	Psiko-dinamik Kuram, Varoluşçu Kuram, Güçler Perspektifi
Kültürel Güç	Ekolojik Perspektif, Etnik Duyarlılık Modeli, Güçlendirme Yaklaşımı, Problem Çözme Yaklaşımı
Ayırım Karşıtlığı	Etnik Duyarlılık Modeli, Problem Çözme Yaklaşımı, Feminist Kuram, Radikal Sosyal Hizmet
Bilişsel Cimrilik	Etnik Duyarlılık Modeli, Sosyal İnşaaçı Model, Feminist Kuram
Eklektisizm	

Kaynak: Araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Buradan hareketle “Kültürel farklılıklar görmezden gelinemez. 21. yy. dünyasında, uygulamaya dair çeşitliliğin bilimsel bir birliktelik içinde sunulabilmesinin önkoşulu kuramsal çeşitlilikle beslenen eklektik anlayıştır. Bu da sosyal çalışmacıların mesleki rolünün ve müracaatçıların biricikliğinin gereğidir” ifadesi araştırmanın hipotezi olarak belirlenmiştir.

2. Holistik Bakış

Çokkültürcü anlayış ve perspektif bir anlamda holistik bakışın kendisidir. Kuramsal çerçevelerden bu anlayışa farklı katkılar olmuştur. Özellikle *genelci yaklaşıma* bakıldığında farklı değerler sistemini içine alan birçok mesleki beceriyi kendisinde toplayan bütüncül bir bilgi temeli vardır (Yıldırım ve Yıldırım, 2008: 46-47). Bu bütüncül bilgi temeli, kültürel çeşitliliğin olduğu

toplumlarda uygulamaya dair becerileri daha sürdürülebilir kılmaktadır. Yine genelci perspektif sosyal çalışmacıya çeşitli seviyelerde müdahale etme imkânı verirken birçok uygulama rolünü de beraberinde kendisine yükler (Sheafor ve Horejsi, 2015: 70). Bu roller içinde sosyal çalışmacı mesleğini icra eder ve çokkültürcü bakışı kazanır. Çokkültürcü bakışla sunulacak tüm hizmetler, müracaatçıya bakan yönüyle aidiyet hissettirecek hizmetlerin önünü açacaktır. Böylece sosyal çalışmacı sunduğu hizmetlerde müracaatçının öznelliği içinde bütüncül bir hizmet sunma şansı olacaktır. Farklılıkları gözetmekle yetinmeyen ayrıca güçlendiren çokkültürcü anlayış günümüz uygulamaları içinde artık bir ihtiyacın karşılığıdır (Özgür, 2010: 93). Genelci anlayış insani sorunlar, yaşamsal durumlar ve sosyal şartlar arasındaki ilişkiye vurgu yapan çok boyutlu bir yönelimdir (Sheafor ve Horejsi, 2015: 110). Genelci yaklaşımın vurguladığı bu çok boyutlu ilişki, çoğulcu anlayışla sunulacak sosyal hizmetleri müracaatçının bağlamında ele alır.

Sosyal hizmet her kesimden müracaatçısı olan ve farklılıkları beraber göğüsleyen bir meslektir. Farklılıklara eklektik bilgi temeli ile yaklaşan sosyal hizmet disiplininde genel sistemler teorisi ve ekolojik perspektif ön plana çıkar (Özbesler ve Bulut, 2013: 101).

Sistem kuramının sosyal hizmet uygulamasında geniş bir rolü vardır. Sosyal çalışmacıya bireysel ve toplumsal sorunları birlikte değerlendirebilme konusunda teorik bir arka plan sağlar (Yıldırım ve Yıldırım, 2008: 25). Bu teorik arka plan ile sosyal çalışmacı, müracaatçının içinde bulunduğu yapıyı daha rahat analiz etme ve çözümleme imkânı bulur.

Sistem, sadece parçaların birleşimi değildir. İlişkileri olan ve birbirini etkilemekte olan parçaların oluşturduğu bir bütündür. Çokkültürlü toplumların yaşamını etkileyen birçok temel dinamik ve sistemler mevcuttur. Sistem kuramı bu noktada teorik bir katkı sunarak sosyal çalışmacının sistemler hakkındaki bakışını etkiler, daha geniş holistik bir bakış ile bütün-parça ve diğer sistemler ile olan ilişkileri görmesini sağlar. Nereye odaklanacağına dair sosyal çalışmacıya daha pratik bir bakış ve bilgi temeli sunar (Teater, 2014: 32). Örneğin; çocuk refah alanında çalışan bir sosyal çalışmacı, çocukla ilgili bir soruna müdahale ederken gerek kültürel çeşitliliğin getirdiği yapıyı analiz etmesi, gerekse de sorunla ilgili tüm sistemleri değerlendirmesi sorun çözümünde gerekli olan ilk adımlardandır. Çocuğun sorununa yönelik müdahale planı oluştururken ise bireyle, aileyle, toplum ve kurumla hangisi üzerinden hizmet müdahalesini şekillendireceğini net olarak ortaya koyması ve bütüncül bir anlayış ile toplumun yerel gerçekliklerini dikkate alarak adım atması sorunun daha hızlı ve daha etkili çözümünü beraberinde getirir.

Çokkültürcülük tartışmalarında “farklılıklar” her zaman öne çıkan kavram olagelmıştır. Bu kavramın özünde, temelini bireysellikten alan bir dinamik yapı mevcuttur. Müracaatçısının bireyselliğini onun biricikliği ile birlikte değerlendiren sosyal hizmet mesleği, uygulama çerçevelerinde onun bu yönünü farklı olarak ele alır.

Uygulama çerçevelerinden *güçlendirme yaklaşımı*, müracaatçısını uzman olarak görür ve fikirlerinden istifade ederek sürece ve çözüme onun bulunduğu yerden bakar, onu kendi yaşam koşullarını en iyi bilen olarak tarif ettiği için

süreçte de onu etkin kılar. Müdahalenin her aşamasında kullanılabilmesi gibi farklı toplumlardan ve kültürlerden gelen bütün müracaatçılarla da kullanılabilir (Sheafor ve Horejsi, 2015: 115). Böylece müracaatçısını ve onun fikirlerini holistik bakışın odağına yerleştiren, bu odak noktasından hareketle farklılıkları ele alan ve sorunlara bu perspektiften çözüm üreten sosyal çalışmacılar, müdahale sürecinde daha etkin ve faydalı olabilirler. Sosyal hizmet mesleğinin bir amacı da toplumsal bütünleşmeye hizmet etmektir ki; farklılıkların bireysel dinamikler olarak görüldüğü ve buradan hareketle müracaatçısının sorunlarına birlikte çözüm üretildiği güçlendirme anlayışı makro düzeyde toplumsal bütünleşmeye de hizmet edecektir.

3. Uyum

Çeşitlilik ve farklılıklar, beraberinde bireyin hayatının merkezine uyum süreçlerini dâhil eder. Özellikle çokkültürlü toplumların en temel problemlerinden biri de uyum sorunları veya uyum süreçlerinin uzun bir dönem olarak kişinin hayatında yer almasıdır. Uyumsuzluk veya kişilerin yaşadıkları uyum problemleri kişi için bireysel bir problem olmaktan öte, sosyal bir problem olarak toplumların ve devletlerin karşısındadır. Çözüm üretilemediğinde ise yine problemin doğuşunda olduğu gibi sonucunda da toplumun genelini etkileyebilecek sosyal bir sorun olarak devam edebilmektedir. Çalışma alanı itibarıyla sosyal sorunlara da eğilen sosyal hizmet mesleği ve disiplini bu noktada, kuramsal bilgi temeli ile alana ışık tutmaya, belli bir çerçeveye sunmaya çalışmaktadır.

Sosyal hizmet disiplininin kuramsal çerçevelerinden olan *ekolojik sistem yaklaşımının* ürettiği temel kavramlardan biri de uyum kavramıdır. İnsan organizmasının, çevresi ile uyum içinde olması ve bunu sürdürebilmesi yaklaşımın en temel esasıdır. Müracaatçının yaşadığı uyumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi için ise öncelikle davranışlarının, çevre sistemlerinin ve sorunun tanımlanmasına ihtiyaç vardır (Turan, 2012: 318). Bu tanımlar, kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda çalışan bir sosyal çalışmacı için esas noktalardır. Sorunun çözümü ve uyum süreçlerine katkı sunabilmek adına mesleki uygulamalarda ekolojik yaklaşıma başvurmak için belli nedenler vardır: İnsan davranışlarının oluşumu ve temel dinamiklerini anlayabilmek, yorumlayabilmek; bireyin çevresindeki aile, örgüt, toplum, organizasyon vb. sistemlerin birbirlerine etkisini görebilmek; danışanın adaptasyon sürecinde etkin rol alabilmesi, inisiyatif kullanılabilmesi bu nedenler arasındadır (Danış, 2006: 53).

Ekolojik yaklaşımı kullanacak bir sosyal çalışmacı, birey ile çevrenin uyumunu öncelikle değerlendirmeli ve ikisini de birbirine uyumlu hale getirecek şekilde müdahalesini planlamalıdır (Teater, 2014: 37). Bireyin çevresi, kültürel ve sosyal çevre olmak üzere iki düzeyde değerlendirilmelidir. Bu düzeylerden değerler ve normlar kültürel çevreyi oluştururken, insan ilişkileri sosyal çevreyi oluşturur (Danış, 2006: 52). Farklılıkları ve çeşitliliği, diğer bir ifade ile çokkültürlülüğü anlamayı kolaylaştıran ekolojik sistemler, uyum sorunlarını anlamayı ve çözüm üretmeyi de kolaylaştıracaktır. Çalıştığı bölgedeki veya yereldeki toplumsal değerleri, normları, insan ilişkilerini tanımayan ve bunlara uzak olan bir sosyal çalışmacının uyum sorunlarını çözmesi, bunlara çözüm üretmesi, müracaatçı adına sosyal fayda sunması beklenemez.

Çokkültürlü yapıların analizinde ve etkileşiminde sosyal çalışmacı *sistem kuramından* ve bu bilgi temelinden faydalanır. Yapı içindeki unsurların bir araya geliş şekilleri, müracaatçı gruplarının istekleri, unsurların süreç açısından nasıl ilişkilendirildiği bu kuramın odağında yer alan noktalar. (Payne, 2015: 213). Yapıların sosyal çalışmacı tarafından bu şekilde analiz edilmesi, çokkültürlü toplumlarda yürütülecek hizmetlerin hedefine daha rahat ulaşması ve uyum problemlerinin önüne geçilmesi adına müdahale süreçlerine yön verecektir

Problem çözme yaklaşımı sistem yaklaşımı gibi müracaatçının yaşadığı problemin kaynağını, sosyal ve çevresel sistemlerle birey arasındaki negatif ilişkilere ve olumsuz etkileşimlere bağlamaktadır. Bu süreçlerdeki bireyin gerçekçi olmayan rol beklentileri, bireyi ruhsal süreçlere göre çok daha fazla etkilemekte ve problemin kaynağını oluşturmaktadır (Danış ve Kara, 2016: 9). Uyum probleminin kaynağını bu yaklaşım perspektifinden ele alan bir sosyal çalışmacının, sistemleri, ilişkileri ve buradan doğan rol beklentilerini görmesi, müdahale sürecini ona göre yapılandırması mesleki müdahalenin sistematik yönünü gösterir ki, çokkültürcü sosyal hizmetin gereği de budur. Egemen kültürün hissedildiği toplumlarda yaşayan diğer kültür mensuplarının yaşadıkları uyum vb. birçok problem, kuramsal çerçevelerle desteklenerek teorik zemini güçlendirilmiş çokkültürcü mesleki müdahalelerle daha rahat fark edilebilir ve çözümlenebilir.

4. Terapötik İlişki

Analitik Hiyerarşi Prosesi, alınması gereken kararlarda sosyal hizmet mesleğinin esaslarından biri olan müracaatçı ile sosyal çalışmacı arasında yürütülen mesleki ilişki sürecidir. Bu ilişki süreci farklı anlayışlardan ve kuramsal perspektiflerden esinlenerek temellendirilebilir. Çokkültürlü bir toplumda yaşayan ve buradaki problemlerine çözüm arayan bir müracaatçı, yardım için bir sosyal çalışmacıya başvurduğunda, aralarında başlayan ilişki sıradan bir ilişki süreci değildir. Mesleki bir ilişki üzerinden temellendirilen ve bazı esaslar üzerine şekillendirilen terapötik bir ilişki sürecidir. Terapötik ilişkinin sürdürülebilir bir mesleki ilişki olması da yine sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasında geliştirilen ilişkinin türüne bağlıdır.

Psiko-dinamik kuram, değişim için müracaatçının kendini güvende hissedeceği derinlemesine yürütülen mesleki ilişkiyi gerekli görür. Yine kişinin hisleri ve düşünceleri adına mahrem denebilecek ne varsa bu ilişki ile ortaya çıkarılabilir (Sheaför ve Horejsi, 2015: 123). Kendini güvende hissetmeyen müracaatçının yaşadıklarını, kendi düşüncelerini ve hissettiklerini sosyal çalışmacı ile paylaşmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Özellikle kültürel farklılıkların ve çeşitliliğin olduğu toplumlarda yaşanabilecek sorunlar da o nispette farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Çokkültürcü sosyal hizmet anlayışı ile sorun çözümünde güven merkezli mesleki ilişkiyi başlatmak ve süreci bu şekilde yürütmek sağlıklı bir mesleki müdahalenin ilk adımı olacaktır.

Değişim ve sorun çözümü için geliştirilecek olan terapötik iletişimde *varoluşçu kuramın* temel varsayımları da önemsenmelidir. Özellikle müracaatçının geçmiş ve geleceğine dair düşüncelerinin şimdiye ait yorumlamalarını etkilediği bilinen bir gerçektir (Adams, 2015: 446). Müracaatçının anlam arayışı ve varoluşsal beklentilerine dair

kuramın kültürel çıktıları, sosyal çalışmacı tarafından faydalanılabilecek noktalar.

Müracaatçı ile terapötik ilişkinin sürdürülmesi, sorunların çözümünü kolaylaştırır. *Güçler perspektifine* göre, terapötik ilerleme için en sağlıklı yol, müracaatçının hatalarına veya sınırlı yanlarına değil güçlerine odaklanmaktır (Teater, 2014: 49). Her bireyin iyi veya güçlü yanlarını keşfetmek, mesleki ilişki sürecini buna bina etmek sorun çözümünde müracaatçıyı daha da güçlendirecektir. Güçlendirilmiş müracaatçı kendisi ile ilgili olarak daha rahat inisiyatif alacaktır.

5. Kültürel Güç

Çokkültürcü sosyal hizmet, kültürel dinamiklere yüksek farkındalık düzeyi ile bir bakıştır. Kuramsal çerçevelerden *ekolojik perspektif* tek faktör anlayışını reddederken dört etki alanından bahseder: “Bireyin kendi içinde, kişilerarası ilişkiler yoluyla, toplulukta ve toplumda” farklı etki alanları mevcuttur. Bu alanlar sosyal çalışmacıya kavramsal bir zemin sunar (Baldwin ve Walker, 2015: 259).

Müracaatçının içinde bulunduğu kültür ve yaşadığı ortam, kendisinin düşünce ve davranışlarını doğrudan etkileyecektir. *Etnik duyarlılık modeli* buna vurgu yaparak sosyal sosyal çalışmacının kültürel yetkinliğini öne çıkarır. Kültürel yetkinliğe dair beceriler ise öncelikle sosyal çalışmacının öz-farkındalık geliştirmesine bağlı olarak gelişir (Sheaför ve Horejsi, 2015: 115-116). Kendini ve kültürel gerçekliğini tanıyamamış, bu konuda öz-farkındalık geliştirememiş bir sosyal çalışmacının, müracaatçısının kültürel gerçekliğini görmesi ve buna uyumlu bir müdahale süreci planlaması pek mümkün değildir. İnanç, değer, tutum, gelenek vb. birçok toplumsal dinamik müdahale sürecinde düşünülmeli ve bunlarla uyumlu bir hizmet modeli ortaya konmalıdır.

Güçlendirme yaklaşımını esas alan bir sosyal çalışmacı ise müracaatçısının kültürel güçlerine dair farkındalığını artırmalı ve bu konuda onunla işbirliği yapmalıdır. Kendi kültürüne özgü güçleri ve kaynakları en iyi bilen yine müracaatçıların bizzat kendisidir (Teater, 2014: 61). Kendisi ve çevresi konusunda farkındalığı yüksek müracaatçılar ile işbirliği temelli bir ilişkinin kurulması kültürel güçleri tanımayı kolaylaştıracağı gibi müracaatçıyı da güçlü kılacaktır.

Problem çözme yaklaşımında, “sosyal biliş” problemin çözümünde sosyal çalışmacıya farkındalıklar sağlar. Bu şekilde sosyal çalışmacının “toplumsal işaretleri doğru yorumlayabilme” becerisi gelişir (Bacanlı, 2014: 10). Çokkültürcü sosyal hizmet anlayışını referans alan sosyal çalışmacıların sosyal biliş düzeylerinin artırılması, sağlıklı sosyal hizmet müdahalesinin önünü açacaktır. Yine bu yaklaşım doğrultusunda elde edilen beceri, meslek elemanına analitik düşünme becerisi de kazandıracaktır (Attepe Özden ve İçağasıoğlu Çoban, 2015: 166-167).

Kültürel güç bağlamında kuramsal çerçeveler sosyal hizmet mesleğinin sunumunda özellikle yetkinlik odaklı çalışmaya güç katar. Kültür, müdahale boyutlarında belirleyici bir unsur olarak sosyal hizmet uygulamasına, “özgürleştirici” bir pratik kazandırır; ancak bunun sağlanabilmesi eleştirel yaklaşımın savunduğu düşünömsellik ile mümkündür. Aksi takdirde özgürleştirici ve güçlendirici sosyal hizmetin sunumu zordur (Özgür, 2010: 103).

Günümüzde küreselleşmenin de etkisi ile kültürler artık birbirlerine oldukça yaklaşmış ve birbirinden etkilenir olmuştur. Toplumların kültürel farklılıkları eğer ki zenginlik olmaktan çok ayrıştırma sebebiyse bu toplumda bireylerin sağlıklı hizmet alması zor olacaktır. Özellikle sosyal çalışmacı, kültürel yetkinliğe sahip biri değilse bu hizmetin sunulması daha da güçleşecektir. Kültürel zekâ da yine küreselleşme sonrası ortaya atılmış kavramlardan biridir. Earley ve Mosakowski'ye (2004: 139) göre kültürel zekâ kişinin karşısındaki kişiyi farklı kültürden de olsa aynı kültürdenmiş gibi anlayıp, yorumlayabilmesidir. Mercan (2016: 3) ise kültürel zekâyı, "çokkültürlü ortamlarda kültürel farklılıkları yönetmek amacıyla iletişim kurma becerisinin yanı sıra karşısındaki farklı kültürel özellikleri benimseme, algılama, yorumlama ve hissetme" olarak tanımlamıştır.

Kültürel zekâ tek boyutlu bir kavram değildir. Dolayısıyla kültürel zekâyı ölçmek için geliştirilmiş olan ölçek de aynı şekilde tek bir boyutu ölçmemektedir. Ang vd. (2007) tarafından geliştirilmiş olan Kültürel Zekâ Ölçeği-KZÖ (Cultural Intelligence Scale-CIS) 20 maddeyle 4 ayrı boyutu ölçmektedir: Üst Biliş, Biliş, Motivasyon, Davranış. İlhan ve Çetin (2014: 94) kültürel zekâ ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yaparak Türkçe formunu oluşturmuştur. Mercan'ın (2016: 6-10) bu ölçeği kullanarak yapmış olduğu araştırma sonuçları kültürel zekânın kültürlerarası duyarlılığı artırdığı ortaya çıkmıştır. Kültürel zekânın sosyal çalışmacılara bakan yönü, bilişsel zekâdan farklı olup duygusal zekâ gibi geliştirilebilir olmasıdır (Mercan, 2016: 3). Geliştirilebilir olan bu yön, çeşitliliği ile karakterize mesleki uygulamalarda temel aktör olan meslek elemanlarının kültürel duyarlılığının artırılarak güçlendirilmesine kaynaklık edecektir.

6. Ayrım Karşıtlığı

İnsan dünyaya geldiği ve ayrıldığı güne kadar geçirdiği dönemde birçok farklılıklar ve ayrımlıklar üzerinden hayatı deneyimlemektedir. Bu farklılıklar ve ayrımlıklar kimi zaman sorunun kaynağı kimi zaman ise çeşitliliğin güzel bir resmidir. Çokkültürlü olan ancak çokkültürcü olamamış toplumlarda bu farklılıklar bir ayrım sebebi olmuş ve buradan doğan haksızlıklar sürekli olarak toplumsal sorun olarak gündemde kalmıştır. Sosyal hizmet gibi insana dokunan ve kişinin hayatında insan onuruna yarışır farklılıklar oluşturmaya çalışan meslek grupları, bu sorunsala çözüm üretmek için gerek bilgi gerekse beceri boyutunda gayret göstermiştir. Özellikle bu sahada olan akademik disiplinler bilimsel bilgi üretmenin yollarını aramışlardır.

Uygulamaya dair kuramsal çerçeveler, kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda müdahale sürecinin daha bilimsel bir temele oturmasına katkı sunar. Ayrım karşıtlığı esasında sosyal çalışmacı için temel bir duruştur. Bu noktada özellikle etnik duyarlılık modeli, feminist teori, radikal sosyal hizmet gibi çerçevelerin ön plana çıktığı görülebilir. Diğer yaklaşım ve modellerde ayrım karşıtlığı konusunda sosyal hizmet disiplinine katkı sunmuşlardır.

Eşitsizliklere ve farklılıklara duyarlı olmak sosyal hizmet mesleğinin güçlü bir geleneğini oluşturur (Cree, 2015: 69). *Etnik duyarlılık modeli* de bu duyarlılıkları ile ön plana çıkar. Özellikle müracaatçıların etnik ve kültürel farklılıkları,

sosyo-ekonomik düzeyleri, dini temayülleri, onun davranışlarını belirleyen, düşüncelerini etkileyen unsurlar olarak modelde dikkat çeken noktalardan olmuştur. Bu gibi noktalar üzerinden ayrıştırılan müracaatçıların sorunlarına çözüm üretecek bir sosyal çalışmacı, bu modelden faydalanmak istediğinde model sosyal çalışmacıya, çokkültürcü sosyal hizmet anlayışıyla birlikte birçok perspektif sunar.

Kişinin kendini tanımladığı ve farklı olan yanı onun kendi kimliğidir. Glasser'a (1999) göre herkesin temel sayılabilecek tek ihtiyacı, kimlik ihtiyacıdır. Dünyada farklı olan yanımızı hissetmenin tek yolu da yine insanın kendi kimliğidir (Yıldırım ve Yıldırım, 2008: 200). Problem çözme sürecinde, farklılıkları müracaatçının kimliği üzerinden okumak kabul etmek ve ona uygun çözüm yollarını aramak ve geliştirmek *problem çözme yaklaşımının* da temelidir. Kişinin ayrımcılık yaşadığı alanların tespiti, bunlar ile yüzleşme, sonrasında ortadan kaldırma ve bu süreçte işbirliği odaklı roller üstlenme sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasındaki problem çözme yaklaşımının adımları oluşturur (Teater, 2014: 224).

Çokkültürlü toplumların en dikkat çeken yanlarından biri de baskın kültürlerin diğer kültürler üzerine kurduğu hâkimiyetlerdir. Bu noktada sosyal hizmet literatürüne katkı sunan diğer bir çerçeve *feminist kuramdır*. Kuram, özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin baskın kültür ile dağıtılmasına itiraz eder ve bununla mücadele eder (Teater, 2014: 106). Özellikle kadını baskı unsurlarının bir parçası olarak değil, onların dışında özerk bir birey olarak ele alır (Öztürk, 2013: 197). Ayrımcılığın bu türüsünü ve toplumsal cinsiyet üzerinden duyulan endişeleri gidermek adına mücadeleyi gerek kuramsal bilgi temelinde gerekse uygulama boyutunda sürdürür.

Yoksulluk, sınıf vurgusu ve bunun üzerinden ayrıştırılan insanların yaşadıkları toplumsal sorunların çözümü ile ön plana çıkan *radikal sosyal hizmet* ise ayrımcılık temasında dikkat çeken diğer bir kuramsal çerçevedir. Diğer yaklaşımların bu konulara yeteri kadar eğilmediği ve eksik vurgu yaptığına dair memnuniyetsizlikten doğmuştur (Thompson, 2016: 101). Yoksulluk, işsizlik adına belli kesimlerin daha ayrıcalıklı iken belli kesimlerin daha da yoksullaşmasına itiraz eden, makro planda çözüm arayan bir anlayıştır. Sosyal çalışmacı çoğulcu anlayış içinde bunlarla da mücadele eden bir meslek elemanıdır.

İnsanları tektipleştirme eğilimi esasında yeni değildir ve modernleşme süreci ile birlikte sürekli verilmeye çalışılmıştır. Daha çok benzerliklerin ön plana çıktığı bu akım sonrası gelişen postmodernizm ile artık farklılıklar benzerlik politikalarının yerini almaya başlamıştır. Farklılık söylemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki farklı grupların siyasette arada kalmışlıkları bunun göstergesi olarak kabul edilebilir (Kutlu ve Alsancak, 2018: 296).

Kültürel farklılıkların olduğu toplumlarda hizmet sunan sosyal çalışmacıların, ayrımcılığı teşvik eden nefret suçlarını ve söylemini deneyimlemiş müracaatçılar ile çalışması yüksek ihtimaldir. Tablo 2'de Türkiye'de 2008 yılından geriye dönük olarak medya üzerinde yapılmış olan 10 yıllık tarama sonuçlarında bunu okumak mümkündür:

Tablo 2. Nefret Suçları ve Nefret Söylemiyle İlgili Medya Taramasının Sonuçları

Medya Taraması Toplam Verileri	Kategori	Nefret suçları		Nefret söylemi		Toplam	
		Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
Etnik köken		245	23.76	1861	46.98	2106	42.18
Din ve inanç		163	15.80	829	20.92	992	19.87
Ulusal kimlik		29	2.81	524	13.2	553	11.07
Siyasal eğilim		194	18.80	211	5.32	405	8.11
Toplumsal statü		123	11.93	186	4.69	309	6.18
Cinsel kimlik		167	16.19	114	2.87	281	5.62
Cinsel yönelim		71	6.88	199	5.0	270	5.40
Bedensel engellilik		23	2.23	28	0.7	51	1.02
Mülkiyet		16	1.55	5	0.12	21	0.42
Eğitim durumu		0	0	4	0.10	4	0.08
Toplam:		1031	100	3961	100	4992	100

Kaynak: Alğan ve Şensever (2010: 29) ¹

Bu veriler bir bakıma ülkede hangi kategorilerde ayrımcılık yapıldığını da göstermektedir. Bu kategorilerin herhangi birinde olumsuz bir deneyim yaşamış müracaatçıyla çalışacak sosyal çalışmacının bu perspektiften hareketle seçeceği kuramsal çerçeveler mesleki müdahalenin niteliğini etkileyeceği gibi daha spesifik faydalar da sunacaktır.

Tablo 2'ye göre, Türkiye'de nefret suçu ve söylemlerinde en üst sırada etnik köken gelmektedir. Buradan hareketle toplumun duyarlılık ve hassasiyetinin yoğun olduğu alan ortaya çıkmaktadır. Farklılıklara dair zaafı olanların, farklılıkları kabul etmek yerine onları ötekileştirmek ve sosyal dışlanmalara maruz bırakmak daha çok tercih edilmiştir. Müracaatçıların kültürel çeşitlilik veya farklılıklarının olduğu herhangi bir alan sebebiyle maruz kalacağı bir ayrımcılıkta, sosyal çalışma mesleğinin mensuplarının, hak savunuculuğu yapması, sorunun kaynağına inmesi, ihtiyaç sahibinin kendi geleceğini tayin edebilecek noktada güçlendirilmesi, kuramsal bilgi temelini de gereğidir. Bu bilgi temeli çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasını da güçlü kılmaktadır. Uygulamaların kuramsal bilgi temeli ne kadar zayıf olursa uygulamaların sürdürülebilir ve savunulabilir olması da o oranda güçleşir. Kanıt temelli uygulamaların sayısı da aynı şekilde azalır.

Ayrımcılık karşıtı uygulamalar, ayrımcılıktan kimlerin ne şekilde etkilendiğini ortaya koymanın yanında sosyal çalışmacının kendisinde mevcut olan bir önyargıyı anlamasını da sağlar. Ayrımcı kavram ve söylemler, günlük hayatta kullanılmaya devam edilip medya ve propaganda ile de işlenerek kültürden kültüre aktarılmaktadır (Cankurtaran ve Beydilli, 2016: 149). Bu söylem ve aktarımlar ise ayırım karşıtı uygulamaları zorlaştırdığı gibi, toplumsal çeşitliliğin ayrıştırıcı farklılıklar olarak referans alınmasına da sebep olmaktadır. Kuramsal çerçevelerden bu perspektiften faydalanılarak uygulama adına bilgi temelini oluşturulması, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarını ayırım karşıtlığına yönelik daha da güçlendirecektir

7. Bilişsel Cimrilik

Çokkültürlü toplumların en büyük ihtiyacı, esasında bilişsel cimrilğe gösterilecek mesafeli duruştur. Bilişsel cimrilik Hewstone'a (akt.: Demirtaş, 2003: 133) göre "çevremizdeki insanlara ilişkin bilgi yükünü azaltma"dır. Bu da farklı olan her bireyi aynı veya benzer görmeye yine benzer tepkileri göstermek şeklinde sosyal sınıflandırmaları beraberinde

getirir. Sosyal hizmet bir anlamda farklılıklara duyarlı olma mesleğidir (Cree, 2015: 69). *Etnik duyarlılık modeli* farklılıkları gören ve bunun görülmesi ve kabul edilmesi adına mücadele eden bir modeldir. İnsanların farklılıkları, ihtiyaçların farklılığını da beraberinde getirir. Sosyo-kültürel birçok faktör müracaatçının ihtiyaçlarını etkileyen hatta belirleyen noktalar olabilmektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2008: 23). Model, etnisite ve diğer duyarlılık alanları ile çokkültürcü sosyal hizmeti, daha uygulanabilir kılmaktadır.

Sosyal inşacı model ise insanın bilgiyi nasıl bulduğundan ve keşfettiğinden ziyade nasıl ürettiğine odaklanır (Teater, 2014: 89). Bu yönü ile uygulama teorileri arasında kabul edilebilir. Bu modeli benimseyen bir sosyal çalışmacı, her bireyin deneyimine ayrı ayrı önem verir. Müracaatçısının yorumlarında, toplumun ve sosyo-kültürel değerlerin etkisini görmeye ve çözümlenmeye çalışır.

Makro sosyal hizmet uygulamalarında *feminist vurgunun*, kadınların ihtiyaçlarını ve farklılıklarını anlamak adına katkıları olmuştur (Keçeci, 2017: 189). Çokkültürcü anlayış ile bu perspektiften aranan çözüm yolları, toplumsal cinsiyet rollerine dair sosyal çalışmacıyı bilişsel cimrilikten uzak tutar. Kadını anlamak demek, kadına sadece hak vermek veya bilimsel metinler üzerinde hak tartışması yapmak demek değildir. Kadının yaşadığı koşulları her şekliyle anlayabilmeyi daha da ötesinde hayatta üstlendiği rollerin farkında olup bu farkındalık üzerinden anlayış ve sosyal hizmet müdahalesi geliştirmeyi gerektirir. Diğer türlü marjinal veya popülist söylemlerden öteye geçmediği gibi, kadına hak ettiği gerçek değeri de vermemektir. Böyle bir durum feminist söylemi kendi teorisi ve bilgi temeliyle çelişir duruma getirir.

Bilişsel cimrilğe sebep olan söylemlerden biri de modernist akımdır. Buna, karşı tez olarak ortaya çıkan postmodernizm ise birey ve toplumların farklılıklarını tanımaya sevk ettiği için, bilişsel cimrilğe mesafeli bir duruştur. Şan'a (2006: 75) göre farklılıkların birbiri üzerinde egemen olamayacağını ve eşit temsil yetkisine sahip olduğunu savunan postmodern teori, sonrasında farklılıkların kutsandığı çokkültürcü politikalara meşru zemin oluşturulmuştur. Çoğulculuğun ve farklılıkların bazı kesimlerce eleştirildiği bazı kesimler tarafından ise savunulduğu gerçeği göz ardı edilmemekle birlikte burada esas olan, farklılıklara kutsallık atfetmeden ve bilişsel cimrilğe girmeden sosyal çalışmacının,

¹ 2008 yılından geriye doğru 10 yıllık dönemdeki 20 gazetenin internet sitesinden, nefret suçlarına dair tarama yapılmış olup 30 bin örnek incelenmiştir.

müracaatçısı ile birlikte yürüteceği profesyonel mesleki ilişkiyi sağlıklı ve sürdürülebilir kılmıştır.

Kültürel değişkenlerden olan “kültürel mahremiyet algısı” üzerinden şekillenen aşağıdaki örnek olgu, yerele dair farklılık ve çeşitlilik bilgisinin önemsenmediği, bilişsel cimriliğin öne çıktığı hizmet anlayışının sahadaki yansımaları somut olarak göstermektedir. Şöyle ki, 2011 Van depreminde tuvalet ve banyo ihtiyaçları için köyün ortasına bırakılan konteynır ve çadırdan köyün sosyal dokusu gereği büyük çoğunluğu rahat bir şekilde faydalanamamış, çekinceli tavır ortaya koymuştur (Yaman ve Akyurt, 2013: 129). Deprem bölgesinde yaşanan bu örnek, kültürel duyarlılığın çokkültürcü hizmetlerdeki yerini net olarak ortaya koymaktadır. Bu perspektiften kuramsal bilgi temelini güçlendirilmesi mesleki müdahaleleri de uygulanabilir kılacaktır.

8. Eklektisizm

Sosyal çalışmacıların müdahale hizmetlerini planlarken ve bu hizmetleri sunarken kullanabileceği birçok kuramsal çerçeve olduğu daha önceki ilgili başlıklarda vurgulandı. Peki bir sosyal çalışmacı tüm çerçeveleri düşündüğünde kendisine nasıl bir yol haritası çıkaracak?, Bu çerçevelerden hangisini kendisine rehber edinecek?, Hangisi karşılaştığı vaka için ona daha çok katkı sunacak? şeklindeki birçok sorunun cevabı yine sosyal çalışmacının kendisindedir. Mesleki yeterliliği de süreçte kendisine katkı sunacak ve müracaatçısı için hangisinin doğru bir çerçeve olduğuna karar verecektir. Bir doktor düşünün ki, her hastasına tek bir ilaç ve tek bir tedavi yöntemi kullanıyor. Her yaş grubuna aynı metotla tedavisini sürdürüyor. Böyle bir yaklaşımın, yöntemin, tekniğin veya anlayışın hastalarda karşılık bulması mümkün değildir. Bazıları için geçerli olan doğrular, birçok hasta için doğru veya istenen etkiyi sağlamaz. Aynı şekilde sosyal çalışmacı da bir profesyonel olarak mesleğini icra ederken kullanacağı kuramsal çerçeveleri belli kalıplar üzerinden değil, daha çok müracaatçısı üzerinden şekillendirerek yol haritasını belirler. Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarının, farklılıklar ve çeşitlilikler üzerinden sunulabilmesi ve sürdürülebilmesi böyle bir perspektifi gerekli kılar. Kültürel farklılıkları olan, sosyal gerçeklikleri ve geçmiş yaşantıları apayrı olan gerek bireylerin gerekse toplumların ihtiyaçları ve sosyal öncelikleri her zaman değişecektir. İnsana hizmet, insanın farklılığının kabulüyle başlar. Farklılıkların kabulü de farklı müdahale türlerini ve yaklaşımlarını gerektirir. İşte tam da bu noktada sosyal çalışmacının karşısına kuramsal çerçeveler çıkar. Sosyal çalışmacının karşılaştığı vakanın temel dinamiğini keşfetmesi ve kullanacağı kuramsal çerçeveye, yöntemine ve tekniğine karar vermesi, mesleki müdahalesinde ilk adım niteliği taşır. Farklı çerçevelerin bir arada olması, bazen öncelik sırasına göre yer değiştirmesi, eklektik yaklaşımın doğasının bir gereğidir.

İnsanın birey olarak bütüncül yanı, kuramların da belli açılardan bu bütünlüğe uygun etkileşimlerini lüzumlu kılar (Topses, 2012: 73). Her bir sosyal çalışmacının uygulama yaklaşımlarını ortaya koyarken bu perspektiften yararlanması çokkültürcü sosyal hizmeti, müracaatçı açısından karşılığı olan uygulamalar bütünü haline getirecektir. Thompson’ın (2016: 47) vurguladığı gibi sosyal çalışmacının temel görevlerinden biri müracaatçı için belirsizliği yönetebilmektir. O halde her müracaatçının

yaşantısı da kendisine özel olduğuna göre, bu belirsizlikler yönetilirken eklektik yaklaşımın esas tutulması problemin öznelliğine daha uygundur.

Sosyal hizmet, “bireylerin toplum içinde kendilerini ifade edebilmeleri, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve toplumda sosyal adaletin sağlanmasına yönelik programlardan oluşan bir bütündür” (Eroğlu, 2013: 25). Tanımdaki bu üç dinamik unsur, eklektik yaklaşım içinde sunulacak farklı ekollerle müracaatçı adına daha etkin ve daha hızlı sonuçlar verecektir.

Sosyal hizmet mesleğinin icrasında yardım isteyeneye yardım götürmek esastır. Yardım süreçlerinde iyi niyetli olmak, yardım sürecini işlevsel kılmak için yetmez. “Zarar vermeme” ilkesi göz önünde bulundurularak yardım süreçlerinde bireylerin hak temelli tüm taleplerine cevap verilir. Mesleki müdahaleler yürütülürken, geleneksel yaklaşımlar yanında güncel yaklaşımlarında dikkate alınarak birbirini beslemesi modern anlayışın gereğidir. Sunulan hizmetlerde mesleki etik ve ilkeler gözetilirken, ideal olan yaklaşım şekli ise vakadan vakaya değişebilmektedir (Acar, 2013: 251). Eklektik yaklaşımın gereği de buradan doğar.

Günümüz modern anlayışı ve sosyal hizmet disiplini farklılıklar üzerine çalışırken eklektik yaklaşımı savunur (Özbesler ve Bulut, 2013: 101). Eklektik yaklaşımdan hareketle müdahale planı oluşturan bir sosyal çalışmacı, müracaatçının yüksek yararını gözetirken kendini vaka özelinde daha zengin hissedecektir ki, bu da kuramsal çerçevelerin zenginliğinden gelmektedir.

Peki, sosyal çalışmacının bu kuramsal çerçevelere çokkültürcü sosyal hizmet yaklaşımında ihtiyacı var mıdır? Varsa ne gibi gerekçelerle vardır? Davranışlar ve durumlar, kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda sunulacak hizmetlerin planlanmasında ve sürdürülebilir olmasında gerekli referanslardır. Kuramlar tam da bu noktada rol üstlenerek müracaatçının davranışlarını ve durumlarını anlamlandırmayı, açıklamayı ve anlamayı sağlar. Geçmişte olanları ve gelecekte olabilecekleri müracaatçı adına kestirebilmeyi ve bu konuda içgörü kazanmayı kolaylaştırır. Sosyal çalışmacının müracaatçısına yönelik sürdüreceği mesleki ilişkisinde, kuramsal çerçeveleri sosyal hizmetin değerleri ile uyumlu bir şekilde kullanmak gibi bir sorumluluğu da vardır. Bu sorumluluğun gereği olarak sosyal çalışmacı kendi sezgilerine, doğrularına ve varsayımlarına göre hareket edemez (Teater, 2014: 12-13). Buradan hareketle sosyal hizmet disiplinine katkı sunan birçok kuramsal çerçeve bu çalışmada ele alındığı şekliyle birçok temada sosyal çalışmacının karşısına çıkmakta ve farklı vakalarda farklı yaklaşımların sergilenmesini kolaylaştırmaktadır. Her müracaatçının ait olduğu kültür ve yerel dinamikler, onun kendi benliğinin oluşmasında, birey olarak şekillenmesinde etkili olmaktadır. Kültürel farklılıklar toplumda bireysel farklılıkları görünür kılar. Müracaatçıların ait olduğu kültür ve bunun etkisiyle kendisinde oluşan bireysel farklılıklar, onun için anlamlı farklılıklardır. Sosyal çalışmacının bu bireysel farklılıkları vaka sürecinde önemsemesi, hangi kuramsal yaklaşımla çalışacağına dair müracaatçının öznel yanlarını dikkate alması, eklektik yaklaşım ve bütüncül uygulamaların çıktıkları arasındadır.

Hiçbir kuram ve yöntem kendisi tek başına bir sorunun çözümünde sosyal çalışmacı için yeterli değildir. Bu sebeple

sosyal çalışmacı özellikle çokkültürlü toplumlarda hizmet sunumunda eleştirel bakışı bırakmamalıdır. Başarılı bir eleştirel bakış, muhakemenin kuramsal çerçevelere beslenmesine bağlıdır. Muhakemenin beslenmesi, sosyal çalışmacının vakalarda daha kesin ve daha hızlı yanıtlar vermesini sağlar (Teater, 2014: 12).

Holistik bakış, uyum, terapötik ilişki, kültürel güç, ayırım karşıtlığı ve bilişsel cimrilik üzerinden oluşturulmuş tüm bu temalar çokkültürlü toplumlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Bunun farkında olan bir sosyal çalışmacı, uygulama boyutunda faydalanacağı bilgi temelini ona göre oluşturur ve müracaatçının farklılıklarını çokkültürcü sosyal hizmet ile muhakeme ederek hizmet sunumuna geçer. Bunu gerçekleştirebilirse o zaman müracaatçısını ötekileştirmeyen ve onun öznelliğini önemseyen bir hizmetten bahsedilebilir. Aksi takdirde sadece bir kuramsal çerçeveyi esas alan ve bu şekilde bir bilgi temeli oluşturan sosyal çalışmacının sunduğu hizmet ve uygulama kültürel yetkinlik açısından tartışılabilir. Eklektisizm ise mesleki yetkinliğe referans olacak çözümleri, çokkültürcü sosyal hizmet üzerinden çeşitlendirir. Her bireyin farklılıklarını farketmek ve kültürel olarak yetkin uygulamalar sunmak adına eklektik yaklaşım tüm kuramsal çerçeveleri önemser ve müracaatçının kendi bireyselliğine ve biricikliğine zarar vermeden bütüncül bir yaklaşım içinde onu kendi sosyal bağlamından koparmadan sosyal çalışmacıya müdahale fırsatı sunar. Bu fırsatı değerlendirebilmek ise sosyal çalışmacının kendi muhakemesini ne kadar beslediğiyle ilgili olarak uygulamanın yetkinliğine yansır.

Sosyal hizmet disiplini olarak “sadece birey ve toplum arasında değil, aynı zamanda birçok çatışan güç arasında olması açısından da iki ateş arasındadır” (Thompson, 2016: 24). İki ateş arasında olmak, sosyal çalışmacının çokkültürlü toplumlarda sunacağı hizmetleri yetkin bir şekilde sunabilmesini de gerekli kılar. Müracaatçıların yaşantılarını ona uygun kuramsal çerçevelerle ele almayan bir sosyal çalışmacı eklektik anlayıştan da uzaklaşmaktadır. Bu bağlamda her sosyal çalışmacının çokkültürcü sosyal hizmetin kuramsal bilgi temelinde göstereceği eklektik hassasiyet, uygulama boyutuna da çoğulcu anlayışı kazandırır. Bu da sosyal hizmet uygulamalarının kuramsal bilgi temelini daha işlevsel kılar.

9. Sonuç

Sosyal hizmet disiplini içinde uygulama boyutunda kullanılacak kuramsal çerçevelerin çeşitliliği bu disiplinin kuramsal bilgi temelinde zenginlik katarken aynı zamanda uygulamada birliktelik, bütünlük ve tutarlılığın sağlanmasına da hizmet etmektedir. Uygulamaya kavram ve prensipler yönüyle bir perspektif sunan kuramsal bakış, sosyal çalışmacıların ihtiyaç duyduğu bir mesleki beceridir. Bu çerçeveler, uygulamada sosyal çalışmacılara birliktelik sağlamak yanında, vaka yönetiminde kendisine rehberlik de etmektedir. Bununla birlikte literatürde yer alan birçok kuramsal çerçevenin vaka özeline indirgenerek uygulanması sosyal çalışmacılar için her zaman mümkün olamamaktadır. Zaten sosyal çalışmacıların uygulama becerisini artırabilmek adına kuramsal eğitimin yanında farklı teknik arayışları da bunun bir yansımasıdır (Ercan ve Tekgöz Obuz, 2016). Bu gerekçe ile çalışmada kuramsal çerçeveler tek tek işlenmemiş bunun yerine çokkültürlülüğe bakan yönüyle kuramsal çerçeveler tematik başlıklar halinde ilgili

bölmelerde tartışılmıştır. Kuramsal çerçevelerin tematik başlıklar halinde tartışılması, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarında ve vaka yönetim sürecinde sosyal çalışmacıya bilgi temelindeki kuramsal farkındalık katkısı sunmaktadır. Bunun yanında uygulamadaki kuramsal karmaşanın önüne geçilmesi de beklenmektedir.

Çokkültürcü toplumlarda müracaatçıların her birinin farklı kültürlerden gelebilmesi, sorunların çözümünde aynı yöntemin farklı sonuçlar doğurabilmesi, uygulamada kültürel boyutun yansımalarını görebilmeyi gerekli kılmıştır. Uygulamalı bir bilim olarak sosyal hizmetin teorik çerçevesinin bu bağlamda kritik edilmesi, uygulamaya kültürel duyarlılık kazandırılması adına gerek müracaatçılar gerekse sosyal çalışmacılar için farkındalığı artırmaktadır. Daha önce bu bakış açısıyla kuramsal çerçeveler ele alınmış değildir. Bu anlamda alana yönelik katkının özgün bir katkı olduğu düşünülmektedir.

Mesleki müdahalelerde bireysel tasarruflar ile eklektik yaklaşım birbirine karıştırılmaktadır. Bu çalışmada savunulan eklektik yaklaşım, vakaların ve müracaatçıların öznelliğinin bir gereğidir ve uygulamadaki çeşitliliğin bilgi temelli yürütülmesinin bir karşılığıdır. Aksi takdirde kuramsal bilgi temelinden yoksun bir uygulama, bireysel tasarrufların önünü açabileceği gibi mesleki müdahalede sosyal çalışmacının rolünü de tartışılır hale getirecektir. Bu çalışmada savunulduğu şekliyle, kültürel farklılıklar görmezden gelinemez. 21. yy. dünyasında, uygulamaya dair çeşitliliğin bilimsel bir birliktelik içinde sunulabilmesinin önkoşulu kuramsal çeşitlilikle beslenen eklektik anlayıştır ki sosyal çalışmacıların mesleki rolünün ve müracaatçıların biricikliğinin gereğidir.

Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasını kültürel yetkinlik içinde sunulabilmek ve yürütebilmek adına sosyal çalışmacı adaylarının kültürel zekâ düzeylerinin ölçülerek ihtiyaç duyulan alt boyutlarda (üst biliş, biliş, motivasyon, davranış) desteklenmesi mesleği ve meslek elemanlarını daha etkili kılacaktır. Gerekirse bu konuda gerekli görülen saha ziyaretleri gerçekleştirilerek bilginin içselleştirilmesi ve hayata dönük dinamik bilgi birikimi sağlanmanın önü açılmalıdır. Aksi takdirde sosyal hizmet mesleği bilgi düzeyinde sıkıştırılmış, bilgi temelini hayata ve pratiğe yansıtamayan meslek olmaya itilmiş olacaktır. Meslek elamanları, müracaatçıların hayatlarına dokunamadıkları için değişim ve dönüşüm yapabilme gücünü ve inancını zaman içinde yitireceklerdir. Kültürel zekânın geliştirilebilir olması bu önerinin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Sosyal hizmetin uygulamalı bir bilim olarak teoriden ayrı düşünülmesi onu bilgi temelinden yoksun bir meslek haline dönüştürür. Yine birçok farklılık ve çeşitliliğin bir arada yaşandığı toplumlarda sosyal hizmet mesleğinin çokkültürcü uygulamaları müracaatçı kitlesi için görmezden gelinemeyecek bir gerçekliktir. Mesleğin uygulayıcısı olan sosyal çalışmacıların kuramsal bilgi temelini çokkültürcü perspektiften eleştirel düşünce ile tekrar değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve müracaatçının öznelliğini öne çıkaran eklektik yaklaşımların benimsenmesi uygulamada çoğulcu anlayışın güçlenmesine hizmet edecektir.

Kaynakça

- Acar, M. (2013). Onkolojide Sosyal Hizmet: Vaka Örnekleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 24(2), 231-252.
- Adams, R. (2015). Çocuklar, Gençler ve Ailelerle Çalışma. Adams, R., L. Dominelli ve M. Payne. (Der.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (33-41). (Çev.: Engin Fırat). Ankara: Nika Yayınevi.
- Alğan, T.C. & F.L. Şensever. (2010). *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.
- Ang, S., L. Van Dyne, C. Koh, K.Y. Ng, K. J. Templar, C. Tay, & N.A. Chandrasekar. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects On Cultural Judgment And Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3(03), 335-71.
- Attepe Özden S. ve A. İcağasıoğlu Çoban. (2015). Sosyal Hizmet Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 26(2), 159-168.
- Bacanlı, H. (2014). *Sosyal Beceri Eğitimi*, 5. Baskı. İstanbul: Pegem Yayıncılık.
- Baldwin, N. & L. Walker. (2015). Değerlendirme. Adams, R., L. Dominelli ve M. Payne. (Der.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (255-274). (Çev.: Buğra Yıldırım). Ankara: Nika Yay.
- Cankurtaran, Ö. & E. Beydilli. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 27(1), 145-160.
- Cree, V.E. (2015). Sosyal Hizmetin Değişen Yapısı. Adams, R., L. Dominelli ve M. Payne. (Der.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (59-70). (Çev.: Çağır Öngen). Ankara: Nika Yayınevi
- Danış, Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum Dergisi*. 3(9), 45-54.
- Danış, Z. ve H. Z. Kara. (2016). Sosyal Hizmette Problem Çözme Yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Bahar (45), 1-10.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavramlar ve Varsayımlar. *AÜ İletişim: Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 123-144.
- Earley, P. C. & E. Mosakowski. (2004). Cultural Intelligence, *Harvard Business Review*, pp. 139-146.
- Ercan F. Z. ve A. Tekgöz Obuz. (2016). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Reflektif Düşüncenin Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 49, 457-465.
- Eroğlu, H. T. (2013). Kamu Yönetiminde Sosyal Hizmetler. H. Acar, N. Cengiz ve E. Akman (Yayına Hazırlayanlar). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* içinde (25-42). İstanbul: Maya Akademi Yay.
- Glasser, W. (1999). *Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi Seçim Teorisi*. İstanbul: Hayat Yay.
- İlhan, M. & B. Çetin. (2014). Kültürel Zekâ Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29(2), 94-114.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulanmasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 28(1), (187-202).
- Kutlu, İ. & F. Alsancak (2018). Çokkültürcülük Kimin Sorunudur? *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(3), 295-303.
- Mercan, N. (2016). Çok Kültürlü Ortamlarda Kültürel Zekânın Kültürler Arası Duyarlılık İle İlişisine Yönelik Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1), 1-13.
- Özbesler, C. & I. Bulut (2013). Sosyal Hizmette Genelci Yaklaşım ve Ekolojik Perspektif. Acar, H., N. Cengiz ve E. Akman (Yayına Hazırlayanlar). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* içinde (97-107). İstanbul: Maya Akademi Yay.
- Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü Sosyal Hizmet: Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 21(2), 89-104.
- Öztürk, A.B. (2013). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Neredeyiz? Feminist Sosyal Çalışma Bağlamında Bir Değerlendirme. Acar, H., N. Cengiz ve E. Akman (Yayına Hazırlayanlar). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* içinde (195-208). İstanbul: Maya Akademi Yay.
- Payne, M. (2015). Sosyal Hizmet Sürecini Anlamak. Adams, R., L. Dominelli ve M. Payne. (Der.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (201-217). (Çev.: Gökhan Topçu). Ankara: Nika Yay.
- Sheafor, B.W. & C.J. Horejsi. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*, Çev. Ed. B. Çiftçi. 2. Baskı. Ankara: Nika Yay.
- Şan, M.K. (2006). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme. *Milel ve Nihal Dergisi*. 3(1-2), 69-117.
- Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemler: Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çev. Ed.: Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yay.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* 3. Baskı. Ankara: Dipnot Yay.
- Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak*, Ankara: Sabev Yay.
- Turan, N. (2012). Birey ve Aileler İle Sosyal Hizmet. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yay.
- Yaman, Ö.M. ve M.A. Akyurt. (2013). Sosyal Hizmette Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi Örneği. *Sosyoloji Dergisi*. 3(26), 105-144.
- Yıldırım, N. & K. Yıldırım. (2008). *Sosyal Hizmet ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Sakarya Yay.

Extended Abstract

Introduction

In applied professions such as social work, it is difficult to distinguish between practice and theory. Concept always affects action. Practice is basically “the process of using knowledge and applying theory to create a specific change” (Sheafor ve Horejsi, 2015: 68). According to Tomanbay (1999: 41), it is concept sensitivity that facilitates scientific perceptions and even creates a timbre.

Conceptual sensitivity in practice is to have a theoretical perspective. It is difficult for a social worker who does not have this perspective to be sensitive to practice, to use knowledge and to create change. Especially in societies with cultural diversity and differences, if structured theoretical frameworks and models are used instead of personal preferences for practice, it will be healthy for the integrity of practice. Otherwise, the integrity of the application cannot be guaranteed and the process carried out cannot be called scientific.

It would not be the right approach to expect all the answers needed from theoretical frameworks and theoretical approaches, but having a theoretical perspective is a required skill (Thompson, 2016: 99). In this context, knowing the theoretical frameworks that will guide the social worker and developing an eclectic approach from them is a requirement for multiculturalist social work in societies where there is cultural diversity.

Aim and Importance

In the study, theoretical frameworks that contribute to the social work profession were discussed from multiculturalist perspective and discussed in thematic titles created by the researchers. Thus, it was aimed to give the social worker an eclectic-based theoretical perspective in multiculturalist social work practices in societies where there is cultural diversity and differences. There is no previous study from this perspective. In addition, the thematic theoretical perspective is presented eclectically to social workers in the professional intervention process. This is significant in terms of social work literature.

Method

Literature review was used as a method in the study. The theoretical literature of social work was examined in this study. The theoretical frameworks included in the study are not explained one by one in order. It has been tried to give a theoretical perspective by classifying and discussing in accordance with the relevant themes.

Theoretical frameworks for practice are included in thematic titles as follows:

Table 1. Thematic Titles of the Theoretical Frameworks for Practice

Holistic View	Generalist Approach, System Theory, Empowerment Approach
Adaptation	Ecological System Approach, System Theory, Problem Solving Approach
Therapeutic Relationship	Psychodynamic Theory, Existentialist Theory, Strengths Perspective
Cultural Power	Ecological Perspective, Ethnic Sensitivity Model, Empowerment Approach, Problem Solving Approach
Anti-Discrimination	Ethnic Sensitivity Model, Problem Solving Approach, Feminist Theory, Radical Social Work
Cognitive Stinginess	Ethnic Sensitivity Model, Social Constructivist Model, Feminist Theory
Eclecticism	

Source: Created by researchers.

The hypothesis of the research is as follows:

“Cultural differences cannot be ignored. In the 21st century world, the precondition for presenting practical diversity in a scientific unity is an eclectic understanding fed by theoretical diversity. This is due to the professional role of social workers and the uniqueness of the clients.”

Discussion and Conclusion

The variety of theoretical frameworks to be used in the practice dimension in the social work discipline enriches the theoretical knowledge base of this discipline. It also serves to ensure unity, integrity and consistency in practice. The theoretical view which offers a perspective on practice in terms of concepts and principles is a professional skill that social workers need. These frameworks provide unity to social workers in practice and guide them in case management. However, it may not always be possible for social workers to use many theoretical frameworks in the literature on a case-by-case basis. Social workers' search for different techniques besides theoretical training in order to increase their practical skills is a reflection of this. (Ercan ve Tekgöz Obuz, 2016). For this reason, the theoretical frameworks were not discussed one by one in the study. Instead, theoretical frameworks in the context of multiculturalism were discussed under thematic headings. Discussing the theoretical frameworks under thematic titles contributes to the social worker in the multiculturalist social work practice and case management on the basis of knowledge. In addition, it is expected to prevent theoretical confusion in practice.

In multicultural societies, the fact that each of the clients come from different cultures and the same method can produce different results in solving the problems made it necessary to see the reflections of the cultural dimension in practice. Discussion of the theoretical framework of social work as an applied science in this context increases awareness for both applicants and social workers in order to give cultural sensitivity to the practice. Theoretical frameworks have not been discussed with this point of view before. In this sense, it is thought that the contribution of this study to the field is an original contribution.

In professional interventions, individual interventions and eclectic approach are confused. The eclectic approach advocated in this study is a requirement of the cases and the subjectivity of the clients. Otherwise, a practice lacking a theoretical knowledge base leads to individual approaches. It also makes the role of the social worker in professional intervention debatable. As argued in this paper, cultural differences cannot be ignored. In the 21st century world, the precondition for presenting practical diversity in a scientific unity is an eclectic understanding fed by theoretical diversity. This is due to the professional role of social workers and the uniqueness of the clients.

Measuring the cultural intelligence levels of social worker candidates and supporting them in the required sub-dimensions (metacognition, cognition, motivation, behavior) will make the profession and professional staff more effective.. If necessary, field visits should be made on this subject and information should be internalized. This will pave the way for providing dynamic knowledge about life. Otherwise, the social work profession will be limited at the level of knowledge and pushed to be a profession that cannot reflect its knowledge base to life and practice. Moreover, professionals will lose their power and belief in making change and transformation over time because they cannot touch the lives of the clients. The fact that cultural intelligence can be improved is the starting point of this proposal.

Thinking of social work as an applied science separate from theory and neglecting the theoretical dimension turns it into a profession devoid of knowledge base. In societies where many differences and diversity exist together, the multiculturalist practices of the social work profession are a social reality that cannot be ignored for the client groups. Re-evaluating and developing the theoretical knowledge base of social workers who are practitioners of the profession from a multiculturalist perspective and adopting eclectic approaches that emphasize the subjectivity of the client will serve to strengthen the pluralist understanding in practice.

Araştırma Makalesi • Research Article

Evlilikte Suçu Affetme ve Evlilik Uyumu İlişkisi*

Relationship Between Marital Offense-Specific Forgiveness and Marital Adjustment

Tayyibe Yaman Akpınar^{a,**}, Özlem Altunsu Sönmez^b

^a Uzm. Psikolojik Danışman ve Aile Danışmanı, Mamak Rehberlik ve Araştırma Merkezi, 06350, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2980-1963

^b Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 42250, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6553-5351

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Mart 2021

Kabul tarihi: 06 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Evlilik

Aile

Suçlu Affetme

Evlilik Uyumu

ÖZ

Bu araştırma, evli bireylerin suçlu affetme düzeyleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiş nicel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini 125'i kadın ve 85'i erkek 210 evli birey oluşturmıştır. Araştırma kapsamında, Evlilik uyumu Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilmiş Evlilik Uyumu Ölçeği (EUÖ) ile Suçlu Affetme ise Palegari, Regalia ve Fincham (2000) tarafından geliştirilmiş Evlilikte Suçlu Affetme ölçeği (ESAÖ) ile ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre EUÖ anlaşma boyutu ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu arasında negatif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca, EUÖ ilişki tarzı boyutu ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, araştırmadan elde edilen bulgular literatür eşliğinde tartışılmış ve ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda öneriler getirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 July 2020

Received in revised form 01 March 2021

Accepted March 06 March 2021

Keywords:

Marriage

Family

Marital Offense-Specific Forgiveness

Marital Adjustment

ABSTRACT

This study is a quantitative research conducted with correlational survey model and aiming to determine the relationships between marital adjustment and marital offense-specific forgiveness level of married individuals. The sample of the study consisted of 210 married individuals including of 125 women and 85 men. While marital adjustment was measured in order to measure the quality of marriage by the Marital Adjustment Test (MAT) developed by Locke and Wallace (1959), marital offense-specific forgiveness was measured with the Marital Offense-Specific Forgiveness Scale (MOFS) developed by Palegari, Regalia and Fincham (2000). Finally, the findings of the research was discussed in the light of the literature and recommendations were made according to the results.

1. Giriş

Aile, sevgi ve nefret duygularını güçlü yaşadığımız ve beraberinde en derin doyumlarımızı ve acı veren hayal kırıklıklarımızı da yaşadığımız yerdir. Bir ailenin içinde dünyaya gelir ve yetişkinlikte evlilik yoluyla da yeni bir aile

kurarız. Evlilik resmi, duygusal, davranışsal ve biyolojik yönleri olan sosyal bir sistem olarak karşımıza çıkar (Kışlak, 1999: 50). Eşlerin ve çevrenin beklentisi ise bu evliliğin başarılı olarak bir ömür boyu sürmesidir. Başarılı evliliklerde eşler kendilerini huzurlu, mutlu ve güven içinde

*Bu çalışma birinci yazarın 2019 yılında Doç. Dr. Özlem Altunsu Sönmez danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Bağlanma Stilleri ve Affetme Düzeyinin Evlilik Uyumuna Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: tayyibeyaman@hotmail.com

hissederler. Fakat bir birlikteliğin yürütülmesi zaman zaman zor ve sancılı olabilmektedir. Eğer eşler evlilik öncesindeki hayatlarını özlüyorsa veya evlendikleri için pişman olduklarını sıkça dile getiriyorlarsa bu evliliğin başarılı olduğu düşünülemez. Eşlerin evlilikten beklentilerinin gerçekleşmesi ancak eşler arasındaki sağlıklı ilişkinin sonucunda mümkün olabilir. Mutlu aileler, geleceğin sağlıklı ve güçlü toplumlarını oluşturacaktır. Bu bağlamda mutlu aile demek aynı zamanda mutlu toplum demektir. Mutlu ailelerde eşler sorumluluk sahibi, fedakâr, sadakatli, iradeli, duygu ve düşünce de hür ve inançlı bireyler olarak karşımıza çıkarlar. Başarılı bir evlilik, eşler arasında uyumun sağlanabildiği ölçüde elde edilebilir (Tarhan, 2010). Evlilik kadın erkek iki kişi arasında gerçekleşse de aile kurmak ve bunu sağlıklı bir biçimde oluşturmak ve devam ettirmek o aile içinde yetişecek çocuklar ve toplum ve onun geleceği açısından da önem teşkil etmektedir. Bu nedenle başlangıçta evlilikte uyum yakalamak önemli bir konu olarak karşımıza çıkar.

Spanier (1976), evlilik uyumunu eşlerin süreç içerisinde birbirlerine ve değişen koşullara uyum sağlaması olarak tanımlamış ve evlilik uyumunun, eşler arasındaki doyum, bağlılık, fikir birliği ve sevgi unsurlarının bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Akt., Kızılöz Başsayın, 2018: 5-6). Collins ve Coltrane'e (1991) göre ise evlilik uyumu; olumlu iletişim, evlilikten duyulan mutluluk, cinsel doyum ve eğer yeniden evlenilecek olursa yine aynı kişi ile evlenme isteğidir (Akt., Yalçın, 2014: 251).

Evlilik uyumu "bir evliliğin zorunlu ve gönüllü niteliklerinin bir dengeye ulaşması" (Kışlak, 1999: 51) iken aileyi ilgilendiren konularda ortak bir karara varabilen, etkileşim halinde olan ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözebilen çiftlerin evliliği de uyumlu bir evlilik olarak tanımlanır. Bu uyumlu birliktelik sonucunda evlilikten duyulan memnuniyet ve mutlulukta yüksek olacaktır (Erberk, Beştepe, Akar, Eradamlar ve Alpkan, 2005: 39). Ayrıca; evlilik uyumu hem aile içinde hem de aile dışındaki ilişkiler için belirleyici olduğundan oldukça önemlidir (Fışiloğlu 1992: 16). Bunların yanı sıra evlilik ilişkisi doğası gereği, bireylerin incinmesine neden olabilecek dinamiklere de sahiptir. İncinme sonucunda bireyler öfke, kızgınlık, üzüntü gibi duygular hissedebilmektedir. Ancak bütün evliliklerde görülebilecek incinme sonucunda birçok kişinin ilişkisine kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir (Tayşi, 2007: 1). Bireylerin evlilikten duydukları mutluluk, uyum ve devamlılık için, bu olumsuz yaşantıların nasıl ele alındığı anlamak da çok önemlidir (Göztepe Gümüş, 2015: 42).

Bu noktada ise karşımıza; yaşanan bu olumsuzluklarda, bireylerin incindikleri, duygusal ya da fiziksel olarak örselendikleri durumlarla sonrasında nasıl bahsettiklerini anlamak ya da affetmenin rahatlığına kavuşup kavuşmadıklarını anlamak adına affetme kavramı çıkar.

Affetme, psikoloji, felsefe ve din gibi farklı disiplinlere konu olan geniş bir kavramdır (Ayten, 2009: 111). Alan yazın incelendiğinde araştırmacıların farklı affetme tanımlarına yer verdiği de görülmektedir. Fitzgibbons, Enright ve O'Brien (2004: 24), affetmeyi "başkalarının haksız muamelesine, entelektüel ve ahlaki bir tepki" olarak tanımlamaktadır. Affetme sürecinin ilk aşaması, hata yapan kişiyi anlamak ve ona karşı hissedilen kırgınlıktan vazgeçmektir. Bir süre sonra bu durum anlayış, duyarlılık, yardımseverlik ve hatta sevgi sunmaya kadar bile uzanabilir.

Bell (2008) affetme kavramını, gücenme ve saygısızlığın üstesinden gelme olarak tanımlarken; Auerbach (2005: 475), affetme kavramını kızgınlığın bağışlanması ve öfke, nefret duygularının giderilmesi olarak tanımlamaktadır.

Alan yazındaki affetme tanımlarının çoğunluğu bireyin intikam alma gibi negatif duygularının empati, şefkat gibi pozitif duygularla yer değiştirmesini vurgulamaktadır (Aydın, 2017). Gordon ve Baucom (1998, 1999), affetmenin ilişkilerde iyileşme için kilit bir unsur olduğunu belirtmektedir ve affetmenin gerçekleşmesi için 3 bileşen ortaya koymaktadır. Bunlar ilişkiye resmin bütününe gören gerçekçi ve dengeli bir bakış açısı; partnere yönelik olumsuz düşünce ve cezalandırma isteğinin azalması; ilişkiye ve partnere yönelik inançların yeniden düzenlenmesi veya yapılandırılmasını içerir. Çolak, Koç, Eker ve Düşünceli'de (2017: 70), "sosyal yaşam için gerekli olan güven, saygı, iş birliği, paylaşma, sorumluluk ve iletişim gibi dinamiklerin oluşmasında affedebilme davranışı son derece önemli" olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin affedici tutum sergilemelerinin yanında doğru affetme tercihleri yapmalarının da önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bireyin neyi ne zaman affedeceği de önemlidir.

Bu araştırmada evli bireylerin suçu affetme düzeyleri ve evlilik uyumu ilişkisini araştırmak amaçlanmıştır.

2. Yöntem ve Uygulama

Araştırma, evli bireylerin suçu affetme ve evlilik uyumu ilişkisini belirlemeyi amaçlayan ilişkisel tarama çalışmasıdır. Tarama modelleri, "geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır" (Karasar, 2015: 77). Araştırmanın çalışma grubunu 125'i kadın 85'i erkek toplam 210 evli birey oluşturmaktadır.

Araştırmada verileri "Kişisel Bilgi Formu", "Evlilikte Uyum Ölçeği" ve "Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Evlilikte Uyum Ölçeği, Locke ve Wallace (1959) tarafından evliliğin niteliğini ölçmek amacıyla geliştirilmiş ve Türkçe çevirisi Kışlak (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. 15 maddeden ve ilişki tarzı ve anlaşma şeklinde 2 alt boyuttan oluşan ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .90'dır. Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği ise Palegari, Regalia ve Fincham (2000) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe çevirisi Akın, Çolak ve Eroğlu (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. 10 madde ve 2 alt boyuttan oluşan ölçeğin dargınlık-kaçınma alt boyutunda iç tutarlık katsayısı .79 ve .80, bağışlama alt boyutunda iç tutarlık katsayısı .80 ve .76'dır.

Verileri toplamak amacıyla bir araya getirilen "Kişisel Bilgi Formu", "Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği" ve "Evlilikte Uyum Ölçeği" internet üzerinden yayınlanmış ve evli bireylere araştırma uygulanmıştır. Tüm istatistiksel analizler SPSS 24. paket programı ile yapılmıştır. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler frekans (n), yüzde (%), ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler olarak belirtilmiştir. İki grubun karşılaştırmalarında Student's t test, üç ve üzeri grupların karşılaştırmalarında One-way ANOVA test ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Bonferroni testi kullanılmıştır. Korelasyon analizlerinde sayısal verilerin karşılaştırılmasında Pearson Product-Moment Korelasyon testi ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık $p < 0.01$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ) ve Evlilikte Suçu Affetme Ölçeği (ESAÖ) iç tutarlılık analizi değerleri

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cronbach's Alpha	N
Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ)	.915	15
Anlaşma	.908	9
İlişki Tarzı	.760	6
Dargınlık-Kaçınma	.833	6
Bağışlama	.616	4

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın amacına ve ana problemine uygun olarak toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmeleri sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

1. Evli bireylerin evlilik uyumu demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Evli bireylerin anlaşma boyutunun cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, ailede çalışan birey sayısı, çalışılan sektör, gelir düzeyi, evlenme şekli, çocuk sayısı, değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülürken; evlilik süresi ve eşle olan yaş farkına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır.

Tablo 2. Evli bireylerin EUÖ anlaşma toplam puan değerlerinin demografik değişkenlere göre dağılımı

N	EUÖ Anlaşma Değerleri					
	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max		
0-2 yıl	52	35.73	5.111	15	44	
3-6 yıl	47	32.23	8.183	10	45	
Eşle Evlilik Süresi	7-10 yıl	34	29.68	11.064	0	44
	11-15 yıl	41	30.83	8.863	5	46
	16-20 yıl	13	33.92	7.308	18	44
	21 yıl ve üzeri	23	29.48	8.774	13	44
Eşle Olan Yaş Farkı	0-3	140	32.61	7.845	5	44
	4-7	55	32.65	8.731	0	46
	8 ve üzeri	15	26.93	11.823	3	41

Evli bireylerin evlilik süreleri ile EUÖ anlaşma alt boyutu toplam puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(5)= 3.371$, $p=0.006$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile bireylerin evlilik süreleri, evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeylerini etkilemektedir. 0-2 yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeylerinin 7-10 yıldır evli olan ve 21 ve üzeri yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeyinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Evli bireylerin eşle olan yaş farkı durumu ile EUÖ anlaşma alt boyutu ortalama puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(2)= 3.188$, $p=0.043$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin eşle olan yaş farkı, evli bireylerin evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeylerini etkilemektedir. 8 ve üzeri yaş farkı olan bireylerin evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeyinin, 0-3 yıl arasında yaş farkı olan ve 4-7 yıl yaş farkı olan bireylerin evlilikteki uyumlarında anlaşma düzeyinden daha düşük olduğu görülmektedir.

Evli bireylerin ilişki tarzı boyutunun cinsiyet, eğitim düzeyi, ailede çalışan birey sayısı, gelir düzeyi, evlenme şekli, eşle olan yaş farkı değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülürken yaş, çalışılan sektör, evlilik süresi ve çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır.

Tablo 3. Evli bireylerin EUÖ ilişki tarzı toplam puanları değerlerinin demografik değişkenlere göre dağılımı

N	EUÖ İlişki Tarzı Değerleri					
	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max		
Yaş Durumu	20-29 yaş	70	9.20	2.45	1	12
	30-39 yaş	80	7.93	3.10	0	12
	40-49 yaş	41	7.71	3.10	1	12
	50 yaş ve üzeri	19	6.21	2.99	1	12
Çalışılan Sektör Durumu	Çalışmıyorum	22	6.91	3.66	1	12
	Kamu	132	8.80	2.68	1	12
	Özel	56	7.11	3.03	0	12
Eşle Evlilik Süresi Durumu	0-2 yıl	52	9.54	2.191	2	12
	3-6 yıl	47	8.79	2.579	3	12
	7-10 yıl	34	7.41	3.105	0	12
	11-15 yıl	41	7.44	3.362	1	12
	16-20 yıl	13	8.08	2.985	2	12
Çocuk Sayısı	21 yıl ve üzeri	23	6.13	3.020	1	12
	0	57	9.00	2.535	0	12
	1-2	136	7.85	3.123	1	12
	3-4	17	7.71	3.037	2	12

Evli bireylerin yaş değişkeni ile EUÖ ilişki tarzı alt boyutu toplam puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(3)= 6.415$, $p<0.001$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin yaş aralığı, evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyini etkilemektedir. 20-29 yaş aralığında olan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin, 30-39 yaş aralığında olan ve 50 yaş ve üzeri yaş aralığında olan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinden, daha fazla olduğu görülmektedir.

Evli bireylerin çalıştıkları sektör ile EUÖ ilişki tarzı alt boyutu toplam puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(2)= 9.038$, $p<0.001$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin çalıştıkları sektör, evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyini etkilemektedir. Kamu sektöründe çalışan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin, çalışmayan (evli-ev hanımı-öğrenci) ve özel sektörde çalışan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinden, daha fazla olduğu saptanmıştır.

Evli bireylerin evlilik süreleri ile EUÖ ilişki tarzı alt boyutu ortalama puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(5)= 6.325$, $p<0.001$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin evlilik süreleri, evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı

düzeylerini etkilemektedir. 0-2 yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin, 7-10 yıldır evli olan, 11-15 yıldır evli olan ve 21 ve üzeri yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinden daha fazla olduğu görülmektedir. 3-6 yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin, 21 ve üzeri yıldır evli olan bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Evli bireylerin çocuk sayısı değişkeni ile EUÖ ilişki tarzı alt boyutu toplam puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(2)=3.207$, $p=0.042$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin çocuk sayısı, evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyini etkilemektedir. Çocuğu olmayan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinin, 1-2 çocuğu olan evli bireylerin evlilikteki uyumlarında ilişki tarzı düzeyinden, daha fazla olduğu görülmektedir.

2. Evli bireylerin affetme düzeyleri demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Evli bireylerin dargınlık-kaçınma boyutunun cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, ailede çalışan birey sayısı, çalışılan sektör, gelir düzeyi, evlilik süresi, evlenme şekli, eşle olan yaş farkı, çocuk sayısı, değişkenine farklılaşmadığı saptanmıştır.

Evli bireylerin bağışlama boyutunun cinsiyet, eğitim düzeyi, ailede çalışan birey sayısı, çalışılan sektör, gelir düzeyi, evlilik süresi, evlenme şekli, eşle olan yaş farkı ve çocuk sayısına göre farklılaşmadığı görülürken; yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır.

Tablo 4. Evli bireylerin ESAÖ bağışlama toplam puan değerlerinin demografik değişkenlere göre dağılımı

N	ESAÖ Bağışlama Değerleri				
	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max	
20-29 yaş	70	3.54	1.07	1.00	12.00
30-39 yaş	80	3.19	1.25	.00	12.00
40-49 yaş	41	3.26	1.16	1.00	12.00
50 yaş ve üzeri	19	2.57	1.31	1.00	10.00

Evli bireylerin yaş durumları ile ESAÖ bağışlama alt boyutu ortalama puanlarının farklılaştığı ve bu durumun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($F(3)= 3.569$, $p=0.015$) saptanmıştır. Diğer bir ifade ile evli bireylerin yaş aralığı, evli bireylerin bağışlama boyutundaki affetme düzeylerini etkilemektedir. 20-29 yaş aralığında olan evli bireylerin bağışlama boyutu düzeylerinin, 50 yaş ve üzeri yaş aralığında olan evli bireylerin bağışlama boyutu affetme düzeylerinden, daha fazla olduğu görülmektedir.

3. Evli bireylerin suçu affetme düzeyleri ve evlilik uyumu arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

Ankette kullanılan Evlilikte Uyum Ölçeğinin (EUÖ) ve Evlilikte Suçu Affetme Ölçeğinin katılımcılara uygulanması neticesinde elde edilen verilerin arasındaki ilişki Pearson Product-Moment Korelasyon testi ile incelenmiş olup istatistiksel anlamlılık $p<0.01$ düzeyinde değerlendirilmiştir. Yapılan testler neticesinde;

EUÖ anlaşma toplam puanları ile EUÖ ilişki tarzı toplam puanları arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikili arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu, evli bireylerin evlilikteki anlaşma düzeyleri arttıkça, evli bireylerin ilişki tarzı düzeylerinin de arttığı, bu doğrusal ilişkinin de ($r_s(210) = 0.715$, $p < 0.001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır.

EUÖ anlaşma boyutu toplam puanları ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu ortalama puanları arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikili arasında negatif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu, evli bireylerin evlilikteki anlaşma düzeyleri arttıkça, dargınlık-kaçınma düzeylerinin azaldığı, bu doğrusal ilişkinin de ($r_s(210) = -0.636$, $p < 0.001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır.

EUÖ anlaşma boyutu toplam puanları ile ESAÖ bağışlama boyutu ortalama puanları arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikili arasında bir ilişkinin olmadığı ($r_s(210) = -0.134$, $p = 0.053$) saptanmıştır.

EUÖ ilişki tarzı boyutu toplam puanları ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu ortalama puanları arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikili arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişkinin olduğu, evli bireylerin evlilikteki ilişki tarzı düzeyleri arttıkça, evli bireylerin dargınlık-kaçınma düzeylerinin azaldığı, bu doğrusal ilişkinin de ($r_s(210) = -0.475$, $p < 0.001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır.

EUÖ ilişki tarzı boyutu toplam puanları ile ESAÖ bağışlama boyutu ortalama puanları arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikili arasında bir ilişkinin olmadığı ($r_s(210) = -0.005$, $p = 0.940$) saptanmıştır.

4. Sonuç

1. Evli bireylerin demografik değişkenlere göre evlilik uyumunun incelenmesi

Evli bireylerin anlaşma ve ilişki tarzı boyutunun kadın ve erkek katılımcılar lehine değişmediği görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Kışlak ve Çabukça'nın (2002) araştırması ile benzer sonuçlar gösterirken Nalbant'ın (2017) araştırması ile benzer sonuçlar göstermemektedir. Nalbant'ın (2017) araştırmasında erkeklerin evlilik uyumunun kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

Evli bireylerin eğitim düzeyine göre evlilik uyumları incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Kışlak ve Çabukça'nın (2002) ve Kublay'ın (2013) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Evli bireylerin yaşa göre anlaşma boyutu incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Demir'in (2016) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Evli bireylerin yaşa göre ilişki tarzı incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre 20-29 yaş aralığındaki evli bireylerin ilişki tarzı, 30-39 yaş ve 50 yaş ve üzeri aralığındaki evli bireylerin ilişki tarzından anlamlı düzeyde yüksektir. Bu bulgular Kışlak ve Çabukça'nın (2002) araştırması ile benzer sonuçlar göstermezken Kublay'ın (2013) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Kublay'ın (2013) araştırmasına

göre bireylerin yaşları arttıkça evlilik uyumlarının azaldığı sonucu elde edilmiştir.

Evli bireylerin ailede çalışan birey durumuna göre evlilik uyumları incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı saptanmıştır.

Evli bireylerin çalışılan sektöre göre anlaşma boyutu incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Evli bireylerin çalıştıkları sektöre göre ilişki tarzı incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre kamu sektöründe çalışan evli bireylerin ilişki tarzı, çalışmayan ve özel sektörde çalışan evli bireylerin ilişki tarzından anlamlı düzeyde yüksektir. Bu bulgular Kublay'ın (2013) araştırması ile benzer sonuçlar göstermemektedir.

Evli bireylerin gelir düzeyine göre evlilik uyumları incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Demir'in (2016) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Evli bireylerin evlilik süresine göre anlaşma boyutu incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre evlilik süresi 0-2 yıl aralığından olan bireylerin anlaşma boyutu, evlilik süresi 7-10 yıl ve 21 ve üzeri yıl aralığından olan bireylerin anlaşma boyutundan anlamlı düzeyde yüksektir. Bu bulguların Demir'in (2016) araştırması ile ortak noktaları bulunmaktadır. Demir'in (2016) çalışmasına göre evlilik süresi arttıkça evlilik uyumunun azaldığı saptanmıştır.

Bireylerin evlilik süresine göre ilişki tarzı incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Elde edilen araştırma bulgularına göre evlilik süresi 0-2 yıl aralığından olan bireylerin ilişki tarzının, evlilik süresi 7 yıldan fazla olan bireylerin ilişki tarzından anlamlı düzeyde yüksektir. Araştırma bulgularına göre evlilik süresi 3-6 yıl aralığından olan bireylerin ilişki tarzının, evlilik süresi 21 yıldan fazla olan bireylerin ilişki tarzından anlamlı düzeyde yüksektir. Elde edilen bu bulgular Kışlak ve Çabukça'nın (2002) araştırması ile benzer sonuçlar göstermezken, Kublay'ın (2013) araştırması ile benzer noktaları bulunmaktadır. Kublay'ın (2013) araştırmasında 26-35 yıl aralığındaki evliliklerde, evlilik süresi arttıkça evlilik uyumunun düştüğü görülürken, 26-35 yıl sonrasında tekrar bir artışın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın bir diğer sonucu ise 0-5 yıl arasında evli olan bireylerinin evlilik uyumlarının 6-15 ve 16-25 yıl aralığında olan evliliklerden yüksek olduğudur. Kublay (2013) bu sonuçları evlilik süresi arttıkça aileye gelen yeni üyelerle birlikte maddi manevi sorumlulukların artması, evliliğin ilk yıllarına göre heyecanının azalması ile açıklamaktadır.

Bireylerin evlenme şekillerine göre evlilik uyumları incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Kublay'ın (2013) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Günümüzde evlenme biçimlerine bakıldığında görücü usulü evliliklerin geleneksel şekilde devam etmediği, bireylerin karşı tarafı tanımak adına kendilerine zaman verdikleri görülmekte ve bu durumun da evlilikler arasındaki farkı ortadan kaldırdığı görülmektedir.

Evli bireylerin eşle olan yaş farkına göre anlaşma boyutu incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Elde edilen araştırma bulgularına göre eşle 0-

7 yıl aralığında yaş farkı olan evli bireylerin anlaşma boyutu, eşle 8 ve üzeri yıl aralığında yaş farkı olan bireylerin anlaşma boyutundan anlamlı düzeyde yüksektir. Elde edilen bu bulguların Kublay'ın (2013) araştırması ile ortak özellikler gösterdiği görülmektedir. Kublay'ın (2013) araştırmasına göre eşle olan yaş farkı arttıkça evlilik uyumunun düştüğü yaş farkı 15 ve üzeri olan evliliklerde evlilik uyumunda tekrar bir artış olduğu görülmüştür. Evli bireylerin eşle olan yaş farkına göre ilişki tarzı incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür.

Evli bireylerin çocuk sayısına göre anlaşma boyutu incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Evli bireylerin çocuk sayısına göre ilişki tarzı incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre çocuğu olmayan evli bireylerin ilişki tarzı, 1-2 çocuğu olan bireylerin ilişki tarzından anlamlı düzeyde yüksektir. Alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde Kışlak ve Çabukça'nın (2002) çalışmasında çocuk sayısının evlilik uyumunu etkilemediği görülürken, Kublay'ın (2013) araştırmasına göre sahip olunan çocuk sayısı 4 olan evlilikler dışında, çocuk sayısı arttıkça evlilik uyumunun düştüğü, 4 çocuğa sahip bireylerde ise evlilik uyumunun tekrar arttığı görülmüştür.

2. Evli bireylerin demografik değişkenlere göre evlilikte suç affetme düzeylerinin incelenmesi

Evli bireylerin cinsiyete göre affetme düzeyleri incelendiğinde kadın ve erkek bireyler arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Bu bulgular Seyfi'nin (2017) ve Sivri'nin (2019) araştırması ile benzer sonuçlar göstermezken, Tayşi (2007), Ayten ve Tura'nın (2012), Kaya (2015) ve Besim'in (2017), araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Tayşi'nin (2007) araştırmasında affetme yönünden kadın ve erkekler arasında anlamlı düzeyde farklılaşma görülmezken, kadınların eşlerine daha çok kırıldıklarını dile getirdikleri görülmüştür.

Evli bireylerin eğitim düzeyine göre affetme düzeyleri incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Gürbüz'ün (2016) ve Güzel'in (2016), araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Evli bireylerin yaşa göre dargınlık-kaçınma boyutu incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı saptanmıştır. Bu bulgular Güzel'in (2016), araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Evli bireylerin yaşa göre bağışlama düzeyi incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre 20-29 yaş aralığındaki evli bireylerin bağışlama düzeyi, 50 yaş ve üzerindeki evli bireylerin bağışlama düzeyinden anlamlı düzeyde yüksektir. Elde edilen bu bulgular Ayten'in (2009), araştırması ile benzer sonuçlar göstermemektedir.

Evli bireylerin ailede çalışan birey durumuna, çalışılan sektöre, gelir düzeyine, evlenme şekline ve eşle olan yaş farkına göre affetme düzeyleri incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür.

Evli bireylerin evlilik süresine göre affetme düzeyleri incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın

bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar Fenell'in (1993) çalışması ile benzer sonuçlar göstermemektedir.

Evlü bireylerin çocuk sayısına göre affetme düzeyleri incelendiğinde katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Gürbüz'ün (2016), araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir.

3. Evli bireylerin suçu affetme düzeyleri ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi

EUÖ anlaşma boyutu ile EUÖ ilişki tarzı toplam puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu, evli bireylerin anlaşma düzeyleri arttıkça ilişki tarzı düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bunun anlamı evli bireylerin aile bütçesi, duyguların ifade edilmesi, arkadaşlık ilişkileri, cinsellik ve yaşam felsefesi gibi konulardaki anlaşma düzeyi arttıkça çiftlerin boş zamanlarını, ev dışı etkinlikleri, güven ilişkisi ve çatışma çözmeyi kapsayan ilişki tarzında da olumlu bir etkinin olduğudur.

EUÖ anlaşma boyutu ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu ortalama puanları arasında negatif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu, evlilikte anlaşma düzeyi arttıkça dargınlık-kaçınma boyutunun azaldığı saptanmıştır. Eşler arasında anlaşma düzeyi arttıkça eşe duyulan kırgınlıkların ve eşten kaçınma durumunun azaldığı görülmüştür.

EUÖ anlaşma boyutu ile ESAÖ bağışlama boyutu ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Tayşi'nin (2007) araştırması ile benzer sonuçlar göstermektedir. Tayşi'nin (2007) araştırmasında algılanan zararın şiddeti arttıkça affetmenin azaldığı da vurgulanmıştır. Bu araştırma da göstermiştir ki eşler birbirlerini bağışlamaları da kırgınlıklarla evliliklerine devam etmektedirler.

EUÖ ilişki tarzı boyutu ile ESAÖ dargınlık-kaçınma boyutu ortalama puanları arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişkinin olduğu, evlilikte ilişki tarzı düzeyi arttıkça dargınlık-kaçınma boyutunun azaldığı saptanmıştır.

EUÖ ilişki tarzı boyutu ile ESAÖ bağışlama boyutu ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Araştırma verilerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- (i) Suçu bağışlamanın yalnızca yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmış ve çalışma grubunun suçu affetmediği fakat evliliklerine de devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda alan uzmanlarına ESAÖ bağışlama boyutu ile EUÖ arasındaki ilişkide algılanan zararın şiddetinin aracı rolünün çalışılması önerilebilir. Ayrıca bu konuda farklı çalışma grupları ve/veya farklı değişkenler ile yeni araştırmaların gerçekleştirilmesi, sonuçlar arası tutarlılığı görme ve araştırmacılara yön verme açısından büyük katkılar sağlayabilir.
- (ii) Uygulamaya yönelik ise evlilik öncesi çiftlerin genellikle evliliğe ilişkin beklentilerinin olduğu fakat genellikle beklentilerin ve yaşantıların uyuşmadığı görülmektedir. Dolayısıyla evliliğin ilk yıllarında bireyler hayal kırıklıkları yaşayabilmektedir. Bu bağlamda evlilik öncesinde çiftler evlilik terapisine yönlendirilerek önleyici çalışmalar yapılabilir; bireylerin evlilikten beklentileri, evlilik ilişkisinin

getirdiği sorumluluklar ve ilişkilerin kendine özgü yapısı hakkında danışmanlık hizmeti verilebilir. Aynı şekilde evli çiftler için ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri aile danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılabilir.

Kaynakça

- Acar, A., Nemutlu, E., Gürhan, G., & Liman, V. (2004). Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Araştırma Görevlilerinin İş Memnuniyeti ve Bunu Etkileyen Faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 95-106.
- Akın, A., Çolak, T. S. ve Eroğlu, N. (17- 21 June 2012). Turkish version of the Marital Offence- Specific Forgiveness Scale (MOFS). Paper presented at the International Interdisciplinary Social Inquiry Conference- IISIC, Bursa, Turkey.
- Auerbach, Y. (2005). Forgiveness and reconciliation: The religious dimension. *Terrorism and Political Violence*, 17, 469-485.
- Aydın, F. T. (2017). Pozitif bir karakter gücü olarak affedicilik. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5 (1), 1- 22.
- Ayten, A. (2009). Affedicilik ve din affetme eğilimi ve dindarlıkla ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.
- Ayten, A. ve Tura, H. (2017). Affetme ve dindarlık, hayat memnuniyetini nasıl destekler? *İslami İlimler Dergisi*, 12 (3), 27- 54.
- Bell, M. (2008). Forgiving someone for who they are (and not just they've done). *Philosophy and Phenomenological Research*, 77 (3), 625- 658.
- Besim, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Affetme, Bitirilmemiş İşler ve Öfke. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, T. S., Koç, M., Eker, H. ve Düşünceli, B. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinde affetme esnekliği ölçüğü: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 14 (1), 63-73.
- Demir, D. (2016). Evlilik Uyumu ile Bağlanma Stilleri ve Kişilerarası Problem Çözme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erberk, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18 (1), 39-47.
- Fenell, D. L. (1993). Characteristics of long- term first marriages. *Journal of Mental Health Counseling*, 15 (4), 446- 460.
- Fıfıloğlu, H. (1992). Lisansüstü öğrencilerinin evlilik uyumu. *Psikoloji Dergisi*, 7 (28), 16- 23.

- Fitzgibbons, R., Enright, R. and O'Brien, T. (2004). Learning to forgive. *American School Board Journaly*, 191, 24- 26.
- Gordon, K. C. and Baucom, D. H. (1998). Understanding betrayals in marriage: A synthesized model of forgiveness. *Family Process*, 37 (4), 425-449.
- Gordon, K. C. and Baucom, D. H. (1999). A multitheoretical intervention for promoting recovery from extramarital affairs. *Clinical Psychology: Science And Practice*, 6 (4), 382-399.
- Göztepe Gümüş, I. (2015). Evli Bireylerde Bağışlama, Tekrarlayıcı Düşünme Düzeyi İle Ruh Sağlığı ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürbüz, E. (2016). Evlilik İçinde Aldatılan Bireylerin Affetmelerini Yordamada Bağlanma Stilleri ve Psikolojik Sağlamlığın Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güzel, İ. (2016). Yakın İlişkilerde Aldatma ve Affetme Eğiliminin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (28. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, F. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Affetme ve Mükemmeliyetçilik Düzeyleri Arasındaki İlişki: Duygusal Zekanın Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kızıllöz Başsayın, A. (2018). Evli Bireylerde Mükemmeliyetçilik, Evlilik Doyumu ve Cinsel Doyum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kublay, D. (2013). Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Nalbant, H. (2017). Evlilik Uyumunun Yordayıcılarından Ahlaki Olgunluk ve Değerler. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Seyfi, S. (2017). *Evli Bireylerin Aldatma Eğilimleri ve Affetme Düzeylerinin Bağlanma Stillere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sivri, F. Z. (2019). *Yetişkinlerde; Affedicilik, İyimsenlik ve Öznel Zindelik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Tarhan, N. (2010). *Aile Okulu*. Timaş Yayınları (12. Baskı): İstanbul.
- Tayşi, E. (2007). İkili İlişkilerde Bağışlama: İlişki Kalitesi ve Yüklemelerin Rolü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tutarel Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte Uyum Ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *3P Psikoloji, Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 7 (1), 50-57.
- Tutarel Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2, 40-46.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 250- 261.

Extended Abstract

We feel strongly the emotions such as love and hate strongly and at the same time we get satisfaction from and painful disappointed in family relations. Mostly all individuals are born in a family and establish a new family through marriage in adulthood. Therefore, the concept of marriage, which has an important place in human life, has been the subject of many research. With accepting the idea that happy marriages will constitute happy societies, the secret of happy marriages has always been ambiguous. Marriages in which spouses feel themselves happy, peaceful and safe can be considered as successful. The harmony and solidarity between the spouses can also be seen the basis of successful marriages. If there is a healthy relationship between the wife and the husband then the expectations of spouses from marriage are quite high.

A harmonious, balanced, peaceful and happy family environment is also important and necessary for the children who grow up in that family. Because these children, as a social expectation, will be able to establish happy and healthy families. However, contrary to happiness, there are also other dynamics that may cause hurting to the feelings. The concept of forgiveness is considered to be very important in marriages, since being hurt in close relationships may be more important. In this context, from the idea of the concept of marital offense-specific forgiveness plays an important role in the relationship of marriage, the relationship between individual's level of marital offense-specific forgiveness and marital adjustment is analyzed in this study.

In the scope of this study correlational survey model is used to investigate the relationships between marital adjustment and marital offense-specific forgiveness level of married individuals. As a quantitative research 210 married individuals consisting of 125 women and 85 men are constitute the sample of this study. Marital adjustment was measured by the Marital Adjustment Test (MAT) developed by Locke and Wallace (1959), and the Turkish translation was conducted by Kışlak (1999). Marital offense-specific forgiveness was measured with the Marital Offense-Specific Forgiveness Scale (MOFS) developed by Palegari, Regalia and Fincham (2000) and Turkish translation was conducted by Akın, Çolak ve Eroğlu (2012). After the application, the data were analyzed with SPSS 24 package program.

According to the results of the research, it is seen that while the agreement dimensions of MAT's for the participants do not differ according to gender, education level, age, number of individuals working in the family, sector of employment, income level, marriage type, number of children; there is a significant difference between the duration of marriage and the age difference with the spouse with agreement. On the other hand, while the relationship style dimension of MAT's for the participants do not differ according to gender, education level, age, number of individuals working in the family, income level, marriage type and age differ with the spouse; there is a significant difference between the age,

sector of employment, duration of marriage and number of children with relationship style.

The MOFS's resentment-avoidance dimension of married individuals do not differ according to gender, education level, age, number of individuals working in the family, sector of employment, income level, duration of marriage, marriage type, age difference with spouse and number of children and also the MOFS's dimension of benevolence do not differ according to gender, education level, number of individuals working in the family, sector of employment, income level, duration of marriage, marriage type, age differ with spouse and number of children except of age. There is a significant difference between this dimension and age.

There is a high negative relationship between agreement dimension (MAT) and resentment-avoidance dimension (MOFS) while there is no relation between agreement (MAT) and benevolence (MOFS) dimension. For this result it could be said that as the agreement level increases in marriage the level of resentment avoidance is decreases. Besides, there is a medium negative relationship between relationship style dimension (MAT) and resentment-avoidance dimension (MOFS) while there is no relation between agreement (MAT) and benevolence (MOFS) dimension. Then it could be said that again as the relationship style level increases in marriage the level of resentment avoidance is decreases. While the agreement level of MAT for married individuals differed significantly according to the duration of marriage and age difference with the spouse, the relationship style dimension of MAT shows a significant difference according to age, sector of employment, duration of marriage and number of children. In addition, it is found that benevolence dimension (MOFS) and age differ significantly.

As a brief discussion and conclusion according to the results of the research, it is found that marital offense-specific forgiveness differed significantly just by age. It is understood from here that the participants continued their marriages without forgiving. In this context, it may be suggested to the field experts to study the mediating role of perceived damage severity between the relationship of benevolence dimension (MOFS) and MAT. In addition, new researches with different working groups and/or different variables can make a great contribution in order to see consistency between results and guide to the researchers.

Lastly, as for application; it is seen that pre-marriage couples generally have expectations about marriage but mostly these expectations and experiences do not match to each other. For that reason, individuals may be disappointed in the first years of their marriages. As a preventive study, couples can be referred to marriage therapy before marriage. Also, they may be directed to the constancy service for individuals' expectations from marriage, the responsibilities of the marriage relationship and the specific structure of the relationship. Likewise, family counseling services can be widespread for married couples to support them when they need it.

Derleme Makalesi • Review Article

Türk İdare Sisteminde Bağımsız İdari Otoriteler, Bağımsızlıkları ve Denetimleri Üzerine Bir Değerlendirme*

Independent Regulatory Agencies, Evaluation of Audit Functions and Independance in Turkish Administration System

Nesim Babahanoğlu^{a,**}

^a Dr. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Diyarbakır/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2619-7213

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 25 Ocak 2021

Kabul tarihi: 1 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Bağımsız İdari Otoriteler,
Kurumsal Bağımsızlık,
Denetim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 1 July 2020

Received in revised form 25 January 2021

Accepted 1 February 2021

Keywords:

The Independent Regulatory Agencies,
Institutional Independence,
Audit

ÖZ

Değişen ve karmaşık hale gelen kurumsal ve düşünsel yapıların insan hak ve özgürlükleri üzerindeki etkileri daha çok olumsuz olmuştur. Bu etkiler ve faktörlerin sebep olabileceği olumsuzlukların önünü alabilmek için klasik kurumlardan farklı olarak oluşturulan bağımsız idari otoritelerin ne olduğu bu çalışmada irdelenmiştir. Örgüt yapısı, denetimleri, çalışma şekilleri farklı olan ve bağımsız idari otorite olarak adlandırılan bu yapılara duyulan ihtiyaç, özellikleri, denetlenmeleri ve bağımsızlıkları bu çalışmamızda ortaya konulmuştur. Bu idari yapılar önemli ve hassasiyet arz eden iletişim, medya, bankacılık ve rekabet gibi alanlarda oluşturulmuştur. Bu kurumlar, özellikleri itibarıyla ülkeden ülkeye değişik yapılar arz etmektedirler. Bu çalışmada kuruldukları alanlarda geniş yetkilerle donatılan bu kurumların kısaca ne oldukları, denetimleri ve bağımsızlık durumları ülkemiz açısından ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Changing and complex nature of institutional and intellectual organizations mostly have had negative effects on human freedoms. This study examines the independent administrative authorities which are established to avoid the negative impacts of classical institutions. In the analysis, not only the organizational structure, the differences in control and working styles, but also the need for these independent structures and their independence level is analyzed. These administrative structures have been established in important and sensitive areas such as communication, media, banking and competition. They are formed in different ways from country to country. In this study, the auditing procedures and independence status of these institutions, which are equipped with wide powers they were established, will be revealed in terms of Turkey

1. Giriş

Modern ülkelerde değişen ve gelişen hukuk kuralları ile bu devletlerin yönetiminde bulunanlardan yönetilenlerin beklentileri de artmaktadır. Özellikle hukuk devleti kavramı ile beraber hukuk devleti iddiasındaki devletlerde vatandaşların istek ve beklentileri daha da artmış ve devlet, tarafsızlık ve adil olma yükümü altına sokulmuştur. Klasik devlet yapısının gelişerek insan özgürlükleri lehine yeni

açılımlarda bulunması, devlet aygıtının klasik yapı ve kurumları ile faaliyette bulunmasını zorlaştırmıştır.

Son yıllarda kamu yönetimi alanında sıkça ele alınan konulardan biri de yönetim kavramıdır. Yönetimde devlet belirlenen ilkeler çerçevesinde ekonomiyi uluslararası ticaret için elverişli hale getirmek ve özel sektör için uygun bir ortam meydana getirmek için çalışmaktadır. Dolayısıyla iyi yönetim ile kalkınma

*Bu çalışma sorumlu yazarın 2003 yılında Doç. Dr. Şebnem SAYHAN danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Bir Bağımsız İdari Otorite Örneği Olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: nesimbabahanoglu@yahoo.com

yönetiminin eş anlamda olduğu öne sürülmüştür. Aynı zamanda bu kurumlar eliyle siyasal iktidarların dönüştürülerek piyasa mekanizmasına ve uluslararası sermayeye hizmet etme pozisyonuna getirildiği savunulmuştur (Bayramoğlu, 2014: 131). Bu nedenle de gelişen piyasalar ve globalleşmenin getirdiği rekabet koşulları yeni arayışları beraberinde getirmiş ve devletleri yeni organizasyonlara ve düzenlemelere itmştir. Bunların başında idare sistemine giren bağımsız idari otoriteler diye adlandırılan bağımsız kurum ya da kurul olarak bilinen yapılar gelmektedir. Bu yapılar dünyadaki gelişmelerin yanında Türkiye’de de düzenlemelere konu olmuş ve son yıllarda sayıları giderek artmıştır. Bu kurum ve kurulların geçirdiği evreler, yetkileri, denetimleri ve görevli buldukları alanda bağımsız bir şekilde işleyip işlemedikleri sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu konuların irdelenip ortaya konulması önemli hale gelmiştir.

İnsan hakları alanındaki gelişmeler II. Dünya Savaşı’ndan artarak devam etmiştir. Bu dönemde özgürlük bağlamında bireylere güvence sağlayan kurumlar oluşmaya başlamıştır. İnsan özgürlüğünün temelleri sayılan 1789 Bildirgesi ve daha sonra 1948’deki BM İnsan Hakları Bildirisinin ilgili maddeleriyle insanların eşit olduğu ve çeşitli haklara sahip bulunduğu vurgulanmıştır (Gemalmaz, 2000: 4).

. Anayasalar bu konu da temel metinler olarak ortaya çıkar. Ancak Anayasalar iktidarı sınırlandıran temel metinler olmakla beraber, uluslararası hukuk normları da iktidarı güç kullanmasını sınırlandıran diğer metinlerdir. Bununla birlikte ‘devleti ya da iktidarı etkin bir şekilde sınırlandırmayan hukuksal metinlerin biçimsel manada anayasa olmakla beraber, işlevsel anlamda bir anayasa olmayacağı’ kanısı vardır (Özbudun, 1998: 18).

XVIII. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen anayasacılık hareketinin belirlemeye çalıştığı egemenlik yetkisinin sınırları ve daha önce Montesquieu ve J.Locke’un gündeme getirdikleri egemenlik, özgürlük konuları ve hukuk devletinin bu egemenliğini nasıl kullanacağı, kuvvetler ayrılığı meselesi tartışma konusu olmuştur (Şenel, 1990: 334 vd.).

Yine kuvvetler ayrılığının devlet yetkilerinin sınırlandırılmasında en etkili yöntem olduğu bilinmektedir. Bunu 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nin 16. maddesi; ‘hakların güven altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının belirlenmediği bir toplumda anayasa yoktur’ şeklinde vurgulamaktadır (Akıncı, 1999: 4).

Ayrıca bir devletin hukuk devleti olması için; hak arama özgürlüğü, dilekçe hakkı, yönetimin eylemlerinin gerekçeli olma zorunluluğu, şeffaf yönetim, yönetimin etkin yargısal denetimi, yargı bağımsızlığı, normlar hiyerarşisi, normatif düzen kalitesi (normların, genellik, yaygınlık, açıklık, öngörülebilirlik ve süreklilik esaslarına dayanması) ve anayasal yargının varlığı gibi mekanizmalar olmalıdır (Akıncı, 1999: 24-; Günay, 2000: 25). Bu yapıları geliştirmeyen ya da hak olarak düzenlemeyen ve insan hak ve onurunu korumayan devletlerin hukuk devleti olamayacağı ancak yasa devleti olabileceği vurgulanmıştır (Selçuk, S., aktaran, Akıncı, 1999: 22). Bu kurumların oluşturulma sebepleri olarak ayrıca; dünya ekonomisinin tarihsel süreci incelendiğinde değişimler ile birlikte ve

ekonomide liberalizm, deregülasyon, teknolojik gelişmeler, finansal krizler gibi son yıllarda meydana gelen olay ve uygulamaların yeni kurumlara ihtiyacı hızlandırdığı ve kurumlara örnek olarak da Bağımsız Düzenleyici Kurumlar’ın (Bağımsız İdari Otorite) verebileceği vurgulanmıştır (Ege, 2020: 2).

Bu kurum veya kurullar kamu idaresi altında olmakla beraber birtakım ayrıcalıklara sahiptirler. Aslında bu tür kuruluşlarla merkezi yönetim arasında vesayet veya hiyerarşi, ilişkisi olmaması gerekirse de, Türkiye’de tümünün bir bakanlıkla ilişkilendirildiği görülmektedir; Örneğin 4054 sayılı Yasaya (20.m) göre Rekabet Kurulu’nun ilgili bakanlığı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 4628 sayılı Yasaya göre Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 5809 sayılı Yasaya göre Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ve SPK ise Hazine ve Maliye Bakanlığı’dır. Böylece bağımsız idari otoritelerin özelliklerinden olan 'vesayet denetimine tabi olmama' ilkesi ülkemizde uygulanamamakta ve vesayet yetkisi ilişkili bakanlar eliyle yerine getirilmektedir. Mali olarak, BİO’ların hesaplarının denetlenmesinde ülkemizde farklı çözümler farklı yasalarda yer almıştır. Bu karışık mali denetim; Sayıştay denetimi, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu denetimi ve özel denetim biçimi öngörülenler olarak üç gruba ayrılmıştır. 30.01.2002 tarih ve 4743 sayılı "Mali Sektöre olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile yeni bir denetim sistemi getirilmiştir. Buna göre "Özel kanunlarla kurulmuş kamu tüzel kişiliğini ve idari ve mali özelliği haiz kurul üst kurul ve bunlara bağlı kurumların yıllık hesapları Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu denetçisi, Sayıştay denetçisi ve Maliye müfettişinden oluşan bir komisyon tarafından denetlenir" şeklindedir. Bu madde kapsamındaki kurul, üst kurul ve bunlara bağlı kurumların faaliyetleri hakkındaki yıllık rapor, her yılın Mayıs ayı sonuna kadar Bakanlar Kuruluna sunulur. Bu kurul ve kuruluşlar faaliyetlerine ilişkin olarak yılda bir defa TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunu bilgilendirir” şeklinde düzenlenmiştir. Nihayet 2006 yılı itibarıyla yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütün bağımsız idari otoriteler Sayıştay denetimine verilerek buradaki karışıklık giderilmiştir (Babahanoğlu, 2003: 30-31) .

Bu çalışmada, yukarıda açıklanan ve yönetim alanında kişi hak ve hürriyetleri ile ilgili gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan bağımsız idari otoritelerin önemli bir fonksiyon yerine getirdikleri incelenecektir. Bu kurum ve kurullar, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de zaman zaman tartışmalara konu olabilmektedir. Bununla beraber, bu kurumların ilgili oldukları alanlarda kurumsal bağımsızlıkları için gereken kriterlerin neler olduğu, idari ve yargısal denetimlerine yer verilecektir.

2. Bağımsız İdari Otoriteler

Klasik devletin idari yapısından ayrı bir örgütlenme yapısı arz eden ve adına bağımsız idari otorite denilen kurumlar, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır. İndependent regulatory agencies olarak adlandırılan bu kurumlar daha sonra Kıta Avrupası’na ve dünyaya yayılmıştır. Bireyi idareye karşı koruyan ayrıca bireyleri birbirlerine karşı korumayı amaç edinen ve düzenlemelerde

bulunan bağımsız idari otoriteler II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyaya yayılmaya başladığı kabul edilmektedir. Her ülkede bağımsız idari otorite tipi örgütlere rastlanmakla beraber bu yapılar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. ABD'de temeli atılan bağımsız idari otoriteler, İngiltere'de 1930'lu yıllarda QUANGO (Quasi-Autonom non-Governmental Organization-yarı özerk hükümet dışı örgütler) ismi verilmiştir (Akıncı, 1999: 25).

Tek tür bağımsız idare otorite (BİO) modelinin olması mantıklı değildir. Çünkü hem kurulma amaçları hem de kuruldukları sektörlerin gösterdiği hassas özellikler nedeniyle değişiktir. Ayrıca ülkeden ülkeye ülkelerin idari ve kültürel yapısına göre değişik özerk kurumlar oluşmasından dolayı tek bir model altında toplanmaları imkansızdır. Kuruluş amacına göre yerine getirdikleri fonksiyonlar ve taşıdıkları özellikler farklılık göstermektedir. Bu kurumlar bazı yerlerde idarenin denetim işine önem verme ve denetim yetersizliğini gidermek amacıyla kurulurlar. Buna örnek doğu ülkelerinde görülen Prokuratura'dır. Diğer yandan önemli olan bireyi yönetenlerin keyfilik ve işleyiş bozukluklarına karşı koruma amacı önemseniyorsa, bu konuda özellikle Fransa'da kurulan birtakım bağımsız idari otoriteler örnek gösterilebilir. Bu idari yapılar kamusal alanın hassas olarak nitelenen sermaye ve iletişim alanlarında hem düzenleyici hem de denetleyici işlevlere sahip kuruluşlarıdır (Gözübüyük ve Tan, 2001: 336)

Bağımsız idari otoriteler, siyasal organlardan bağımsız, temel hak ve özgürlüklerle ekonomik etkinliklerin duyarlı olduğu konularda, araştırma, öneride bulunma, düzenleme, denetim ve gözetim görevi yapan kuruluşlar (Giritli ve Akgüner, 2001: 353) şeklinde de tanımlanabilir. Bağımsız idari otoriteler, rekabet, enerji, bankacılık, finans, iletişim, insan hakları ve gıda-ilaç güvenliği gibi yaşamın hassas alanları ve sektörlerinde düzenleme ve denetim faaliyetlerinde bulunan, ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip, idari ve mali özerkliği olan, klasik idari yapılardan farklılık arz eden yeni idari kurumlar şeklinde de tanımlanmıştır (Pişkin, 2010: 10).

Anayasal ve yasal bu kurumların kuruluşlarındaki asıl amaç vatandaşın devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve vatandaşın esas alan bireysel özgürlüğünün korunmasıdır. Bağımsız idari otoritelerin doğuşu farklı nedenlere bağlansa da; bunların amacının yeni teknoloji ve gelişmelerin ve mali değişim araçlarının bazı temel hak ve özgürlükleri ve ekonomik düzeni tehdit ve ihlallerine karşı koruma ve kollama (Duran, 1998: 24) olduğu belirtilmiştir.

Çağdaş devletlerin anayasalarında bireylere bir takım hak ve özgürlükler tanınmıştır. Bu haklar; bireyi devlet ve öteki kimselerin müdahalesinden koruyan 'koruyucu haklar', kişilerin devletten ve toplumdan istek ve beklentilerini içeren 'isteme hakları' ve kamu gücü kullanımına katılmaya fırsat veren anayasada siyasal hak ve ödevler olarak geçen 'katılma hakları'dır. Otoriteye karşı duyulan ihtiyaç ve kurumların kuruluş sebepleri olarak 'önce bireyi idareye, idarenin sahip olduğu şahsi olmayan her şeye karşı korumak, yurttaş özgürlüklerini devlet karşısında veya yetkilerini kötüye kullanabilecek güç merkezleri karşısında korumak söz konusu olup daha sonra çok ağır işleyen bürokrasinin bozukluklarını önlemektir' (Pauliat, 1998: 6).

Şeklinde savunularak idare sistemine dahil olan yeni kurumların varlık sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de anayasal düzenleme ile (123.madde) İdarenin Bütünlüğü ve Kamu Tüzel Kişiliği başlığı altında 'idarenin kuruluşu ve görevleri ile bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluşu görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur' hükmüyle ve kamu idaresinin de merkezi idare, yerinden yönetim ve kamu kurumları olmak üzere teşkilatlanabileceği şeklinde sınırlandırılmıştır (Duran, 1998: 28).

Bağımsız idari otoritelerin anayasalarda düzenlenmelerinin bir güvence olacağı kabul eden görüşlerin yanında bu durumun anayasal düzenleme konusu olup olmamalarına göre hiyerarşi oluşturmanın isabetli olmadığı belirtilmiştir. Anayasanın 167. maddesine dayanarak sermaye piyasası ve rekabetin korunması konularında düzenleme yapma yetkisinin devlete verildiği ve yukarıda anılan Anayasanın 123. maddesinde ancak değişiklik sonucu oluşturulabileceği fikrinin isabetli olmadığı vurgulanmıştır (Tan, 2002: 35).

2.1. Bağımsız İdari Otoritelerin Ortaya Çıkışı

Teknolojik ve kurumsal gelişmeler bir takım karmaşıklıkların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle de idarenin düzenleme alanı gittikçe genişlemekte ve idareye yeni sorumluluklar ve vazifeler yüklemektedir. Günümüzde modern kapitalist sistem serbest rekabetçi piyasa yapısına dayanmaktadır. Ancak ideal olarak görülen serbest rekabet sistemi her zaman sorunsuz işlememektedir. Kendi kurallarını uygulayan piyasa mekanizması, genellikle kamunun hukuksal düzenleme ile müdahale etmemesi durumunda monopolleşmeye doğru gitmekte, optimal kaynak dağılımı üzerinde olumsuz etkide bulunmakta, gelir dağılımını bozucu etki etmekte ve refah kaybına sebep olarak kaynak israfı yaratmaktadır. Bu nedenle önceleri devletin iktisadi hayata müdahalesi 'olağanüstü koşulların gerektirdiği zorunluluk' olarak kabul edilirken İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde olağan bir faaliyet biçimi haline almıştır (Babahanoğlu, 2003: 18). Ayrıca bu yapıların ortaya çıkmasının bir nedeni olarak da devletin otorite olarak günümüzde düzenleyici ve denetleyici rolünün bir kısmını da bağımsız idari otorite vasıtası ile yapmak istemesi iddia edilmiş ve bu kurumlara ihtiyacın ortaya çıkmasının ekonomik süreçlerdeki değişimlere paralel olduğu vurgulanmıştır (Ege, 2020: 3).

İngiliz hukuk profesörü William Rebsen'un tespiti BİO'ları neden kurulduğunu özetlemektedir: "*Nerede yeni bir sosyal iyileştirme politikası uygulanması zorunluluğu doğar ve böyle bir politika kaçınılmaz bir biçimde özel mülkiyete ve kişisel özgürlüklere müdahaleyi gerektirir ve o ana kadar araştırılmamış bir alanda hızla yeni normlar yaratılması istenir. Ayrıca, alınacak kararların doğruluğu büyük ölçüde o kararları verecek kişilerin uzmanlıklarına bağlı olursa orada bağımsız idari kuruluşların oluşturulmasından başka çare yoktur*" (Azrak, 2001: 12).

ABD'nin geleneksel hukuku olan Britanya kaynaklı içtihat hukuku; belli güvenceler getirmeyen, uyumsuzluk çözme sistemiyle ve zarar görmüş alanların mahkemeye başvurusu ile bir takım içtihadî ilkeler meydana çıkarıyor ve

böylece çözümler üretiliyordu. Bu hukuki boşluklar yıllarca şikayetlere konu olmuştur. Ancak bu boşlukların doldurulması 1929 Büyük Buhranın ardından Roosevelt'in New Deal Programı çerçevesinde yasal düzenlemelerle hukuki boşluklar doldurulmaya başlanmış ve ilk olarak 1887'de ICC (Devletlerarası Ticaret Komisyonu) ile ilk bağımsız idari otorite kurulmuştur. Daha sonra yenileri eklenmiştir. Bu amaçla kurulan bu kurumlara; düzenleme, denetim ve yaptırım uygulama yetkisini kullanan Agency adı verilmiştir (Gülan ve Berkarda, 2000: 7-8).

Global dünyada çağdaş yaşam, toplum ilişkilerini etkileyerek değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Hızla gelişen teknolojiler insan hayatını çeşitli olumlu yönlerle etkilerken diğer yandan karmaşık hale getirmekte ve özgürlükleri tehdit eder duruma gelmektedir. Bu olumsuzluklara karşı devlet, klasik araçlarıyla karşı koyamayacak hale gelmiş bulunmaktadır. Bu karmaşıklığın giderilmesi amacıyla ilk olarak ABD'de devletin klasik üç işlevinin benzerini yürüten yani hem düzenleme yapan, hem denetleyen hem de yaptırım uygulayan kurumların oluşmasına olanak tanınmıştır. Zamanla ABD'de bağımsız düzenleyici kurumlar (Independent Regulatory Agencies) denilen bu yapılar gittikçe güçlendiler. Gittikçe sayıları artan bu kurullar daha Anglo Sakson yönetimlerde, kıta Avrupa'sında da yayılmaya başlamış birey özgürlüklerinin korunmasında önemli görevler yerine getirmişlerdir (Gözübüyük, 2001: 152 vd.). Ayrıca ABD'de bankacılık alanında faaliyet gösteren bağımsız idari otoriteler, "Supervisory Authority" olarak isimlendirilmiştir (Ege, 2020: 10).

Fransız kamu yönetimi alanında ise bağımsız idari otoriteler ABD'ye göre daha sonraları kurulmuştur. Fransız idare hukuku geleneğinde bağımsız idari otoritelerin yerinin olmadığı iddia edilmiştir (Kaboğlu, 1998: 194).

Ancak Fransa'da bağımsız kurul ve kurumlar 1970'li yıllarda devlete karşı güvensizliğin arttığı ve idari yargının çeşitli nedenlerle eleştirildiği dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde ilk olarak Cumhuriyet Medyatörü ile Bilişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu (CNIL) kurulmuştur. Ancak Fransa idari sistemi içerisinde yer almalarına ve sayıları 20'den fazla olmasına rağmen bağımsız idari otoriteler için Fransa idari sistemi içerisinde netlik yoktur. Bunun nedeninin 1978'de CNIL kurumunun durumunda olduğu gibi yasa koyucunun yaptığı nitelermelerden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Morange, 1998: 18). AB ülkelerinde BİO'lar genellikle; 'centre-merkez', 'fondation-vakıf', 'kurum', 'agency-ajans', 'office-ofis', 'observatoire'-gözlemci' gibi değişik isimlendirmeler bulunmaktadır (Aydoğdu, 2010: 5). Bu kurumlara, İsveç'te 'ämbetsverk' ve Hollanda'da 'zelfstandige bestuursorganen' olarak bilinmektedir (Ege, 2020: 11).

Hukuk devletlerinde sağlanan bütün anayasal ve yasal düzenlemelere rağmen erkler ayrımı konusundaki belirsizlik kuvvetlerin çatışması ve çekişmesine dönüşebilmekte bu da insan hak ve özgürlükleri üzerinde olumsuz etkiler göstermektedir. Çünkü kuvvetler ayrılığının amacı, kamu gücünün ayrı organlara verilip tek elde olmasının ve böylece bireyleri baskı altına alacak oligarşiden kaynaklanabilecek keyfiliğinin önlenmesi olduğu belirtilerek bu kurumların bu olumsuzlukların

giderilmesinde gerekli olduğu savunulmuştur (Özbudun, 2000: 25).

Fakat çağdaş devletlerde bu kuvvetlerin keskin ayrılığı anlamında algılanmaması gerektiği, fonksiyon ayrılığı ve vazife işbirliği olarak isimlendirilen 'devlet iktidarının çeşitli fonksiyonlarının aralarında bir işbirliği olan farklı organlarca yerine getirilmesi şeklinde anlaşılması durumunda sorunların azalacağı vurgulanmıştır (Akıncı, 1999: 8).

Bütün bu değişim ve gelişmelerle beraber karmaşıklaşan alanlarda uzmanlık gerektiren kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle uzmanlığı sahip geniş yetkilerle donatılan bağımsız idari otoritelerin ortaya çıkması ihtiyaç haline gelmiştir. Bu kurumlar aynı zamanda devletin piyasaya müdahale aracı olarak da görülmüştür (Gözübüyük ve Tan, 2001: 338).

Bu kurumlara duyulan ihtiyacın ve aşırı ilginin sebepleri olarak; önce bireyi idareye idarenin sahip olduğu şahsi olmayan her şeye karşı korumak, bireylerin özgürlüklerini devlet karşısında veya yetkilerini kötüye kullanabilecek güç odakları karşısında korumak, daha sonra çok ağır bir bürokrasinin kaçınılmaz işleyiş bozukluklarını önlemek şeklinde özetlenebilir (Pauliat, 1998: 6).

Diğer yandan kapitalist sistemin ortaya çıkardığı global serbest rekabet piyasa olarak işlemektedir. Bu piyasa yapısı tehditleri de beraberinde getirmektedir. Bu tehditlerin sebep olacağı sorunlara müdahale amacıyla devlet düzenleme yolu ile müdahalelerde bulunmak zorunda kalmaktadır. Bu müdahalelerin araçlarından biri de BİO'ların oluşturulmasıdır (Dinler, 2001: 212).

Bu nedenle önceleri devletin ekonomik hayata müdahalesi olağanüstü koşulların gerektirdiği zorunluluk olarak kabul edilirken, İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde olağan bir faaliyet biçimi haline almıştır (Aslan, 1996: 1).

Yukarıda anılan; birey özgürlüğü ve haklarının korunup savunulması, devlet kurumunun sağlıklı bir işleyişi için yeni oluşumlara duyulan ihtiyacın zorunlu hale gelmesi ve iktisadi hayatın ve piyasa mekanizmasının zorunlu kılması gibi nedenlerle bu kurum ve kuruluşların kurulması nedenleri olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Diğer yandan BİO'ların kapitalist sermaye birikiminin yayımlacı evresi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) önderliğinde gelişen ve hızla dünyaya yayılan bu kurumsal yönelimin, 'demokratikleşme', 'küçültülmüş devlet', 'piyasa dostu devlet' gibi kavramlar etrafında konsensüs sağlanmasının bir aracı olduğunu savunanlar da vardır (Bayramoğlu, 2014: 27).

Türkiye'de devletin piyasalara müdahale ederek kurumlar kurmasının nedenleri olarak ise; *Türkiye'de 1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan 'sosyal devlet' anlayışının gereği olarak devlet, piyasada bulunmakta bir takım sosyal adaletsizliklerin giderilmesi için rol oynamaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 167. maddesinin 1. fıkrası; 'devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır, piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler' denilerek devletin müdahale alanını genişletmektedir. Devletin vazife ve faaliyet sahası zaman*

ve mekana göre değişir. Dünyada değişen şartlar nedeniyle yeni kurumlar oluşmuştur. Bunların oluşum nedeni olarak; bir ihtiyaç kolektif bir mahiyet aldığı, özel girişimler ve araçlar bu ihtiyacı gidermeye yeterli gelmediği zaman, bu ihtiyacı karşılayacak faaliyetlerin başarılması; kamunun çıkarına ve iyiliğine hizmetle sorumlu olanlar için bir vazife olur ve bu itibarla devletin müdahalesi mecburi hale gelir (Onar, 1944: 4) şeklinde sayılmıştır. .

Türkiye’de BİO’ların sayısı özellikle 2001 yılında artmıştır. Bu durum düzenleyici kurumları kamuoyunun gündemine daha fazla getirmiştir. Kurum ve kurul sayısında yaşanan artış eleştiri konusu olmuş ve Türkiye için ‘kurullar cumhuriyeti’ meydana getirildiği iddia edilmiştir. Ayrıca geniş yetkilerle donatılan bu yapıların anayasal dayanağının olmadığı ileri sürülmüştür. Bazı yetkilerin devredilmesiyle ‘devlet içinde devlet’ oluşturulduğu ve bunun ülkenin idari yapısında bozukluklara neden olabileceği de iddia edilmiştir (Darıcı, 2002: 4; akt. Pişkin, 2010: 13-14). Buna rağmen son yıllarda yaşanan ‘ticaret savaşları’ ve ‘koronavirüs pandemisi’ gibi küresel sorunlar sebebiyle de ekonomide taraftar kazanan korumacı ekonomik uygulamalar ile açık ekonominin tartışılır hale gelmesi, bağımsız düzenleyici kurumlara olan ihtiyacın artacağı öngörülmüştür (Ege, 2020: 24).

Türkiye’de 80’li yıllarda kurulmaya başlanan bu bağımsız idari otoritelerin, 2010 yılı (son kurulanlarla beraber) itibariyle personel sayısı ve kuruluş kanunları kısaca şöyledir:

1. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK): Kuruluş 1981, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu personel sayısı 738
2. Rekabet Kurumu (RK): Kuruluş 1997, 4054 sayılı Rekabet Kanunu, personel sayısı 830.
3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK): Kuruluş 2000, 4389 sayılı Kanun, personel sayısı 1531.
4. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK): Kuruluş 2001, 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, personel sayısı 1196.
5. Kamu İhale Kurumu (KİK): Kuruluş 2002, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, personel sayısı 376.
6. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK): Kuruluş: 2000, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu, personel sayısı 1468.
7. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK): Kuruluş 1994, 2954 sayılı Kanun, personel sayısı 1340.
8. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK): Kuruluş 2011, 660 sayılı KHK, personel sayısı 207 (2019).

Türkiye’de mevcut BİO’ların toplam personel sayıları (rakama 244 kapatılan TAPDK personeli dahildir) 8681 (Mucuk ve Uysal, 2010: 356-360).

Bunların yanında;

9. Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK): Kuruluş 2018, 702 sayılı KHK, personel sayısı 199 (2020). 10. 2016 yılında 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile kurulan

Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) yine AB reformları çerçevesinde kurulmuştur. Personel sayısı 195 (2020).

11. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK): Kuruluş 2019, 47 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, personel sayısı 357 (aa.com.tr, 18.10.2019).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu kurumların karşılaştığı müdahaleler nedeniyle bağımsızlıkları ve denetim biçimleri sürekli tartışma konusu olmuştur. Ancak idarenin özellikle ekonomik müdahalesinin, politikanın ve politikacının ekonomiyi hiç etkilememesini beklemek başta politikanın var olma nedeni ile çelişir. Politikacı demokratik sistemin doğal ve vazgeçilemez bir unsurudur. Halk, politikacıya programı çerçevesinde ülkeyi yönetmek için yetki ve görev veriyor. ‘Politikacının uygulamak için halktan yetki aklığı programdan ekonomik konuları çıkarsanız geriye fazla bir şey kalmaz’ denilerek bu müdahalenin normal olduğu vurgulanmıştır. Öncelikle iktisadi yaşamın zorlayıcı etkileri nedeniyle Bağımsız Kurumlar dünyada ilk olarak ekonomi alanında kurulmuşlardır. Özellikle iktisadi ve mali alanlarda rekabetin kusursuz işlememesi sonucu bir takım oluşumlar meydana gelerek kişi hak ve özgürlüklerini tehdit eder durum almışlardır. Bu zararlı oluşumların eliyle rekabetin kısıtlaması üç yolla olmaktadır: Birincisi, girişimcilerin kendi aralarında anlaşarak kartelleşmeleri ve rekabeti engellemeleri. İkincisi, sözleşme ya da doğal sebepler sonucu tekellerin oluşumu ve rekabetin engellenmesi. Üçüncüsü ise teşebbüslerin iktisadi ve hukuki varlıklarını birleştirerek tröstleşmeye doğru gitmesidir (Karacan, 2001).

Bu nedenlerden dolayı kamu idaresi, ekonomide arzulanmayan dalgalanmaların oluşmasının önlenmesi için düzenlemeler yapmak durumunda kalır. Bu tür düzenlemelerle; kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, bölüşümde etkinlik ve adaletin sağlanması ve ekonomik istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır (Aslan, 1996: 4).

Bütün bu gelişmelerle devletin yeni görevler üstlenmesini gerektirerek, devletin vazife ve faaliyet sahası genişlemiş, fonksiyonları çoğalıp çeşitlenmiş ve devlet aygıtı bünyesinde bir takım değişiklikler meydana getirmiştir (Akdoğan, 2002: 4 vd.).

Böylece çağdaş idare zamanla çok büyümüş ve saydamlığını önemli ölçüde kaybetmiştir. Ortaya çıkan bu karmaşık yapıya nüfuz etmek güçleşmiştir. Bu nedenle bu yetkilerin çeşitli kurul ve kurumlara ve yerel idarelere devir yönünde gelişmeler benimsenmiştir (Yayla, 1990: 35). Aynı konuda idare hukukçusu Lütfi Duran da Yayla’yı destekleyerek benzer görüşler ortaya koymuştur (Duran, 1982: 60-61).

2.2. Bağımsız İdari Otoritelerin Oluşmasının Kurumsal Nedenleri

Bağımsız idari otoritelerin oluşmasının diğer sebeplerinin yanında aşağıdaki nedenler de sıralanabilir (Karacan, 2002: 121):

- Ekonomik alandaki karmaşık ve teknik sorunların çözümü uzmanlık gerektirdiğinden klasik bakanlık yapısı buna uygun görülmemektedir.

•Devletin piyasada hem hakem oyuncu olması durumunda, alınacak kamusal kararların haklılığı ve tarafsızlığına gölge düşmemesi için bu kararların alınmasında bağımsız ve tarafsız kurumlar yetkili kılınmıştır.

•Siyasal etkilerden ve günlük politik çekilmelerden uzak olan kurumlar hem uzun dönemli politika oluşturma, hem de siyasi organların siyasi baskılardan çekinerek alamayacakları ya da erteleyebilecekleri kararların alınmasını da kolaylaştırmaktadır.

•Uzmanlık isteyen alanların, alanının uzmanı kurumlarca düzenlenmesi ve aynen siyasi sorumluluk taşımak istemeyen siyasilerin bu görevlerini bağımsız kurum ya da kurullara devretmek istemektedirler.

2.3. Bağımsız İdari Otoritelerin Faaliyet Alanları

Bu kurumların faaliyet alanları piyasanın düzenlenmesine yönelik olanlar, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını gerektiren ilgili hassas alanlar ve idarenin keyfilğine karşı savunma amacına yönelik olmak üzere üç guruba ayırabiliriz. Belirlenen bu alanlarda bağımsız idari otoritelerin görev alanları ana hatları ile şöyledir (Karacan, 2002: 14):

1. Lisans, onay ve yetkilendirme işlemleri
2. Yönetmelik, tebliğ, genelge gibi adlarla yapılan düzenleme işleri
3. Görev alanında kalan işlerde denetim işleri ve bunun devamı olarak gerektiğinde suç duyurusunda bulunma
4. Para cezası verme, faaliyetten geçici veya sürekli men gibi yaptırım uygulama işlemleri
5. Görev alanı içinde bir müdahale/denetim aracı olarak yönetime katılma faaliyetleri.

2.4. Bağımsız İdari Otoritelerin Özellikleri

Bağımsız idari otoritelerin ortak özellikleri ülkeden ülkeye farklı olsa da genellikle şöyle sıralanabilir (Akıncı, 1999: 118-119, Gözübüyük, 2001: 157, Günay, 2002: 491):

1. Genel yönetim içinde yer alırlar
2. Kurumun/kurulun oluşum ve işleyişi yasa ile belirlenir
3. Merkezi yönetimin hiyerarşi ve vesayet denetimine tabi değildirlir
4. Hukuk düzeni içerisinde etkin ve belirgin kuruluşlar olarak görülürler
5. Denetim ve düzenleme gibi güçlü kamusal yetkileri vardır.
6. Özerk ve bağımsız statüye sahiptirler.

Türkiye’de bağımsız idari otoritelerin temel amacı piyasanın etkin kontrol yapmak suretiyle işleyişini sağlamak, düzenlemek ve gerekli tedbirleri almaktır. Bu bağlamda toplam kalite yönetiminin temel prensipleri olan sonuç odaklı düşünme ve performans yönetimi bağımsız kurumların temel özelliklerini oluşturmaktadır. Diğer

tarafтан, bağımsız idari otoriteler otorite, hiyerarşi ve de yazılı kurallar gibi kural ve düzen temelli unsurların yanında, stratejik düşünmeyi, proaktif olarak hareket etmeyi amaçlayan kuruluşlardır. Türkiye’de bağımsız idari otoritelerin kurul üyelerinin atanmasında özel sektörün de benimsediği profesyonellik ve uzmanlık tam anlamıyla olmasa da aranan özelliklerdir. Buna örnek olarak çoğu düzenleyici kurulda üyelerin atanmasında belli alanlarda eğitim görmesi ve belli bir süre kamu veya özel sektörde çalışmış olması gibi mesleki birikim şartları verilebilir.

BİO’ların altı (6) madde olarak sıralanan yukarıdaki özellikleri kısaca aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Genel Yönetim İçinde Yer Alırlar

Bağımsız idari otoriteler genellikle merkezi idare içinde yerine getirilmesi güç teknik ve uzmanlık gerektiren konular, yürütmeden ayrı düzenlenen yasal kriterlerle ayrılmıştır. Ancak yürütülmeye bağlantısının devamı içinde idareye ilgili ya da ilişkili fakat eylem ve işlemlerinde bağımsız kurumlar meydana gelmiştir. Kıta Avrupa’sında ve Anglo-Sakson uygulamada bunlar kamu tüzel kişiliğine de sahipken Fransa’da bu kurumlara tüzel kişilik verilmemiştir. Merkezi idareye bağlı olma nedeniyle İngiltere’de bunlara hükümetin püskülü (The Fringe of Government) ya da hükümetin kolları olarak adlandırılırken Fransa’da bunlar hükümetle ilişkilendirilmişlerdir. Devletin koordinasyon görevini yerine getirmesi ve idarenin teklifi ilkesi kapsamında bu kurumlar idare içinde olmalıdır. Bu olmadığında, özellikle iktisadi teşebbüsler olmak üzere kurumlar arasında bağ kurulmadığı zaman kolaylıkla otarşik bir eyleme yönelme eğilimi gösterirler (Azrak 1976: 217).

2.4.2. Kanunla Oluşturulurlar

Anayasal açıdan bakıldığından gerçekten hukuk devletinin varlığından söz edebilmek için anayasal ilkelerle yasama, yürütme ve yargı organlarının görev alanlarının açıkça belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle yasama organı tarafından kurularak yürütmeye bağlanan bağımsız

idari otoritelerin çoğu anayasalarda tanımlanmamıştır. Geniş yetkilerle donatılan bağımsız idari otoritelerin ‘anayasa dışı’ olduğu bile tartışılmıştır. Ancak hayati ve özel teknik isteyen alanların düzenlenmesi amacıyla bu kurullar yasama organınca çıkarılan yasayla hayat bulmakta, organlarını oluşturmakta ve görevlerini sürdürebilmektedirler (Akıncı, 1999: 121).

Ülkemizde BİO’lar kanun, kanun hükmünde kararname ya da Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile (SEDDK gibi) kurulmuşlardır. Bu kurum ya da kurulların yasa koyucu tarafından kanun ile kurulmaları, bağımsızlıkları açısından önem arz etmektedir. Bu da, anılan kurumun BİO olma özelliğini zayıflatmakla birlikte yine de düzenleyici ve denetleyici kurumlar arasında sayılmaktadır (Ege, 2020: 1).

2.4.3. Faaliyet Alanları Belirgindir

Bu kurumların çalışma alanları merkezi yönetimden farklı olduğundan çalışma alanları, ‘... taşıdığı özelliği veya teknik yapısı itibarı ile merkez tarafından idare edilemeyeceği için bu hizmete özgü bir varlık oluşturma

yoluna gidilmektedir' (Giritli, 1975:33) denilerek vurgulanmıştır.

Yasal bir çerçeveye oturtulan bağımsız kurumların görev ve yetki alanları yine ilgili kurum kuruluş yasalarında açıkça belirtilmektedir. Kendilerine tanınan tüzel kişilik statüsü ile bu kurumların yetki ve görev karmaşasına düşmeden görevlerini ifa etmelerine zemin hazırlamaktadır. Tanınan bu yetkilerin amacı; idareye az ya da çok yetki tanımakla ilgilidir. Tanınan bu yetkilerin nedenleri kamu yararı ve kamu hizmetlerinin gerekleri olarak açıklanabilir (Giritli ve Akgüner, 1985: 23).

'Bir kamu kurumunun ya kendisi tarafından ya da gözetim ve denetimi altında özel girişim eli ile kamuya sağlanan hizmet' olarak tanımlanan kamu hizmetini yerine getiren bu kurumların görev alanlarının yasayla tespiti temel hak ve özgürlükler bakımından da önem kazanmaktadır (Balta, 1971: 18). Bu nedenle bu kurumların faaliyet alanlarının kamu hizmeti olması hasebiyle bunun yasa ile belirlenmesi önem kazanmaktadır

2.4.4. Hiyerarşi ve Vesayet Denetimine Tabi Değildirler

Hiyerarşik denetime tabi olmalarının mümkün olmadığı gibi kendilerine yasal çerçeve ile sınırlandırılmış konularda bağımsız karar alabilen ve icrai yetkiye sahip olan bu kurumların vesayet denetimine tabi olmaları da düşünülemez. Çünkü bu durum kuruluş felsefeleri ile ve amaçlarıyla çatışır. Ayrıca idari vesayet; 'merkezden yönetimin yerinden yönetim sistemi üzerine kurulan idare ve kurumların eylem ve işlemlerin kanunla görülen sınır içinde kontrol etmek ve kararlarını bozabilmek yetkisi' olduğundan BİÖ'lar için vesayet denetimi uygun değildir (Eroğlu, 1985: 337). Dolayısıyla sıkı bir vesayet denetimi bu kurumların varlık sebepleri ile çelişir.

Bu nedenle bağımsız idari otoriteler yerel yönetim olmadığı gibi böyle denetlenmeleri de uygun değildir. Dolayısıyla bu kurumlar vesayet denetimine tabi değildirler (Akıncı, 1999: 82). Böyle olmakla beraber ülkemizde bu kurumların gerek kararları gerek üyelerin göreve atanmaları ve görevlerine son verilmeleri konularında idarenin sahip olduğu yetkiler eleştirilmiş ve bu durumun aslında bir tür vesayet denetimi olduğu ve bağımsızlıklarını zedelediği belirtilmiştir (Aslan ve Berk, 2000: 69).

Türkiye'de bu kurumlar bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar olarak kabul edilirken ve 5018 sayılı Kanuna ekli (III) Sayılı cetvelde Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar olarak sınıflandırılırken yapılan son değişikliklerle ilgili ya da ilişkili bakanlıklara verilen doğrudan denetim yetkisi BİÖ'ların düzenleme yetkileri başta olmak üzere özerkliklerine bir müdahale olduğu kabul edilmelidir.

2.4.5. Güçlü Kamusal Yetkileri Vardır

Bağımsız idari otoriteler kendilerine tanınan yetkiler çerçevesinde düzenleme yapmakla yetkilidirler. Ancak kalkınma planı, yıllık programlar, makro ekonomik politikalar, hükümet programları ile uluslar arası kurumlarla imzalanan anlaşmalar ve niyet mektuplarının bu düzenlemeleri bağladığı vurgulanmıştır (Karacan, 2002: 65)

Bu nedenle bu konudaki yetkilerin mutlak olmayıp nispi olduğu düşünülmektedir.

İngiltere'de Quango'ların varlığı fiyat ve pazar mekanizmasının düzenlenmesi düşüncesine dayanırken. ABD'de bağımsız düzenleyici kurulları devletin etkin bir gücü haline getiren özelliği onların düzenleyicilik misyonuna sahip olmaları ile açıklanmaktadır (Akıncı, 1999: 133).

Kısaca belirtmek gerekirse bağımsız kurumların oldukça etkili olan yetkileri şöyle sıralanabilir:

- 1.Düzenleme yetkisi
- 2.Denetim Yetkisi
- 3.Görüş bildirme ve öneride bulunma yetkisi
- 4.Bireysel önlemler alma yetkisi
- 5.Uyarı ve emir yetkileri
- 6.Savcı ve yargıca başvurma yetkisi
- 7.Yaptırım uygulama yetkisi

2.4.5.1. Düzenleme yetkisi

Bağımsız idari otoriteler kendilerine tanınan yasal çerçeve içerisinde düzenleme yetkisini kullanırlar. Ancak yukarıda da anlatıldığı gibi bu yetki mutlak olmayıp sınırlandırılmıştır. Özellikle de gelişmekte olan ülkeler için bu söylem daha geçerlidir. Yasayla belirlenen görev alanları normlar hiyerarşisi dikkate alınmak kaydıyla düzenleme yapabilmelerine imkan sağlanmıştır. Türkiye'de bu kurumlara tüzel kişilik verildiğinden bu işlevlerini yönetmelik, genelge ve bildiri gibi araçlarla yerine getirmektedirler (Karacan, 2002: 65, Gözübüyük ve Tan, 2001: 348).

2.4.5.2. Denetim yetkisi

Bağımsız idari otoriteler ilgili oldukları sektörün denetimini gerçekleştirirken olup biten bütün olaylardan derinlemesine haberdar olmak zorundadırlar. Bu yetki kendilerine sağlanmış olup özel şahıs ve şirketlerin dosyalarına girip bilgi edinebilmelerine imkan vermektedir. Bu yetkileri çoğu zaman yasada açıkça belirtilmektedir. Bu sebeple de yönetimde açıklık, şahsın idareye karşı korunması, hukuk devleti ve demokratik yönetim gibi genel ilkelerle araştırmada ve iddiaları kanıtlamada elverişli koşullar oluşturup denetimin etkin yapılmasını sağlamaktadır (Akıncı, 1999: 133).

2.4.5.3. Görüş bildirme ve öneri yetkisi

Kendi alanlarında uzman olan bu kurumlar etkinlik alanlarını ilgilendiren konularda kamu ve özel kesime bilgi, görgü ve deneyimleri doğrultusunda görüş bildirir ve öneride bulunurlar. Bu yetkileri çoğu zaman 'danışma' biçiminde gerçekleştirilmektedir. Böylece bu otoriteler bazen kendiliklerinden bazen de istek üzerine görüş ve önerilerini kamuoyu ve ilgililerle paylaşırlar.

Öneri şeklinde yetkilerini yerine getiren bu kurumların önerilerin bir bağlayıcılığı yoktur. Bu yetki ile siyasi iktidara veya idareye yönelik belli bir davranış biçiminin

benimsenmesi için, bir düzenlemeyi değiştirmesi ya da bir reformun yapılması doğrultusunda teknik destek amaçlanmaktadır. Ancak "görüş bildirme" şeklinde gerçekleşen yetkinin üç değişik niteliği vardır (Akıncı, 1999: 134-135): Birincisi zorunlu olmayan görüşler, ikincisi zorunlu görüşler. Üçüncüsü ise uyulması zorunlu olmayan görüşlerdir. Örneğin Fransa'da kamu sektöründe bilişimsel işlem ağlarının oluşturulabilmesi için Bilişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu (CNIL)'nun görüşünün alınması zorunludur. Bu komisyonun olumsuz görüş bildirmesi halinde yüksek mahkeme olan Danıştay'ın olumlu görüşüyle ancak bilişim alanında kurum kurulabilir.

2.4.5.4. Bireysel önlemler alma yetkisi

Bağımsız idari otoriteler kendi yetki alanları ile ilgili konularda disiplin ve düzeni sağlamak amacıyla kendilerine tanınan yasal çerçeve dahilinde bazı yaptırımlar uygulamaktadırlar. Bu yetki türü özellikle ticari şirketleri daha çok ilgilendiren özel durumların incelenmesi ve yasaları aykırılığın tespit edilmesi durumunda ortaya çıkan bir yetki türüdür. Özellikle piyasalarda ve mali alanlarda hüküm süren otoritelerce yapılan ve 'hakemlik ve yasanın etkin uygulanması' şeklinde gerçekleştirilen işlem türleridir. Belli bir faaliyette bulunmak için verilen izinler, faaliyetten men işlemleri bu yetkiye örnek gösterilebilir. ABD'de Federal İş İlişkileri Otoritesi (FLRA) federal şirketlerle işçileri arasında çıkan uyuşmazlıklarda hakemlik görevi yapmak ve görüşmelerin kesilmesi durumunda her iki tarafın yer aldığı bir duruşma benzeri bir işlem ile tarafları uzlaştırmaya çalışmaktadır (Akıncı, 1999: 136). Ayrıca adaletsiz iş uygulamaları konusunda da bireysel önlemlere başvurulabilmektedir.

2.4.5.5. Uyarı ve emir yetkileri

Gözetleme ve denetleme yoluyla kendi yetki alanlarındaki sektörleri kontrol eden bağımsız idari otoriteler, ilgili sektörlerin etkinliklerini düzenleyen normlara uyup uymadıklarını denetlerler. Yasalara aykırılık tespit ettiklerinde yargı yerlerine başvurup yaptırım isteyebilirler. Eğer kuruluş yasalarında veya diğer yasalarda kendilerine böyle bir yetki verilmişse yaptırımı bizzat ilgili kurullar uygulamaktadır. Ancak sürecin bu düzeye gelmeden ilgili sektörlerde faaliyet gösteren kişi ve şirketleri uyararak gerekli düzeltmelerin yapılmasını da isteyebilirler. Bunun yerine emir vererek düzeltilmesi de istenebilir. İngiltere'deki bağımsız televizyon kuruluşu (ITC). ABD'deki Federal İletişim Kurulu (FCC) ve Türkiye'deki RTÜK televizyon istasyonlarının yasa ve yönetmeliklere aykırı yayınlarda buldukları takdirde uyarı yazıları gönderirler. Bu uyarılara uyulmadığı takdirde ise hangi yaptırımların uygulanacağı kendilerine bildirilir. Bu yetki şekli bu kurumların uyarı yetkilerine örnek verilebilir (Akıncı, 1999: 137).

Uyarıdan daha etkili ve zorunluluk gerektiren yetki ise emir yetkisidir. Zorlayıcı bir önlem almayı içeren emirle belli kişilere veya kuruluşlara bir konuda bir işlem yapmayı ya da yapmamayı, korumakla yükümlü olduğu ya da uymakla yükümlü olduğu ihlalleri durdurması istenir. Burada bu işleme muhataba bir zorunluluk ve görev yüklemektedir.

2.4.5.6. Savcı veya mahkemeye başvurma yetkisi

Bağımsız idari otoritelere tanınan yaptırım yetkisi bazen zayıftır ve kendiliğinden onlara harekete geçirme yetkisi tanımayabilir. Bu nedenle bu kurumlar bazen etkili ve zorlayıcı bir önlem almak ve yaptırım uygulamak için yargı organlarına başvururlar.

Kanunun suç saydığı eylem ve işlemlere karşı kendi yetki alanlarında olan kişi ve kurumların bu ihlallere karışması durumunda savcılığa başvurabilirler. Bu konuda Fransa'da Bilişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu'na bir soruşturma ya da yakınma sonucu yasaların çiğnendiği ve suç oluşturan işlem ve eylemlerin tespiti halinde savcılığa başvurma yükümlülüğü getirilmesi buna örnektir (Akıncı, 1999: 138). Türkiye'de ise, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu hükümlerinin çiğnenmesi durumunda uygulanacak idari yaptırımların yanında ayrıca kanunda açıkça veri güvenliğinin suç sayıldığı durumlarda Kurum Cumhuriyet savcılıklarına başvurma yükümlülükleri ise bu duruma ikinci örnektir (KVKK m.18).

2.4.5.7. Yaptırım yetkisi

Kamu yönetimi sistemi içerisinde bağımsız idari otoriteleri etkin hale getiren, onları tam bir otorite yapan yetki yaptırım uygulama yetkisidir (Gözübüyük ve Tan, 2001: 348, Günday, 2002: 492).

Araştırma, gözetleme, uyarı ve emir yetkileri belli ölçüde kontrol ve düzenleme sağlasa da denetimle belli bir kamu gücünün kullanılmasıyla da bu otoritelerin etkinliği tartışılmaz hale gelmiştir. Özellikle serbest piyasa ekonomisi şartlarında ilişkiler ile iletişim gibi kamusal yaşamın ve bireyin özgürlükleri üzerinde etkili alanlarda güç kullanımı zorunlu hale gelmektedir. Piyasa ve iletişim gibi alanlar bireyin özellikleriyle her an bağlantılı ve özgürlükler üzerinde yoğun baskılar oluşturabilmesi nedeniyle bağımsız idari otoritelerin bu alanlarla ilgili yaptırım yetkisi ile donatılmaları önemlidir. Ancak öğretilerde bunun tartışmalara neden okluğu da unutulmamalıdır. Bu konuda Fransa'da 1989'da Anayasa Konseyinin Görsel ve İşitsel Üst Kurul (CSA)'a ilişkin verdiği kararda; bir otoritenin yaptırım uygulama yetkisinin İnsan Hakları Bildirgesi'nin 16. maddesinde yer alan 'Kuvvetler Ayrılığı' ilkesine aykırı olmadığı kararına varmıştır. Buna göre bu yetkinin bir idari izin çerçevesinde olması ve bir bağımsız idari otorite tarafından uygulanması söz konusu olduğunda bunun anayasaya aykırı olmadığı ve erkler ayrılığı ilkesini de zedelediği kararı vermiştir (Akıncı, 1999: 139-140).

2.4.6. Özerk ve Bağımsız Statüye Sahiptirler

Genel manada özerklik; bir idari birimin belirli görevleri kendi başına, kendi organları eliyle görebilmesi ve bunun için gerekli kaynaklara sahip olabilmesidir (Öztürk, 2003: 10; akt. Aydoğdu, 2010: 5). Yani özerklik yasalarda belirlenen alanda kendi başına karar alabilme ve bu kararların uygulayabilme yetkisi olarak nitelendirilen karar özerkliğini ve görevlerin yerine getirilmesini karşılayacak gelir kaynaklarına sahip olma anlamına gelen mali özerkliği kapsadığı vurgulanmıştır. Sancaktar'a göre ise 'bağımsızlık' ve 'özerklik' farklı kavramlar olup bağımsızlığın özerklik kavramının daha ileri bir uygulaması

olduğu öne sürülmüştür (Sancaktar, 2001: 45; akt. Aydoğdu, 2010: 51).

Bu kuruluşların bağımsızlıkları ve özerklikleri vurgulanırken kullanılan sıfatlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde (Fransa, İtalya ve Yunanistan) bağımsızlık kavramı ile bu kurumlar tanımlanırken, bazı ülkelerde ise tarafsızlık kavramı ile nitelendirilmektedirler. Genel olarak bağımsız kavramı kabul edilmekle beraber bağımsız idari otoritelerin bağımsızlıkları Türkiye’de tartışılmalı bir konudur (Aslan ve Berk, 2000: 69). Yapılan iki KHK (649 ve 703 sayılı KHK’lar) ile bu kurumlara, Türkiye’de bakanlıklar eliyle sıkı bir vesayet denetimine ve organlarının görevine son vermek suretiyle siyasi müdahalede bulunulurken, diğer yandan bu kurumlar kamu tüzel kişiliğine sahiptirler. Öte yandan Fransa’da ise bu kurumların tüzel kişiliği olmamasına rağmen bağımsız bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri bu kurum ya da kurullarla ilgili yaşanan paradokslara iki örnektir.

Gerek karar mercileri olan kurul üyelerinin atanması biçimi ve tanınan görev güvenceler, bu kurumlara tanınan mali kaynaklar ile karar alırken sağlanan güvenceler bu kurumların bağımsızlık veya özerklikleri üzerinde etkilidir.

3. Bağımsız İdari Otoritelerin “Bağımsızlık” Sorunu

Bağımsızlık; karar verme, danışma, önerme, bilgi verme, soruşturma ve yargılama gibi faaliyetlerinin icrasında başkalarının açık yönlendirme ve etkilemelerine karşı bağımlı olmama (Ergün, 2004: 45-60; akt. Aydoğdu, 2010: 51) olarak tanımlanırken, Akıncı ise bağımsızlığı ‘dışsal bir gücün denetim, sınırlandırma güdüleme ve kısıtlamalarına konu olmama durumu’ olarak ifade etmektedir (Akıncı, 1999:100).

Bağımsız idari otoritelerin (BİO) idari yönetim içinde gösterdikleri bu ayrıcalıklı durum tartışma konusu olmakta ve ‘bu kurumların belli ölçüde siyasal ve yargısal denetime tabi tutulmuş olsalar bile devlet içinde devlet olma niteliği onları öteki idari örgütlerden ayırdığı’ vurgulanmaktadır (Günday, 2002: 69).

‘Bazı istisnalar dışında (Fransa gibi) bağımsız idari otoriteler genel olarak tüzel kişiliğe sahiptirler bu özellik onlara idari özerklik sağlamak ve çeşitli düzenlemeler yapmalarına imkan vermektedir. Bu kuruluşların bağımsız nitelikleri her şeyden önce üyelerinin statüsü, organlarının oluşumu ve karar organları olan kurulların durumuyla yakından ilgilidir’ (Karacan, 2002: 38). Fransa, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerde BİO’lar için bağımsızlık terimini kullanılmaktadır. Bazı ülkelerde ise bağımsızlık ifadesi yerine tarafsızlık terimi tercih edilmektedir. Buna örnek İspanya verilebilir. Bu kurumlar için bağımsızlık amaç değil, araçtır. Başka bir ifade ile bağımsızlık, kamu faydasının oluşturulabilmesi amacıyla yetkinin daha iyi kullanılabilmesinin aracıdır (Karakaş, 2008: 107).

Karacan, özerkliğin sağlanabilmesi için bağımsız idari otoritelerin beş olgudan bağımsız olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Karacan, 2002: 39):

1. Politik kurumlar ve politikacıdan bağımsızlık.

2. Piyasadan bağımsızlık,

3. Diğer bürokratik kurumlardan bağımsızlık.

4. Medyadan bağımsızlık.

5. Küreselleşme ile uluslararası kurum ve örgütlerden bağımsızlık.

Karacan tarafından sayılan ve teoride de genel olarak sıralanan BİO’ların bağımsızlıkları ile ilgili bu beş başlık aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Politik Kurumlar ve Politikacıdan Bağımsızlık

Bağımsız olarak kurulan BİO’ların hesap verme yükümlülüklerinin olması kaçınılmazdır. Ancak ülkemizde bu konuda sorun yaşanmaktadır (Karacan, 2002: 63). Birincisi, BİO’ların kendilerini oluşturmuş yasama organından çok atamaya yetkili politikacıya hesap verme şeklinde dizayn edilmeleridir. Bu da birtakım siyasi nedenlerin devreye girerek kurum üye ve organlarının etkin çalışmalarını engellemektedir. İkincisi, BİO’ların bazıları için hesap verme konularında getirilen düzenlemelerle ilgili kurumların hesap vermelerini zorlaştırma sorunudur. Birbirinin tersi etki yapan bu iki sorun da onların kuruluş amacına ters düşmektedir. Bu nedenle bu kurumların hem organik hem de işlevsel anlamda bağımsız olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Günday, 2002: 491).

Ancak yapılan bazı düzenlemeler (17.08.2011 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 649 KHK gibi) BİO’ların bakanlıkların sıkı denetimlerinin altına alınması, politikacıların yaptıkları açıklamalar ilgili bağımsız idari otoritelerin yetkilileri ile bilim adamları tarafından bu kurum ve kurullara müdahale ve bağımsızlıklarını zedeleyici olduğu vurgulanmıştır (Dünya Gazetesi, 2011). Bununla beraber düzenleyici ve denetleyici kurumların denetimi bu kurumların bağımsızlığı dar bir algılamaya ve sadece siyasetten bağımsızlık olarak algılanmakta ve yine yanlış anlayışla mutlak manada bir bağımsızlık anlaşılmaktadır. Oysa bağımsızlıktan anlaşılması gereken siyasetin yanında piyasadaki diğer kurumlar, medya ve uluslararası kurumlardan bağımsızlıktır. Bu anlamda düzenlenen piyasa aktörleri ve diğer kurumlar tarafından düzenleyici kuruma üye seçilmesi veya aday gösterilmesi eleştirilmesi gerekirken kendisine düzenleme yetkisi veren Bakanlar Kurulunun üye seçmesinin eleştirilmesi bir tezat oluşturmaktadır. Bağımsız idari otoriteler, demokrasinin gereği olarak parlamentonun kendilerine yetki delege etmesi ile görev ve yetkiye sahip olurlar, seçilmiş siyasi iktidar tarafından atanan üye ve başkan ile karar alır ve idare edilirler. Bu durumun sonucu olarak seçilmişlere belli şekillerde hesap vermek zorundadırlar. Aksi halde görev ve yetki sahibi oldukları halde hesap vermezler ve kendilerini sorumlu da hissetmezler ki, bu durum yönetim ilkelerine ve demokrasiye tamamen aykırı bir durumdur. Yürütmeye ait yetkiyi (düzenleme ve denetleme) kullanan kurumların demokrasi ile idare edilen bir ülkede mutlak manada bağımsız olması düşünülemeyeceğinden ilgili bakanlık ve hükümet denetiminin zaruri olduğu savunulmuştur (Er, 2010: 37).

Ancak Bayramoğlu, ‘yönetişim’ ve ‘insan hakları’ gibi kavramlarla beraber, uluslararası organizasyonlar ile BİO’ların uluslararası sermayenin ve piyasa aktörlerinin

enstrümanları olduğunu, iktidarları ve yerel siyaseti piyasadan çekmek suretiyle, ulu süstü sermayenin bu kurumlar eliyle kendilerinin piyasada istedikleri mekanizmanın sorunsuz işlemesine yönelik ortamı hazırlama amacı taşıdığını savunmuştur (Bayramoğlu, 2014: 27-35).

3.2. Personel ve Üyelerinin Atanması Konusunda Bağımsızlık

Bağımsız idari otoritelerinin karar organlarının oluşturulmasında politikacı etkin olmaktadır. Normal olan da budur. Bununla ilgili iki yöntem caridir. ABD’de bu konuda Başkanın önerdiği kişiler arasında parlamentonun (Kongre) onaması şeklindeki ABD yaklaşımı, ikinci yöntem ise bizde de genellikle uygulanan bağımsız idari otorite karar organının yani kurul üyelerinin hükümet ya da ilgili bakan tarafından atanması şeklinde hüküm süren Avrupa ve Japonya gibi gelişen ülkelerin yaklaşımıdır. İngiltere’de FSA’nın atamalarını Hazine Bakanı yapmaktadır. Hükümet tarafından atama yapılmasının da versiyonları vardır. Birincisi, hükümet atama yapacak kişileri serbestçe belirlemektedir. Türkiye’de BDDK, EPDK atamaları bu şekildedir. İkinci modelde, değişik kamu kurumları ya da meslek örgütlerince gösterilen adaylar arasından yine hükümetin eliyle olan atama şeklindedir. Ülkemizde SPK, TK, KİK’in karar organları bu şekilde atanmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise, Rekabet Kurulu’nda olduğu gibi BİO karar organlarının bazı üyelerinin o kurumun mensupları arasından seçilmeleridir. Karacan’a göre atamaların hükümetçe yapıldığı ikinci model en uygun olanıdır (Karacan, 2002: 63).

Politika ve politikacıdan bağımsız olması gereken BİO karar organının verimli işleyebilmesi, atanacak kişilerin vasıflı olması ve atanacakları alanı iyi bilmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle BİO’lar oluşturulurken kuruluş yasalarında bu özelliklerin düzenlenmesi gerekir. ABD’de bu kurumların organlarına kendi alanlarında temayüz etmiş hukukçular atanırken, Türkiye’de genellikle hayatı bürokraside geçmiş kişilerle eski politikacılar atanmaktadır.

Ayrıca atamaların sabit süreli olması, bu süre dolmadan görevlerinden alınmasının zorlaştırılması ya da olanaksız olması ve görev sürelerinin uzun olması bu kurumların özerklikleri için önemlidir. Uygulamada Türkiye için zaman zaman işlemediği söylenebilir.

Türkiye’de BİO’ların karar organının atama ve görev yapma süreleri sık sık değiştirilmektedir. 1988’de SPK’nın kurul üyelerinin görev süresi üç yıla indirilmiş 1999’da tekrar altı yıla çıkarılmak üzere ikişer kez değiştirilmiştir. 2001 yılında BDDK üyeleri için kanuna eklenen geçici bir maddeyle görevlerinden alınmışlardır. Bütün uygulamalar kurul üyelerinin görevlerini zaman içinde rahat yapabilmeleri açısından bir risk oluşturmaktadır. Her an görevden alınacakları endişesi iş yapma düzenlerini ve verimliliklerini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bağımsız idari otorite karar organlarında görev alanların kurulun yetki alanlarında görev süresi sonunda çalışması konusunun düzenlenmesi de önemlidir. 9 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 703 sayılı KHK ile 8 adet üst kurulda, başkan ve üyelerin görev süreleri için düzenleme yapılmış, sadece RTÜK bunun dışında tutulmuştur.

Böylece; “Radyo ve Televizyon Üst Kurulu hariç olmak üzere 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (III) sayılı Cetvelde sayılan düzenleyici ve denetleyici kurumlar (bağımsız idari otoriteler) ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunda görev yapmakta olan kurul başkan ve üyelerinden; atanma tarihi itibarıyla görevde dördüncü yılını doldurmuş olanların görevleri bu maddenin yayımı tarihinde, atanma tarihi itibarıyla görevde dördüncü yılını doldurmamış olanların görevleri dördüncü yılı doldurdıkları tarih itibarıyla, başka bir işleme gerek kalmaksızın sona erer” denilerek karar organlarının atamalarındaki özerklikleri ile çelişik bir durum hasıl olmuştur (703 sayılı KHK Geçici Madde 34).

3.3. Bütçe ve Finansal Konularda Bağımsızlık

Bağımsız idari otoritelerin bütçe ve finansal konularında bağımsız olmaları bu kurumların hem verimli görev yapmaları hem de özerkliklerini korumaları bakımından önemlilik arz eder.

Finansal konularda bağımlı olan kurumların bağımsızlıklarından bahsedilemez. Bu konu her zaman ilgili oldukları siyasi kurumlar tarafından kullanılabilir ve bağımsız kurulun özerkliği tehdit edebilecek bir silahtır. Diğer bir sorun da BİO’ların bütçelerinin kendi organları ya da merkezi hükümet tarafından hazırlanması sorunudur, Fransa’da bu kurumların tüzel kişilikleri olmadığı için giderleri merkezi hükümetin bütçesinden karşılanmaktadır (Gözübüyük, 2001: 16).

Ancak olması gereken; politikacıların bir bütçeyi bir baskı aracı olarak kullanmalarını engellemek amacıyla bu kurumların kendi bütçelerini kendilerinin yapmasıdır. Ancak mali konularda özerklik sadece bu kurumların kendi bütçelerini kendilerinin yapması yetmez. Kendilerine gelir kaynaklarının yaratılması ve yaratılan bu kaynakların yeterli seviyede olması da gerekir. Ülkemizde kendi yetki alanları içerisinde bulunan sektörlerde yaptıkları işlerden elde ettikleri gelirler BİO’ların gelirleri arasındadır. Ancak bu gelirler bazen kendilerine yetmeyebilir. Bu konu Türkiye’de bu kurumların kuruluş yasalarında düzenlenmiştir. Örneğin SPK Kanununda (28/b) eğer gelirleri kendisine yetmezse hazine bütçesinden verilecek yardımla açığın kapatılacağı hükmü yer almaktadır. Ayrıca RTÜK TBMM bütçesine; RK’da ilgili bakanlık bütçesine konulacak ödeneğe başvuracaktır (Karacan, 2002: 40-41).

Ancak "mali özerklik" keyfilik ve kuralsızlık anlamına gelmez. Yaptıkları mali faaliyetler sıkı kurallara bağlı olmalıdır. Bu konudaki kuralsızlıklar BİO’ların özerkliklerini zedeleyebilir.

Bağımsız idari otoritelerin yasalarında diğer devlet kurumlarının uymakla zorunlu oldukları birtakım yasal düzenlemelere uyulması zorunluluğunun olmaması olumlu bir gelişme olarak görülmekte idi. Bu kurumların ülkemizde özellikle Kamu İhale Kanunu ve Harcırah Kanunlarından muaf olmaları onlara serbest hareket olanağı sağlamakta iken çıkarılan 5018 sayılı Kanuna tabi hale getirilmişlerdir. Bu durum, BİO’lar için olumsuzluk gibi görünse de kamu mali yönetimi ve denetiminin tek elden yürütülmesi açısından olumlu karşılanmalıdır.

3.4. Politikalarında Bağımsızlık

Bağımsız idari otoritelerin görev ve yetkileri ve organların oluşturulması kapsam ve sınırları siyasiler tarafından belirlenmektedir. Belirlenen bu sınırlar dahilinde bu kurumların serbestçe hareket etmeleri gerekmektedir. Bu kurumların yetkileri, kapsam ve sınırları politikacı tarafından çizilir ve bu bütün dünyada da böyledir. Bu da bir kanunla olmaktadır. Ancak bağımsızlığı zedeleyen konu burası değildir. Kanunlar çerçevesinde bu değiştirilebilir ve yetki alanları genişletilebilir ya da daraltılabilir (Karacan, 2002: 41). Bu sebeple politikacı kurumun kuruluş amacını görev ve yetkilerini göz önünde tutarak bu müdahaleyi sık sık yapmamalı ve bu müdahale minimize edilmeli. En azından karşılıklı mutabakatla çözümlenmelidir. Uluslararası gelişmelerin dikkate alınması da önemli bir etkidir. Bu özerkliğin sağlanmasında bağımsız idari otoritelere de önemli görevler düşmektedir. Kamu ve özel sektör arasında ayırım yapmamalı ve görevini tarafsız yerine getirmelidir. Ayrıca BİO'lar; "plan, yıllık program, hükümet programları ile genel olarak çerçevesi çizilen genel ilkelere ve uygulanan makroekonomik politikalara uymak durumundadırlar (Karacan, 2002: 63). Ancak son yıllarda yapılan düzenlemeler bir kısım BİO'nun ani kaldırılması veya üyelerinin görevlerinin sonlandırılması ve yapılan değişiklikler bu müdahalelere örnek verilebilir (703 sayılı KHK ile yapılan değişiklikler buna örnek verilebilir).

3.5. Piyasadan Bağımsızlık

Türkiye'de bağımsız idari otoritelerin sadece siyasetçiye karşı bağımsız olması şeklinde anlaşılması bu kurumların tam özerkliğini sağlamaz. Ayrıca bu kurumların düzenleme yaptıkları sektörlerde yer alan kişi ve şirketlerden de bağımsız olmaları gerekir. Bu kurumların yetki alanlarında bulunan firmalar aralarında güçlü ilişkiler buldukları siyasiler vasıtasıyla bu kurumları yönlendirme, sıkıştırma ve hatta taciz eğilimine girişebilirler. Bu da bu tür kurum organ ve üyelerini iş yapamaz duruma getirmektedir. İkinci olarak bu tür şirket ve firmalar rakiplerini saf dışı etmek için kamu gücünü kullanan grupların çıkarlarını koruyarak piyasada haksız rekabete ortam hazırlaması ya da sektörü oluşturan bazı firmaların özerk kurumu etki altına alarak kendi hegemonyalarını kurmaları şeklinde oluşan tehditler de olumsuz sonuçlar doğurur. Bu nedenle bağımsız kurumlar oluşturulurken bağımsız idari otoritelerin karar organlarının iyi seçilmesi, bütçelerinin yeterli ve sağlam kaynaklardan beslenmesi ve objektif yetkilerle donatılması gerekmektedir (Karacan, 2002: 64).

3.6. Diğer Bürokratik Kurumlardan Bağımsızlık

Bağımsız idari otoriteler, hem kendi aralarında hem de diğer bakanlık ve bürokratik kurumlar arasında bir takım ilişkiler sürdürmektedirler. Çünkü bu kurumlar oluşturulurken bu bürokratik oluşumların bir takım yetkileri de alınarak meydana getirilmektedir. Aralarındaki bu bağlantılar bağımsız kurum için bir risk olabilir. Türkiye'de bu durum SPK için geçerlidir. Bu kurum yıllarca Maliye ve sonra Hazine'nin etkisi altında kalmıştır (Karacan, 2002: 64).

3.7. Medyadan Bağımsızlık

Büyük medya gruplarının büyük sermayeye sahip olan şirket ve ailelere ait olması bağımsız idari otoriteler için risk olabilmektedir. Medyadaki güçlerini kullanarak bağımsız kurum ve kurullar aleyhine kamuoyu oluşturma ve böylece baskı kurma riski onların özerkliklerini tehdit eden etkenlerdendir. Türkiye açısından baktığımızda bu konudaki yapılanma daha da dikkat çekicidir. Çünkü ülkemizde büyük medya gruplarının (Demirören, Turkuaz, Ciner, Doğuş, Sancak, İhlas) BİO'ların hemen tümünü ilgilendiren alanlarda faaliyette buldukları aşikârdır. SPK, RTÜK ve BDDK'nın alanında Sabancı, Koç, Ülker, Fiba, Çalık; Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının alanında Çukurova, BİM, OGER; Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun alanında Koç, Demirören, Ciner, Sancak, Limak gruplarının yatırımları vardır. Ayrıca Rekabet Kurulu da bütün bu alanlarla ilgilidir (Karacan, 2002: 65).

Medya grupları ile ilişki bakımından BİO'ların alacakları kararlarda medyanın etkisiyle de, tereddütte, kuşku ve korkuya sevk ederek görev yapmaları zorlaştırılabilmektedir. BİO'lar da özerkliklerini kullanarak medyanın aleyhine alacakları ağır yaptırım kararları ile onları zor durumda bırakabilir ve medyanın görevlerini yerine getirmede engel teşkil edebilir. Bu iki durum medyayla ilişkilerin getirdikleri riskler olarak görülebilir.

3.8. Küreselleşme İle Uluslararası Kurum ve Örgütlerden Bağımsızlık

Bu etkilenmenin niteliği gelişmiş ülkelerde kurulan bağımsız idari otoritelerin gelişmekte olan ülkelerde de kurulmasının özellikle gelişmiş ülkelerde kurulan uluslararası örgütlerce kurulmaya çalışılması ve kurulması şeklindedir. İkinci durum ise uluslararası kurumların etkinlik alanlarının ulusal ülkenin içlerinde genişlemesi sonucu bağımsız otoritelerin görev ve yetki alanlarının daraltılması sonucunu getiren risklerdir. Özellikle IMF destekli birçok istikrar programının ön koşulları arasında bağımsız kurum veya kurulların oluşturulması şartı yer almaktadır. OECD ve Dünya Bankası da bazen bu kuruluların oluşturulmasını teşvik etmektedir. Küreselleşme devletlerin yetkilerinin azalmasına yol açarken aynı zamanda da BİO'ların yetki alanlarının aşınmasına neden olmaktadır. BİO'ların özerkliklerini sınırlandıran uluslararası bu etkiler şöyle sıralanabilir: Birincisi, BİO'lar düzenleme yaparken uluslararası standartlar, ilkeler ve gelişmeleri dikkate almak zorundadır. İkincisi, piyasaların küreselleşmesi sonucu finansal kaynakların ülkeler arasında serbest dolaşımı nedeniyle ulusal düzenlemelerle denetimi, gözetim ve yaptırım uygulama konuları zorlaşmaktadır. Bu nedenle ulusal özerk kurumlar uluslararası kurumlarla işbirliği içine girmek zorunda kalıyorlar. Üçüncüsü, BİO'lar hükümetlerinin imzaladıkları uluslararası anlaşmalara uymak zorundadırlar. Dördüncüsü ise bağımsız idari kurumlar ya da kurullar hükümetlerinin IMF gibi uluslararası örgütlerle yaptıkları stand-by anlaşmaları ve imzalanan niyet mektupları gibi belgelerde yüklenilen taahhütleri dikkate almak ve bunlara göre düzenleme ve işlemler yapmak zorundadırlar (Karacan, 2002: 76-77).

4. Bağımsız İdari Otoritelerin Denetlenmesi

'Kısmen denetlenebilir bir güç' olarak nitelendirilen bağımsız idari otoriteler çeşitli yönlerle denetlenirler. Bu kuruluşlar konularıyla ilgili etkinlikler ve kişiler hakkında çeşitli işlemler ve eylemlerde bulduklarından hukuka bağlı idare ilkesi uyarınca denetlenmeleri ve hukuka uygunluk bağlamında hukuken hesap vermeleri gerekir (Morange, 1998: 19).

Bu kurumlarının kararlarının çoğu danışma, öneri ve tavsiye niteliğinde olduğundan denetimleri zor olsa da icrai karar haline gelen kararları denetlenmektedir. Bu şekilde ilgili kararlardan etkilenenler idari veya adli yargı yoluna başvurabilmektedir.

4.1. Bağımsız İdari Otoriteler Üzerindeki İdari Denetim

Bağımsız idari otoriteler üzerinde hiyerarşik denetimin söz konusu olması bağımsızlıklarını zedeleyeceğinden bunun söz konusu olmadığı kabul edilmektedir. Aynı şekilde idari vesayet de olmaması gerekliliği kabul edilmiştir. Ancak merkezi idare bünyesinde yer almaları, ilgili bakanla ilişkileri nedeniyle ülkemizde belli bir vesayet denetimine tabi oldukları kabul edilmiştir. ABD'de BİO'lar siyasal iktidar ve baskı gruplarının etkilemeyeceği şeklinde geleneksel idari yapıdan ayrılarak oluşturulmuştur (Aslan ve Berk, 2000: 69).

Birleşik Krallıkta QUANGO (Quasi Autonomous Non Governmental Organizations) denilen Bağımsız Kurumlar ABD'dekilerle benzerlik gösterirler (Yıldırım, 2000: 2). Fransa'da BİO'lar merkezi idare içinde yer almakta ve tüzel kişilikleri bulunmamaktadır (Morange, 1998: 18). Anglo-Sakson ve Fransa modellerinde BİO'lar merkezi idare bünyesinde kurulmakla beraber merkezin hiyerarşisi ve denetimi dışında tutulmuşlardır. Fransa'daki BİO'ların tüzel kişilikleri olmamasına rağmen yine hiyerarşi ve vesayet denetimi dışında tutulmuşlardır. Türkiye'de kamu tüzel kişilikleri üzerinde merkezin idarenin vesayet denetimi bulunmaktadır (Ulusoy, 2003: 47). Bu denetim ilişkili bakanlıklar eliyle gerçekleştirilir.

Diğer yandan 17 Ağustos 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 649 sayılı Avrupa Birliği Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin 45'inci maddesi ile 27/9/1984 tarihli ve 3046 sayılı kanunun 19/A maddesinin birinci fıkrasında, en son 703 sayılı KHK ile yapılan değişikliklerle ilgili ve ilişkili kuruluşların (5018 sayılı kanuna ekli III) sayılı cetvelde yer alan kurumlar dahil), Cumhurbaşkanınca, Cumhurbaşkanlığı veya bakanlıklarla ilgilendirilebileceği düzenlenmiştir. Ayrıca bakan bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların (5018 sayılı Kanuna ekli III. Sayılı cetvelde yer alan bağımsız idari otoriteler dahil) her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkili kılınmıştır. Bu düzenleme ile BİO'lar sıkı denetim altına alınmıştır. Bu nedenle belli bir bakanlıkla ilgili veya ilişkili kuruluşlar olan bağımsız idari otorite denilen bu kurum ve kurulların tam anlamıyla bağımsız kalması ve varlık sebeplerini gerçekleştirmeleri tam olarak mümkün olmamıştır (Leblebici vd., 2012: 88) denilebilir.

4.2. Bağımsız İdari Otoriteler Üzerindeki Yargısal Denetim

Bağımsız Kurumların var oluş sebebi yasa koyucunun kendi yurtttaşları için tarafsızlık garantileri vermek veya haklara özel bir korunma sağlamak zorunda saydığı sosyal hayatın bazı duyarlı alanlarında karar yetkisini politik otoritenin elinden almaktır şeklinde belirtilen kuruluş amacına bakıldığında bu özerk kurulların işlem ve eylemlerinin yargısal denetime tabi olması kaçınılmazdır (Thery, 1998: 28).

Bağımsız idari otoritelerin karar yetkileri bir kamu gücü kullanımını içerir. İlgili kurumlar yasaların kendilerine sağladığı yetkiler dahilinde işlemler tesis ederler. Anayasanın 125.maddesine göre idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır. Dolayısıyla; BİO'ların verdiği nihai ve icrai kararları, geçici önlem kararları, uyguladıkları müeyyidelere ve para cezalarına karşı (varsa) kararın taraflara bildirilmesinden itibaren yasal süre içerisinde yargı otoritesine başvurma hakkına sahiptirler. Alınan karar ve işlemlere karşı yapılan işlem ve eylemlerin yapısına göre adli veya idari yargıya başvurulabilir. Hukukumuzda bunların yargısal olarak denetimlerinde diğer kamu kurumlarından ayırt edilmedikleri belirtilmiş olup denetimleri sürdürülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 123. maddesinde 'idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulur' hükmü vardır. Ayrıca anayasada merkezi idare ve mahalli idareler dışında kamu hizmetlerini yürütmek üzere kurulan kamu tüzel kişileri, kamu kurumu olarak adlandırılır. Bu kurumların esasen net çizgilerle ayırım yapılması zordur ve idarenin incelenmesinde de fazla önem taşımamaktadır. Kısacası idare teşkilatının sınıflandırılmasında kullanılan "kamu kurumu" kavramı bağımsız idari otoriteleri de kapsamakta ve bir başka ad altında nitelendirilmelerinin gereksiz olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de kullanılan Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ya da BİO kavramı, çeşitli kamu kurumları (kültürel, iktisadi vb.) ayırımı için kullanılan ayırımlardan olabilir. Ancak bu hukuksal olarak sonucu değiştirmemektedir (Babahanoğlu, 2003: 32).

Bağımsız kurum ya da kurulların yargısal olarak denetimlerinde, idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimindeki usul ve esaslardan ayrılmamaktadır. Bu idarelerin yargısal denetimi, idari yargı tarafından idari hukuku esaslarına göre yapılmakta, herhangi bir değişik özellik arz etmemektedirler. Ancak Rekabet Kurumu'nun karar organı olan Rekabet Kurulu'nun işlemlerine karşı, idari yargıdaki genel yetki kuralından ayrılmış ve Danıştay'da dava açılacağı karara bağlanmıştır (4054 sayılı Kanun m.55). RTÜK işlemlerine karşı açılacak davalarda ise Ankara İdare Mahkemesi yetkili kılınmıştır (3984 sayılı Kanun m.39). KİK Kanunu'na göre KİK kararlarına karşı Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinde dava açılacağı genel yetki olarak düzenlenmiştir (m.57). Ayrıca BDDK'nın aldığı kararlara karşı daha önceleri Ankara İdare Mahkemesi yetkiliyken Bankalar Kanunu'nda yapılan değişikliğe (m. 19/5) göre Danıştay'da dava açılacağı düzenlenmiştir (Akıncı. 1999:141-145).

Özetle; bağımsız idari otoritelerin düzenleyici niteliğe sahip kararları (yönetmelik, tebliğ, emir vb.) veya kamu gücünü

kullanmayı içeren kararları (yasaklama gibi) idari yargının hukuksal denetimine tabidir. Bağımsız idari otoritelerin hakemlik yetkileri ve yaptırım yetkilerine ilişkin diğer kararlarına karşı idari vargı yerlerine ya da yasanın açıkça düzenlemesi halinde adli yargı mercileri önünde dava konusu yapılabilir. Bağımsız düzenleyici kurumlara karşı sorumluluklarını gerektiren durumlarda adli yargı konusuna giren konular dışında idari yargı önünde dava konusu olabilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Globalleşen dünyada ülkelerin klasik yönetim anlayışında da bazı değişikliklere ve gelişmelere neden olmuştur. Değişen ve gelişen hukuk kuralları nedeniyle ülke idari sisteminden yönetilenlerin beklentilerini de arttırmıştır. Bu durum hukuk devleti kavramı ile beraber daha da görünür hale gelmiştir. Hukuk devleti olarak temayüz etmiş devletlerde yönetilenlerin istek ve beklentileri daha da artmıştır. Bu istek ve beklentiler ile şartların zorlaması sonucu oluşan durumlara klasik yapıyla idare edilen devlet organizasyonu cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Bu da klasik devlet modelinin evrimleşerek insan özgürlükleri lehine yeni açılımlarda bulunması sonucunu doğurmuştur. Diğer yandan gelişen piyasalar ve globalleşme olgusu nedeniyle rekabet koşulları yeni arayışlara neden olmuş ve devletleri yeni organizasyonlara ve düzenlemelere itmiştir. Bunların başında idare sistemine dahil olan bağımsız idari otoriteler ya da bağımsız kurumlar adıyla bilinen kurum ya da kurul olarak tanımlanan yapılar gelmektedir.

Klasik devletin idari yapısı dışında bir örgütlenme yapısı arz eden bu kurumlar ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kıta Avrupası'na ve dünyaya yayılmıştır. Bireyi idareye karşı koruyan ayrıca bireyleri birbirlerine karşı koruma amacı güden bağımsız idari kurumlar, II. Dünya Savaşından sonra hemen hemen bütün dünyaya yayılmıştır. Birçok ülkede BİO tipi örgütlere rastlanmakla beraber bu yapılar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ortak özellikleri olmakla beraber ülkelerin içinde bulunduğu siyasal, kültürel ve ekonomik yapılarına bağlı olarak değişiklik göstermektedirler. Ülkemizde 1980'li yılların başından itibaren giren bu yapılar, 1990'lı yıllarda artış hızı göstermiştir. Daha sonra Avrupa Birliği'ne üyelik çabaları ile BİO'ların sayısı artmıştır.

Bağımsız idari otoritelerin kendilerine has özellikler ve yapılan düzenlemeler ile bu yapılara tanınan bağımsızlık ve özerklikleri nedeniyle zaman zaman tartışma konusu olmuş ve 'devlet içinde devlet' eleştirilerine muhatap olmuşlardır. Bunun yanında güçlü iktidarlar zamanında ise özerkliklerinin ve bağımsızlıklarının yitirildiği ve yapmaları gereken görevleri yerine getiremedikleri, devlet sistemi içindeki etkinliklerini kaybettikleri eleştirilerini üzerlerine çekmişlerdir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de rekabet, medya, enerji, sermaye gibi çok önemli alanlarda kurulan bağımsız idari kurumlar çok önemli hak ve özgürlüklerin olduğu alanlarda faaliyet yürütmektedirler. Bu nedenle bu kurumların görevli oldukları alanlarda birçok etken nedeniyle özerklikleri müdahalelere açık hale gelmektedir. Bu alanlarda çalışan çok uluslu ve ulusal firmalar mevcuttur. Aynı zamanda bu firmaların siyaset, rekabet ve ticaret üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri yadsınamaz. Bu da özerk olarak kurulan bu kurumların özerkliklerini

tehdit ettiği gibi karar alma mekanizmalarını da olumsuz etkilemektedir. Bu alanda faaliyette bulunan grup ve şirketler aynı zamanda özellikle medya gruplarını da yöneterek ülke yönetimini etkilemeye çalıştıkları gibi bu kurumların çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Bu kurumlar hükümetlerin makro ekonomik ve bütçe hedefleri ile bağlı olmakla beraber uzmanlık isteyen ve kendi alanlarındaki kararları verirken iktidar ve muhalefet parti siyasetlerinden ari olarak karar vermek durumdadırlar. Ayrıca diğer bürokratik örgütlerden ve kısa vadeli etkilerinden korunmaları gerekmektedir. Bunun yanında piyasalara hakim çok uluslu piyasa aktörleri ya da emperyal hedefler besleyen ülkelere üretilen uluslararası siyasetin etkilerinden de korunmalıdırlar.

Küresel çapta büyük sermaye gruplarının piyasa mekanizması eliyle iktisadi hakimiyeti ele geçirme, ulus üstü organizasyonlar eliyle meşruiyet kazanma ve ülkelerin ekonomilerinde söz sahibi olma, kamu idaresinin müdahaleleri yerine piyasanın kendileri açısından sorunsuz olarak işlemesini sağlama, birtakım yönetim reformu kapsamında yönetim ve insan hakları gibi kavramları kullanarak etkinliklerini artırma ve nihayetinde piyasa mekanizmasının lehlerine daha iyi işlemesini sağlama gibi hedeflerinin olduğu veya olabileceği de unutulmamalıdır. Bu hedeflere ulaşmak içinde bağımsız idari otoriteler gibi kurumların kurulmasına ve yönlendirmesinde rol oynarlar. Nitekim Türkiye'de birçok BİO bu kapsamda özellikle AB'ye üyelik çabaları çerçevesinde yapılan mevzuat uyum çalışmaları sürecinde kurulmuş ve hayata geçirilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu kurum ve kurulların 'bağımsızlıklarının' korunabilmesinin bir ögesi de uluslararası kurum ve kuruluşların ülkelerin egemenlik haklarını zedeleyecek derecedeki etkilerinden arındırmaaktır. Bununla beraber günlük politik tartışmalar ve siyasetten de arındırma suretiyle bağımsız düzenleyici kurumların kendi alanlarında etkin olmaları sağlanmalıdır. Teknik bilgi gerektiren alanlarda çalışmaları ve uzmanlaşmış olmaları nedeniyle de onlara duyulan ihtiyaç kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla küresel kapitalizme hakim olan temel özellikler nedeniyle bu kurumların gereksiz ya da faydasız olduğunu iddia etmek tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağımsız kurumlar ülkemizde idari özelliklerine göre olmaması gereken vesayet denetimine ilgili bakanlıklarla bağlantıları kurularak alınmışlardır. Ayrıca mali olarak 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Sayıştay'ın dış denetimine tabidirler. Yine hukuk devleti ilkesi doğrultusunda aldıkları kararlarına karşı genel yetki kuralları çerçevesinde adli ve idari yargı denetimine de tabidirler. Son yıllarda yapılan değişikliklerle bakanlıkların sıkı idari vesayetine alınmış ve 649 ile 703 sayılı KHK'larla çalışmada değinilen bu kurumlara ait bağımsızlık ve özerkliklerine müdahale edilmiştir. Bu bağımsızlık ve özerklik tabi ki keyfilik veya 'devlet içinde devlet' olarak algılanmamalıdır. Çünkü BİO'lar kuruluş kanunlarında yerel alan düzenlemelere, hükümet programına, ülkenin makro ekonomik hedeflerine, kalkınma planlarına ve ülkenin uluslararası yükümlülüklerine ve nihayet bütçe kanununa uymakla mükelleftirler.

Sonuç olarak bağımsız idari otoritelerin faaliyet gösterdikleri alanların stratejik ve hayati oldukları ve uzmanlık istedikleri göz önünde bulundurulmak suretiyle

bağımsız hareket etmelerinin sağlanması uzun vadede toplumun faydasına olacağına inanarak bağımsızlıklarının korunması gerekmektedir. Makro ekonomik hedefler başta olmak üzere hükümetlerin ana hedeflerine uymakla beraber günlük politik tartışmalar dışında tutularak desteklenmelidir. Ayrıca vesayet denetimleri bağımsız ve rahat hareket edebilme ve karar verebilmeleri için minimize edilmelidir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2002). Kamu Maliyesi, VIII. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, M. (1999). Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, Beta Yay. İstanbul.
- Aslan, Z. (1996). "Devletin Ekonomiye Müdahalesi ve İktisadi Kolluk Faaliyetinde Rekabetin Korunması", İ.Ü. S.B.F. Dergisi, İstanbul.
- Aslan, Z.ve Berk, K. (2000). Rekabet Kurumu'nun Oluşumu, Görev ve Yetkileri ile Yargısal Denetimi, İstanbul: Alfa Yay.,
- Aydoğdu, V. (2010). İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Kamusal Denetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Azrak, A. Ü. (1 976). Millileştirme ve idare Hukuku, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Azrak, A.Ü. (2001). "Dünyada ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler ve İdarenin Yeniden Yapılanması Bağlamında Bunlara İlişkin Bazı Sorunlar", Yayınlanmamış Arş. İstanbul.
- Babahanoğlu, N. (2003), Bir Bağımsız İdari Otorite Örneği Olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balta, T.B. (1972). İdare Hukuku I, Genel Konular, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- Bayramoğlu, S. (2014), Yönetişim Zihniyeti Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dinler, Z. (2001). İktisada Giriş, III.Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Duran, L. (1998). Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler, Bağımsız İdari Otoriteler, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Ege, İ. (2020). Bağımsız İdari Otoriteler (Bağımsız Düzenleyici Kurumlar): Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu Örneği. Kapadokya Akademik Bakış, 4(1):1-29, Nevşehir.
- Er, S. (2010). Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan
- Değişiklikler. Sayıştay Dergisi, sayı 68, s. 29-46.
- Eroğlu, H. (1985). İdare Hukuku. İstanbul: Turhan Kitabevi.
- Gemalmaz, M. S. (2000). Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Giritli, İ. ve Akgüner, T. (1990). İdare Hukuku Dersleri. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gözübüyük A.Ş. ve Tan, T. (2001), İdare Hukuku. I. Cilt, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, A.Ş. (2001). Yönetim Hukuku. 16. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gülan, A. ve Berkarda, K. (2000). İdare Hukukunda Gerçekleşen Köklü Değişimler, İstanbul: İ.Ü.H.F. İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Günday, M. (2002). İdare Hukuku. Ankara: İmaj Yay.
- Kaboğlu, İ. (1998). Bağımsız İdari Otoriteler, Bağımsız İdari Otoriteler, Editör: İ. Kaboğlu, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Karacan, A.İ. (2002). Özerk Kurumlar Üzerine Denemeler. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Karacan, A. İ. (2001). Politika ve Politikacı Ekonomiden Dışlanabilir mi?, İstanbul: Dünya Gazetesi, 2 Mayıs 2001.
- Karakaş, M. (2008). Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler, Maliye Dergisi, S. 154, Ocak-Haziran, Ankara.
- Leblebici, D.N., Kurban, A. ve Sadioğlu, U., (2012). Türk Yönetim Sisteminde Bağımsız Düzenleyici Kurullar Üzerine Kuramsal Tartışmalar. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 30, Sayı 2, s. 81-109
- Morange, J. (1998). Fransa'da Bağımsız İdari Otoriteler, Bağımsız İdari Otoriteler. Editör: İ. Kaboğlu, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Mucuk, İ. ve Uysal, D. (2010). Türkiye'de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Yönetişim, M.A. Çukurçayır, H.T., Eroğlu, H.E. Uğuz (ed.), Yönetişim Kuram, Boyutlar, Uygulama, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Onar, S. S. (1942). İdare Hukuku Bakımından İktisadi Devlet Teşekkülleri. İstanbul: Kenan Basımevi
- Onar, S. S. (1944). İdare Hukuk. I. Cilt, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Özay, İ. (1996). Gün Işığında Yönetim. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özbudun, E. (1998). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Basımevi.

- Pauliat, H. (1998). Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler. çev. M. Göçer, Bağımsız İdari Otoriteler. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Pişkin, R. (2010). Türkiye’de Düzenleyici Kurumlar ve Üst Kurulların Görevleri ve İşlevleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şenel, A. (1990). Siyasal Düşünce Tarihi. 3. baskı, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Tan, T. (2002). Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar, AİD, Cilt.35, 2 Haziran 2002.
- They, F.J. (1998). Bağımsız İdari Otoritelerin Yargısal Denetimi. Bağımsız İdari Otoriteler, Editor: İ. Kaboğlu, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Ulusoy, A. (2003). Bağımsız İdari Otoriteler. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yayla, Y. (1990). İdare Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yıldırım, T. (2000). Bağımsız İdari Otoritelerin Yargısal Denetimi. Ankara: 12 Mayıs 2000 Danıştay’da Sunulan Bildiri.

Extended Abstract

Thanks to the changing and developing provisions of law, the expectations citizens who are governed in modern countries from those in the administration are increasing. Especially with the concept of the rule of law, the demands and expectations of the citizens in the states claiming to be in line with the rule of law have increased even more and the state has been placed under the obligation of impartiality and fairness. The development of the classical state structure and making new initiatives in favor of human freedoms made it difficult for the state apparatus to operate with its classical structures and institutions.

In recent years, one of the most frequent discussed issues in the field of public administration is the concept of governance. In governance, the state works to make the economy suitable for international trade and to create a suitable environment for the private sector within the framework of the determined principles. Therefore, it has been argued that good governance and development management are synonymous. At the same time, it has been argued that political powers were transformed by these institutions and forced to serve the market mechanism and international capital (Bayramoğlu, 2014: 131). For this reason, the competitive conditions which are set by developing markets and globalization have brought new searches and forced the states to create new organizations and regulations. The most important of these are the institutions known as independent institutions or boards, which are called independent administrative authorities. In recent years, these institutions have increased in numbers and been subject to many regulations also in Turkey. The phases of these institutions and boards, their powers, inspections and whether they operate independently in the field they are assigned to have been a subject of constant debate. It has become important to examine and put forward these issues.

Developments in the field of human rights have continued to increase after the World War. In this period, some institutions began to emerge which provide assurance to individuals in the context of freedom. It was emphasized that people are equal and have various rights with the 1789 Declaration, which is considered the basis of human freedom, and the relevant articles of the UN Declaration of Human Rights in 1948 (Gemalmaz, 2000: 4).

Although constitutions have emerged as the basic texts on this subject, international legal norms are also other texts that restrict the use of power. However, it has been argued that "legal texts that do not effectively restrict the state or power are constitutional in formal terms, but not a constitution in a functional sense" (Özbudun, 1998: 18).

The limits of sovereignty, first brought to the agenda by John Locke and Montesquieu, and the procedures by which the rule of law will use sovereignty has been the main subject of debate of the constitutionalism movement that has started from the 18th century until today (Şenel, 1990: 334 et al.).

Institutions that present an organizational structure separate from the administrative structure of the classical state and called independent administrative authority, first emerged in the United States of America. These institutions, which are called as independent regulatory agencies, later spread to Continental Europe and the world. It is acknowledged that independent administrative authorities, aiming to protect individuals not only against the administration but also against each other, started to spread around the world after the World War II. Although there are independent administrative authority-type organizations in each country, these structures differ from country to country. The independent administrative authorities founded in the USA, were named as QUANGO (Quasi-Autonom non-Governmental Organization-semi-autonomous non-governmental organizations) in England in the 1930s (Akıncı, 1999: 25).

It is also known that the separation of powers is the most effective method in limiting the powers of the state. The article 16 of the 1789 French Declaration of Human and Citizen Rights emphasizes that "there is no constitution in a society where rights are not secured and where the separation of powers is not determined" (Akıncı, 1999: 4).

In addition, for a state to be a state of law there must be certain mechanisms such as; right to legal remedies, the right to petition, the necessity for the actions of the administration to be justified, transparent administration, effective judicial control of the administration, judicial independence, the hierarchy of norms, the quality of the normative order (norms are based on the principles of generality, prevalence, clarity, predictability and continuity) and the existence of constitutional judgment. (Akıncı, 1999: 24 and Günday, 2000: 25). It was emphasized that states that do not develop these structures or regulate them as rights and do not protect human rights and dignity cannot be a state of law, but a state of rules (Selçuk, S., cited in Akıncı, 1999: 22). When the historical process of the world economy is examined, it has been emphasized that the events and practices that have taken place in the economy in recent years such as liberalism, deregulation, technological developments, financial crises have accelerated the need for new institutions and Independent

Regulatory Authorities (Independent Administrative Authorities) can be given as an example to these kind of institutions (Ege, 2020: 2).

Independent administrative authorities can also be defined as organizations that are independent from political bodies, and are responsible for research, suggestion, regulation, supervision and surveillance (Giritli and Akgüner, 2001: 353) on issues that are sensitive to fundamental rights and freedoms and economic activities.

In addition, it has been claimed that one of the reasons for the emergence of these structures is that the state wants to fulfill a part of its regulatory and supervisory role as an authority today, through independent administrative authorities, and it has been emphasized that the emergence of the need for these institutions is parallel to the changes in economic processes (Ege, 2020: 3).

Duties of Independent Administrative Authorities

The fields of activity of these institutions can be divided into three groups: those for the regulation of the market, the sensitive areas that require the assurance of fundamental rights and freedoms, and the defense against the arbitrariness of the administration. The areas of duty of independent administrative authorities in these determined areas are as follows (Karacan, 2002: 14):

1. License, approval and authorization procedures
2. Regulatory work with names such as bylaw, statement, circular
3. Inspection works in the field of duty and as a continuation of this, filing a criminal complaint
4. Imposing sanctions such as imposing fines, temporary or permanent ban from activities
5. Activities to participate in management as an intervention / control tool within its mandate.

Features of Independent Administrative Authorities

Although the common features of independent administrative authorities differ from country to country, they can generally be listed as follows (Akıncı, 1999: 118-119, Gözübüyük, 2001: 157, Günday, 2002: 491):

1. They take part in general management
2. The formation and functioning of the institution / board is determined by law.
3. They are not subject to central government hierarchy and tutelage control.
4. They are seen as effective and prominent organizations in the legal order.
5. They have strong public mandate such as audit and regulation.
6. They have an autonomous and independent status

Powers of Independent Administrative Authorities

The highly effective powers of independent institutions can be listed shortly as follows:

1. Regulatory power
2. Audit Authority
3. Authority to express opinions and make suggestions
4. Power to take individual measures
5. Warning and order powers
6. Authority to appeal to the prosecutor and the judge
7. Authority to impose sanctions

The Independence Problem of Independent Administrative Authorities

Karacan emphasizes that in order to ensure autonomy, independent administrative authorities must be independent from five facts (Karacan, 2002: 39):

1. Political institutions and independence from the politicians.
2. Independence from the market,
3. Independence from other bureaucratic institutions.
4. Independence from the media.
5. Independence from international institutions and organizations by globalization.

Auditing of Independent Administrative Authorities

Independent administrative authorities, which are qualified as "partially controllable power", are inspected in various aspects. Since these organizations accomplish various transactions and actions about the activities and persons related to their subjects, they must be audited in accordance with the rule of law and be legally accountable in terms of compliance with the law (Morange, 1998: 19).

Since most of the decisions of these institutions are in form of consultancy, suggestions and recommendations, even if they are difficult to audit, their decisions that become executive decisions are audited. In this way, those affected by the relevant decisions can apply to adjudication or judicial remedies.

Conclusion

As a result, keeping in mind that the areas in which independent administrative authorities operate are strategic and vital and require expertise, maintaining their independence will benefit society in the long run. Independent institutions should be supported by keeping them out of daily political discussions, while abiding by the main goals of governments, especially macroeconomic targets. In addition, political control mechanisms (such as tutelage supervision) should be minimized in order to protect the autonomous structure and ensure to carry out independent activities.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeden hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
 - (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
 - (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
 - (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
 - (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
 - (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
 - (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
 - The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
 - The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr